DOMNIA

LUI

CUZA-VODĂ

DE

A. D. XENOPOL

Membru al Academieĭ romîne, Corespondent al Institutuluĭ din Franția.

Dar cîțĭ se gîndesc oare că voi, poate'n hîrtie, ațĭ pus, la viețe noue, o nouă temelie ? Cu picăturĭ de singe din veacul ce-ațĭ cioplit ațĭ pus pecetea munceĭ cu foc neobosit.

RIRIA.

VOL. II

(Al Istorieĭ Romînilor din Dacia traiană VIII).

IAȘI

TIPOGRAFIA EDITÓRE „DACIA“ P. ILIESCU & D. GROSSU

1903

DOMNIA LUĬ CUZA-VODĂ

CAP. XII

DE LA LOVITURA DE STAT PĂNĂ LA DESCHIDEREA ULTIMEI LEGISLATURI

2 Maĭ 1864—4 Decemvrie 1865.

Călătoria luĭ Cogălniceanu în Oltenia. De la lovitura de stat înainte, se simte tot maĭ mult mîna domnitoruluĭ în conducerea daraverilor publice—iar acţiunea opoziţieĭ se trage pe dedesubt, apucînd tot maĭ mult calea complotuluĭ care la sfîrşit, izbuteşte a răpune pe acela ce de o cam dată o răpusese pe dînsa.

Pentru a îndreptăţi însă „punerea sa deasupra legilor", cum singur domnitorul caracterizază actul de la 2 Maĭ, [1] el împreună cu consiliul de stat se apucă de lucru, şi în scurt timp iesă la lumină o sumă de legĭ noue, menite a desăvărşi organizarea ţăreĭ, unele din ele, nu e vorbă, cam pripit întocmite, după cum nicĭ se putea altfeliŭ, în graba ce se pusese de a se îndreptăţi lovitura de stat, prin a eĭ productivitate pe tărîmul legiferăreĭ. [2] Aşa se promulgă legile de expropriere pentru cauză de utilitate publică, de

---

1. Mesajul din 6 Decemvrie 1864. *Mon. of.* din acea zi.
2. Domnitorul spune chiar în acel Mesaj, că „ceea ce nu s'a făcut în 5 anĭ s'a făcut acuma în 5 lunĭ. Uită însă spornica activitate a camereĭ dinaintea lovitureĭ de stat. Vedĭ maĭ sus p. 366.

constrîngere corporală, de măsurĭ și greutățĭ, pentru întroducerea juriuluĭ, de instrucțiune publică, a sinoduluĭ, a impozituluĭ băuturilor spirtoase, condica penală cu procedura eĭ, pe lîngă altele maĭ micĭ și în sfîrșit cele două maĭ însemnate legiuirĭ din domnia luĭ Alexandru Ioan I, pe lîngă acea a secularizăreĭ: unificarea legiuireĭ civile din ambele țărĭ, prin întroducerea coduluĭ Napoleon și legea rurală.

Se poate părea în destul de straniŭ ca legea rurală să fi fost aproape pricina cădereĭ luĭ Cogălniceanu de la minister, el care fusese mîna dreaptă a domnuluĭ în îndeplinirea tuturor îndrăznelelor timpuluĭ din urmă. Cu toate că vremile eraŭ foarte grele, adăogîndu-se pe lîngă frămîntările lăuntrice, produse de lovitura de stat și de legea rurală, noua complicație în chestiunea mănăstirilor închinate, precum și alte greutățĭ, totușĭ domnitorul era aproape să răspingă din a luĭ colaborare pe ministrul, în care pănă atuncĭ se sprijinise atît de mult.

Pricina acesteĭ hotărîrĭ a domnuluĭ stă în un simțimînt ce ne vine cam greŭ de înțăles la Alexandru Ioan I, un soiŭ de gelozie fața cu ministrul săŭ care ce e drept se purtase așa, încît atrăsese asupra luĭ o mare parte din recunoștința pe care țărănimea o arăta pentru a eĭ împroprietărire.

Anume, Cogălniceanu, pentru a se bucura de efectele ce legea rurală era să le producă tocmaĭ în primul moment, asupra masseĭ poporuluĭ, cedînd unuĭ simțimînt de dorință de mărire, întreprinse o călătorie în Oltenia. Pretutindene fu primit cu cea maĭ mare înflăcărare. „Țăraniĭ din Slatina, ne spune Magheru, îĭ rîdicase arcurĭ de triumf și, cînd se duceaŭ să vadă pe Cogălniceanu, spuneaŭ că merg să vadă pe Măria Sa care le-a dat pămînt. Treĭ zile, cît a stat aicĭ, a fost un adevărat principe. *C'est un peu louche*“, sfîr-

şeşte Magheru scrisoarea sa.[3] Tot aşa spune şi Bonnet, şeful inginer francez de la lucrările publice, că „a lăsat Craiova în entuziasmul cel maĭ nebunesc. Cuvîntărĭ, lacrimĭ, luminaţiĭ, banchete, tot fusese pus în lucrare. Caliman este un prefect prea ghibaciŭ. Recunoştinţa Craiovenilor către dl preşedinte al consiliuluĭ s'a arătat la lumină, prin un ceasornic de 900 de galbenĭ". Adaoge însă Bonnet, că „trebue să facă această dreptate luĭ Cogălniceanu, că în tot deauna a repurtat în public meritul Alteţeĭ Sale şi că a vorbit către ţăranĭ un graiŭ foarte împăciuitor".[4]

Se vede însă că rapoartele ce se făceaŭ domnitoruluĭ asupra călătorieĭ triumfale a ministruluĭ săŭ, eraŭ colorate maĭ mult în sensul rapoartelor luĭ Magheru, decît în acel al scrisorilor luĭ Bonnet. Domnitorul se supărâ adînc pentru această uzurpare, din partea ministruluĭ, a glorieĭ celeĭ maĭ marĭ a domnieĭ luĭ, pentru izbutirea căreia el presimţia poate că pusese această domnie chiar în cumpănă. Cum se întoarce Cogălniceanu din Oltenia, domnitorul începe a-ĭ arăta neîncredere. Aşa el ordonă, ca toate deslegările ce le-ar da în chestiunea rurală, să treacă prin consiliul de miniştri. Cogălniceanu întimpină că o asemene măsură ar fi peste putinţă de aplicat, de oare ce ar însămna să se delege administraţia ţăreĭ consiliuluĭ miniştrilor. El scrie domnitoruluĭ: „Maĭ bine decît a statornici un asemene principiŭ, să se schimbe ministrul care a ajuns atît de nenorocit, încît să nu maĭ aibă voie a aplica legile ce sunt de competinţa sa, adecă acele administrative. După întoarcerea mea din nenorocita călătorie ce am făcut-o la Craiova, am găsit situaţiunea cu totul schimbată, cel puţin în ce mă priveşte pe mine, şi asprele imputărĭ ce în faţa

3. Scrisoarea luĭ *Magheru* din 27 August, 1864. *Hîrtiile Rossetti.*
4. *Bonnet* c. *Baligot*, 29 August 1864. *Ibid.*

consiliuluĭ de miniştri mi-aţĭ adresat, în conflictul stîrnit între mine şi ministrul justiţieĭ, N. Creţulescu, mi-aŭ dat dovadă că eŭ nu maĭ eram preşedinte de consiliŭ decît cu numele şi de abia maĭ eram ministru. Maĭ multe depeşĭ ce am primit de la I. V., toate scrise într'un ton de viderată neîncredere, mă pun în tot dreptul de a crede, că nu maĭ pot conta pe buna voinţă a I. V. Faceţĭ maĭ bine I. V. o excursiune în Valahia Mică, spre a vă încredinţa de infamia calomniatorilor".[5] Intr'o scrisoare către Neculaĭ Bălănescu, Cogălniceanu este încă şi maĭ lămurit. El spune, că „Alteţa Sa s'a folosit de cea d'întăĭ împrejurare, pentru a arăta toată a eĭ nemulţămire, că nu am fost fluerat în excursiunea mea din Oltenia. Ovaţiunile de care-mĭ vorbeştĭ, crede-mă că am fost cel d'întăĭ a nu le primi. Am ordonat, înainte de a întra în un judeţ, prefecţilor, să nu-mĭ facă nicĭ o primire oficială, nicĭ macar acea neapărată, precum aflarea prefectuluĭ la întrarea districtuluĭ. Dar, reprezentant al unuĭ principe ce daduse libertatea unuĭ popor, mi-ar fi fost cu neputinţă a nu întimpina o bună primire din partea poporaţiilor. Ele mi-a făcut o primire minunată; dar aceasta ar fi făcut-o orĭ căruĭ ministru, vizitînd ţara, ca delegat al principeluĭ. Pretutindene am făcut lauda domnitoruluĭ, pretutindene i-am ridicat vaza; pretutindene am atribuit luĭ şi numaĭ luĭ singur, tot meritul marelor fapte îndeplinite. Nicĭ un alt strigăt nu a fost rostit decît acel de Alexandru Ioan I şi cel întăĭ care l'am dat am fost eŭ. E în voia d-luĭ Creţulescu (Neculaĭ) de a zice împrotivă; este în voia luĭ de a întrebuinţa clevetirea, spre a veni în loculĭ meŭ. I-l cedez cu plăcere. Librecht, sub cuvînt de a vizita poştele, percurge districtele pe care le-am vizitat eŭ. Il desfid să constate că, în cea maĭ mică îm-

5. Raportul luĭ *Cogălniceanu* din 10 Septemvrie 1864. *Ibid.*

prejurare, am lipsit datoriilor mele de ministru devotat şi credincios. Judecă însă, dacă pot merge înainte, cu un coleg aşa de puţin delicat? Judecă maĭ ales, dacă chiar de pe acuma sunt uitate slujbele pe care le-am adus, la ce pot să mă aştept pentru poĭmînĭ ? In plin consiliŭ am fost apostrofat, precum nu poate să fie un ministru. Eram hotărît să-mĭ daŭ îndată dimisia. Prietenĭ sincerĭ m-aŭ sfătuit însă să nu o fac, şi aceasta în viderea frumoaselor legĭ pe care le-am făcut împreună şi care ar cădea în desobicĭnuinţă, saŭ ar fi răsturnate a doua zi după alcătuirea unuĭ noŭ minister. Chiar de pe acuma protivnicii noştri aŭ început a se mişca, în viderea apropiatelor alegerĭ. Eĭ pregătesc şi o protestare în contra legeĭ rurale. S'ar părea că A. S. este foarte sigură pe alegerĭ, de oare-ce pregăteşte o schimbare de minister şi ea crede, că dl Creţulescu este omul în stare să-ĭ dee o bună adunare de deputaţĭ. Pe tine te rog să te ducĭ la Ruginoasa şi să hotăreştĭ chestiunea. Saŭ se aibă încredere în mine şi să fiŭ tratat ca preşedinte al consiliuluĭ, saŭ să mă lese să mă duc în linişte. Sunt convins că aŭ început a se sătura de mine. Eĭ bine! să mi-o spună pe faţă. In împrejurările actuale—şi ele sunt maĭ critice de cum se crede—principele are nevoie de un minister care să inspire şi să primiască o încredere reciprocă. Această încredere eŭ nu cred s'o maĭ posed. Nu voĭ lua cu mine altă părere de raŭ, decît aceea de a vedea că, odată noĭ duşĭ, toate faptele noastre cele marĭ şi toate lucrările noastre se vor duce şi ele pe gîrlă". [6]

Totuşĭ lucrurile se împacară, şi Cogălniceanu rămase la putere, urmînd maĭ departe a lucra pentru ca legea rurală se devină o realitate. O scrisoare a

---

6. Scrisoarea luĭ *Cogălniceanu* din 4 Septemvrie 1864. V. Cogălniceanu, *Acte*, p. 82—83.

luĭ, din 16 Septemvrie 1864, arată această schimbare în situația luĭ.[7]

Adunarea cea nouă. — Lovitura de stat aduse însă nu numaĭ deplinirea organizăreĭ țăreĭ prin legile enumerate și schimbarea stăreĭ claseĭ țăreneștĭ prin împroprietărire; ea maĭ avu încă un efect covîrșitor asupra foștilor privilegiațĭ. Prin noua lege electorală, se schimba cu totul caracterul reprezentăreĭ naționale; dar tot odată se aduseră toate puterile reale în mînile domnuluĭ. Maĭ întăĭ corpul ponderator al căruia membri, în marea lor majoritate, eraŭ numițĭ de domn, se înțălege că trebuia să fie un organ supus voințelor luĭ. De altfeliŭ nu se poate zice, că senatul luĭ Alexandru Ioan I era alcătuit din oamenĭ fară vază și fără valoare. Eraŭ în el barbațĭ ca I. Strat, Al. Văsescu, M. Cogălniceanu, Hristian Tell, Ludovic Steege, Savel Manu, N. Crețulescu, N. Rosetti-Bălănescu, Teodor Balș, Barbu Belu, Stefan Catargiu (fostul caimacanu), Costin Catargiu, Scarlat Crețulescu, N. Docan, C. I. Filipescu, I. I. Filipescu. Gh. Ghica generalul, C. Năsturel Herescu, C. Hurmuzaki, Nicolae Milu, Scarlat Rosseti, Al. Sturza, Al. Teriachiu, Barbu Vladoianu, etc.[8] De și senatul conținea reprezentanțĭ aĭ vechilor familiĭ, persoanele ce-l alcătuiaŭ fusese numite din rîndul acelora favorabile domnitoruluĭ sau cîștigate luĭ, tocmaĭ prin această numire. De aceea și opoziție în senat maĭ că nu se întîlnește. Numaĭ neînduplecatul I. I. Filipescu votează contra răspunsuluĭ la mesaj; Sc. Rossetti combate legea numireĭ mitropoliților din partea capuluĭ statuluĭ, ca necanonică; iar cincĭ senatorĭ și anume P. Carp, I. I. Filipescu, Gherman, Radu

7. *Hîrtiile Rossetti.*
8. Lista senatorilor, astfeliŭ cum s'a alcătuit corpul la început, vezĭ în *Progresul* foaia publ. oficiale, Iașĭ, 5 Dec. 1864.

și Sc. Rosetti votează contra indigenatuluĭ luĭ Cesar Librecht, directorul poștelor și telegrafelor și favoritul domnuluĭ.[9]

Fizionomia adunăreĭ este însă cu totul stranie și neobicĭnuită, dacă o asămănăm cu cea de maĭ înainte. Numele marĭ aŭ dispărut aproape cu totul, pentru a face loc unor oamenĭ ce nicĭ odată nu s'ar fi putut întîlni cu deputăția sub vechea lege electorală. Așa întîlnim nume ca Toma Furduescu, Dicu Erbaciŭ, Stan Teodorescu, Vasile Niculescu, Neculaĭ Gazanacli, Toader Bordașu, Ioan Anuș (Arman), Coman Chițoiŭ, C. Zatreanu, I. Zoiade, Tanase Popescu, D. Rădulescu, D. Frumușanu, Crăciun Cozmescu, Bilciurescu, Caramanlău, Deparațanu, Avedic Goilav (Arman), Ioan Baciu, Poplica, Trandafir, Simigiu, Moraitu, Nanaescu, Paraschiv, Droc, Zugrăvescu, Ipceanu, Rufu, Sîmboteanu, Roșca, Titorov, Iliescu, Crasnaru, Băzășanu, Roibu, Gaiță, etc.; iar dintre numele maĭ cunoscute, întîlnim numaĭ pe Costachi Negri, N. Lambrino, N. Cantacuzino, C. Ralet, Scarlat Lambrino, Al. Florescu, A. Teriachiu, V. Romalo, N. Lahovari, Hr. Tell și Gr. Cuza, 11 pe 160[10]. Nicĭ un singur membru din foasta opoziție nu fusese ales.[11] Era o săritură ne maĭ pomenită. De la clasa privilegiată, organul legiferăreĭ trecuse de odată la acele ce până atuncĭ suferise numaĭ măsurile, fără a desbate nicĭ una din ele. Lovitura în clasa boierească era o lovitură de moarte.[12] Se înțelege că în starea

9. Șed. din 5 Fevruar și din 10 Martie 1865, *Mon. of.*, 20 Ian., 16 Fevruar 1865 și 28 Martie 1865.

10. Enumarea tuturor deputaților în *Progresul*, 1 Dec. 1864.

11. *Le Temps* 10 Dec. 1864: „On n'a pas laissé à l'opposition un seul endroit, où elle put faire élire un député".

12. Era o transformare radicală. Orĭ cum ar fi fost începuturile, se poate rosti judecata ziaruluĭ *La France* 11 Dec. (30 Nov.) 1864: „Criticele cu care este întîmpinată lovitura de stat ar fi îndreptățite, dacă această supremă inițiativă nu ar fi dat Romînilor maĭ mult decît le lua pentru moment".

de cultura de atuncĭ a Romănieĭ, întinderea dreptuluĭ electoral, în loc de a spori ca în alte țărĭ pe protivnicii guvernuluĭ, făcuse din adunarea deputaților numaĭ un biroŭ de înregistrare pentru propunerile stăpînireĭ, așa că sistemul constituțional la noĭ începe chiar de la a luĭ introducere pe de andoasele. Domnul, pentru a-șĭ întări autoritatea, lărgește cercul electoral. Pe cînd în alte țărĭ se făceau revoluțiĭ din partea poporuluĭ, pentru a dobîndi această lărgire, la noĭ revoluția trebui să plece de sus, pentru a întări prin ea puterea ocîrmuireĭ.

Organele timpuluĭ nu se pot împiedeca de a expune adevăratul caracter al acesteĭ reprezentațiĭ naționale. *Reforma*, organ de altfeliŭ favorabil guvernuluĭ, nu stă la gîndurĭ spre a spune despre noiĭ deputațĭ, că „dacă sunt puținĭ dintre eĭ care se bucură de o celebritate oare-care prin antecedentele lor, dacă puținiĭ din eĭ sunt oratorĭ distinșĭ, teoretecĭ profunzĭ sau practicianĭ experimentațĭ, în schimb însă sunt oamenĭ oneștĭ și bunĭ patrioțĭ“.[13] De aceea, cu toată supărarea adunăreĭ pe deputatul C. Aricescu, pe care chiar îl exclude din sinul eĭ, nu prea calomniase el adunarea, cînd scrisese în *Concordia* din Pesta, că „în ea sunt numaĭ 5—6 deputațĭ care pot vorbi; ceĭ-alțĭ sunt incapabilĭ; că eĭ pot fi lesne influențațĭ, după cum s'a dovedit aceasta cu ocazia formăreĭ comisieĭ budgetare și a comisieĭ de răspuns la mesaj; că votul pe față presupune deputațĭ independențĭ, iar nu funcționarĭ sau aspiranțĭ la funcțiunĭ, oamenĭ timizĭ ce se tem chiar de a rosti o părere.“[14] Intre deputațĭ erau și vr'o 20 de țăranĭ, despre care tot *Concordia*, însă de astă dată prin

13. *Reforma*, 7 Decem. 1864. Comp. 3 Decem. 1864: „Cu toate că nu cunoaștem decît pe vr'o cîți-va din ceĭ 160 de reprezentanțĭ.“ Eraŭ oamenĭ absolut necunoscuțĭ.
14. Șed. din 29 Ianuarie 1865 *Mon. of.*, 28 Fevr. 1865.

propria eĭ redacție, spune, că „ar fi niște ignoranțĭ acăror serviciu nu poate fi decît spre stricare și compromisiune, neputînd servi nicĭ guvernuluĭ, nicĭ chiar cauzeĭ claseĭ lor".[15] De aceea bună oară, proiectul de răspuns la adresa tronuluĭ este votat cu unanimitatea celor 120 deputațĭ prezențĭ.[16] Ținuta deputaților este foarte stîngace; eĭ se tem de a rosti cea maĭ mică părere protivnică guvernuluĭ, și cînd unul se încumăta să o facă, era îndată țistuit de majoritate; adese orĭ miniștriĭ trebuiaŭ să-ĭ încurajeze a-șĭ rosti cugetările.[17]

Mesajul cetit de domn la deschiderea adunăreĭ, 6 Decemvrie 1864 caută să îndreptățiască măsurile îndeplinite de guvern. „El spune, că luptele și frămîntările compromisese țara; că din afară se spunea cuvîntul de anarhie, iar în lăuntru luptele din camera amenințaŭ să iasă pe stradă. A trebuit să se iee o energică hotarire". Arată, după aceea, cum prin recunoașterea actelor de la 2 Maĭ din partea puterilor, țara a dobîndit deplina eĭ autonomie; apoĭ enumeră legile cu care guvernul a înzăstrat țara, ca organizarea judecătorească, legea comunală, cea relativă la juriŭ, codul penal, codul civil, sinodul, instrucțiunea publică obligatoare și gratuită, sistemul metric, expropriarea pentru cauză de utilitate publică, camerele de comerț, casa de consemnațiĭ, legea de recrutare, legea pentru cumpărărĭ de imobile din

15. Reprodusă de *Regenerațiunea* 28 Ian. 1865.
16. Șed. din 4 Ian. 1865. *Mon. of.*, 10 Ian. 1865.
17. Cîte-va scene curioaze se petrec în ședința din 30 Dec. 1864, *Mon. of.*, 21 Ian. 1865. Tell, un vechiŭ parlamentar, observă într'o zi, asupra moduluĭ cum adunarea îșĭ înțălege rolul: „nu-mi aduc aminte să se zică unde va, în regulament, că atuncĭ cînd guvernul primește o opinie, numaĭ atuncĭ să se voteze". Șed. din 23 Fevruarie, *Mon. of.*, 21 Martie 1865. *Trompeta Carpaților*, 6 Iunie 1865, observă că adunarea are identic aceiașĭ bază ca și plebiscitul. Unde putem găsi o cameră maĭ guvernamentală decît actuala?".

partea străinilor, legea rurală, realizarea împrumutuluĭ de 48 de milioane, chestia mănăstirilor închinate intrată în faza despăgubireĭ. Asupra finanţelor arată, că deficitul neînsămnat, faţă cu bogăţiile nedesvoltate ale ţăreĭ, a provenit în mare parte din cauza mareĭ datoriĭ moştenite de la guvernele trecute; apoĭ prin creaţiunile noue, pentru care foastele adunărĭ nu s'aŭ îngrijit a procura şi veniturile necesare. „Cît despre mine sfîrşeşte mesajul, aceasta este cea maĭ frumoasă zi a vieţeĭ mele, pentru că după ce pentru un minut, spre a salva naţiunea şi societatea romînă, am fost nevoit a mă pune maĭ pre sus de legĭ, astăzi mă văd în fericita poziţiune de a pune în aplicare nouele instituţiunĭ ale Romănieĭ, încredinţîndu-le inimeĭ, intelegenţiĭ şi patriotismuluĭ uneĭ adevărate reprezentaţiunĭ naţionale." Sesiunea adunăreĭ se scurge în cea maĭ deplină linişte;[18] ea se ocupă de cîte-va legĭ maĭ însamnate, precum de acea pentru autocefalia bisericeĭ romîne, acea pentru numirea episcopilor şi a mitropoliţilor, pentru distrugerea morilor pe cursul Dîmboviţeĭ şi construirea cheiurilor acestuĭ rîŭ, legea pentru aşăzarea impozituluĭ fonciar după modificările intervenite în starea proprietăţeĭ, legea privitoare la perceperea veniturilor directe, şi alte cîte-va. De alt-feliŭ marea şi statornica îndeletnicire a adunăreĭ şi în parte şi a senatuluĭ, este votarea indigenatelor şi a numeroaselor cererĭ de pensiunĭ care nu se maĭ sfîrşiaŭ".[19]

Cum se face că în mersul atît de regulat al desbarilor din cursul sesiuneĭ ordinare, dintre 6 Decem-

18. Numaĭ odată ca prin minune, preşedintele chiar al adunăreĭ, Al. Florescu, combate legea pentru distrugerea morilor pe Dîmboviţa. Şed. din 4 Martie 1865, *Mon. of.*, 9 Aprilie 1865.

19. Suma totală a pensiilor votate în această sesiune a fost de 492,850 de leĭ. Vezĭ rezumatul lucrărilor camereĭ în ziarul *Opiniunea naţionala* 25 Martie 1865.

vrie 1864 şi 13 Martie 1865, ministeriul Cogălniceanu să se retragă în ziua de 26 Ianuarie?[20] Ziarele puse sub regimul ordonanţei din 1859, se abţin de a da orĭ ce soiŭ de informaţiĭ, asupra cauzelor acesteĭ retragerĭ.[21] Desbaterile adunăreĭ ne daŭ însă destăinuirĭ asupra pricineĭ ce a determinat criza, şi anume ea a provenit din tonul prea autoritar, pe care preşedintele consiliuluĭ îl avea faţă cu deputaţiĭ, la cea maĭ mică a lor încercare de emancipare. Aşa cu prilejul retragereĭ miniştrilor Creţulescu şi Steege, retragere ce precedează cu cîte-va zile pe acea a Cogălniceanuluĭ, deputatul Grigore Cuza, unchiul domnitoruluĭ şi unul din rariĭ membrĭ aĭ foasteĭ adunărĭ ce fusese ales în adunarea cea nouă, rosteşte cîte-va cuvinte de părere de răŭ, asupra dimisieĭ celor doĭ miniştrĭ, Cogălniceanu dă încă o lecţiune aşa de aspră bătrînuluĭ deputat, asupra faptuluĭ că nu este cuviincios de a se lua cuvîntul asupra unuĭ mesaj, încît se spunea că adunarea, indignată de tonul ministruluĭ, voia să-ĭ dee un vot de blam.[22] In şedinţa din 28 Ianuarie, deputaţiĭ Tell şi Aricescu îşĭ daŭ dimisia din mandatele lor, cel întăĭ pe motivul că fusese chemat la ordine fără cuvînt de vice-preşedintele D. Gusti; cel de al doile, fiind că biuroul modificase, în trecerea din procesul verbal, un rezumat al discursuluĭ săŭ, în care găsia oare care cuvinte atingătoare pentru demnitatea camereĭ.[23]

---

20. Ministeriul fusese întăĭ descomplectat prin retragerea luĭ Steege şi N. Creţulescu, *Mon. of.*, 22 Ian. 1865. Retragerea luĭ Cogălniceanu, *Ibidem*, 26 Ian. 1865.

21. *Reforma* din 25 Ianuar şi 2 Fevruar 1865 înregistrează numaĭ retragerea, fără nicĭ un comentar. *Regeneraţiunea*, 28 Ianuarie 1865, spune, că „nu poate da nicĭ un cont asupra cauzelor aceşteĭ schimbărĭ, neavînd nicĭ o informaţiune."

22. *Le Courrier d'Orient* 4 Martie (20 Fevruar 1865). *La Patrie* 8 Martie (24 Fevr.) 1865.

23. Aceasta înainte de a cunoaşte camera cele scrise de Aricescu în Concordia, în urma cărora votează excluderea luĭ. Vezĭ maĭ sus, nota 14.

Cogălniceanu care intervine în desbatere, spune între altele că „nu era dator biuroul să se ţină de extractul omiopatic al D-luĭ Aricescu; că biuroul are dreptul a şterge, nu numaĭ cuvinte şi fraze, dar chiar acele ideĭ, emise cu intenţiunea de a aprinde pasiunile; că prin urmare D. Aricescu n'are dreptate să fie violent şi nicĭ vrîsta d-sale nu poate să-l justifice. Toţĭ suntem maturĭ; cine se simte nematur să 'şi dee demisiunea; *nevîrstnicia afară, nu aice, precum şi aceĭ care sunt uşorĭ la minte*".[24] Se vede că aceste cuvinte au ofensat pe maĭ mulţĭ deputaţĭ şi că această jignire a fost adusă la cunoştinţa domnitoruluĭ, care trebuia să dee o satisfacţie cămereĭ, jărtfind ministerul, la care am văzut, că din cauza incidentuluĭ călătorieĭ la Craiova, domnitorul nu prea ţinea şi nicĭ Cogălniceanu nu era mulţămit de modul cum îl trata principele.

Cum spune ziarul francez *La Patrie*: „se crede cu dreptul, că energia d-luĭ Cogălniceanu făcuse marĭ serviciĭ ţăreĭ în timpul evenementelor care precedară şi urmară lovitura de stat; ea era însă nu la locul eĭ în toate privirile, faţă cu o cameră a căreĭ devotament nu putea fi supus nicĭ umbreĭ uneĭ îndoelĭ. Caracterul cel prea aspru al preşedinteluĭ consiliuluĭ stîrnindu-ĭ numeroşĭ protivnicĭ în sinul senatuluĭ şi a consiliuluĭ de stat, principele trebui, cu toată părerea sa de răŭ a renunţa la concursul d-luĭ Co-

---

24. Spusele ministruluĭ sunt reproduse de *Correspondence générale* de Vienner, organul cel maĭ duşman al domnitoruluĭ Romănieĭ, în numărul săŭ din 16(4) Ian. 1865, în chipul următor: „Elles cont acceptées les démissions et j'accepte de même celles d'un tas d'idiots et de cretins qui ont peut être envie de suivre votre exemple. Il faudrait une plume bien autrement habile et exercée pour rendre le tumulte qui suivit cette inconcevable et grossière apostrophe". Cu toată exagerarea lucruluĭ, se poate vedea, că cuvintele luĭ Cogălniceanu nemulţămise adunarea.

gălniceanu“.[25] Cînd adunarea află despre retragerea ministruluĭ ce o ofensase, ea propune ca să trimită o deputaţie domnuluĭ, spre a-ĭ mulţămi pentru satisfacţia ce a dat-o adunăreĭ, prin schimbarea ministeriuluĭ „maĭ ales că această schimbare a venit în urma unuĭ incident foarte regretabil, iscat în această adunare în şedinţa din 23 Ianuarie“. Preşedintele însă opreşte pe deputatul Borănescu a desvolta această moţiune, „de oare ce nu se cuvine a rîdica chestiunĭ de blam pentru un minister căzut“.[26]

In sesiunea extraordinară ce se deschide după Paştĭ, la 2 Maĭ şi ţine pănă la 25 Iunie, se repetă aceleaşĭ împrejurărĭ aproape ca şi în cea ordinară, şi anume căderea ministeriuluĭ Bozianu ce înlocuise pe Cogălniceanu la 26 Ian. 1865. Schimbarea se făcu tot din pricina neînţalegerilor dintre adunare şi minister; anume cu prilejul votăreĭ legeĭ pensiunilor maĭ apoĭ cu acel al votăreĭ legeĭ organizăreĭ judecătoreştĭ, se schimbă cuvinte cam grele între minis-

25. *La Patrie* din 8 Martie (24 Fevruar, 1865.

26. Şed. din 23 şi 26 Ianuarie. *Mon. of.*, din 26 şi 27 Fevr. 1865. Se maĭ atribuia căderea luĭ Cogălniceanu şi la alte împrejurărĭ care poate se vor fi adaos către conflictul cu camera, pe care-l credem că a fost hotărîtor. Anume o ceartă cu membriĭ consiliuluĭ de stat, de la o chestiune de preseanţă asupra celor aĭ curţeĭ de casaţie la sărbarea din 24 Ianuarie, şi că la balul de la teatru din aceeaşĭ zi, loja cea d'întăĭ fusese dată consululuĭ francez, cu toate că nu era cel maĭ vechiŭ din consuliĭ străinĭ. Vezĭ *Journal des Débats* 19/7 Fevr. 1865; *La Patrie* 9 Martie (21 Fevr.). De la retragerea luĭ Cogălniceanu din minister, el nu maĭ iea o parte lucrătoare la viaţa politică. Este numit maĭ tîrziŭ de domuitor membru în senat; dar membru tăcut ce nu maĭ intervine decît rare orĭ şi într'un chip necolorat în desbaterile aceluĭ corp. Cu toate aceste Cogălniceanu se considera tot ca „omul de la 2 Maĭ şi învinsul de la 11 Fevruarie“, iar Lascar Catargiu reprezenta partidul ce a triumfat în 11 Fevr. (Cogălniceanu, *discurs* din şedinţa diu 5 şi 7 Decemvrie 1890. Ediţie separată Bucureştĭ 1891, p. 411). Cogălniceanu, cu toată disgraţia în care căzuse la domnitor, pastră tot deauna pentru el o adîncă simpatie. Vezĭ scrisoarea *luĭ* catră *Papadopol Calimah* în *Scrisorĭ de la prietenĭ* ale acestuia, *Manuscris din biblioteca Academieĭ romîne,* p. 252: „Ce prince martyr, victime de son dévouement pour la cause du progrès et non as de la réaction; car en vérité n'aurait-il pas régné jusqu'à la fin de sa vie, s'il avait voulu retenir l'ancien régime“?

terul justiţieĭ G. Vernescu şi deputatul Tell, în care ministrul, între altele, rosteşte şi acele de lecţiune ce ar trebui dată deputaţilor ce se abat de la calea bunei cuviinţĭ. Adunarea protestează în mare număr contra acesteĭ atingerĭ a demnităţeĭ eĭ, şi domnul care nu voia cu nicĭ un preţ să supere o cameră atât de ascultătoare, iĭ dă de a doua oară satisfacţie, chemînd la minister pe N. Creţulescu în ziua de 14 Iunie 1865.[27]

Atît sesiunea ordinară cît şi cea extraordinară se petrecuse decĭ în cea maĭ desăvârşită linişte, cu toate că două ministere fusese schimbate în decursul lor; dar această schimbare se făcuse de domn, tocmaĭ spre a mănţinea buna armonie ce domnia între el şi cameră; ea se făcuse în mod preventiv, înainte ca conflictele chiar să fi izbucnit. De aceea, cu drept cuvînt, putea spune comisiunea mixtă a senatuluĭ şi a camereĭ ce, după noua constituţie, trebuia să expună domnitoruluĭ nevoile ţăreĭ după fie care legislatură, că „deplina înţălegere ce a existat între senat şi adunare la votarea legilor prezentate de guvern, sunt cea maĭ vie dovadă, că între corpurile cele maĭ înalte ale statuluĭ domneşte una şi aceeaşĭ idee: organizarea ţăreĭ“.[28]

Se înţălege de la sine ce efect trebuia să facă priveliştea uneĭ astfeliŭ de reprezentaţiĭ naţionale asupra vechiuluĭ partid al drepteĭ. Organele care devenise în străinătate ecoul nemulţămirilor eĭ, apreţuiaŭ în chipul următor rezultatul dat de noua lege electorală: „Este aproape indiferent de a se şti dacă dreptul electoral va fi maĭ mult saŭ maĭ puţin re-

27. Şed. din 31 Maĭ şi acea din 8 Iunie 1865, *Mon. of.*, 2 şi 10 Iuniŭ 1865. Comp. *Trompeta Carpaţilor* 26, 3 Iunie 1865. Demisia luĭ Bozianu şi numirea luĭ Creţulescu *Mon. of.*, 15 Iunie 1865.
28. *Mon. of.*, 13 Oct. 1865.

strîns, de vreme ce mandatarii corpuluï electoral nu vor maï avea asupra mersuluï trebilor țăreï decît o neînsamnată înriurire“.[29] Ba chiar, lucru în destul de straniŭ, opoziția mergea până a învinui pe Moldovenï de a fi autoriï măsureï demoralizatoare a loviturei de stat, prefăcîndu-se că-ï părea răŭ că se îndeplinise unirea sub un principe din acel neam. O corespondență din Bucureștï, către *Mémorial diplomatique* din Viena, spune, că „este dureros pentru mine care am fost un mare partizan al unireï, să viŭ să constat astăzï, că Munteniï plătesc foarte scump această unire și că singurul efect, singurul rezultat al întrăreï Moldovenilor în această țară, a fost o corupție care, plecînd de la guvern, a cuprins toată societatea, biciŭ care sporește pe fie ce zi și care sparie toate partizile. Marï și micï învinovățesc cu glas tare pe Moldovenï. Oamenï schimbătorï și fără pricipiï, deprinșï a trăi în o neorînduială scandaloasă, crescuțï de Jidovï galițienï care aŭ devenit îndreptătoriï și adese orï stăpîniï averilor lor, adăpațï cu toate viciile Slavilor și ale Turcilor vecinilor, Moldoveniï aŭ dat navală în Muntenia, ținîndu-se de principele Cuza, aŭ pus mîna pe toate funcțiile cele marï, civile și militare, aŭ importat aicï toate obiceiurile de agiotaj și șantaj din Iașï; aŭ făcut din Bucureștï și din fie care minister un iarmaroc urieș, deschis la toate concurențele. Proteguițï de principele Cuza, căruia slujesc de sprijin, Moldoveniï, intrațï ca biruitorï în urma alegereï domnuluï moldovan, tratează astăzï pe Muntenï ca biruițï și sapă în fie ce zi fără a o ști, clădirea unireï. Toțï Munteniï fără excepțiune regretă astăzï cele ce aŭ făcut în privirea Moldoveï și nicï unul nu ar maï vota astăzï pentru unire, dacă ar fi să reînceapă“.[30]

29. *Le Temps*, 26 Decemv. 1864 (1 Ianuarie 1865).
30. *Mémorial diplomatique*, 8/27 Ianuarie 1865.

De și se poate pune în îndoială afirmările prea generalizate a le autoruluĭ acesteĭ jălaniĭ, totușĭ ea ne arata până unde mergea ura contra domnuluĭ în păturile desmoștenite de el de atîtea bunurĭ?

Pe lîngă aceste tînguirĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin în stare de a fi crezute, protivniciĭ principeluĭ maĭ răspîndeaŭ în gazetele străine feliurite veștĭ care să înegrească pe cît se poate situațiunea, spre a face cît maĭ răŭ văzută domnia luĭ Alexandru Ioan I. Așa eĭ scrieaŭ, ba că o revoluție era gata a izbucni în Bucureștĭ, ba că un complot fusese descoperit cuntra viețeĭ principeluĭ; cînd că era să se proclame starea de asediŭ; cînd că se făceaŭ preumblărĭ militare pe stradele Bucureștilor—că în sfîrșit toate se pregătiaŭ pentru o nouă lovitură de stat ce era să proclame ereditatea și regalitatea.[31]

Chestiunea religiósă și acea a mănăstirilor închinate. Prin puternica inițiativă luată de domnitor și prin energica execuție din partea ministruluĭ săŭ Cogălniceanu, chestiunea mănăstirilor închinate fusese hotărită de fapt în România, prin luarea averilor lor pe sama statuluĭ. Trebuia acuma să se obțină recunoașterea acestuĭ act din partea Europeĭ care de la început ținuse cu molătate firile luĭ, dar care, nu e maĭ puțin adevarat, ea singură îșĭ însușise dreptul de a limpezi daraverea.

De îndată ce vestea secularizăreĭ ajunse în Constantinopole, reprezentanțiĭ puterilor protivnice consolidăreĭ Romînilor, cerură adunarea în conferență a tuturor ambasadorilor. Răspunsese însă la convocare numaĭ 5 (lipsind Franția și Italia), și eĭ hotărîră

31. *Ibidem*, toată luna luĭ Ianuarie. *Correspondences Havas* 10 și 12 Ian. 1865.—Unele ziare străine precum *l'Opinion nationale* 13/1 Ian. și *Le Constitutionnel* 4 Fevr. (23 Ian.) 1865, protestează contra acestor veștĭ neadevărate.

să impună domnitoruluĭ respectarea protocoluluĭ XIII, iar Fuad paşa trimite domnitoruluĭ o notă, în ziua de 25 (13) Ianuarie 1864, în care spune, că „Sublima Poartă, ca suzerană a Principatelor şi ca semnatară a Convenţieĭ din Paris, se găseşte în nevoia de a declara formal Alteţeĭ Voastre, că nu recunoaşte votuluĭ adunăreĭ nicĭ un caracter de feliŭ a aduce pagubirĭ drepturilor şi stipulaţiilor existente; că se consideră zisul vot ca nul şi neexistent şi că mănţine sus şi tare chestiunea mănăstirilor închinate pe tărîmul săŭ legal care este acel al protocoluluĭ din 1858".[32] Tocmaĭ pe atuncĭ, pentru a apăsa asupra Europeĭ, se aduce în desbatere în adunare legea armateĭ care, prin amendamentele adaose, iea caracterul uneĭ sculărĭ generale a poporuluĭ român, ceea ce aduce concentrarea de puterĭ turceştĭ dincolo de Dunărea, dar nu maĭ puţin dă de gînd conferenţeĭ asupra celor ce s'ar putea întîmpla, în caz de a se silui voinţa Principatelor, în afacerea mănăstirilor închinate.[33] *La France* şi spune, că „scrisoarea luĭ Fuad paşa a produs în întreaga ţară o adîncă mişcare, şi că toţĭ Romîniĭ se pregătesc de luptă, pentru a apăra o cauză dreaptă şi naţională".[34]

Pe la începutul luĭ 1864, patriarhul Constantinopoleĭ crezu că pusese mîna pe un noŭ mijloc de presiune contra Romînilor, din cauza uneĭ alteĭ măsurĭ luate de domnitor. Anume reforma serviciuluĭ poştelor ce se efectua tocmaĭ pe atuncĭ, necesita introducerea în el a calendaruluĭ gregorian, spre a se pune în armonie cu poştele occidentale. Această veste fu transmisă în Constantinopole, aşa că Alexandru Ioan I avea de gînd a schimba cu totul calendarul ortodox prin acel catolic, şi a adăogi la

32. Reprodus de *La France*, $^{24}/_{12}$ Fevr. 1864.
33. Maĭ sus, p. 372.
34. *La France, Ibidem.*

formula crezuluĭ pe *filioque*. Mare mişcare şi scandal între clerul grecesc. In 5 Fevruarie, patriarhul Constantinopoleĭ scrie mitropolituluĭ Nifon, atrăgîngu-ĭ luarea aminte asupra pasurilor eretice ale domnitoruluĭ. Mitropolitul însă răspunde patriarhuluĭ, în 30 Aprilie 1864, că guvernuluĭ romîn nicĭ nu i-aŭ trecut prin gînd asemene lucrurĭ.[35]

Patriarhul văzînd că-ĭ scapă acest mijloc de a agita maĭ cu putere contra guvernuluĭ din Bucureştĭ, revine iar la chestia mănăstirilor şi cere restituirea veniturilor sechestrate de guvernul romîn.[36]

Conferenţa tuturor ambasadorilor întrunindu-se în afacerea mănăstirilor închinate, în ziua de 2 Maĭ 1864 (tocmaĭ pe cînd la Bucureştĭ domnitorul răsturna Convenţia, despre care vestea încă nu apucase a ajunge la Poarta), văzînd marele pregatirĭ armate ale Romînilor şi temîndu-se de a crea complicaţiunĭ prea grele, se hotăreşte a recunoaşte în principiu secularizarea, cu toată nota destul de aspră ce în acelaş timp o trimite principeluĭ.[37] In conferenţa din 6 Maĭ, de şi se luase cunoştinţa de purtarea de răsvrătire a principeluĭ contra actuluĭ fundamental al constituireĭ principatelor, puterile stăruesc în mănţinerea recunoaştereĭ actuluĭ secularizăreĭ, numind o comisiune care să adune elementele pe care să se poată sprijini o evaluare a sumeĭ de despăgubire. Franţia maĭ ales obţinuse acest rezultat, arătînd pericolul ce ar putea rezulta, din revenirea asupra unuĭ vot dat de adunarea din Bucureştĭ şi primit cu înflacărare de întreaga ţară.[38]

---

35. Εκκλεσιαστική μερίμνα ὑπερ τῶν αγιῶν ἐκκλησιῶν Βλαχίας και Μολδαβίας. Εν Κωνσταντινοὐπολει. 1866, p. 58.

36. Copia uneĭ note din 16 Martie 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). Comp. *Reforma*, 8 Maĭ 1864.

37. Vezĭ Vol. I, p. 401.

38. *Mémorial diplomatique* 12 Fevr. 1865. *L'Indépendance Belge* 1—2 Ian. 1865 spune: „L'affaire des couvents dédiés est tranchée en

Rusia singură nu se unise cu celelalte puterĭ, cerînd aplicarea protocoluluĭ XIII.[39] Această ţinută a mareĭ puterĭ nordice, încurajază pe Grecĭ la împrotivire. In întimpinarea lor către preşedintele conferenţeĭ Ali paşa, ceĭ 4 patriarhĭ, reprezentantul munteluĭ Athos şi acel al munteluĭ Sinaĭ spun, că „eĭ consideră propunerea de despăgubire ca cea de pe urmă insultă adusă bisericeĭ greceştĭ; că în nicĭ un caz sfinţiile lor nu-şĭ pot permite să primiască exproprierea bisericeĭ, nicĭ de a se mulţămi cu o despăgubire".[40] Negri oferia întâĭ 100 de milioane, dar fu nevoit să se urce până la 150,000,000 de leĭ turceştĭ, maĭ ales în urma arătăreĭ ambasadoruluĭ englez care-ĭ spusese, că va sprijini despăgubirea, dacă ea va fi urcată la acea sumă.[41] La această părere se alipesc pe rînd toate puterile, afară de Rusia care rămîne de o cam dată în ţinuta eĭ protivnică, mănţinînd cererea sa a aplicăreĭ protocoluluĭ. La sfîrşit însă şi Rusia, neputînd susţinea poziţia eĭ izolată, primeşte şi ea principiul despăgubireĭ, maĭ ales după ce Negri face propunerea oficială a sumeĭ de 150,000,000.[42]

Călugăriĭ grecĭ văzînd că pierd pricina, vraŭ cel puţin să urce mult cifra despăgubireĭ şi cer, ca fixarea eĭ să fie delegată comisiuneĭ rînduite de conferenţe; dar tot eĭ adaog că nu pot aduce documentele cerute de comisiune, pentru a îndreptăţi cererile lor, de oare ce, în 1863, poliţia din Bucureştĭ rîpise

principe. On ne négocie plus que sur la quotité de l'indemnité à servir au patriarche". După cum se vede de pe data acestuĭ ziar, puterile eraŭ maĭ de înainte înţălese asupra recunoaştereĭ secularizăreĭ, şi cînd se întrunesc la 2 Maĭ, o fac maĭ mult de formă. De aceea se şi hotări lucrul aproape fără desbatere.

39. *Negri* către *domnitor* 14 şi 30 Aug. 1864. *Corespondenţa*, p. 199.
40. Declaraţia patriarhilor în *Le Nord* 9/28 Oct. 1864.
41. *Negri* către *domnitor* 15/27 Aug. 1864, *Coresp.* p. 196.
42. *Negri* către *domnitor* 8/20 Sept. 1864. (*Hîrtiile Rossetti*) şi 20/8 Sept. 1864. *Coresp.*, p. 199.

aceste acte, spargînd cu toporul lăzile mănăstirilor. Negri întimpină la aceste arătări, că „dacă reprezentanţii locuriior sfinte refuză prezentarea documentelor, o fac numai fiind că nu le pot înfăţoşa, de vreme ce din ele s'ar vedea, că donaţiile aŭ fost făcute mănăstirilor băştinaşe şi nu locurilor sfinte, şi apoĭ s'ar maĭ descoperi şi condiţiile sub care aceste donaţiĭ aŭ fost făcute şi care condiţiĭ nu aŭ fost puse în lucrare".[43] Dar călugăriĭ grecĭ, ameţiţĭ prin pericolul în care se videaŭ încăpuţĭ, pierd cumpătul şi comit greşelĭ. Aşa, după ce declarase, că documentele fusese rîpite, treĭ din reprezentanţiĭ locurilor sfinte consimt, la sfîrşit, a arăta documentele, mărturisind decĭ că nu aŭ fost luate, şi că le posed; unul din eĭ însă stărueşte în refuzul săŭ, la care se întorc apoĭ şi aceĭ ce se oferise a le arăta. Prin această şovăire, se dovedeşte în chip învederat susţinerea luĭ Negri, că nu convenia călugărilor grecĭ a arăta actele de daruire.[44] Negri văzind pe călugărĭ aşa de răŭ prinşĭ, cere imediat de la domnitor ca să depună cele 150,000,000 de leĭ, de oare ce, „dacă oferta nu ar fi serioază, se înţelege că conferenţa s'ar putea uşor întoarce iar la protocolul XIII, lucru ce trebue înlăturat cu orĭ ce preţ, cu atît maĭ mult, că puterile ar fi maĭ mult plecate spre Rusia decît spre noĭ".[45] Comisiunea rînduită de conferenţă necăpătînd, de la nicĭ una din părţĭ, nicĭ un act pe baza căruia să poate lucra, se disolvă,[46] şi conferenţa iea afacerea iarăşĭ pe sama eĭ, pentru a hotărî lucrul pe calea autoritară.[47] Rusia cearcă atuncĭ o ultimă intervenire în favoarea Grecilor, cerînd ca să poată călugăriĭ măcar sta în mănăstirile

43. *Negri c. domnitor,* 15 Octombrie 1864. *Coresp.,* p. 202.
44. *Negri c. domnitor,* 30 Oct. şi 10 Noemvrie 1864. *Coresp.,* p. 214, 217.
45. *Negri c. domnitor,* 25 Noemvrie 1864. *Coresp.,* p. 206.
46. *Le Siècle,* 1 Fevruarie 1865.
47. *Mémorial diplomatique,* 12 Fevruarie 1865.

secularizate, propunere ce este însă raspinsă.[48] Acela ce sprijinise maĭ ales pe ambasadorul francez, în interesul cauzeĭ romîne, fusese Ali paşa. Marchizul de Monstier cere luĭ Negri, ca să obţină de la domn o scrisoare de mulţămire către înaltul dregător turc.[49] Totuşĭ hopul nu era încă trecut, de oare ce încă în Aprilie 1865, Negri scrie luĭ Baligot: „mă găsesc în focul cel maĭ înspăimîntator al chestieĭ averilor mănăstireştĭ; avem a face cu protivnicĭ de samă“ ; iar în altă scrisoare către domnitor, reprezentantul adaoge: „sunt foarte grele şedinţele conferenţeĭ şi-mĭ trebue toată răbdarea, pentru a mă mănţinea cum mi-am propus-o, în marginile celeĭ maĭ depline moderaţiĭ faţă cu Rusia şi cu călugariĭ însuşĭ“.[50]

După ce însă se face împrumutul la societatea generală din Constantinopole şi se depune un acont de 6,000,000 la banca otomană, chestia este cu desăvărşire hotărîtă de conferenţa ambasadorilor şi în privirea despăgubireĭ,[51] încît propriu zis iea sfîrşit în principiŭ. Cele ce maĭ urmară depăşesc domnia luĭ Alexandru Ioan I.

Domnitorul Alexandru Ioan I însă nu se mulţămia numaĭ cu înlăturarea călugărilor grecĭ din mă-

48. *L'Europe* din Frankfurt 21 Fevruarie 1865 ; *La France* 22 Fevruarie 1865 ; *L'Epoque* 22 Martie 1865.

49. *Negri c. domnitor*, 12 Aprilie 1865. *Coresp.*, p. 240: „C'est dans Ali pacha que j'ai trouvé tout l'appui désirable dans cette affaire“. Corespondenţa luĭ Negri cu domnitorul era ţinută în limba franceză.

50. *Negri* c. *Baligot* 14 Aprilie 1865 ; *Negri* c. *domnitor*, 17 Aprilie 1865 (*Hîrtiile Rossetti*). In 28 Martie 1865, Negri scrise luĭ Ali paşa, că locurile sfinte refuză indemnitatea şi cer restituirea veniturilor (*Hîrtiile Rossetti*). In mesajul din 6 Decemvrie 1865, domnul vesteşte adunarea despre apropiata deslegare a chestieĭ mănăstirilor închinate. *Mon. of.*, 6 Decemvrie 1865.

51. Imprumutul fusese realizat încă la 6 Sept. 1864. Vezĭ *Correspondance générale de Vienne* din 16 Sept. 1864. Acontul fusese depus la banca otomană încă pe la Decemvrie 1864. Vezĭ *Le Patrie* 14 Decemvrie 1864, şi o depeşă a luĭ *Negri* c. *Ali paşa* din 8 (20) Septemvrie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*).

năstirile Romăniei. El doria să mîntue biserica țărei lui în deobște de supremația grecească, pentru a zmulge astfeliŭ și ultimele vițe pe care rădăcinele domniilor fanariote le mai lăsase încă în pămîntul Romăniei. Prin o lege din Ianuarie 1865, se declară biserica romînă de autocefală, păstrînd numai comunitatea credinței cu biserica grecească;[52] apoi, prin o o altă lege, se înlocuește vechea alegere a mitropoliților și episcopilor, prin numirea lor de către domn;[53] se organizază tot odată un sinod autocefal al bisericei romîne în care intraŭ și preoți de mir și chiar fețe laice.[54]

Patriarhul, pentru a răsbuna căderea locurilor sfinte în chestia mănăstirilor, adună în Constantinopole sinodul patriarhicesc, în 15 Aprilie 1865, care condamnâ deslipirea bisericei romîne de cea grecească și hotărește a se cere de la domn a se opri pe calea prăpastiei pe care apucase. Se trimite în Romănia un delegat al patriarhiei, purtător al hotărîrei sfîntului sinod și care avea misiunea de a arăta domnului purtarea sa necanonică, atît în ceea ce privia mănăstirile închinate cît și în privința noirilor bisericești. Delegatul patriarhului este mai întăi purtat de la ministru la ministru, până ce în sfîrșit acel al cultelor îi spune, că nu poate să-l recunoască și nu are ce trata cu el. Atunci Cleobulos se adresează cătră episcopi, prin o circulară, în care cere sprijinul lor contra domnului țărei, iar pe de alta se îndreaptă către consulii puterilor străine. El este izgonit sub escortă peste

52. *Mon. of.*, 23 Fevruarie 1865.
53. *Mon. of.*, 16 Mai 1865.
54. Contra acestor două reforme bisericești interne se rostesc și mai mulți călugări pamînteni: Filaret Scriban, Neofit Scriban, Iosif Bobulescu și Athanasie locoțiitor de scaun la Roman, care protestează la puterile garante contra acestor noiri ale domnitorului. (Copia protestului se afla în pastrarea d-lui C. Erbiceanu). Ei sunt arestați la Focșani și aduși sub escortă la Iași.

Dunărea.[55] Cît-va timp după aceasta domnitorul, pentru a nu se da actelor sale pe tărîmul bisericesc alt înțales decît acela pe care-l aveaŭ în adevăr, trimite patriarhuluĭ Constantinopoleĭ o scrisoare care, de și în tonul mîngăios, cucernic și respectuos al unuĭ fiŭ al bisericeĭ ortodoxe, susține cu putere principiul, că „răspinge cu energie orĭ ce amestec al orĭ-căruĭ sinod străin, al orĭ-căreĭ bisericĭ străine și al orĭ căruĭ cap al uneĭ biserice străine în afacerile din lăuntru și în disciplina bisericeĭ romîne“.[56]

Toată această desfacere a legăturilor ce uniaŭ pe poporul romîn cu biserica din Constantinopole era bine privită de partizaniĭ catolicismuluĭ. Ziarul *Le Monde* spune, că „secularizarea mănăstirilor, declararea autocefalieĭ bisericeĭ romîne, reforma calendaruluĭ și prefacerea vicariatelor apostolice catolice în episcopate, sunt făgăduințĭ făcute poate fără voie, dar totușĭ foarte lămurite a uneĭ apropierĭ succesive către unitatea catolică și a emancipăreĭ de Rusia“.[57] Lucrul nu era așa în cugetul domnuluĭ care nu se gîndia să scuture jugul Grecilor, spre a-șĭ lua după

55. Ziarele străine conțin amănunțimile misiuneĭ luĭ Cleobulos *La Patrie* 20 (8) Maĭ 1865: „Cléobule avait pour mission de blâmer les derniérs actes accomplis en Roumanie, tant en ce qui concerne la sécularisation que l'état d'indépendance dans laquelle s'etait placée l'église moldo-valaque“. *Le Constitutionnel* 26 (14) Maĭ 1865; *L'Opinion nationale* 27 (15) Maĭ 1865; *La France* 22 (10) Iunie 1865; *Le Monde* 28 (16) Iunie. Încă cu 4 anĭ maĭ înainte preotul Grigore Musceleanu pledase pentru sistemul sinodal inaugurat de domnitor. Vezĭ *Timpul și necesitatea cleruluĭ mirean în societate,* Bucureștĭ 1860. Foarte nostimă este descrierea pățeniilor luĭ Cleobulos în Bucureștĭ, făcută de el însuș, în un raport către patriarhul. Vezĭ Ἐκκλησιαστικὴ μερίμνα citată maĭ sus nota 35. Patriarhul întrebuințase toate mijloacele spre a constrînge pe Romînĭ; între altele apelase și la sinodul rusesc. *Ibidem,* p. 65.

56. E curios, că nu am găsit scrisoarea aceasta reprodusă în *Monitorul romîn.* Ea se afla însă în maĭ multe ziare străine, precum în *L'Europe* 15 Septemvrie 1865 în extract, și în *Le Courrier d'Orient* în întregime 21 Octomvrie 1865. Ea este datată din Bucureștĭ 26 Iunie (8 Iulie) 1865.

57. *Le Monde,* 22 (10) Ianuarie 1865.

gît pe acel al Latinilor; dar nu e maĭ puţin adevărat, că nu numaĭ catoliciĭ crezuse a videa în purtarea domnitoruluĭ o apropiere de biserica lor, ci şi Orientaliĭ. Tot *Le Monde* adaoge că reprezentantul Rusieĭ din Bucureştĭ, ameninţînd pe principe cu excomunicarea patriarhuluĭ Constantinopoleĭ, domnul i-ar fi răspuns cu mare linişte: „Eĭ bine! atuncĭ ne vom întoarce spre Roma“, [58] şi aceste spuse pot fi adevărate, fiind date grelele împrejurărĭ şi caracterul domnitoruluĭ, încît ele nu contribuiră puţin a determina şi pe Ruşĭ la o politică maĭ puţin protivnică în afacerea mănăstirilor închinate.

Rezultatul tuturor acestor măsurĭ fu fără îndoélă scuturarea desăvărşită a juguluĭ lăuntric cît şi din afară, pe care biserica grecească îl apăsa de atîtea secule asupra capuluĭ ţărilor romîne, şi mîntuirea lor desăvîrşită de orĭ ce înrîurire grecească de asupra vieţeĭ romîneştĭ. Una din seriile istorice cele maĭ însămnate din trecutul poporuluĭ romîn, înriurirea grecească, îşĭ găsi sfîrşitul prin măsurile religioase ale luĭ Alexandru Ioan I.

Capitulaţiile şi ereditatea. Lovitura de stat şi organizarea Romănieĭ tot maĭ mult după modelul european, ceea ce implica o tendinţă tot maĭ rostită de emancipare din epitropia în care ea fusese

58. *Ibid.*, 17 (5) Iulie 1865. Cabinetul şi presa rusască eraŭ protivnice tuturor măsurilor religioase luate de Alexandru Ioan I. *L'Opinion nationale* 4 Fevruarie (25 Ianuarie) 1865, spune, că „l'indépendance de l'Eglise roumaine a été saluée par des cris de colère de la part des journaux de Moscou et de St. Pétersbourg“. Comp. Bolintineanu. *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 38. Ziarele ruseştĭ puneaŭ veştile de catolicizare a Romănieĭ în legătură cu tendinţele domnitoruluĭ de a proclama regalitatea: Aşa *Le Nord* 22 Fevruarie 1864 spune: „Le prince n'aspirerait à rien moins, qu'à obtenir la couronne royale de Roumanie, à subordonner le rite grec au culte romain dans les Principautés et à se convertir lui-même au catholicisme, en èchange de l'aide que lui fourniraient les puissances catholiques, pour son élévation au trône“.

ţinută de Europa până acuma, trebuia se aducă în curînd pe guvernul şi pe principele eĭ în un conflict noŭ, de astă dată cu toate puterile şi nu maĭ mult numaĭ cu unele din ele.

Am văzut cum chiar de la început se luase măsurĭ pentru restrîngerea prea întinselor drepturĭ puse în lucrare de consulĭ, întru apărarea intereselor supuşilor, şi cîte lupte avuse de susţinut deosebitele guverne strecurate la cîrma ţăreĭ, pentru a obţinea acele izbînzĭ. Acuma, întroducînd-se un codice penal şi o nouă lege a falimentelor, aceste două legiuirĭ catară a fi aplicate şi străinilor, ceea ce împreună cu aşazarea lor la dărĭ, făcuse de o dată o vajnică spărtură în poziţiile privilegiate de care eĭ se bucurase în totdeauna în ţările romîne. Supuşiĭ începură a protesta şi a cere proteguirea consulilor lor; Acestia raportasă cazurile ambasadorilor, şi în curînd conferenţele ce se adunase întăĭ pentru mănăstirile închinate şi apoĭ pentru lovitura de stat, trebuiră să se ocupe şi de această nouă daravere. Este însă de observat că, dacă în celelalte două chestiunĭ, ambasadoriĭ aveaŭ a se rosti asupra unor daraverĭ ce nu atingeaŭ statele lor decît indirect, în aceasta a capitulaţiilor eraŭ în joc chiar interesele supuşilor lor, şi de aceea nu ne vom mira, dacă vom vedea pe Franţia care ne proteguise în totdeauna până atuncĭ, trecînd de odată în tabăra protivnicilor noştri.

După o înţălegere stabilită între ambasadoriĭ din Constantinopole, marchizul de Moustier, reprezentantul Franţieĭ, trimite pe la Fevruarie 1865 o notă principeluĭ romîn, în care îĭ atrage luarea aminte asupra faptuluĭ, că tratatul de Paris, mănţinînd pentru Principatele-Unite principiul respectăreĭ tratatelor încheiate de suzerana lor, Poartă otomană, cu puterile străine, cere desfiinţarea maĭ multor încălcărĭ făcute de guvernul romîn la drepturile care regulaŭ

pozitia străinilor în țările supuse Turcieĭ. Această notă este urmată de un demers colectiv al tuturor consulilor puterilor străine, în ziua de 19/31 Martie 1865.[58] Pentru a avea o idee, până unde mergea amestecul consulilor în daraverile juridice ale Românieĭ, aducem împrejurarea că consulul elin din Bucureștĭ dispusese vînzarea imobiluluĭ unuĭ supus elin din Craiova, înștiințînd această vînzare prin ziarul Romînul, și dispunînd ca ea să se facă în fața unuĭ dregător consular din acel oraș—fără a lua de loc în bagare de samă principiul dreptuluĭ public și al coduluĭ Caragea, că imobilele sunt supuse legeĭ loculuĭ unde se află, maĭ ales în privirea formalităților pentru transmiterea proprietățeĭ.[59] *L'Indépendance Belge* observă, că greutatea cea mare ce se opunea desființăreĭ capitulațiilor în România, era faptul că nu se putea încuviința vasaluluĭ ceea ce se refuza suzeranuluĭ. Totușĭ lasă să se întrevadă o soluție care să împace cerințele administrative interioare ale Românieĭ cu mănținerea neaparată a capitulațiilor în toate părțile imperiuluĭ otoman".[60] Conferențele din Constantinopole și încuviințază cîteva măsurĭ excepționale în favoarea Românieĭ, la care măsurĭ numaĭ Austria se opune.[61]

---

58. *Mèmorial diplomatique* 17 (5) și 19 (7) Martie 1865; *La France* 20 (8) Martie 1865; *Correspondance générale de Vienne* 22 (10) Martie 1865; *Journal des Débats*, 28 (16) Martie 1865, Vezĭ și o scrisoare a luĭ Baligot de Beyne din 13 (25) Aprilie 1865 (*Hîrtiile Rossetti*), în care amintește numaĭ lucrul, spunînd că a relatat exact lucrul domnitorul în depeșa către Negri din 24 Martie 1865, depeșă ce nu a venit la a mea cunoștință.

59. *Romînul*, 8 Oct. 1862 (a patra pagină, la anunciurĭ).

60. *Indépendance Belge*, 27 (15) Martie 1865. Tot așa spune și *La Patrie* încă din 1862: „On ne crut pas opportun d'y donner suite, dans la crainte que la Porte ne songeât à s'en prévaloir et à réclamer en sa faveur des modification de même genre".

61. *La France*, 20 (8) Maĭ 1865, Cf. *Trompeta Carpaților* 28 Maĭ 1865: „Astăzĭ in 1865 se delibereazâ în Constantinopole, pentru a se trage cu buretele peste toate aceste imunitățĭ, garantate cu 10 anĭ în urmă".

Chestiunea era foarte grea de rezolvit. Pe de o parte tratatul de Paris garanta Romînilor autonomia deplină în conducerea daraverilor lăuntrice, şi această garanţie fusese încă întărită, prin actul adiţional la statutul din 2 Maĭ. Pe de altă parte însă se stipulase în Convenţie, că tratatele încheiate de puterile străine cu Poarta otomană vor fi aplicabile şi ţărilor romîne, întru cît nu ar jigni dreptul lor de autonomie, stipulaţie elastică ce lăsa loc putinţeĭ unor interpretărĭ deosebite şi contrazicătoare. Romînii aduceaŭ ca argument de căpitenie, în sprijinul neaplicabilităţeĭ capitulaţiilor în Romănia, faptul că ea era o ţară creştină şi nu muzulmană ca Turcia; că legiuirea eĭ era întemeiată pe dreptul roman (cod. Calimach şi Caragea, iar acum codul Napoleon). Cum spunea Bolliac în Trompeta Carpaţilor: „Capitulaţiile aceste făcute pentru a garanta capul dintre umere şi galbeniĭ din punga sudituluĭ străin din Turcia muzulmană, sunt ele aplicabile în Romănia creştină, unde sudiţilor le merge maĭ bine decît pămîntenilor, unde Romînul samană şi suditul culege, unde Romînul priveghează şi suditul se odihneşte?" [62]

Se întimpina că justiţia nu era încă la înălţimea cerută. Aceasta era adevărat; dar şi în această privire se făcuse însămnate progrese. Aşa se încetase cu intervenirea ministeruluĭ în daraverile judecătoreştĭ; se înfiinţase curtea de casaţie cu magistraţĭ neamovibilĭ; se făcuse o lege de admisibilitate şi înaintare în funcţiile judecătoreşti; se întocmise facultăţile de drept din Iaşĭ şi din Bucureştĭ; se luase măsurĭ aspre pentru moralizarea judecătorilor. Şi apoĭ oare Europa de mult avea ea o justiţie aşa de bună? Nicĭ cu 50 de anĭ în urmă, justiţia eĭ era

62. *Trompeta Carpaţilor,* 28 Maĭ 1865.

aproape aceeaşi cum fusese în Romănia cu vr'o 5 anĭ înapoĭ. Toate aceste argumente sunt sprijinite maĭ ales de V. Boerescu, în o broşură publicată de el, după îndemnul şi înţălegerea cu domnitorul.[63]

Este curioz că Austria care combătea cu atîta înverşunare emanciparea Romănieĭ de tratatele turceştĭ, încheie cu dînsa o convenţie deosebită pentru extradarea dezertorilor şi a delincvenţilor.[64]

Tot în anul 1865 se iea măsura de a nu se maĭ trece în budget suma necesară la plata tributuluĭ către Poartă.[65]

Din toate părţile, poporul romîn, sub imboldirea domnitoruluĭ săŭ, tindea la emancipare; dar aceasta nu se putea ajunge desăvîrşit, decît odată cu neatîrnarea deplină a Romănieĭ. Domnia luĭ Alexandru Ioan I însă a dat un puternic avînt acesteĭ seriĭ şi a dus-o până la un punct îndestul de înalt în a eĭ desvoltare.

S'înţălege însă că orĭ ce tendinţă de scuturare a lanţurilor din partea poporuluĭ romîn, trebuia să întimpine în Austria o neîmpăcată duşmănie care se ascuţi maĭ ales, cînd monarhia habsburgică, văzînd că tendinţa se îndreaptă către răstrîngerea căderilor consulare, şi decĭ spre îngustarea foloaselor materiale pe care Austria le trăgea din Romănia. De aicĭ se explică patima înverşunată şi tonul cel batjocoritor şi plin de veninul turbăreĭ, pe care organele preseĭ austriace şi anume acele patronate de guvern le revarsă, atît asupra persoaneĭ domnitoruluĭ, cît şi

63. V. Boerescu, *Mémoire sur la jurisdiction consulaire dans les Principautés-Unies roumaines*, Paris 1865. Scrisoarea luĭ *Boerescu* către *domnitor* din 10 Aprilie 1865 spune: Je viens de terminer le mémoire que Votre Altesse m'a ordonné de faire. Je n'ai fait que suivre dans ce travail les inspirations de Votre Altesse. Je n'ai fait que développer les idées que Votre Altesse a bien voulu me communiquer, lors de notre dernier entretien". (*Hîrtiile Rossetti*).

64. Din 25 Maĭ (6 Iunie) 1865. *Mon. of.* 24 Iulie 1865.

65. Vezĭ *Correspondance générale de Vienne*, 23 Ian. 1865.

asupra țăreĭ și poporuluĭ romîn, de la primele luĭ încercărĭ de emancipare.[66]

Organele austriace iscodiaŭ tot feliul de veștĭ compromițătoare asupra domnitoruluĭ, pentru a-l ponegri și a-l discreta în ochiĭ Europeĭ. De la o vreme, *Mémorial diplomatique* care începuse a istovi temele cele vechĭ, cade pe o idee nouă pe care o exploatează cu destulă ghibăcie. Anume el spune, că principele, după întoarcerea luĭ din Constantinopole, ar fi cerut ca Sultanul să-ĭ încuviințeze următoarele treĭ cererĭ: 1) dreptul de a bate monedă; 2) înființarea uneĭ decorațiĭ și 3) ereditatea potereĭ. Fiind că aceasta de pe urmă veste suna prea a iscoadă, Memorialul caută să o îndreptățască prin următoarele cuvinte: pretenția de a întemeia o dinastie din partea unuĭ principe ce nu are copiĭ și nicĭ speranță de a-ĭ dobîndi, poate părea curioază. Ea încetează însă de a părea ast-feliŭ, cînd se aude că principele ar avea de gînd a se despărți de soția luĭ, saŭ de a-șĭ însuși dreptul de a desemna pe succesorul săŭ care

---

66. Iată cîteva exemple de stilul gazetelor austriace: *Correspondance générale,* 6 Decemv. 1865: „Si ces *niaiseries boufonnes* n'étaient mises en circulation que par les agents subalternes de leur clientèle crédule et *imbécile*, je me serais abstenu de les reproduire. Je m'arrète à ce joli échantillon et vous fais gré de trois colonnes de cette prose *nauséabonde*"... *Ibidem* 23 Ian 1865: „Quand au colonel Couza, tout en voulant imiter le César français, il n'arrivera jamais qu'à parodier tristement le *général Soulouque de désopilante mémoire*". 1 Fevr. 1865; „Au mois de juin dernier, quand il était allé implorer l'approbation du Sultan au coup d'Etat et *se prosterner à ses pieds*". 7 Fevr. 1865: „Vous savez à quoi vous en tenir sur les travaux du *plus paresseux, du plus indigne du plus fainéant des hospodars*". 25 Fevr. 1865: „N'est il pas *scandaleux,* de voir des gens qui occupent les plus hautes fonctions dans le gouvernement, qui se pavanent à l'étranger avec leurs faux titres de princes, spatars, serdars, boyards on *sénateurs de pacotille*, être si indéfférents en ce qui touche leur honnêteté (*je ne dis pas honneur; le mot n'existe pas dans leur langue) de voir que leur conduite frise l'escroquerie*". etc.

în acest caz ar fi un principe străin".[67] Ziarul vienez revine necontenit asupra acesteĭ chestiunĭ, de o cam dată fără mare izbîndă,[68] nefiind crezut decît de tovarăşul săŭ *Correspondance générale* care spune, în maĭ multe rîndurĭ, că „de şi principele n'are copiĭ, el vra să institue regalitatea ereditară".[69] De la o vreme însă cîte-va ziare străine încep a se îngriji, şi aşa *Le Courrier d'Orient* reproducînd ştirea, spune, că Poarta s'ar fi preocupat nu puţin de această veste.[70] Apoĭ şi *L'Union* spune că „principele Cuza ar avea de scop a rupe legăturile ce-l uniaŭ cu Poarta otomană".[71] Această ştire era maĭ de crezut decît acele privitoare la regalitate şi dinastie, şi provoacă în adevăr îngrijire la Poartă; ea era sămănată odată cu veştile din năuntru, în cît ţinta ziarelor vieneze ajunsesă de a crea în jurul principeluĭ o atmosferă de neîncredere.

Ca şi cînd domnitorul ar fi vrut să facă pe placul gazetelor vieneze, el adoptă în ziua de 11 Maĭ, pe un copil „sărac de părinţi" Alexandru, care se ştiea însă că era propriul săŭ fiŭ născut, cu principesa Obrenovicĭ, favorita luĭ.[72] Bine înţăles că aseme-

---

67. *Mémorial diplomatique* 18 Iulie 1864. Aceste zvonurĭ de scopurĭ dinastice începuse de mult timp în ziarele germane. Aşa *Ost deutsche Post* îĭ atribuia încă în 1859 luĭ Cuza intenţiunea de a-şĭ crea o dinastie, fiind că, şi pusese cifra I: Alexandru I. Vezĭ *Bukaraster Intelligenzblatt* 6(18) Dec. 1859.

68. *Mém. dipl.*, 14 August. 1864 şi 26 Fevruar 1865.

69. *Correspondance générale de Vienne*, 23 Ianuar 1865.

70. *Courrier d'Orient* 4 Martie 1865.

71. *L'Union*, 27 Martie 1865.

72. *Mon. of.*, 11 Maĭ 1865. De şi muma copiluluĭ adoptat este în deobşte cunoscută, aducem spusele ziaruluĭ *Mémorial diplomatique* din Iunie 1865: „Le prince régnant de Serbie aurait aussi l'intention d'adopter le fils du prince Nephrem Obrenovitsch. Il se trouve donc, que les deux fils adoptés (acel adoptat de domnitorul Românieĭ şi acel pe care voia să-l adopteze acel al Serbieĭ) sont frères utérins, ayant pour mère la fille de l'ancien ministre valaque Catargi laquelle, après le mort de son mari, le prince N. Obrenovitsch, s'est retirée à Bucarest". La 5(17) Noemvrie 1865, domnitorul împreună cu soţia sa adopta, ca al doile copil, pe Dumitru, născut tot cu principesa Obre-

ne act întărește încă zvonurile de scopuri dinastice atribuite domnitorului.

Dar aceste zvonuri se unesc în țară cu altele care, pe lîngă actul în sine, căutaŭ să discrediteze pe domn tot maĭ mult în opinia publică. Anume această adoptare este pusă în legătură cu o modificare introdusă de codul romîn, din ceea ce prescriea prototipul săŭ codul Napoleon. Se spunea că domnul ar fi facut să se primiască modificarea care prevedea, că pot fi *legitimațĭ* și copiĭ adulterinĭ și incestuoșĭ, îndreptățind astfeliŭ prin o dispoziție legislativă, adoptarea copilului Alexandru de către domnitor și soția luĭ.[73] Această legătură era absolut fantastică; căcĭ maĭ întâĭ legitimarea este cu totul deosebită de adopțiune, de oare ce legitimarea se face prin căsătorie cu muma copiluluĭ natural care se legitimează în privirea tatăluĭ prin acea însoțire. Apoĭ art. 677 al Coduluĭ civil romîn, nu vorbește nicĭ de legitimare, nicĭ de adopțiune ci de *moștenire*, dispunînd, în deosebire de codul francez, ca și copiiĭ născuțĭ din părințĭ *aĭ căror căsătorie ar fi fost oprită*, să poată moșteni pe muma lor. Ce avea a face atare dispoziție cu adoptarea copiluluĭ Alexandru? Și cu toate aceste, din asemene tălcuiri a le legilor, se întăriaŭ zvonurile de dinasticism răspîndite de gazetele vieneze și ele, unite cu adoptarea copiilor principeseĭ Obrenovicĭ, întăriaŭ în contra domnuluĭ ca-

---

novicĭ și pe care-l dă în actul de adopțiune tot ca „sărac de părințĭ". Băgărĭ de samă răutăcioase sunt făcute cu acest prilej asupra soțieĭ domnitoruluĭ, de o parte de *Correspondance générale de Vienne,* 7 Decembrie 1864 și 11 Ianuarie 1865, de alta de Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza Vodă,* p. 129.

73. *Mémorial diplomatique*, 9 Iulie 1865, *Gazette de France,* 6 Iulie 1865. Maĭ vezĭ și o broșură a luĭ N. Rossetti Roznovanu, *Copiĭ naturalĭ după noul cod civil Iașĭ 1865.* O broșură, *Le Panslavisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie,* Paris, 1866, p. 20, spune: „C'est à la suite de la promulgation de ce Code (codul civil) que le prince Couza a adopté l'enfant de Madame Obrenovitsch et l'a fait élever au palais par sa propre femme".

pul de acuzare care sluji de îndreptăţire la a luĭ răsturnare.

Mişcarea din 3 August 1865.—Cîte-va zile după închiderea sesiuneĭ extraordinare, 25 Iunie, domnitorul părăseşte ţara, spre a-şĭ căuta zdruncinata sănătate la băile de la Ems, dovadă cît de sigur era el, că poporul nu poate de cît să-ĭ doriască şi să-ĭ sprijine domnia.[74] Puţine zile după plecarea domnitoruluĭ, în 3 August, izbucneşte însă în Bucureştĭ o turburare, care este înăbuşită cu preţul vieţeĭ cîtor-va rasculaţĭ şi a cîtor-va oamenĭ din trupă.

Asupra cauzelor acesteĭ mişcărĭ se răspîndiră în ziarele timpuluĭ ştirile cele maĭ contrazicătoare. Unele susţineaŭ că ea provenise din cauza împiedicăreĭ vindereĭ fructelor, de teama răspîndireĭ holereĭ ce se ivise în porturile dunărene, iar altele din aceea a introducereĭ monopoluluĭ tutunuluĭ.[75] Altele videaŭ în acea mişcare o uneltire din afară, şi anume ziarele franceze şi austriace o atribuiaŭ Rusieĭ, iar cele ruseştĭ Germanieĭ. Se pretindea anume că pentru a se împăca Austria şi Prusia, de la ducatele Sleswig-Holstein, se plănuia ocuparea Romănieĭ de către Austria, şi că pentru a se îndeplini această ocupare, trebuia o mişcare turburătoare.[76] In sfîrşit o ultimă versiune, acea a foilor duşmane principeluĭ romîn, spunea, că mişcarea fusese provocată

74. Proclamaţia pentru absentarea domnitoruluĭ din ţară este datată din 6 Iulie, Ruginoasa, *Mon. of.*, 7 Iulie 1865. O gazetă engleză *Examiner*, 2 Septemv. 1865, spune că „Under such circumstances a popular insurrection seamed so impossible, that Hospodar Cuza thought this might safely go and recruit his health al the bath of Ems".

75. *L'International* 22 August 1865; *Le Monde*, 26 August 1865.

76. Vezĭ *Le Monde* 23(11) August 1865; *Le Temps* 3 August 1865; *Le France* 3 August 1865; *l'Opinion nationale* 4 şi 18(6) August 1865. Ideea despre schimbul Romănieĭ pentru Sleswig-Holstein se născuse de înaintea răscoaleĭ. *La Patrie* 3 Octomvrie 1865; *Le Monde*, 9 Octomvrie 1865.

de guvern, spre a-şĭ da prilejul uneĭ noue loviturĭ de stat.[77]

Să căutam a restabili caracterul acesteĭ mişcărĭ, după cît ne învoiesc documentele timpuluĭ:

Maĭ întâĭ mişcarea era pregătită de maĭ înainte şi se aştepta să izbucniască. Aşa proclamaţia ministruluĭ de interne, Al. Florescu, dată după înăbuşirea revolteĭ, spune, că *„de maĭ multe zile* circulă prin oraş vestea că, turburătoriĭ de meserie aveaŭ să încerce o răscoală; astăzĭ la 10 oare aŭ pus în lucrare planul lor criminal; după treĭ oare de mişcare răsvrătitoare, ordinea a fost restabilită, mulţămită maĭ ales spirituluĭ energic ce a desvoltat armata. S'a făcut 150 de arestărĭ." Acelaş lucru se vede din o scrisoare a luĭ Ioan Brăteanu adresată prefectuluĭ de poliţie, în ziua de 1 August, cu două zile înaintea turburăreĭ, în care scrisoare Brăteanu spune prefectuluĭ, că „poate acesta ar dori să ştie ce împrejurare l'aŭ adus pe el, Brăteanu, de la ţară în oraş, tocmaĭ acuma cînd este atîta de lucru la cîmp? Nu a fost altă ceva de cît vestea că poporul din Bucureştĭ s'ar pregăti să facă o revoluţie, ceea ce i s'ar fi părut cu totul neînţăles, sub un regim atît de drept şi de părintesc, ca acel sub care se află ţara, cînd ea nu geme sub apăsarea baionetelor străine, ci trăeşte sub un guvern ce este opera eĭ, cînd nicĭ o clasă nu oprimă pe cealaltă. In contra cuĭ să se revolte poporul? In contra prefectuluĭ? d'apoĭ el doară e om

77. *Correspondance générale de Vienne* 19(7) Aug. 1865; *Les Débats* 27 Sept. 1865. Nostimă este versiunea spusă de N. Golescu unuĭ scriitor rus P. Danilevski, în 1866, cînd acesta îl întîlnise pe vaporul ce mergea spre Turnu Severin, anume că „miniştriĭ Florescu şi Creţulescu vroiră să încerce integritatea şi tăria de caracter a principeluĭ şi că pe cînd se afla la Ems, anul trecut, eĭ prin poliţie aŭ încercat se însceneze o revoltă în Bucureştĭ. Numiţiĭ miniştriĭ aŭ gîndit că cercul opoziţiuneĭ se va prinde în leaţ". etc. (!!). Vezĭ Vol. 23 al operilor complecte a luĭ P. Danilevski, care conţine *Scrisorĭ de peste hotare,* p. 191 reprodus în traducere de *Arhiva* din Iaşĭ 1902 No 3—4, p. 167.

din popor (Marghiloman), și are la disposiție gendarmarie și parte din armată, corpurĭ ce nu sunt în stare de a dori apăsarea poporuluĭ. *Nu se poate deci să fie o revoluție în Bucureștĭ, ci o simplă evoluție prin care poporul va trece de la o stare de lucrurĭ ce nu-ĭ convine la una maĭ mulțămitoare, și aceasta se va întîmpla fără luptă, prin o simplă manifestare a voințeĭ naționale*".[78] Răspunsul prefectuluĭ la scrisoarea luĭ Brăteanu, fu arestarea acestuia.

Ce ințăles aveaŭ ultimele cuvinte din scrisoarea luĭ Brăteanu? Pentru a le ințălege trebue în afară de scopurile luĭ de a răsturna pe domnitor, maĭ dinainte cunoscute, se maĭ adăogim cîte-va alte documente din acelaș timp. In un ziar, *Clopotul*, apărut după cum se spunea pe el în Craiova, dar tipărit în realitate în Lausana și sosit cu poșta în capitală, din o împrejurare însă necunoscută, cu două zile în urma răscoaleĭ, cetim, cu data de 1 August, următoarele la adresa domnitoruluĭ: „O greșală, o nebunie saŭ o crimă, numițĭ faptul cum voițĭ, a pus soarta țăreĭ voastre în mînile luĭ Cuza, sunt aproape 7 anĭ... Destulă rabdare, destulă umilință, destule mizeriĭ! Clopotul deșteptăreĭ a sunat, oara a sosit, unde să ne sculăm din somnul adînc în care suntem afundațĭ... Orĭ unde ne întoarcem tot mizerie și mizerie; în orĭ-ce parte puĭ urechea, tot plînsurĭ și răsunete de desperațiunĭ; în toate clasele societățeĭ vețĭ afla aceeașĭ nemulțămire; simțim cu toțiĭ cum viața se retrage de la noĭ, că pierim de o moarte

78. Scrisoarea a fost publicată în numărul din 1 August al *Sentĭneleĭ*; dar acest ziar ne putîndu'l găsi, am reprodus cuprinsul scrisoreĭ după ziarul englez *Daily News* 31(19) August 1865. Incă din 12 August (31 Iulie) 1865, se vorbea prin gazetele străine ce ar fi izbucnit mișcăreĭ turburătoare în Craiova. *Opinion nationale* 12 August 1865 aduce și ea această veste, dar o desminte prin o telegramă din Bucureștĭ. Vezĭ și maĭ sus, p. 275.

comună. După ce toate clasele, toate libertățile publice, toată puterea morală și materială a țărei s'a stîns în mînile inepte ale acestuĭ om, astăzi, după un an și maĭ bine de dictatură absolută, de tiranie și de rușine, suntem în drept a-l întreba ce aĭ făcut din noĭ? Aĭ zugrumat libertățile în numele libertățeĭ! Ne aĭ dat votul universal, dar cum? Aĭ chemat o turmă ignorantă care, sub disciplina biciuluĭ, a votat pentru creațiunile unui dictator nerușinat. Principele Cuza nu ne maĭ poate înapoĭ acele ce ne aŭ rîpit, căcĭ prin aceasta ar mărturisi singur nulitatea sa politică; ar marturisi cum calea apucată de el a fost o trădare a țăreĭ. Dar un poet a zis că Dumnezeŭ aruncă aniĭ asupra tronurilor, precum ciocliĭ lopețile de țărînă asupra mormintelor. Oara a sosit; să cîntăm vecinica pomenire!"

După acest violent apel la revoluție, urmează un articol batjocoritor care sfîrșește prin cuvintele: „Veĭ merge, infamule, în focul gheeneĭ, unde este scrîșnirea dinților, tu care aĭ nenorocit și prăpădit o țară întreagă".

Se maĭ închipuește următorul dealog schimbat între domnitor și un ministru, înaintea plecăreĭ luĭ din țară:

— Mă tem că în lipsa Măriei Sale, Romîniĭ să nu vree și eĭ să se lecuiască de o boală de care pătimesc.

„De ce boală, doctore (ministrul doctor N. Crețulescu)?

— De Măria Voastră! [79]

Pentru poporul de jos, se împart saŭ se afișază următoarele pamflete: Maĭ întâĭ o curioasă chemare adresată poporuluĭ, în care i se spune, că „o bandă

79. Din Clopotul am găsit un exemplar în *Extractele din ziarele de pe timpul de la 1862—1866* făcută de Ioan Alexandri. Se află culegerea în biblioteca Academieĭ romîne.

de talharĭ *tolerată* de guvern acum de maĭ multĭ anĭ, spărgînd prăvăliĭ, fură sute de miĭ de galbenĭ şi ucide oamenĭ, bandă compusă din străinĭ vagabonzĭ sub comanda luĭ Bogati (presupusul omorîtor al luĭ Barbu Catargiu) şi Nicu Havanioti. Jos cu talhariĭ privilegiaţĭ, sfîrşeşte afişul; jos cu privilegiile şi monopolurile şi de palat şi de tină! [80]

Al doile pamflet este o închipuită proclamaţie a domnitoruluĭ către popor, răspîndită prin litografie şi în care se cetesc locurĭ ca aceste: „Şepte anĭ de silinţă spre ruinarea ţăreĭ, şepte anĭ de jaf, de pradă, de beţie şi de desfrînare, m'aŭ blazat şi m'aŭ îmbuibat într'atît, încît astă-zĭ mă văd silit a vă lasa în rîsul lumeĭ, pentru dobitocia cu care aţĭ suferit infamia conduiteĭ mele şi pierind pentru un scurt timp din ochiĭ voştri, se mă întorc iaraşĭ a mă pune pe tălhăriĭ şi jafurĭ cu noĭ puterĭ, ca să ajung la scopul ce mi-am pus, de cînd Moldoveniĭ la 5 şi voĭ Munteniĭ la 24 Ianuarie avurăţĭ păcătoşia de a alege un pungaş de cafenele, ca să puneţĭ asupra mea frumoasa sarcină a organizăreĭ acesteĭ ţiţoase şi lăptoase vacĭ, numită Moldo România".[81]

Aceste acte ne daŭ cheia înţălesuluĭ mişcăreĭ, şi tot odată, faptul că Brăteanu de maĭ înainte arăta prefectuluĭ planul eĭ, ne arata şi modul cum el credea că va putea fi îndeplinită. Mişcarea era îndreptată contra domnitoruluĭ şi ţintea la a luĭ răsturnare, însă nu pe calea uneĭ revoluţiĭ violente, de care se credea în cercurile opoziţieĭ că nicĭ este trebuinţă, ci pe acea a uneĭ manifestaţiunĭ poporane mareţe şi unitare care să proclame pur şi simplu căderea domnitoruluĭ absent. Era o repetare pe alt ton

80. Extractele citate în nota prec. Chemarea reprodusă în traducere de *Union de l'Orient* 24 (12) August 1865.
81. Se află un exemplar din această proclamaţie în aceleaşĭ extracte.

a încercăreĭ revoluţieĭ nesîngeroase din 1848.[82] Aşa o caracterizază un ziar englez, *Examiner*: „Absenţa domnitoruluĭ era o ocazie prea bună, spre a fi lasată nefolosită, şi revoluţia ce era să se întîmple la Bucureştĭ deveni subiectul tuturor convorbirilor. Un personaj conducător, Ioan Brăteanu, arătă în o scrisoare către prefect această rumoare obştească. Pe cînd el înfiera ideea uneĭ revoluţiĭ populare şi violenţe ca o absurditate care ar trebui deplînsă, el arata constituţia şi guvernul Româniеĭ ca pe deplin independente şi liberale, ca îndestul de democratice. Singurul lucrul care nemulţămia era persoana domnitoruluĭ; dar acesta putea fi răzbunat prin aclamarea şi consimţimîntul obştesc, fără o revoluţie violentă; nicĭ un soldat, nicĭ poliţia nu vor voi să-l apere".[83]

Socoteala cea de acasă cu cea din tîrg nu se potriveşte. Stof de revoluţie şi nicĭ de manifestare răsturnătoare nu era în Bucureştĭ, decît doar între vînzătoriĭ de fructe şi neguţătoriĭ de tutun. De aceea mişcarea nu avu nicĭ o seriozitate şi putu fi uşor înăbuşită. Din caracterul acesteĭ mişcărĭ, revoluţia pacĭnică, se explică însă cum de *revoluţionariĭ* eraŭ neînarmaţĭ şi cum de se putu interpreta încăerarea, ca datorită căultimatum căădereĭ poliţieĭ asupra unor pacĭnicĭ cetăţenĭ.[84] Se vede că organizatoriĭ mişcăreĭ se aştep-

---

82. Aşa o apreţueşte *Daily News*, după ce reproduce scrisoarea luĭ Brăteanu (vezĭ maĭ sus nota 78): „The letter of Iohn Brateanu expresses the aim of expelling Prince Couza, but by a calm and *bloodles revolution*".

83. *Examiner*, 2 Septemvrie 1865: „The only thing he obiected was the person of the Prince; but he could be got rid of, minted the letter, by acclamation and general consent, not by violent revolution". Şi ziarele protivnice mărturisesc că: „le mot d'ordre de la manifestation projelée était la déchéance du prince Couza et le rappel de l'union, pour délivrer le pays de l'avidité insatiable des sangsues moldaves". (*Mémorial diplomatique* 8 Septemvrie 1865. Comp. maĭ sus, p. 15.

84. Cum acuză cu violenţa-ĭ cunoscută *Mémorial diplomatique* din 17 (5) Septemvrie 1865.

tase, ca nimene să nu se scoale, spre a apăra pe principe. Tocmaĭ în aceasta eĭ se înşălase. Nu eraŭ siguri pe concursul poliţieĭ şi a-l armateĭ şi numărul cetăţenilor ce trebuia să iea parte la manifestaţie eraŭ numaĭ două specii de comercianţi.

Ast-feliŭ înţalese lucrurile, ele împacă şi explică toate arătările organelor timpuluĭ şi daŭ cheia evenementuluĭ petrecut la 3 August 1865 pe stradele Bucureştilor.

Mişcarea din 3 August nu avu în lăuntrul ţăreĭ nicĭ o însămnătate. Nu era o pornire obştească în masa poporuluĭ contra regimuluĭ şi a domnitoruluĭ, ci rezultatul uneltirilor opoziţieĭ contra luĭ, celeĭ sfărmate de el în ziua de 2 Maĭ. Ea nu avea nicĭ un răsunet în restul ţăreĭ ; ba chiar în Bucureştĭ ea avu o mică întindere, dat fiind răstrînsul număr de vieţĭ omeneştĭ primejduite în ea. Din contra dacă judecăm după numeroasele semne de simpatii primite din toate părţile ţareĭ, din care cele maĭ multe sunt spontane şi nu de comandă, atuncĭ se poate susţinea că domnia luĭ Alexandru Ioan I, departe de a fi devenit nepopulară prin actul de la 2 Maĭ, sporise în popularitate, după cum însuş C. A. Rossetti o recunoscuse încă de maĭ înainte.[85]

Domnul aflînd la Ems despre răscoala din Bucureştĭ, odată cu ştirea despre a eĭ înăbuşire, nu se prea grăbeşte a se întoarce înapoĭ. El răspunde luĭ Creţulescu, însarcinîndu-l să mulţămească armateĭ pentru energica eĭ ţinută, după cum făcuse şi doamna ce fusese încunoştiinţată la Ruginoasa despre cele întîmplate.[86] Domnitorul părăseşte băile 8 zile după aceea, la 11 August, trece prin Viena şi prin Lem-

---

85. Maĭ sus, p. 412.
86. *Mon. of.*, 8 August 1865.

berg unde se odihneşte şi ajungînd la moşia luĭ, stă aicĭ până la 23 August, cînd vine în Bucureştĭ.[87]

Dacă însă rescoala din 3 August avu în lăuntru numaĭ însămnătatea a arăta domnitoruluĭ, că protivnicii săĭ nu dormiaŭ, în afară ea avu urmărĭ maĭ de samă prin efectul ce-l produse asupra puterilor.

Statul ce privia acuma maĭ răŭ pe domnitorul Românieĭ era Rusia şi aceasta, din cauza politiceĭluĭ religioase pe care o combătuse cu atîta stăruinţă, dar nu o putuse împiedeca de a izbuti. Generalul Ignatieff, ambasadorul rusesc din Constantinopole cere, ca Poarta să trimită o comisiune de anchetă în Principatele-Unite care să cerceteze cauzele rescoaleĭ de la 15/3 August. Pe lîngă aceasta, Rusia avea interes a provoca o desordine în Principate, pentru a putea destruge opera tratatuluĭ de Paris.[88] Ambasadorul Franţieĭ şi, ceea ce poate părea maĭ neaşteptat, ministrul de externe al Porţeĭ Ali-paşa, se opun la această cerere.[89] Cauza pentru care Turciĭ nu voiaŭ acuma ancheta pe care altă dată o cereaŭ cu atîta foc, era, cum spunea o gazetă engleză, că „nu poate scăpa de pătrunderea unuĭ om aşa de iscusit ca Ali-paşa, că în cazul de a cădea

---

87. *Mon. of.*, 24 August 1865. Nu este deci exact ceea ce spune *l'Europe din Frankfurt* 22 (10) August 1865 : „A la première nouvelle des événéments de Bucarest, le prince Couza s'empressa de faire ses paquets à Ems". Maĭ drept judecă ziarul *L'International* 25 (13) August 1865, cînd spune: „Le prince sachant que les récentes agitations de Bucarest ne peuvent en aucune manière compromettre l'ordre des choses existant, aurait continué sa cure, si les bruits de choléra n'avaient haté son départ". Gazetele duşmane principeluĭ interpretaŭ ast-feliŭ întîrzierea luĭ de a se duce în capitală: „Il avait fait sonder fort adroitemant les représentants des puissances, présents à Bucarest, pour savoir de quel oeil les cours protectrices regarderaient la nouvelle phase dans laquelle il venait de précipiter le pays". *Le Temps* 23 (11) Septemvrie 1865. Urmarea evenimentelor şi răspunsul domnitoruluĭ către Fuad paşa nu îndreptăţesc de loc asemene apreţierĭ.

88. *La Patrie*, 9 Noemv. 1865.

89. *L'Indépendance Belge*, 15 (3) Sept. 1865.

Cuza, locuitorii Principatelor vor cere de la puterile garante a le da un principe străin",[90] lucru ce, după cum se știe, era suprema frică a Porței. Pentru a cruța însă susceptibilitatea generaluluĭ Ignatieff și pentru a-l face să supoarte maĭ ușor refuzul cerereĭ de anchetă, Poarta se hotărește a trimite, prin marele vizir Fuad pașa, o scrisoare domnitoruluĭ romîn, scrisoare care dădu acestuia prilejul de a afirma încă odată, cu maĭ mare răsunet și maĭ mare putere, autonomia Românieĭ.

Scrisoarea luĭ Fuad pașa, din 2 Sept. 1865, conținea între altele următorul loc menit a jigni maĭ cu samă pe domnitorul romîn: „Din știrile maĭ amănunțite primite maĭ în urmă, Poarta s'a încredințat, că mișcarea poporană care a dezolat capitala Principatelor n'a fost decît rostirea brutală a uneĭ nemulțămirĭ generale; și Alteța Voastră trebuia să iee măsurile neapărate, pentru a satisface, în marginea legalitățeĭ și a dreptățeĭ, păsurile națiuneĭ moldo-valace; că nicĭ Sultanul, nicĭ augușțiĭ săĭ aliațĭ nu pot să priviască cu nepăsare, ca puterea materială se devină singurul mijloc de potolire".[91] Maĭ mulțĭ reprezentanțĭ se silise a maĭ modera terminiĭ reprobatorĭ; dar Fuad pașa, probabil după

90. *Morning-Post* 15 (3) Sept. 1865: „The inhabitants of Moldo-Valahia would almost unanimously request the protecting Pouvers to ame a foreing prince as their sovereign". Tot în acest sens vorbește *Le Mémorial diplomatique*, organ cu toate aceste dușman principeluĭ, 8 (20) Oct. 1865: „Dans le cas de la dépossession du prince Couza, les inconvénients semblent primer de beaucoup les avantages. Deposséder le prince Couza, c'est facile à faire; mais le remplacer, c'est plus difficile; on ferait appel dit-on à un prince etranger" etc. Dacă lucrurile stăteaŭ așa și dacă nicĭ Austrieĭ nu-ĭ convenea înlronarea unuĭ principe străin, atuncea pentru ce presa austriacă combătea pe Cuza cu atîta înverșunare? Pasiunea întunecă adese orĭ interesul.

91. Reprodusă în *Monit. of.*, 10 Noemv. 1865 odată cu răspunsul domnitoruluĭ. Ea a fost reprodusă de toate organele timpuluĭ; între altele de *Archives diplomatiques*, 1866, I, p. 158.

stăruințele Rusieĭ, refuzase a schimba din scrisoare nicĭ un cuvînt.[92]

Această scrisoare publicată îndată de ziarele franceze din Constantinopole, fu interpretată, cum nicĭ nu se putea altfeliŭ ca „un blam ascuțit și riguros dat de Poartă vasaluluĭ eĭ, prin care îl soma de a restabili și de a regula ordinea publică în Moldo-Valahia".[93] Cît despre efectul scrisoareĭ asupra Romînilor, el fu de a trezi indignarea întregeĭ țărĭ. „Presa locală fără excepțiune de partizĭ, ne spune un ziar francez, s'aŭ înțăles a vesteji în terminĭ aĭ căror energie nu voim s'o imităm, un act care nu poate decît să sporiască greutățile situațieĭ, incurajînd pe neprieteniĭ ordineĭ publice".[94]

O asemene misivă nu putea rămînea fără răspuns. Guvernul romănesc îĭ face două: O circulară din 15 Septemvrie a ministruluĭ afacerilor străine către guvernele europene, în care arată că „răscoala din $^{15}/_{3}$ august nu a avut nicĭ o însămnătate prin ea însășĭ; dar căpătă o asemene prin uneltirile opozițieĭ politice. Ținta eĭ este de a răsturna starea de lucrurĭ existente, de oare ce ea nu se poate hotărî a vedea locul eĭ de altă dată ocupat prin oamenĭ din toate clasele poporuluĭ. Apoĭ schimbarea radicală operată în Romănia de către principe prin legea rurală, codul penal și codul civil, nu se putea îndeplini fără zguduire. Legea rurală a apucat chiar

92. *L'Indépendance Belge*, 19 (7) Sept și 27 (15) Sept. 1865. Asupra faptuluĭ, că Rusia stăruise spre trimiterea aceste scrisorĭ și decĭ și la cuprinsul eĭ, aducem și gazeta engleză *Examiner*, 2 Sept. 1865, care spune: „at the instigation of Austria and Rusia, Fuad pacha prise a missive at the government of Bucarest". Se spunea chiar că scrisoarea fusese redactată de Fuad-pașa față cu Bulwer și Ignatieff, *Opinion nationale*. 21 Noemv. 1865. *La Patrie*, 6 Decemv. 1865, *Le Monde*, 4 Dec. 1865.

93. *Indépendance Belge*, 27 (15) Sept. 1865. *Europe*, 29 (17) Sept. 1865: „un blâme incisif et rigoureux au gouvernement de l'hospodar".

94. *Opinion nationale*, 28 (16) Oct. 1865. Vezĭ bună oară *Trompeta Carpaților* 30 Sept. 1865.

pe ceĭ maĭ mulţĭ nepregatiţĭ şi de aceea a produs agitaţiĭ, cu toate că guvernul deşteptase de maĭ multe orĭ publicul despre curînda eĭ aplicare. De aicĭ o reducere în venitul fonciar. Apoĭ ţăraniĭ aŭ răspuns prin o regretabilă neacţiune la o măsură luată în a lor interes. Criza agricolă a fost în sfîrşit sporită prin inundaţiĭ, secete şi epidemiĭ; dacă adăogim la toate aceste neputinţa de a se îndeplini reforme sociale, administrative şi judecătoreştĭ fără a se lovi privilegiurile şi decĭ a se jigni multe interese, îşĭ va face cineva o idee despre criza prin care ţara a trebuit să treacă, pentru a ajunge cu un minut maĭ înainte la locul pe care-l rîvneşte între naţiile civilizate. In asemene condiţiĭ, lipsa domnitoruluĭ nu putea decît să reînvie iarăşĭ speranţele duşmane. Partidul uneltitorilor crezu prilejul favorabil pentru a exploata în folosul săŭ îngrijirea şi neliniştea rezultate din situaţie. El nu a cruţat nicĭ o silinţă spre a trezi nemulţămirea. El a bătut la toate uşile, din fericire fără izbîndă. Eraŭ capĭ; nu s'a găsit însă soldaţĭ. Cu toate aceste şi cu toată mica însămnătate a acesteĭ mişcărĭ, guvernul nu avea maĭ puţin imperioasa datorie de a o reprima de la cea d'intăĭ a eĭ arătare, şi dacă cu această represiune el a desfăşurat un prisos de energie, nu este motiv de a-l mustra; căcĭ lipsa capuluĭ statuluĭ îngreuind răspunderea ministeruluĭ, îĭ impunea o priveghere şi o energie afară din cale“. Circulara adaoge, că principele amnestiase pe toţĭ faptaşiĭ cu prilejul zileĭ de 30 August (12 Sept.) [95]

Acest act al ministeruluĭ romănesc este foarte neghibaciŭ alcătuit; el are aerul de a spune că poporul întreg trebuia să fie nemulţămit cu reformele

95. Circulara, lucru curioz, nu este publicată de Monitorul oficial. Ea este reprodusă şi analizată, de ziarele străine *L'Europe*, 29 (17) Sept. 1865 şi *L'Opinion nationale*, 30 (18) Sept. 1865.

întroduse şi că deci era stof de exploatat în ţară pentru o mişcare revoluţionară; cînd adevărul era, că o singura clasă fusese lovită prin schimbările făcute; iar restuluĭ poporuluĭ ele fusese spre folos. De aceea se şi contrazice această circulară, cînd la sfîrşit spune că mişcarea avea căpitanĭ, dar că nu aŭ găsit soldaţĭ. Cum n'ar fi găsit, dacă toată ţara ar fi fost nemulţamită cu noirile întroduse?

Al doile răspuns, acel al domnitoruluĭ însuşĭ la scrisoarea vizirială, trimis tocmaĭ în 29 Oct. (10 Noemv. 1865),[96] este din protivă mult maĭ temeinic, maĭ bine cugetat şi dă prilej capuluĭ statuluĭ de a apăra, cu energie şi izbîndă, autonomia Românieĭ faţă cu încercarea Porţeĭ de a se amesteca din noŭ în daraverile eĭ lăuntrice.

Domnul începe prin a se plînge de publicitatea dată de Poartă scrisoreĭ viziruluĭ care apăruse în *Journal de Constantinople*, aproape odată cu trimiterea eĭ. Apoĭ se întreabă, dacă prin procedarea urmată, Poarta a crezut că susţinea acţiunea unuĭ guvern regulat şi mănţinea neatins principiul de autoritate, al căruia respect interesază tot atît liniştea împărăţieĭ ca şi pe acea a Românieĭ? Ie aminte, că „Principatele aŭ dreptul a se ocîrmui singure, fără amestecul nicĭ uneia puterĭ străine şi că un drept de intervenire al Porţeĭ ar putea avea loc numaĭ în cazul cînd ordinea fiind compromisă, ar fi urmat înţălegere între puterĭ pentru restabilirea liniştei; că ordinea nu a fost compromisă reiesă din faptul că mişcarea a fost îndată înăbuşită. A se rosti apreciărĭ de feliul acelora conţinute în scrisoarea ministruluĭ Porţeĭ, ar putea fi restălmăcit ca o încurajare a unor asemene acte. In loc de a fi ex-

96. Intîrzierea este motivată de domn prin faptul că ar fi fost bolnav.

presia brutală a uneĭ nemulţămirĭ generale, a fost o simplă mişcare locală, neînsamnată, care a avut de pretext nişte măsurĭ de igienă, ca acele ce aŭ fost luate în Constantinopole la ivirea holereĭ. Domnul adaoge că nu înţălege, din care izvor şi-a cules Poarta informaţiile şi cum, fără o maĭ întinsă cercetare, a putut arunca blamul asupra unuĭ guvern, pe care Poarta însăşĭ adese orĭ l-a lăudat pentru silinţile şi tendinţele sale. Dar, dacă guvernul nu ar fi păşit cu energie la restabilirea ordinară, cine ar fi făcut'o? Poate Poarta cu puterile garante? Ferească Dumnezeŭ, ca Inalta Poartă să fie constrînsă la o aşa nevoie, căcĭ atuncĭ ar fi atrasă în nişte complicaţiĭ ale căror urmărĭ sunt afară de orĭ ce prevedere omenească." Domnul se foloseşte de prilejul acestuĭ răspuns, pentru a comunica înscris Porţeĭ şi a da publicităţeĭ vorbele ce le rostise pretutindene către înalţiĭ dregătorĭ aĭ Sultanuluĭ, la vizetele sale în Constantinopole: „Vedeţĭ,zice el, tot deauna cu ochiĭ mulţămiţĭ evenementele şi actele ce pot mări prosperitatea Românieĭ. A rîdica pe Romînĭ, a consolida instituţiile lor, a încuraja desvoltarea puterilor lor, a dirigui aspiraţiile lor, a le mănţinea privilegiile şi imunităţile, a face să se respecte drepturile lor, pentru ca şi eĭ să ştie maĭ bine a respecta drepturile altora, este a lucra tot atît de bine în interesul imperiuluĭ otoman pe cît şi în acel al Românieĭ însăşĭ; este a da tot de odată Românieĭ închezăşluirĭ serioaze, pentru a sa linişte şi înflorire, iar imperiuluĭ otoman tot închezeşluirĭ şi nu maĭ puţin serioaze pentru securitatea şi puterea sa. Cu domnĭ, cărora Inalta Poartă nu ştiea tot deauna a cruţa drepturile şi demnitatea, Bucureştiĭ şi Iaşiĭ eraŭ nevoiţĭ a căuta razimul lor, în influenţĭ exterioare şi nu este de trebuinţă a aduce aminte care aŭ fost rezultatele acesteĭ politicĭ; dar cu un domn ce înţălege ca Româ-

nia să se bucure deplin de drepturile de autonomie și de independența interioară dobîndite țăreĭ din vechime, drepturĭ recunoscute și consfințite prin tratatul de Paris și prin Convenție și care vra să respecteze, cum a proclamat'o și dovedit'o în toate împrejurările, niște legaturĭ de o potrivă folositoare imperiuluĭ otoman și Principatelor-Unite; cu un domn care va fi sigur a găsi la Constantinopole considerația cuvenită țăreĭ ce el reprezintă precum și acea a pozițiuneĭ sale personale—Inalta Poartă va putea tot deauna conta pe România, și nicĭ odată vre-o primejdie, nu-ĭ va veni din partea eĭ. Așa a fost odinioară politica tradițională a divanuluĭ. Să-șĭ arunce ochiĭ guvernul imperial în trecut și să-șĭ aducă aminte, care aŭ fost relațiile Inalteĭ Porțĭ cu întâiĭ domnĭ romînĭ, care aŭ căutat închezășluirea lor în suzeranitatea eĭ, va culege marĭ învățăminte din înțăleapta și pătrunzătoarea politică, a glorioșilor sultanĭ din veacul XV și XVI; va înțelege cît atuncĭ existența Moldoveĭ și a Valahieĭ ca staturĭ, era socotită de prețioasă pentru imperiul otoman și pentru ce sultaniĭ Baiazet I, Mahomet II, Selim I și Soliman II, departe de a înăbuși o naționalitate care ar fi putut fi la discreția puternicilor lor arme, aŭ vrut din potrivă să-șĭ facă din ea un zid de apărare, să respecteze a eĭ neatîrnare interioară și să întăriască autonomia și privilegiile poporuluĭ romîn. Și azĭ voĭ ținea tot acest limbagiŭ Alteței Voastre; interesele sunt tot așa de strîns legate ca și în trecut; orĭ ce primejdiĭ ce ar amenința pămîntul saŭ autonomia noastră, este de asemene o amenințare pentru Imperiul otoman. Și mie mi-a părut răŭ de asprimele ce aŭ trebuit desvălite; dar nu mă sfiesc a vĕ declara că, de cîte orĭ un fapt se va înfățoșa înaintea mea ca evenementele de la 3 August, voĭ ști a răspunde la încrederea poporuluĭ romîn, mănținînd cu

energie ordinea publică; că de cîte orĭ liniştea Romănieĭ va fi compromisă, orĭ de unde va veni primejdia, eŭ nu voĭ consulta de cît datoria mea, drepturile mele şi interesele noastre comune. Îmĭ iubesc prea mult ţara, înţaleg prea bine valoarea legăturilor noastre cu înalta Poartă, pentru a le sacrifica vre-odată uneĭ îngrijirĭ de o responsabilitate, pe care voĭ şti pururea a o primi, orĭ cît ar putea fi de grea. Pururea m'am povăţuit şi mă voĭ povăţui în actele mele numaĭ de interesele ţăreĭ mele, şi aceste interese sunt, în ochiĭ meĭ, nedespărţite de acele ale împărăţieĭ otomane".

După această lecţie politică şi întrezărirea scopuluĭ de a-şĭ apara ţara contra primejdieĭ *orĭ de unde ar veni*, vorbe ale căror înţeles maĭ adînc şi adevărat nu putea să nu fie pătruns de Poartă, cu toate precauţiunile luate de domn, spre a îmblînzĭ pe cît se putea aceste rostirĭ, domnul sfîrşeşte lunga luĭ misivă, prin o frază măgulitoare, prin care căuta să arunce un văl, asupra prea rostitelor sale cugetărĭ de maĭ înainte.[97]

Organele străine, de şi apreţuesc în chip deosebit acest răspuns al domnuluĭ romîn, lasa să se întrevadă, chiar cînd sunt protivnice, măestria luĭ. Aşa *Examiner*, spune că „principele ar fi intors Porţeĭ o replică foarte ascuţită". *La France*, comentînd scrisoarea, spune, că „a se încuraja partidele la răscoală, la înjosirea autorităţeĭ capuluĭ statuluĭ, prin o intervenire nelegală şi ne la locul eĭ; a se constitui judecător între principe şi naţiunea luĭ, cu prilejul unor nemulţămirĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin reale, este a lasa pe ceĭ nemulţămiţĭ să întrevadă speranţa uneĭ

97. Scrisoarea este reprodusă în *Mon. of.*, 11 Noemvrie 1865. Vezĭ şi *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 272--277.

schimbări, care ar atîrna numaĭ cît de a lor manifestare". *Le Constitutionnel* spune, că „tonul puternic şi vrednic al acestuĭ document a produs o foarte bună întipărire" ; iar *La Correspondance générale de Vienne* îl califică de „capodoperă de neruşinată sumeţie" şi *Le Nord* adaoge, că „talentul de palavre (ergoterie) a domnuluĭ s'a manifestat într'un chip strălucit, în răspunsul pe care l'a dat luĭ Fuad-paşa".[98]

In ţară efectul fu covîrşitor. Atît presa cît şi maĭ ales manifestările corpurilor constituite, pre cît şi acele ale privaţilor ajunseră la un diapazon de tot entuziast. Ministerul găsi de cuviinţă a comunica străinătăţeĭ, acest concert de laude ce se aduna fără încetare în jurul actuluĭ domnitoruluĭ. Găsim în *La Patrie* următoarele asupra acesteĭ demonstraţiunĭ: „Corespondenţe din Bucureştĭ, ne spun despre manifestările poporane, căror a dat loc, schimbul de note între Sublima Poartă şi guvernul romîn, cu prilejul mişcăreĭ de la 15 August. Aceste manifestărĭ venite din toate unghiurile ţăreĭ, pentru a felicita pe principele Cuza, în această împrejurare, aŭ fost destul de însamnate pentru a determina pe ministrul afacerilor străine, a adresa o depeşă circulară agenţilor romînĭ din străinătate, avînd de scop a lămuri caracterul autonom al acesteĭ demonstraţiunĭ la care autorităţile, clerul şi burghezia, s'aŭ asociat prin de

97. *Examiner* 2 Decemvrie 1865 „a very sharp reply" ; *La France* 10 Decemvrie 1865; *Le Constitutionnel*, 24 Noemvrie 1865; *La Correspondance générale*, 27 Noemvrie 1865 ; *Le Nord*, 28 Noemvrie 1865. Maĭ vezĭ şi *L'Europe* 29 Noemvrie 1865 ; *Le Monde* 3 Decemvrie 1865 şi *Le Temps*, 5 Decemvrie 1865. Acest din urmă ziar, nu prea favorabil domnitoruluĭ, după ce arată „qu'il était évident que l'étoile du prince Couza pàlissait et qu'il devait essayer du moyen de distraire les esprits, en faisant vibrer la corde du patriotisme" recunoaşte totuşĭ „qu'il relève le gant avec une fierté qui fait honneur à son coeur de Roumain. Le souverain blessé dans le sentiment de sa dignité, se redresse. Il n'entend point être tancé comme un ecolier par son magister. Il rappelle au grand vizir qu'il est prince, à peu près indépendant; qu'il est homme à gérer tout soul les affaires de son pays &. &".

la sine pornire".[99] Așa bună oară adresa comerciului capitalei, spune, „că a cetit cu un simțimînt de mîndrie națională răspunsul Măriei Voastre, care răspuns ne a pătruns de cea mai vie recunoștință, care este și acea a orașului ce reprezentăm. Mergeți Maria ta în această cale patriotică. Veți fi urmat de acest oraș și de țara întreagă; generația actuală și acea viitoare, vor bine cuvînta numele lui Alexandru Ioan I".[100]

Fuad pașa crezu de trebuință să răspundă scrisorei domnitorului, prin una aproape tot atît de întinsă, în care arăta că nu aŭ avut de loc intenția de a se amesteca în afacerile lăuntrice ale Romăniei, ci a vrut numai să atragă, prietenește, luarea aminte a domnitorului asupra unor fapte ce puteaŭ inspira îngrijire. De și replica lui Fuad pașa nu poate fi calificată drept scrisoare de scuze, cum o fac unele organe șoviniste ale timpului, nu se poate tăgadui că ea caută să micșureze răua întipărire produsă prin cea d'întăi".[101]

Răspunsul domnitorului însă avu încă efecte mai întinse decît acela de a ridica moralul propriului popor. Grecii din Principate felicitară și ei pe domnitor pentru frumosul rol pe care ei îl văd de pe acum

99. *La Patrie,* 8 Decemvrie 1865.

100. Reprodusă de *L'Opinion nationale* 8 Decemvrie 1865. In *Hîrtiile Rossetti* se află 120 de depeși primite de la deosebitele corpuri a le țărei: *preoți de mir, avocați, comercianți, locuitori din oraș iscăliți cu sutele, profesorii deosebitelor școale,* cu un cuvînt tot ce țara număra ca inteligență. Cine va ceti acele depeși în care se vede bucuria imensă și neprefăcută pentru vrednica apărare făcută de domn autonomiei țărei, va mărturisi că țara întreagă se sculase ca electrizată pentru a mulțumi domnului ei. Și Bolintineanu, reflectînd asupră acestui răspuns, spune, că „dacă administrația sub domnul Cuza era în anarhie, să mărturisim că afară din țară el a știut, în multe ocazii, să ție drapelul sus." *Viața lui Cuza Vodă,* p. 54.

101. Această replică a lui Fuad pașa în *Archives diplomatiques,* 1866, II, p. 277—281.

că-l va juca în regenerarea întregului Orient.[102] *Journal de St. Petersbourg* şi *Le Nord* organe oficioase ale imperiului rusesc recunosc ambele marea agitaţie pe care răspunsul domnitorului a produs-o în Bulgaria.[103] Se vorbia de o alianţă a tuturor popoarelor creştine din Turcia contra stăpînirei acesteia. Aceastâ veste, orî cît ar fi fost ea de exagerată, explică scrisoarea lămuritoare a marelui vizir.

Cu toate acestea răscoala din 3 August face un mare răŭ domniei luĭ Alexandru Ioan I, prin faptul că o discreditează chiar la acele puteri care o sprijinise până atuncĭ. Maĭ ales este însămnată reprobarea în destul de limpede documentată prin următoarea notă apărută în Monitorul oficial al Franţieĭ: „Turburările care aŭ izbucnit în Principatele dunărene aŭ provocat criticĭ în destul de viĭ contra guvernuluĭ principeluĭ Cuza. Noĭ am recunoscut că toate nu eraŭ lipsite de temeiŭ; dar în acelaş timp am atras luarea aminte asupra încurcăturilor care ar putea supraveni, dacă guvernele nu ar procede cu tot atîta cumpătare pe cît şi prudenţă. Ele nu s'aŭ înşelat asupra acesteĭ primejdiĭ. Cu toate că s'aŭ ridicat cu maĭ multă saŭ maĭ puţină asprime în protiva ocîrmuireĭ principeluĭ Cuza, ele aŭ fost unanime pentru a răspinge ideea uneĭ schimbărĭ în forma aşăzămintelor care stăpînesc acuma Principatele. Nicĭ o putere nu ar dori să se vadă iar în faţa uneĭ chestiunĭ atît de delicate. Totuşi principele Cuza va înţălege de sigur că nu ar fi fără primejdiĭ pentru puterea luĭ de a se întemeia prea mult pe încurcăturile cabinete-

102. Adresa Grecilor publicată de maĭ multe ziare, între altele de *l'Europe*, 31 Decemvrie 1865.
103. *Journal de St. Petersbourg* 25 Decemvrie 1865. Le *Nord* 30 Decemvrie 1865: „On signale actuellement que la lettre du prince Couza a eu en Bulgarie un grand retentissement, où une grande agitation s'est manifestée".

lor.[104] El nu-şĭ poate întări autoritatea, dacă nu va izbuti a cîştiga interesul lor binevoitor. Europa îĭ cere înainte de toate o ocîrmuire luminată, regulată, desfăcută de răzbunărĭ de partid, economă a banilor publicĭ şi duşmană a corupţieĭ care a fost viciul ereditar al guvernelor anterioare. Principele Cuza nu va culege pretutindene decît încurajare, căcĭ va realiza, în această privire, speranţele care le aŭ făcut să se nască începuturile domnieĭ luĭ".[105]

Franţia ce până atuncea sprijinise pe domnitor în toate împrejurările, îl lasă de acum în voia soarteĭ sale, ceea ce contribui nu puţin la a luĭ cădere; căcĭ duşmaniĭ luĭ se folosesc de slăbirea poziţieĭ luĭ, provenită din retragerea scutuluĭ francez, pentru a îndoi îndrăzneala şi a căuta pe altă cale desrădăcinarea luĭ din scaunul Românieĭ, desrădăcinare ce se împrotivise opintelilor lor de până acuma.

Fiind încă că în politică predomneşte tot deauna interesul individual al statelor ce sunt în joc, apoĭ să nu credem că Franţia era jignită numaĭ de purtarea internă a domnuluĭ, pentru a retrage de asupra luĭ mîna eĭ ocrotitoare. Trebuia să fie încă ceva care o lovia maĭ deadreptul în interesele eĭ. Acest ceva era presupunerea, că domnitorul începuse a se pleca spre Rusia, părăsînd interesele Franţieĭ care preşidase la a luĭ întronare.

Chiar în timpul cît relaţiile domnitoruluĭ cu Franţia fusese bune, încă se ivise din cînd în cînd cîte o

104. Este destul de curios că aceste cuvinte ale Monitoruluĭ francez se potrivesc aşa de bine cu spusele ziaruluĭ rusesc *Le Nord* 18 Decemvrie 1865 : „que les puissances de l'Europe ne permettent plus au prince Couza de jouer sur leurs défiances, leurs rivalités, leurs jalousies, comme sur un échiquier où elles mêmes et les intérêts de l'Europe serviraient de pions".

105. *Moniteur du Soir*, 21 Septemvrie 1865. De şi Moniteur du Soir, deosebit de Moniteur officiel, nu era chiar organul oficial al imperiuluĭ, nu rostia maĭ puţin părerea guvernuluĭ francez. Era cel puţin organul oficios al săŭ.

împrejurare interpretată în senzul plecărei luĭ cătra Ruşĭ. Cea întăĭ dată cînd se ivi această bănuială fu cînd cu trecerea armelor din Rusia către Serbia, cînd agentul Franţieĭ se uneşte cu aceĭ aĭ celorlalte puterĭ pentru a protesta contra învoireĭ trecereĭ armelor pe pămîntul Romănieĭ. (Noemvrie 1862). Bănuiala revine încă maĭ rostită cînd domnitorul opreşte cu puterea trecerea bandeĭ polone pe teritoriul ţăreĭ şi o sileşte să depună armele (Iulie 1863), cînd atuncĭ domnitorul fu învinuit de unele ziare că ar lucra ca şi cînd ar fi vasalul Rusieĭ. Gazetele franceze ataca pe întrecutele pe domnitorul romîn. Incepu chiar a se vorbi, că el ar avea scopul de a ceda tronul duceluĭ de Leuchtenberg din casa rusască.[104]

In chestiunea armelor, domnitorul apărase autonomia ţăreĭ; în acea a Polonilor, neutralitatea eĭ. Ba purtarea sa ulterioară cu Polonii îĭ atrage chiar din partea Rusieĭ, bănuelĭ de complicitate cu revoluţionariĭ. Anume în 22 Ianuarie 1864, Poloniĭ din Bucureştĭ celebrează cu mare pompă aniversarea revoluţieĭ lor, ceea ce aduce pe consulul rusesc, baronul Offenberg, a protesta cu mare vuet contra îngăduireĭ din partea guvernuluĭ a uneĭ demonstraţiĭ anti-ruseştĭ.[105] Proclamarea stăreĭ de asediŭ în Galiţia de către Austria în urma intervenţieĭ Rusieĭ, în scopul de a tăia Polonilor locul de scapare, îĭ împinge a-I căuta în Principate, ceea ce adaoge aice numărul lor în chip însămnător.[106] Bine înţăles că

104. Vol I, p. 246, 278 şi 283.

105. *Le Siècle,* 7 Fevruar 1864. *Ibidem,* 30 Martie 1864: „On écrit de Jassy que les réfugiés polonais y sont nombreux depuis la proclamation de l'état de siège en Gallicie. Le prince Couza a noblement résisté aux reclamations du gouvernement russe qui demandait leur extradition".

106. Le *Pays,* 22 Martie 1864; *Le Globe,* 24 Martie 1865: „Ils ajoutent que la Russie a fait la même sommation au prince Couza en ce qui concerne les Polonais." *Die Presse din Viena,* 20 Martie 1864; *La Patrie,* 7 Aprilie 1864: Les gouv. de Russie et d'Autriche ont recla-

eĭ nu se puteaŭ ţinea liniştiţĭ, şi uneltirile lor contra Rusieĭ dădeaŭ loc la feliurite zvonurĭ care puneaŭ pe guvernul romîn în o lumină neprietenească faţă cu imperiul nordului. Aşa se vorbia prin ziare despre organizarea de bande revoluţionare în feliul aceleia a luĭ Milcovski. Principele iea chiar măsurĭ de a se aresta, prin colonelul Duca, pe capiĭ ceĭ maĭ cu vază aĭ străinilor turburătorĭ de linişte, căutînd şi aice să împace ospitalitatea cu neutralitatea.[107]

Pănă acuma decĭ nu se putea accentua nimic serios contra principeluĭ, în învinuirea luĭ de ruso-filismu. Ba ţinuta Rusieĭ în chestiunea mănăstirilor închinate şi după legea de secularizare, din protivă trebuia să nemulţamiască adînc pe domnitorul romîn şi să-l împingă în tabăra opusă Rusieĭ. Această purtare neprietenească a Rusieĭ se mănţine şi cu prilejul lovitureĭ de stat şi a legeĭ rurale, combătută maĭ ales de ziarul *Le Nord*; ba pănă la răscoala de la 3 August, cînd Rusia cere Turcieĭ trimiterea unor comisarĭ în Romănia şi, ne putînd obţinea această măsură, inspiră scrisoarea cea jignitoare a luĭ Fuad Paşa cătră domnitor.[108] Cu toate aceste zvonurile de plecare a domnuluĭ cătră această putere

---

mé à Bucarest contre l'hospitalité donnée par le prince Couza aux émigrés polonais et hongrois". Insemnate sunt maĭ ales declaraţiile ziarelor oficioase austriace şi ruseştĭ : aşa *Wiener Zeitung* care spune că „este pozitiv că nicĭ Austria, nicĭ orĭ care alt stat (Rusia) nu are de gînd a-şĭ face dreptate singur, pentru a se garanta contra desordinilor netăgăduite ce se petrec în Principate". (Reprodus locul de *La Patrie*, 24 Aprilie 1864). Atît Austria cît şi Rusia aveaŭ decĭ motive de plîngere contra ocîrmuireĭ romîne. *Invalidul rus* 19(31) Mart 1864: „Guvernul Principatelor, uitînd interesele adevărate ale ţăreĭ protegueşte pe Poloneji". *Deutsche Petersburger Zeitung* din aceeaşĭ dată: „Elementele revoluţionare se adună în Principate şi găsesc acolo un loc liniştit şi îndămănatec pentru a cloci proiecte criminale". *Le Nord* 8 Aprilie 1864: „l'assemblement d'hommes et d'armes qui font des Principautés le camp et l'arsenal de l'armée révolutionnaire".

107. Le *Nord*, 29 August 1864. Ştirea e cu atîta maĭ vrednică de crezut, că este dată de un organ rusesc.

108. Maĭ sus p. 40.

se întăriaŭ pe fie ce zi și deslipiaŭ tot maĭ mult pe Franția de el. Ele se accentuară maĭ ales de la data cînd puterile căutară să impună din noŭ, prin conferența ambasadorilor din Constantinopole, respectarea maĭ severă a capitulațiilor.[109] In orĭ ce caz intrigile contra domnitoruluĭ izbutiră a face pe cabinetul francez să creadă că el se plecase către politica rusască, din care pricină Napoleon se îndepărtă de el, ceea ce contribui nu puțin la slăbirea pozițieĭ sale în România. Dovada cea maĭ bună despre această convingere a Franțieĭ precum și despre faptul că fusese inspirată prin eroare, reiesă din o convorbire petrecută, după detronare, între fostul domn al Principatelor-Unite și ducele de Grammont, ambasadorul francez din Viena, la Döbling, în ziua de 24 Aprilie 1868:

Principele Cuza (la propunerea duceluĭ de a relua tronul Românieĭ): „Avețĭ siguranță că interesele franceze nu ar pierde nimic?

Ducele. Da.

Pr.: Cu toate aceste la Paris m'a crezut intrat în legătură cu Rusia, cu toate că rezolvisem chestiunea mânastirilor închinate în folosul Românieĭ și contra Rusieĭ.

Ducele: S'a făcut multe prostiĭ (bêtises). Dar, am crezut-o; am lasat să fim înșalațĭ.

Pr.: Dați-mĭ voe să vă spun un lucru: anume că orĭ ce s'ar întîmpla, nu voĭ consimți nicĭ odată a reîntra în România prin o intervenire straină, tot atît de puțin prin ajutorul Frantieĭ ca și prin acel al Rusieĭ. Nu aș vroi să ajung altfeliŭ decît prin țară.

Ducele: Cu d-voastră principe am fi sigurĭ că înriurirea rusască nu ar predomina în România.

---

109. Maĭ sus p. 25.

Pr: Cu toate aceste m'ațĭ crezut Rus, la Paris.

Ducele: Cunoaștem astăzĭ adevărul; am fost răŭ informațĭ, am făcut prostiĭ. Vă repet, căderea voastră ne a fost neplăcută și vă vețĭ aduce aminte de sigur limbagiul ce ațĭ ținut părăsind România; ațĭ pledat pe lîngă noĭ cauza principeluĭ străin.

Pr.: A unuĭ principe străin orĭ care; pledam chestia de principiŭ.

(La revenirea propunereĭ duceluĭ de a primi coroana Romănieĭ). *Pr.*: Cît despre mine, nu voesc cu nicĭ un preț să reîncep misiunea mea de altă dată; dar dacă aș vedea țara mea amenințată de o mare primejdie, dacă un mare interes romănesc ar cere conlucrarea mea, dacă ar trebui să plătesc cu persoana mea, în acea zi aș fi gata, orĭ ce s'ar putea întîmpla".[110]

Această convorbire, interesantă și pentru caracterul domnitoruluĭ, va arata că învinuirea adusă luĭ de rusofilismu, care este repetată de Februariștĭ cînd cu răsturnarea luĭ Alexandru Ioan I, era o iscodire neîndreptățită.[111] Nu e maĭ puțin adevărat că ea a contribuit mult la căderea domnitoruluĭ.

In istorie nu lucrează numaĭ ideile adevărate. Ba s'ar părea chiar că eroarea, falșul și minciuna joacă un rol mult maĭ mare în viața popoarelor. Desfășurarea evenimentelor se face pe baza ideilor. Este absolut indiferent, dacă acestea conțin adevărul saŭ contrapartea luĭ.

---

110. Convorbirea fusese reprodusă de secretarul principeluĭ Baligot. In *Hîrtiile Rossetti* se află și notița originală scoasă cu creionul în timpul cînd se preschimbaŭ vorbele.

111. Se răspîndise vuetul, după căderea luĭ, că ar avea de gînd să se ducă la Petersburg de unde se va întoarce în România cu armate rusești sub generalul Kotzebue. Fostul domnitor scrie atuncĭ principeluĭ Carol scrisoarea în care protestează contra aceșteĭ intențiunĭ ce i se atribuia, precum protestează și în o scrisoarea trimisă luĭ Napoleon prin ambasadorul francez din Viena 12 Iulie 1867 (*Hîrtiile Rossetti*).

CAP. XIII

DE LA RĂSCOALA DIN AUGUST PÂNĂ LA ABDICARE.

4 Decemvrie 1865—11 Fevruarie 1866.

Chestiunea abdicăreĭ.—De abia se liniştise vuetul din jurul corespondenţeĭ dintre domnitor şi vizir, privitor la răscoala de la 3 August 1865, şi în 4 Decemvrie se deschid camerile.

Prin mesajul săŭ, domnitorul înştiinţază întâĭ camera, că „după un an de încercare, văzînd că ea i-a dat dovezĭ de devotament despre care este mîndru şi dovezĭ de încredere la care răspunde prin încrederea luĭ, iĭ încuviinţază prin noul regulament dreptul de interpelare, sperînd că deputaţiĭ orĭ face întrebuinţare de nouele lor drepturĭ, cu înţălepciunea de care nu s'a depărtat în cursul sesiuneĭ trecute". S'a rîdicat în sinul adunăreĭ maĭ multe întîmpinărĭ contra acestuĭ noŭ regulament, *octroiat* de domn în loc de a fi votat de adunare;[1] dar art. 16 din statutul de la 2 Mai, prevedea că „regulamentele interioare ale adunăreĭ elective şi ale corpuluĭ ponderator se pregătesc prin îngrijirea guvernuluĭ".

---

1. *Pîcleanu* în şedinţa Camereĭ din 10 Dec. 1865 *Mon. of.*, 16 Decemvrie 1865.

Maĭ departe, mesajul amintește emanciparea bisericeĭ romănești de supunerea grecească, plata primeĭ rate din despăgubirea proprietarilor cuvenită lor după legea rurală, venirea în ajutorul sătenilor în lipsă, prin răul an agricol,[2] prefacerea cursuluĭ justițieĭ prin aplicarea noilor codicĭ și a organizăreĭ judecătoreștĭ, concesiunea bănceĭ de circulațiune și de scont, acea a drumurilor de fier de la Galațĭ la hotarele Austrieĭ și de la Bucureștĭ la Giurgiu, punerea în circulație a maĭ multor podurĭ de fier. Cu prilejul enumerăreĭ acestor lucrărĭ, domnul se felicită de curentul capitalurilor străine, ce a început a se apleca către Romănia, arătînd că în toate țările din lume, se întrebuințează capitalurĭ străine, pentru înaintarea civilizațieĭ. După aceea amintește convențiile încheiete cu puterile vecine, anume convenția telegrafo-postală cu Austria, Rusia și Serbia și convenția de extradare cu Austria.[3] Anunță pe adunare că chestiunea mănăstirilor închinate este aproape de a se rezolvi. Vorbind de răscoala din 3 August, domnitorul, după ce atinge schimbul de scrisorĭ cu Poarta, adaoge că demonstrațiile ce a primit de la toate districtele, dovedesc acordul și încrederea reciprocă a tronuluĭ cu țara; „poporul și domnul săŭ sunt strînșĭ unițĭ într'una și aceeașĭ gîndire, liniștea și prosperitatea scumpeĭ noastre patriĭ“. Legînd de această cugetare referitoare la persoana luĭ, firul ideilor sale, domnitorul încheie mesajul săŭ cu declarația următore: „Fițĭ convinșĭ că eŭ nu aș vrea o putere care nu s'ar întemeia decît pe forță. Fie în capul țăreĭ, fie alăturea cu d-voastră, eŭ voĭ fi tot deauna cu țara și pentru țară, fără altă ținta

2. Instrucțiile asupra împărțireĭ ajutoarelor în *Mon. of.*, din 21 Noemvrie 1865.
3. Convenția telegrafică cu Austria, *Mon. of.*, 9 Dec. 1865; cea cu Rusia, *Ibid.*, 19 Dec. 1865.

de cît voința națională și marele interese ale României. Eŭ voesc să fie bine știut că nicĭ odată persoana mea, nu va fi o împedicare la orĭ-ce eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la al căruĭ așazare am fost fericit a contribui. In Alexandru Ioan I, domn al Românieĭ, Romîniĭ vor găsi tot deauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în adunarea ad-hoc și camera electivă a Moldoveĭ marile principiĭ ale regenerațieĭ Românieĭ și care, fiind domn al Moldoveĭ, declară oficialmente Inaltelor Puterĭ garante cînd primia și corona Valahieĭ, că el primește această îndoită alegere cu expresia neîndoelnică și statornică a voințeĭ naționale pentru unire—însă numaĭ ca un depozit sacru".[4]

De astă dată, domnul care până atuncĭ nu privise nicĭ odată cu plăcere necontenitele reamintirĭ din partea adunăreĭ, a promisiuneĭ sale de a lucra pentru principele străin, atingea el singur chestiunea, ba la un prilej atît de solemn ca acel al mesajuluĭ, înaintea țareĭ și a lumeĭ întregĭ.

Inainte de a ne întreba despre pricina acesteĭ schimbărĭ în cugetul domnuluĭ, să videm dacă rostirea eĭ era sinceră, saŭ dacă era numaĭ o prefăcătorie?[5]

Dacă spusele cu care domnitorul îșĭ încheia mesajul nu ar fi fost rostirea adevarată a cugetărilor sale, și dacă domnitorul ar fi avut de gînd a se mănținea înainte îndefinit la cîrma statuluĭ, atuncĭ cuvintele luĭ ar fi fost o neiertată greșală, de oare-ce ele eraŭ menite a-ĭ slăbi puterea tocmaĭ pe care ar fi dorit să o mănțină. In adevăr cum spune Bolin-

4. Mesajul în *Mon. of.* din 5 Decemvrie 1865.

5. Așa susțineaŭ ziarele protivnice domnuluĭ, precum *Le Nord* 19(7) Decemvrie 1865 și *Le Mémorial diplomatique* 24(12) Decemvrie 1865. spunînd că principele Cuza nu făcea de cît imita purtarea regeluĭ Leopold al Belgieĭ din 1848.

tineanu: „ceĭ care auziră de abdicare și care până atuncĭ îl serviaŭ cu credința ce daŭ speranțele despre întărirea dinastieĭ, crezură că se compromit maĭ ținînd cu o domnie osîndită la moarte de ea însășĭ, și înturnară ochiĭ în acea parte de unde putea veni o nouă viață. De la hotărîrea luĭ de a abdica, nu maĭ fu considerat ca domn. Puținĭ nu îl tradară".[6] Dacă domnitorul ar fi hrănit visurĭ dinastice precum i se imputase pe timpul cînd adoptase pe copiiĭ săĭ fireștĭ, atuncĭ de sigur că ar fi căutat a deprinde mințile încet încet cu această idee; căcĭ singurul mijloc de a împăca oameniĭ cu o gîndire, este de a o repeta la prilejurĭ bine alese; era deci cu totul straniŭ ca domnul să caute a-șĭ întări poziția luĭ pe tron, aruncînd în mintea lumeĭ ideea abdicăreĭ sale. Și că locul din mesaj unde vorbia de ea, fusese introdus de însușĭ principele și era decĭ rostirea propriuluĭ săŭ gînd, ne o spune întâĭ logica lucrurilor, întru cît nu ne putem închipui ca miniștriĭ săĭ să-l fi sfătuit a vorbi astfeliŭ; apoĭ avem mărturisirea luĭ A. Papadopol Calimah, ministrul săŭ de externe de atuncĭ, care ne spune, că „pasajul cel vestit, în care domnitorul amintește promisiunea făcută la a luĭ alegere, a fost schițat de însuș domnul în ședința consiliuluĭ de miniștri ținută la Palat în ziua de 2 Decemvrie 1865".[7]

Apoĭ domnitorul trimisese încă din 1 Octomvrie 1865 împăratuluĭ Napoleon o scrisoare, în care îĭ împărtășia intenția luĭ foarte hotărîtă de a abdica, și intervinea pe lîngă împăratul pentru o înțălegere asupra alegereĭ unuĭ principe menit a domni asupra Romănieĭ. Fusese însărcinat cu ducerea acesteĭ scrisorĭ Al. Cantacuzen, fostul ministru al finanțelor.[8] Toa-

6. Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 118.
7. *Amintirĭ*, p. 436.
8. Copia scrisoreĭ domnitoruluĭ către împăr. tul Francezilor trebue

le rostirile lui Cuza posterioare detronărei lui, confirmă aceeaşi părere. In scrisoarea adresată generalului Golescu a doua zi chiar după detronare, 12 Fevruarie 1866, domnitorul căzut repetă cele ce spusese cînd era încă în scaun: „Ştiţi că principiul proclamat de corpurile statului a fost şi este încă unica mea ţintă, un principe străin putînd singur după părerea mea asigura soarta Romăniei". In o a doua scrisoare către Golescu, trimisă în momentul

să se afle între hîrtiile luate de la domnitor, cînd cu a lui detronare. Nu am putut consulta acele hîrtii. Iată însă ce urme am putut afla în alte acte: o scrisoare a lui *Baligot de Beyne* catră princepele *Carol* din 10(22) Noemvrie 1866 (*Hîrtiile Rosetti*), prin care fostul secretar al domnitorului detronat cere restituirea hîrtiilor lui, spune: „J'insistais aussi pour avoir copie d'une longue lettre adressée le 1 Octobre 1865, par le prince Couza à l'empereur Napoléon, lettre dans laquelle son Altesse faisait part à sa Majesté impériale de son intention bien arrétée d'abdiquer, et sollicitait d'Elle une sorte d'entente pour le choix d'un prince destiné à régner sur la Roumanie. Quelques membres de la commission manifestèrent le désir de voir cette lettre qui résumait tout le règne du prince Couza. Or, avec l'autorisation du ministre (D. A. Sturza), je la tirais du carton. Le commencement et le fin de cette lettre furent lus à haute voix par un de ces Messieurs et non sans une certaine émotion; de la s'engagea entre les commissaires et moi une conversation fort curieuse sur le projet d'abdiquer et sur le prince que son Altesse voulait présenter à la nation roumaine". Al. Papadopol-Calimah în *Amintirile* lui, p. 440-442 aduce mai multe telegrame preschimbate între domnitor şi Cantacuzen, trimisul său la Paris. In una Cantacuzen spune: sympathies renouvelées et plusieurs fois confirmées pendant l'entretien pour S. A. S. et pour le sort du pays". Altă telegramă din 22 Ianuarie 1866 către Alexandri: „Dites Cantacuzène assure Majesté que le fin du message n'est pas une phrase, mais l'expression d'une décision bien arrêtée". Mai vezi şi scrisoarea lui Cuza adresată principelui Carol in 20 Aprilie 1867. (Vezi *Cap. final*) precum şi răspunsul principelui Cuza la scrisoarea principelui Carol din 4 Martie 1870 (*Ibidem*). O depeşă din 3 Fevruarie 1866 a cabinetului princiar către agentul ţărei la Paris, spune: „Prince remercie chaudement Cantacuzéne. S. A. espère que Cantacuzène aura expliqué à Sa Majesté le retard de la lettre et exprimé regrets, que l'agent n'ait pas été assez heureux pour pouvoir remettre lui même cette lettre à l'Empereur". „Aceste telegrame, spune Pap.-Calimah, dovedesc înmînarea scrisorei lui Vodă Cuza, împăratului Napoleon şi cronica palatului Tuileriilor (?) dovedeşte că împăratul Napoleon se gîndi despre candidatura domnului străin la tronul Romăniei, după scrisoarea lui Vodă Cuza. Memoriul era ţinut secret. Mulţi credeau că declaraţia din mesaj era numai o frază. Agentul Tillos nu primise nici o instrucţie de la Paris."

cînd fostul domnitor părăsia țara, adaoge: „Eŭ din însuş a mea voință vin să declar solemn că în împrejurările actuale, orĭ ce Romîn orĭ care ar fi evenementele, care nu ar concura, din toate puterile luĭ, la realizarea dorințeĭ naționale a principiilor proclamate de marile corpurĭ ale statuluĭ, este un trădător cătră nație".[9] In sfîrşit reproducem şi un loc din scrisoarea fostuluĭ domn cătră P. Grădişteanu, din 18 Aprilie 1872, interesant şi prin faptul că ea arată cum domnul caracterizază însuş faptele săvîrşite de el: „O cameră de barbațĭ nedestoinicĭ de a se dirigui şi supuşĭ adese orĭ celor maĭ pierzătoare înrîurirĭ, uitînd interesele țăreĭ pentru a le jărtfi la sterpe preocupărĭ de persoane saŭ de politică care compromit viitorul, răspingînd legile cele maĭ folositoare: legea rurală, concesia drumurilor de fer. Dacă este să se numească 2 Maĭ, o lovitură de stat în contra străinuluĭ şi în favoarea neatîrnăreĭ noastre naționale, o mărturisesc cu mîndrie; dar în lăuntrul țăreĭ, 2 Maĭ a fost o revoluție plecată de la tron, nu în scopul de a spori puterea ocîrmuireĭ şi de a favoriza interesele uneĭ dinastiĭ, ci în nobilul program al divanurilor ad-hoc. Neatîrnarea lăuntrică a Romănieĭ fiind asigurată, egalitatea politică şi socială aclamată de 3,000,000 de cetățenĭ zmulşĭ din şărbire şi înzestrațĭ cu drepturile de cetățeni şi de proprietarĭ; egalitatea civilă înființată prin promulgarea unuĭ noŭ codice, concesiunea unor marĭ lucrărĭ de folos public, drumurĭ de fier, podurĭ, înlesnesc circulația şi înzecesc daraverile comerciuluĭ şi ale industrieĭ. Şi ca isprăvire a acestuĭ program, marea idee care trebuia în cugetarea mea, în speranțele mele, să încunune cariera mea politică, acea pe

9. *Romînul,* 14 şi 15 Fevruarie 1866. *Voix de la Roumanie,* 1 Martie 186. *Les Principautés-Untes devant la conférence,* Paris, Mars 1866, p. 48.

care o expuneam în mesajul meŭ din Decemvrie 1865, abdicarea mea și instituirea unuĭ principe străin prin alegerea națieĭ romăneștĭ".[10]

Fără îndoială că nu s'a găsit încă mijlocul de a pătrunde în tainele conștiințeĭ omeneștĭ; dar se poate cel puțin indirect conchide din rostirile exterioare asupra imboldirilor ce le determină, și după dovezile adunate ni se pare peste putință de conchis alt-feliŭ, decît că Alexandru Ioan I, cînd rostise către adunare însămnătoarea hotărîre de a se retrage din domnie, nu fățărîse numaĭ o închipuire înșălătoare ci adusese la lumină chiar fundul cugetuluĭ săŭ.

Ce împrejurărĭ însă împingea pe domnitor la părăsirea putereĭ?

Cu toate că de la început chiar, la urcarea luĭ pe tronul îngemănat al ambelor țărĭ romîne, el declarase că se suie în el numaĭ pentru a lucra la deplina realizare a principiilor formulate de divanurile ad-hoc, decĭ la aducerea unuĭ principe străin, nu se poate tăgădui că el îșĭ puse ca țintă îndeplinirea întreguluĭ lor program, către care el alipi pe acel tras de Convenția de Paris—transformarea societățeĭ romăneștĭ din starea sa medievală în una modernă și civilizată. Era firesc lucru ca el să-șĭ pună ambiția luĭ în aducerea la îndeplinire a acestor transformărĭ și să nu se mulțamiască, după a luĭ întronare, numaĭ cu stăruința pentru principele străin, iar el să se coboare de pe înălțimea la care fusese urcat, fără a lăsa alte urme de trecerea luĭ pe ea, decît

10. Scrisoarea principeluĭ *Cuza* către *P. Gradișteanu* din 18 Aprilie 1872, din Florența, (*Hîrtiile Rossetti*). Locul de la sfîrșit in textul frances al scrisoareĭ, sună: „Et comme achèvement de ce programme, la grande idée qui devait. dans ma pensée, dans mes espérances, couronner ma carière politique, celle que j'exposais dans mon message de Décembre 1865, mon abdication et l'institution d'un prince étranger par le choix de la nation roumaine".

aceea de a fi fost o neînsemnată verigă între trecut și viitor. Era peste putință, omenește vorbind, ca colonelul Cuza devenit domn al ambelor țări romîne, să nu-și pună ambiția luĭ întăĭ în realizarea unireĭ desavarșite, și după ce aceasta îĭ izbuti, să nu pună umărul și la aducerea la îndeplinire a celorlalte măsurĭ prevăzute de Convenție: întroducerea egalitățeĭ civile și politice și îmbunătățirea soarteĭ țăranilor; apoĭ și altă chestiune pe care o moștenise nedeslegată de la vremile maĭ vechĭ, desrobirea mănăstirilor și a bisericeĭ din lanțurile grecismuluĭ. Cînd soarta îl adusese în fruntea țărilor romîne în o epocă de probleme atît de grele și de complicate, putea el, dacă se simția înzestrat cu vlaga și cu destoinicia trebuitoare, să nu cerce a lor deslegare, ci se lucreze numaĭ cît pentru a ceda tronul unuĭ altuia care să le deslege în locul luĭ? Orĭ cine cunoaște sufletul omenesc, orĭ cine îșĭ dă sama de farmecul lupteĭ cu greutățile și de adînca mulțămire sufletească de ale fi învins; orĭ cine știe ce este ambiția, maĭ ales cînd ea este călăuzită de simțimîntul altruist de a face binele semenilor; orĭ cine va privi la toțĭ conducătorii omenireĭ care nicĭ unul nu și-a părăsit rolul, ci toțĭ a căutat să-l întindă cu cît creșteaŭ izbînzile în jurul lor, va conveni că ar fi fost a se cere o lepădare de sine supra omenească de a lasa la o parte prilejul lucrăreĭ personale și a se mulțămi numaĭ de a sluji de treaptă pentru înălțarea altuia. De aceea îl și videm pe Alexandru Ioan I atît de supărat și de pornit contra tuturor acelor ce, în cursul domnieĭ luĭ, voiaŭ să-l vadă înlocuit, pe cînd el era tocmaĭ în toiul deslegăreĭ marilor chestiunĭ pe care împrejurările le impusese domnieĭ luĭ. De aceea se supără el pe ministerul Ioan Ghica din Moldova cînd acesta aderează la propunerea luĭ Cogălniceanu prin care amintia din noŭ domnitoruluĭ făgăduințele sale pri-

vitoare la domnul străin; de aceea este atît de adînc rănit de desbaterea reînnoită a principeluĭ străin în adunarea din 1863 și alternativa în care fusese pus, saŭ de a abdica saŭ de a se pune deasupra legilor la sfîrșitul sesiuneĭ din 1864, îl împinge la lovitura de stat; căcĭ el avea încă de rezolvit poate chestiunea cea maĭ grea a întregeĭ sale domniĭ, chestiunea rurală.

Acuma însă, la începutul sesiuneĭ din 1866, pozițiunea domnitoruluĭ se schimbase cu totul. Toate reformele cele marĭ, unirea, secularizarea averilor mănăstireștĭ, legea rurală, schimbarea sistemuluĭ electoral și democratizarea societățeĭ, egalitatea civilă întemeiată pe nouiĭ codicĭ, emanciparea bisericeĭ — fusese îndeplinite, și tocmaĭ această îngrămădire prea mare de acte însămnate apăsa asupra luĭ. Făcuse prea mult și ce-ĭ maĭ rămînea de făcut, în limitele putințeĭ de atuncĭ, era numaĭ lucrare de a doua mînă. Cum observă *Trompeta Carpaților* „el gîrbovise cu desăvîrșire prin producția sa uriașă de 5 anĭ, și din ziua cînd a consacrat viața luĭ producătoare prin plebiscitul național recunoscut de Europa întreagă ca act solemn, ca manifest inviolabil al deplineĭ autonomiĭ, Vodă Cuza ajunse la apogeul săŭ, cu toate forțele sale producătoare sleite, nu se maĭ putea mănținea pe această culme, pentru că nu maĭ putea produce nimic egal cu ceea ce produsese. Două fulgere numaĭ a maĭ putut da spre rechemarea splendoareĭ sale trecute: independența bisericeĭ și scrisoarea către Poarta“.[11]

Pe lîngă această împrejurare, se maĭ adaoge și nemulțămirea aruncată în țară prin reformele luĭ care loviaŭ de o cam dată aproape în toate interesele. In afară de partidul boieresc ce se simțise zdrobit prin măsurile egalitare luate de domnitor, partidul stîn-

11. *Trompeta Carpaților*, 24 Fevruarie 1864.

geĭ ce tot sporia în număr cu cît țara se deștepta, nu'ĭ putea ierta zugrumarea libertăților publice și maĭ cu samă pe acea a preseĭ ce remînea tot încătușată sub regimul ordonanțeĭ din 1859. Adusese nu e vorba oamenĭ noĭ în adunare; dar aceștĭ oamenĭ, îndată ce se văzură în trebĭ, se deșteptară și trecură în partea fruntașilor apărătorĭ aĭ dreptuluĭ poporuluĭ față cu ocîrmuirea, precum se văzu aceasta prea bine din ținuta adunăreĭ în a doua eĭ sesiune, acea din 1865—1866. Numărul oamenilor pe care se răzămase domnia luĭ, se subția necontenit, încît cum ne spune Bolintineanu, „nația a fost indiferentă la căderea luĭ Cuza, fiind că după 2 Maĭ guvernul devenise absolut".

Către acelaș rezultat ducea însă și alte părțĭ ale purtăreĭ luĭ: adoptarea copiilor, cunoscuțĭ de toată lumea ca adulterinĭ, lovise prea în fața moraleĭ publica, chiar în o țară cu moravurile rătăcite precum era România. Apoĭ era în destul de firesc lucru a se presupune că adoptarea se făcuse în scopul „de a se declara un copil de moștenitor al tronuluĭ".[12] Caracterul domnitorului nepăsător și temător de oboseală, lăsase în curînd pe aceĭ ce-l încunjurau maĭ de aproape să pună mîna pe conducerea trebilor. Se introdusese un regim de camarilă în care erau a tot puternicĭĭ Librecht, Docan, Pisoschi.[13] Bolintineanu spune că, această camarilă a pierdut pe domnul Cuza. De cum ea începu, se simți o mare schimbare chiar și în caracterul domnuluĭ. Toată curtea cu miniștriĭ împreună recunoșteau autoritatea eĭ. De aicĭ se numiau și se destituiau funcționariĭ; de aicĭ

12. *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 117 și p. 125.
13. Asupra luĭ Librecht, origina luĭ vezĭ Frideric Damé, *Histoire contemporaine de la Roumanie*, Paris 1901. Dacă nu ne am referit maĭ des la rezumatul în destul de bine făcut din domnia luĭ Cuza al d-luĭ Damé, este fiind că tocmaĭ era numaĭ un rezumat care nu putea fi utilizat în o scriere maĭ pe larg.

se opria de multe orĭ acţia miniştrilor saŭ se e-libera".[14] In sfîrşit finanţele nu se puteaŭ îmbunătăţi cu nicĭ un preţ, şi fie care budget se solda cu deficite şi se echilibra cu împrumuturĭ, producînd nemulţamirĭ în toată lumea; iar funcţionariĭ, neplatiţĭ cu lunile şi dajniciĭ ameninţaţĭ necontenit cu noue sarcinĭ.

Aşa era poziţia luĭ lăuntrică. In afară nu stătea maĭ bine. Afară de puterile acele care totdeauna îl combătuse, precum eraŭ Austria şi Rusia, acuma şi Franţia, puternicul luĭ sprijin în toate vremile de grea cumpănă prin care trecuse, îl părăsise. De la nota inserată în *Moniteur du soir* din 21 Sept. 1865,[15] în care se resfrîngea supărarea curţeĭ franceze, chip pentru izbucnirea turburărilor din 3 August, raporturile cu Franţia merseră tot înrăutăţindu-se şi, lucru curioz, învinuirea de căpitenie ce se aducea domnitoruluĭ era plecarea luĭ către Rusia; cînd pe de altă parte cabinetul rusesc îl învinuia de prea mare supunere la politica franceză. Chiar scopul luĭ de abdicare, manifestat prin mesajul din Decemvrie 1865, se interpreta ca o manoperă menită a aduce un principe rusesc, pe ducele de Leuchtenberg în fruntea Românieĭ. Aşa *Le Temps* spunea, că „domnitorul ştiea că, prin această declaraţie, el măgulea pe Rusia şi că s'ar apropia de dînsa. Rusia în adevăr, nu trebuie s'o uităm, ţine un suveran gata şi, în ziua cînd Cuza ar abdica, principele de Leuchtenberg ar fi acolo. Insă cu el, Rusia ar domni cum a domnit cu gospodariĭ şi cu căimacamiĭ de altă dată. Iată în cotro bate vîntul pentru moment. Declaraţia luĭ Cuza sub o formă de patriotismu nehotărît şi de generalitate, conţine o ameninţare la adresa Turcieĭ, Au-

14. *Viaţa luĭ Cuza Vodă*, p. 128.
15. Maĭ sus p. 49.

strieĭ și a Franțieĭ".[16] Și dacă *Le Temps* este un organ protivnic domnuluĭ, nu este el singur care pomenește despre zvonurile ce umblaŭ pe atuncĭ. *Le Siècle*, organ prietenesc, spunea și el, că „naționalitatea romînă ar fi în primejdie, dacă s'ar lasa maĭ mult timp să se răspîndiască vuetul, că domnitorul ales de ambele adunărĭ ar fi dispus a lăsa vacantă puterea executivă. Astfeliŭ de situațiunĭ nu pot să se prelungiască fără pericol. Se vorbește de principĭ rușĭ, austriacĭ, de federațiĭ. Cel maĭ bun lucru ar fi de a se mănținea unirea cu o putere executivă cu desăvîrșire națională".[17] Că guvernul francez, cu împăratul Napoleon în frunte, credea în întoarcerea domnitoruluĭ romîn către politica rusască, reiesă cu prisosință din convorbirea de maĭ tîrziŭ a duceluĭ de Grammont cu domnitorul detronat, în o întrevedere a lor din Viena; dar din aceeașĭ convorbire reiesă și recunoașterea Francejilor că eĭ fusese înșălațĭ asupra scopurilor domnitoruluĭ.[18] Orĭ cum însă ar fi fost lucrurile, este un fapt stabilit, că la începutul luĭ 1866, tocmaĭ cînd se plănuia răsturnarea domnitoruluĭ, acesta fusese părăsit de sprijinul Franțieĭ și lăsat în voia soarteĭ.

---

16. *Le Temps*, 11 Ianuarie 1866 (30 Decemvrie 1865). Ziarul revine asupra chestiuneĭ în numărul săŭ din 12 Ian. (31 Dec.) 1866. „Ce chef de la Roumanie aurait jeté les regards vers St. Pétersbourg et fait briller aux yeux de la Russie l'espoir de ménager, par son abdication, des chances au duc de Leuchtenberg".

17. *Le Siècle* 28 (16) Ianuarie 1866. Tot pe atuncĭ o broșură franceză, *Le prince Couza, la Russie*, Paris 1866, acuză pe domnitorul romîn de a fi devenit, prin lovitura de stat, unealta Rusieĭ. Ziare care, apără pe domnitor sunt *La Patrie* 15 (3) Iunie 1866 și *Le Monde* 13 (1) Ian. 1866. Chiar și aceĭ protivnicĭ ce puneaŭ în socoteala domnitoruluĭ jocul politiceĭ ruseștĭ, se miraŭ de a luĭ hotărîre. O broșură *Les Principautés Unies devant la conférence*, Mars 1866, Paris, p. 21 spune; „Qui pourrait croire que le prince qui a si audacieusement violé les libertés publiques, se souvient de l'engagement qu'il a pris le jour où il ceignait la double couronne d'Etienne le Grand et de Michel le Brave!"

18. Maĭ sus, p. 53.

Domnitorul, cuget deștept, nu putea să nu-și dee samă de situația în care se afla în lăuntrul și în afara țăreĭ. El își considera menirea ca împlinită, și era deci firesc lucru să cugete acuma a pune pecetea pe activitatea luĭ de până acuma, îndeplinind făgăduința dată de el la urcarea luĭ pe tronurile țărilor romîne, și așa se explică pe deplin cugetarea cu care el încheia mesajul săŭ din 6 Decemvrie 1865. Domnitorul crezuse de sigur, că împărtășind fostuluĭ săŭ proteguitor, împăratuluĭ Napoleon, scopul săŭ de a abdica, va izbuti să înlăture nourul ce se lasase între soare și între el. El nu se gîndise, că atuncea cînd mintea este preocupată de o cugetare, toate cele ce întră în conștiința sunt colorate în lumina eĭ, și că deci manifestarea dorinței luĭ de a părăsi scaunul va fi interpretată tot în sensul vederilor înșălătoare ce prinsese rădăcină la curtea Franțieĭ. Că depeșele agenților trimișĭ de domn pentru a expune luĭ Napoleon neașteptata hotărîre, vorbesc de rostirĭ simpatice la adresa domnitoruluĭ,[19] aceasta se explică ușor, dacă luăm în privire că politica și diplomația toldeauna aŭ ascuns adevărul și că aŭ fățărit ceea ce nu este.

Sesiunea adunăreĭ. Cu toate că domnitorul se arăta că ar fi luat dictatura, nu pentru a-și mări puterea, ci pentru a face ca poporul întreg să se folosască de ea, lucrul eșise astfeliŭ, și în realitate actul din 2 Maĭ adusese asupra țăreĭ guvernul personal, absolutismul însoțit de urmările luĭ : domnia încunjurimeĭ capuluĭ statuluĭ, în loc de a luĭ proprie, ceea ce trebuia cu atît maĭ mult să se întîmple în Romănia, fiind dat caracterul stăpînitoruluĭ eĭ, ne-

19. Maĭ sus, p. 59, nota.

harnic la treabă,[20] iubind numaĭ loviturile marĭ şi actele strălucite, nu şi munca acea stăruitoare şi încordată la care trebue să se supună aceĭ ce-şĭ ieŭ sarcina de a conduce soarta popoarelor. Bolintineanu spune că „domnul uitase, că ţelul pentru care se făcuse 2 Maĭ nu era pentru a lua puterea din mînile uneĭ clase privilegiate şi a o da unuĭ om, ci pentru a o da tuturor". Dar lucrul nu era decît prea firesc, dacă ţinem sama de natura omenească şi de pornirile fireştĭ a le sufletuluĭ, totdeauna tinzător a domina, îndată ce poate să o facă. Poate domnul se înşăla el însuşĭ, cînd credea că a dat poporuluĭ conducerea ţăreĭ, pe care în realitate şi-o luase el; de aceea şi vorbeşte el în mesaj de dovezile de devotament pe care i le ar fi dat camera căreia, pentru a o recompensa de blînda eĭ purtare, îĭ încuviinţază dreptul de interpelare. O trăta ca pe un copil care s'a purtat bine şi respectuos faţă cu părinţiĭ, neopunîndu-se la voinţele luĭ, primindu-ĭ toate propunerile, votîndu-ĭ toate legile şi creditele, şi decĭ abdicînd de la rolul de control pe care îl avea în constituţia ţăreĭ.

In rastimpul însă cît trecuse de la închiderea adunărilor, din Iunie pănă în Decemvrie, se petrecuse o însamnată schimbare în spiritele membrilor lor; mulţĭ trecuse în opoziţie, din pricinele de nemulţamire arătate maĭ sus, încît cînd adunările sunt convocate pentru a doua oară în Decemvrie 1865, mulţi din deputaţiĭ aceĭ sficioşĭ care se temeaŭ la început să rostiască măcar o părere protivnică guvernuluĭ, se întorsese acuma plinĭ de curaj şi de hotărîre, de a combate nu atît guvernul, cît pe domnitorul ce el reprezinta. Şi lucru în destul de

20. Vezĭ asupra acesteĭ metehne a caracteruluĭ luĭ Vodă Cuza, Vol. I, p. 28.

straniŭ, opoziţia nu se formâ în senat, unde eraŭ mult maĭ numeroase spirite alese, ci în adunare, printre Roibiĭ şi Gaiţele din care se alcatuia. Pe cînd senatul votează, cu o opoziţie numaĭ de 4 vocĭ şi 2 abţinerĭ, un respuns la mesagiŭ care maĭ ales vestejeşte pe autoriĭ mişcăriĭ din 3 August, în cameră lucrurile ieaŭ un cu totul alt demers. Aicĭ se ştiea de maĭ înainte, [21] de către oameniĭ din guvern, că se formase o opoziţie între membriĭ adunăreĭ, de oare ce se naşte în sinul eĭ o desbatere foarte ascuţită de la alegerea delegaţilor secţiunilor pentru comisiunea de răspuns la mesaj, înainte ca vre un deputat să fi deschis măcar gura în adunare, şi cu toate că din sesiunea trecută eraŭ hotărîţi guvernamentalĭ. Ministerul combate modul cum fusese aleşĭ aceĭ delegaţĭ, fără se fi fost pusă alegerea lor la ordinea zileĭ. După lungĭ desbaterĭ, în care Scarlat Voinescu explică sprijinirile guvernuluĭ prin aceea că el „s'ar teme de persoanele alese“, guvernul obţine anularea alegerilor făcute, cu o majoritate îndestul de mare, 63 contra 38, ceea ce totuşĭ dovedia aflarea în adunare a uneĭ opoziţiĭ îndestul de respectabile.[22]

Intre aceĭ ce combătuse teoriile constituţionale ale guvernuluĭ, se deosebise maĭ cu samă Constantin Boerescu, fratele luĭ Vasile. In 26 Decemvrie el este revocat din funcţia de avocat efor, pe motivul că fiind profesor universitar şi deputat, nu ar avea timpul a veni pe la minister. [23] Această lovitură personală dată luĭ Boerescu îl înverşunează şi maĭ mult în combaterea guvernuluĭ. Apoĭ la 17 Decemvrie, Manolache Costache Epureanu ce fusese însărcinat de domnitor cu preşedinţia adunăreĭ, conform articolu-

21. Şed. din 23 Dec. 1865. *Mon. of.*, 6 Ian. 1866.
22. *Mon. of.*, din 16 Decemvrie 1865.
23. Desbaterile din 16 Decemvrie, *Mon. of.*, 21 Decemvrie 1865.

luĭ din statut care dădea domnitoruluĭ numirea acelui preşedinte, în discursul prin care iea în stăpînire scaunul preşidenţial, întroduce o frază care de sigur nu a putut să loviască în mod plăcut auzul domnitoruluĭ. Vorbind de locul final din mesaj, noul preşedinte al adunăreĭ spune, că „a cetit nu fără emoţiune pasajul final din mesajul tronuluĭ, unde Măria Sa aduce aminte de marile voturĭ ale divanurilor ad-hoc şi ale camereĭ elective din Moldova. Mişcarea ce am simţit cetind aceste cuvinte, a fost în adevăr mare, văzind maĭ ales, că maĭ toţĭ aceĭ oamenĭ care de 20 de anĭ s'aŭ luptat pentru drepturile ţăreĭ şi aŭ figurat în acele adunărĭ, nu maĭ aŭ nicĭ un rol politic în ţara noastră".[24] In loc de a raporta adînca luĭ emoţiune la mărinimoasa hotărîre a domnitoruluĭ, Epureanu avea aerul de a regreta lipsa din corpurile legiuitoare a acelor oamenĭ ce atîta timp făcuse zile amare domnitoruluĭ, prin înverşunata lor opoziţie în contra luĭ şi prin tendinţele lor de răsturnare.

Aceste rostirĭ ale luĭ Epureanu îl pusese, chiar din ziua întăĭ, în o lumină îndoioasă în ochiĭ domnitoruluĭ. Treĭ zile după rostirea aceluĭ discurs din partea luĭ Epureanu, se petrece o împrejurare care trebuia să îndepărteze şi maĭ mult pe adunare de guvern: anume deputatul Pîcleanu combătuse alegerea luĭ Caliman fost prefect de Dolj, pe motivul că atuncĭ cînd cu subscripţia deschisă în Craiova spre a dărui luĭ Cogălniceanu un orologiu (cînd cu călătoria luĭ în Oltenia), baniĭ ar fi fost adunaţĭ de Căliman, dar nu s'ar fi răspuns ceasornicaruluĭ Strosch ce ar fi procurat acel orologiu. Căliman trimite marturĭ luĭ Pî-

24. Şedinţa din 17 Decemvrie. *Mon. of.*, 24 Decemvrie 1865. Le *Constitutionnel* din 4 Fevruarie (25 Ianuarie) 1866, spune despre acest discurs al luĭ Epureanu : „A peine investi de la présidence, M. Iepoureano ouvrit la session par un discours qui parut suspect".

cleanu spre a-l provoca la duel şi anume pe căpitanul Scheleti şi pe însuşi prefectul de poliţie al capitaleĭ, M. Marghiloman. Pîcleanu refuzînd a se bate, pentru nişte cuvinte rostite de el ca deputat, este atacat cînd întra în cameră, de către fiul luĭ Căliman, cu un baston cu şiş, scăpînd de a fi străpuns numaĭ prin ferirea de lovitură. Pîcleanu aduce chestiunea înaintea camereĭ, amintind omorul luĭ Barbu Catargiu, al căruia făptuitor n'ar maĭ fi fost descoperit. Maĭ mulţi deputaţi cer modificarea regulamentuluĭ şi învoirea de a veni armaţi la adunare. C. Boerescu cere chiar ca fie care deputat să fie păzit a casă de un poliţaiŭ, şi în sfîrşit se propune a se cere de la domn, modificarea regulamentuluĭ camereĭ care dispunea votul pe faţă şi înlocuirea luĭ cu votul secret, spre a pune la adăpost viaţa deputaţilor. Bănuiala în contra guvernuluĭ se năştea, cum spune *Le Temps* din faptul că „un mare funcţionar al săŭ (prefectul M. Marghiloman) era amestecat în acest noŭ atentat“.[25]

Dispoziţiile Cameretĭ faţă cu guvernul se văd îndată din alegerea unuĭ vice preşedinte, alegere ce venise la ordinea zileĭ. Pîcleanu, victima atentatuluĭ este ales cu 100 de voturĭ, contra luĭ N. Catargi, candidatul guvernuluĭ ce nu obţine decît 20.

Cel întâĭ proiect adus de guvern în desbaterea adunăreĭ era acel al unuĭ împrumut de 40,000,000, menit a acoperi deficitul din anul trecut şi a scoate statul din greutăţile financiare nedescurcate în care se afla. Ministerul cere urgenţa, asupra căreia se încinge o desbatere foarte vie, opoziţia cerînd ca împrumutul să fie votat odată cu budgetul, spre a-şĭ da

25. Şedinţa din 20 Decemvrie *Mon. of.*, 31 Decemvrie 1865. Comp. raportarea chestiuneĭ în Le *Temps* din 15 (3) Ianuerie 1866.

samă de situația financiară a țăreĭ și de mijloacele de a întimpina noua sarcină pusă pe capul eĭ. Urgența trece, însă cu o majoritate numaĭ de 10 voturĭ (69 contra 59).[26]

Puține zile după aceea însă, președintele consiliuluĭ de miniștri, N. Crețulescu, îșĭ da aerul de a vesti camereĭ un ce foarte îmbucurător, anume că guvernul renunță la desbaterea cu precădere a împrumutuluĭ și consimte a se trata împreună cu budgetul, cu condiție însă, ca adunarea să-ĭ încuviințeze imediata contractare a unuĭ împrumut provizoriŭ de 6,000,000. Impruınutul acesta maĭ mic se credea că se va putea realiza mult maĭ ușor decît cel mare, și guvernul se afla în o lipsă așa de simțită, încît nu se sfiea a arăta, că „nu poate plăti astă-zĭ nicĭ amploaiațiĭ nicĭ pensionariĭ; sunt de plătit maĭ multe bonurĭ care nu pot suferi întîrziere. Apoĭ d-lor și d-voastre și senatul are să-mĭ ceară peste puțin diurnele și nu voĭ avea de unde să le daŭ".[27] Acest împrumut și trece în cameră și anume cu o majoritate în destul de mare: 91 de voturĭ contra 21.

Asupra acesteĭ șovăirĭ în raportul dintre majoritate și minoritate (aceasta din urmă fiind cînd de 38, cînd de 50, cînd de 21 de voturĭ),[28] videm repetîndu-se și la sfîrșitul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, cu toată schimbarea în elementul alcătuitor al adunăreĭ, faptul constatat la începutul aceleĭ domniĭ, anume lipsa de închegare a uneĭ viețĭ de partide politice și gruparea voturilor după interesele momen-

26. *Mon. of.*, 17 Decemvrie 1865.

27. N. Crețulescu în ședința din 15 Decemvrie, *Mon. of.*, 24 Decemvrie 1865.

28. Acelaș lucru se repetă și la votarea răspunsuluĭ la mesaj, unul din amendamentele minoritățeĭ fiind răspins cu 91 voturĭ contra 28; altele cu 95 contra 22, altele cu 116 contra 8, pe cînd proectul în total fu primit cu 88 contra 44. *Mon. of.*, 14—18 Ianuarie 1866.

tane atinse, saŭ după întipăririle personale ale deputaţilor. Şi lucrul era cu atîta maĭ firesc cu adunarea cea nouă, alcătuită din oamenĭ ce nu puteaŭ avea, în marea lor majoritate, nicĭ o coloare politică.

Cu toată această şovăire, adunarea se arata în deobştie mulţămită cînd se lovia în minister. Aşa în şedinţa din 28 Decemvrie 1865, C. Boerescu, în o chestie personală, învinuind pe ministrul de interne, generalul Florescu, că ar fi dat antreprize fără licitaţie, fără publicitate, fără concurenţă, cuvintele luĭ sunt acoperite de zgomotoase aplause din partea adunăreĭ.[29]

In curînd însă desbaterea răspunsuluĭ, la adresa tronuluĭ era să aducă la lumină pe de o parte maĭ multe din abaterile guvernuluĭ de la calea constituţională, maĭ multe călcărĭ de legĭ şi măsurĭ omnipotente, pe de alta era să maĭ detragă încă din simpatiile rămase nu numaĭ guvernuluĭ, ci chiar domnitoruluĭ.

Deputatul ce atacă maĭ cu violenţa politica de bun plac, este C. Boerescu care, în un lung şi înfocat discurs, pune în lumină o sumă de călcărĭ de legĭ, maĭ ales pe tărîmul financiar, tocmaĭ partea cea maĭ uşor de atins a ocîrmuireĭ. El atacă concesiunea Godillot, prin care se încuviinţa, cu un contract pe bună înţălegere, furniturĭ pentru armată de maĭ multe zecimĭ de milioane, arătînd că această importantă concesiune nu fusese anunţată prin monitor ; către concesiunea dată de stat se maĭ adausese şi alta din partea primărieĭ de Bucureştĭ în valoare de 15,000,000 pentru nişte pieţe şi hale, dată în acelaş mod ca şi furniturile armateĭ ; nişte podurĭ pe şoseaua Focşanĭ-Rîmnicul-Sărat date în antrepriză unuĭ Evreŭ, cu 15%

29. *Mon. of.*, 8 Ianuarie 1866.

peste deviz; aprovizionarea cu petriş pentru altă şoşea, cu 400 de leĭ stînjănul cubic în loc de 160, cum se plătea maĭ înainte. Se cumpărase apoĭ un şlep pentru suma de 1,600,000 de leĭ cu un credit extraordinar, fără votul camereĭ, ceea ce era învoit după constituţie numaĭ în cazul de împrejurărĭ grabnice şi extraordinare, în care nu putea intra procurarea şlepuluĭ, şi aşa maĭ departe.

La toate aceste învinuirĭ precize, miniştriĭ nu răspund decît prin vorbe lăturalnice care nu atingeaŭ de loc chestiunile, dovadă că învinuirile eraŭ adevărate.[31] De acest discurs se leagă demisionarea luĭ Epureanu din preşidenţia adunăreĭ şi îndepărtarea deci încă a unuĭ fruntaş dintre sprijinitoriĭ domnitoruluĭ. In deobşte preşedintele adunăreĭ se arăta îngăduitor către Boerescu care, cu toate aceste lovia cu măciuca nu numaĭ în guvern, adecă în miniştriĭ responsabilĭ; ci în sistemul de ocîrmuire inaugurat prin lovitura de stat, deci în un act personal al domnitoruluĭ. Lucrul se vede întăĭ la un incident: anume Boerescu atacînd purtarea ministeruluĭ ca neconstituţională, fusese adus a pune în desbatere constituţia. N. Creţulescu capul cabinetuluĭ îl intrerupe, cerînd de la preşedinte să-l opriască de a merge pe această cale, păstrată numaĭ desbaterilor senatuluĭ, păzitorul constituţieĭ. Epureanu însă observă ministruluĭ, că oratorul nu ar fi atins constituţia decît pentru a dovedi că purtarea ministeruluĭ a fost neconstituţională. Apoĭ Epureanu lasă pe Boerescu în deplină libertate, să atace toate actele săvîrşite de la închiderea sesiuneĭ precedente în coace, în chipul cel maĭ violent, fără măcar a încerca să modereze pe orator. In sara de 3 Ianuarie Epureanu după

31. Discursul luĭ C. Boerescu în şed. din 3 Ianuarie. *Mon. of.*, din 14 Ian. 1866.

sfîrşitul şedinţeĭ, îşĭ dă demisia, de sigur cerută de domnitor care nu înţelesese să aibă un conducător al desbaterilor atît de nepărtinitor. In 4 Ianuarie se anunţă adunăreĭ demisia luĭ Epureanu şi înlocuirea luĭ cu Nicu Catargiŭ.[32]

Intre aceste ministerul căutase în zădar să realizeze împrumutul de 6,000,000 de leĭ încuviinţat luĭ de adunare. Creţulescu arată în şedinţa din 1 Fevruarie, că nu a putut găsi banĭ nicĭ în ţară, nicĭ la Londra unde se adresase, aicĭ maĭ ales din cauză că suma era prea mică. El revine decĭ la cererea ca se voteze împrumutul de 40 de milioane în timpul cel maĭ scurt, de oare ce ar fi în tratărĭ cu nişte reprezentanţĭ aĭ unor case de banca care i-ar fi pus un termin de 4 zile spre a afla rezultatul.[33] Se naşte iarăşĭ o discuţie furtunoasă, în care opoziţia, condusă şi acuma tot d. C. Boerescu, caută să arăte că nicĭ cu aceştĭ 40,000,000 nu se va putea echilibra budgetul, de oare ce exerciţiul luĭ 1865 se va încheia cu un alt deficit de vr'o 25,000,000 ; că dupa constituţia în fiinţă o echilibrare a budgetuluĭ, chiar dacă ar fi făcută de camere, ar fi un ce iluzorie, de oare ce ministerul poate intrece toate creditele pănă la ¹/₃ din suma lor, şi apoĭ poate face cheltuielĭ extraordinare într'un chip nelimitat. Cu toată înverşunata opoziţie, urgenta se votează cu 75 de voturĭ contra 36 şi împrumutul este adoptat cu 84 de voturĭ contra 29.[34] In cursul desbaterilor se făcuse destăinuirĭ însămnate asupra situaţieĭ finan-

32. *Monit. of.* din 3 şi 4 Ian. 1866. N. Blaremberg, unul din ceĭ maĭ aprigĭ protivnicĭ aĭ domnitoruluĭ, amestecă adevărul cu adaose de la el, cînd spune, că „personne n'a oublié feu Manolachi Costachi enlevé de son fauteuil manu militari, par un aide de camp princier, (?) au moment où il présidait, pour avoir accordé la liberté de la parole à l'opposition: *Essai comparé sur les Institution de la Roumanie*, Bucarest 1886, p. 746.

33. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866.

34. Şed. din 2 Fevruarie *Mon. of.*, 15 Fevruarie 1866.

ciare. Crețulescu spusese, că „să nu se uite că lipsa e mare; nu se pot plăti decît neaparatele trebuincioase, cum hrana soldaților; iar lefile și pensiile nu sunt de unde să se plătiască. Nu intră banĭ în vistierie; nu se știe pentru ce, dar nu intră". Oteteleșanu, ministrul de finanțe aratase apoĭ, că „veniturile reale ale țăreĭ nu ar fi decît de 125—130 de milioane".[35] Cu toate aceste budgetul pe 1866 era întemeiet pe un venit de 165,000,000!!

După votarea împrumutuluĭ, se maĭ desbate legea măsurilor și a greutăților, cu a căreia prilej opoziția găsește mijlocul de a ataca iarăși cu putere guvernul, spunînd că prin concesiunea dată d-lor Leon Lemettre și Bergmann se crea un monopol în favoarea lor, îndatorindu-se pe toțĭ comercianțiĭ a cumpăra măsurile numaĭ de la eĭ, cu prețurĭ uriașe, cînd daca s'ar fi lasat concurența liberă, s'ar fi putut obține prețurĭ mult maĭ micĭ; apoĭ aceste măsurĭ s'ar fi putut prea bine face în topitoriile statuluĭ, saŭ a le scoaleĭ de arte și meseriĭ de la Iașĭ. Atacurile sunt așa de temeinice, că guvernul cere amînarea punereĭ în aplicare a legeĭ și desființarea concesiuneĭ Lemettre.[36]

Restul sesiuneĭ până la catastrofa din 11 Fevruarie se petrece maĭ în liniște, cu votarea de pensiunĭ saŭ alte legĭ de interne secundar.

Dar, cu toate că adunarea de astă dată își arătase colțiĭ, cu toate că se rostise în ea grele cuvinte la adresa guvernuluĭ, cuvinte ce treceaŭ în totdeauna peste capetele miniștrilor pentru a lovi maĭ sus, guvernul pastrase în ea o majoritate covîrșitoare care înăbușia toate propunerile opozițieĭ sub

35. Șed. din 1 Fevruarie. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866. Comp. Expunerea de motive a budgetuluĭ pe 1866. *Mon. of.*, 15 Decemvrie 1865. Pe 1865 fuse de 159,000,000; decĭ se maĭ sporia cu 6,000,000.

36. Ședința senatuluĭ 22 Ianuarie, *Mon. of.*, 4 Fevruarie 1866.

voturile eĭ. Nu este maĭ puțin adevărat că opoziția ivită în sinul unor oamenĭ care în anul întăĭ se temeaŭ chiar și de umbra lor era un semn caracteristic al timpuluĭ.

Totușĭ nu din corpurile legiuitoare trebuia să se urzască faptele ce puseră un capăt domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I. Ele se plănuiaŭ în ascuns, în taină adîncă și de acolo eraŭ să izbucniască de odată și să fie încununate cu o deplină izbîndă, lucru ce se explică poate maĭ mult încă decît din ghibăcia uneltitorilor, din nepăsarea tuturor acelor ce încunjuraŭ pe domnitor și, în primul loc, din nepăsarea luĭ însușĭ pentru soarta ce-ĭ era păstrată.

Răsturnarea. In tot timpul domnîeĭ sale, Alexandru Ioan I fu săpat de protivniciĭ săĭ. Inalțat pe tron prin o aiurare momentană, aceĭ ce o făcură îșĭ veniră curînd în fire, și începură a unelti a luĭ răsturnare, pe cînd el încă niciĭ nu se așazase bine în scaunul țărilor surorĭ. Așa am văzut întăĭ cum se zvonește vorba despre un complot, apoĭ despre un altul. Maĭ tîrziŭ se îndrumează o lucrare prin camere, pentru a-ĭ proclama căderea, acțiune însă ce trebui să amorțască, fața cu recunoașterea alegereĭ luĭ de puterile europene. Dacă se aduse de atîtea orĭ pe tapet chestia principeluĭ străin, lucrul se făcu tot spre a se mîntui de domnia „parvenituluĭ". De la un timp, se adaog pe lîngă uneltirile interne și încercările de a atrage puterile garante în scopurile urmărite de răsturnătorĭ, și misiunea luĭ Panu în străinătate caracterizază aceste noue apucăturĭ. In sfîrșit lovitura de stat, fiind recunoscută de Europa și ea punînd un capăt mijloacelor maĭ mult saŭ maĭ puțin legale de întrebuințat pentru a scăpa de o domnie ce devenise atît de urîtă, protivniciĭ luĭ Alexandru Ioan I apucară pe singura

cale ce maĭ puteaŭ încerca, acea a complotuluĭ şi a uneltirilor ascunse.

Pe cînd în adunare şi în senat se desbătea cu maĭ multă saŭ maĭ puţină amărăciune soarta creată Romănieĭ prin ocîrmuirea domnitoruluĭ, în întunerecul tainicilor întîlnirĭ se stabilia înţălegerea între conjuraţĭ şi se hotăria aruncarea afară din tron a luĭ Alexandru Ioan I pe calea surprindereĭ. Este de observat însă că totul se făcea departe de lumina zileĭ; că nu se maĭ încercâ nicĭ macar o aratare de răscoală ca acea de la 3 August, din cauză că de şi eraŭ oare care pricinĭ de nemulţămire cu domnia luĭ Alexandru Ioan I, ele nu eraŭ destul de puternice spre a împinge poporul la o sculare silnică.

Conjuraţia în contra domnitoruluĭ, caută să se ascundă întâĭ sub nişte forme literare, înjghebîndu-se, cîte-va septămînĭ după lovitura de stat, o societate literară şi politică, care avea de scop mărturisit apărarea regimuluĭ constituţional, iar de scop ascuns împrotivirea pe toate căile la măsurile arbitrare şi despotice. Această societate se compunea din G. Gr. Cantacuzino doctor în drept şi demisionat din postul de magistrat al curţeĭ de apel, prin o demisie răsunătoare după lovitura de stat,[37] Grigore Cantacuzino, Neculaĭ Racoviţă doctor în drept, Panaite Iatropol doctor în Medicină, Nicolaĭ Castacopol licenţiat în drept, Apostol Mănescu licenţiat în drept, Ioan Fălcoianu licenţiat în matematicĭ, Emanuel Creţulescu licenţiat în drept, Ioan Sturza fost consilier la curtea de Casaţie, G. C. Filipescu, Gr. Lahovary

37. Iată un loc din acea dimisie (din 5 Maĭ 1864): „Astăzĭ dar cînd sanctuarul putereĭ legiuitoare este violat; cînd constituţia şi legile ţăreĭ sunt calcate în picioare şi înlocuite cu decrete, a conserva încă funcţia ce ocupam ar fi o uitare culpabilă a jurămîntuluĭ meŭ, jurămînt care-mĭ impune a respecta aceea ce astăzĭ se despreţueşte de alţiĭ". Blaremberg, *Essais*, p. 725. Textul romănesc, redat după brulionul păstrat de d. G. Gr. Cantacuzino. Este primul săŭ act politic.

doctor în drept şi consilier la Casaţie, G. Lahovary inginer, G. M. Ghica fost ministru, Vladimir Ghica fost ofiţer în oştire, G. Economu doctor în drept consilier la curtea de apel, N. Blaremberg licenţiat în drept.

Această societate numită *societatea progresuluĭ*, însă nu face mult să propăşască mişcarea îndrumată, din pricina elementelor ce o alcătuiaŭ, care nu eraŭ oamenĭ de acţiune. Tot pe atuncĭ, Iunie 1865, se subsemna următorul act între maĭ mulţĭ fruntaşĭ politicĭ aĭ Romănieĭ; Grigore Brancovanu, I. C. Brăteanu, Const. Brăiloiu, Dimitrie Ghica, Anastase Panu, C. A. Rossetti şi Gh. Stirbeiu: „Subsemnaţiĭ considerînd situaţiunea ţăreĭ, politică şi geografică şi interesele eĭ din lăuntru şi din afară şi avînd încă în videre şi voturile date în 1857 de a dreptul de către naţiune, prin subscrierea celor 4 puncte, precum şi voturile date de către divanurile ad-hoc din 1858, şi de adunarea din ţară din 5 Ianuarie 1859,—am luat între noĭ legămînt *ca, la caz de vacanţă a tronuluĭ*, să susţinem prin toate mijloacele alegerea unuĭ principe străin din o dinastie domnitoare din Occident. Astfeliŭ dar ne legăm pe onoare, să votăm un principe străin şi să stăruim în acest vot pănă îl vom dobîndi".[38]

Se încercâ o apropiere între societatea progresuluĭ şi elementele politice; dar prima încercare nu izbuti. Abia după 3 August 1865 se îndrumâ, o acţiune maĭ energică. După maĭ multe tratărĭ, se alipiră pe lîngă grupul societăţeĭ progresuluĭ, persoanele ce subsemnase legămîntul din 1865 precum: C. A. Rossetti, Ioan Brăteanu care trebuia însă să apere, înaintea guvernuluĭ francez, fapta a căreia

38. *Treĭ zecĭ de anĭ de domnie a Regeluĭ Carol*; Bucureştĭ 1897, p. XIV.

îndeplinire se aştepta din zi în zi; Dimitrie Ghica, principele Ioan Ghica fostul beiŭ de Samos care deveni în curînd sufletul şi conducătorul mişcăreĭ,[39] I. Bălăceanu, Lascar Catargiu, Petrache Mavroeni, G. Mărzescu, (aceştĭ din urmă din Moldova care era mult maĭ slab reprezentată în conjuraţie), şi alţiĭ. Era însă o piedică foarte serioază la uneltirile de răsturnare pe calea complotuluĭ, anume ţinuta armateĭ care se credea că este plecată către domnitor. Conjuraţiĭ însă izbutiră să atragă în partea lor cîţĭ-va ofiţerĭ, de şi nu dintre căpiteniĭ: coloneliĭ Haralamb, D. Creţulescu, I. Călinescu, Berendeiŭ şi Gheorghiu; maiorul Lecca, cel maĭ înfocat dintre conjuraţiĭ militarĭ, şi căpitaniĭ Pilat, Mălinescu, Lipoianu, Handoca, Costescu şi Candiano-Popescu. Vr'o 8 lunĭ se frămîntară închegarile dintre conjuraţĭ şi secretul pare a fi fost destul de bine păstrat, de oare ce nicĭ guvern, nicĭ domnitor nu sunt deşteptaţĭ asupra uneltirilor ce se urziaŭ. De pe la Decemvrie 1865, însă începură mişcările maĭ însemnate din care abea pătrunseră cîte-va până la auzul domnitoruluĭ.[40] In ziua de 24 Ianuarie se dă un bal la teatru, Baronul de Offenberg, consulul rusesc, deşteaptă pe miniştrĭ să nu lese pe domnitor să meargă la acel bal, de frica unuĭ atentat. Domnul însă, nepăsător şi fatalist precum era, nu ascultă de sfat; se duce la teatru unde stă până la 2 oare de noapte. Tot în acea noapte, consulul italian, Cavalerul de Strambio, spune luĭ Al. Papadopol-Calimah: „Domnule Ministru, ţara voastră

39. *Al. Papadopol Calimah* în o scrisoare entuziastă către domnitor, după a luĭ răsturnare, spune despre Ioan Ghica: „je devais cela à ce vil et misérable intrigant, pour avoir organisé le 11 Février". (Nedatată, *Hîrtiile Rossettĭ*). *Cogălnicĕanu* spune de asemene, că „noĭ Maiştiĭ nu aveam nicĭ o raţiune să apărăm pe d. Ioan Ghica, unul din ceĭ maĭ energicĭ autorĭ aĭ luĭ 11 Fevruarie şi din ceĭ maĭ îndărătnicĭ duşmanĭ aĭ domnitoruluĭ căzut". (Cuvîntarea asupra programuluĭ de la Mazar-paşa 27 Ianuarie 1883. Ediţie a parte. Bucureştĭ, 1883, p. 6.

40. *Romînul*. 13 Martie 1866.

stă pe un vulcan; regret că sunt consul şi nu pot să vă spun mai multe". Aceste cuvinte fură raportate a doua zi de Calimah, domnitoruluĭ, fără ca ele însă să'l poată scoate din nepăsarea luĭ. La 8 Fevruarie, aniversarea zileĭ cînd domnitorul întrase pentru întăia oară în Bucureştĭ, se dă un alt bal la Curte, cu al căruia prilej conjuraţiĭ se pregătiaŭ a rîdica saŭ a asasina pe domnitor; dar eĭ se temură a executa planul şi lăsară lucrurile pentru noaptea de 10—11 Fevruarie.[41]

In ziua de 10 Fevruarie pe la oarele 7 sara, cînd domnitorul se coboria la masă, un băiat de prăvalie pătrunse până în palat şi întîmpină pe scărĭ pe domn, spunîndu-ĭ, că 4000 de oamenĭ aŭ să năvăliască în cazarma de la Malmaison, să iee puştĭ şi să se răpadă asupra palatuluĭ; că armata şi chiar garda palatuluĭ eraŭ cîştigate. Domnitorul voi să dee baiatuluĭ o mulţamită, dar el refuză a primi baniĭ. Aceasta lovi pe domnitor care chemă pe colonelul Zefcari şi pe I. G. Valentineanu şeful siguranţeĭ. Băiatul adusese vestea uneĭ revoluţiĭ ce era gata se izbucniască; dar de revoluţie nicĭ vorbă nu putea fi, după starea liniştită a poporuluĭ. Domnitorul însă se mulţămeşte a ordona să se îndoiască garda palatuluĭ. El nu ştiea că însuşĭ garda luĭ era cîştigată. Pe la 4 oare de noapte conjuraţiĭ intră în palat, se urcă la apartamentul domnuluĭ, găsesc dormind pe sofa pe un amic al săŭ şi îl arestează. Merg înainte. La camera unde dormia suveranul uşa era închisă.[42] Soldaţiĭ cu baio-

41. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 448.

42. Vezĭ Valentineanu, *Alegerea, detronarea şi înmormîntarea* luĭ Cuza Vodă, p. 112. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza Vodă*, p. 117. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866. Unele versiunĭ spun că şi camardinerul, cîştigat, retrăsese zăvoarele. In deobşte rapoartele asupra acestor amăruntimĭ variază, ca în tot-deauna. Nu stăruim asupra descopeririĭ adevăruluĭ în aceste lucrurĭ micĭ, ceea ce ar fi peste putinţă, dar şi la urmă indiferent. Nu din aceste împrejurărĭ neînsemnate se ţesă istoria.

netele o rîdic, o deschid. Domnul deşteptat înaintează către conjurătorî cu revolverul în mînă. I se zice să abdice şi i se prezintă decretul. Stil parlamentar şi chiar eleganţă în expresie se puseră de amîndouă părţile. Domnul nu se apără, nu descărcâ pistoalele în pieptul inimicilor săî. Ceru decretul de abdicare şi subscrise pe umărul unuia din conjuraţî. Decretul spunea: „Noî Alexandru Ioan I conform dorinţeî naţiuneî întregî şi angajamentuluî ce am luat la suirea mea pe tron, depun astăzî ¹¹/₂₃ Fevruarie 1866, cîrma guvernuluî în mînile uneî locotenenţî domneştî şi a unuî minister ales de popor“. Pe urmă se lasă cu totul în disposiţia conspiratorilor care îl îmbrac în vestminte civile, îl trec printre două rîndurî de soldaţî, ce înturnaŭ spatele, îl pun într'o trăsură şi-l duc, vezeleŭ fiind Chiriţa, la casa luî Ciocărlan de unde prinsul trimite o scrisoare către unul din locotenenţî, Golescu.[43]

Filosofia domnitoruluî se vede şi în această scrisoare. El uită şi siluire şi ruşine, şi urmează înainte rolul săŭ de apărător al intereselor ţăreî, ca şi cum nu l'ar fi despărţit un abiz moral de aceî ce-l detronase. El spune în scrisoare, că „astăzî fiind cîrmuirea constituită, socot că nu maî urmează nevoia de a se prelungi poprirea mea. D-ta scií, că principiul proclamat de corpurile statuluî aŭ fost şi este ţelul meŭ; căcî numaî un principe străin, după a mea părere, poate închezăşui viitorul Românieî. Socot de prisos a maî adăogi că, precum ca prinţ domnitor al Românieî, am lucrat pururea pentru a realiza această dorinţă, asemenea şi ca prinţ romîn, nu voî conteni un minut de a face tot ce va atîrna de la mine pentru aceasta. Doresc, d-le General, după împrejurările urmate, a mĕ porni din ţară cît maî în grabă. Să traiască România“!

43. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza Vodă*, p. 120.

In a doua scrisoare tot către Golescu, scrisă cînd părăseşte ţara, fostul domnitor adaoge:

„Eŭ, din propria mea voinţă, viŭ a declara solemn că, în împrejurările de faţă, orĭ ce Romîn, supt orĭ ce împrejurare, n'ar concura spre dobîndirea obştesculuĭ ţel, adică principiul proclamat de corpurile statuluĭ, este trădător către naţiune".[44]

In sara aceleiaşĭ zile fostul domnitor trece graniţa către Braşov.

Domnia luĭ se sfîrşise.

In cameră şi pe stradă bucurie mare, entuziasmu, aplause. Ziarele, chiar şi acele ce fusese partizanele luĭ, cît timp domnise, se întorc spre a-l lovi; aşa bună oară *Trompeta Carpaţilor* care îl numeşte trădător către Rusia. *Romînul* înalţă până în cer fapta patriotică a celor ce scăpase ţara de tiran şi maĭ ales caută a îndreptăţi purtarea armateĭ, spunînd, că „opiniunea acesteĭ foĭ în privinţa datoriilor unuĭ militar se ştie că este cu totul opusă aceleia ce este în genere ordinară în oştirile permanente. Nu înţălegem şi nu ştim cine poate înţelege cum un militar poate fi îndatorat a-şĭ ţinea jurămîntul săŭ către un guvern care ar călca jurămîntul săŭ; şi cînd acea calcare ar fi recunoscută prin o aclamare generală, armata nu ar fi datoare să respecte jurămîntul făcut aceluia ce ar fi calcat libertăţile ţăreĭ. Susţine că răsturnarea luĭ Cuza ar fi fost efectul unor pornirĭ spontanee şi nerezistibile ale poporuluĭ indignat".[45]

La aceste susţinerĭ ale gazetelor protivnice regi-

---

44. *Romînul,* din 13 şi 15 Fevruarie 1866.

45. *Romînul,* 17 Fevruarie 1866: „Ceĭ ce aŭ văzut însă şi aŭ fost faţă la măreţul act din 11 Fevruarie, ceĭ ce aŭ asistat la spectacolul sublim al uneĭ naţiunĭ conduse de drepturile şi datoriile eĭ, aceia numaĭ pot numi lucrurile pe numele lor".

mului căzut, N. Crețulescu întimpină cu o întrebare: „Dacă în adevăr autorii lui 11 Fevruarie eraŭ convinşi de acea ură, de acea desperare, de acea indignare a poporului şi a armatei, pentru ce să se ascundă în întunerecul nopţei şi să nu se pună la lumina soarelui în capul acelui popor şi să facă o revoluţie?"[46]

In deobşte în istorie, stările sufleteşti momentane explică în mare parte evenementele singuratice din ale căror înlănţuire ea se produce. Pentru a înţălege cum a fost cu putinţă că „un domn să fie prins de particulari în palatul săŭ" cum rezumă pe scurt Bolintineanu fapta din 11 Fevruarie şi mai ales cum se putea ca această faptă violentă să treacă fără nici un răsunet în masele poporului; „că omul care liberase cinci milioane de ţărani de clacă, care luase de la o clasă drepturile politice şi le dăduse tuturora, să fie prizonierul acestui popor pe care-l liberase de biciul ciocoiului";[47] pentru a înţălege cum aceste împrejurări, s'aŭ putut întîmpla în feliul cum s'aŭ întîmplat, trebue să analizăm stările sufleteşti atît ale domnului şi a conjuraţilor cît şi acele ale poporului din Bucureşti şi din oraşele ţărei, precum şi acea a ţăranilor.

Predispunerea sufletească a domnitorului s'a analizat mai sus cînd s'a cercetat seriozitatea gîndului lui de abdicare şi aceiaşi paralizare a voinţei lui, reflexul împrejurărilor în care-l adusese cursul domniei şi care-l împinsese la hotărîrea de a părăsi domnia, îl împiedecă de a rîdica braţul cu mai mare energie, cînd aceasta fu să i se rîpească. Săpat de boală şi frămîntat de gînduri, Alexandru Ioan I era „desgustat despre tot, chiar de domnia personală

46. *Romînul*, de la 12 Februarie 1866 şi broşura 11 (23) *Fevruarie 1866* de N. Creţulescu. Bucureşti 1866, p. 4.
47. *Viaţa lui Cuza vodă*, p. 119 şi 121.

ce o cîştigase cu atîta greutate. El pierduse cea din urmă energie; nu era ameţala iluziilor, ci abaterea descurajăreĭ".[48] Această amorţire a simţimîntuluĭ conservăreĭ personale îl stăpîneşte şi în noaptea care trebuia să-l arunce de pe tron în cădere şi straini. El nu avu curajul de a se împrotivi duşmanilor săĭ. „Neron urmat de asasinĭ trimişĭ de revoluţionarĭ după dînsul, în casa desrobituluĭ săŭ, se roagă de amiciĭ săĭ să-l pătrundă cu sabia. El singur se pătrunde, cînd nimine nu voeşte, şi nu lasa decît un cadavru inimicilor luĭ. El preferă a muri decît a cădea în mînile protivnicilor. Domnul Cuza nu descarcă pistoalele în pieptul vrajmaşilor săĭ, subscrie decretul de abdicare şi pleacă capul înaintea conjuraţilor".[49]

Este drept că situaţia în care domnitorul fu găsit, alăturĭ cu muma copiilor luĭ ce nu-ĭ era femeie, adause mult, prin deprimătorul simţimînt al ruşineĭ, la pierderea energieĭ şi a neteameĭ de moarte, de care de altfeliŭ dăduse totdeauna dovezĭ în cursul vieţeĭ luĭ.

Pe partea domnitoruluĭ purtarea este pe deplin explicată din răsfrîngerea neaparată a împrejurărilor asupra sufletuluĭ săŭ. Pe partea conjuraţilor nu se pot pune numaĭ simţiminte egoiste care să-ĭ fi impins la grava lor hotarîre. Căcĭ în orĭ-ce caz eĭ îşĭ puneaŭ viaţa în cumpînă, îndrăznind să păşască la îndeplinirea fapteĭ, şi ce puteaŭ eĭ aştepta ca răsplată? Eraŭ decĭ împinşĭ de dorul de a scăpa ţara de o domnie care rîpise libertăţile în folosul uneĭ camarile urîte, şi care prin destrăbălarea eĭ financiară ducea, după cum credeaŭ eĭ, statul la ruină. E drept că între eĭ eraŭ militarĭ care jurase credinţă

48. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza vodă*, p. 117.
49. *Ibidem*, p. 121.

domnuluĭ și pe care acuma o calcaŭ, și că fără această complicitate a militarilor, lovitura ar fi fost peste putință. Orĭ cît ar fi căutat să se îndreptățească în ochiĭ lor și orĭ cît căutară ziarele favorabile mișcăreĭ a-ĭ îndreptăți încă în urmă, este peste putință ca eĭ să nu fi simțit o umbră lăsîndu-li-se pe conștiință, cînd calcară pragul palatuluĭ. Și că lucrul a fost așa privit în sferele militareștĭ, se vede din protestarea unuĭ număr îndestul de mare de ofițerĭ, între care doĭ generalĭ, Florescu și Manu, 7 colonelĭ, 7 locotenențĭ-colonelĭ, 12 maiorĭ, 40 de căpitanĭ, 38 de locotenențĭ și 48 de sublocotenențĭ, care cer de la principele Carol, reabilitarea onoareĭ armateĭ, prin o cercetare care să constate care sunt ofițeriĭ ce s'aŭ făcut vinovațĭ de trădare în noaptea de 10-11 Fevruarie?[50]. Prin urmare nu este exact ceea ce spu-

50. Originalul în *Hîrtiile Rossetti.* A fost publicată între alțiĭ d. I. G. Valentineanu, *Alegerea detronarea și moartea luĭ Cuza-Vodă*, Bucureștĭ 1898, p. 115. Iată lista tuturor subscriitorilor protestuluĭ, *Generalĭ*: Florescu, Gheorghe Manu. *Colonelĭ*: Solomon, Boteanu, Baruț, Petrescu, Păucescu, Roznovanu, Vispescu. *Lt.-Colonelĭ*: G. Catargiu, Brăescu, Racoviță, Coresi, Herkt, Donicĭ, Holban. *Maioriĭ*: Ciudin, Arion, Ciupagea, Algiu, G. Scheleti, Paianu, Slăniceanu, Dumitrescu, Munteanu, Costescu, Galiță. *Căpitanĭ*: Ghenovicĭ, Popovicĭ, Luchian, Guriță, Eurino, Polizu, Armășescu. Agaricĭ, Brăescu, Poenaru, Niculescu, Scheleti, Varnav, Teleman, Baldovicĭ, Teleman (cavalerie), Singurof, Cociturescu, Gr. Ioan, Dimitrescu, Burileanu, Parpale, Botescu, Cojocăreanu, Vasilescu, Bălăceanu, Pruncu, Holban, Silion, Drăgulinescu, Bărsescu, Bănescu, Popescu, Perietanu, Hincu, Ghidionescu, Scheleti, Nicolau, G. Popescu. *Locotenențĭ*: Al. Catargiu, Anghelescu, Derivilin, Baldovicĭ, Berlescu, Nicolaide, Lipan, Macri, Drugănescu, Georgescu, Walter, Chirițescu, G. G. Lipan, Ionescu, Sobieschi, Catacaț, Nuțescu, Munteanu, Orașanu, Homoriceanu, Irimia, Ghica, Pleșoianu, Lupu, Teodoru, Orezeanu, Petrescu, Algiu, Bosie, Leca, Papadopol, Gheorghiu, Veropol, Petrov, Tereuzescu, Ioan Herescu, Tudosie, Astrovanu. *Sublocotenențĭ*; Chirculescu, Caracostea, Veltz, Nuta, Economu Anghelescu, Alexandrescu, Popdan, Al. Nanu, Costescu, Dimitrescu, Gamba, Vintilă, Păulescu, Sebastian, Chiulescu, Trestian, Dunca, Arăpescu, Carapancea, Lăzărescu, Bobulescu, Mavrodin, Măicănescu, Teleman, Niculescu, Plesnilă, Popescu, Căuceanu, Holca, Găină, Dumitrescu, Notara, Neuman, Verghi, Bela, Macarovicĭ, Vasilescu. Tot așa califică și fiul domnitoruluĭ fapta din 11 Fevruarie în ce privește purtarea militarilor, în scrisoarea luĭ către alegătoriĭ săĭ, din col. III, județul Mehedințĭ: „Nu-mĭ este permis să fac parte din o a-

ne *Romînul*, că nația întreagă și armata eraŭ indignate de purtarea domnitoruluĭ și doria a luĭ răsturnare. Dacă lovitura a izbutit, s'a întîmplat numaĭ mulțămită ghibăcieĭ cu care conjurațiĭ aŭ știut să pună mîna, în acea noapte, pe toate elementele cărora domnul încredințase paza luĭ personală.

Maĭ greŭ însă este de explicat o altă împrejurare. Cum de conjurațiĭ s'aŭ mulțămit numaĭ cu răsturnarea domnitoruluĭ și i-aŭ cruțat viața; ba chiar nu s'aŭ temut a-l pastra o zi întreagă în o casă din Bucureștĭ, aproape fără pază, și ce împrejurare a putut să le dee deplina siguranță, că nimine nu se v'a scula spre a-l zmulge din mînile lor? Credem că purtarea conjuraților trebuie pusă pe sama izbînzeĭ. Le reușise așa de bine lovitura, în cît eĭ nu avuse nicĭ o nevoie de a întrebuința violența. Increderea în eĭ crescu odată cu reușita și era firesc lucru ca eĭ să nu se gîndiască maĭ departe la urmările ce puteaŭ să vină, după cum nu se gîndise cînd făcuse primul lor pas. Nu trebuie deci să credem că conjurațiĭ, adîncĭ psicologĭ, ar fi socotit de maĭ înainte efectul pe care faptul îndeplinit era să-l aibă asupra mulțimeĭ, și că fiind încredințațĭ de a eĭ nepăsare, nu maĭ luase nicĭ o măsură de precauțiune; căcĭ înțelege orĭ cine, că cea maĭ elementară cugetare asupra viitoruluĭ cu putință, ar fi cerut așa ceva. Dar dacă conjurațiĭ procedase astfeliŭ, nu din convingere, ci maĭ mult din aiurare și amețițĭ de însușĭ mărimea lovitureĭ izbutite, eĭ nimerise foarte bine, căcĭ poporul trebuia, după starea luĭ sufletească, să rămînă în adevăr nepăsător la căderea domnitoruluĭ.

---

dunare care de sigur va fi iarășĭ prezidată de acel nelegiuit (Dim. Lecca fostul maior), care a trădat pe domnitorul încredințat pazeĭ sale". Scrisoare din 1 Fevruarie 1888 reprodusă din *Epoca* de T. L. Maiorescu, în introducerea la *Discursurĭ parlamentare*, Bucureștĭ, 1897.

Bolintineanu explică ast-feliu nepăsarea poporuluĭ din capitală: „Interesele cele marĭ ale națieĭ amenințate de a se ceda Austrieĭ, pierderea libertăților, rîsipa financiară ce se imputa, sîngele vărsat în ziua de 3 August, toate acestea contribuise spre a face nația indiferentă la soarta domnitoruluĭ. Domnul Cuza fuse perdut, nu în noaptea călcăreĭ palatuluĭ, ci maĭ înainte; îndată ce sistemul absolut și toate rălele care purceseră din el făcuse pe nație indiferentă“.[51]

Nu credem că liberalismul să fi închegat până atuncea atîtea interese, încît jignirea luĭ să fi răcit inimele poporuluĭ de către domn. Ideile înflăcărează foarte rar masele, afară decît atuncĭ cînd ele se încorporează în formele interesuluĭ. Dar o împrejurare maĭ ales pusese regimul personal al domnitoruluĭ în o lumină nefavorabilă: stăruința răleĭ stărĭ a finanțelor, cu toate că conducerea trebilor fusese luată aproape de doĭ anĭ pe sama tronuluĭ și nu maĭ putea avea scuze în neorînduitul mers al adunăreĭ. Aicĭ se atingeaŭ interese reale: funcționarĭ neplătițĭ cu lunile, creditorĭ aĭ statuluĭ neîndestulațĭ; foloase împărțite fără rost unor persoane străine și naționaliĭ răspinșĭ de la cîștigul de dobîndit din intreprinderĭ; mereŭ cererĭ de împrumuturĭ noue care afundaŭ țara în datoriĭ și amenințaŭ necontenit cu creșterea dărilor. Toțĭ oameniĭ jigniţĭ prin aceste stărĭ de lucrurĭ făceaŭ însă parte din ceea ce începuse a alcătui așa numita țară, adecă aceia tocmaĭ pe care Alexandru Ioan I iĭ trăsese, din întunerec și nulitate politică, către vază și lumină. Lumea era decĭ nemulțămită cu domnia luĭ; și cu toate că nemulțămirea nu mergea până acolo ca să stîrnească o revoluție pentru a îndepărta pe domnitor, era în destul de rostită pen-

51. *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 117. Se ivise iarășĭ vorba despre cesiunea Românieĭ către Austria în schimb pentru Veneția ce era să fie dată Italieĭ. *Ibidem*, p. 114.

tru a împiedeca una care să nimicească răsturnarea făcută și să-l reașeze pe tronul din care fusese scos. In acest sens aŭ dreptate aceĭ care susțin că „greutățile financiare aŭ pus un capăt domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I“.[52]

Cine va ceti *Romînul* de a doua zi de cădere, ar putea crede că o înflăcărare ne maĭ pomenită cuprinsese pe popor la auzul vesteĭ detronăreĭ domnitoruluĭ. Și în adevăr în sferele oficiale se și făcuse manifestărĭ de bucurie foarte rostite. Maĭ ales adunările își arătase împărtășirea lor prin zgomotoase aplause. Ce e drept că aceste aplause nu puteaŭ lipsi, întru cît odată cu împărtășirea abdicăreĭ luĭ Alexandru Ioan I, se vota alegerea luĭ Filip de Flandra și soarele ce răsăria nu putea să nu fie salutat cu strigate de bucurie. Dar se știe ce valoare se poate pune pe asemene arătărĭ. Apoĭ chiar cînd ele nu ar fi împinse de interesul schimbăreĭ, tot încă oamenii se ieaŭ ca oile în asemine împrejurărĭ și eĭ scuipă ușor locul unde a sărutat ierĭ. Insuș *Romînul* însă se însărcinează a arăta că acest entuziasm nu ținuse mult, de oare ce cîte-va zile după aceea, el dojănește poporul „pentru nepăsarea luĭ și pentru grabnica stîngere a foculuĭ ce-l însuflețise“.[53]

Dacă vorbim însă de popor, o facem numaĭ pentru Bucureștĭ. In masele țărănimeĭ nu se putea întinde nemulțămirea pentru modul cum baniĭ publicĭ eraŭ administrațĭ; și netăgăduit este ca de o cam dată, după scurta eĭ aplicare de un an, maĭ mult bunurile decît relele legeĭ rurale trebuise să loviască mintea țărănimeĭ. Prin urmare dacă dînsa ar fi avut

52. Se pot foarte bine aplica cuvintele principeluĭ *Al. Cantacuzin*, din o scrisoare către *domnitor* din 5 (17) Noemvrie 1865: „En finances les folies ont toujours une fin triste. Le quart d'heure de Rabelais arrive toujours; on ne saurait l'éviter“. (*Hîrtiile Rossetti*).
53. Compară *Romînul* din 12 Fevruarie cu acel din 16 Fevruarie 1866.

conştiinţă de viaţa eĭ, ar fi fost peste putinţă să nu să fi născut macar o părere de răŭ pentru căderea domnuluĭ liberator; dar ţărănimea era o masă inertă fără rost şi fără simţirĭ, în care nimic din cele ce se petreceaŭ în aevea lucrurilor nu putea avea răsunet. Se bucurase ea nu e vorbă întru cît-va la vestea desrobireĭ; dar bucuria eĭ era fără înţăles pentru prefacerea în adevăr îndrumată. Se bucura numaĭ, fiind că credea că de acum nu are să maĭ muncească la boier, bucurie copilărească şi fără fond de adevăr. Cînd auzi de căderea domnitoruluĭ—şi lucru trebui să se întîmple destul de tîrziŭ după împlinirea faptuluĭ—ce putea ea să facă, şi decĭ ce ar fi dorit să facă? Nimica, întru cît lipsia pe de o parte percepţia reală a lucrurilor, pe de altă parte organizarea, fără de care masele orĭ cît de adîncĭ samănă cu marea nemişcată de vînt. Ţaraniĭ decĭ tăcură şi primiră schimbarea făcută, fiind că nu puteaŭ face altfeliŭ.

Puterile europene fură bine înţăles adînc mişcate de evenimentul neaşteptat îndeplinit în Principate. Dar Europa se găsia iar înaintea unuĭ fapt îndeplinit şi decĭ nu era să se ocupe atîta cu ceea ce se făcuse, cît cu ceea ce trebuia să se facă de acum înainte. Puterile se întruniră îndată în conferenţă, spre a videa cum să preîntimpine primejdiile ce puteaŭ să se nască din noua zvîrcolire a poporuluĭ romîn care daduse şi pănă atuncĭ destul de lucru diplomaţilor europenĭ.

CAP. XIV

CULTURA IN DOMNIA LUI ALEX. IOAN I.

Domnia luĭ Cuza Vodă se desfașură cu deosebire pe tarimul politic și social. Sferele de viață ce încearcă cele maĭ adîncĭ prefacerĭ sunt organizarea statuluĭ și raportul între clasele poporuluĭ. Aceste schimbărĭ preocupă mințile; ele determină toate framintarile; ele înaltă și coboară necontenit cumpăna istorieĭ. Țesatura eĭ este alcatuită din firile toarse din caerul lor, și toate celelalte interese omeneștĭ cad pe al doile plan, fața cu vajnicul și covîrșitorul interes politic care vibrează ca ton fundamental, iar celelalte sunt numaĭ sunete armonice ce tremură deodată cu el. In tot decursul atît de zbuciumat al acestuĭ timp, o idee stăpînește mersul lucrurilor: închegarea statuluĭ și mîntuirea viețeĭ romăneștĭ de vultaniĭ ce până acuma îĭ rosese măruntaile. Dreptul de a trăi și anume de a trăi ca oamenĭ, nu ca o turmă necuvîntătoare, iată năzuința poporuluĭ romîn. Dar pentru a o ajunge, cîte piedecĭ lăuntrice și afarnice nu trebuiaŭ răsturnate; cîte lanțurĭ nu trebuiaŭ zdrobite! De aicĭ nevoia uneĭ lupte uriașe dusă de ceĭ puținĭ contra celor mulțĭ, de ceĭ slabĭ contra celor puternicĭ, și dacă la urmă, izbînda

rămase pe partea celor dintăĭ, este că eĭ reprezintaŭ lumina şi adevărul.

S'înţelege însă de la sine, că astfeliŭ stînd lucrurile, celelalte sfere ale vieţeĭ poporuluĭ rămaseră neîngrijite; că aceĭ ce conduceaŭ falangele luptătoare de o parte şi de alta, nu se puteaŭ îndeletnici decît cu măsurile trebuitoare pentru a învinge, şi că toate celelalte interese ale ţăreĭ fură lasate în părăsire, în faţa războiuluĭ dus pe viaţă şi pe moarte.

De aceea nu ne vom mira, dacă în sferele de căpitenie ale vieţeĭ unuĭ popor, acea culturală propriŭ zisă şi acea economică, domnia luĭ Cuza rămîne cu mult îndărăptul izbînzilor repurtate pe tărîmul politic şi social. Pe acel al cultureĭ literare, artistice şi ştiinţifice, întru cît se putea desvolta ştiinţa la Romînĭ, mişcarea nu maĭ este ca până atuncĭ, îmbolditoarea vieţeĭ politice, ci aceasta trecînd pe planul întăĭ, inspiră ea plăzmuirile minţeĭ. Intreaga mişcare de cugetare pe cîmpul frumosuluĭ şi al adevăruluĭ este, în acel timp, un răsunet al mişcărilor politice şi sociale. Cît despre viaţa economică, ea este lasată în voea întîmplăreĭ şi se desvoltă de sine pe căile îndrumate de împrejurărĭ, fără ca să intervină şi în ea ideĭ mîntuitoare de relele trecutuluĭ, după cum se întîmplă lucrul în domeniul raporturilor politice şi sociale; ba încă desfăşurarea vieţeĭ economice se abate pe căĭ tot maĭ greşite care, neîndreptate nicĭ în timpurile maĭ noue, trebuiaŭ să conducă la un desnodămînt aproape fatal.

Nicăirĭ nu se poate videa maĭ bine, ca în expunerea domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, cum elementul de căpitenie al istoriei poate une orĭ să fie acel politic, trunchiul pe care se hultuesc celelalte ramurĭ, şi cît de neadevarată este concepţia care caută să pună greul desfăşurăreĭ evenimentelor totdeauna saŭ în faptele de cultură saŭ în acele economice. Sunt

perioade în care fără îndoială că se întîmplă această strămutare a cumpeneĭ istorice; sunt perioade în care ideile, altele în care interesele materiale joacă rolul cel maĭ mare; dar sunt şi perioade în care oameniĭ se preocupă numaĭ de raporturile lor de putere între eĭ, de raporturile politice şi sociale. Că adese orĭ şi aicĭ ţinta este tot economică cine ar putea-o tăgădui? Dar cînd, spre izbîndirea intereselor economice, viu în joc elementele morale, acele interese nu maĭ conduc ele istoria, ci sunt numaĭ efectul cauzelor morale. Am văzut cum domnia luĭ Cuza Vodă gravită în jurul chestieĭ rurale; dar această chestie a fost adusă pe tapet de oamenĭ neinteresaţĭ şi impinşĭ numaĭ de binele aproapeluĭ, chiar cu jertfirea propriilor interese. Prin urmare şi elementul moral a determinat aicĭ rezultate economice. Nu clasa interesată materialmente a repurtat izbînda, ci o mînă de oamenĭ predomniţĭ de ideĭ altruiste şi care călcaŭ chiar interesele lor în picioare, pentru a face să izbîndiască ideea bineluĭ.

Elementul cultural a predomnit înainte de domnia luĭ Cuza şi a făcut cu putinţă această domnie. Pe atuncĭ, acel politic stătea într'adevăr pe planul din dărăpt. Ideile naţionale, ideile de înalţare a neamuluĭ din decăderea în care zăcea şi acele izvorîte din ideea origineĭ romane ocupaŭ maĭ cu samă minţile, şi ele se desvoltaŭ tot maĭ mult în mijlocul uneĭ vieţĭ politice staţionare, luptînd cu apăsarea, spre a-şĭ face cale tot maĭ largă în minţĭ. De la 1848 însă aceste ideĭ începură a se coborî în viaţa reală. Atuncĭ, se făcu prima încercare. In tot decursul domnieĭ luĭ Ştirbeiŭ şi a luĭ Gr. Ghica, ele se îndrumară tot maĭ mult spre transformarea lumeĭ aevea şi cu suirea luĭ Cuza în scaun, ele trebuiaŭ să între în această viaţă însăşĭ, să o frămînte şi să o prefacă după chipul şi asămanarea lor. Perioada domnieĭ

luĭ Alexandru Ioan I însamnă tocmaĭ coborîrea ideilor culturale în faptele încunjurătoare. Din năzuinţĭ ideale, ele devenira pîrghiĭ de îndrumare spre faptă. Cultura de până atuncĭ se prefăcea în lucrare politică. Era decĭ firesc lucru, ca această din urmă sferă a cugetăreĭ să determine mersul împrejurărilor, pe cînd acea a ideilor să o întovărăşască numaĭ şi să o sprijine. Seria istorică a desvoltăreĭ ideilor culturale de la 1859—1866 este o serie maĭ mult paralelă decît una ce se încrucişază în mersul eĭ cu seria faptelor politice; de aceea ea poate fi expusă de o parte şi dintr'o singură întinsoare în tot timpul desvoltăreĭ eĭ. Ea este maĭ mult un răsunet decît un sunet.

Să cercetăm pe rînd deosebitele elemente ce concurgeaŭ la cultura poporuluĭ romîn, spre a ne putea da samă despre starea în care le-a aflat şi cum le-a lasat domnia luĭ Cuza Vodă. Se începem cu învăţămîntul.

Starea scoalelor. Invăţămîntul fusese urzit de vremile anterioare în toate a luĭ trepte: primar, secundar, superior şi special. Cel primar figura ca rural şi urban; în Muntenia reprezentat prin o mulţime de scoale—1768—nu e vorbă, maĭ mult pe hîrtie decît aevea, cu învăţătorĭ nepregătiţĭ, ceĭ maĭ mulţĭ ţircovnicĭ de pe la bisericĭ, neavînd scoalele nicĭ localurĭ, nicĭ cărţĭ. In Moldova prin foarte puţine—44—dar mult maĭ temeinic înlocuite, cu învăţătorĭ pregătiţĭ în o scoală specială—cea preparandală de lîngă Treĭ-Erarhĭ,—cu localurĭ maĭ potrivite şi cu cărţĭ de citire pentru învăţătură. Invăţămîntul sătesc însă era mărginit numaĭ la băeţĭ, pentru fete neexistînd nicĭ o scoală de acest feliŭ. In 1859 se face prima întindere a învăţămîntuluĭ rural şi la sexul femeesc. De la promulgarea legeĭ din 1864, se adaug în Mol-

dova încă 288 de scoale, iar din Muntenia se desfiinţază vre-o cîteva din cele de tot răŭ organizate.[1]

Scolĭ primare urbane eraŭ în Moldova 29 din care 10 de fete, iar în Muntenia 42. Ele sporise foarte mult maĭ ales după legea din 1864 ajungînd pentru întreaga ţară la cifra 94 scoale de băieţĭ şi 70 scoale de fete. Oraşile maĭ marĭ număraŭ maĭ multe scoale în fie-care din ele.

Invăţămîntul secundar îndrumat în ţărĭ române maĭ ales de la 1828 înainte era representat în 1859, prin 8 seminariĭ, organizate în urma desfiinţăreĭ scoalelor catihetice; două scoale centrale de fete, în cele două capitale; două gimnaziĭ în Bucureştĭ: Sf. Sava (cu 8 clase) şi Mateiŭ Basarab; câte unul în Iaşĭ, Craiova, Botoşanĭ, şi Bârlad; câte o scoală reală în Iaşĭ, Brăila şi Galaţĭ. In domnia Cuza-Vodă se adaugă câte un gimnaziŭ în Bucureştĭ (Lazar), Iaşĭ (Alexandru-cel-Bun) şi Ploieştĭ; iar gimnaziile din Iaşĭ şi Craiova se înalţă la rangul de licee, cu 7 clase. Se maĭ înfiinţază externate de fete în Bucureştĭ, Iaşĭ şi Craiova.[2]

Invăţămîntul superior care fusese desfiinţat în 1847, şi reîntrodus prin aşăzămintele scolare din 1851 ale luĭ Ştirbeiŭ şi Grigorie Ghica, se organizază tot maĭ mult deosebit de cursurile liceale, împărţindu-se de sine în specialităţĭ; drept, ştiinţĭ şi litere. In Mol-

1. Incă în 1865, ne spune raportul consiliuluĭ general de instrucţie, că „cele 2000 de scoale sunt maĭ mult pe hîrtie. Invăţătoriĭ căutaŭ să capete posturile numaĭ în timpul recrutăreĭ, pentru a scăpa de ea. Indată ce trecea, se lepadaŭ de ele pentru a se deda la alte îndeletnicirĭ. *Mon. of.*, 24 şi 26 Septemvrie 1865.

2) Iată cîte-va date statistice asupra poporaţieĭ scoalelor în 1865:

Colegiul *Sf. Sava*	33 de profesorĭ,	340 de elevĭ,	8 clase.
„ *M. Basarab*	7 „	151 „	4 „
„ *Lazar*	7 „	132 „	4 „
„ Craiova	14 „	126 „	6 „

Bursierĭ în toate la un loc 145.

Voix de la Roumanie, 2 Noemvrie 1861.

Gimnaziul din Bîrlad fusese înfiinţat în 1858; acel din Botoşanĭ în 1 Sept. 1859, Ureche. *Istoria scoalelor*, III Bucureştĭ 1894, p. 186.

dova cursurile se ţineaŭ pînă la 1860 în localul liceuluĭ, de la acel an inainte sunt strămutate în un local propriŭ, casele luĭ Alexandru Roznovanu, noul aşăzământ căpatînd numele de Universitate. Inaugurarea se face în 26 Octomvrie 1860 de către ministrul de culte ad-interim, Mihail Cogălniceanu.[3]

In Bucureştĭ se desparte întâiŭ de cursurile liceuluĭ sf. Sava, facultatea de drept şi primul eĭ decan este Constantin Bozianu în 1859. In 1863 Octomvrie în 11 se desparte facultatea de ştiinţĭ şi în 30 aceleiaşĭ lunĭ facultatea de litere, care toate aceste se întrunesc în Universitatea din Bucureştĭ în 1864, 4 anĭ după înfiinţarea celeĭ din Iaşĭ. In acest din urmă oraş se maĭ înfiinţase şi o facultate de teologie care însă se suprimă în 1864, din lipsă de profesorĭ.[4] In Bucureştĭ exista de maĭ înainte (1856) o şcoală de medecină, creaţiunea doctoruluĭ Carol Davila, care şcoală se măreşte şi se întăreşte devenind simburele din care se va desvolta maĭ tîrziŭ facultatea de medecină".[5]

Cît despre şcoalele speciale, domnia luĭ Cuza Vodă află existînd şcoalele de arte şi meseriĭ din Iaşĭ şi cea de agricultură de la Pantelimon, şi o şcoală de inginerie în Bucureştĭ, prefăcută maĭ tîrziŭ în şcoala de podurĭ şi şosele. Intre 1859 şi 1866 se maĭ înfiinţază, în ramura acestuĭ învăţămînt, două şcoale comerciale, una în Bucureştĭ şi una în Galaţi (1866), două conservatoare de muzică, unul în Bucureştĭ şi unul în Iaşĭ (1860) şi două şcoale de frumoasele arte (1860).[6] In Tîrgul Neamţuluĭ se institue o şcoală de silvicultură.[7]

---

3. *Mon. of. al Mold.*, 4 Noemvrie 1860.
4. Ureche, *Istoria şcoalelor* citată, p. 261.
5. In Bucureştĭ eraŭ în 1861 un număr de 98 de mediciĭ, maĭ toţĭ străinĭ, maĭ ales Nemţĭ şi Greciĭ; Romînĭ foarte puţinĭ; cel maĭ însamnat, hirurgul Turnescu. Un singur Francez: Davila. *Voix de la Roumanie*, 12 Octomvrie 1861.
6. Ureche *l. c.*, p. 254. *Mon. of. al Mold.*, 30 Septemvrie 1860.
7. Ureche *l. c.*, p. 230.

Mare era îmbulzala tinerilor în școalele străine, mai ales la cele din Paris unde învățaŭ aproape de 500 de studenți, din care 31 de bursieri pentru Moldova și 51 pentru Muntenia.[8] Eraŭ și păreri protivnice acestei înstrăinări a tineritului romîn, și ziarul *Romînul* susținea că „trebue copiii să învețe școalele secundare în țară“.[9] Domnitorul umblâ cît-va timp cu ideea de a înființa în Paris un colegiŭ romănesc pentru privigherea bursierilor[10], saŭ cel puțin să se înființeze un consulat romîn în capitala Franției, dacă nu pentru altă ceva, apoi spre supravegherea tinerilor care nu se prea videaŭ pe la școală.[11] De la o vreme se încearcă a se abate curentul către Italia, pentru a lupta contra *galomaniei*, și se trimit cîți-va bursieri la Turin. Cu acest prilej se preschimbă adrese foarte călduroase între ministerul romîn și acel italian și gazetele italiene salută cu multă căldură pe studenții romînî. Curentul însă nu se menține.[12]

Domnia lui Alexandru Ioan I a dus deci mai departe așăzămintele școlare găsite în ființă la începerea ei; a sporit numărul lor, a adaos cursuri și profesori, a întins orizonul intelectual. Se poate însă observa o tendință statornică de a se ocupa mai mult de învățămîntul teoretic; căci afară de școalele de comerț și de cea de silvicultură, mai eraŭ două biurouri ge-

8. Ureche, *l. c.*, p. 263. Fie care bursier primia cîte 60 de galbeni pe trimestru, în 1862. *Le Siècle*, 10 Septemvrie 1862, spune că eraŭ numai 300 de studenți romînî in Paris.

9. *Romînul*, 16 Noemvrie 1862.

10. Scrisoarea domnitorului publicată în *Mon. of.*, 20 August 1862. Cu acest prilej ziarul francez *Le Constitutionnel*, 2 Octomvrie 1862, observă: „Si l'hospodar veut développer l'instruction dans son pays, c'est au dedans et non au dehors qu'il faut créer; c'est au développement de l'instruction primaire et secondaire qu'il faut d'abord appliquer ses ressourses“.

11. Scrisoarea din Paris în *Romînul* 11 Ianuarie 1861.

12. Ureche *l. c.*, p. 231. Bursierii trimiși sunt: P. Borș, G. A. Ureche, Romulus Scriban, Ioan Morțun și G. Roșu.

ologice care și ele se dădură maĭ mult la studiĭ teoretice. Nu se vede înființată nicĭ o școală practică pentru învățarea îndeletnicilor producătoare de avuțiĭ. Se înțelege că o asemenea direcțiune, fiind sprijinită în loc de a fi combătută, ea înzestrâ țara numaĭ cu oamenĭ nedestoinicĭ a se susținea prin eĭ înșiĭ și îndemnațĭ să recurgă la sprijinul statuluĭ, ca funcționarĭ. Școalele statuluĭ nu slujiaŭ decĭ decît la sporirea și alimentarea unuĭ răŭ ce ar fi trebuit stavilit prin toate mijloacele.[13]

O altă observație ce poate fi făcută, este că școalele, maĭ ales cele superioare, contribuiră la o răspîndire mult maĭ întinsă a ideilor în Muntenia decît în Moldova, după cum însuș domnitorul o constată, în o alocuțiune ce o face la primirea din Decemvrie 1860.[14] Cogălniceanu arată de asemenea, în acelaș an, că „în Țara Romănească numărul studenților este mult maĭ mare, pentru că acolo, maĭ în toate satele sunt școale, și aceasta nu de azĭ, ast-feliŭ că și dascaliĭ de prin sate știŭ ceti și scrie cu litere străine, cînd la noĭ maĭ nicĭ într'o instanță nu se găsește nimene care se știe ceti și scrie cu litere străine. Am avut prefecțĭ care aŭ cerut ca protocoalele comisieĭ centrale să fie tipărite cu chirilice".[15] Cogălniceanu amestecă lucrurile. Este adevarat că numărul studenților era maĭ

13. Ca o minune poate fi privit faptul, că se desființază cursul de limba franceză de la școala de agricultură de la Pantelimon *„scopul învățămîntuluĭ fiind de a forma oamenĭ practicĭ"*. *Mon. of.*, 26 Septemvrie 1862.

14. *Naționalul* 22 Decembrie 1860.

15. In 1860 în Bucureștĭ eraŭ înscrișĭ studențĭ: la drept 27, la litere 12, la științĭ 5, la silvicultură 11, în totul 55. In Moldova eraŭ la drept, științĭ și litere împreună numaĭ 27. Vezĭ *Starea Instrucțiuneĭ publice în Romănia de sus* de Ioan Maiorescu 1860—1861. Bolintineanu în *Viața luĭ Cuza Vodă* p. 66 spune, că „la facultățĭ sunt maĭ mulțĭ profesorĭ decît studențĭ și ca să nu se închidă clasele, ministrul, după sfatul luĭ V. Alexandrescu (Ureche), puse în budget o mare sumă de burse pentru școlariĭ ce aveaŭ să asculte la facultățĭ".

mare la Bucureştĭ ca la Iaşĭ; dar acest spor nu credem să fi provenit din şcoalele săteştĭ care numaĭ foarte rar puteaŭ să împingă vre-un element până în treptele superioare ale învăţămîntuluĭ, maĭ ales fiind dată organizarea absolut defectuoasă a acestor şcoale. Numărul maĭ răstrîns al studenţilor din Iaşĭ provenia maĭ întăiŭ din inferioritatea aceluĭ al poporaţieĭ obşteştĭ a Moldoveĭ faţă cu acea din Muntenia; apoĭ maĭ cu samă din pricină că elementul romănesc era aşa de redus în oraşele moldovene, unde acel jidovesc era adesa orĭ precumpenitor şi în orĭ-ce caz totdeauna foarte numeros. In sfîrşit ideile eraŭ maĭ răspîndite în Muntenia şi din pricină că maĭ toţĭ proprietariĭ de moşiĭ de aicĭ nu-şĭ cultivaŭ eĭ sîngurĭ pămînturile, ci stăteaŭ ceĭ maĭ mulţi în oraşe şi maĭ ales în capitală, pe cînd în Moldova eĭ stăteaŭ la moşiile lor pe care le exploataŭ singurĭ.[16] La rîndul eĭ cauza acesteĭ deosebirĭ stătea în sistemul de cultură al pămîntuluĭ: în Muntenia, prin lucrarea în părtăşie care lăsa toată moşia în sama ţăranilor, fără nevoie de privighere a munceĭ lor, eĭ înşiĭ fiind interesaţĭ în cauză; în Moldova din protivă, nevoind pururea prezenţa proprietaruluĭ care lucra moşia pe socoteala luĭ.

Pentru a încheia cu învăţămîntul, notăm că piedeca cea maĭ mare la a luĭ înaintare era, pe lîngă nedestoinicia profesorilor, maĭ ales lipsa manualelor de studiŭ. Se ajutaŭ profesoriĭ şi eleviĭ cu cărţĭ traduse din limba franceză, fără a fi potrivite cu nevoile Romînilor, apoĭ maĭ ales cu manuscripte, alcătuite adese-orĭ zi cu zi, fără şir şi fără sistem.

Dacă trecem acuma la desvoltarea ideilor, trebue

16. A. Golescu, în adunarea moldovenească, unde era deputat ales de judeţul Bacăŭ (Vol. I, p. 89) spune, că „viaţa Moldovenilor maĭ mult la ţară şi maĭ serioasă, cea muntenească maĭ mult la oraş". *Mon. of. al Mold.*, 7 Martie 1860.

să ne oprim la cercetarea maĭ multor seriĭ de fapte ce o alcătuesc; acele privitoare: 1) la mişcarea estetică în literatură şi în artă 2) la ştiinţĭ; şi anume în aceste sfere trebue să urmărim atît desvoltarea internă cît şi împărtăşirea Romînilor cu cultura generală europeană, şi însfîrşit, 3) la întinderea ideeĭ romîne peste hotarele ţăreĭ.

Desvoltarea ideilor. a) Mişcarea estetică în literatură şi artă. In timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, mintea romănească a fost trasă cu putere pe tărîmul patriotic şi naţional, pentru că drepturile Romînilor la viaţă, trebuind fără încetare apărate prin o luptă contra elementelor cotropitoare, se înţelege de la sine că existenţa naţională ce era pentru cugetele maĭ alese, visul suprem, trebuia să atragă către dînsa revărsările inimeĭ. Literatura atît ca proză cît şi ca versurĭ, adică producerea frumosuluĭ prin graiŭ, trebuia să îmbrace la Romînĭ maĭ ales mantia patriotică. Aceasta mantie se colora însă deosebit: cînd cu plîngerea soarteĭ prigonite a Romînuluĭ, cînd cu revolta contra eĭ şi biciuirea prin arma ironieĭ, in satira saŭ fabulă, a relelor lăsate de trecut, cînd cu avînturĭ ale inimeĭ şi deschiderea eĭ către speranţe îmbucurătoare. Totuşĭ este de observat, că această aplicare a minţeĭ producătoare de frumos, pe partea patriotismuluĭ, este maĭ ales mănoasă în primele timpurĭ ce urmează îndoita alegere şi apoĭ unirea desăvîrşită de la sfîrşitul luĭ 1861, cînd pe atuncea literatura ţarilor romîne reproduce maĭ mult bătăile inimeĭ colective decît acele ale inimeĭ individuale. Cu cît însă luptele politice se încheagă maĭ crîncene, cu cît viaţa se coboară din regiunile înalte ale speranţeĭ şi ale visurilor către nevoile neaparate ale vieţeĭ de toate zilele, cu atita şi izvorul patriotic slăbeşte şi, dacă nu este înlocuit, cel puţin împarte sceptrul

cu simţimintele personale. Poeziile de iubire şi lirice sporesc fără îndoială cu cît înaintează domnia luĭ Alexandru Ioan I. Cu cît frămîntările politice se coborîse din înaltele regiunĭ către luptele vieţeĭ de toate zilele, cu atîta ele deveniaŭ ceva maĭ comun, şi mintea începu a-şĭ căuta desfătarea în alte coarde vibrătoare ale inimeĭ.

Este însă în firea lucrurilor că ceea ce atinge propria fiinţă să fie maĭ adînc simţit şi decĭ să găsască o rostire maĭ potrivită decît simţimîntul maĭ altruist al iubireĭ de ţară. Poeziile patriotice pot numaĭ atuncea să ajungă culmea, cînd pornesc din inimĭ largĭ, încăpătoare, în care bucuriile şi durerile obşteştĭ ieaŭ chipul unor bucuriĭ şi durerĭ personale. Pe cînd şi poeţiĭ maĭ puţin înzestraţĭ vor putea cînta, une-orĭ în culorĭ adevărate şi mişcătoare, propriile lor simţirĭ, numaĭ ceĭ maĭ marĭ vor fi în stare a îmbrăca în forme neperitoare iubirea întreguluĭ din care fac parte. Era decĭ firesc lucru ca literatura patriotică din timpul luĭ Alexandru Ioan I să fie, afară de puţine excepţiunĭ, slabă ca fond.

Se adăogia însă o altă împrejurare care trebuia să o coboare şi ca formă. Sub înrîurirea limbeĭ şi literatureĭ franceze ce pătrundea tot maĭ întins în mintea celor cu carte, limba românească se împestriţase cu o mulţime de cuvinte noue, fără răsunet şi fără rădăcinĭ în lumea morală a Romînuluĭ, plînte secĭ de ierbar culese şi uscate, iar nu prinse, verzĭ şi pline de florĭ, ca acele răsărite din fondul cugetăreĭ româneştĭ. Aceste cuvinte, prin forma lor cea nouă, puneaŭ însă în lucrare un farmec deosebit tocmaĭ asupra minţilor maĭ puţin înzestrate care se întreceaŭ în intrebuinţarea celor primite şi introduceaŭ fără încetare altele noue.

Din aceste două pricinĭ, inspiraţia maĭ mult silită şi oare cum de comandă a patriotismuluĭ şi mişu-

narea neologismelor în literatura curentă a epocei pe care o studiem, producerile eĭ sunt, în imensa lor majoritate, șubrede și fără avînt. Excepțiunile ce se întîlnesc nu aveaŭ în destulă putere spre a îndrepta curentul, maĭ ales că poporul care cetia, restrins și el la un număr îndestul de neînsămnat, nu putea deosebi frumosul adevărat de masca luĭ, și amesteca împreună minunatele creațiunĭ ale unuĭ Alexandri cu acele ale unuĭ Pelimon, Baronzi saŭ Grandea. Simțimîntul estetic era foarte puțin desvoltat la Romînĭ, și lipsa luĭ dădea ranguri egale producțiilor celor maĭ îndepărtate pe scara gustuluĭ frumos.

Maĭ este apoĭ o împrejurare care explică săracia de miez a operilor literare, maĭ ales de la începutul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I. Din ceĭ treĭ marĭ poețĭ pe care timpurile de maĭ înainte iĭ împinsese la lumina zileĭ, Alexandrescu și Bolintineanu ajunsese pe clina coboritoare a desvoltăreĭ geniuluĭ lor, iar cel maĭ mare din toțĭ, Vasile Alexandri, de și păstrase încă neatinsă puterea luĭ creatoare, fusese însărcinat de domnitor, prietenul săŭ, cu misiunĭ politice însămnate care trebuiaŭ să abată cugetarea luĭ, din regiunile frumosuluĭ unde se avîntase până atuncea, spre realitatea vieţeĭ de toate zilele. Aceasta ne explică încă și maĭ mult lipsa aproape totală de lucrărĭ de valoare estetică în primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I și numaĭ, după ce poziția exterioară a țărilor romîne se maĭ limpezește, Alexandri poate iar, saŭ relua lira luĭ părăsită, saŭ readuce, prin retipărire, creațiunile sale anterioare, în conștiința poporuluĭ săŭ. Să limpezim însă prin exemple ideile arătate:

In decursul anuluĭ 1859 Dăscălescu în *Solonii noștri*, îndeamnă pe legiuitor:

Să gîndească la țară ce în voi sperează;

iar în *Strigoii*, el spune că:

In obșteasca adunare
Am văzut cîți-va strigoi.

In poezia *Vorbă să fie*, își bate joc de deputații majorităței, spunîndu-le:

Orĭ cum să fie, din nemișcare
N'aveți dorința să vă clintiți.

Tot așa în poezia *Noi*, el spune că:

In loc de zile, în loc de viață
In loc de țară și oamenĭ noĭ,
Tot bătrînețea încă ne-nghează;
Suntem tot noĭ!

Dar pe lîngă aceste rostirĭ desnădăjduite asupra îndreptăreĭ rămășițelor trecutuluĭ, Dăscălescu vede zoriĭ viitoruluĭ în poezia *O zi frumoasă*, în care cîntă:

Azĭ Romînul dovedește
Că-n sfîrșit s'a deșteptat
Și că-n faptă vrednicește
Libertatea ce-a visat".[17]

G. Baronzi, unul din poețiĭ ceĭ maĭ spornicĭ aĭ timpuluĭ, celebrează pe un haiduc din vremile vechĭ, răsbunător al poporuluĭ împilat, în un poem ce cuprinde între altele următoarea strofă:

Strigă ura! să trăiască
Toată țara romănească
Pe străinĭ să-ĭ biruiască
Și din sinu-ĭ să-ĭ goniască?[18]

---

17. *Steaua Dunareĭ*, 2—3, 5, 8 Ian., 3 și 11 Iunie 1859.
18. *Corbea Haiducul*, de G. Baronzi în biblioteca populară. Bucureștĭ, 1859.

G. Tăutu îşĭ bate joc de toate elementele rele şi putrede ale societăţeĭ în poezia *Vĕ place cum eŭ cînt,* saŭ reaminteşte nedreptăţile vechi în *Răfuiala unuĭ ţaran* de către un arendaş grec, iar pe de altă parte în *Romînul şi Lăutarul* el chiamă pe Muntean,

să vină la noĭ
Să scăpăm de-orĭ ce nevoĭ.[19]

Ioan Pavlof spune domnitoruluĭ:

Să fiĭ doamne ca Stefan, şi numele de Mare
Să-ţĭ sune-n Romănia şi-n dragul eĭ popor
Să ducĭ steagul unireĭ departe de hotare
Şi naţia romînă spre falnic viitor; [20]

iar C. Radulian pune în domnitor speranţa regenerăriĭ ţaranuluĭ romîn:

Pă noi ăştia ţaraniĭ
Ce am trăit multe strădaniĭ
Păn-acum cînd domnul sfîntul
Ne-a trimis pe Cuza blîndul. [21]

Avocatul Ionescu din Bucureştĭ exclamă:

Numaĭ este despărţire
Dumnezeŭ ne-a dat unire.[22]

Tot el face o *Odă la tabăra din Ploeştĭ.* Un anonim întreabă:

Pănă cînd frate Muntene
Să te luptĭ tot cu nevoĭ;
Pănă cînd măĭ Moldovene
Injugate-or ca pe boĭ? [23]

---

19. *Steaua Dunăreĭ,* 23 Ian., 20 April şi 14 Maĭ 1859.
20. *Steaua Dunăreĭ,* 22 Ianuar 1859.
21. *Voicu plugarul saŭ Entuziasmul ţaranuluĭ romîn,* Buc. 1859.
22. *Romînul,* 27 Ianuarie şi 30 Iulie 1859.
23. *Steaua Dunăreĭ,* 4 Aprilie 1859.

Sofia Cocea, acea tînără femee pe care am văzut-o luptînd alăturea cu barbații pe tărîmul gazetăriei politice, închina o poezie *Steleĭ Dunăreĭ*, organul de căpitenie al năzuinților timpuluĭ, spunînd în ea:

„Steluță dragă
Chiar acuma de peire
Tu Moldova aĭ scăpat“.[24]

precum și alte poeziĭ de acelaș caracter.

Mavrodol cauta să reînvie spiritul național pe calea poezieĭ dramatice, scriind o dramă: *Vlad Țepeş*.[25] Și tot pe atuncĭ publică Bolintineanu o nouă serie de legende istorice în versurĭ, precum *Baia*, *Codrul Cosminuluĭ*, *Cetatea Albă*, *Bucovina*, *Moldoveniĭ la Marienburg*, *Călugăreniĭ*, *Dumbrava-Roşie*, etc; dar aceste balade sunt maĭ pre jos de minunatele sale creațiunĭ din 1852, atît ca avînt al gîndireĭ cît și ca formă, iar limba lor este tot maĭ încarcată cu neologisme.[26] Maĭ publică Bolintineanu și *Amintirĭ de călătorie* în care presură pretutindene povestirĭ istorice, precum bună-oară cu prilejul descriereĭ Giurgiuluĭ, acea a lupteĭ luĭ Mihaĭ Viteazul cu Turciĭ, la podul din acel loc.[27] O altă *Descriere de călătoriĭ* a luĭ Al. Pelimon caută să atragă luarea aminte a boierilor asupra frumuseţeĭ ţăreĭ lor. El îĭ întreabă că de ce îșĭ petrec cea maĭ mare parte din viața lor în Bucureștĭ saŭ trec hotarul în străinatate și nu se duc să-șĭ împrospăteze puterile în mîndriĭ munțĭ aĭ țăreĭ noastre?[28] O a treia *Descriere de călătorie* făcută de unul Theodor Margot, prin munțiĭ

24. *Ziua*, 2 Aprilie 1859.
25. Bucureștĭ, 1859.
26. *Bătăliile Romînilor* de D. Bolintineanu, Bucureștĭ, 1859.
27. *Călătoriĭ pe Dunărea și în Bulgaria* de d. Bolintineanu, Bucureștĭ, 1859.
28. *Impresiunĭ de călătoriĭ în Romănia* de Al. Pelimon, Bucureștĭ, 1859.

Țăreĭ Romaneștĭ, stărue pe lîngă însămnarea frumusețelor fireștĭ și asupra amintirilor istorice și încheie cu cugetarea patriotică că: „Aci se fini viatoria noastră și acesta este tabloul acesteĭ mărețe, avute și roditoare țărĭ pe care o locuim, cunoscută de popoarele Europeĭ sub numele de Valahia, dar care pentru noĭ păstrează și va pastra pentru tot deauna dulcele și gloriosul nume de Romănia".[29] Tot pe atuncĭ o femee Amelia V... publică o nuvelă națională, sub titlul *Amelia Stefănescu.*[30]

In literatura critică și în genere de alt caracter de cît cea curat estetică, precum și în istorie, anul 1859 aduce la lumină următoarele lucrărĭ care toate tind și ele, pe alt tărîm, la rîdicarea neamuluĭ.

Chiar pe la începutul acestuĭ an, apare a doua ediție a *Dacieĭ literare,* revistă scoasă de Mihail Cogălniceanu în 1841 și care conținea, pe lîngă reproducerea de multe documente istorice, și articole înălțătoare de suflet pe tărîmul istoric precum: George Șincaĭ de M. Cogălniceanu, Necrologul luĭ Stefan cel Mare, Bătălia de la Războeuĭ de Cogălniceanu și altele încă. Privitor la istoria poporuluĭ romîn, lucrările anuluĭ 1859 arată tendința de a rîdica prezentul prin înălțarea trecutuluĭ. Așa M. Cioran, adiutantul luĭ Tudor Vladimirescu, în scrierea luĭ asupra *Revoluțieĭ din 1821,* spune că „am crezut de cea maĭ sfîntă datorie a lăsa națiuneĭ mele aceste însămnărĭ care pot ajuta într'o zi istoria patrieĭ"; iar asupra revoluțieĭ luĭ Tudor, adaoge, că „orĭ cît de nenorocit a fost sfîrșitul eĭ, tot Tudor a fost acela care, după împilarea trufieĭ strămoșeștĭ, a rîdicat cel d'intăĭ stindardul național".[31] I. G. Valentineanu publică pe de o parte un studiŭ

29. *O viatorie în cele 17 districte ale Românieĭ* de Teodor Margot.
30. *Steaua Dunăreĭ* pe 1859, Nr. 1 și urm.
31. *Revoluția luĭ Tudor Vladimirescu* de M. Cioran, Buc. 1859.

asupra *Administrației guvernuluĭ de la Balta-Liman*, iar pe de alta traduce broşura franceză *Austria şi Principatele romîne*. In cea dintâĭ el spune că: „orĭ cine a luat vre odată trista sarcină de a scrie nefericirile patrieĭ sale, acela numaĭ va putea să înțeleagă simțimîntul de adîncă umilire ce am încercat, voind a da o aruncătură de ochĭ asupra administrațieĭ țăreĭ de la 1849 până astăzĭ".[32] In scrierea luĭ el critică domnia luĭ B. Ştirbeiŭ. Valentineanu este dat judecățiĭ pentru această scriere. In introducerea la traducerea broşureĭ franceze, Valentineanu spune: „Este timpul ca să nu maĭ fim nepăsătorĭ despre lucrul public; este timpul ca să fim şi noĭ odată Romînĭ şi stăpînĭ în țara noastră; este timpul ca străinul să înceteze de a maĭ veni să ne poruncească în pămîntul nostru şi să se facă stăpîn pe lucrul romănesc; este timpul să ne cunoaştem cine suntem şi să ştim a ne prețui maĭ bine; căcĭ altfeliŭ cum vom putea păstra cele ce posedăm? Numaĭ astfeliŭ cred, vom putea merge cu mîndrie pe calea glorioasă, progresistă şi mareață ce ni s'a deschis prin domnia luĭ Alexandru Ioan I şi a ne împlini înalta misiune ce Providența a rezervat-o frumoaseĭ noastre țărĭ".[33]

Urmărind aceeaşĭ țintă, Valentineanu maĭ publică o culegere de documente cu comentare asupra *Timpurilor caimacamiilor*,[34] şi o culegere de notițe biografice asupra tuturor oamenilor maĭ cu vază aĭ timpuluĭ. In această de pe urmă scriere, el cere ca „guvernul nostru de astăzĭ să se pronunțe; este el

---

32. *Despre administrația guvernuluĭ de la Balta-Liman* de I. G. Valentineanu, Bucureştĭ 1859.
33. *Austria în Principatele romîne* traducere de I. G. Valentineanu, Bucureştĭ, 1859.
34. *Documente relative la administrația guvernuluĭ interimar*, 1856—1858 de I. G. Valentineanu, Bucureştĭ 1859.

pentru viitor saŭ este pentru trecut. Dacă este pentru viitor, atuncĭ cate să îmbrăţoşeze oameniĭ viitoruluĭ; dacă însă este pentru trecut, atuncĭ să declarăm cu mîhnire că naţiunea nu-l va însoţi pe tărîmul acesta". Prin aceste cuvinte Valentineanu îşĭ rostia nedumerirea provocată de politica de fuziune urmată de domnitor în primele timpurĭ ale ocîrmuireĭ sale în Muntenia.[35]

Tot atuncĭ apare şi darea de samă asupra procesuluĭ şi exiluluĭ luĭ C. D. Aricescu ce fusese surgunit în 1849, din cauza respunsuluĭ la un imn dedicat generaluluĭ rus Duhamel, care imn înălţa pe Ruşĭ. Aricescu răspunsese acestuĭ imn, prin *Blăstemul Românieĭ contra apăsătorilor eĭ*, în care spunea între altele:

Ajungă-vĕ blăstămul
Polonieĭ ce geme
Sub jugul de sclăvie
Sub knutul de urgie
Cu care-o 'nfăşuraţĭ.

Şi voĭ copiĭ aĭ ţăreĭ
Boierĭ, nu daţĭ uităreĭ:
Polonia cea mare
Fu sclava prin trădare
Şi azĭ zace-n mormînt".[36]

Tot pe atuncĭ se petrece o desbatere interesantă pentru punctul de videre naţional, din care se concepeaŭ toate lucrurile. Anume învăţatul basarabean B. P. Hajdeŭ, strămutat în Iaşĭ, scrisese în *Foiţa pentru istorie* din 1859, un articol în care dădea un răspuns negativ la teoria deplineĭ stîrpirĭ a Dacilor

35. *Biografiile oamenilor marĭ scrise de un om mic*, Paris 1859.
36. *Procesul şi Exilul meŭ la Sneagov* de C. D. Aricescu, Buc. 1859.

în urma cucerireĭ romane.[37] Hrisoscoleu și Neofit Scriban găsesc de cuviință a răspunde la acest articol, sprijinind teoria luĭ Șincaĭ și Petru Maior.[38] Tot atuncĭ Epitropia așazămintelor brancoveneștĭ, în unire cu Eforia școalelor, publică un premiu pentru un tratat despre coloniile romane în Dacia după documente.[39] Se maĭ tipărește în acel an, un manuscript care conținea un *vechiŭ letopiseț al Țăreĭ Româneștĭ*,[40] precum și vol. III din *Istoria generală a Dacieĭ de D. Fotino* în traducerea luĭ G. Sion.[41] Maĭ esă de sub tipar și *Actele propriĭ a contribui la mărirea conduiteĭ politice a luĭ Ioan Heliade Rădulescu*, care aveaŭ și ele de scop tot înalțarea luptătorilor pentru regenerarea țăreĭ.[42] In legătură cu această mișcare literară patriotică stă și dispoziția luată de domn, de a se readuce oasele luĭ N. Bălcescu, mort în Palermo. N. Ionescu însărcinat cu această misiune nu o poate îndeplini, de oare-ce rămășițele mareluĭ patriot romîn fusese aruncate, ca acele ale unuĭ om sărac, în groapa comună.[43]

Apoĭ societatea medicilor și naturaliștilor din Iașĭ lasă să pătrundă raza patriotismuluĭ în recele eĭ îndeletnicirĭ, numind ca membri onorarĭ aĭ eĭ pe Hr. Tell, St. Golescu, Eug. Predescu, Gh. Arghiropol, C. A. Rossetti, I. Brătianu, V. Boerescu, N. T. Orășanu, I. G. Valentineanu, S. Voinescu, I. Marghiloman și N. Chinezu, „considerînd meritele lor pentru

37. *Perit-aŭ Daciĭ* în *Foaia pentru istorie*, Iașĭ 1859.
38. *Răspunsul luĭ Hrisoscoleŭ și a luĭ Neofit Scriban* la articolul d-luĭ Hăjdeŭ, Perit-aŭ Daciĭ, în *Steaua Dunareĭ*, 3 și 7 Septemvrie 1859.
39. *Tribuna*, 23 August 1859.
40. *Istoria Țareĭ Româneștĭ* editată de G. Ioanid, Buc. 1859.
41. *Istoria generală a Dacieĭ* de Dionisie Fotino, trad. de G. Sion, Bucureștĭ, 1859.
42. *Ibid.*, Bucureștĭ 1859.
43. *Mon. of. al Țareĭ Rom.*, 15 Octomvrie 1859. N. Ionescu îndeplinește misiunea luĭ tocmaĭ în 1861. *Ibid.*, 31 Octomvrie 1861. Cf. și *Steaua Dunăreĭ*, 25 Octomvrie 1859.

consolidarea libertățeĭ". Alegerea era cu atît maĭ însamnată, cu cît prin ea se „onora" barbațĭ din țara soră și era deci o închinare adusă ideeĭ unireĭ.[44] Nu maĭ puțin însemnată este în aceeașĭ direcțiune, prefacerea ortografieĭ din buchĭ chirilice în litere latine. Incă din 23 Octomvrie 1858 eforia școalelor din Bucureștĭ adoptase alfabetul latin. In ședința din 11 Iunie 1859, comisia centrală hotărește ca protocoalele eĭ să fie tipărite cu litere.[45] In 10 August 1859 și Monitorul oficial al Țăreĭ Romîneștĭ începe a tipări decretele cu latine, lăsind cirilicele pentru celelalte comunicărĭ.[46]

In anul 1860, apar, pe lîngă poeziĭ singuratice de feliul arătat, de care mișună organele timpuluĭ, culegerĭ maĭ marĭ publicate în volumurĭ și care împărtășesc acelaș caracter. Așa în prefața la volumul de versurĭ tipărite de G. Meitani, autorul ne spune, că „iubirea de patrie ce necontenit văzuse suspinîndă, dorul mumeĭ ce o moarte săceratoare culcă la pămînt, și visurile vrîste de roze, acestea fură obiectul cîntărilor mele. Și iată cum cîntă el patria, în poezia închinată părinteluĭ săŭ:

Făcușĭ să știŭ ce este a patrieĭ iubire
Respectul către Sancte în mine aĭ sădit
Iubita libertate și-a țăreĭ fericire
Făcușĭ să fie visu-mĭ perpetuu favorit.

---

44. *St. Dun.*, 9 Decemvrie 1859.
45. *Naționalul*, 15 Ianuarie 1859. *Steaua Dun.*, 17 Oct. 1859.
46. *Monitorul citat.* In 1860, ministerul din Bucureștĭ, sub Ioan Ghica publica o tabelă de echivalența literilor cu buchile. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 8 Fevruarie 1860. In Moldova prima înștiințare oficială tipărită cu litere se afla în *Mon. Moldoveĭ* din 19 Decembrie 1859. Dar înnoirea este curînd părăsită și se revine la cirilice, păstrîndu-se latinele numaĭ pentru titlurĭ: *Curtea de confirmatiĭ, Ministerul de cultura* și *instrupcione publica, Ministerul din lăuntru.* In 18 Maĭ 1860 se află pentru ultima oară *instrupcione*; de acole înainte *instrucțiune publica.* Incă în 1865 suplimentul la *Monitor*, destinat comunelor, se tipărește cu cirilice.

In poeziile luĭ de iubire, Meitani este încă şi maĭ radical în limbă:

Numaĭ tu scumpă te arăţĭ rebelă
Invingĭ natura, junime belă
Dar facĭ să sufăr, crudo, amar!

Iar în *Patria* nu se maĭ uita nicĭ la limbă, nicĭ la înţăles, ci scrie:

Astea plină de-nfocare şi c-o mînie fierbîndă
Zise juna cea femee cu un glas tremurător
Ş'apoĭ repede se scoală ca lumina strălucindă
Şi s'abate spre un arbor ce sta colo zimbitor.[47]

G. Baronzi tipăreşte două culegerĭ de poeziĭ patriotice, în care se cuprind bucăţĭ ca *La România, La Zeul tiranieĭ, Sufletul şi Sclavul, La Zeul Carpaţilor, Cîntecul deputatului*, în care cînta:

Pentru cele patru punte
Votul nostru să ne dăm;

Ruga *Romînuluĭ* în care se roagă:

Doamne, scapă ţara mea
De uitarea cea nedreaptă;

saŭ în *Făt-Frumos*, în care adresîndu-se domnitoruluĭ, spune:

«Făt-Frumos, Romîne mare
Iţĭ daŭ două ţărişoare
Două ţărĭ surorĭ iubite
Sub domnia ta unite».

Pe icĭ pe colea îşĭ întrerupe avîntul patriotic, spre a'şĭ cînta durerile personale, precum în *Dorul ne-*

47. *Cînturĭ intime* de G. Meitani, Bucureştĭ 1860.

vindecat, saŭ *Ce e mai dulce în lume*. In poeziile de iubire, limba luĭ Baronzi e maĭ plină de neologisme decît în acele către ţară.

Imĭ place, mă-ncîntă ăst dulce azil
Dar făr de amorurĭ mă crez în ezil.[48]

Maĭ infocat decît ceĭ de pînă acuma, cîntă C. D. Aricescu faptele marĭ străbune, fără a se înalţa însă nicĭ macar pînă la Bătăliile Romînilor ale decăzutuluĭ mare poet muntean. In o limbă împestriţată de neologisme, Aricescu scrie un şir de balade asupra luĭ Vlad Ţepeş precum: *Ospăţul lui Ţepeş*, *Soldatul romîn sub domnul Ţepeş*, *Vlad Ţepeş şi solii*, *Ţepeş şi călugăriĭ grecĭ*. Un alt ciclu este închinat luĭ *Mihaĭ Viteazul*; apoĭ găsim poeziĭ ca *România renăscîndă*, *9 Iunie 1848*, *Luĭ Napoleon III*, *24 Ianuarie 1859*. *In Dimineaţa pe Bucegĭ*, Aricescu cîntă:

Abia Traian Divul cu pierderĭ colosale
Pe fiica luĭ Zamolxis putut-a subjuga
De bravĭ colonizate aceste ţărĭ vestite
Paladiul Romeĭ fură şi citadela sa.[49]

Al. Pelimon se urcă chiar la o epopee în 12 cînturĭ, în care celebrează tot cucerirea făcută de Traian, fără ca în cele 6,000 de versurĭ din care epopea se alcătuieşte, să se întîlniască cel maĭ mic avînt al gîndireĭ; iar limba este înţesată cu cuvinte noue, fără nicĭ un miez poetic, precum ; orgoliŭ, sa-

48. *Danubianele şi zinele Carpaţilor* de G. Baronzi, Bucureştĭ 1860. Acelaş caracter aproape aŭ şi poeziile luĭ A. Biru, *Roua în lacrimĭ* Bucureştĭ 1860.
49. *Şoimiĭ Carpaţilor, poezie istorică* de C. D. Aricescu, Bucureştĭ 1860.

cerdot, narare, consolare și chiar *grinsă cu dinții* (grinça des dents). El sfîrșește poema luĭ cu strofa:

Roma, Roma tot deauna
A atras a luĭ privire.
Prin vegherea luĭ, Fortuna
Pașiĭ 'ndreaptă spre mărire.
Astă țintă dar aleasă
Fu romana colonie.
Roma-Dacia, mireasă,
Născu marea Romănie.[50]

Poeziile luĭ Zamfirescu publicate în *Revista Carpatilor* nu se deosebesc, de cele analizate pănă aicĭ, nicĭ prin fond nici forma.[51]

Pe acest pustiŭ intelectual, galvanizat numaĭ cît de simțimîntul iubireĭ de țară, se înălță s'ar părea, ca niște miraje înșălătoare, cîte-va lucrărĭ de adevărată valoare, atît ca cuprins cît și prin limba curată și frumoasă în care sunt alcătuite: cîte-va fabule de A. Donicĭ și minunata novelă doamna Kiajna de Al. Odobescu, publicate și unele și cealaltă în Revista Carpaților. O lucrare acum uitată, dar care are meritul unuĭ puternic avînt al gîndireĭ, de și limba cam lasă de dorit, este un poem scris de Romul Scriban, pe cînd era student la Turin, intitulat: *O noapte pe malul Dunăreĭ.* Reproducem sfîrșitul acesteĭ frumoase concepțiunĭ poetice:

„De tine e legată a Dacieĭ ființă;
Căcĭ Dumnezeu te puse, în nalta sa voință,
Să fiĭ aicĭ o poartă de-aramă și granit
De-a pururĭ încuiată de-un braț nebiruit.

50. *Traian și Dochia* de Al. Pelimon, Bucureștĭ, 1860. In critica făcută acesteĭ epopeĭ în *Atheneul Romîn* 2 Fevruarie 1861, criticul se ocupă numaĭ de încălcarea din partea autoruluĭ epopeeĭ a condițiilor clasice ale uneĭ forme epice, fără a spune nicĭ un cuvînt asupra concepțiunilor poetice și a limbeĭ autoruluĭ eĭ.

51. *Revista Carpaților,* 1 1860, Iașĭ, sub direcția luĭ G. Sion.

Infernul nicĭ odată nu va putea să facă
In aburĭ saŭ în negurĭ a ta profundă apă
Şi s'o ridice-n aer în forme marĭ de norĭ
Sub bolta presurată de stele şi de sorĭ.
Şi seculĭ nicĭ odată nu vor putea să sece
Izvorul tăŭ cel vecĭnic şi apa ta cea rece.
Eternă-ĭ temelia ne-nvinseĭ Românie
Eternă ca şi dînsa e unda-ţĭ albăstrie.
Nicĭ omul, nicĭ natura nu vor putea surpa;
Nicĭ spaţiul, nicĭ timpul n'o vor putea seca.
Rostogoleşte dar etern a tale valuri
Prin aste văĭ rîpoase, prin aste negre malurĭ;
Mugeşte cu putere o rîŭ neperitorĭ
Din ziuă păn-în sară, din sară păn-în zorĭ"![52]

Aproape cu acelaş avînt al gîndireĭ este scrisă meditaţia *O noapte pe ruinele Suceveĭ*[53] de un anonim şi *Oda la deschiderea universităţeĭ din Iaşĭ* 26 Octomv. 1860, de Ioan Ianov, poetul melancolic al acelor timpurĭ care trebuia să devină maĭ tîrziŭ veselul şi hazliul autor de cînticele comice.[54]

Nimic nu ne poate da o idee mai lămurită a lipsuluĭ de simţ pentru frumuseţa limbeĭ, decît următoarea strofă din un poem al luĭ Adrian: *Stefan şi Tătariĭ*, care strică o descriere în destul de vie şi de miscătoare a uneĭ lupte, prin un cuvînt nepotrivit pus tocmaĭ la sfîrşit şi care dărîmă tot efectul.

„Fulgeră din arcurĭ săgeţĭ veninoase
Scînteĭ se mişcă pe coiful lucios
Lancea s'ascute-n păgînul os;

52. *Atheneul romîn* de V. Alexandrescu No. 18, 20 Fevr. 1861. Poemul începuse a se publica în No. 14 din 1860.

53. *Steaua Dunăreĭ* 69, 1860.

54. *Atheneul romîn*, No. 6, 4 Noemv. 1860. Ianov spune, în închinarea către Papadopol-Calimach:

„Obosit de grea durere
Şi de-al inimeĭ suspin
Îmĭ plec capul în tăcere
La al soarteĭ crud destin".

Tatarul s'opune, dar apoĭ slăbeşte
Cade şi-n ţărină groaznică, cumplită
Arborul se luptă, se pleacă, s'agită".[55]

Tot atît de puţin simţ pentru limbă are şi Sofia Hrisoscoleu[56] şi lucru straniu, această femee care scrie foarte curat şi frumos în proză, în versurĭ s'abate la o limbă ca următoarea:

„Şi cred că virtutea este răsplătită
Că meritul astăzĭ este onorat
Că simţirea este de toţĭ preţuită
Că spre-a fi ferice omul e creat".[57]

Pentru a videa însă până la ce exagerare se mergea în stricarea limbeĭ, să reproducem adio al luĭ Năstăsanu, cînd pleacă spre a studia pictura în străinătate. El spune ţăreĭ de care se desparţeşte: „De şi facţia ce-l oprimă aŭ stat şi stă încă obstacol la nişte asemene aspiraţiĭ, însă noĭ prin asiduitate şi indiferenţa la insidiile lor vom învinge, şi tu veĭ continua marşa ta către progres care te va conduce la *nidul* (nid=cuib) săŭ natural de la capitol".[58]

Alăturea ca această direcţiune plecată spre modernizarea şi stricarea desăvârşită a rostuluĭ limbeĭ, mergeaŭ alte două: una maĭ moderată, primind oare care cuvinte noue în ţesătura vînjoasă a vechiuluĭ graiŭ; alta cu desăvîrşire arhaică, reînoind rostirĭ uitate şi turnînd cuvinte noue în forme vechĭ. Direcţiunea moderată era reprezentată prin prozatorĭ în-

55. *Ibidem* No. 6, 4 Noemvre 1860.
56. Asupra Sofieĭ Hrisoscoleŭ vezĭ un articol de Emilgar în *Arhiva* din Iaşĭ, 1902, Ianuarie—Fevruarie.
57. *Atheneul romîn* No. 1, 15 Sept. 1860.
58. *Ibidem.* Tot aşa găăsim în *Imnele poetice* ale luĭ G. Boteanu Bucureşti 1860. unul dedicat *Demoazeleĭ A.* In acelaş an aflăm pe Alexandru *fon* Hulubeiŭ reeditînd *Suspinele uneĭ matroane din istoria Romanilor* ce fusese tipărite încă în 1847 în Gazeta Transilvanieĭ. Hulubeiŭ imparte gratis această scriere junimeĭ studioase.

sămnaţĭ, precum între alţiĭ prin Mihail Cogălniceanu; cea arhaică se întrupă de o cam dată în marele meşter al peneĭ romîne, Alexandru Odobescu. Bine înţeles, că dacă în proză se putea, ba trebuia chiar până la un punct, să se primiască innoirĭ, nu era tot astfeliu pentru graiul poetic care nu poate decît prea arare orĭ suferi întrebuinţarea de cuvinte noue, nefrămîntăte şi neînfrăţite încă cu gîndirile poporuluĭ. In această de pe urmă sferă marele plăsmuitor al limbeĭ poetice rămîne aproape singur Vasile Alexandri.

Seriile istorice produse de aceste direcţiunĭ, astăzĭ aŭ ajuns aproape la a lor încheiere: Direcţia exagerată către neologisme a fost maĭ cu totul părăsită şi maĭ stăruieşte numaĭ încă în cîteva ramurĭ de cunoştinţĭ ştiinţifice; cea prea arhaică iarăşĭ a fost îndulcită pe cît se putea în proză; iar în poezie ne am întors şi ne întoarcem tot mai mult la limba plină de miez şi de icoane frumoase a poporuluĭ.

Pe tărîmul literatureĭ maĭ mult critice şi al istorieĭ, anul 1860 ne aduce maĭ multe lucrărĭ: Un studiŭ asupra *Gramaticeĭ luĭ Şincaĭ* de A. Papiu Ilarian, *Evenementele din 1821* de Colonelul Voinescu, *Răsbunare sublimă* saŭ istoria morţeĭ luĭ Constantin Cantacuzino postelnicul, *Chestiunea proprietăţeĭ*, un studiŭ foarte bine documentat al luĭ I. Missail.[59] De un caracter analog şi tinzînd aproape la acelaş rezultat este scrierea luĭ C. Eraclide asupra *Elementuluĭ monarhic* care apără acest principiŭ ca garanţie a stabilităţeĭ şi a dreptăţeĭ sociale şi încheie cu cuvintele: „Să nu uităm că, în cele de pe urmă ranguri ale societăţeĭ, există o masă de oamenĭ asupra căreia au apăsat, cu toată a eĭ rigoare,

59. Toate aceste publicate în *Revista Carpaţilor* I, 1860.

o opresiune tradițională și care a gemut timp îndelungat sub varga și biciul unuĭ regim brutal".[60]

Maĭ apare un studiŭ al luĭ Missail asupra *Genezeĭ ideeĭ unireĭ*, în care se reproduc frumoasele poeziĭ ale luĭ Alexandri și Alexandrescu prevestitoare ale mareluĭ eveneinent.[61]

Anul 1860 vede încă începuturile unuĭ curent care trebuia să aducă o puternică întărire a vieţeĭ româneştĭ, întru cît trebuia să conducă maĭ tîrziŭ la înființarea Academieĭ romîne. Anume încă din 24 Februarie 1857, C. G. Florescu ceruse ca o comisiune de învățațĭ să prelucreze dicționarul limbeĭ romîne.[62] In 1860 se publică, în Revista Carpaților, un articol în care se arată nevoia înființăreĭ uneĭ Academiĭ romîne,[63] și ca o urmare a acestuĭ îndemn, găsim că în prima sesiune a adunăreĭ muntene din 1860, se hotărește o sumă de banĭ spre adunarea materialuluĭ pentru istoria Romînilor,[64] constituindu-se în acest scop o comisiune compusă din Laurian, Ioan Maiorescu. Florian, Cernătescu, Odobescu și Sion. Această comisiune, mergînd maĭ departe cu gîndul decît scopul pentru care fusese convocată, alcătuește un proiect de statute pentru *Societatea academică*

60. *Despre elementul monarhic în sistemul reprezentativ* de C. Eraclide, Iașĭ 1860.

61. *Atheneul romîn* 6, 4 Noemvrie 1860. In anul 1859 apăruse o traducere a scriereĭ unuĭ profesor grec din Atena. *Discurs pentru Elenismu între Valahĭ* în care G. G. Papadopulo (tradus de Tabacopulo, Buc. 1859), susținea că întreaga cultură românească este datorită Grecilor. G. Sion criticînd acest discurs în *Revista Carpaților* I 1860, p. 155, arată, că „pe cât timp Elenismul a fost în putere, n'a fost decît pentru el; iar lumina și civilizația ne a venit de la Apus".

62. *Istoria scoalelor* de Ureche, III, p. 220.

63. *Revista Carpaților*, I, 1860, trim. II, p. 156.

64. Tot pe atuncĭ Bolintineanu, ministrul instrucțieĭ publice din Muntenia, publică un apel către aceĭ ce ar poseda documente istorice, spre a le comunica ministeruluĭ. *Reforma* din 12 Ian. 1860. Adunarea moldovenească încuviințază luĭ V. Alexandrescu (Ureche) 300 de galbenĭ, spre a cerceta documente în Spania *Mon. of. al Mold.* 95, 1860 supl.

romînă, proiect înaintat ministerului în 1860. După acest proiect, societatea avea să cuprindă două secțiunĭ: istoria cu arheologia și literatura cu lexicografia, urmînd ca maĭ tîrziŭ să i se adaogă și o secțiune a științelor naturale. Scopul eĭ cel maĭ apropiat era adunarea materialuluĭ istoric și îmboldirea pentru cultivarea limbeĭ. Budgetul nouluĭ așăzămînt se urca la 304,000 de leĭ pe an.[65] Pănă să se hotărască asupra acestuĭ proiect, ministerul moldovenesc publică un premiu de 5000 de leĭ pentru cea maĭ bună scriere asupra limbeĭ romîne.[66] Tot pe atuncĭ Evangheliu Zappa dăruește ministeriuluĭ cultelor din Muntenia, un fond de 5000 de galbenĭ, pentru încurajarea cultureĭ limbeĭ romîne, și în baza acesteĭ daniĭ, ministerul publică două premiĭ, unul de 200 de galbenĭ pentru o gramatică, altul de 300 pentru litera A din dicționar.[67]

In decursul anuluĭ 1861 se mănține curentul literatureĭ patriotice, ba se întărește, amestecîndu-se în el și glasul pănă acuma mut al poeților maĭ de samă aĭ neamuluĭ romănesc: Gr. Alexandrescu care scrie, dacă nu cu un deosebit avînt, cel puțin cu un ton maĭ adînc, o poezie închinată *Unireĭ Principatelor*:

„Timpul trece, omul piere dar a patrieĭ iubire
E averea cea maĭ rară, cea maĭ scumpă moștenire
Ce de la părinți de merit, nobiliĭ fiĭ o primesc.“

---

65. *Revista Carpaților*, II, 1861, p. 15.
66. Raport prezentat adunăreĭ Moldoveĭ 39 Iunie 1860, *Mon. of. al Moldoveĭ*, 10 August 1860.
67. *Monit. of. al Țăreĭ romanești* 25 Oct. 1860 și 4 Aprilie 1861. Vezĭ și *Revista Carpaților*, 1 Ian. 1861. Tot pe atuncĭ și așazămintele Brancoveneștĭ publică un premiŭ de 300 de galbenĭ, la fie-care 2 anĭ, pentru autorul celeĭ maĭ bune cărțĭ romăneștĭ, și 150 de galbenĭ pentru premiul al II-le (accesit). Vezĭ regulamentul acestor premiĭ în V. A. Ureche, *Istoria scoalelor*, p. 222.

Apoĭ Donicĭ apare cu fabulele sale, toate aceste producţiĭ maĭ de samă fiind pulicate de marea revistă întemeiată la începutul luĭ 1861 de un grup de literaţĭ, ***Revista romînă*** ce apare în Bucureştĭ, de acelaş caracter, dar maĭ bogată şi maĭ luxos editată decît Revista Carpaţilor din Iaşĭ. Gh. Tăutu publică în *Atheneul romîn* maĭ multe poezieĭ patriotice, precum *Ţara mea* în 24 Ianuarie 1861.[68] Pe lîngă aceste producţiunĭ urmează încă maĭ departe şirul acelor sarbede şi de nicĭ o samă, precum bună oară o povestire nesărată a unor intrigĭ de bal-mascaĭ, însoţite de o poezie *Adio la Çarnaval*, în care, se găsesc versurile:

„Adio Carnavale, adio bal mascat
Adio sărĭ frumoase ce voĭ m'aţĭ amuzat".[69]

Un poet noŭ G. Creţeanu apare la orizon; dar el aparţine, nu raseĭ celor puternicĭ, ci celor şubrezĭ. In o poezie patriotică el cîntă:

„Nemicul ce ne apasă nu e cel din afară
Corupţia e nemicul ce sapă această ţară;"

iar pe albumul uneĭ domnişoare el spune:

„Prea puternica-ĭ magie
Tot aşa de radioasă
De suavă şi frumoasă
Să te ţie."

Zamfirescu cîntă maĭ mult durerile inimeĭ, însă într'o limbă cu totul stricată prin neologisme neiertate. Aşa în *Moartea uneĭ pasere* el spune:

68. *Atheneul romîn* 14 şi 15; 16 şi 24 Ian. 1861.
69. *Impresiĭ de carnaval*, Focşanĭ 1861.

„Nefericita-nvinsă de plăgĭ şi d'horroare (sic)
Îşi pierde echilibriul, dispare-n infinit
Dar tot liberă moare
Căcĭ libera-a trăit!"

Tot aşa suspină şi Radu Pătărlăgeanu în poezia luĭ *Cîntec*:

Cîntă, cîntă, angerelă
S'aud glasul tăŭ frumos
Să întrecĭ pe filomelă
Şi eŭ să fiŭ orgolios."

Cel maĭ exagerat din toţĭ versificatoriĭ acestuĭ an este de sigur d. I. Sacellariu care ascunde o lipsă desăvîrşită de inspiraţie sub un nămol de cele maĭ îndrăzneţe neologisme

„Aproape de bariera
Într'o vale pomiferă"

saŭ

„Apoĭ prompt în patu-mĭ s'aruncă a lene"

saŭ

Exemple abundante avem în faţa noastră

saŭ

Şi ochiu-ĭ d'adorare
Varsă-în al meŭ suflet supreme alegreţe
(allégresses).

G. Sion urmează înainte cu fabule, iar G. Baronţi cu poeziĭ patriotice.[70]

In literatură sub foma prozeĭ, însămnăm un roman saŭ o novelă satirică asupra funcţionaruluĭ, însămnat cu terminul înjositor de slujnicar, scrisă de Al. Pelimon şi bine apreţuită de cel maĭ autorizat organ al timpuluĭ, Revista romînă care spune despre

70. G. Pătarlăgeanu *In oare de repaos*, Buc. 1861. Ceilalţĭ în *Revista Carpaţilor*, II, 1861.

această lucrare, că este „o novelă umoristică plină de spirit și vervă; nu numaĭ că e o bună scriere literară, dar are și o mare însamnatate morală". [71]

In literatura critică și istorie, anul 1861 vede apărînd, în marele organ al timpuluĭ, *Revista romînă*, un număr însemnat de scrierĭ, foarte bune ca fond și îngrijite ca formă, în deosebitele ramurĭ de cugetărĭ, cele maĭ multe referitoare la poporul romîn. Găsim în ea o cercetare istorică asupra luĭ *Lupu Mehedințanu* de G. Crețeanu ce scrie studiul său în o bună limbă romănească, pe care se credea dator s'o schimonosască numaĭ cînd o turna în versurĭ. Tot el maĭ publică un studiu asupra *Libertățeĭ*, cu aplicare la țările romîne; un alt studiu asupra *Daciei vechi*, de Ioan Ghica; *Libertatea munceĭ* de P. Buescu în care susține că munca prin clacă este o barbarie a timpurilor trecute; *Impozitele* de A. Gianni; *Lucrările publice* de Aninoșanu; *Bucureștiĭ* de D. Berendeiŭ; *Spatarul Clănăŭ* de Gr. Lahovary; *Evenementele de la 1821* de Ioan Missail; *Libertatea instrucțiuneĭ* de E. Balaloglu al căruia valoare științifică de mare însămnătate vom studia-o maĭ jos. In sfîrșit Revista romînă maĭ publică, în acest an 1861, și studiile istorice și literare de interes deosebit ale luĭ Alexandru Odobescu asupra *Cîntecelor populare* și acele asupra *Poeților Văcăreștĭ*, *Foletuluĭ-novel* saŭ călindarele luĭ Brăncovanu, *Manuscriptelor și cărților vechi aflate în mănăstirea Bistrița*, precum maĭ dă la lumină eminenta *Istorie a luĭ Mihaĭ Viteazul* de N. Bălcescu, atît de măeastră ca formă și de caldă ca iubire de țară și de neam. Se maĭ publica și *Mișcarea Romînilor din Ardeal*, de N. Băl-

71. *Nenorocirile unuĭ slujnicar* de Al. Pelimon. Buc. 1861, Cf. *Revista romînă*, I, 1861.

cescu și *Necrologul luĭ Stefan cel Mare* cu un comentar de Radu Ionescu. [72]

Tot acest an maĭ vede apărînd în o ediție aparte *Cuvîntarea luĭ M. Cogàlniceanu contra alegereĭ de deputat a cneazuluĭ A. Moruzi*, cuvîntare ținută în 5 Decemvre 1861, și a căreia răsunet se vede din retipărirea eĭ în o broșură deosebită ; [73] *Mănăstirile închinate* de I. Brezoianu, [74] și *Independența constituțională a Transilvanieĭ* de A. Papiŭ Ilarian [75] despre care ne vom ocupa și maĭ jos.

Ca scriere maĭ mult de polemică însămnăm *Despotismuĭ și Constituția* de C. D. Aricescu. După ce autorul arată în ea relele despotismuluĭ și nevoia guvernuluĭ constituțional ca o trecere către idealul republiceĭ, provoacă pe „Romîniĭ ceĭ bunĭ să se grupeze împrejurul stindarduluĭ lor de la 24 Ianuarie 1859. Alexandru Ioan I cunoaște asta-zĭ pe amiciĭ unireĭ și pe devotațiĭ tronuluĭ și aĭ patrieĭ ; în doĭ anĭ a avut timpul a studia toate partidele, a se încredința unde este puterea și viața și care sunt aspirațiunile a cincĭ milioane de oamenĭ". [76] Tot în acest an, întîmplîndu-se se ardă o bibliotecă din Stokholm în care se spunea că s'ar fi fost aflat niște cărțĭ privitoare la Romînĭ, ministrul de culte romîn intervine la guvernul francez ca să i mijlocească informațiĭ relative la această chestiune. Consulul Tillos comunică guvernuluĭ răspunsul conteluĭ de Mandström, prin care se arată că în adevăr a ars biblioteca bisericeĭ din Strenguas și îĭ comunică un catalog al

72. *Revista romîna*, I, 1861. Tot atuncĭ apar în *Revista Carpaților* II, 1861, două lucrăcĭ ale luĭ Missail: *Intărirea națională* și *Trădarea Basarabieĭ*. In această de pe urmă găsim fraza pusă în gura Basarabienilor, că „nutrim odată speranța de a fi reunițĭ iarășĭ către patria desbinată și a forma apoĭ numaĭ una și aceiașĭ națiune".

73. Iașĭ 1861.

74. Bucureștĭ 1861.

75. Iașĭ 1861.

76. *Despotismul și Constituția* de C. D. Aricescu, Bucureștĭ 1861.

acelei bibliotecĭ, spre a videa dacă conţinea vre o scriere privitoare la Romînĭ.[77]

Cu cît vremea înaintează, cu atîta se adună tot maĭ multe elemente culturale care împing minţile maĭ departe pe calea propăşireĭ. Cu toate că pe unele tărîmurĭ mişcarea înainte nu se simte, totuşĭ fără îndoială ea, în totalitatea eĭ, cugetarea romănească sporia în întindere şi cuprins şi că, chiar acolo unde propăşirea nu se manifesta vădită, se pregătia în ascuns reţeaua de gîndirĭ pentru înalţarea niveluluĭ intelectual.

In decursul luĭ 1862, poezia patriotică se mănţine; ba marele evenement al unireĭ desărîrşite a ţărilor romîne pare a-ĭ da un noŭ avînt. O mulţime de ode apar în ziarele timpuluĭ spre a sărbători acest act mîntuitor. In afară de aceste poezii maĭ mărunte, Al. Pelimon poetul epic al timpuluĭ, înzăstrează literatura romînă cu o a doua epopee asupra luĭ *Mihaĭ Viteazul*, pe care-l cîntă în 1060 de strofe fie-care de cîte 4 versurĭ scurte. Poema cuprinde 22 de cînturĭ şi o *concluziune*. Versurile sunt cam ast-feliŭ de a rîndul:

A plecat în Oltenia
La Sultan a protesta
Pentru toată Romănia
Suferindă care sta.

saŭ

Sumă alţĭ Romînĭ de fapte
Marĭ prin inimĭ şi bravurĭ
Nu tiranilor deşarte
Mînĭ, servile creaturĭ.

77. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 2 Aprilie 1861.

saŭ

Precum paserile trece (sic)
Pădurĭ, rîurí, mărĭ și munțĭ
La așa asalt se-ntrece
Animațĭ creștiniĭ frunțĭ.

saŭ

Și luase Radu știre
Ca-o revoltă-a eclatat
Domnul Mihaĭ cu oștire
Era viŭ și deșteptat, etc.

Și cu toate aceste, în întroducere, autorul ne spune, că „a vrut să dee o poemă originală în versurĭ, în o limbă de tot populară“.[78]

Tot în feliul luĭ Pelimon însă mult maĭ bine ca limbă, scrie G. Baronzi, *Legenda Romănieĭ*, un fel de poemă în 54 de strofe, cîte de 10 versurĭ fie-care, cîte-va din ele cu versurĭ destul de izbutite, precum în descrierea eroineĭ:

„Ochiĭ eĭ ca două stele
Strînse-n cearcăn de rubin (?)
Svîrlă fulgere din ele
Pe-un cer limpede senin;
Și pe buzele-ĭ vrăjite
Înfloresc neîncetat
Garofițĭ îmbălsămate
Cu miroase ce îmbat;
Iar sprinceana pe la ochiŭ
Parcă-ĭ scrisă cu deochiŭ.[79]

Tot în 1862 apare o nouă serie de *Poeziĭ patriotice* de Bolintineanu. De și în ele se maĭ întîlnește

78. *Gloriile Romînilor sub Mihaĭ Viteazul* de Al. Pelimon, 1862.
79. *Legenda Romănieĭ* de G. Baronzi, Bucureștĭ 1862.

cîte o adiere a geniuluĭ saŭ, în deobștie concepția e slabă; maĭ mult versurĭ decît poezie. Așa Stefan cel Mare ține următoarea cuvîntare boierilor din Vasluĭ:

„La marinimia care am avut
Peutru toțĭ, răspundețĭ ce fel ațĭ făcut?
Voĭ primirățĭ cîrma ca să o slăbițĭ
Apărațĭ corona ca s'o umilițĭ.
Ca să cază domnul, ațĭ voit să piară
Și neatîrnarea într'a noastră țară!“ [80]

Doĭ poețĭ noĭ apar în zarea literatureĭ romîne: Stăncescu și Grandea. Cel întăĭ este foarte lăudat în prefața scrisă de către I. G. Valentineanu care privește volumul noŭ de versurĭ ca un eveneinent literar de întăia mînă, apăsînd mult asupra înalteĭ valorĭ a poeziilor *Strigoiĭ* și *Fiul ingrat.* Ca să se poată videa, cum critica pe atuncĭ stătea la acelaș nivel cu producerea, cităm următoarea strofă din Strigoiĭ:

„O sinistră mînă are
Și un aer de fior
Totul e o spaimă mare
Acest monstru-ngrozitor“;

iar din Fiul ingrat versurile:

„Și acel loc odată atît de frumos
A ramas acuma un lac infectos".

Neologisme ca, obscuritate, lugubru, sumbră, imprimat, destinat, etc., etc., se întîlnesc la fie-ce pas. Bine înțăles că și Stăncescu plătește tributul neaparat patriotismuluĭ, cu poeziile sale: *România* către *Moldova, Geniul bun și Geniul răŭ al Românieĭ*.

---

80. *Legende nuoĭ* de D. Bolintineanu, Bucureștĭ 1862.

Inturnarea Expatriaților, La Aquila romînă, etc.[81]
Al doile poet ce este primit iarăşĭ cu simpatiĭ de critică şi de public, este Haralamb Grandea. Precum Stăncescu fusese recomandat de Valentineanu, astfeliŭ Grandea este susținut în primiĭ săĭ paşĭ de G. Sion care, în prefața la volumul luĭ, spune că aceste poeziĭ sunt primele aspirațiunĭ ale unuĭ geniu ce vine să ne încînte. Poeziile luĭ Grandea sunt fără îndoială superioare multor din contimpuranele lor şi limba lor, de şi pătată pe icĭ pe colea de neologisme (selba-pădure, teroare, doliu, grotesc, suav, debil, etc.), este în deobşte mult maĭ curată. Ele păcătuesc însă prin o îngrămădire de diminutive care le dă o bolnăvicioasă gingăşie. (In o poezie de cîte-va versurĭ găsim următoarele: voinicel, păstorel, uşurel, garofițe, chipuşor, îngerel, mititel).[82]
Maĭ publică poeziĭ şi Depărățanu;[83] iar Tăutu îşĭ adună poeziile luĭ în un volum.[84] Ambele aceste culegerĭ nu sunt superioare celor analizate. Şi încercările poetice ale luĭ Hajdeŭ, de şi se deosebesc ca concepție poetică, sufăr de boala neologismelor. In *Portretul* el spune:

Piptorul ca hoțul prinde acea clipeală
Penelul ca pumnarul zimbire-a pironit
Ca sîngele din rană, pe pînza infernală
Rămas-a mărturie surîsul amăgit.

iar în *Memoria Raisia M... lka*, el cîntă:

Mă-mpinge dorul meŭ tot una
Să răscolesc măcar lacuna
Ce-o simt în tristu-mĭ firmămînt.

81. *Citera*, poeziĭ de D. Stancescu cu o prefață de I. G. Valentineanu, Bucureştĭ 1862.
82. *Preludele* de Haralamb Grandea, Bucureştĭ 1862.
83. *Dorurĭ şi amorurĭ* de Depărățanu, Bucureştĭ, 1862.
84. *Poeziĭ* de G. Tăutu, Ianuarie 1862.

Tot așa și Stefan Vîrgolicĭ, cel cu limba așa de neaoșă de maĭ tîrziŭ, în *Călugărul*, spune:

Ce cațĭ tu copile! Floarea nu maĭ este!
Ea acum ornează sîntul paradis
S'amestecă-n corul umbrelor celeste
Unde viața-ĭ numa un etern surîs. [85]

Maĭ apar și cîte-va romane, două maĭ slabe ca concepție și îngrozitoare ca limbă, *Elena* de Bolintineanu și *Misterele Bucureștilor* de M. Bujoreanu; [86] altul cu totul superior, reproducînd o intrigă interesantă, pe un fond social minunat zugrăvit. Este romanul *Ciocoiĭ vechĭ și noĭ* de N. M. Filimon. Meritul acesteĭ alcătuirĭ este cu atît maĭ mare, cu cît este o scriere cu tendințe și nu izvorește numaĭ din neînteresată contemplare a frumosuluĭ. In prefața luĭ, autorul ne spune, că el dedică lucrarea luĭ „ciocoilor condeiuluĭ care ațĭ mîncat starea stăpînilor voștri. Suntețĭ putrejunea și mucegaiul ce sapă din temelie împărățiile și domniile. Vouă care ațĭ furat cu sfanțul din funcțiunile cele micĭ și cu miile de galbenĭ din cele marĭ, iar acum cînd v'ațĭ cumpărat moșiĭ și palate, stropițĭ cu noroĭ pe făcătoriĭ voștri de bine, vouă vă dedic această carte“. [87]

Tot în Revista romînă apare un *Studiŭ asupra luĭ V. Alexandri*, marele poet romîn, în care se analizază și se reproduc un număr însemnat din creațiunele luĭ cele maĭ frumoase, atît ca simț patriotic cît și ca închipuire poetică. Ce deosebire incomensurabilă între concepțiile luĭ Alexandri care fac să rasune în plin toată arfa simțimintelor, și acele ce

85. *Lumina din Moldova*, revistă de Hajdeŭ, Iașĭ, 1862.
86. Ambele din 1862, Bucureștĭ.
87. *Ciocoiĭ vechĭ și noĭ* de N. M. Filimon, publicat întăi în *Revista romîna* pe 1862; apoĭ în volum în 1863. Să nu se amestece N. M. Filimon cu Al. Pelimon autorul epopeelor analizate maĭ sus.

atingeaŭ abia cîte o strună descordată a minunatului instrument! In *Deşteptarea*, Alexandri strigă poporuluĭ romîn:

„Numaĭ tu popor romîn, să zacĭ vecinic în orbire
Numaĭ tu să fiĭ nevrednic d'acest timp reformator
Numaĭ tu să nu ieĭ parte la obşteasca înfrăţire
La obşteasca fericire
La obştescul viitor!"

Se reproduce apoĭ profetica luĭ cîntare din 1844, cînd, prăznuind *Desrobirea Ţiganilor*, făcută în acel an pe moşiile statului, Alexandri spune:

Falä-n lume şi mărire pentru tine-n vecĭ să fie
O Moldovo, ţară mîndră; tu ce daĭ întăĭ dreptate!
Braţul tăŭ ce sfarmă astă-zĭ un jug aspru de robie
Ţie însuş pregăteşte viitor de libertate!

Unde maĭ răsunase accente atît de pătrunzătoare, ca în *Altarul mănăstireĭ Putna*, în care V. Alexandri încheagă, în cele maĭ mîndre colorĭ, o legendă scumpă Romînilor:

„Ura-n cerurĭ se ridică! Urlă dealul, clocoteşte;
— Să trăiţĭ copiĭ—le zice Stefan ce-acum se găteşte.
Zbîrnie coarda din arcu-ĭ, fulgeră săgeata-n vînt,
Trece, piere maĭ departe şi-ntr-un paltin vechiŭ s'a frînt.
— Acolo va fi altarul! zice falnicul monarc
Ce se-nchină şi se pleacă pe războinicul săŭ arc.
— Să trăiască domnul Stefan miĭ de glasurĭ îl urează
Şi poporul jos în vale umilit îngenunchiază". [88]

---

88. *Revista romînа* II, 1862. Faţă cu aceste avînturĭ poetice, aducem o poezie de Dăscălescu, publicată şi ea în Revista romînă, 1862, *Eŭ devin ateŭ* care sfîrşeşte cu cuvintele:

Insă orĭ cum fie, scumpă Românie
Orĭ cît e de mare suferinţa ta
Zile maĭ ferice că sunt date ţie
Inima-mĭ voeşte încă a spera.

In Revista romînă maĭ publică şi Al. Donicĭ, pe lîngă fabule, şi o poezie patriotică *Dorinţile Romînilor* şi, după cît se pare şi cea d'întăĭ Epigramă scrisă de un Romîn, *La mormîntul unuĭ doctor*:

Sub astă piatră zace un doctor învăţat
Prin moartea luĭ de moarte pe mulţĭ el a scăpat.[89]

Ca studiĭ critice, apar în Revista romînă, *Ziaristica de Missail, Miliţia romană şi Purismul limbeĭ romîne,* de directorul şcoaleĭ din Braşov, Munteanu, scrise în o limbă de tot latinizată, după sistemul Romînilor de peste Carpaţĭ, bună oară: „Realizarea acesteĭ dorinţĭ nu numaĭ că e o necesitate imperioasă cerută de cultura limbeĭ noastre: şi dicţionarul carele va conţinea toate vorbele romane e totdeodată singurul mediu ce poate răsfrînge cu succes pe pumnătoriĭ romanităţeĭ limbeĭ şi a naţionalităţeĭ noastre".

Trebue notată deosebirea între direcţiunea înnoitoare în limbă din colo şi dincoace de Carpaţĭ. Acolo o reîntoarcere la limba latină; dincoace o împrumutare nesăbuită de cuvinte franţuzeştĭ. Direcţiunea transilvană nu a prins nicĭ odată rădăcinĭ în ţările romîne; cînd s'a manifestat aicĭ, a fost tot prin elemente de peste munţĭ, care de şi ca profesorĭ aveaŭ o înriurire asupra tinereĭ generaţiĭ, totuşĭ nu aŭ putut învinge puterea mediuluĭ, maĭ tare decît acea a imitaţieĭ.

Se maĭ publică un studiŭ însămnat asupra *Mănăstirilor închinate*[90] de către arheologul Cesar Bolliac, care contopeşte în un singur tot argumentele şi documentele privitoare la acea mare chestiune naţio-

89. *Revista romîna,* II, 1862, p. 461.
90. Mănăstirile închinate, de Cesar Bolliac, Bucureştĭ 1862.

nală. Se retipăreşte în a doua ediţie *Curierul de Ambe Sexe a luĭ Heliade.* [91] Th. Codrescu tipăreşte vol. V al *Uricarului* saŭ culegere de documente privitoare la istoria Romînilor. [92] In *Călindarul antic* al preotuluĭ Grigore Musceleanu, se adună inscripţiile de pe la mănăstirile Ţăreĭ Romăneştĭ. [93] Papiŭ Ilarian începe publicarea însamnateĭ sale culegerĭ de documente pentru istoria Romînilor. [94] In *Lumina* din Moldova, B. P. Hajdeŭ scrie după izvoare un studiŭ critic asupra *Desţărăreĭ luĭ Petru Rareş*, studiŭ care împreună cu acel asupra întrebăreĭ: *Perit-aŭ Daciĭ* introduce un noŭ sistem în tratarea istorieĭ Romînilor, acel întemeiat pe cercetarea izvoarelor. [95]

Tot în acest an se adună articolele politice şi celelalte încercărĭ ale Sofieĭ Hrisoscoleŭ născută Cocea din Fălticenĭ, ale căreia scrierĭ, minunate ca formă şi înălţătoare de suflet, inaugurează în un chip strălucit mişcarea feministă în Romănia. Imprăştiate prin ziare, fură adunate de soţia luĭ Aricescu, Iulia Aricescu şi publicate în un volum. [96]

Anul 1863 vede apărînd pe tărîmul literatureĭ estetice, în primul rînd reeditarea a două opere însemnate: *Doinele şi Lăcrămioarele* de V. Alexandri şi *Meditaţiĭ şi Elegiĭ* de Gr. Alexandrescu. Maĭ apar apoĭ în un volum cîte-va piese de teatru de a le mareluĭ poet moldovan: *Lipitorile satuluĭ,* prin care, cum observă Revista romînă, se biciuiaŭ nu numaĭ despoitorii satelor ci şi aceĭ aĭ oamenilor bogaţĭ şi

91. Ediţia II, Bucureştĭ 1861—1862.
92. Vol. V, Iaşĭ 1862.
93. *Calendar antic,* de Gr. Musceleanu, Bucureştĭ 1862.
94. *Tezaur de Monumente,* vol. I, 1862 Bucureştĭ.
95. *Lumina din Moldova,* 1862.
96. Precedat de o biografie şi un portret al Sofiei sub titlul: *Sofia Hrisoscoleu,* de d-na A. 1862 Bucureştĭ. Această însemnată figură literară şi patriotică a trecutuluĭ nostru a fost reamintită în un studiŭ de Emilgar. Vezĭ maĭ sus nota 56.

aceĭ aĭ averilor mănăstireștĭ, *Rusaliile în satul luĭ Cremene, Zgîrcitul rîsipitor, Ultra-demagogul și Ultra-retrogradul*, precum și în Revista romînă cîteva din nouele balade poporane adunate de Alexandri din colecția hărăzită Aziluluĭ Elena Doamna, cu prilejul măririeĭ aceluĭ așăzămînt în 1862; „copiĭ găsițĭ aĭ geniuluĭ romîn dăruițĭ copiilor găsițĭ îngrijițĭ de doamna Româniеĭ".[97]

Această împrospătare a unor producțiunĭ eminente ne dovedește o înălțare a gustuluĭ public în materie de poezie și, cu toată stăruința producerilor inferioare, ne arată o rîdicare a niveluluĭ intelectual, cel puțin în unele straturĭ ale societățeĭ maĭ culte.

De alt-feliŭ se întîlnesc și poeziĭ de feliul al doile, bună oară acele a le luĭ Constantin Stefanide.[98] Apoĭ acele publicate în Călindarul pe 1863, între care una *Anul noŭ*, spune:

Ciocoismul fără milă
Impilă ca un dușman
Sugînd singele, Strigoiul,
Muncitoruluĭ țaran.

Maĭ sunt și altele tot pe struna patriotică, precum: *Omagiu Pompierilor din 48. La frațiĭ meĭ Romînĭ, Visul luĭ Stefan cel Mare, Moartea luĭ Mihaĭ Viteazul.* In *Vîntul răŭ* H. Grandea spune:

Vaĭ de țară
Că e vîntul răŭ, amar
Și ne bate din Fanar!

97. *Doine și lăcrămioare, Suvenire și Mărgăriterele* de V. Alexandri, ediția II, Ianuarie 1863; *Meditațiĭ și Elegiĭ, Satire și Fabule* de Gr. Alexandrescu, ediția IV, Bucureștĭ 1863 (celelalte edițiĭ sunt: I, 1838; II, 1842; III, 1847).
98. *Rîsurĭ din luna*, Bucureștĭ 1863.

Anul e însă maĭ ales productiv în drame istorice, toate fară rost ca fond şi scrise în o limbă din cele maĭ împestriţate, precum *Elena Dragoş*, în care nu înţalegem pentru ce se dă acest nume Eleneĭ feteĭ luĭ Stefan cel Mare, cea maritată dupa fiul luĭ Ioan ducele Moscoveĭ şi ale căreia suferinţĭ şi lupte formează subiectul pieseĭ. Alte drame de acelaş feliŭ sunt: *Petru Rareş*, *Turnul luĭ Bul* şi *Vochiţa Doamna* melodrama de G. Asaki, *Un ajutor la timp*, dramă de G. Tăutu; apoĭ o dramă pe o temă grecească *Căderea Misolonghiĭ* de Temistocle Finali.[99]

Se maĭ publică apoĭ şi urmarea romanuluĭ *Misterele Bucureştilor* de G. Baronzi şi *Misterele căsătoriei* de C. D. Aricescu.[100] Bolintineanu scrie apoĭ, fără nicĭ un fond istoric, *Vieţele luĭ Vlad Ţepeş, Stefan cel Mare* şi *Mihaĭ Viteazul*,[101] încît şi aceste lucrărĭ aŭ maĭ mult caracterul de romane istorice. Al. Pelimon publică un roman al căruia temă este lupta contra elementuluĭ evreesc, spunînd în el că „fabricarea spirturilor şi a rachiurilor în mare cantitate, beţia saŭ boala care ucide pe ţăranĭ şi care rachiurĭ se vînd maĭ mult de Evreĭ, este un ce revoltător, un ce de groază". Este una din cele d'întâĭ scrierĭ în care se combate alcoolismul.[102]

In privirea literatureĭ critice şi a istorieĭ, însămnăm maĭ întâĭ articolul din Revista Romînă: *Comitele Cavour* de G. Creţanu, în care se pune în lumină rolul barbatuluĭ de stat italian în constituirea statuluĭ romîn, un studiu asupra *Fabulistuluĭ Alex. Donicĭ*,[103] un altul asupra *Mănăstirilor închinate*

---

99. Toate din 1863.
100. Ambele din 1863.
101. Toate din 1863.
102. *Jidovul cămătar în Moldova şi Bucovina*, de Al. Pelimon, Bucureştĭ 1863.
103. Apărut întâĭ în *Independenţa romîna* din lunile Decemvrie 1862 şi Ianuarie 1863 şi retipărit în *Revista Romîna*.

de Gr. Bengescu, *Şcoalele şi învăţăturile la Romîni*, de Missail şi *Soveja* ziarul unuĭ exilat politic din hîrtiile rămase de la Alecu Rusu. Se maĭ traduc *Revoluţiunile Romînilor de* Del Chiaro. A. Papiŭ Ilarian urmează înainte cu publicarea *Tezaurului* şi B. P. Hăjdeŭ cu acea a *Archiveĭ Istorice a Romănieĭ*. Domnitorul publică un premiu de 100 de galbenĭ pentru traducerĭ din autorĭ latinĭ şi elinĭ. [104]

Anul 1864, cu adîncele luĭ turburărĭ politice, trebuia să aducă o înapoire în mersul desvoltăreĭ literare. Al. Depărăţanu scrie o dramă într'o limbă într'adevăr îngrozitoare. [105] Cam tot aşa e şi o piesă în 4 acte ce zugrăveşte timpurile luĭ *Ţepeş* alcătuită de A. Dimitriade. [106] Şi o culegere de poeziĭ a luĭ Al. Pelimon, în care se regăseşte aceeeşĭ nepăsare de curăţenia limbeĭ pe care am însamnat-o la celelalte ale luĭ publicaţiĭ. Ea conţine, pe lîngă o majoritate de poeziĭ de iubire şi cîte-va patriotice precum: *Steaua Ciahlăului, La zidurile Cetăţei Neamţului, Mihai Bravul* şi *Boierul Manta, Libertatea,*[107] etc.

Un noŭ poet C. Fundescu, imitînd în totul pe Pelimon, cînta în poezia *Răsunet*:

O junime, viitorul asteĭ ţărĭ infortunate
Tu eştĭ candela vieţeĭ, tu eştĭ demn (sic) de libertate
Căcĭ prin tine ţara noastră noĭ sperăm a înalţa.
N'aŭ fost faptele străbune, moliciunea nepăsăreĭ
Ci amorul Romănieĭ, vitejia şi amoarea;
Ţara care nu le are nu maĭ poate exista [108]

104. *Mon. of.*, 19 Iunie 1863.
105. *Grigore Voda domnul Moldoveĭ* (1777) Bucureştĭ 1864.
106. *Virtutea strebună fapt naţional* în 4 părţĭ de C. Dimitriade, Bucureştĭ, 1864.
107. *Florĭ de Moldo-Romania* de Al. Pelimon, Bucureştĭ 1864.
108. *Florĭ de cîmp* de C. Fundescu, Bucureştĭ 1864.

Poeziile patriotice nu sunt cele maĭ multe din acest volum.

Dintre romane şi novele, cităm una cu caracter naţional, a căreia întîmplărĭ sunt aratate ca petrecute între Romînĭ şi Grecĭ pe timpul luĭ Tudor Vladimirescu, scrisă tot de Al. Pelimon [109] şi o alta *Radu III,* de N. D. Popescu, rodnicul autor de maĭ tîrziŭ de novele pe tema naţională. [110] Dintre reeditărĭ aflăm numaĭ una a uneĭ bucăţĭ maĭ de samă: *Arghir* şi *Elena,* frumoasa alegorie a luĭ Barac. [111]

Istoria însă se îmbogăţeşte cu maĭ multe studiĭ eminente datorite luĭ B. P. Hăjdeŭ. Aşa studiile critice asupra istorieĭ romîne: *Luca Stroici* părintele filologhieĭ romîne, *Filosofia portretului lui Ţepeş* şi *Analize literare* externe, în care Hăjdeŭ analizază valoarea ca izvoare a unor scrierĭ privitoare la Istoria Romînilor, precum: *Raicevici, Wolf, Crusius, Eutropius.* In studiul consacrat acestuĭ de pe urmă, Hăjdeŭ caută să reducă mărturisirea luĭ, privitoare la colonizarea Dacieĭ, („infinitas copias hominum eo transtulerit") la proporţiile necesare spre a nu contraveni teorieĭ sale asupra persistenţeĭ Dacilor sub stăpînirea romană. Tot în acest an apare volumul al II-lea al *Arhivei Istorice a României,* care alăturea cu *Tezaurul lui Papiŭ Ilarian* constituesc primul început de publicare critică a documentelor privitoare la istoria Romînilor. Maĭ apar apoĭ şi două dicţionare, unul *Elino-romîn* de Ioanid, lucrat după Bizantie şi unul *Latino-romîn* de M. Moldovanu.

In sfîrşit cel de pe urmă an al domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, 1865, vede apărînd reeditarea poeziilor

109. *Catastrofa întîmplată boierilor în muntele Gavanul* de Al. Pelimon, Bucureştĭ 1864.
110. *Radu III, novelă originală* de N. D. Popescu, Bucureştĭ 1864.
111. Bucureştĭ 1864.

celor bune din prima perioadă a luĭ Bolintineanu, [112] precum şi pe de altă parte un noŭ volum al luĭ H. Grandea; [113] apoĭ poeziĭ de Niculeanu, [114] şi *Catastihul amorului* de Stoicescu, [115] şi un volum de Adrian. [116] Acest din urmă, în nişte satire destul de bine închipuite, îşĭ bate joc de starea lucrurilor de atuncĭ, spunînd în *Dumnezeŭ şi lumea*:

Nu e deci dreptate, a fugit din lume;

în *Pungulița mea*:

Zin, zin, zin, pungă cu haz
Tu joci rolu-n ţară az!

In *Stos*:

Te-am bătut, dă punga-ncoace!

In *Visul meŭ de aur*:

Aş dori să văd ciocoiiĭ pînă mîne toţĭ crăpaţĭ.

In *Nu se poate*:

Nu se poate orĭ vr'o dată şi la noĭ ca să videm
Strălucind cel soare dulce de frăţie şi dreptate;
In această mîndră ţară libertate să avem;
Să scăpăm de tiranie ce Romînuluĭ dă moarte?
Ia vezĭ nu! ia nu se poate!

---

112. *Poeziĭ* de Bolintineanu, 2 volumurĭ 1865 Bucureştĭ. Maĭ apare un volum de *Poeziĭ abia cunoscute* de Bolintineanu, Bucureştĭ 1865.
113. *Miosotis* de H. Grandea, Bucureştĭ 1865, precedate de o prefaţă de G. Sion şi de o critică de Mauriciu Flügel profesor de economie politică la Cincinatti în Statele-Unite (!!)
114. *Poeziĭ* de N. Niculeanu, Bucureştĭ 1865, Prefaţă de Iacob Negruzzi în ediţia luĭ Şaraga.
115. *Catastihul amoruluĭ* de Toma Stoicescu, Bucureştĭ 1865. Maĭ iesă şi *Poeziĭ* de Prodănescu, Bucureştĭ 1865.
116. *Versurĭ* de Adrian, Bucureştĭ 1865. Poeziile luĭ apăruse în deosebite ziare prin 1859—1864 şi fusese adunate în volum în 1865.

Adrian are şi poezii patriotice, *Stefan şi Tătarii*, *Paul Chinezu*, *Vochiţa*, *Amorul lui Ştefan*, *La România*, etc.

Miosotis ale lui Grandea aŭ acelaş caracter ca şi Preludele; iar poeziile lui Niculeanu, de. şi conţin un puternic avînt al gîndirei care le fac interesante, sunt şi ele prea încărcate cu neologisme şi la fie-care moment năbuşesc iarăşi simţirea deslănţuită; (rezignare, corupţiune, pudoare, teribil, etc.). El cîntă însă cu multă simţire:

Că n'avem nicĭ morminte pe care să venim
Cu umbrele străbune să plîngem, să vorbim.

In o poezie dedicată uneĭ doamne el îĭ spune:

Negreşit aĭ ochiĭ negri şi sprincenele arcate
Faţa albă şi pe umerĭ două plete aruncate
D'un negru posomorît;
Dar ce vreĭ! Sunt un salbatec, de-o natură necioplită
Mie-mĭ trebue un suflet, iar nu piele lustruită
Ca să nu mor de urît!"

Cum spune de el Iacob Negruzzi: „în versurile luĭ Niculeanu se reflectă caracterul săŭ pasionat şi violent, suferinţele sale de natură deosebită şi descrise cu simţire, în unele locurĭ cam obscur, după cum îĭ eraŭ şi gîndirile, dar tot deauna cu expresiunĭ energice".

In scrierile critice şi istorice apare volumul al III-le din *Arhiva istorică* de B. P. Hajdeŭ, cuprinzînd maĭ multe studiĭ critice decît documente. Apoĭ monografia consacrată luĭ *Ioan Vodă cel Cumplit*, în care acelaş autor, expunînd pe o bogată cercetare documentată istoria ultimuluĭ eroŭ al Moldoveĭ, aduce indirect laude ocîrmuireĭ luĭ Alexandru Ioan I. Maĭ iesă două conferenţĭ asupra luĭ *Ştefan cel Mare* de Radu Ionescu, colaboratorul Revisteĭ romîne.

Pentru a complecta expunerea desvoltăreĭ ideilor poporuluĭ romîn din Principate în ceea ce priveşte mişcarea estetică, trebue să aruncăm o privire asupra artelor.

După cum era şi firesc, mersul pe acest tărîm trebuia să fie mult maĭ încet decît pe acel al producereĭ frumosuluĭ prin graiŭ, întru cît la acel din urmă nu eraŭ de lipsă şi deprinderile tecnice pentru a da fiinţa concepţiunilor, lucru neapărat la artele propriŭ zise.

In sculptură şi arhitectură nu avem de însămnat aproape nimic, întru cît statuaria nu exista de loc, iar arhitectura era reprezentată numaĭ prin străinĭ. Totuşĭ se poate însămna măcar în teorie deşteptarea interesuluĭ pentru frumosul arhitectonic, în două studiĭ: unul înserat în Revista Carpaţilor asupra *Mănăstireĭ Sinaia*, altul în Revista romînă asupra *Catedraleĭ de la Curtea de Argeş*, apoĭ în studiul luĭ D. Berindeiŭ asupra *Bucureştilor* tot în Revista romînă.

In privirea pictureĭ găsim oare care începuturĭ. Ceĭ întâĭ pictorĭ romînĭ, propriŭ zişi şi nu maĭ mult simpli zugravĭ de icoane, sunt în Ţara Romănească Aman iar în Moldova Gheorghe Panaiteanu. Ambiĭ se încearcă în alcătuirea de tablourĭ cu subiecte naţionale, urmînd maĭ departe direcţiunea apucată încă de Asaki cu ajutorul unuĭ pictor italian.[117] Aşa Aman alcătueşte tablourile: *O plecare a luĭ Mihaĭ Viteazul la bătălie, Fuga Turcilor după Călugărenĭ, Vlad Ţepeş şi solii*; [118] iar Panaiteanu dă fiinţă tablourilor: *Dochia şi Traian, Alexandru cel Bun primind corona de la împăratul Paleologu, Bătălia de la Marienburg, Cea de la Baia, Ste-*

117. *Ist. Romînilor din Dacia Traiana*, vol. VI. p. 311.
118. *Tribuna*, 23 August 1859.

fan cel Mare la mănăstirea Neamţuluĭ, Testamentul luĭ Stefan cel Mare—aceste după indicaţiile luĭ G. Asaki, iar după propria-ĭ inspiraţiune: *Cele două surorĭ* (Moldova şi Muntenia) şi *Muma romînă.*[119] In 1860 guvernul Munteniei publică un concurs pentru alcătuirea unuĭ tabloŭ istoric asupra *Lupteĭ de la Focşanĭ* între fraţiĭ Buzeştĭ şi Tătarii. Revista Carpaţilor observă, asupra acestuĭ concurs, că el nu şi-ar putea ajunge scopul, întru cît nu ar fi cine să concureze.[120] Tot pe atuncĭ se maĭ publică concurs pentru poezia unuĭ imn naţional romănesc, şi G. Sion dobîndeşte premiul.[121] In 1860 se face însă începutul unuĭ învăţămînt pictural, prin înfiinţarea scoalelor de frumoasele arte din Iaşĭ şi Bucureştĭ. Se maĭ trimite Năstăsanu [122] la învăţătura pictureĭ în străinatate; în1860 Aman scrie în Revista Carpaţilor un studiŭ teoretic *Despre picţură*; [123] în 1864 se face o expoziţie de pictură, fără îndoială cea d'intăĭ în ţările romîne de către pictoriĭ Aman, E. Creţulescu, Honoré Olivier, Tatarescu, Teue Henri, Panaiteanu Bardasare şi Papazoglu, îndemnînd pe guvern a încuraja această întreprindere, prin cumpararea cîtor-va tablourĭ,[124] iar în 1865 găsim pe pictorul Tătărescu scriind o carte asupra esteticeĭ corpuluĭ omenesc.[125] Tot în 1860 se înfiinţază şi scoalele de muzică şi

---

119. *Curierul Principatelor Unite* 16 Iulie 1859. Vezĭ asupra acestor tablourĭ, lucrate în parte după comanda ministeriuluĭ instrucţieĭ publice, raportul preşedinteluĭ adunăreĭ cătră domn, 30 Iunie 1860 *Mon. of.*, 10 Aug. 1860.

120. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 3 Fevruar 1861. *Revista Carpaţilor* II, 1861, p. 235.

121. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 21 Dec. 1861 Comp. *Ţăranul romîn* 11 Fevruarie 1862.

122. Am reprodus maĭ sus al săŭ *Adio la ţară* în prilejul plecăreĭ, vezĭ p. 115.

123. *Revista Carpaţilor*, 1860 trim. II, p. 230.

124. *Reforma*, 26 Ian. 1864. *Tromp. Carpaţilor* 6 Iunie 1865.

125. *Precepte asupra proporţiilor corpuluĭ omenesc*, de Tătărescu. Buc. 1865.

de declamație, ceea ce ne aduce a ne îndeletnici cu desvoltarea muzicei și a artei dramatice în țările romîne.

Asupra muzicei, ea era reprezentată prin trupe de operă italiană care jucaŭ piesele precum se putea, în niște teatre lipsite de cele trebuitoare în costumurĭ și decorurĭ, cu orchestre slabe și necomplecte. Din cînd în cînd, cîte un concert dat tot de străinĭ, maĭ adăogia o varietate în petrecerea muzicală. Este de însamnat însă pentru cultura muzicală a timpuluĭ, că se întîlnește în el, un critic muzical cu cunoștințe neașteptate și gust deosebit, anume N. M. Filimon, autorul romanuluĭ Ciocoiĭ vechĭ și noĭ, care cu curaj și competență arăta părțile slabe ale reprezentațiilor teatrale, atît opere cît și drame saŭ comediĭ; critica fără milă voacele și jocul artistelor. și călăuzia gustul public cu un talent și o pricepere care i fac onoare.[126]

Pe tărîmul muzicei naționale însămnăm culegerea *Melodiilor romîne* de Berdescu.[127] Cu înființarea conservatoarelor, se pune temelia răspîndireĭ muziceĭ în straturile maĭ de jos ale orașelor.[128] In 1865 se deschide un curs pregătitor pentru formarea de corurĭ bisericeștĭ.[129]

Teatrul, așăzămîntul artistic menit maĭ ales a ridica nivelul intelectual al poporuluĭ, de și propășește în personalul trupelor care din ce în ce re-

---

126. N. M. Filimon începuse a scrie criticele sale încă din 1887 în *Naționalul* și le urmează până în 1860, la încetarea ziaruluĭ.

127. *Melodiĭ romîne în toată originalitatea lor* de A. Berdescu Buc. 1862.

128. Ceĭ întăĭ profesorĭ aĭ conservatoruluĭ din Bucureștĭ sunt: A. Flechtenmacher fiul jurisconsultuluĭ Moldoveĭ Christian, Carol Salvatori, Ed. Wachmann, Visarion, Mateiŭ Millo; iar aĭ celuĭ din Iașĭ: Franz Caudella, Burada, Gros, Viniarsz, Pascali, Mezetti, Soltys, Galino și Dimitriade. Vezĭ D. Ollanescu, *Teatrul la Romînĭ*, Partea II, al doile memoriŭ, Buc., 1898, p. 71.

129 *Mon. of.*, 23 Ianuarie 1865.

crutează elemente maĭ destoinice, totuşĭ ducea o viaţă lîncedă, din pricina înstrăinăreĭ cugetăreĭ claselor superioare, deprinse cu teatrele din străinatate şi cu răsunetul de pe scenă a limbelor străine. Ele lăsaŭ aproape tot deauna lojele teatruluĭ romănesc deşerte, şi umpleaŭ numaĭ pe acele ale opereĭ italiane, chiar cînd trupele străine nu eraŭ la înălţimea cerinţelor arteĭ; dar era de bun gust a merge la operă şi oare cum ruşine de a asista la reprezentările teatruluĭ romănesc.

La 1859 în Iunie, după sfîrşirea întreprindereĭ luĭ Millo, intră în ea C. A. Rossetti care-şĭ dă cele maĭ marĭ silinţe pentru a înalţa scena romănească; dar este nevoit să se retragă la sfîrşitul anuluĭ, după ce pierde sume însemnate în această afacere.

Multă osteneală îşĭ dăduse maĭ ales Rossetti spre a scoate teatrul din „babilonul limbistic“ în care se afla căzut, fiind convins că orĭ ce osteneală de regenerare a teatruluĭ naţional va rămînea fără efect, va fi nulă, cînd se va scapa din videre că limba formează una din primele baze ale edificiuluĭ naţional.[130]

O altă cauză de lîncezire a teatruluĭ era vîrtejul vieţeĭ politice care rîpea la ea toată încordarea minţilor şi nu maĭ îngăduia bună oară ziarelor a se maĭ îndeletnici cu producerile scenice, cu singura excepţie a *Naţionaluluĭ* şi a luĭ Filimon. Se poate spune decĭ şi de teatru, ca de toate manifestările naţionale pe tărîmul frumosuluĭ, că el propăşi ca element producător, fără însă a se adînci în conştiinţa naţională şi fără a găsi în ea încurajarea de care aŭ nevoie asemene manifestărĭ.

130. *Naţionalul* din 15 Ian. 1861 (Bălăşescu). Comp. D. C Ollanescu, *Teatrul la Romînĭ,* Partea II al doile memoriŭ, Bucureştĭ 1858, p. 55.

Desvoltarea ideilor. Cultura generală și științifică. De și imboldirea culturală ne venea aproape întreagă de la Franția, totuși este de însamnat puținătatea traducerilor din această limbă, traduceri ce începuse încă de mult în țările romîne, dar care nu se adaogiră în proporție cu sporirea înriuririi franceze în țările noastre. In tot decursul domniei lui Alexandru Ioan I, traducerile sunt puține și nu se pun pe romănește decît arare ori opere mai însamnate și de o valoare literară mai deosebită. Așa găsim aproape numai următoarele opere franceze prefăcute pe limba romînă: *Cristianismul și puterea lui* trad. de C. G. Florescu 1859, *Proiect pentru educația fetelor* de Fénélon, trad. de Radu Popescu, 1859, *Robert Diavolul*, *Favorita* și *Nabucodonosor*, librete de opere traduse de I. G. Valentineanu; acel din urmă în colaborare cu N. Fotino 1959, *Operele lui Franklin* trad. de Riureanu 1859, *Lauda lui Marc-Aureliu*, trad. de G. Crețescu, 1856, *Resbelul și civilizațiunea* de François Bouvet trad. de Toma Sergiescu 1859, *Martirii lui Chateaubriand* traduși de Pizone 1859, *Fidanțata din Lamermoor* trad. de Bonache, *Temnițele austriace în Italia de Felice Ornisi* trad. de Simion 1861, *Britannicus de Racine* trad. de Văcărescu 1861, *Robinson în insula sa*, trad. de Baumann 1861, *Istoria poporului roman de Titu-Liviu* trad. după traducerea franceză de Antonnelli 1861, *Istoria lui Cicerone de Lamartine*, trad. de colonelul T. Cazimir 1862, *Femeile în Orient de Dora d'Istria* trad. de un anonim 1861, *Istoria măcelurilor din Siria* de *Fr. Lenormant* trad. de Cleopatra Tabacopulo 1862, *Iulia și Leontina* sau înțelepciunea și vanitatea trad. din franc. de Adelina Olteanu 1862, *Retragerea celor 10,000* trad. de N. Alexandrescu (după franceza) 1862, *Me-*

moriile lui Garibaldi trad. de I. Nicolau 1862, *Genoveva de Brabant* trad. de Pleșoianu 1862, *Istoria martirilor libertăței după Esquiros* trad. de Catopol 1863, *Parisul în America de Laboulaye* trad. de Serurie 1863, *Istoria generală de Duruy* trad. de Cernătescu, 1863, *Mitologia Grecilor, Romanilor şi Egiptenilor* trad. de N. Preda 1863, *Baladele lui V. Hugo* trad. de Negruzzi 1863, *Sumariul Istoriei universale a culturei* de A. C. Crețulescu (de sigur o traducere saŭ o prelucrare după franțuzește) 1863, *Mizerabilii* de Victor Hugo, trad. de Bolintineanu 1863—1864, *Ballo in Maschera* trad. de G. Asaki 1864, *Istoria Descoperirei Americei* trad. de Costiescu 1864, *Tratat de morală de Rendu* trad. de Pop 1864, *Novele de Paul de Kock*, trad. de Gheorghiu 1864 şi *Columba de Alexandru Dumas* trad. de Iosif Vulcan, Pesta 1856.

In afară de aceste traduceri din limba franceză, mai aflăm cîteva din germana, precum o *Metodică saŭ pedagogie* trad. de Anton Vellini 1859, *Parazitul* saŭ meșteșugul de a se face norocit, comedie în 5 acte de Schiller trad. de Winterhalter, 1859, *Faustul lui Goethe* trad. de Skeletti 1862 şi *Ifigenia în Taurida de Goethe*, trad. de Ilariŭ Pușcariu 1862, *Moartea lui Wallenstein de Schiller* trad. de E. M. Iași 1864, apoi un *Tratat de istorii morale* după autorii elini şi romani 1859, *Istoria Țărei Romăneşti de Fotino şi acea de frații Tunusli* traduse de G. Sion 1859—1864.

Fața cu această saracă importare de idei străine pe calea tiparului pe romănește, ne întrebăm cum s'a putut introduce așa cu toptanul civilizația occidentala, mai ales în forma ei franceză, în țările romîne? Ea era adusă de a gata de către numeroșii Romînî ce învățaŭ la Paris, unde aceştia însuşindu-şi cel puțin cunoştința limbei franceze, puteaŭ între-

buința scrierile aducătoare de ideĭ ale aceluĭ popor de a dreptul și fără nevoia unor traducerĭ. Apoĭ în țară chiar, pensionatele și guvernantele franceze răspîndeaŭ tot maĭ mult cunoștința aceleĭ limbĭ. Toată lumea se silia a-șĭ însuși cuprinsul cărților franceze în original chiar și nu prin traducerĭ. De aice se explică alcătuirea unor dicționare francezo-romîne și romîno-franceze în destul de cuprinzătoare; [131] se maĭ explică apoĭ împestrițarea limbeĭ romîne cu neologismele arătate maĭ sus, precum și nevoia alcătuireĭ unor dicționare speciale spre a deprinde lumea cu acele neologisme.[132]

Dacă traducerile nu eraŭ însă de samă, apoĭ ideile apusene, introduse în mintea acelora ce nu știeaŭ franțuzește, eraŭ și ele puține și înguste, și de aceea și toțĭ oamenii ce joacă în țările romîne un rol politic saŭ literar trebuiaŭ neapărat să cunoască limba franceză. Era instrumentul neaparat pentru manifestarea superiorităţeĭ intelectuale. Oamenii politicĭ ce i am văzut perindîndu-se la putere saŭ înălțînd glasul prin adunărĭ cunoșteaŭ cu toțiĭ limba franceză,[133] ba cu toțiĭ îșĭ făcuse chiar învățăturile în Franția. Maĭ toată corespondența între oamenĭ de samă cu domnitorul se făcea în limba franceză, precum s'a văzut din o mulțime de acte reproduse până aice. Dintre autorĭ poate să nu fi cunoscut această limbă preotul Musceleanu; poate și

---

131. *Dicționar romîno-francez* de I. Costinescu, 1859; *Dicționar franco-romîn* de T. Codrescu, 1859; *Dicționar romîno-francez* de R. de Pontbriand 1862.

132. *Dicționar de zicerĭ radicale* de Cernavodeanu, 1862. *Dicționar de cuvinte noue* de V. Popescu 1863 și *Dicționar de cuvinte străine împrumutate de Romînĭ* de G. M. Antonescu, Buc. 1863.

133. Despre eĭ spune cu drept cuvînt ziarul rusesc *Le Nord* din 3 Aprilie 1866: „Des essaims de jeunes gens vont à Paris, y étudier au milieu du plaisirs et en reviennent dans le pays, députés, hommes d'Etat". *La Voix de la Roumanie* adaoge: „que nos hommes politiques n'ont imité de la culture occidentale que le clinquant et la forme".

unul Anania Melega care scrie cartea sa cu titlu foarte curios ce se vede a fi fost o ră traducere din franțuzește *Construcții și meditații asupra omului căzut.*[134]

Scrierĭ romăneștĭ care să fi îndreptat cugetarea spre alte regiunĭ decît spre țară și nevoile eĭ, se întîlnesc de asemene foarte puține, maĭ ales pe tărîmul ideilor maĭ obșteștĭ. Așa se află un studiŭ asupra luĭ *Lucretiu* poetul latin de V. Alexandrescu (Ureche),[135] și de acelaș un altul asupra *Epopeelor greceștĭ* sub titlul *Omer existat-a*;[136] un alt studiŭ maĭ întins asupra *Satireĭ latine* de Al. Odobescu, *Principiul criticeĭ* de Radu Ionescu, *Istoria minunilor* de Iatropol.[137]

Intr'o direcțiune însă era peste putință a nu se întroduce ideile din țările străine și maĭ ales de la izvorul cultureĭ noastre din Franția, anume în cunoștințele științifice. Toate cărțile de școală privitoare la această ramură de cultură sunt traduse din franțuzește saŭ luate maĭ liber după manuale franceze saŭ în sfîrșit respîndind în formă originală numaĭ ideele franceze. Așa sunt Zoologia, Botanica, Mineralogia Geologia de *Baraș* directorul foaeĭ *Isis* saŭ *Natura* care de la 1858 se nevoia să răspîndească în poporul romîn științele naturale.[138] Tot așa *Istoria naturală* de Baraș, *Antropologia* și *medicina populară* de doctorul Basero, *Contemplația natureĭ* după Charles Bonnet de Ananescu, *Descoperirea Americeĭ* trad. de Stoicescu, *Fizica uzuală* și *Meteorologia* de Marin, *Geografia antică* de Șaicariŭ, *Elementele de filosofie după Pascal*, *Despre*

134. Bucureștĭ, 1863.
135. *Atheneul romîn*, Iașĭ II, 1861 No. 1, 5.
136. *Revista Carpaților* I, 1860, p. 233.
137. Toate țărĭ în *Revista romîna*, 1861.
138. Sub direcțiunea luĭ Baraș și Ananescu.

Anatomia descriptivă de doctorul Polizu, *Medecina legală* de Auerbach, *Cosmografia elementară* fără nume de autor, *Agronomia* de P. Buescu, *Despre Astronomie* de I. Falcoianu, *Despre vitele bovine* de P. Buescu, *Drumurile de fer* de I. Ghica, *Eclipsele din anul 1863* de I. Fălcoianu, *Idee generală despre Geologie* de Gr. Stefănescu,[139] *Organizarea poliţieĭ sanitare* de An. Fătu, *Moneda* de Aurelian, *Moartea aparentă* de Felix, *Armele portative* de maiorul G. Manu, *Calendarul* de I. Fălcoianu.[140] In sfera dreptuluĭ notăm: *Dreptul roman* după Makeldey de G. T. Chiţu şi *Instituţiile dreptuluĭ roman* de C. Bozianu (1861), *Disertaţiune juridică* G. Atanasiu (1862), *Dreptul constituţional* de Codrescu (1864) *Tabloŭ chronologic al jurisconsulţilor* romanĭ după Duprès aîné (1864).

Tot pe atuncĭ incepe a se întroduce instrumentele de fizică şi de chimie, şi doctorul Theophil Glück, medicul spitalelor Brancoveneştĭ, se laudă că spitalul săŭ ar poseda cel maĭ bun microscop din ţară.[141] Indeletnicirea cu ştiinţele trebuia însă să conducă la aplicarea principiilor lor spre studiul ţăreĭ noastre, şi maĭ multe studiĭ apar în această direcţiune. Aşa cunoştinţele juridice provoacă următoarele publicaţiĭ: *Explicarea coduluĭ civil* de V. Boerescu 1859, *Studiĭ practice asupra dreptuluî criminal* de C. Eraclide 1865, *Juriul* de N. Gr. Racoviţă, *Probele* de G. Gr. Cantacuzino.[142] Maĭ ales de la promulgarea codurilor noue în 1865, se îndrumează o activitate maĭ spornică pe acest tărîm. *Codurile civile, penale, procedura penală* de V. Boerescu, *Comentarele coduluĭ civil* de Creţescu; *Explicarea*

139. Aceste 5 din urmă în *Rèvista rom.* 1861.
140. Aceste 3 din urmă în *Revista rom.* 1863.
141. *Mon. of.*, 26 Ian. 1865.
142. Aceste doue din urmă în *Rev. rom.* 1861.

codului Calimach de Mărzescu 1865, *Originea legislației romane* de Missail 1865 *Studii de drept* de Pantazi Ghica 1865. Cunoștințele agronomice se răspîndesc prin Calendarele bunuluĭ cultivator de I. Ionescu, apărut în toțĭ aniĭ în timpul domnieĭ luĭ Alex. Ioan I. Cunoștințĭ economice aplicate la țara noastră sunt întăĭ răspîndite prin însămnata scriere a luĭ Ioan Ghica, *Convorbirĭ economice* (1865). Doctorul Iulius Baraș arată în 1861 importanța scriereĭ germane a luĭ T.-Liviŭ Maiorescu, *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form.*[143]

Tot pe atuncĭ guvernul Sardinieĭ dăruește pentru muzeul științelor naturale din Bucureștĭ o colecție de animale și de minerale,[144] iar generalul Mavros dăruește statuluĭ o colecție de antichitățĭ și de monede.[145] Inceputul colecțieĭ fusese făcut în 1835 sub domnia luĭ Alexandru Ghica, cînd fratele domnitoruluĭ, Mihalache Ghica, se apucase să facă primele săpăturĭ. In deobște arheologia este una din ramurile cultivate maĭ cu stăruință de către învățațiĭ Romînĭ, și lucrul se explică, dacă luăm în privire că întreaga noastră renaștere era datorită studiilor asupra trecutuluĭ nostru. In Muntenia maĭ ales se ilustrează prin descoperirĭ și colecțiĭ archeologice maiorul Papazoglu, Cesar Bolliac și Alexandru Odobescu. Tot pe atuncĭ o comisiune franceză (Maurel) descopere în Dobrogia ruinele cetățiĭ *Troesmis*, iar alțĭ doĭ Francejĭ, Buissière și Baudry, sunt însărcinațĭ de guvernul lor să asiste la săpăturile făcute în Muntenia.[146]

In ziua de 1 Septemvrie 1865 se face inaugurarea muzeuluĭ de antichitățĭ, cînd doctorul Turnescu

143. *Rev. Carpaților* 1861, p. 711.
144. *Mon. of. al Țereĭ Rom.*, 16 Oct. 1859.
145. *Ibid.* din 23 Maĭ 1859 supl.
146. *La France* 9 Maĭ 1865; *L'International*, 11 Maĭ 1865.

rostește cuvintele: „Cînd națiunile încep a simți că trăiesc, cînd ele încep a-șî întrevedea viitorul, atuncî îșî rapoartă cu iubire atențiunea asupra trecutuluî și reculeg cu religiozitate suvenirile luî de glorie și chiar de durere. Respectul pentru asemene suvenire, iubirea lor sunt în un popor dovezî manifeste de profunda vitalitate. Trăiește poporul și se simte trăind cînd îșî iubește trecutul și vaî de acel popor care nu posedă suvenirul trecutuluî săŭ! După cum mormintele recî și tăcute ce ne încunjură ca indivizî sunt legăturî de respect și de iubire între noî și pămîntul ce le cuprinde, așa și fie care popor, ca să fie lipit cu inima luî de țara ce o locuește, trebue să întîlnească în ea suvenirile seculilor, amintirea gloriei și a luptelor străbune, mormîntul strămoșilor."[147]

Tot în domnia luî Alexandru Ioan I se face cea întâî excursiune botanică de către scoala de medecină din Bucureștî sub conducerea profesoruluî de botanică Hoffmann.[148] Intrunindu-se un congres de statistică la Berlin, România trimte în 1863 și ea delegațiî eî.[149] Cele întâî prelegerî poporane sunt inaugurate în 1858, în Iașî, de Stefan Miclea asupra Fiziceî, însoțite de experiențe; iar în 1859 T.-L. Maiorescu ține în Bucureștî prima luî conferență tratînd despre comunismu.[150] In 1862 se înființază în Bucureștî societatea de științî,[151] din sinul căreia iesă maî multe lucrărî științifice, parte de vulgarizare a cunoștințelor științifice, pe care le am enumerat maî sus, parte originale, conținînd aplica-

147. Vicomte de Grammont. *De l'administration provisoire en Valachie*, Bucarest, 1840, p. 137. *Mon. of. al Țăreî Rom.*, 3 Sept. 1865.
148. 25 Aug. 1861 *Mon. of. al Țăreî Rom.* 23 Fevruar 1862.
149. *Mon. of.*, 20 Aug. 1863.
150. Miclea începe prelegerile luî, la Iașî, în Duminica Tomeî 1858. (Ureche, *Istoria scoalelor* p. 169), iar Maiorescu în 20 Sept. 1859 în Bucureștî (*Reforma*, 24 Sept. 1859).
151. Vezî *Revista rom.*, II, 1862 p. 407.

țiunĭ de ale științeĭ generale la cunoștința Romănieĭ. Așa este, în aceasta de pe urmă direcțiune; *Calcarul de la Repedea* de Gr. Cobălcescu.

A fost însă și un om de știință deosebit înzestrat care a contribuit la imbogățirea cunoștințelor generale științifice europene, cel întâĭ care a început să plătiască înapoĭ datoria pe care poporul romănesc o contracta necontenit prin împrumutarea luminilor de la civilizația apusană. Acesta a fost Emanuel Bacaloglu care, învățînd la Leipzig și la Paris, publică maĭ multe lucrărĭ originale de fizică, de chimie și de matematică, în maĭ multe reviste germane și franceze.[152] Așa în Schömlich's *Zeitschrift für Mathematik und Physik* 1859, Grunert's *Arhiv der Mathematic und Physik*, 1860, Greifswald, Annalen der Physik und Chemie von Poggendorf 1860, Berlin, *Journal für praktische Chemie* 1860—1861, *Les Mondes* III 1863, V, 1864, VII 1865, *Cosmos*, a abateluĭ Moignet, XX.

In sfera medecineĭ se ilustreaza întâĭ doctorul Turnescu care aplică compresiunea digitală la vindecarea unor anevrisme, capatînd pentru reușita acesteĭ operațiĭ o mulțamire de la societatea de științĭ din Bucureștĭ.[153] El maĭ era cunoscut și în Franția ca operator ghibaciŭ pentru Elephantiasis.[154] Alțĭ tinerĭ studențĭ în medicina care devenirĭ maĭ tîrziŭ ilustrațiunĭ ale țăreĭ, eraŭ Marcoviciĭ, Calenderu și Obedenaru ce izbutiră a fi primițĭ ca internĭ în spitalele din Paris.[155]

Tot la contactul Romînilor cu civilizația apusană și anume în scopul de a se da în cunoștința eĭ te-

---

152. Vezĭ Biografia și lucrările luĭ Em. Bacaloglu de C. Istrate, Bucureștĭ 1896, unde sunt reproduse toate lucrările luĭ.
153. *Mon. of.*, 25 Martie 1862.
154. *Gazette des Hopitaux*, Paris 11 Oct. 1859.
155. *Courrier d'Orient* 11 Fevr. 1865.

zaurele lor intelectuale și a sprijini astfeliŭ acțiunea politică atît de însămnată reprezentată în foile apusuluĭ, se fac maĭ multe publicațiunĭ în limba franceză. Așa Asaki traduce *Legendele sale istorice.*[156] Antonin Rocques publică în limba franceză *Legendele și doinele populare romîne.*[157] Alexandri tipărește *o Gramatică romînă* cu text francez și cu o *introducere istorică asupra limbeĭ romîne* de A. Ubicini.[158] Tot pe atuncĭ filoromînul italian Vegezi Ruscala laudă Revista romînă în ziarul *l'Instruczione publica* din Turin.[159]

Desvoltarea ideilor—Intinderea ideeĭ romîne peste hotarele țăreĭ. Ideea unitățeĭ morale și intelectuale a tuturor Romînilor fusese unul din ceĭ maĭ puternicĭ rîdicătorĭ aĭ viețeĭ romaneștĭ,[160] și ea se născuse odată cu primele licărirĭ ale cultureĭ în mintea Romînilor. Nicĭ din domnia luĭ Alexandru Ioan I ea nu putea să lipsască, ci din protivă trebuia să se întăriască cu atîta maĭ mult cu cît se mărea lumea ideilor. Gazetele din Principate se interesază tot maĭ mult de cele ce se petrec la Romîniĭ de peste munțĭ. Așa Romînul publică în decursul anuluĭ 1859 maĭ multe știrĭ despre mișcările politice ale Romînilor de acolo, în scopul de a se declara de națiune politică.[161] Athanasie Marienescu publică poeziĭ poporane din Transilvania care trebuiaŭ, prin asămănarea lor cu acele din țările romîne, să întăriască cu atîta maĭ mult conștiința unitățeĭ neamuluĭ.[162] Intîmplîndu-se o mare lipsă în Banat în

156. *Novelles historiques de la Roumanie* par G. Assaki, Jassy, 1859.
157. *Légendes et doïnes roumaines* par Rocureanu, Buc., 1865.
158. Mircesco, *Gramaire de la langue roumaine,* precédée d'un apperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini, Paris, 1863.
159. Iuniu 1866.
160. Vezĭ *Ist. rom. din Dacia traiană* V, p. 28.
161. Vezĭ d. e. *Romînul,* 5 Fevruarie 1859.
162. *Poeziĭ poporale, Colindele* de Ath. Marienescu, Pesta, 1859.

decursul anuluĭ 1860, C. A. Rossetti face o propunere în adunare, adoptată în unanimitatea eĭ, ca să se dee un ajutor de 3000 de galbenĭ locuitorilor din Banat, ca să știe că acest mic ajutor le vine de la frațiĭ lor de dincoace de Carpațĭ.[163] *Naționalul* reproduce articolul Gazeteĭ Transilvanieĭ de Andreĭ Macoveĭ privitor la autonomia Banatuluĭ.[164] In ședința din 1 August 1860, Turnavitu propune adunăreĭ să încuviințeze un ajutor de 500 de galbenĭ școaleĭ romîne din Brașov, propunere ce iarășĭ întrunește aprnape unanimitatea voturilor.[165]

Un articol al luĭ Baritz, asupra chestiuneĭ limbilor din Ardeal, este reprodus de ziarul *Naționalul* din Bucureștĭ și în numărul următor acestuia, unul Valerian scrie un articol asupra planuluĭ Maghiarilor de a se înfrăți cu Romîniĭ.[166] Sub ministerul Panu din Moldova se subvenționează cîțĭ-va studențĭ din Bucovina ca să-șĭ urmeze studiile în Ardeal, și tot pe atuncĭ se face o chemare către librariĭ și tipografiĭ din țările romîne ca să dăruiască cărțĭ școalelor din Cernăuțĭ, Brășov, Săbiŭ, Blaș, Arad, etc.[167] De anul noŭ 1861, *Romînul* scrie: „Frațiĭ noștri din Transilvania, ușurindu-li-se jugul ce-ĭ apăsa maĭ înainte, aŭ început a da frumoase probe de apărarea naționalitățeĭ, limbeĭ și drepturilor sale politice. Ca și în 1848 atenția fraților noștri se aținteste acuma asupra noastră. Eĭ se interesază foarte mult de noĭ, îmbrățoșază cu o căldură extraordinară pericolele noastre; se cuvine dar ca și noĭ să ne interesăm de eĭ".[168]

In privirea Romînilor din Ardeal, Văsescu, în ședința din 9 Fevruarie 1861, zice: „Eŭ cred că am

163. Ședința din 25 Fevruarie. *Mon. of.*, 126, 1862.
164. *Naționalul*, 9 Oct. 1860.
165. *Ibidem*, 4 August 1860.
166. *Ibidem*, 15 și 17 Septembre 1860.
167. *Ibidem*, 19 Septembrie 1861. Comp. Ureche, *Ist. Școalelor* p. 264.
168. *Romînul*, 1 Ianuarie 1861.

face o mare greşala, dacă am asimila pe Romînii din Transilvania cu ceilalţĭ străinĭ. Eĭ nu sunt străinĭ: origina, limba, credinţa, tendinţele, aspiraţiile lor sunt ale noastre şi ale noastre sunt ale lor. Cînd un Romîn din Transilvania voeşte să între în familia romănească din Principate, trebuie să fie de ajuns o simplă declaraţie". De aceea în proectul de naturalizare a luĭ A. Papiŭ Ilarian, se întroduce fraza: „Considerînd că un Romîn este de drept membru natural al familieĭ romăneştĭ, în orĭ-ce parte a Romănieĭ".[169] Chiar Monitorul oficial al Ţareĭ Romăneştĭ reproduce articole din gazeta Transilvanieĭ, precum acel privitor la conferenţele din Sabiu saŭ acele ce se raporta la petiţia din Haţeg.[170]

In 1861 A. Papiŭ Ilarian publică în Iaşĭ scrierea sa asupra *Independenţeĭ constituţionale a Transilvanieĭ*, scriere ce este curînd editată şi în limbile franceză, italiană şi germană. *Viitorul* ziar din Iaşĭ atrage luarea aminte a publiculuĭ, asupra acesteĭ scrierĭ referitoare la fraţiĭ noştri de peste munţĭ ce ne sunt atît de puţin cunoscuţĭ pănă acuma".[171]

Cu prilejul unireĭ efective a ţărilor romîne, *Ţaranul romîn* chiar rosteşte pe faţă dorinţa de unire politică a tuturor Romînilor: „Trăi-vom, zice el, noĭ care am luptat pentru această unire maĭ mult de 20 de anĭ, ca să videm realizat şi celalalt vis de aur al nostru, o adunare naţională una şi singură pentru întreg poporul romănesc?"[172] Pe de altă parte *Concordia* din Pesta numeşte Principatele-Unite „ţara făgăduinţeĭ".[173] In o notă din un articol al *Revisteĭ*

169. Procesele verbale ale adunăreĭ deputaţilor din 1861 No. XIX, p. 243.
170. *Mon. of. al Ţareĭ Rom.*, 17 Ianuarie şi 22 Fevruarie 1861.
171. Ed. franceză la Bucureştĭ 1862; cea italiana la Turin 1862 tradusă de Ureche, revăzută de Vegezi Ruscala (*Tribuna* 10 Martie 1862); cea germană la Breslaŭ 1862, Cf. *Viitorul*, 15 Iulie 1861.
172. Ioan Ionescu în *Ţaranul romîn* 17 Decembre 1861.
173. *Concordia* din Pesta, 28 Septemvre 1861.

Romîne se citeşte : „Exceptăm pe Romînii din celelalte provincii care, chiar de posed mai mult patriotismu, în privinţa asta sunt despărţiţi prin nişte bariere prea tari de comerciul ideilor şi al progresului nostru. Le este aproape peste putinţă să capete scrierile şi ziarele noastre“.[174]

In 1862 pe de o parte se publica în Braşov poeziile lui Andreiu Mureşanu care trec munţii şi înflăcărează pe Romînî cu patriotismul înfocat şi desnădăjduit al Romînilor de peste munţi;[175] iar pe de altă parte un scriitor de acolo alcătueşte o novelă pe o temă istorică din istoria moldovenească.[176] Revista Carpaţilor primeşte în coloanele ei articolul lui Castore Gemenul din Abrud, asupra dorinţilor Romînilor din Munţii Apuseni.[177]

Dacă însă legăturile cu Transilvania porniaŭ mai mult din Muntenia, Moldova se gîndea singură la bucata ruptă din trupul ei, Bucovina, şi Hăjdeŭ în o poezie făcută cu prilejul deschiderei reuniunii de leptură din Cernăuţi, spune :

„Zota, Sbiera, Rusu, Calinciuc, Costin
Tineri şi bătrîni vă urez pe toţi
Uniţi-vă tot unghiul, uniţi-vă cu mine
Ai bătrînei Rome împrăştieţi nepoţi“.[178]

Cu prilejul unirei efective a ţărilor romîne, Romînii de peste munţi daŭ domnitorului Romăniei celei noue o sabie de onoare, şi *Reforma* care raportează faptul, adaoge că sărbările pentru 24 Ianuarie 1862 vor rămînea adînc în mintea tuturor Romînilor de la Tisa până la Nistru.[179]

174. *Destinatele Romînilor*, *Revista romîna*, II, 1862, p. 509.
175. *Din Poeziile lui Mureşanu*, Braşov 1862.
176. *Petru Rareş, novelă istorică* de Ath. M. Marienescu, Sibiu 1862.
177. *Revista Carpaţilor* II, 1861, p. 55.
178. *Lumina din Moldova*, 1862.
179. *Reforma*, 4 şi 11 Ianuarie 1862.

Reforma scrie în acelaş an, dojănind pe Romînii din Principate, că „fraţiĭ noştri de peste Carpaţĭ luptă cu maĭ mult foc şi putem zice că se interesază maĭ mult eĭ de noĭ, decît noĭ de eĭ. Cînd va sosi oare momentul ca să-ĭ imităm“ ?[180]

In 1864, mitropolitul Calinic Miclescu cere de la ministeriul cultelor un sprijin bănesc pentru studenţiĭ de peste Carpaţĭ şi anume pentru înfiinţarea uneĭ Academiĭ romîne de drept în Transilvania şi anume de o cam dată 500 de galbenĭ; 200 la 10 stipendiştĭ obicinuiţĭ, iar 300 la doĭ care să mearga maĭ departe, spre a deveni profesorĭ.[181]

In 1864 se vede că punînd speranţa în războiul ce trebuia să izbucnească pentru Sleswig-Holstein, *Reforma* scrie cuvinte cu aceleaşĭ tendinţĭ: „Toţĭ aceştĭ 15,000,000 de Romînĭ de care vorbim astă-zĭ şi care sunt în ajunul de a se grupa, de a se constitui ca o rasă şi o naţiune aparte, distinctă, cu o limbă, o istorie şi putem spune şi o patrie unită, vor fi zicem o dovadă că sunt toţĭ, fără nicĭ o amestecătură de alt sînge, decît roman“.[182]

In decursul luĭ 1864 o nouă lipsă se arată în Banat şi adunarea votează iarăşĭ un ajutor, de astă dată maĭ mare, de 6000 de galbenĭ.[183]

Tot pe atuncĭ începe a se trezi şi interesul pentru fraţiĭ maĭ îndepartaţĭ de peste Balcanĭ, din Macedonia. Anume Costache Negri scrie ministeriuluĭ afacerilor străine din Iaşĭ, că „ar trebui ca schitul Prodromul din Muntele Athos să slujască şi la instrucţia a o mulţime de tinerĭ Macedonenĭ, care de şi sub presiunea elementelor greceştĭ ce voesc a predomina

180. *Ibidem*, 6 Decemvrie 1862.
181. Ureche, *Ist. şcoalelor*, p. 264.
182. *Reforma*. 23 Iaunarié 1864.
183. Şedinţa din 26 Fevruarie 1864.

acolo, sunt geloşĭ a conserva limba şi tradiţiile naţieĭ lor mume".[184]

Romînii din Macedonia încep şi eĭ a închega legăturĭ cu aceĭ din Principate. Aşa în 1862, I. C. Maxim (maĭ tîrziŭ membru al Academieĭ romîne), scrie o gramatică macedo-romînă, în o limbă alcătuită de el, împestriţată cu cuvinte şi forme macedonene pe un fond daco-romîn. Gramatica este o prelucrare a gramaticeĭ luĭ Boiadji şi este alcătuită pentru întrebuinţarea acelora ce ştieaŭ greceşte, conţinînd textul în două limbĭ, romînă şi grecească, cu explicarile în limba grecească. In introducere, se luptă mult contra predomnireĭ limbeĭ greceştĭ în cultura Romînilor din Macedonia, şi se îndeamnă aceştia ca, pentru a se cultiva, să-şĭ aducă aminte că, „şcoalele Daco-Romanilor ne staŭ deschise; în ele feciorii noştri va se învaţia în treĭ saŭ patru anĭ maĭ mult decît învatia în acele greceştĭ în zece saŭ în cincĭ-spre-zece anĭ".[185] Gramatica este dedicată luĭ Auastase Panu „fost locotienent de principe şi maĭ multe orĭ prim-ministru în Moldavia, *cu speranţie maĭ bune oferă această carte* auptorul". In raspunsul luĭ Panu la deputaţia ce-ĭ înmînase gramatica, el spune, că „ar trebui să aplicăm toate puterile de a reînvia pre fraţiĭ noştri, pe concetăţeniĭ aceştia aĭ naţiuneĭ romane, căzuţĭ în letargul (sic) în care i-aŭ aruncat injuriile timpuluĭ; că s'ar cuveni ca strănepoţiĭ luĭ Traian să dee azil şi creştere junilor Macedonenĭ, şi din veniturile mănăstirilor să li se dee o subvenţie de 12,000 de galbenĭ, pentru înfiinţarea unor stabilimente de învăţătură, dîndu-ni-se patronarea asupra acestor stabilimente; să stăruiască Principatele-Unite pe lîngă puterea suzerană ca să se permită Macedonenilor a avea

184. *Romînul*, 1 Ianuarie 1861.
185. *Repede idee de gramatică macedono-rumănească* compusă de I. C. Massim, Bucureştĭ 1862, p. XXX.

scoalele lor şi a servi slujba dumnezeească, în bisericile lor, în limba lor proprie, după cum se învoeşte aceasta poporuluĭ grecesc, de şi este numaĭ o minoritate în Turcia, faţă cu poporaţiile romîne şi slave; să li se încuviinţeze dreptul de a-şĭ alege păstoriĭ lor sufleteştĭ, începînd de la Archiepiscopul autocefal al Iustinianeĭ Prime (Ohrida).[186]

Răspunsul luĭ Panu conţine decĭ un întreg program care însă nu ştim dacă a fost început să fie pus în practică pe timpul domnieĭ luĭ Vodă Cuza.

In orĭ-ce caz este interesant a constata, că în timpul acesteĭ domniĭ, s'a înjghebat cele d'întâĭ legăturĭ dintre Daco şi Macedono-Romînĭ şi s'aŭ ivit ideile acele care trebuiaŭ să caute a se realiza în vremile maĭ noue.

O nouă îmboldire către Romîniĭ din Macedonia se dobîndeşte în 1863 prin apariţia călătoriilor luĭ D. Bolintineanu la eĭ.

Dacă rezumăm activitatea minţeĭ romăneştĭ pe timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I o găsim desfăşurîndu-se pe toate tărîmurile.

---

186. După un brulion nesubsemnat din *Hîrtiile Rossetti.* Tot acolo se află scris, cu aceeaşĭ mînă, brulionul uneĭ petiţiĭ a Macedo-Romînilor către împaratul Napoleon. Alte lucrărĭ macedo-romîne tipărite în Bucureştĭ, în timpul domnieĭ luĭ Vodă-Cuza sunt: *Abecedarul macedono-romîn* Ed. Gogu, Bucureştĭ 1865 şi o alta *Gramatica romîna tra-Romîniĭ din dreapta Dunareĭ,* Bucureştĭ 1865.

CAP. XV

STAREA ECONOMICĂ.

De și desvoltarea unuĭ popor saŭ acea a omenireĭ nu atîrnă excluziv de acea a substratuluĭ economic, cum o susține teoria socialistă a istorieĭ, totușĭ nu se poate pune în îndoială, că desfășurarea viețeĭ materiale va avea o înriurire din cele maĭ rostite asupra prefacerilor ideilor, și de aceea expunerea uneĭ perioade istorice nu ar fi deplină, dacă nu șĭ-ar întinde cercetările eĭ și asupra factoruluĭ economic.

După ce am schițat desvoltarea societățeĭ româneștĭ pe timpul luĭ Cuza-Vodă, pe tarîmul social, politic și cultural, ne trage rîndul a cobori privirile noastre către partea mai inferioară dar maĭ puternică a vieței, condițiile materiale ale traiuluĭ oamenilor.

Vom îndruma această cercetare pe calea trecereĭ de la elementele morale către cele materiale, de oare ce în istorie, ca și în natură, totul se leagă în o închegare nedespărțită, și numaĭ mintea noastră, în nedestoinicia eĭ de a cuprinde absolutul din o singură aruncătură, e nevoită să despartă ceea ce este unit, spre a-șĭ putea da samă de rostul lucrurilor.

Moravurĭ administrative. Magistrații eraŭ obicĭnuițĭ a lua mită saŭ, sub forma maĭ dulce, darurĭ de la împricinațĭ, și acest obiceiŭ se înrădăcinase atît de adînc, încît se părea a fi o datorie de îndeplinit fața cu împarțitoriĭ dreptățeĭ. Domnitorul și cu miniștriĭ săĭ luptase chiar de la început contra aceșteĭ fără-de-legĭ; dar se loviră tot deauna de cuvîntul micimeĭ lefilor. Prin budgetul din 1860, sporindu-se în chip însămnător lefile magistraților precît și în deobște ale tuturor dregătorilor,[1] ministrul de justiție Damaschin Bojinca, prin o circulară din 7 Iulie 1860 către magistrațĭ, le spune că „de acum înainte nicĭ un pretext ridicat sub cuvînt de neajunsul onorarulu nu va fi primit nicĭ de cum, și cea maĭ mică aluziune la făgăduială de la împricinațĭ, sub nume de prezenturĭ, va atrage punerea sub judecată“.[2] Domnitorul adaoge către această măsură, dispoziția cuprinsă în mesajul săŭ din 6 Decemvrie 1859, că „ministerul justițieĭ să constate averea magistraților cînd vor întra în funcțiune, precum și creșterea saŭ micșurarea ce s'ar întîmpla aceșteĭ stărĭ“.[3] Privigherea care trebuia să se pună în lucrare asupra magistraților era de lipsă la toțĭ funcționariĭ; și eĭ sunt deșteptațĭ în maĭ multe rîndurĭ a înceta cu primirea de pocloane.[4] Cogălniceanu, în circulara luĭ din 20 Iunie 1860, spune că „va întrebuința toată activitatea, toată energia, toate puterile sale, spre a privighia moralizarea și înălțarea administrațieĭ, și vaĭ de acela care-șĭ va mîrșăvi funcțiile. Cuvîntul că leafa nu ajunge trebuia să dispară de acum din țara romănească și darul este o mită cînd vine de la împricinat către funcționar“.[5]

1. *Mon. of. al Moldoveĭ,* 17 Martie 1860.
2. *Ibidem,* 9 Iuli 1860.
3. *Ibidem,* 7 Decemvrie 1859.
4. *Mon. of., al Țăreĭ rom.,* 7 Martie 1860.
5. *Mon of. al Mold.,* 30 Iunie 1860.

Nu se poate tăgădui că în ceea ce privește magistrații, de atuncĭ a început seria suitoare a moralizăreĭ lor, care a tot sporit pănă în zilele noastre, cînd a devenit aproape obștească. Cu toate că lucrul nicĭ pe departe nu se poate susținea despre toțĭ ceilalțĭ funcționarĭ, totușĭ nu poate rămînea nicĭ o îndoială, că moralitatea lor a crescut și că această urcare îșĭ trage începutul din primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I.

In privirea raportuluĭ administrațieĭ cu poporul, predomina pănă la aceste timpurĭ față cu clasa de sus, hatîrul și păsuiala, față cu cea de jos violența și fără-de-legea, și om de jos era tot omul maĭ mic în vază și rang decît un altul cu care avea afacerĭ. Obrazul era totul. Cu întroducerea principiilor de viață civilizată, organele superioare ale ocîrmuirilor moldovene și muntene îșĭ daŭ toate silințele spre a face să înceteze această stare de lucrurĭ, și cu toate că și aicĭ, ca și în încercările de moralizare, rezultatul nu se putea aștepta de îndată, totușĭ nu rămîne îndoială că repetatele măsurĭ și amenințărĭ făcute dregătorilor administrativĭ, vor maĭ fi stîmpărat răul, și că de atuncĭ a început mișcarea suitoare în măsura în care legea se aplică pentru toțĭ.

Am văzut cum se scutiaŭ și se reduceaŭ contribuțiile celor cu stare.[6] Se videm cum se încasaŭ ele de la ceĭ de jos? Un om din Hîrlăŭ e bătut de jandarmĭ, pentru că nu putea plăti contribuția și e silit a se preumbla prin oraș cu o traista de bolovanĭ atîrnată de gît. Deosebirea între timpul de acuma și cel de maĭ înainte se vede din aceea, că polițaiul este dat judecățeĭ pentru această fără-de-lege. Un sub-

6. Vezĭ vol. I, p. 172. Comp. *Steaua Dun.*, 18 Iunie și 14 Iulie 1859.

prefect din plasa Siretiul de jos bate nişte oamenĭ ce vroiaŭ să se tînguiască prefectuluĭ contra luĭ, fiind că-ĭ obligase a alege neghina din grîul unuĭ proprietar. Nu ştim dacă subprefectul a fost pedepsit; în orĭ ce caz fapta luĭ a fost dată la lumină de ziarul *Tribuna*, ceea ce era tot maĭ bine de cît a rămînea înfundată şi a chema şi altele după ea.[7] Sameşul de la Neamţ, I. Grigoriu, este închis şi bătut de ministrul Gr. Balş, sub pretext de lipsă de banĭ, în ziua în care se făcea alegerea ministruluĭ, pentru că acel sameş combătea alegerea. Această faptă, dată în public în adunare împreună cu altele, aduce retragerea ministruluĭ, etc., etc.[8] De asemene caută să se înfrîne hatîrurile şi păsuielele. Cogălniceanu, în o circulară a luĭ, din Octomvrie 1860, spune că „dorind a face să înceteze odată păsuielele în încasarea banilor, fie din contribuţiĭ, fie din împlinirĭ, vă fac cunoscut, domnule prefect, că în viitor după două deşteptărĭ rămase fără rezultat, o a treia deşteptare se va face prin Monitor; rămînînd şi aceasta fără urmare, nu-mĭ va rămînea decît a încredinţa administraţia districtuluĭ uneĭ alteĭ mînĭ".[9]

Bătaia începe a fi oprită prin măsurĭ administrative; apoĭ în Muntenia, pe timpul ministeriuluĭ ultraliberal, ea este desfiinţată dintre pedepsele coduluĭ penal. In Moldova Cogălniceanu maĭ ales îşĭ dă toate silinţele, pentru a stîrpi acest abuz din moravurile ocîrmuitoare. In o circulara din 18 Noemvrie 1860, el spune, că „aŭ ajuns vremea ca şi ţăraniĭ să fie privițĭ ca cetăţenĭ, ca eĭ să fie aparaţĭ în persoana, cinstea şi averea lor".[10]

Şi asta-zĭ se petrec nelegiuirĭ maĭ ales faţă cu po-

7. *Tribuna romîna*, 21 şi 23 Iulie 1859.
8. *Ibid.*, 16 Iulie 1859. Comp. Vol. I, p. 146.
9. *Mon. of. al Mold.*, 10 Ianuarie 1861.
10. *Mon. of. al Mold.*, 22 Noemvre 1860.

porul de jos; şi asta-zĭ se văd păsuelĭ faţă cu oamenii influenţi. Astă-zi însă, cînd aceste fapte sunt descoperite, ele trezesc indignarea publică şi făptaşii sunt maĭ totdeauna daţi judecăţeĭ. Inainte de domnia luĭ Alexandru Ioan I şi de întroducerea principiilor de viaţă europeană în sinul societăţeĭ noastre, asemene acte se puteaŭ îndeplini la lumina zileĭ, fără a atrage măcar o dojană din partea ocîrmuireĭ, fără chiar a chema răzbunarea publică. Pe timpul domnieĭ primuluĭ domn al Romăniei, se face începutul seriei suitoare care trebuia să ducă din starea cea veche în acea de astăzi. Ast-feliŭ deci se desfac cu încetul, începînd din domnia luĭ Cuza-Vodă, moravurile administrative de elementele economice, încăpînd din ce în ce maĭ mult sub stăpînirea celor morale — o serie din cele maĭ interesante de urmărit în desvoltarea poporuluĭ romîn.

Funcţionarismul. O altă serie de fapte care pune în legătură elementele morale şi intelectuale ale societăţeĭ romăneşti cu acele materiale, este acea privitoare la desvoltarea şi întărirea din ce în ce maĭ mult a curentuluĭ cătră dregătoriile statuluĭ, ca mijloc de existenţă individuală şi părăsirea paralelă a îndeletnicirilor în adevăr producătoare de avuţiĭ ale industrieĭ, comerţuluĭ şi agricultureĭ.

Dacă în privirea moralizăreĭ funcţionarilor am putut constata o serie suitoare spre progres şi civilizaţie, această laltă a sporireĭ curentuluĭ cătră dregătorii va reprezenta, în mersul eĭ suitor, o decădere necontenită a puterilor de viaţă ale poporaţieĭ romăneşti, o paralizare din ce în ce maĭ rostită a destoiniciei eĭ de a-şi agonisi cele de trebuinţă prin munca liberă şi vrednică de om.

Tendinţa aceasta însă nu-şi are începutul, ca acea către moralizarea funcţionarilor în timpul domnieĭ luĭ

Alexandru Ioan I. Pornită din vremurĭ mult maĭ vechĭ, ea se întăreşte şi prinde puterĭ noue pe timpul domnieĭ luĭ.

Pentru a-ĭ înţelege mersul, trebue să expunem în cîte-va cuvinte desfăşurarea eĭ înainte de timpul despre care ne ocupăm.

In vremurile de maĭ inainte dregătoriĭ se recrutaŭ numaĭ din clasa boierească şi, prin darea uneĭ dregătoriĭ unuĭ om de rînd, el era înălţat în clasa boierilor. Fiind decĭ onoare şi vază mare a fi boier, fiecare om trebuia să tindă a ajunge în această stare. Cum spune prea bine *Const. Creţulescu*, în o broşură a luĭ tipărită în 1860: „Cea d'întăĭ instituţiune funestă fu acea a nenumăratelor foloase cu care s'aŭ crezut nevoiţĭ străbuniĭ noştri a încuraja serviciul statuluĭ. Deosebit de remunerarea recunoscută ca de ajuns în toată lumea—de un salar pe timpul serviciuluĭ şi de o pensie pe viaţă (scutelniciĭ)—la noĭ ca nicăirĭ se acordaŭ excluziv servitorilor statuluĭ şi copiilor lor, drepturile politice, nobilitatea şi un număr mare de scutirĭ. O asemene instituţiune avu de consecvenţă primară neapărată, de a inăbuşi la noĭ desvoltarea de orĭ-ce alte forme de cultură. Profesiunea serviciuluĭ public fu înzestrată cu atîtea foloase, de care toate celelalte profesiunĭ eraŭ desmoştenite, încît putem zice că acele eraŭ lovite de proscripţiune. De aicĭ, ştiinţele, literatura, artele, industria, comerciul,— atîtea diferite cariere care în alte societăţĭ fac carriereĭ politice o concurenţă din cele maĭ fericite, ca mijloc de a procura avere, consideraţiune, chiar celebritate, la noĭ fură cu totul condemnate. Tot Romînul cu oare-care cultură intelectuală, cu oare-care ambiţiune, nu se maĭ putea deda decît la cariera serviciuluĭ statuluĭ, şi Romîniĭ rămaseră în cea maĭ absolută ignoranţă şi barbarie! O luptă de viaţă şi de moarte între numeroşiĭ aspiranţĭ fu sorgintea primară a corupţieĭ mora-

vurilor noastre". [11] S'înțelege că faptele arătate de Crețulescu se accentuară încă atuncea, cînd se organizară scoalele într'un chip întru cît-va maĭ sistematic, pe timpul Fanarioților. Se luară de la o vreme măsurĭ, ca „nimene dintre ucenicĭ să nu iasă la nicĭ o cinste, de nu vor poseda atestatul de săvîrșirea cursuluĭ, iar aceĭ dintre eĭ ce vor dobîndi un asemene testimoniŭ, vor fi considerațĭ de domn în cinstea lor îndată dupa boierĭ (în cazul cînd nu ar fi din eceastă clasă), și li se făgăduia a-ĭ boieri după averea procopseleĭ lor". [12] Invățătura devenia decĭ un mijloc de a se înălța în rîndul boierilor, întrînd tot odată într'o slujbă dătătoare de pîne. Onoare, vază și asigurarea traiuluĭ, iată ce aduceaŭ cunoștințile dobîndite în scoală. Copiiĭ plugarilor țăranĭ, „cărora le este dată agricultura și păstoria ca îndeletnicire îndatorită", eraŭ oprițĭ a umbla în școalele maĭ înalte care deschideaŭ drumul către funcțiunile publice; puteaŭ însă intra în acele de preoțĭ de pe la sate. In academiĭ însă se primiaŭ, pe lîngă odraslele boiereștĭ și de acele ale negutitorilor, mazililor și preoților, încît astfeliŭ și țăraniĭ, în a doua generație, puteaŭ să-șĭ deschidă calea către dregătoriĭ, adecă spre boieriĭ. [13] Prin această poarta deschisă claselor de jos, se furișară multe elemente în rîndurile dregătorilor, ceea ce aduse sporirea număruluĭ lor într'un chip însămnător, maĭ ales prin năvălirea Grecilor în posturile țărilor romîne. Nestatornicia acestor posturĭ adaogă încă numărul năzuitorilor, fie-care crezînd că cu sprijin le

11. Const. Crețulescu, *Trecutul și Era nouă*, Bucureștĭ 1860, p. 13.

12. *Hrisov pentru scoale* al luĭ Grigore Al. Ghica Voevod țăreĭ Moldoveĭ din 15 Noemvrie 1775 în *Uricarul* luĭ Th. Codrescu I, pag. 71—76. Comp. A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia traiana*, V, p. 623.

13. *Hrisovul grecesc* al luĭ Alexandru Ipsilante, 1776, în Const. Erbiceanu, *Cronicariĭ grecĭ*, p. XVIII. Comp. *Istoria Romînilor* citată, V p. 625 și VI, p. 275.

poate dobîndi. Ajungînd ele a fi date pe banĭ, schimbările se făceaŭ ca și acele ale domnilor, cu o mare repejune. Constantin Radovicĭ din Goleştĭ ne spune, despre ultimele timpurĭ ale epoceĭ fanariote, că „toţĭ capiĭ deosebitelor ramurĭ vînd dregătoriile maĭ micĭ; spatarul polcovniciile, căpităniile şi alte asemene iraturĭ (veniturĭ din slujbe); vistiernicul sămeșiile, ispravniciile, până şi zapcilîcurile. Aceştia toţĭ caută să stoarcă, prin despoierĭ de la popor, suma cu care îşĭ cumpără posturile. Apoĭ toate aceste dregătoriĭ, de la cea maĭ mare până la cea maĭ mică, se schimbaŭ pe tot anul, aducînd tot sugătorĭ noĭ şi flămînzĭ în locul acelora ce nicĭ nu apucase bine a se sătura“.[14]

După primele încercărĭ de înfiinţare a scoalelor naţionale, făcute de I. Sandu Sturza şi Grigore Ghica, scoale desfiinţate în curînd prin războiul din 1828, ele se reîntemeiază maĭ trainice, sub ocîrmuirea provizorie a comiteluĭ de Kisseleff, şi în Regulamentul organic găsim că ţinta urmărită de aceste scoale romăneştĭ, este tot una cu acea a foastelor academiĭ greceştĭ din epoca Fanarioţilor. Limba romînă se întroduce anume în scoale, „pentru că toate trebile publice eraŭ să fie tratate în această limbă“ ; decĭ scoalele eraŭ menite a da oamenĭ destoinicĭ pentru căutarea trebilor publice—adecă funcţionarĭ. Tot Regulamentul organic înfiinţază un colegiŭ menit pentru învăţătura a 100 de elevĭ, copiĭ de funcţionarĭ, întreţinuţĭ pe socoteala statuluĭ—maĭ folosind pe funcţionarĭ şi în acest chip.[15]

Alexandru Ghica în Muntenia și Mihaiŭ Sturza în Moldova, în aniĭ 1835 și 1842, ieaŭ dispoziţia ca ni-

---

14. *Insemnare a călătorieĭ mele*, de Constantin Radovicĭ din Goleştĭ, făcută în aniĭ 1824, 1825, 1826, Buda 1829, p. 65.
15. *Art. 421, Regul. org. al Mold.* Pentru Muntenia vezĭ *Analele parlamentare ale Romanieĭ* I, 1890, Bucureştĭ, p. 355. Comp. *Istoria Romînilor* citată, VI, p. 230.

mene să nu mai poată intra în funcţiile statului fără atestate de urmare a cursurilor învăţăturilor, şi anume: pentru postul de scriitor, atestatul săvîrşirei cursului primar; pentru cap de biurou, acel de gradul al II-le; iar pentru cap de secţie, acel de gradul al III-le.[16] Acei ce săvîrşiau aceste cursuri erau primiţi în funcţii, să fi fost ei şi din clasele mai de jos ale societăţei; dar pentru a se păstra principiul, că numai boierii pot ocupa dregătoriile, li se dădea, odată cu a lor numire, cîte un mic rang de boierie. De aici se explică cum se face că la sfîrşitul domniei lui Mihaiu Sturza, găsim în Moldova 3750 de boieri, cînd la începutul ei erau numai 853. Mai tot sporul era reprezentat prin oameni din straturile de jos trecuţi prin scoale şi înălţaţi prin funcţiile lor, la boierii.[17] Părerea că scoalele erau menite a crea funcţionari prinde tot mai adînci rădăcini cu cît se desvoltă mintea romănească. Aşăzămîntul şcolar al lui Grigore Ghica din Moldova, din anul 1851, prevede la § 9, că „învăţătura publică, fie ea ori cît de preţuita de persoanele singuratice, aibă ea ori cîtă atragere în sine însăşi, trebue să rămînă pe o treaptă înapoiată, dacă ocîrmuirea nu o va privi ca o condiţie neapărată a ocupărei funcţiunilor.[18]

Cînd vine Alexandru Ioan I la domnie, el găseşte acest curent către funcţiuni care exista de mult, sporit şi întărit încă prin înfiinţarea scoalelor naţionale. Principiul egalităţei care învoia acuma fie-căruia intrarea în scoale şi deci în funcţiuni, fără a mai avea nevoia întovărăşirei unui titlu de boierie, pe de alta trebuinţa de a avea funcţionari destoinici, întăreşte încă puterea curentului. Este însă de observat, că dacă

16. *Buletinul oficial al Ţarei Rom.*, 1835. *Manualul administrativ al Moldovei* I, p. 67. Comp. *Ist. Romînilor*, VI, p. 280.
17. *Ist. Romînilor*, VI, p. 232.
18. *Manualul adm.*, II, p. 305.

până acuma eraŭ de lipsă funcţionarĭ spre a ocupa posturile, de acuma înainte posturile vor sluji spre a aşăza funcţionariĭ care roiaŭ tot maĭ numeroşĭ din scoalele statuluĭ. Apoĭ, cum spune Bolintineanu, „cu întroducerea sistemuluĭ constituţional, funcţiile nu vor fi date pentru interesul serviciuluĭ public, ci oamenilor de partidă, de zestre favoriţilor şi ceea ce este maĭ trist, ele vor servi a regula alegerile, a păstra simpatiile corpurilor pentru guvern şi a renaşte, ca o fatalitate, regimul corupţieĭ“.[19]

Intărirea curentuluĭ către funcţiunĭ provenia pe de o parte de la organele statuluĭ, de alta însă şi de la părerea obştească, cu toţiĭ văzind de o cam dată numaĭ nevoia nemijlocită, nu şi primejdia maĭ îndepărtată. Ziarele progresiste ale timpuluĭ împărtăşesc teoria aşăzămîntuluĭ scolar al luĭ Grigore Ghica. Aşa *Naţionalul*, cu prilejul primireĭ unor tinerĭ netitraţĭ la concurs pentru nişte posturĭ, alăturea cu alţiĭ ce aveaŭ titlurĭ, exclamă: „Iată cum se încurajază instrucţia publică; iată cum se recompensază aceĭ ce şi-aŭ petrecut o parte din viaţă spre a studia“! [20] *Steaua Dunăreĭ* pe de altă parte susţine, că „guvernul nostru trebue să înţeleagă, că nicĭ odată nu vom putea avea amploaiaţĭ bunĭ şi apţĭ spre a îndeplini cu demnitate funcţiunile ce li s'aŭ încredinţat, cît timp nu se va da cea maĭ mare întindere învăţătureĭ publice“.[21]

Tot aşa şi bărbaţiĭ de samă. Ministrul primar, M. Costache Epureanu, în o cuvîntare la împărţirea premiilor, făcînd aluzie la vremile vechĭ, spune copiilor: „Decretul vostru de boierie pe temeiul căruia veţĭ fi chemaţĭ la funcţiile statuluĭ, fie la cele maĭ înalte, trebuie să vă fie învăţătura“. *Steaua Dună-*

19. *Viaţa luĭ Cuza vodă*, p. 7.
20. *Naţionalul*, 9 August 1859.
21. *St. Dunăreĭ*, 9 August 1859.

reĭ, reproducînd aceste cuvinte le dă deplina eĭ aprobare.[22] Maĭ mult încă, însuș Cogălniceanu este cuprins de ideile timpuluĭ săŭ. La împărțirea premiilor din 1860, fiind el ministru ad-interim la instrucțiunea publică, întroduce o noire caracteristică pentru menirea ce se credea că aŭ scoalele atuncĭ. In cuvîntarea rostită de el spune, că: „chiar astăzĭ, eleviĭ ce și-aŭ săvîrșit cursurile de învățătură în scoalele noastre, aŭ să treacă de pe băncile lor în rîndul funcționarilor statuluĭ și în niște posturĭ de natură a satisface ambiția a multor maĭ înaintațĭ în vrîstă".[23] Ministrul împărtașind domnitoruluĭ, în Bucureștĭ, măsura luată de dînsul, primește chiar în ziua împărțireĭ premiilor deplina sa aprobare care și este cetită în public. Astfeliŭ se punea, într'un chip văzut în lumină, legatura între scoală și funcțiunĭ, legătură care, în mintea oamenilor de atuncĭ, părea a fi neapărată.

Fiind că funcționariĭ trebuiaŭ să iasă din scoale, se convertia judecata aceasta în cealaltă, că scoalele sunt menite a da funcționarĭ, de și se comitea o greșală elementară de logică, în conversiunea acesteĭ judecățĭ.

Scoalele fiind menite a da funcționarĭ, pregătirea din ele trebuia să fie corespunzătoare scopuluĭ pentru care eraŭ menite. Programul tuturor acestor scoale este acel clasic, cu greceasca și latina, istoria, geografia, aritmetica, algebra, geometria și științele naturale. Pe cînd însă se sporiaŭ cu treĭ numărul scoalelor menite a da funcționarĭ, gimnaziul Mateiŭ Basarab din Bucureștĭ, acel din Buzeŭ și acel din Ploieștĭ, și lăsa tot un singur institut de agricultură, la Pan-

22. *Patria*, 13 Iulie 1859. *St. Dunareĭ*, 8 Iulie 1859.
23. *Mon. of. al Mold.*, 14 și 29 Iulie 1860.

letimon, pentru întreaga Țara Romănească, o singură scoală de arte și meserii la Mavrogheni, două scoale comerciale la București și la Brăila și o scoală technică la București. Programul acestor scoale, în aparență menite a da o instrucție practică, era alcătuit tot maĭ mult din învățăturĭ teoretice. Așa bună oară în scoala de agricultură de la Pantelimon, se învăța sub profesorĭ specialĭ: 1) fizica, chimia și agronomia, 2) botanica și horticultura teoretică, 3) zoologia și arta veterinară, 4) cultura duzilor, tot teoretică, 5) contabilitatea, 6) geometria și agrimensura, 7) o limbă străină — ca materiĭ principale; iar agricultura practică era lăsată directoruluĭ — ca ocupație secundară, pe lîngă atribuțiile sale. S'înțelege că eleviĭ eșițĭ din o asemene scoală, cu învățăturĭ aproape excluziv teoretice, nu eraŭ să se apuce de agricultură, cînd părăsiaŭ băncile eĭ, ci-șĭ căutaŭ cariera în vre o funcțiune. Apoĭ chiar cînd scoala era organizată maĭ mult spre practică, precum era bună oară scoala de arte și meseriĭ din Bucureștĭ, cu ateliere de ferărie, tîmplărie, lemnărie, pietrărie și turnătorie, dar și cu un program destul de bogat de cunoștințĭ teoretice, spiritul timpuluĭ împingea pe uceniciĭ adăpostițĭ în ea a se folosi maĭ curînd de cunoștințele lor teoretice spre a intra în funcțiunĭ, decît de acele practice care le puteaŭ da o carieră neatîrnată. [24]

Aceste ideĭ se mănțin în tot decursul domnieĭ luĭ Cuza-Vodă. Așa în 1864 *Reforma* spune că „guvernul s'a aratat curtenitor către junimea studioasă, prin numirea cîtor-va studențĭ în posturĭ, și iată că o mulțime de junĭ năpădesce la scolĭ. Conjurăm guvernul

---

24. Toate aceste științĭ asupra școalelor din Țara Romănească din anul 1860 sunt luate din budgetul instrucțiuneĭ publice din acel an. Credem de prisos a cerceta lucrurile maĭ cu deamănuntul și în Moldova, ne avînd scopul de a scrie o istorie a scoalelor, ci numaĭ de a caracteriza o direcțiune ce era comună ambelor țărĭ.

pentru legea administrației în favoarea a mii de suflete candide care în cursul celor mai frumoși ani ai vieței asudă ziua și noaptea".[25] Raportul comisiunei mixte a camerei și senatului, prevăzută de constituția loviturei de stat, adaogă la aceste considerații, altele de aceeași natură, anume, că „observînd desele schimbări ale funcționarilor, comisia iea îndrăzneala a exprima dorința de obștie simțită că acest mare principiu să nu fie sacrificat nici chiar în ramura administrativă, pentru că numai ast-feliu se va asigura viitorul funcționarilor celor buni".[26] Să se observe spiritul în care este rostită dorința stabilităței funcționarilor, anume în interesul lor, pentru a le asigura viitorul și nu pentru a împiedeca, prin aceasta stabilitate, prea marea îmbulzală la funcții. Pe partea opoziției ziarul *Romînul* dă aceeași notă, dovadă că toată lumea împărtășia acelaș feliu de a gîndi. „Scoalele sunt goale, zice el, pentru că ușile cancelariilor guvernului sunt deschise neștiinței".[27]

Fața cu asemenea păreri obștesc împărtășite, în zadar răsunau cîte-va glasuri înțelepte care căutau se deștepte lumea asupra primejdioasei îndreptări a spiritului public. Stefan Fălcoianu, vice președintele consiliului general de instrucție, spune în ședința din 10 Septemvrie 1865: „Trebue, dacă obligăm pe fiul săteanului a veni la scoală, să știm să-l învățăm spre a nu mai face din acei ce vin la ea, oameni pierduți pentru agricultură, comerț și industrie; spre a nu mai face până și din școalele primare, atîța prășitori de candidați la paragraful budgetului".[28] De asemene *Trompeta Carpaților* arată că „organizarea, econo-

25. *Reforma*, 1 Iulie 1864.
26. *Mon. of.*, 13 Octomvrie 1865. Este înspăimîntător de constatat numărul magistraților destituiți fără motive văzute, în decursul anului 1864 după lovitura de stat. *Monitorul din acel an* pasiun.
27. *Romînul*, 3 Noemvrie 1863.
28. *Mon. of.*, 21 Septemvre 1865.

mia sunt străine vieţeĭ noastre. Noĭ am fost şi suntem pentru ideile abstracte şi niciĭ de cum pentru ştiinţele pozitive: poeţĭ, filosofi, advocaţĭ în toate părţile; matematicĭ, economiştĭ, financiarĭ, nicăerĭ. Noĭ n'avem nicĭ inginerĭ, nicĭ arhitecţĭ, numaĭ legiştĭ; noĭ suntem numaĭ legiuitorĭ. Aceia care învaţă cum să se îndoiască averea statuluĭ şi a particularilor, cum să se organizezee comunicaţiile, comerciul, aceia vor face bine statuluĭ; dar aceia care nu aŭ învaţat decît cum să iee averea unuia, spre a o da celuilalt, aceia nu aŭ învăţat nimic folositor".[29] Constantin Creţulescu spune de asemene, că „ceea ce este maĭ descurăjător este, că videm oameniĭ de stat din ce în ce ademeniţĭ a se felicita de înmulţirea posturilor serviiciilor publice, ca de un semn îmbucurător; că nu găsesc a arăta tinerimeĭ un scop maĭ nobil pentru frecventarea scoalelor, decît pentru căpătuirea posturilor".[30]

Marţian deplînge plecarea Romînilor numaĭ către carierile statuluĭ; critică administraţiunea instrucţiuneĭ publice care „a căutat tot deauna maĭ mult de binele profesorilor decît de acel al învăţăceilor, din care preocupare el explică sporirea aşa de repede a facultăţilor, cu toate că în unele nu se afla decît 10 tinerĭ, şi aceia însă bursierĭ cîte 50 de galbenĭ pe an". Cu prilejul uneĭ maşinĭ agricole stricată şi ne maĭ întrebuinţată, neavînd cine să o dreagă, Marţian observă că „pentru juniĭ noştri ce învaţă ceva carte, singura carieră ce rîvnesc este avocatura şi funcţiunile publice; iar ocupaţiunile productive, precum mecanica le lasă pe mînile străi-

29. *Trompeta Carpaţilor*, 16 Maĭ 1865. Romîniĭ se ţinenŭ tot îndepărtaţl de comerţ. Comercianţiĭ ceĭ marĭ din consiliul comunal din Bucureştĭ din anul 1865 eraŭ: *Vlasto, Gudgiu, Atanas, Zerlendi, Calenderol, Georgief, Parfeni, Avram Manoah* (niciĭ unul Romîn de baştină). *Mon. of.*, 12 Noemvre 1865.

30. *Trecutul şi era nouă* de C. Creţulescu Bucureştĭ 1860, p. 24.

nilor. Marțian era apoĭ un sprijinitor al luminilor și maĭ ales le reclama pentru massa poporuluĭ. „Se instruim massele, zice el; să primenim decadența morală a clasei noastre de sus, cu noul și nealteratul element al poporuluĭ, ca să prevenim totala eĭ putrezire“ ![31]

De o cam dată funcțiile nu cereaŭ decît cunoștințĭ maĭ ușoare. Carierile tehnice nu eraŭ întrebuințate decît puțin în viața statuluĭ și unde eraŭ de trebuință asemene elemente, se aduceaŭ străinĭ. Se observă de aceea o lipsă simțită de ingginerĭ romînĭ, și ministrul lucrărilor publice din 1862 spune, în un raport al săŭ, că „pe cînd la studiul dreptuluĭ se dedaŭ o mulțime de tinerĭ, la acel al științelor pozitive, numaĭ din întîmplare s'a aplicat cîte unul, și aceasta e privită ca o hazardare de a se angaja pe o cale care nu avea nimica în perspectivă“.[32] In curînd însă și profesiunea ingineruluĭ începe a deveni atrăgătoare; se organizază ierarhia inginerilor cu lefile respective; cariera inginerească devine și ea bănoasă și întroducerea culturei științifice urmează în curînd imboldirea obștească către funcționarism, sub forma de specialitate.

Se constată, conform cu aceste împrejurărĭ, că numărul scolarilor sporia maĭ ales în învățămîntul secundar care deschidea el singur cariera funcțiunilor, fără a maĭ fi neapărată nevoie de cursurĭ superioare, afară decît pentru puține posturĭ. Așa pe cînd în scoalele rurale scade numărul băeților de la 58,060 în 1862 la 49,328 în 1863; și în cele urbane de la 11,391 în 1862 la 10,379 în 1863; pe cînd în învățămîntul superior numărul studenților dă iarășĭ înapoĭ de la 320 în 1862 la 212 în 1863;

31. *Mon. of.*, 1 și 3 Oct. 1865.
32. *Mon. of.*, 4 August 1862.

numărul elevilor din scoalele secundare creşte de la 2059 în 1862 la 2778 în 1863.[33] Şi cu toate aceste, nu se înmulţise într'un chip anormal scoalele secundare. In 1863, gimnaziul Mateiŭ Basarab este prefăcut în liceŭ cu 7 clase; Sf. Sava se reduce din 8 tot la 7 clase, întru cît în anul următor urma să se înfiinţeze universitatea şi în Bucureştĭ. Seminarul din Buzeŭ se întocmeşte cu 7 clase ca şi acel din Moldova de la Socola. In Craiova se preface gimnaziul în liceŭ cu 7 clase şi se maĭ crează un gimnaziŭ în Galaţĭ. Se crează burse la internatele de fete, etc.[34] De şi se fac aceste adaose, însuşĭ ministrul ce se fălea cu aceste creaţiunĭ, Bolintineanu, constată maĭ tîrziu, în amintirile sale, că „nicĭ o organizare nu se întîlneşte în instituţiile noastre menită a garanta viitorul. Toţĭ năşteaŭ şi creştiaŭ pe budgetul statuluĭ. Comerciul, agricultura, industria, orĭ ce alte mijloace afară de funcţiĭ eraŭ lăsate străinilor. Aceasta adaoge şi numărul şi patima nemulţămiţilor care formează nămolul partizilor de opoziţie. De aicĭ născu spiritul de adaos la cheltuelele statuluĭ în personal şi material, înmulţirea funcţiilor şi mărirea salariilor, inaugurată de Ioan Ghica, apoĭ de Epureanu şi complectată de Cogălniceanu după 2 Maĭ".[35] Este curios de constatat că chiar oameniĭ ce în lăuntrul lor eraŭ convinşĭ de contrarul, eraŭ nevoiţĭ să se supună putereĭ împrejurărilor.

Străiniĭ. Evreiĭ. Năvălirea claseĭ culte a Romînilor către funcţiunĭ, lăsase din vremurĭ maĭ vechĭ, o mulţime de locurĭ libere, pentru a fi ocupate de străinĭ. Observase încă de mult călătoriĭ şi scriito-

---

33. Vezĭ *Tabloul din Analele economice* 13—16, 1863, p. 21.
34. Discursul luĭ Bolintineanu ministrul cultelor în *Dîmboviţa*, 6 Iulie 1864.
35. *Viaţa luĭ Cuza Vodă*, p. 50.

rii ce aŭ scris despre Romînĭ, că aceştia consideră numaĭ plugăria ca ocupaţie vrednică de eĭ şi că lasă negoţul şi meseriile pe mînile străinilor. De aceea cînd vine Alexandru Ioan I la domnie, el găseşte în ţarile romîne o mulţime de străinĭ ce îngrijiaŭ de daraverile economice ale acesteĭ regiunĭ, trăgînd din ele foloasele cele maĭ marĭ. In Muntenia, Grecĭ, Bulgarĭ, Sîrbĭ, Nemţĭ şi Ungurĭ; în Moldova maĭ ales Evreĭ. Din aceste elemente neromăneştĭ, Evreiĭ stăruiaŭ în însuşirea lor de străinĭ, pe cînd acele de religie creştină dispăreaŭ cu timpul în sinul poporuluĭ romîn. Se înţelege însă că, atuncĭ cînd eĭ se asimilaŭ cu Romîniĭ, le luaŭ obiceiurile, şi copiiĭ neguţitorilor bulgarĭ, grecĭ, sîrbĭ saŭ chiar ungurĭ şi nemţĭ, deveniţĭ Romînĭ, năzuiaŭ şi eĭ după funcţiunĭ, şi trebuia ca alţĭ străinĭ proaspeţĭ să-ĭ înlocuiască în ocupaţiile productive ale părinţilor lor. Evreiĭ însă neasimilîndu-se, rămîneaŭ tot deauna pe lîngă îndeletnicirea lor aducătoare de bogăţiĭ şi sporiaŭ comîndul lor din tată în fiŭ, din generaţie în generaţie.

Din această împrejurare, prin stăruinţa elementuluĭ evreesc ca element străin în sinul corpuluĭ naţiuneĭ romîne, el devine cu deosebire interesant de studiat şi de aceea trebuie să-ĭ consacrăm cîte-va paginĭ.

Pe la începutul Domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, numărul Evreilor era încă mic în Muntenia; dar începuse a se înmulţi prin emigrare din Moldova.[36]

---

36. *Naţionalul* 96, Noemvrie 1860 spune ca ceva neobicinuit: „aflăm că mulţĭ Evreĭ din Moldova trec la noĭ" Dupa *Analele statistice* ale luĭ B. T. Martian I, 1860, p. 49—53 eraŭ în Ilfov 3589 de Evreĭ, în Brăila 593, Prahova 324, Dolj 277 şi Rîmnicul-Sarat 200; în celelalte judeţe maĭ puţinĭ. Astăzĭ sunt cel puţin de 10 orĭ pe atîta, dacă nu de 15. Asupra introducereĭ şi a sporuluĭ elementuluĭ evreesc în Moldova, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană* II, p. 390 şi VI, p. 47, 201 şi 430.

Din protivă eraŭ foarte numeroşĭ în această de pe urmă ţară, unde se înmulţise sub domniile anterioare şi încă de pe timpul Fanarioţilor. Asupra acestuĭ fapt, aducem următoarele date: „La Fălticenĭ în 1859, pe Uliţa-Mare la deal nu maĭ rămăsese Romînĭ decît economul Eftimie, starostele Trăsnea şi alţiĭ cîţi-va; în colo tot Jidanĭ şi iar Jidanĭ".[37] In Dorohoiŭ „Jidoviĭ năbuşă cu totul poporaţia romanească".[38] Tot aşa şi în Galaţĭ, cu tot numărul cel mare de Grecĭ, nicĭ Evreiĭ nu eraŭ puţinĭ. Bolintineanu care întovărăşi pe domnitor în 1860, în călătoria luĭ spre Constantinopole, cînd trecu prin Galaţĭ şi văzu marele număr al Jidovilor, rosti cuvintele profetice: „Jidaniĭ ce vin la noĭ sunt mulţĭ şi toţĭ străinĭ: în curînd vom fi înnecaţĭ".[39]

Despre numărul covîrşitor al Evreilor din Iaşĭ ne poate da o idee tabloul tinerilor înscrişĭ la recrutare pe anul 1860 care tabloŭ constată 1488 de creştinĭ şi 1375 de Evreĭ. Ţinînd samă de împrejurarea, că mulţĭ Evreĭ se vor fi dosit de la înscriere, căpătam rezultatul că, încă din 1860, aproape cu jumătate de de veac în urmă, numărul Evreilor din Iaşĭ era egal cu acel al creştinilor.[40]

---

37. *Steaua Dunăreĭ*, 31 Iulie 1859.

38. *Steaua Dunăreĭ*, 25 Martie 1859.

39. *Călătoria domnuluĭ Principatelor-Unite la Constantinopole*, Bucureştĭ 1860, p. 25.

40. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 16 Noemvrie 1860 dă următoarele cifre dentru recrutare, pe despărţiri: I, 172 creştinĭ, 84 Evreĭ; II, 288 cr., 213 Ev.; III, 363 cr., 198 Ev.; IV, 260 cr., 360 Ev.; V, 260 cr., 310 Ev.; VI, 225 cr., 210 Ev. Total 1488 cr., 1375 Ev.—Iată. după broşura *Din lucrările statistice ale Moldoveĭ, Cap. V, Populaţiunea pe 1859 şi 1860*, Iaşĭ, p. 109 şi urm., numărul poporaţieĭ deosebitelor oraşe ale Moldoveĭ, după religiunĭ: Creştinĭ şi Evreĭ:

	Creştinĭ	Evreĭ		Creştinĭ	Evreĭ
Dorohoiŭ	7,200	8,700	Focşanĭ	15,500	2,500
Botoşanĭ	19.200	19,400	Tecuciŭ	8,500	800
Fălticenĭ	4,300	6,800	Galaţĭ	22,300	2,600
Piatra	13,600	7,500	Bîrlad	12.900	2,500
Roman	8,400	4.200	Vasluĭ	4,900	2,300
Bacăŭ	15,600	5,400	Huşĭ	12,300	3,100

Iaşĭ 40,200 creştinĭ, 34,300 Evreĭ.

Potrivit cu acest număr însămnat al Evreilor şi eï avînd dreptul a cumpăra case în oraşe, multe proprietăţï urbane treecură în mînile lor. In Iaşi din 1520 de proprietăţï maï marï, 515 eraŭ ale Evreilor; în Botoşanï din 992 eraŭ vr'o 52 mănăstireştï, iar 460 evreeştï.[41]

Evreiï se îndeletniciaŭ maï cu deosebire, cu negoţul de banï şi cu acel al băuturilor spirtuoase, cele două căï principale prin care eï aŭ făcut se treacă avuţiile Moldovenilor în mînile lor, pe lîngă că puseră cu încetul stăpînire şi pe celelalte arteril ale vieţeï economice ce maï rămăsese printre Romînï.

In privirea negoţuluï de banï, contactul cu străinătatea puse pe Evreï în cea maï favorabilă poziţie. Boieriï, ameţiţï de frumuseţile ţărilor apusene şi moda eşind în curînd să fi mers „în lăuntru", ipotecele curgeaŭ pe moşiile boierilor, ipotecï luate de Evreï pentru împrumuturile făcute de eï, fie din baniï lor adunaţï prin economie, para către para, fie din banï străinï. Procentele fiind marï şi adăogite necontenit la capete, moşiile eraŭ scoase în vînzare, şi aşa dispărură una după alta marile averï boiereştï moldovene, întrînd în mînile claseï maï de jos, care nu e vorba, cumpăraŭ cele maï adese orï acele moşiï contractînd alte datoriï, în cît adese orï apăsarea nu era scuturată.

Datoria ipotecară a ţărilor romîne se urca pe la 1859 la 11,000,000 de galbenï (saŭ 407,000,000 leï) din care 4,000,000 pentru Moldova şi 7,000,000 pentru Muntenia.[42] Pentru a se uşura grelele dobînzï care ruinaŭ pe împrumutaţï; se proiecta de pe atuncea înfiinţarea unuï credit fonciar; dar un articol

41. *Mon. of. al Moldoveï*, 25, 31 Ianuarie, 3, 10 şi 16 Fevruarie 1861.

42. Expunerea de motive pentru proiectul de împrumut de 60 milioane de francï. *Mon. of. al Ţăreï Rom.*, 30 Septemvrie 1860.

deşteptător şi putem adăogi profetic, asupra acestuĭ aşăzămînt, spunea: „că acest credit trebuia să fie întrebuinţat numaĭ în scopurĭ de economie; altfeliŭ instituţia va deveni un institut de expropriare pentru marea majoritate a datornicilor proprietarĭ".[43] Dacă moşiile rămaseră în mînile pămîntenilor, aceasta s'a întimplat numaĭ din pricina dispoziţiilor ocrotitoare ale legilor vechĭ care împiedecaŭ pe străinĭ a agonisi proprietăţĭ rurale; de altfeliŭ ar fi avut şi ele soarta caselor din oraşe, din care aproape jumătate eraŭ de pe atuncĭ în stăpînirea străinilor.

Cum se face că în Ţara Romănească ruinarea boierimeĭ şi desfacerea averilor marĭ nu se îndepliniră pe o scară atît de întinsă ca în Moldova; ca acolo mulţĭ coborîtorĭ aĭ vechilor familiĭ păstrează încă moştenirile lor? Credem că pricina hotărîtoare a fost sistemul de cultură a pămîntuluĭ. In Muntenia, lucrarea în părtăşie cu ţaraniĭ aducea maĭ tot deauna un venit sigur, fără nevoirea unuĭ fond mare de exploatare, pe cînd în Moldova cultivarea pe sama proprietaruluĭ aducea adese orĭ trebuinţa de capitalurĭ marĭ care, în aniĭ slabĭ, se rezolvaŭ în ipotecĭ pe moşiĭ; apoĭ procentele urcate îndepliniaŭ ruina şi a celor puţinĭ care nu benchetuiaŭ averile lor şi nu le împrăştiaŭ la cele patru vînturĭ. O altă deosebire între Muntenia şi Moldova este că în cea d'întăĭ creditoriĭ fiind elemente străine asimilabile, averea bănească a ţăreĭ rămînea în mare parte tot în mînile Romînilor (saŭ al Romînizaţilor); în Moldova, încăpute în pungile neamului neasimilabil al Evreilor, ele eşiaŭ din patrimoniul poporuluĭ romîn.

---

43. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 31 Martie 1860. Prevederea s'a cam realizat. Astăzĭ datoria ipotecară a moşiilor şi caselor în toate rangurile întrece un miliard, şi nu ştim dacă a 10-a parte din împrumuturĭ a fost întrebuinţată la îmbunătăţirea fondurilor.

Dacă însă prin comerțul banilor în condițiile arătate, Evreiĭ se îmbogățiaŭ pe socoteala claseĭ avute, acel al băuturilor spirtuoase le aducea în mînă averea celor micĭ, dar care prin mulțimea lor răscumparaŭ puținătatea lor economică.

Negoțul cu rachiŭ era vechiŭ în țările romîne. La inceput el se importa în Moldova din Polonia și numaĭ de pe timpul luĭ Constantin Moruzi (1777—1782) se pomenește despre existența de velnițĭ în Moldova, pentru sprijinirea cărora și spre a face pe placul boierilor proprietarilor lor, domnul oprește întrarea rachiuluĭ leșesc.[44] Consumația acesteĭ băuturĭ sporia necontenit și maĭ ales de la introducerea fabricăreĭ eĭ din grîne, pe la 1844. La suirea luĭ Alexandru Ioan I în scaun, întrebuințarea eĭ era aproape obștească în Moldova, maĭ mult saŭ maĭ puțio cunoscută în Muntenia, unde era înlocuită cu țuica saŭ rachiul de prune. Relele efecte ale consumăreĭ rachiuluĭ de către săteniĭ din Moldova se observase încă de pe atuncĭ, și *Steaua Dunăreĭ* numește prea bine această băutură: „otrava țaranuluĭ.[45] Răspîndindu-se tot maĭ mult viciul pierzător al bețieĭ, productele velnițelor găsiaŭ o piață de desfacere tot maĭ îmbelșugată și numărul povernelor sporia pe zi ce merge. In 1860 eraŭ în Moldova 200 care produceaŭ în mijlociŭ fie care cîte 10,000 de vedre de rachiŭ pe an, decĭ o producțiune totală de 2,000,000 de vedre, maĭ toate consumate ca băutură, ceea ce făcea aproape de o vadră de cap pe an, proporție uriașă, dacă ținem samă că copiiĭ în deobște nu beaŭ și femeile mult maĭ puțin decît barbațiĭ.[46] *Tribuna* își pune întrebarea, „dacă este iertat de moral a fonda un venit numaĭ pe cumplita

44. *Istoria Romînilor din Dacia traiana* V, p. 253.
45. *Steaua Dunăreĭ*, 13 Aprilie 1860.
46. *Ibidem*, 15 Ianuarie 1860.

demoralizare, adecă pe beţia acelei mai trebuincioase clase a poporului"?[47]

Steaua Dunărei observă de asemene, că fiii lui Izrail, exploatatori ai acestei patimi teribile, duc îndobitocirea otrăvitoarei lor bauturi prin toate ramificările societăţei şi i absorb chiar pînea de toate zilele.[48] Pe lîngă această răspîndire a beţiei, crîşmele ţinute de Evrei, slujiaŭ mai ales la hotar, la săvîrşirea a feliurite delicte, precum contrabande, furturi, oploşirea şi înlesnirea trecerei Jidovilor vagabonzi de care era inundată ţara şi care năvăliaŭ fară nici o oprire.[49] Am văzut că faţă cu îngreuierea datoriei ipotecare, se vorbia de înfiinţarea unui credit fonciar. Faţă cu înmulţirea Jidovilor, a velniţelor şi a crîşmelor, nu se lua nici o măsură; ba chiar prin taxa de 5 lei la vadră asupra spirtului, adăogîndu-se veniturile statului, această sporire nu putea fi rău văzută, cu toate dreptele observări a le gazetelor.

Să venim acuma la poziţia Evreilor, în ţările romîne, la începutul domniei lui Alexandru Ioan I. Din vechime Evreii eraŭ îngăduiţi a'şi exercita religiunea, industria şi comerţul în ţările romîne; eraŭ îngăduiţi a se aşăza în sate; nu puteaŭ ţinea moşii în arendă nici cumpăra imobile rurale şi nici macar vii, iar case în oraşe puteaŭ cumpăra. Regulamentul organic, cea d'intăi organizare mai sistematică a ţărilor romîne, exclude pe Evrei de la drepturile politice, admiţînd la împămîntenire numai pe strai-

47. *Tribuna romîna*, 14 Ian. 1860.
48. *Steaua Dunărei*, 24 Martie 1860.
49. *Mon. of. al Mold.*, 9 Iulie 1860. Gazeta germană *Bukarester Intelligenzblatt*, 2 Decemvrie 1859 spune despre Evrei: „Es ist wahr, der moldanische Iude ist ein fataler Mensch, und sein Schaher weit eutfernt ein solider Handel zu sein".

niĭ de rit creştin.[50] Şi el păstrează oprirea Evreilor de a lua moşiĭ în arendă. Anul 1848 cu ideile luĭ liberale, aduse şi pe acea a *emancipăreĭ* Izraeliţilor —termin cam nepropriŭ.—Această idee este susţinută de Cogalniceanu în *Dorinţele partideĭ naţionale din Moldova*; dar ea rămîne fără nicĭ un rezultat, revoluţia fiind înăbuşită. O lege din 1852 reînoieşte învoirea Evreilor de a ţinea crîşme prin sate.[51]

Dar până atuncĭ, cetăţenia romînă nu era un bun aşa de căutat, de oare ce mulţĭ Romînĭ chiar se puneaŭ sub protecţiunea străina. Nicĭ măcar la Convenţia de Paris nu se văd stăruinţĭ de ale Evreilor de a fi primiţĭ în cetăţenia romînă, de oare ce şi ea păstrează, de şi încheiată sub ochiĭ Evreilor din Paris, cetăţenia romînă numaĭ creştinilor. De aceea, o foae evreească ce apărea în Iaşĭ în tipografia H. Goldner şi sub redacţia luĭ B. Feldman, intitulată *Gazeta romînă-evreiască*, în profesia eĭ de credinţă din numărul 1, din 12 Martie 1859, îşĭ mărgineşte scopul activităţeĭ eĭ numaĭ la literatură, comerciŭ şi industrie „întru cît edificiul politic rămînînd închis Iudeilor locuitorĭ în Principatele-Unite, am socotit a fi de prisos cu reproducerea în jurnalul de faţă, de articole politice“. Faptul este numai constatat de foaia evreiască, fără nicĭ un comentar, fără nicĭ o protestare.[52] Conform cu această tendinţă a Evreilor îĭ videm în 1860 Aprilie, cerînd, ca limba de predare în scoalele lor să fie acea germană. Ministerul răspinge această cerere ca protivnică art. 97 din aşăzămîntul scolar.[53]

50. Art. 1431 *Codul Calimah*. Insă legea Munteniei din 15 Martie 1840 opreşte pe Izraeliţiĭ din Valahia să cumpere locurĭ în afară de barierele oraşelor. Anexa X a *Reg. Moldoveĭ*: *Despre Indigenat* art. I şi Anexa P. cap. L.
51. *Manualul administrativ* II, p. 41. Dr. Felix. *Istoria igieneĭ în Romania*, Partea I, al doile memoriŭ, p. 100.
52. Se află cîteva numere din această gazetă în biblioteca din Iaşĭ.
53. V. A. Ureche. *Istoria scoalelor*, III, p. 234.

Eĭ caută apoĭ îmbunătăţirea soarteĭ lor pe alte căĭ. Aşa eĭ stăruesc şi obţin desfiinţarea taxeĭ Jidovilor la 1 Ianuarie 1860, o dare în destul de apăsătoare ce atîrna asupra lor şi pentru răspunderea căreia li se încuviinţase din vremurĭ maĭ vechĭ sporirea preţuluĭ cărneĭ *cuşer*. Prin această măsură se adusese comerţul cărneĭ în deobştie, în cele mai multe din oraşele moldoveneştĭ, în mînile Evreilor, de oare ce eĭ vînzînd carnea *cuşer* cu 70 de parale oca, iar pe eĭ costîndu-ĭ numaĭ 14 ca preţ de cumpărătura, eĭ cîştigaŭ aşa de mult, în cît pe lîngă plata taxeĭ eraŭ puşĭ în poziţie de a vinde carnea *trif* (necurată pentru eĭ) creştinilor cu un preţ aşa de jos, că punea pe aceştĭ din urmă în neputinţă de a concura cu eĭ la vînzarea acestuĭ lucru de hrană. pe care puteaŭ să'l lese cu un preţ foarte jos creştinilor, scoţindu-şĭ profitul din *cuşer*.[54] Desfiinţarea taxeĭ Jidovilor ar fi trebuit să aibă de urmare suprimarea facultăţeĭ lor de a putea urca preţul cărneĭ *cuşer*, ceea ceĭ-ar fi silit a rîdica pe acel al cărneĭ *trif* şi le ar fi răpit avantajul în concurenţa cu creştiniĭ. Lucru însă nu se făcu, cu toate că ziarele cerură această măsură. Astfeliŭ rămase comerţul cărneĭ confiscat de Evreĭ în maĭ totalitatea oraşelor moldovene.

Evreiĭ însă se convinsese în curînd că, faţă cu schimbarea situaţieĭ ţărilor romîne care făcuse chiar pe mulţĭ supuşĭ aĭ marilor state europene, să prefere cetăţenia romînă, aceleia de care se ţinuse pănă atuncĭ, trebuia să-ĭ îndrume şi pe eĭ la dobîndirea drepturilor politice şi a renunţa la poziţia pănă acum atît de rîvnită de eĭ de *Unterthan*.[55] Eĭ în-

54. *Patria*, 24 Iunie 1859.
55. Acest cuvînt desfăcut de Romînĭ în articol şi substantiv, după limba lor, dădu naştere porecleĭ date de eĭ Jidovilor de *Tîrtanĭ* (Unterthan=un tîrtan).

cep a se mişca în acest sens, cînd cu desbaterea constituţieĭ în comisiunea centrală. Cu acest prilej daŭ Jidaniĭ primul asalt, bine înţeles teoretic la cetăţenia romînă. O broşură scrisă de un Izraelit romîn intitulată *Emancipaţiunea Izraeliţilor în România* apare în Paris în anul 1861 [56] şi apără cu mult foc această cauză înaintea păreriĭ obşteştĭ. Este primul pas al Evreilor prin care cer egalizarea drepturilor, prima verigă a serieĭ însemnate ce se desvoltă încă sub ochiĭ noştri.

Părerile autoruluĭ anonim fură îmbrăţoşate cu mare căldură de toată presa izraelită, şi preşedintele Alianţeĭ izraelite din Paris, Carvalho, scrie redactoruluĭ unuĭ mare ziar (nu se spune care) ce reprodusese broşura, că „lucrarea va fi luată de bază la negociările ce ar fi întreprinse pentru a sprijini dorinţele coreligionarilor romînĭ". Broşura exprimă credinţa, că „noua constituţie a Principatelor va ţinea drept onoare de a înscrie marele principiŭ al egalităţeĭ religioase, civile şi politice care este primul semn al libertăţiĭ uneĭ naţiunĭ şi siguranţa progresuluĭ şi a prosperităţeĭ sale. Avem de chezăş al speranţelor noastre simpatia manifestă a unor barbaţĭ eminenţĭ dintre Romînĭ şi cuvintele atît de frumoase ale principiuluĭ, căruia voinţa naţională a încredinţat puterea şi care, maĭ a doua zi după a luĭ întronare, răspundea uneĭ deputaţiunĭ, că „nu vreaŭ se văd în Principatele-Unite nicĭ creştinĭ, nicĭ Jidanĭ, ci numaĭ Romînĭ".[57]

In această broşura, Izraelitul romîn pledează pentru egalizarea deplină a Jidanilor în Romînia, şi com-

---

56. *L'émancipation israélite en Roumanie* par un Israélite roumain, Paris, 1861.

57. De şi nicĭ un act oficial al timpuluĭ nu reproduce astfeliŭ de vorbe ale domnitoruluĭ, ele a putut fi rostite, dacă luăm în privire cele ce spune Alexandru Ioan I, tot relativ la Jidanĭ, în mesajul săŭ din Decemvrie 1864. Maĭ jos p. 184. Alianţa izraelită se înfiinţase în 1860.

bate toate argumentele religioase, economice şi politice ce de pe atuncea se aduceaŭ în contra acesteĭ egalizărĭ. De la această broşură înainte, se pune pe tapet *chestiunea izraelită* în ţările romîne, şi lucrul se explică, dacă pe de o parte luăm în privire, că atuncĭ le vine Evreilor pentru întăia oară în gînd, să se folosască de schimbarea de regim in ţările romîne, pentru a-şĭ îmbunătăţi şi eĭ poziţia; iar Romînii aĭ căror simţimînt naţional se deşteptase maĭ cu samă de la 1857 în coace, încep a pricepe maĭ lămurit primejdia implicată în o asemene pretenţie.[58]

De şi rezolvirea împărtăşireĭ Evreilor la drepturile politice trebuia aşteptată de la constituţia ţăreĭ care de abia intra în desbatere, totuşĭ poziţia lor se îmbunătăţi încă din ceea ce era maĭ înainte. Eĭ capătă dreptul de a avea scoale confesionale, pe temeiul principiuluĭ toleranţeĭ religioase proclamat de Convenţia de Paris.[59]

Lovitura de stat şi noua constituţie întocmită de domn aduse din noŭ în desbatere chestia jidovească. Jidaniĭ gîndind că a venit momentul pentru a dobîndi împărtăşirea la drepturile pămîntenilor, se vede că aŭ pus în lucrare mijloace ascunse, spre a dobîndi această poziţie, cu prilejul schimbăreĭ autoritare a constituţiuneĭ din partea domnitoruluĭ. Romînii simţind uneltirile făcute, porniră iarăşĭ o campanie prin presă în contra lor, în care se deosebiră maĭ ales două lucrărĭ: Articolul d-luĭ A. D. Holban din *Viitorul* din Iaşĭ şi o broşură a luĭ D. Popasu absolvent în drept şi ştiinţele politice de la Universitatea din Halle. Acest din urmă, antisemit infocat, pune ca dilemă la începutul lucrăreĭ sale, că „saŭ

58. *La Question israëlite en Roumanie*, Paris, 1869, p. 1—15.
59. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 22 Noemvrie 1861.

noĭ răspingem cu energie şi dispreţ impertinentele pretenţiunĭ de emancipare ale Evreilor şi ne silim a scăpa prin mijloacele cele maĭ nimerite şi maĭ urgente, chiar de Jidaniĭ pe care îĭ maĭ avem din nenorocire, saŭ noĭ renunţăm la independenţă, ba chiar la existenţă statuluĭ şi a naţiunei romîne, pentru a deveni sclaviĭ, iloţiĭ dispreţuiţĭ aĭ Jidanilor". O convieţuire nu ar fi cu putinţă decît „atuncea, cînd Evreiĭ se vor desbrăca de legea luĭ Moisi; cînd se vor denaţionaliza şi vor putea deveni adevăraţĭ cetăţenĭ aĭ unuĭ stat".[60]

Acestor învinuirĭ, Evreiĭ se grăbesc a răspunde şi anume celor aduse de Holban prin o scriere a doctoruluĭ *Silberzwaig*, preşedintele uniuneĭ izraelite din Iaşĭ, iar luĭ Popasu prin o broşură anonimă din Bucureştĭ subsemnată „*Un Romîn*".[61] In această din urmă se spun, pe lîngă argumentele trebuitoare cauzeĭ şi unele adevărurĭ care întăresc, şi din partea această, caracteristica situaţieĭ economice a ţăreĭ. Maĭ întâĭ broşura tăgăduieşte că tot comerţul, toată industria, toate capitalurile ar fi în mînile Evreilor. „Adevărul şi tristul adevăr, urmează ea maĭ departe e că mare parte din comerţ, industrie şi capitalurĭ sunt în mînile străinilor: Grecĭ, Bulgarĭ, Armenĭ şi Germanĭ. Domnul Popasu ar fi trebuit să

60. Vezĭ *Viitorul*, din 1863 şi broşura *Sunt saŭ nu Evreiĭ folositorĭ Principatelor-Unite?* de D. Popasu, Bucureştĭ 1864. Ni se pare că aicĭ se găseşte pentru întăia oară emisă părerea cea adevarată şi sănătoasă a deslegăreĭ chestiuneĭ evreeştĭ; saŭ dacă deslegarea pe această cale pare cu neputinţă, argumentul cel maĭ hotărîtor contra cererilor lor; căcĭ la Evreiĭ religia este maĭ mult decît o credinţă; este o formă de viaţa naţională. Nu poate însă nime să aparţină deodată la două legăturĭ naţionale.

61. *Chestiunea izraelită în Romănia* de doctorul Zilberzwaig Iaşĭ 1864 (nu am putut găsi broşura). *Evreiĭ în Romania ce sunt şi ce pot să fie* de un Romîn, Bucureştĭ 1865. Evreiĭ maĭ sunt sprijinitĭ în foile romîne, buna oară în *Reforma*, de articolele luĭ Vaillant 8 Dec. 1864 şi urm. De asemine în *Convenţiunea*, unde sunt apăraţĭ contra imputărilor luĭ Cogălniceanu, 28 Ianuarie şi 14 Fevruarie 1864.

pună străinĭ în loc de Evreĭ". Pentru Muntenia nu se poate tăgădui temeinicia acesteĭ observațiunĭ, de oare ce Evreiĭ eraŭ pe atuncĭ aicĭ, în număr mult maĭ mic decît în Moldova, și străiniĭ eraŭ reprezentațĭ maĭ cu samă prin alte elemente.[62] Dar se întreabă broșura maĭ departe: „din ce cauză s'aŭ grămădit atîța străinĭ în țările noastre? Pentru ce tot comerțul, toată industria, toate capitalurile se află în mînile lor? Pentru ce oare Romînul nu maĭ este decît agricultor, amploiat saŭ servitor? Străiniĭ nu aŭ cucerit țara cu sabia, nicĭ aŭ fost ocrotițĭ prin legĭ, pentru a pune mîna pe comerț, industrie și capitalurĭ. Eĭ s'aŭ aruncat cu activitate și stăruință în toate ramurile comerțuluĭ și ale industrieĭ, aŭ muncit fără a obosi, aŭ trăit cu economiĭ și aŭ ajuns a se înavuți, a face capitalurĭ și a cumpara moșiĭ și un mare număr de case prin orașe. Era aceasta culpa lor? Din contra credința Romînuluĭ era că cine învață carte, trebue să fie funcționar, și visul săŭ, îndată ce se apuca de învățătură, era funcțiunea, cu hotărîre de a întrebuința toate mijloacele spre a înainta, a se boieri și a se chivernisi. A fi lipscan, postavar, peptănar, bancher, tabacar, tîmplar, ferar, curălar, era privit, dacă nu ca desonoare, dar ca un ce foarte scăzut, foarte umilit, de către biurocrațĭ și de clasele înalte ale societățeĭ. Starea de agricultor chiar nu era mult maĭ onorată".[63]

De și aceste argumente nu pot aduce deslegarea chestiuneĭ evreștĭ, totușĭ ele aŭ meritul de a pune

62. Intr'un comitet pentru a veni în ajutorul inundaților, comitet compus din mariĭ comercianțĭ din Bucureștĭ, figurează ca fruntașĭ aĭ comerciuluĭ capitalieĭ următoarele nume: *Miron Vlasto, Constantin Derussi, Mihail Califar, Iosif Halfon, George Coemzopol* și *Garabet Anuș*, (*Mon. of.*, 11 Martie 1865). Nicĭ un Romîn.

63. In aceste polemicĭ sunt și părțĭ hazliĭ? Așa *Tribuna* din 25 Maĭ 1864 spunînd că în Elveția Evreiĭ sunt maĭ răŭ tratațĭ de cît la noĭ, broșura „Romînuluĭ" răspunde, că ce aŭ nevoe Romîniĭ să iee exemple de la *brînzarĭ?* Nu numaĭ că Svițera nu este maĭ înaintată ca noĭ; dar chiar e departe de a putea intra în comparație cu noĭ" (?!)

şi maĭ viŭ în lumină cauzele pentru care elementele străine şi cu deosebire Evreiĭ aŭ ajuns se îngenuncheze pe Romînĭ pe tărîmul economic.

Evreiĭ se siliaŭ să dobîndiască drepturĭ, arătîndu-se în lăuntru ca bunĭ patriotĭ, precum o fac buna oară atuncĭ, cînd societatea izraelită *Cultura* provoacă pe Jidanĭ la subscripţie pentru armată, în viderea că domnitorul promisese că se va ocupa de chestiunea izraelită şi că eĭ speraŭ decĭ să dobîndească emanciparea lor măcar în parte.[64] Şi într'adevăr că domnitorul în mesajul săŭ din 6 Decemvrie 1864 spune, că „ţinînd samă de împrejurările locale, guvernul va lua măsurile cuvenite pentru emanciparea Romînilor de rit izraelit".[65] Buna voinţă a domnitoruluĭ pentru Evreĭ se vede şi de pe aceea, că ziarul *Constituţiunea* atăcînd religia izraelită, primeşte un avertisment.[66] Dacă însă domnitorul se arăta plecat a încuviinţa Jidanilor oare care drepturĭ, ţara se opunea acesteĭ tendinţe, şi legea care învoia străinilor dreptul de a cumpara imobile rurale, mărginea această învoire numaĭ celor de rit creştin, şi aceasta cu toate plîngerile ambasadoruluĭ francez din Constantinopol pentru această răstrîngere.[67]

Chestiunea izraelită fusese însă numaĭ pusă pe tapet în domnia luĭ Cuza. Seria produsă prin desvoltarea eĭ este încă în plină putere in zilele noastre.

---

64. *Reforma*, 15 Ianuarie 1864. *Statutele societăţeĭ izraelite din Iaşĭ* 1864 Iaşĭ Aprilie, aprobate de guvern, pun ca scop al societăţeĭ: „dobîndirea de drepturĭ cetăţeneştĭ din partea Izraelituluĭ. Va stărui a propaga romînismul între Izraeliţiĭ din Moldova. Intru cît ştim că dobîndirea dreptuluĭ de cetăţenie este numaĭ o chestie de timp, vom sprijini *patria* şi vom lupta chiar de astăzĭ pentru dînsa cu toată energia".

65. *Mon. of.*, 7 Dec. 1864. Evreiĭ se grăbesc a mulţămi domnitoruluĭ pentru făgăduinţa conţinută în mesaj. Adresa lor e reprodusă de *Courrier d'Orient* 21 (5) Ian. 1865.

66. *La Patrie*, 27 (15) Ian. 1865; *l'Opinion nationale*, 16 (4) Fevr. 1865.

67. Legea din 20 Aug. 1864. Cf. *Negri c. Cuza*, 14 Sept. 1864. *Corespondenţa*, p. 197.

Starea financiară. După ce am analizat cîte-va întrebărĭ care staŭ în cea maĭ strînsă legătură cu starea economică, dar care izvorăsc din alte împrejurărĭ decît din această stare însușĭ, să trecem acuma la cercetarea condițiilor materiale care încunjuraŭ viața poporuluĭ romîn, spre a ne da samă de mijloacele ce-ĭ stăteaŭ la îndămînă, spre a se îndruma pe calea civilizațieĭ.

Dacă privim întăĭ la mijloacele de care dispunea statul, găsim chiar de la început pusă temelia uneĭ grave descumpenirĭ între veniturĭ și cheltuelĭ, care descumpenire îșĭ are obîrșia în înlăturarea de către Convenția de Paris a măsurilor ocrotitoare în această privință, și îngăduirea decĭ a pătrundereĭ spirituluĭ stricat care predomina în conducerea daraverilor private și în a acea a daraverilor publice.[68]

Aceasta se vede chiar în anul întăĭ al domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, cînd budgetul Munteniei sare de odată de la 40,000,000 în 1859 la 74,000,000 în 1860 iar acel al Moldoveĭ de la 22,000,000 în 1859 la 44,000,000 în 1860;[69] iar budgetul scoalelor din Moldova se urcă de odată de la 1,700,000 la 18,000,000 în 1860.[70]

Și dacă acest spor s'ar fi făcut în timpul uneĭ situațiĭ înfloritoare a caselor publice, tot ar fi mers. Dar în ce stare de destrăbălare ele se aflaŭ la începutul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, ne o vor arata cîteva spicuiturĭ culese pe icĭ pe colea în izvoarele timpuluĭ. Casa militară a Moldoveĭ era deșartă; ofițerilor nu li se plătise lefile pe maĭ multe lunĭ, și soldațiĭ umblaŭ goĭ și desculțĭ. Tot așa stătea și casa scoalelor care nu răspunsese de ½ de an lefile în-

68. Maĭ sus, Vol. I, p. 10—11.
69. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 13 Octomvrie 1860; *Mon. of. al Mold.*, 5 Decemvrie 1859. 10 August 1860. Comp. *Analele economice*, 1862, No. 9—12, p. 191; *Tribuna romîna*, 20 Decemvrie 1859.
70. *Mon. of. al Mold.*, 26 Iulie 1860. Cf. Budgetul scoalelor pe 1860.

vățătorilor de la sate.[71] Comisarii de control la finanțe iarăși nu fusese plătiți de 7 luni.[72] Statul cerșetorea ofrande de la privați și nu se rușina cînd i se oferiaŭ. Așa Teodor Balș i hărăzește într'un rînd 200 de galbeni, iar călugării de la Neamț 4000; maĭ multe sumĭ se subscrise fără procente la împrumutul de 8,000,000 de leĭ.[73] In Moldova o cerere de împrumut de 5,000,000 lei cade, de oare-ce era sigur, că nu se va găsi de unde să se împrumute, lipsind creditul,[75] și așa maĭ departe.

Și cum se făcuse sporul budgetuluĭ? Nu se dobîndise întăĭ veniturile trebuitoare și apoĭ să se întocmiască, după ele, sporul cheltuelelor, ci se votase maĭ întăĭ cheltuelele și pe urmă, neputîndu-se găsi mijloacele de acoperire, se recurse la măsurĭ extraordinare. Ministrul de finanțe mărturisește singur, că a fost „silit, spre a nu impovora cotitatea contribuției și a nu recurge la un împrumut, să întrebuințeze întăĭ toate rezervele exercițiuluĭ 1859".[76]

Așa se echilibra însă budgetul numai pe hîrtie. De atunci a început seria cheltuelelor peste puterile țăreĭ, care s'a trăgănat pănă în zilele noastre, și a căreia început poate fi pus în budgetul anuluĭ 1860.

Creșterea cheltuelelor era datorită maĭ cu samă sporireĭ neîncetate a număruluĭ funcționarilor și adăogireĭ lefilor lor. Complicările contabilitățeĭ franceze cereaŭ această sporire, pentru înzăstrarea îndestulătoare a serviciuluĭ țăreĭ. Se proclama chiar un principiŭ fatal pentru starea finanțelor noastre, anume că „trebue să ne ferim de o administrație puțin cos-

---

71. Generalul Milicescu în ședința din 30 Ianuarie. *Mon. of. al Mold.*, 12 Fevruarie 1859.
72. *St. Dunăreĭ*, 30 Maĭ 1859.
73. *Tribuna*, 16 Iulie 1859.
74. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 5 și 10 Aprilie 1859.
75. *Mon. of. al Mold.*, 12 Fevruarie 1859.
76. Winterhalter în *Romînul*, 23 Noemvre 1862.

tisitoare, şi că pe cît se va cheltui maĭ mult, pe atîta ţara va fi maĭ bine administrată, principiŭ în contra căruia în zădar luptase uniĭ din oameniĭ bine cugetătorĭ aĭ timpuluĭ. Aşa *Winterhalter* ne arată, că în virtutea acestuĭ principiŭ salinele care custaŭ în 1860 suma de 1,171,120 de leĭ, în 1861 înghiţaŭ cu exploatarea lor, 3,972,471 de leĭ; iar sporul de venit ce se cîştigase cu această administraţie maĭ costisitoare era numaĭ de 995,900 de leĭ, încît în realitate era o pierdere de 1,895,451 de leĭ.[77]

Pentru a se echilibra budgetul, se recurgea la evaluărĭ cu totul fantastice care urcaŭ veniturile numaĭ pe hîrtie şi trebuiaŭ să lese numaĭ decît un deficit în casa statuluĭ. Aşa venitul contribuţiilor directe se sporeşte în evaluare de la 53,000,000 la 76,000,000; timbrul de la 27,000,000 la 38,000,000: salinele de la 26,000,000 la 29,000,000 şi aşa maĭ departe.[78] Este adevarat că veniturile se adauseră de la un timp, prin întinderea lor asupra întregeĭ poporaţiĭ şi apoĭ prin sporirea feliuluĭ lor. Dar nu se ţinea samă de maĭ multe împrejurărĭ: maĭ întăĭ, că nicĭ odată impozitele nu produc îndată ce sunt aplicate, tot ce se poate scoate din ele; apoĭ de răua voinţă a foştilor privilegiaţĭ care căutaŭ în toate modurile să scape de a lor plată. Se făcea un abuz de tot deochiat cu cererile de iertărĭ de dărĭ, pe baza certificatelor de sărăcie, aşa că ministrul finanţelor este nevoit să publice, că asemene certificate nu vor maĭ fi luate în băgare de samă, de nu vor fi fost întărite de municipalităţĭ, pentru a pune un capăt principiuluĭ, că „a abuza de averea statuluĭ nu este a

77. *Idem, Ibidem*, 30 Noemvrie 1862, confirmat prin expunerea de motive a budgetuluĭ pe 1863 a ministruluĭ de finanţe A. Cantacuzen, cetită în şedinţa din 10 Noemvrie 1862. *Desbaterile adunăreĭ* pe 1862—1863.

78. *Expunerea proiectuluĭ de budget pe 1863*, citată în nota prec.

abuza".[79] De aceea și domnitorul, în mesajul de deschidere a adunăreĭ Moldoveĭ din 4 Decemvrie 1861, spune, între altele, că „greutatea cea maĭ mare a fost de a se iniția țara la un sistem de dărĭ bazat pe egalitate, pe cînd până acuma era bazat pe privilegiŭ".[80] Atît de înrădăcinat era vechiul sistem în cugetul oamenilor, că găsim pe un boier din Roman, Teodor, dînd o hîrtie, în care spunea, că „preferă să fie spînzurat decît să plătiască birul".[81] Ministrul Mavrogheni ne spune, că „răul cel mare in finanțele noastre este: neîncasarea contribuțiilor, păsuiala autorităților și lipsa uneĭ contabilitățĭ regulate".[82] Dar nu numaĭ contabilitatea nu era regulată; nicĭ adunările nu-șĭ făceaŭ datoria de a vota budgetul la timp. Domnitorul, în mesajul săŭ din 4 Decemvrie 1861 spune, că „de la suirea mea pe tron, un singur budget s'a putut vota și acesta numaĭ 6 lunĭ după începerea exercițiuluĭ".[83] In zădar convoacă domnitorul adunarea înaintea termenuluĭ eĭ legal de 23 Decemvrie 1862, pentru a se putea vota budgetul pe 1863. Până să se tipăriască, se întrâ în sesiunea ordinară și se începe noul exercițiu (1 Ianuar 1863) tot cu budgetul nevotat.

Din pricina acestor împrejurărĭ starea financiară mergea tot maĭ răŭ; cheltuelele sporiaŭ fără a li se găsi mijloace de întimpinare; dările și cîte eraŭ nu se încasaŭ, și rămășițele se adunaŭ din an în an tot maĭ numeroase. Ministrul de finanțe este nevoit să facă mărturisirea cam stranie, că „veniturile din dările *directe* ar fi supuse îndoieleĭ și unor variațiunĭ

79. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 23 Decemvre 1861.
80. *Mon. of. al Mold.*, 9 Decemvre 1861.
81. Cogălniceanu în cuvîntarea de apărare a ministeriuluĭ săŭ în ședința din 15 Fevruarie 1861. Procesul verbal al adunăreĭ Moldoveĭ No. XXI, p. 272.
82. *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1861.
83. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 4 Decemvre 1861.

neînlăturabile", cînd este cunoscut că cele maî sigure venituri sunt tocmaî acele directe şi că variaţiunea este însuşirea veniturilor indirecte. „Că în afară de veniturile scoalelor de 6,832,293 de leî, din 35,935,618 de leî, venituri din contribuţiunî directe prevăzute prin budgetul Moldeveî pe 1860, s'a încasat numaî 28,036,559".[84] Pentru a se acoperi nevoile arzătoarea ale statuluî, guvernul cere, în şedinţa din 4 Maî 1861, un împrumut de 4,000,000 de leî, „trebuitor spre a plăti amploaiaţiî şi soldaţiî şi a se îndestula bolnaviî cu hrană, lipsa tezauruluî provenind din neîncasarea arenzilor moşiilor mănăstireştî şi acea *a imposituluî fonciar*".[85]
In zadar şi acum se rîdicase maî multe glasurî, pentru a protesta contra unuî asemene sistem. Barbu Catargiu accentuază, fără răsunet, „spaima ce o simţim cu toţiî, pentru mulţimea covârşitoare a cererilor de pensie", iar principele D. Ghica adaoge, că „vina aceste stări de lucrurî este a acelora care aŭ luat oamenî ce aveaŭ încă praful băncilor pe coate şi i-aŭ pus în toate serviciile statuluî, trimiţînd la pensie pe aceî care puteaŭ servi încă".[86] Setea de a se înfrupta din fondul pensiunilor era aşa de mare că se vedeaŭ pensionarî care, după ce primiaŭ pensiunile lor regulat cuvenite, maî cereaŭ pensiî viagere saŭ chiar împărţirî de la cutia milelor.[87] Scarlat Creţulescu adaoge, că „pe cînd se aştepta o maî bună cumpenire a întrebuinţăreî veniturilor statuluî, se ivi înmulţirea de posturî cu lefurî însamnate, din

84. *Mon. of. al Mold.,* 8 Aprilie 1861.
85. *Mon. of. al Ţăreî Rom.,* 9 Maî şi 13 Iulie 1861.
86. Şedinţa din 13 Maî 1861. *Mon. of. al Ţăreî Rom.,* 20 Maî 1861. Vezî maî sus cum Cogălniceanu numeşte în funcţiî pe premianţî, p. 166.
87. Numele funcţionaruluî care cerea împărtăşire de la cutia milelor, vezî *Mon. of. al Mold.,* 23 August 1861. Copiiî luî trăesc încă. Fabulistuluî A. Doniciî i se face o pensie viageră pe lîngă acea ce o primea pentru slujbă. Vezî cele ce le spune Prijbeanu în şed. din 20 Martie 1862. Tot aşa se face cu Catinca Fotino. Vezî şedinţa din 3 Aprilie 1862.

care o mare parte nu sunt decît sinecurĭ".[88] Maĭ ales budgetul instrucţiuneĭ creştea fără nicĭ o proporţiune, iar Brăteanu declara că el răspunde de această sporire, întru cît ţara are nevoie de instrucţie". [89]

După cele spuse până aicĭ, s'înţelege de la sine în ce stare trebuiaŭ să se afle finanţele statuluĭ. Funcţionariĭ adese orĭ nu eraŭ plătiţĭ de 6 lunĭ.[90] Prin legea din 5 Martie 1862, s'a creat ca sistem financiar, datoria flotantă, de care toate statele caută astăzĭ să scape pe cît se poate. Bonurile de tezaur eraŭ însă menite a întimpina cheltuielele, până lă încasarea veniturilor. Ba ministrul se fericeşte despre izbînda operaţiunilor, arătînd, că „publicul subscriea maĭ curînd la bonurĭ cu scadenţe maĭ lungĭ de 3 lunĭ, fiind dobînda 10%. Indată ce ele sunt plătite, sumele sunt din noŭ reîmprumutate. Succesul acesteĭ operaţiunĭ este asigurat şi putem spera, că bonurile de tezaur vor permite a învinge crizele care aŭ necesitat împrumuturĭ oneroase de bancă".[91] E drept că bonurile de tezaur feriaŭ pe stat de a recurge la străinĭ pentru împrumuturĭ, lucru ce se considera pe atuncĭ ca primejdios. [93] Eraŭ însă oamenĭ prevăzătorĭ care desaprobaŭ în deobşte orĭ ce feliŭ de împrumuturĭ. Ioan Brăteanu spunea cu prilejul uneĭ cererĭ de acest feliŭ: „Mergînd tot aşa, şi îngrămădind credite peste credite, împrumuturĭ peste împrumuturĭ, nu facem alta ceva pentru finanţele statuluĭ, decît ce aŭ făcut feciorii de boierĭ cu averile lor". Cu toate aceste tot Brăteanu am văzut, că aproba orĭ ce cheltuelĭ, cînd era vorba de instrucţia publică. [93]

88. *Romînul*, 7 Noemvrie 1862.
89. *Unirea*, 25 Fevruarie 1861.
90. *Romînul*, 21 Fevruarie 1861.
91. Referatul ministeruluĭ de finanţe. *Mon. of.* 15 Septemvre 1862. Cf. *Ţăranul romîn*, 25 Fevruarie 1862.
92. *Romînul*. 11 Fevruar 1862, care reproduce un articol de Grenier din *Le Constitutionnel*.
93. Şedinţa din 26 Fevruarie 1862. *Mon. of.*, supl.

Secularizarea averilor mănăstireştĭ aduce de odată un spor însămnat în veniturile statuluĭ, vr'o 20,000,000 de leĭ, şi s'ar putea aştepta ca situaţia financiară să se fi îmbunătăţit. Adaosul însă fu înghiţit şi se trecu chiar mult peste el, prin săritura cea vajnică făcută de cheltuelele budgetare de odată de la 1863 la 1864. Pe cînd pe 1862 cheltuelele eraŭ de 124,000,000 şi de 127,000,000 pentru 1863, pentru anul lovitureĭ de stat ele se urcă de odată la 204,000,000 din care 166,000,000 ordinare iar 38,000,000 extraordinare. Pentru 1865 budgetul se reduce în chip simţitor la 159,000,000 de leĭ veniturĭ şi 158,000,000 cheltuelĭ; dar tot în disproporţie cu mijloacele reale.[94] Nu numaĭ că veniturile ţăreĭ, cu tot adaosul averilor mănăstireştĭ, nu ajungea spre a lor întimpinare; dar budgetul trebue să fie echilibrat prin un împrumut de 18,000,000, menit a se plăti primele sumĭ datorite proprietarilor din obligaţiile rurale. S'înţelege că un urieş deficit se punea în perspectivă, şi ministrul de finaţe Bălăceanu se sileşte să-l justifice prin consideraţiunĭ retrospective; „că el ar proveni încă din 1860, cînd la reorganizarea ţăreĭ, s'a sporit cheltuelele, fără a se căuta şi veniturile din care ele să fie întimpinate; ba încă aceste din urmă s'aŭ micşurat, desfiinţindu-se taxa de export". [95] Să se adaogă apoĭ neîncasarea rămăşiţelor, în lipsă de agenţĭ îndestulătorĭ; iar cînd se înmulţi numărul lor, din sporul cheltuelelor încăsăreĭ. Rămăşiţele îngrămădindu-se necontenit, ele nu maĭ putură fi încasate, ur-

94. *Expunerea ministruluĭ de finanţe*, Steege, făcută în şedinţa din 23 Decemvre 1864.

95. Raportul ministruluĭ de finanţe ad-interim Bălăceanu, publicat în *Mon. of.*, 13 Iulie 1864. Comp. *Ibid.*, 14 Ianuarie 1865. Taxa de export se reînfiinţase, hotărîndu-se de astă dată, cu înţălepciune, desfiinţarea eĭ treptată cu începere de la Octomvrie 1864, potrivit cu urcarea celorlalte impozite. *Analele economice* No. 13—16, 1863, p. 223 şi No. 16—20, 1864, p. 219.

cîndu-se la sumî prea marî pentru contribuabilî.[96] Pănă la 1 Noemvrie 1865 ele eraŭ de 54,000,000 de leî, maî mult de a $^{1}/_{4}$ parte din veniturile totale.[97] Cu tot sporul personaluluî perceptorilor, sistemul încăsărilor era vicios, perceptorii fiind plătiţî cu lefi fixe. In 1865 se scad aceste lefi şi se incuviinţază o remiză de la sumele încasate.[98] Să se adaogă către aceste împrejurărî, stăruinţa neajunsurilor vechî, nevotarea budgetelor la timp (pentru prima oară se făcu lucrul de camera chemată în 1864—1865 în urma decretăreî noueî legî electorale), evaluarea exagerată a veniturilor,[99] nedeprinderea părţeî avute a societăţeî cu plata impozitelor şi tendinţa nenorocită a tuturor autorităţilor de a urca cheltuelele, sporind funcţiunile şi retribuţiunile lor. Fie-care creaţiune nouă: consiliî comunale, judeţene, camere de comerţ, căutaŭ să obţină lefurî cît maî marî. O circulară a ministruluî de externe, Florescu, din 1865 atrage luarea aminte a prefecţilor asupra faptuluî, că „înfiinţarea comunelor a deslănţuit o mulţime de dorinţî spre îmbunătăţirî care nu staŭ în raport cu mijloacele ju-

---

96. Jurnalul consiliuluî de miniştri, 15 Septemvre 1863, *Mon. of.*, 19 Septemvre 1863. Ministrul finanţelor în şedinţa din 20 Noemvrie 1863 (*Mon. of.*, supl. 39, 1864) spune: „Avem creanţe a diferiţî debitorî aî statuluî pe sume de 8,000,000 de leî, osăbit de rămăşiţî ale căror sumă e fabuloasă, dar ale căror încasare e nu maî puţin problematică. De s'ar încasa rămăşiţele şi creanţele private, statul şi-ar plăti datoria". (In 1864 capitalul datorieî publice era de 42,000,000 de leî).

97. Iată tabloul acestor rămăşiţî neîncasate:

din contribuţiî directe	— 15,000,000	
— indirecte	— 8,000,000	
— domeniî	— 20,000,000	(din cauza legeî rurale)
— poştă şi telegraf	5,500,000	
— diverse	— 5,500,000	
Total.	. 54000,000	

98. *Mon. of.*, 5 Fevruarie 1865.

99. Asupra acestuî punt iată o dovadă pozitivă. Venitul total al proprietăţeî fonciare, după statistică, era de 170,259,825. Impozitul fonciar fiscal de 4% insuma cifra de 6,809,592 din care se percepea numaî $^{2}/_{3}$ adică 4,539,728. In budget se evaluase cu toate aceste impozitul fonciar tot la 5,000,000, deci cu ştiinţă în maî mult cu 460,272 de leî. Vezî şedinţa din 12 Fevruarie 1865. *Mon. of.*, 12 Martie 1865.

deţelor, precum: înfiinţarea de şcolĭ de comerţ, agricultură şi de gimnaziĭ în maĭ multe oraşe secundare“.[100] Aceiaşĭ circulară deşteaptă comunele, să „facă a înţelege pe preoţĭ şi pe ceĭlalţĭ slujbaşĭ, că maĭ cu deosebire, în anul cel d'întâiŭ al organizăreĭ, trebue să se caute, şi să se tindă maĭ mult la o bună stare a caseĭ comunale, decît la mărirea salariilor lor“. De pe atuncĭ încep apoĭ a se face cheltuelĭ exagerate cu personalul tecnic, după cum se poate vedea lucrul din sporirea necontenită a costuluĭ unuĭ chilometru de şosea. In 1862 era 899 de leĭ; în 1862 de 1133; în 1864 de 1706, iar în 1865 de 3145!![101]

Legile pensiunilor eraŭ apoĭ absolut îngreuietoare pentru stat. După cea muntenească, un funcţionar civil putea să se retragă la pensie după 8 anĭ, iar militarul chiar după 6 anĭ, cu dreptul la $^1/_2$ lefeĭ; după 16, respectiv 12 anĭ, cu $^3/_4$; iar după 24, respectiv 18 anĭ, cu leafa întreagă.[102] De aceea şi videm că venitul caseĭ pensiunilor era numaĭ de 5,822,000 de leĭ, iar serviciul eĭ de 7,626,000 de leĭ; încît statul trebuia să dee o subvenţiune de 1,804,000 de leĭ.[103] In zădar Vernescu susţine, în desbaterea legeĭ pensiunilor, că numaĭ reţinerile să le constitue fondul, fără adaos din partea statuluĭ. Proectul modificat urcă subvenţiunea statuluĭ la 3,200,000 de leĭ şi, numaĭ în cazul cînd nicĭ această subvenţiune nu ar ajunge, să se reţină din pensiunĭ.[104]

Cît era de deprinsă lumea a recurge la ajutorul

100. Circulara din 25 Septemvre 1865. *Mon. of.*, 28 Septemvre 1865.

101. Scrisoarea luĭ *Baligot de Beyne* c. *Cuza*, 26 Martie 1865. Cf. Raportul *comisiuneĭ mixte, Mon. of.*, 13 Octomvre 1865. *Hîrtiile Rossetti*). Chilometrul şi metrul patrat întrebuinţate în măsurătorĭ, întâĭ în *Mon. of.*, 28 Octomvre 1863.

102. Raportul luĭ Hasnaş în şedinţa din 6 Noemvre 1863, *Mon. of.*, 1864, No. 4, supl.

103. Şedinţa din 16 Decemvrie 1863. *Mon. of.*, 1864 No. 34, supl.

104. Şedinţa din 26 Decemvrie 1863 şi cea din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, o. 36 şi 63, 1864.

statuluĭ, se vede de pe cererea stranie a unuia Cordescu din Buzeŭ care se roagă de Senat să fie ajutat la măritarea uneĭ fete.

Nu e vorba, se ridica uude şi unde cîte un glas pentru economiĭ şi anume în ramura instrucţieĭ, în care partidul liberal nu admitea de loc vre o restrîngere a cheltuelelor. Aşa Bacaloglu spunea, în şedinţa din 18 Septemvrie 1865 a consiliuluĭ general de instrucţie; „Greutatea la scoalele primare este, că dacă voim să avem scoale bune, custă scump. Faceţĭ socoteala şi veţĭ vedea, că numaĭ scoalele primare ar trebui să custe 24,000,000 de leĭ. Toţĭ dorim îmbunătăţirea instrucţieĭ; numaĭ eŭ cred că este bine s'o moderăm puţin; să aibă o margine, aşa că dorinţa noastră să fie concordantă cu mijloacele de care dispunem“.[105] *Trompeta Carpaţilor* adaoge sfatul, că „toate lefile maĭ sus de 500 de leĭ să fie reduse în proporţiĭ bine cumpenite; iar ministerul de interne se ceară de la toate comunele şi judeţele, revizuirea budgetelor lor“.[106] In sfîrşit *Constantin Boerescu* în şedinţa din 2 Fevruarie 1866 a camereĭ deputaţilor, caracterizază ast-feliŭ politica financiară a tuturor ministeriilor ce se perindaŭ la cîrma statuluĭ: „Ştiţĭ cum face guvernul actual şi cum aŭ făcut toate guvernele noastre? Tocmaĭ ca aceĭ particularĭ care cheltuiaŭ fără a şti unde se află; se împrumutaŭ fără marginĭ şi fără repaos, până cînd într'o zi se pomeniaŭ cu averea pierdută“.[107]

Şi starea era în adevar îngrijitoare: lăzile vistierieĭ eraŭ goale, şi creditul statuluĭ nicĭ nu exista. Bancherul Halfon nu vroia să împrumute statuluĭ cîte-va milioane, decît zălogindu-i-se venitul vămilor; mandatele se scontaŭ cu pierdere de 25%,[108] şi mi-

105. *Mon. of.*, 26 Septemvre 1865.
106. *Trompeta Carpaţilor*, 3 Fevruarie 1866.
107. *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1866.
108. Brăteanu în şedinţa din 14 Ianuarie 1863.

nistrul de finanțe singur marturisia, că „în toate zilele sute de creditorĭ încunjură ușile caseĭ publice și ceĭ maĭ mulțĭ sunt silițĭ a se întoarce neîndestulațĭ“.[109]

Incepuse apoĭ eră concesiunilor către străinĭ a deosebite lucrărĭ și aprovizionărĭ. Cea d'întâĭ este concesiunea podurilor de fier făcută companieĭ engleze Barklay et Stauford, pentru construirea a 19 podurĭ care custaŭ 18,000,000 de francĭ, sumă ce urma să fie plătită în 16 anĭ cîte 1,443,000 de francĭ pe an. Alte concesiunĭ fură acele cătră Lemettre și Godillot pentru furniturĭ ale armateĭ, toate concesiunĭ scumpe și ruinătoare, cum nicĭ putea să fie alt-feliŭ în starea de lipsă de credit al statuluĭ.[110]

Datoria publică apoĭ sporește necontenit: In aniĭ d'întâĭ ea este neînsamnată. Așa în 1862, după unire, ea se urcă la 28,000,000 de leĭ vechĭ plus 20,000,000 datorie flotantă, și toată contractată în țară. Cea întâĭ datorie publică contractată în străinătate, cu care iar se începe o serie însemnată în analele noastre financiare, este acea făcută pe piața Londreĭ,[111] la bancheriĭ Stern Brothers de 48,000,000 de leĭ vechĭ. Către aceasta se adaogă acele pentru despăgubirea călugărilor grecĭ de 150,000,000 de leĭ turceștĭ saŭ 93,000,000 de leĭ de țară; se maĭ face împrumutul de 18,000,000 pentru plata cuponuluĭ întâĭ al datorieĭ rurale; apoĭ datoria pentru podurile de fier 54,000,000; în sfîrșit deficitele acumulate de

109. Ședința din 28 Noemvrie 1863. *Mon. of.*, 17 Ianuarie 1864, supl.

110. Asupra caracteruluĭ împovărător al acestor concesiunĭ. Vezĭ: *Uă aruncătură de ochĭ asupra stăreĭ actuale a Româniеĭ* de S. K. Bucureștĭ 1870, p. 5.

111. Acest împrumut, cel întâĭ contratcat de România în străinătate se închee în următoarele condițiĭ: 956,000 de livre sterling saŭ 22,900.000 de francĭ saŭ 48,142,636 leĭ româneștĭ. Cursul emisiuneĭ 76, cu 7% procent, 6% comision și 2½% amortisment, în total 15½%. Imprumutul a fost acoperit de 2 orĭ în Anglia. Vezĭ *La France*, 18/6 Ianuarie 1865. Comp. *Le Courrier d'Orient*, 1 Fevruarie 1865 și *Correspondance générale de Vienne*, 10 Septemvrie 1864.

42,000,000—în total o datorie publică de ceva peste 250,000,000 de leĭ vechĭ.

Creşterea avuţieĭ publice. Să nu se creadă, că răua stare financiară a statuluĭ îşĭ avea pricina zemislitoare în o stare asemănătoare a ţăreĭ, şi că înrăutăţirea continuă a daraverilor publice provinea din o scădere a bogăţieĭ poporuluĭ, cum o susţine *Viitorul*, organul partiduluĭ drepteĭ care spunea, pe timpul ministeruluĭ luĭ Anastase Panu: „Cum să nu fim prinşĭ de mirare, cînd videm pe fie ce an cererile ocîrmuireĭ îndoindu-se, pe cînd starea materială a naţieĭ întregĭ merge tot în aceeaşĭ proporţie scazînd şi înrăutăţindu-se“? [112] Din protivă se poate dovedi prea bine, că avuţia publică ce începuse a apuca pe calea suitoare cu cît va timp înainte de domnia luĭ Cuza Vodă, se mănţine şi în timpul acesteĭ domniĭ pe aceeaşĭ scară, ceea ce se vede maĭ lămurit din afacerile comerciale care creşteaŭ necontenit sub îmboldirea producţieĭ sporite a ţăreĭ.

Am văzut în introducere, cum propăşirea agriculturеĭ, izvorul de producţie a ţăreĭ, începe de la tratatul de Adrianopole şi această propăşire devine maĭ rostită pe zi ce merge. [113]

Această bună stare a ţărilor romîne nu se răsfrînge în acea a caselor publice, din cauza că ele eraŭ alimentate la inceput tot după sistemul vechiŭ de impozite; maĭ tîrziŭ, dupa sporirea acestora, din cauza disproporţieĭ tot maĭ mare dintre veniturĭ şi cheltuelĭ.

Aşa pentru Muntenia, la un comerţ total de 207 milioane (92,000,000 import şi 115,000,000 export) era în 1859 un budget de 44,000,000 ; raportul budgetuluĭ la comerţ era la *1 : 4·7*. In 1860 la un comerţ de 265,000,000 (94,000,000 import şi 171 mi-

113. *Viitorul*, 2 April 1861.
114. Maĭ sus, Vol. I, p. 10—11.

lioane export) se vede un budget de 74,000,000, adecă raportul este de *1 : 3·5.* [114] Dar aceasta ar fi fost o îngreuiere pentru țară, în cazul cînd în adevăr țara ar fi răspuns acele sumĭ prevăzute în budget. Ea însă, din motive expuse maĭ sus, nu răspundea aceste sumĭ. Statul se resimți mult maĭ răŭ de cum s'ar fi resimțit țara, şi se produse de la început chiar acea descumpenire în finanțe care nu va maĭ putea fi tămăduită şi care apăsă ca un munte pe întreaga domnie a luĭ Alexandru Ioan I.

In tot decursul domnieĭ acestuĭ domnitor precumpenirea exportuluĭ se menține, şi era păstrat timpurilor maĭ noue a întoarce balanța comerțuluĭ în defavoarea poporuluĭ romîn. Aşa tabelele statistice ne daŭ următoarele cifre pentru import şi export, pentru răstimpul de la 1860 - 1865, în milioane.

	Import	Export
1860	— 169	313
1861	— 179	273
1862	- 175—523	318—904
1863	— 394	324
1864	— 202	401
1865	— 183 - 779	301—1026 [115]

Tabloul ne arată lămurit, că afacerile comerciale şi deci bogăția țăreĭ sporise în ceĭ din urmă treĭ anĭ, din ceea ce fusese în ceĭ 3 d'întâĭ. Nu e vorbă, încă de pe acuma se putea întrevedea plecarea cumpeneĭ comerțuluĭ în partea defavorabilă țăreĭ, de oare ce încă din 1861 se constată o sporire de 5,000,000

114. Cifrele sunt luate din *Analele Statistice* ale luĭ Martian, 1861, p. 11 şi 17. Comp. pe 1860 p. 18 unde Martian exagereează însă cheltuelele făcute cu absenteismul.
115. *Analele statistice* 1865 şi 1866. Bucureştĭ, 1867 şi 1868. Comp. *Analele economice* 1864 No. 17—20, p. 107 şi 121.

de leĭ maĭ mult în importul obiectelor de care producea și țara, dovadă că industria romînă începuse a fi ruinată prin concurența străină.[116] Dar acesta era numaĭ un semn prevestitor lucrurilor ce eraŭ să vină.

Și cu toate aceste Marțian, cel maĭ mare spirit economist de până acuma al Romînilor, se îngrijia de tendințele de sporire ale importuluĭ, cu toată mănținerea favorabilă a balanțeĭ comerțuluĭ. El caută să deștepte lumea asupra primejdieĭ ce ar putea rezulta din prea marele cheltuelĭ făcute în țările străine: „Tot banul, spune el, pe sutele de miĭ de chile de grâŭ ce cumpără străiniĭ trec prin mînile a 4—5 indivizĭ, până ce ¹/₁₀ întră în vizuina unuĭ strîngător, iar restul cuprins în mînĭ neproductive, iesă iarășĭ din țară pe producte străine, la băĭ și voiagiurĭ. Economia rurală afirmă însă adevărat, că orĭ ce moșie saŭ pămînt productiv se istovește, dacă productul venituluĭ luĭ în departare se părăduește. *Unsoarea pămîntuluĭ se cheltuește în străinătate și nu sẻ consumă în țară, spre a i se reda puterea productivă*".[117]

De o cam dată țările romîne trăgeaŭ foloase din afacerile lor cu străinătatea, foloase ce se rezolviaŭ în îmbogățirea privaților, maĭ ales a agricultorilor și comercianților. Un efect firesc al aceșteĭ bune stărĭ a țăreĭ, fu înmulțirea poporațieĭ. Cam de la 1,300,000, cum era maximum pe timpul sfîrșituluĭ regimuluĭ fanariot, se urcă în curînd la întreit: 4,000,000.[118]

116. *Analele economice* 1862, No. 9—12, p. 96. De exemplu: ceara care în 1859 însuma la export 19,974 de leĭ, cade în 1860 la 2,375. *Analele statistice*, 1860, p. 147.

117. *Analele economice*, 1864. Părerile luĭ Marțian care criticase adese orĭ măsurile guvernuluĭ, sunt cu toate aceste reproduse în Monitor. Vezĭ *Mon. of.*, 3 Octomvrie 1865.

118. *Ist. Romînilor din Dacia Traiana*, V, p. 552. Cifra din 1860 este scoasă din acea a contribuabililor Munteniei; 426,000 în 1852 și 569,000 în 1860, ceea ce ar urca numărul total al sufletelor (aproximativ cîte 5 de cap de familie) la 2,500,000 pentru Muntenia, decĭ la 4,000,000 pentru ambele țărĭ. *Analele statistice*, 1860, 1, p. 109.

Ioau Brăteanu arată în ședința ein 17 Fevruarie 1861, că „anul trecut este știut, că a întrat 8,000,000 de galbenĭ în țară numaĭ pe grîŭ și pe porumb și este știut, că din an în an, producția progresază repede la noĭ ; căcĭ anul acesta (1861) s'a sămănat maĭ mult decît anul trecut și în acela maĭ mult decît în aniĭ de maĭ înainte; bucatele s'aŭ vîndut maĭ bine: baniĭ aŭ întrat in țară, cu toate că criza n'aŭ încetat a ne bîntui“.[119]

Cu toate aceste propășirĭ ale puterilor productive ale țărilor romîne, este foarte nimerită băgarea de samă a ziaruluĭ *Țăranul romîn* cînd spune, că „strîmtorarea noastră provine de acolo, că nevoile noastre s'aŭ înmulțit, fără să se sporiască și mijloacele de ale îndestula. Cum putem întimpina cele maĭ rafinate trebuințĭ, aplicînd și astă-zĭ mijloacele cele maĭ barbare“ ?[120] Bagarea de samă nu se referă însă la nevoia de a rafina și productele munceĭ și a le înalța la nivelul nevoilor viețeĭ maĭ subțirĭ pe care începusem a o trăi; de a nu se mulțămi numaĭ cît cu producția de obiecte brute și de a tinde la desvoltarea industriilor. Preocupată de marea chestiune a timpuluĭ, numita foae aplica cugetările eĭ la munca silită a țăranuluĭ. Nu lipsiaŭ însă și elte băgărĭ de samă încă maĭ adîncĭ și maĭ nimeritoare de adevăr. Așa bună oară tot *Țăranul romîn* lua aminte, că „la noĭ totdeauna prețurile pe grăŭ sunt bune, cînd este lipsă de grăŭ în alte țărĭ“.[121] De pe atuncĭ se pusese degetul pe una din rănile feliuluĭ nostru de producțiune care nu poate aduce foloase îmbelșugate, decît cînd agricultura merge răŭ în țările celelalte; că bogăția noastră atîrnă de lipsa și de nevoile altora, iar nu de a lor bogăție și îndestulare.

119. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 18 Martie 1865, suplement.
120. *Țăranul Romîn*, 19 Noemvrie 1861.
121. *Țăranul Romîn*, 18 Fevruarie 1862.

Tot de pe atuncĭ însă se găseşte şi rădăcina uneĭ păreri ce încă nicĭ astă-zĭ nu a dispărut, anume că ţările romîne ar fi pline de bogăţiĭ nedesfundate,[122] părere ce ne a făcut cel maĭ mare răŭ, împingîndu-ne la cheltuelĭ nesocotite, pe baza uneĭ închipuite bogăţiĭ. In realitate am fost şi suntem o ţară saracă, a căreia producţiune atîrnă, nu numaĭ de munca omuluĭ, ci şi de nestatornicile împrejurărĭ atmosferice.

Starea economică a ţărilor romîne mergînd bine, oameniĭ se îmbogăţiaŭ; şi fiind că această îmbogăţire era uşoară şi repede, nu se punea preţ pe a eĭ dobîndire. Cîştigînd mult şi lesne, oameniĭ se deprinsese a cheltui tot aşa de uşor pe obiecte neproductive, dîndu-se la o viaţă luxoasă şi destrăbălată, în loc de a aduna capitalurĭ prin economie. Un corespondent din Bucureştĭ al ziaruluĭ *Concordia Romînă* din Budapesta iea aminte cu mult cuvînt, că „aice, Romîniĭ îşĭ mîncă averea şi pradă puterea cea înăscută a ţăreĭ lor, numaĭ pentru a trăi o viaţă de stat ce se poate asămăna cu acea a unuĭ vagabond prădător care, fără a maĭ cugeta la viitor, mîncă şi bea şi risipeşte toate, numaĭ spre a-şĭ face placul momentuluĭ în care trăeşte".[123]

Asupra claseĭ conducătoare, îmbogăţirea ţărilor romîne avu decĭ un efect demoralizător; iar casa statuluĭ nu beneficia, precum ar fi trebuit, din sporirea afacerilor, maĭ ales din cauza refuzuluĭ acesteĭ clase de a participa la nevoile statuluĭ.

Cît despre clasa ţărănească, ea se înfrupta foarte puţin din sporul de avuţie a ţăreĭ. Ba din protivă, cu propăşirea mareĭ agriculturĭ, se restrîngeaŭ mijloacele de traiŭ ale săteanuluĭ, de oare ce pămîntul

122. Barbu Catargiu în şedinţa din 10 Ianuarie 1861. *Romînul* 13 Ianuarie 1861. *Ţăranul Romîn*, 18 Martie 1862: „prodigioasele resurse ale ţăreĭ noastre".
123. *Concordia Romîna*, Budapesta, 18 Septemvrie 1861.

de imaş şi de fînaţ de care avea nevoie pentru vitele eĭ, de la ingustarea pămîntuluĭ prin Regulamentul Organic,[124] se scumpia necontenit, şi pentru a-l avea, trebuia să-şĭ robiască tot maĭ mult munca la proprietar. Apoĭ această muncă se îngreuia pe fie ce zi prin cerinţele tot maĭ întinse a le proprietarilor, şi faţă cu sistemul barbar al execuţiuneĭ rămas din vremile maĭ vechĭ, condiţia ţaranuluĭ trebuia să se înrăutăţască. In afară de circulara luĭ Cogălniceanu raportată maĭ sus, în care cere de la prefecţĭ ca se considere şi pe ţaranĭ ca cetăţenĭ, maĭ avem mărturisirĭ asupra condiţieĭ în care se afla ţărănimea, în răspunsurile unor comisiunĭ agricole. Acea din judeţul Gorj constată, că „două din treĭ părţĭ din locuitorĭ sunt lipsiţĭ de nutrimînt, de îmbrăcăminte şi aŭ locuinţe ca animalele, şi aşa sunt chiar moşneniĭ ce maĭ aŭ o sfoară de pămînt şi a căror avere constă în cîţĭ-va prunĭ plîntaţĭ şi din care dupa ce fabrică ţuĭcă, nu se maĭ desbată până nu o isprăvesc, neîngrijind cîmpul şi cultura“.[125] Doctorul Felix, singurul igienist al timpuluĭ şi unul din oameniĭ ce aŭ pătruns cel maĭ adînc cu ochiĭ în viitor, constată în chip aproape obştesc răua stare a ţăranuluĭ „care nu mînîncă bine şi de aceea e leneş; el nu mînîncă decît prea puţină carne şi foarte rar lapte. In Muscel buna oară, pentru 80,000 de locuitorĭ se consumă pe fie-care an 1200 de vite, 500 de porcĭ, 1200 de mieĭ, 160,000 de paserĭ şi 55,000 ocă de pastramă, adecă un miel la 66 de locuitorĭ *pe an*, un boŭ la 53 de locuitorĭ *pe an*, un porc la 120, 2 paserĭ de locuitor şi 277 de dramurĭ de păstramă *pe an*“. Vitele locuitoruluĭ sunt foarte prost îngrijite. Nutrimentul obştesc al ţăranu-

---

124. Maĭ sus, I, p. 439. Comp. *Istoria Romînilor*, VI, p. 109 şi urm.
125. *Mon. of.*, 15 Martie 1862.

luĭ e mămăliga. Dacă acest sistem de înşălăciune a stomahuluĭ va maĭ ţinea cîte-va zecimĭ de anĭ, rezultatul va fi o mizerie analoagă aceleia ce se poate videa în Germania, în locurile unde se nutresc cu cartofe. Nutrimentul prost devine adese orĭ cauza beţieĭ. Stomahul săturat de buruene şi de mămăligă goală, cere un aliment iritator. Sătencile daŭ şi copiilor de ţîţă, rachiŭ. Pelagra a apărut în 1846; acum numărul e mic, dar zicem: caveant consules".[126]

Pentru ce toate aceste lipsurĭ în îngrijirea de interesele adevărate ale ţăreĭ? Pentru că, cum spune *Viitorul*: „Astazĭ se face politică şi nimine nu gîndeşte la administraţie şi organizare".[127] Şi să nu se creadă cum-va, că preocuparea cu marele act al Unireĭ paralizase, pentru timpul cît el se frămîntase, puterile claseĭ conducătoare. Şi după ce ea se realizase, tot politica în înţălesul cel răŭ al cuvîntuluĭ, adecă intrigile şi săpările mutuale, rivalităţile şi duşmăniile de persoane, ocupă activitatea oamenilor conducătorĭ. Foarte drept spune o scrisoare din Bucureştĭ, că „şi cu unirea adunarea în nimic nu s'a schimbat; atîta numaĭ că patimile saŭ făcut maĭ evidente. Tot noĭ eram în Iaşĭ, tot noĭ suntem în Bucureştĭ; tot noĭ am fi şi în China".[128]

Politica economică şi domnia luĭ Alexandru Ioan I. De şi interesele economice vineaŭ numaĭ pe al doile plan în preocupările tuturor guvernelor ce se succedaŭ la cîrma ţărilor romîne, totuşĭ bine înţeles că acele interese nu puteaŭ fi lăsate cu totul în părăsire, întru cît maĭ ales, faţă cu nevoile

126. *Analele economice*. 1861 p. 62. Ce cuvinte profetice! Astăzĭ avem 40.000 de pelagroşĭ şi numărul lor sporeşte cu o repejune înspăĭmîntătoare. In 1898 eraŭ 18.000.
127. *Viitorul*, 7 Iunie 1861.
128. *Tribuna romînă*, 3 Martie 1851,

crescătoare de mijloace băneştĭ, era firesc lucru de a căuta să se găsască acele mijloace şi în îmboldirea vieţeĭ economice. Aicĭ însă videm cît de nepregătite eraŭ timpurile pentru această lucrare atît de delicată şi mult maĭ greŭ de aplicat, decît copiarea şi introducerea cu toptanul a legilor şi regulamentelor franceze.

Nicĭ un principiŭ nu călăuzia purtarea elementelor ocîrmuitoare în conducerea afacerilor economice, saŭ maĭ bine principiile puse înainte eraŭ şi ele luate din ideile franceze, fără bagare de samă dacă ele se potrivesc saŭ nu cu starea ţărilor romîne. Aşa domnitorul spune în mesajul săŭ din 6 Decemvrie 1859, că „noĭ nu admitem nicĭ un sistem protector; ba suntem fericiţĭ că în pămîntul nostru, nu există încă nicĭ una din acele industriĭ artificiale ce nu pot să se ţină, decît prin puterea unor legĭ speciale". Cu toate aceste, şi în contrazicere cu acest principiŭ liber-schimbist, el face o excepţie pentru industriile cărbuneluĭ şi a fieruluĭ.[129] Acest loc din manifestul domnitoruluĭ fu apreţuit într'un chip foarte favorabil de societatea de economie politică din Paris, unde domnitorul era membru, şi care societate era alcătuită din liber-schimbiştĭ.

Oameniĭ politicĭ ce'şĭ făcuse studiile şi în Germania, cea de pe atuncĭ protecţionistă, precum era Cogălniceanu, împărtăşiaŭ alte vederĭ. In profesia luĭ de credinţă din 14 Fevruar 1860 către alegătorĭ, el spune, că „este pentru libertatea industrieĭ şi a comerţuluĭ care şi astăzĭ sunt aşa de libere, încît străiniĭ aŭ ajuns a fi maĭ favorizaţĭ decît pămînteniĭ. Insă întru cît vom fi încunjuraţĭ de state cu sistem protecţionist, întru cît vom avea jurisdicţie consulară, voĭ stărui pentru ocrotirea comerţuluĭ şi

---

129. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 7 Dec. 1859.

a industriei naţionale care, de abia născîndă, are trebuinţa de o deosebită îngrijire din partea guvernului".[130] Cogălniceanu şi caută să pună în lucrare, ca ministru, profesia lui de credinţă de deputat, cerînd de la prefecţi, să îndrume pe proprietari la creşterea cailor pentru armată; „căci ar fi trist, ca necontenit să năzuim la străini, chiar pentru acele ce le putem găsi la noi".[131] Tot Cogălniceanu mai iea măsura a se înfiinţa răsădniţe de copaci de pădure în Vlaşca, Brăila şi Iaşi,[132] spre a reîntregi pădurile, ale căror pustieri începea să-şi arăte urmările în secetele neobicinuite şi în revărsările de ape tot atît de cumplite. Dar la atîta se mărgineşte politica protecţionistă a lui Cogălniceanu. Şi cum putea el să facă mai mult pe acest tărîm, cînd era rupt şi hărăţit în toate părţile de opoziţia ce tindea să-l sfîşie?

Faţă cu asemene stare a spiritelor, nu trebue să ne mirăm, daca videm păstrîndu-se taxa de 5% asupra exportului, prin care se scumpiaŭ productele ţarei şi se îngreuia desfacerea lor în străinătate, cu toate că unii oameni cu vederi mai largi, precum era Ioan Brăteanu, cereaŭ desfiinţarea ei şi atribuiaŭ chiar ei şi criza economică ce bîntuia Muntenia la începutul nouei domnii.[133] Cu începere de la 1 Ianuarie 1862 taxa pe export se desfiinţază; însă, lucru caracteristic pentru ideile timpului, desfiinţarea ei nu se face din consideraţii economice, ci din motive politice. Anume tot pe atunci Turcia schimba şi ea politica ei vamală, reducînd taxa de export de la 8 la 5% şi urcînd pe cea de import de la 5 la 8%, schimbare care lăsa să se întrevadă o li-

130. *Steaua Dunareĭ*, 19 Fevruarie 1860.
131. *Mon. of. al Mold.*, 9 Dec. 1860.
132. *Mon. of.*, 14 Sept. 1864. Comp. *Ibid.* 14 Mărtie 1865.
133. *Mon. of., al Ţăreĭ rom.*, 13 Iulie şi 2 Aug. 1860.

cărire de interes economic în capetele înfundate de pe malul Bosforuluĭ.

Indată ce Negri află de trătările Porțeĭ în această privire, el sfătueşte pe domnitor ca, în loc de a reduce taxa de export de la 8 la 5% precum făcea Poarta, se o suprime cu totul, iar cea de import să o lese tot la 5%, spre a nu părea că urmează pe suzerana eĭ în întocmirea treburilor materiale şi a întări astfeliŭ poziția autonomă a Principatelor-Unite, documentată prin încheierea de tratate de comerț deosebite.[134] Se înțelege însă că acest chip de a apara interesele politice, prin măsurĭ economice nechibzuite şi nestudiate, aducea un mare răŭ, o descumpenire în budgetul țăreĭ, a căreia veniturĭ fură de o dată redusă cu suma însămnătoare de 8,500,000 de leĭ, fără a se pune nimic în loc.[135] Această împrejurare sili pe guvernul din 1863 să reînființeze taxa pe export. Aceiaşĭ idee îl conduce şi în chestiunea participăreĭ țărilor romîne la expozițiunea universală din Londra, din anul 1863. Guvernul se hotărîse să iee parte la acea expozițiune, obținînd făgăduința unuĭ loc deosebit de Turcia. Comitetul expozițiuneĭ, se vede după stăruințele ambasadoruluĭ otoman, reveniod asupra aceşteĭ dispozițiunĭ şi punînd Principatele la un loc cu Egiptul în cuprinsul loculuĭ atribuit împărățieĭ turceştĭ, guvernul romîn se leapădă de ideea împărtăşireĭ la acea expoziție, cu tot interesul cel mare ce-l avea de a face cunoscute Apusuluĭ productele pămîntuluĭ romănesc.[136] Incheindu-se tocmaĭ pe atuncĭ o con-

134. *Negri către Cuza,* 2 Fevruarie 1861. *Corespondența,* p. 80. Comp. p. 228.

135. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.,* 7 Aug. 1861. *Mon. of. al Mold.,* 11 Sept. 1861.

136. Scrisoarea luĭ Alexandri din 10 Iaanuar 1862 în *Mon. of.,* 14 şi 18 Ianuarie 1862. Comp. *Romînul,* 14 Ian. 1862 şi *Țăranul Romîn,* 4 Fevruarie 1862.

venție telegrafică între maĭ multe state europene, ocîrmuirea Principatelor declară că aderă la ea, în contra păreréĭ Turcieĭ care credea că nu e de nevoie o atare adeziune a Romanieĭ, întru cît subsemnătura eĭ obligă și Principatele. Paralel cu această emancipare continuă de sub epitropia otomană, C. Negri declară capuluĭ poștelor turceștĭ, că dacă Poarta va maĭ întîrzia cu plata către statul romîn a datorieĭ rezultate din tranzitul depeșelor turceștĭ, depeșile nu vor maĭ fi transmise.[137] Maĭ tîrziŭ Principatele-Unite încheie o convenție telegrafică și cu Rusia.[138]

Cît de puțin se gîndiaŭ oameniĭ conducătorĭ la interesele curat economice, se vede din o măsură care acopere de ridicul pe aceĭ ce o luară, dar pe care eĭ o hotăresc în deplina seriozitate a uneĭ coapte chibzuințĭ. Anume, fiind nevoie de scamă pentru bolnaviĭ din spitale, consiliul miniștrilor dispune să se facă o comandă de cîrpe vechĭ *la Paris*, pentru procurarea materialuluĭ trebuitor. Guvernul francez, crezînd că o asemene comandă avea de scop a alimenta *fabricele de hîrtie* (!) din Principate, oprește exportul cîrpelor. Că nechibzuința unuĭ asemene act fu simțit de oameniĭ timpuluĭ, se vede de pe chipul cum el este comentat de Martian care, ce e drept, privia măsurile economice în ele însășĭ, și nu prin ochelariĭ politiceĭ. „Ce trebue să se creadă despre economia societățeĭ noastre, cînd pănă și zdrențele trebue să le aducem din străinătate!“[139] Și dacă nu ne îndreptasem măcar către un loc maĭ puțin îndepărtat ca Parisul, aceasta o făcusem maĭ ales din

---

137. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 426. Cf. *Negri c. Cuza* 24 Martie 1861, *Corespondența*, p. 99.
138. *Mon. of.*, 4 și 7 Decemvrie 1862.
139. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 8 Iunie 1861 Cf. *Analele economice*, 1861, p. 101.

interese politice, pentru a da de cîştig „mareĭ noastre surorĭ".

Urmîndu-se maĭ departe cu reorganizarea ţărilor romîne, după sistemul şi cu elemente din Franţia, se aduc în 1861 doĭ ingínerĭ, Drumont şi Bonnet, unul ca inspector general altul în însuşire de şef al serviciuluĭ drumurilor, aĭ căror leafă însuma împreună cifra însamnătoare de 150,000 de leĭ pe an; [140] apoĭ un inspector reorganizator al finanţelor, François du Coudray.[141] In afară de aceastä întroducere a elementelor franceze în Principate, se urmează înainte cu trimiterea de tinerĭ pe socoteala statuluĭ în Franţia. Astfeliŭ se trimit treĭ stipendiştĭ la studiĭ navale la scoala din Brest.[142] Trimiterea sta în legătură cu înfiinţarea flotileĭ şi cu promulgarea unuĭ regulament de navigaţie.[143] Apropriarea civilizaţieĭ franceze merge însă până la imitarea unor aşăzâminte ce nu aveaŭ în Principatele-Unite niciĭ un temeiŭ de a fi. Aşa se înfiinţază în Bucureştĭ o casă pentru invalizii militarĭ, imitaţie a Oteluluĭ Invalizilor din capitala Franţieĭ, cu toate că invalizĭ în adevăratul înţăles al cuvîntuluĭ nu se puteaŭ întîlni în ţările romîne. Doamna contribue cu 300 de galbenĭ, din caseta eĭ, la înzăstraréa acestuĭ aşăzămînt.[144]

Cît de puţin pricepută era însă ocîrmuirea în da-

---

140. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 26 Maĭ 1861. *Mon. of. al Mold.*, 23 Maĭ 1861. *Unirea*, 3 Iunie 1861.

141. *Voix de la Roumanie*, 2 Noemvrie 1861.

142. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 8 Iunie 1861.

143. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 19 Ianuarie 1861. *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1861. Regulamentul în *Mon. of.* 4 Oct. 1862.

144. *Mon. of.*, 27 Oct, 1862. Regulamentul caseĭ invalizilor. *Ibidem*, 28 Oct. 1862. *Le Siècle* 2 Sept. 1862 spunea foarte bine: „Un des côtés curieux de la nation roumaine c'est son esprit d'imitation de tout ce qui est français. L'amour propre gaulois n'a certes rien à y redire; mas les vieilles habitudes des Roumains, certains intérêts s'accommodent-ils aussi bien de l'introduction universelle de notre système de gouvernement"?

raverile economice se vede din următoarele fapte maĭ caracteristice:

Intăĭ că se desfiinţază coşerele de rezervă, una din creaţiunile înţelepte ale regulamentuluĭ organic în o ţară a căreia existenţă se baza în întregimea eĭ pe o producţiune aleatorie. Se aducea ca argument în contra coşerelor, că depunerea porumbuluĭ în ele se făcea neregulat şi că, fiind el pastrat în rele condiţiunĭ, se strica; împrejurărĭ care, precum observă Ioan Ionescu, puteaŭ îndreptăţi numaĭ reforma saŭ îmbunătăţirea, iar nu desfiinţarea coşerelor.[145]

O altă împrejurare, în care se vădeşte nepriceperea ocîrmuireĭ în ale economieĭ, priveşte cultura viermilor de matasă.

Putinţa acesteĭ culturĭ fusese mult înlesnită, prin măsurile luate de principele Ştirbeiŭ, de a plînta duzĭ în multe părţĭ ale Munteniei. Incă din 1852 acelaş domnitor luâ măsura de a întroduce sămînţă milaneză care îmbunătăţi mult producerea burangiculuĭ. In 1857 George Coemzopol, starostele bogasierilor din Bucureştĭ duse la fabricele de matasă din Lyon probe de burangicul nostru şi căpătă încurajările cele maĭ marĭ. In 1859 el se uni cu G. Cantacuzino, V. Nicolicĭ, V. Obedeanu şi N. Andronescu în o societate (compania sericicolă) pentru cultura mătăseĭ, şi eĭ înfiinţară o fabrică pe moşia Dămăroaea. In darea de samă a activităţeĭ anuluĭ I a aceleĭ societăţĭ, cetim: „Aducînd o maşină cu 160 de roţĭ după metoada perfecţionată din Lyon, 4 femeĭ torcătoare, modele şi un maşinist, am operat în vara anuluĭ 1859, cu multă înlesnire, manipulaţia a 10,000 ocale de gogoşĭ, cumpărate numaĭ în piaţa Bucureştilor, şi am extras 409 ocale matasă de cea maĭ fină calitate, aprobată de fabri-

145. *Ţăranul Romîn*, 3 Fevruarie 1863.

canţiĭ din Lyon unde s'a trimis spre vînzare, formînd ca la 40 de fete romîne să toarcă după metoada perfecţionată.[146]

O împrejurare cu totul întîmplătoare trebuia însă să abată pe o cale greşită, mersul acestuĭ fericit început, şi să aducă în curînd ruina unuĭ feliŭ de ocupaţiune ce părea menit a spori într'un chip îmbucurător producţiunea ţărilor romîne. Anume se ivise în Franţia o boală în vermiĭ de mătasă, şi crescătoriĭ de aicĭ căutară să-şĭ regenereze sămînţa. Ştiind, din vizita luĭ Coemzopol la Lyon, ca în ţările dunărene se cultiva matasă, veniră aicĭ spre a căuta, însă nu fire, ci sămînţă, a căreia producere exclude pe acea a mătaseĭ.[147] Producerea sămînţeĭ, cînd poate fi desfăcută, aduce însă însutit folos decît acea a mătăseĭ. Indemnaţĭ prin preţurile ne maĭ auzite ce Franceziĭ oferiaŭ pentru sămînţă (până la 100 de galbenĭ ocaua), toţi producătoriĭ din Muntenia se puseră pe produs sămînţă, daunînd în mod îndoit cultura la care se dedaŭ; maĭ întăĭ fiind că o îndepartaŭ de modul eĭ trăinic de punere în lucrare, pentru unul ce era să ţină numaĭ cît timp boala era să bîntue Franţia; apoĭ prin aceea că, deprinzîndu-se cu cîştigurĭ marĭ, eraŭ să despreţuiască pe acele maĭ micĭ, dar statornice, ale producereĭ mătăseĭ. Cultura sămînţeĭ se şi desvoltă într'un chip aproape de necrezut. Anume, în afară de cele 10,000 ocale de gogoşĭ prefăcuţi în matasă în anul întăĭ, la fabrica de la Dămăroaea, se maĭ exportă în:

---

147. Din cauză că gîndaciĭ trebue lăsaţĭ să iasă din gogoşĭ, pe care îĭ sparg, rupînd firele. Pentru a păstra gogoşiĭ spre tors, trebue încălziţĭ, omorînd astfeliŭ gîndaciĭ din eĭ.

146. *Analele economice*, 1860, Trim. II, p. 49. Statutele companieĭ sericicole în *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 18 Iunie 1860.

1859	pentru	34,526	leĭ gogoşĭ şi	pentru	300,300	leĭ sămînţă
1860	—	100,443	—	—	904,273	—
1861	—	202,482	—	—	3,482,781	—
1862	—	125,273	—	—	4,281,528	—
1863	—	100,452	—	—	11,300,178 [148]	—

Marţian şi aicĭ văzu greşită direcţie a activităţeĭ producătoare şi dădu strigătul de alarmă. El spune încă în 1861, în plina înflorire a comerţuluĭ sămînţeĭ şi a producţiuneĭ gîndacilor: „Numaĭ o cauză întîmplătoare favorizază atît de mult exportul sămînţeĭ. Ne bucurăm de un folos maĭ mare, dar foarte efemer, şi în loc să introducem în ţările străine mătasa noastră şi să ne asigurăm o vînzare permanentă a productuluĭ nostru, ne am ruinat însuşĭ fabricaţiunea pe maĭ mulţĭ anĭ“.[149] Compania sericicolă cere chiar de la guvern oprirea exportuluĭ sămînţeĭ şi învoirea numaĭ a celuĭ al gogoşilor. Ocîrmuirea însă videa numaĭ partea financiară a lucruluĭ. In o circulară din 3 Noemvre 1862 a ministruluĭ de interne, se spune: „De cît-va timp această industrie a luat o desvoltare considerabilă şi va aduce în ţară capitalurĭ care se pot număra între veniturile principale ale ţăreĭ. Ministerul, avînd în videre aceste foloase, a luat şi va lua toate măsurile putincioase pentru propăşirea acesteĭ industriĭ“.[150] Dar tocmaĭ măsura de căpitenie, cerută de compania sericicolă, nu este luată de minister, şi în curînd stîngîndu-se boala gîndacilor din Franţia, sămînţa începe a nu maĭ fi căutată şi doĭ anĭ după

148. *Analele economice*, 1861 p. 68; 1862 p. 136 şi 1866, IV, p. 105. Cf. Obedenaru, *La Roumanie économique*, p. 167. A. D. Xenopol *Studiĭ economice*, Craiova 1882, p. 56. Industria mătăseĭ devenise aşa de însămnată, că trebuise să se înfiinţeze cantaragiĭ anumiţĭ pentru cîntărirea gogoşilor. *Romînul*, 25 Maĭ 1862.

149. *Analele economice*, 1861, citate.

150. Reprodus de *Ţăranul Romîn*, 11 Noemvrie 1862.

ce exportul din cultura gîndacilor ajunsese la 11 milioane, el cade la 11,000 de leĭ![151]

Cu toate aceste, în un articol înserat în *Monitorul oficial*, se atrage luarea aminte, ca nu cumva „să facem și cu gîndaciĭ, după cum am făcut cu inul, cu cînepa și cu stupiĭ. Inul era o bogăție mare pentru țară, dacă am fi pus mult; am fost însă nepăsătorĭ și am păgubit. Albinele nu ne cereaŭ maĭ nicĭ o muncă și ne aduceaŭ foloase; le am părăsit și pe dînsele și a început să ne vină ceară din țărĭ străine. Tot astfeliŭ, vom păți și cu creșterea gîndacilor“. In teorie Monitorul și cu guvernul eraŭ pentru măsurile cele maĭ bune; în practică însă se certaŭ, se disputaŭ, iar țara o lăsaŭ în voia soarteĭ și, față cu situația de atuncĭ, nicĭ nu se putea să fie altfeliŭ.

Dar pare că numaĭ în această privire guvernul rămăsese surd la cererile de îndreptare! Organele timpuluĭ ne maĭ raportează încă multe alte dorințĭ rămase neîndeplinite: Așa *Romînul* cerea în deobște perfecționarea industrieĭ, spre micșurarea importuluĭ care de pe atuncĭ, cum am văzut, arăta tendință spre urcare. Foarte însemnată este cererea luĭ Nedelcovicĭ de a se scuti de slujba militară industriașiĭ ce ar voi să călătoriască în străinatate.[152] In loc de a se urma astfeliŭ, se încuviințază ușurarea slujbeĭ militare elevilor din scoalele teoretice, aspiranților la funcțiunĭ, ușurare *ce aŭ atras maĭ cu deosebire poporația țăreĭ spre funcționarismu și traiul parazitar*. De asemene comițiile agricole din județul Gorj cer să se construiască coșere pentru vite;

151. *Analele economice* 1866, IV, p. 105. Xenopol *Studiĭ economice*, p. 56. Pe lîngă aceasta, exportatoriĭ sămînțeĭ, maĭ ales Evreĭ, compromisese și reputația sămînțeĭ româneștĭ, amestecînd-o cu sămînță de mac.

152. *Cîteva cuvinte asupra creștereĭ gîndacilor de mătasă. Mon. of.*, 18 Aug. 1864.

şi să se plînteze duzĭ pe marginile şoselelor, de oare ce se vede marea aplecare a locuitorilor pentru creşterea vermilor de matasă.[153] Acele din Judeţul Ilfov propun, ca gunoiul din sate, în loc să fie ars, să fie întins pe ogoare, spre a le îngrăşa.[154] Acele din Teleorman cer întroducerea maşinelor, braţele lipsind: „Dacă am avea, după pămîntul nostru, şi braţele trebuitoare, am fi fericiţĭ".[155] Guvernul însă nu se vede să fi dat măcar o circulară îmbolditoare în aceste privinţĭ.

Să venim acuma la altă măsură luată de guvernele domnitoruluĭ Alexandru Ioan I care adăugi mult la uciderea şi a restuluĭ de comerţ şi de industrie ce se maĭ menţinea în Moldova în mînile elementuluĭ indigen. Maĭ întâĭ contribui la această mişcare folosul procurat Jidovilor prin desfiinţarea taxeĭ lor.[156] Apoĭ îndeletnicirile cu comerţul şi cu industria ale pămîntenilor eraŭ ocrotite prin existenţa breslelor. Loviturile primite însă de a lor organizare, încă din vremile anterioare domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, slăbise foarte mult puterea de împrotivire a Romînilor contra asalturilor din ce în ce maĭ puternice ale străinilor în deobştie şi maĭ ales ale Evreilor — căcĭ breslele eraŭ o protecţie încuviinţată băştinaşilor sub mantia religiuneĭ.[157] Regulamenlul Organic scutise pe neguţitoriĭ străinĭ cu diridicata de plata patenteĭ. Prin abuzurĭ, se folosiaŭ de această scutire şi ceĭ cu deamăruntul care eraŭ puşĭ în o poziţie pre-

153. *Mon. of.*, 10 şi 28 Martie şi 11 şi 18 Aprilie 1862.
154. *Mon. of.* 28 Martie 1862.
155. *Mon. of.*, 11 şi 18 Aprilie 1862. Pe atuncea se întroduse prima maşină de trierat. *Unirea* 19 Aug. 1861.
156. Asupra chestiuneĭ cărneĭ, vezĭ *Mon. of. al Mold.*, 9 Fevruarie 1860. Comp. *St. Dun.*, 24 Martie şi 24 Aprilie 1860. Maĭ sus, p. 179.
157. Vezĭ asupra decădereĭ organizăreĭ breslelor. *Ist. Romînilor din Dacia Traiana*, VI, p. 204.

cumpenitoare fāţă cu neguţitorii pămîntenī. Prin un ofis din 1850 se supusese la patentă toţī neguţitorii străinī, modificîndu-se în acest punt Regulamentul Organic; dar dispoziţia nu se puse în lucrare, din cauza împrotivireī consulilor străinī.[158] Ministruī M. Costache impune iar neguţitorilor plata patenteī; noue protestărī din partea consulilor olandez şi englez. Lucrurile merseră aşa până la votarea legeī patentelor în Septemvrie 1860, prin care lege se egalizaū în această privire neguţitorii străinī cu aceī pămîntenī.

Dacă însă era vorba de proteguirea industrieī şi a comerţuluī indigen contra celuī practicat de străinī, nu era îndestulător a se pune pe o treaptă egală ambele elemente, căcī lăsate de sine, din multe pricinī, industria şi comerţul băştinaşilor nu putea ţinea concurenţa cu străinii. Şi breslele ce tot maī existaū, de şi aproape nimicite ca aşăzăminte ocrotitoare, căutară de a apăra pe altă cale îndeletnicirile cărora ele preşideaū. Aşa breslele din Bucureştī,[159] în scopul de a apăra pe Romînī contra concurenţeī străine, cerură măsura de a supune pe neguţitorii şi industriaşiī străinī care voiaū să se înscrie în bresle, la darea uneī chezăşiī cuprinzătoare, că străinul neguţitor: 1) se va supune legilor ţăreī în daraverile sale cu pămîntenii şi nu va invoca protecţia străină; 2) că va da cuvenitul respect starosteluī bresleī; 3) că va contribui la cheltuelele ceremoniilor şi la sărba-

158. Art. XIV din anexa lit. P. In cercetarea sămilor pe 1856 prezentată adunăreī din 1859 (*Tribuna Romîna*, 5 Iuniu 1860), se spune că „darea străinilor era numaī de 1003 leī, din pricină că neguţitoriī străinī cu deamăruntul refuză a lua patentă; iar guvernul niciī odată n'a avut curajul a aplica legea".

159. Pe la 1860, eraū încă în Bucureştī următoarele bresle marī (afară de cele micī): *Bogasieriī* (staroste G. Comemzopol), *Cojocariī subţirī* (G. Rădulescu), *Argintariī* (I. Sărbănesşu), *Braşoveniī* (I. Sotir), *Croitoriī* (C. Ionescu), *Bacaniī* (P. Fotinov), *Şalariī* (I. Constantin), *Pantofariī* (N. Ionescu). Vezī *Mon. of. al Ţăreī Rom.*, 15 Octomvrie 1860.

rea patronuluĭ bresleĭ.[160] Ministrul Epureanu în Muntenia casază aceste dispozițiĭ pe motivul, că staroștiĭ nu ar avea căderea a determina juridicția căreia trebuiaŭ să se supună străiniĭ; iar asupra cerereĭ de căpitenie, acea privitoare la participarea străinilor la cheltuelele bresleĭ în care se înscrieaŭ, ministrul întimpină într'un chip îngăimat, că ea ar fi îndeplinită prin condiția formuleĭ de garanție, lucru ce nu se întîmpla de loc, de oare ce formula prescrisă de ministru, în locul chezășieĭ cerute de bresle, impunea garantuluĭ unuĭ neguțitor străin, să chezășluiască numaĭ plata patenteĭ și a zecimilor adiționale, dar prin nicĭ un cuvînt nu se pomenia de cheltuelele particulare ale bresleĭ. Guvernul, cum o spune chiar pe față jurnalul de casare a dispozițiilor luate de bresle, avea interes numaĭ a clasa grabnic pe patentariĭ străinĭ și a nu-ĭ îngreuia cu alte plățĭ, pentru ca maĭ ușor să răspundă patenta; decĭ urmăria numaĭ un interes fiscal și de loc scopul de a protegui comerțul și industria băștinașilor contra concurențeĭ străine.

In această prigonire a intereselor economice pe baza fiscalitățeĭ, guvernul era sprijinit de opinia publică, chiar din partea organelor opozițieĭ, precum era *Conservatorul progresist*, organul partiduluĭ drepteĭ și al majorităţeĭ adunăreĭ, care dă o zdravănă lecțiune starostilor ce se încumătaŭ a lua dispozițiile de maĭ sus, spunînd, că „eĭ ar vroi să creeze stat în stat; că s'ar amesteca în daraverĭ unde nu aŭ ce căuta, de oare ce starostiĭ nu sunt altă ceva de cît agențiĭ fiscului pentru strîngerea contribuțieĭ din paten-

160. Aceste cheltuelĭ eraŭ însămnătoare. D. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*. Bucureștĭ 1869, p. 743 spune, că „breslele ţineaŭ foarte mult—până la batae incluziv—la *şartul lor* şi, in dorinţa de a se întrece unele pe altele, munciaŭ din zor, îşĭ făceaŭ concurenţă la toartă pentru bogăţia steaguluĭ bresleĭ, pentru măreţia sărbăreĭ lor anuale, cînd mergeaŭ la anume biserică, la anume icoană ca să sărbeze praznicul şi pe patronul bresleĭ".

tă".[161] Tot așa și Neculaĭ Docan, membru în comisia centrală, cu prilejul desbaterilor unor zecimĭ adiționale ce trebuiaŭ să fie impuse în folosul camerilor de comerț, care trebuiaŭ să înlocuiască breslele, susține, că „starostiile și corporațiile nu slujesc decît spre a împiedeca libera desvoltare a meseriilor, oprind arbitrar pe indivizĭ a trece din o branșă în alta și împovorîndu-ĭ cu felurimĭ de dărĭ spornice, necunoscute fisculuĭ".[162]

Trebue să amintim însă, că scutirea breslașilor străinĭ de a suporta cheltuelele bresleĭ care se face în Muntenia abia în 1860, în Moldova ființa încă din anul 1838, cînd Mihaĭ Sturza prin un ofis al săŭ dispusese, ca „Evreiĭ, peste taxa către stăpînire (taxa Jidovilor) admisă de la nația lor și altă dare spre ținerea de spitale și pentru ceĭ nevoieșĭ dintre eĭ, nu pot fi îndatorițĭ a maĭ plăti și deosebita zeciuială, în trebuința breslelor ce nu sunt de neamul lor".[163]

Această anterioritate a desființăreĭ îngreuiereĭ comercianților și industriașilor străinĭ în Moldova decît în Muntenia, unită cu puhoiul evreesc ce a inundat pe cea d'întâĭ, explică cum se face că în această țară distrugerea îndeletnicirilor economice din mînile Romînilor a fost mult maĭ adîncă decît în Muntenia. De aceea, pe cînd în Bucureștĭ breslele eraŭ încă pline de negutitorĭ și de industriașĭ pe la începutul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, în Moldova ele figuraŭ maĭ mult cu numele, rămînînd la multe din ele numaĭ starostele și cu—steagul.[164]

161. *Conservatorul progresist*, 28 Octomvrie 1860.

162. *Protocolul ședințelor com. centrale* XXI, 15 Iunie 1860.

163. *Manualul administrativ al Mold.*, II, p. 45. Comp. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 204.

164. In *Iașĭ* se văd trecuțĭ în lista alegătorilor pentru eforia orașuluĭ (sfatul orășănesc), breslele următoare cu starostiĭ lor: *Bacaliĭ* (staroste: V. Dimitriu și 15 breslașĭ, toțĭ cu nume romăneștĭ) *Droșcariĭ* (I. Calinescu cu 16 br.), *Rachieriĭ* (N. Suciu cu 10 br.), *Păscariĭ* (Panaite Boinea cu 11 br.), *Crîșmariĭ* (Al. Dumitriu Zurba cu 18 br.),

Tendința de a protegui străinii în dauna pămîntenilor se maĭ vede din următoarea împrejurare: In ședința din 14 Iunie 1860 venind în desbatere înțalesul cuvîntuluĭ *acaret* din art. 379 al regulamentuluĭ organic al Munteniei care dispunea, ca străinul de rit creștin chiar, înainte de a luĭ naturalizare săși poată „întrebuința al saŭ capital în orĭ ce cumpărătoare de acareturĭ va voĭ“, [165] se interpretează acel cuvînt în înțalesul că ar cuprinde și moșiĭ. Marțian și Eugeniu Stătescu referendar la biuroul statistic protestează contra acesteĭ lărgirĭ a înțalesuluĭ cuvîntuluĭ, mergînd însă prea departe în rostirea temerilor lor, că s'ar da și Evreilor putința de a cumpăra moșiĭ, de oare ce articolul din Regulament prevedea anumit ca această facultate să fie încuviințată numaĭ străinilor *de rit creștin.* [166]

In 1864 însă se votează o lege care încuviințază străinilor creștinĭ dreptul de a cumpara imobile rurale. Marțian se rostește și în protiva eĭ, spunînd, că „națiunea cu indignare ar declina puternicul ajutor al capitalurilor straine și ar preferi maĭ bine a fi de 5 orĭ maĭ saracă, dar proprietară a pămîntuluĭ, decît expropiată în țara eĭ și a privi cum moșiile ce aŭ fost odinioară ale fiilor eĭ, maĭ tîrziŭ vor produce noilor

---

Hiristigiiĭ (Toderiță Ioan cu 2 br.) și următoriĭ *staroștĭ de meseriĭ*: Neculaĭ State staroste de *Blănarĭ*, A. Grigoriu de *Talpalarĭ*, Gr. Coruiță de *Cărămidarĭ*, Cost. sin Neculaĭ de *Zugravĭ*, Stan sin Petru de *Saidacarĭ*, Ioan sin Andrian de *Argintarĭ*, N. Domnu de *Bărbierĭ*, Gh. Negrea de *Abagerĭ*, V. Paraschiv de *Cibotarĭ mold.*, Gh. Ioan de *Cojocarĭ*, Gr. Hairaga de *Casapĭ*, N. Popoviciĭ de *Pitarĭ*, P. Tanase de *Mindirigiĭ*, Gr. Ioan de *Olarĭ*, T. Vasiliu de *Mahalĭ*, Iancu Vasiliu de *Cizmarĭ*, Ioan Grigoriu de *Teslarĭ*, Iord. Gălușcă de *Lăutarĭ*, Anania Costea de *Hornarĭ*, N. Petru de *Cibotarĭ ruseștĭ*, P. Roma de *Cibotarĭ nemțeștĭ*, D. Teodor de *Pietrarĭ*, P. Sîrbu de *Croitorĭ mold.*, Grig. Cuciureanu de *Grădinarĭ*. (*Monit. of. al Mold.*, 29 Septemvrie 1859).

165. *Analele parlamentare ale Românieĭ*. I, p. 364.

166. *Analele economice* 1860, 2 p. 25 și 30. Lazăr Șaineanu, *Influența orientală asupra limbeĭ și cultureĭ romîne*, Bucureștĭ 1890 II, p. 8, arată că înțelesul cuvîntuluĭ *acaret* e discutabil.

proprietarĭ de 5 orĭ maĭ mult. Ce folos *maĭ mult*; tot nu va fi al eĭ! Ţara româneascâ nu ar fi a Romînilor. Apoĭ cu cît se va urca preţul moşiilor, prin întocmirile străinilor, cu atîta maĭ greŭ ar fi pentru fiiĭ şi nepoţiĭ foştilor proprietarĭ de a maĭ pune stăpînire pe ele". S'ar părea după ziarele străine, că principele privia cu părere de răŭ răstrîngerea dreptuluĭ de a cumpara imobile rurale numaĭ străinilor de rit creştin.[167] Aiurea Marţian adaoge, privitor la ideea de a se favoriza intrarea capitalurilor străine în ţară: „Capitalele străine vor aduce străinilor procente; întreprinzătoriĭ străinĭ vor profita din întreprinderĭ; exploatatoriĭ străinĭ vor exploata pentru sine".[168]

Precum unele din măsurile economice luate de guvern sunt dictate de interesul politic, aşa altele se îndeplinesc sub imboldirea celuĭ fiscal, încît tot cugetărĭ străine adevărateĭ stărĭ de lucrurĭ împing pe guvernanţĭ la lucrare pe tărîmul avuţieĭ publice. Se tindea în deobşte la sporirea veniturilor statuluĭ, iar nu la adaosul puterilor productive ale ţăreĭ, care puterĭ, dacă sporiaŭ, aceasta era datorită împrejurărilor; ba am văzut, cum mersul firesc al acesteĭ propăşirĭ era stinghirit prin nepricerea ocîrmuitorilor în ale economieĭ. Ca măsurĭ fiscale cităm: Părăsirea sistemuluĭ arendăreĭ vămilor care aducea numaĭ 6 milioane 300,035 de leĭ venit pe an, pentru ambele ţărĭ şi de la 1861, exploatarea lor în regie, ceea ce urcă de odată venituĭ lor la 11,029,919 leĭ;[169] introducerea contabilităţeĭ franceze care are de efect

167. Legea promulgată în *Mon. of.*, 20 August 1864. *Le Monde*, 13 Decemvrie 1862: „Bien que le prince en eût témoigné son regret en diverses occasions". *La Presse d'Orient*, 14 Decemvrie 1864: „Le prince régnant avait vu personnellement avec regret la persistance du conseil d'Etat à refuser aux Ottomans et aux Juifs le droit de propriété".
168. *Analele economice*, 1860. I. p. 15.
169. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 28 Martie 1861.

a maĭ restrînge abuzurile cu baniĭ publicĭ;[170] facerea uneĭ legĭ de urmărire pentru împlinirea contribuţiunilor, lăsate până acuma la bunul plac al birnicilor;[171] concentrarea tuturor lucrărilor relative la agricultură la ministerul lucrărilor publice; înfiinţarea camerilor de comerţ, consiliilor de igienă, medicilor de plasă; înfiinţarea tipografieĭ statuluĭ prin prefacerea aceleĭ de la Sf. Sava. Toate aceste măsurĭ, bune în ele însăşĭ, aveaŭ de neapărată urmare sporirea funcţionarilor şi îngreuierea budgetuluĭ. Tot în această direcţie împing şi alte măsurĭ ce nu stăteaŭ în legătură cu acele financiare, precum regularea ierarhieĭ militare şi sporirea efectivuluĭ armateĭ de la 7252 la 10,573 în 1861, afară de dorobanţĭ 7579 şi de grăncerĭ 4637 care rămîn tot la acelaş număr; organizarea inspecţiilor scolare, acea a seminarilor a consiliuluĭ scolar superior provizor, etc.[172]

Măsurĭ ţintitoare la schimbarea stăreĭ materiale a ţăreĭ se ieaŭ puţine. In primul loc trebue amintite silinţele pentru întocmirea căilor de comunicaţiunĕ, din care existaŭ în ţările romîne numaĭ acele făcute de de Bibescu şi de Mihail Sturza. Din 1,192,606 stînjenĭ cît era totalul lungimeĭ drumurilor marĭ din România, până la 1862 se şoseluise numaĭ 149,585 iar 129,808 eraŭ în lucrare, maĭ rămînînd încă neatinşĭ 913,213 de stînjenĭ. In aşa de ră stare se aflaŭ drumurile, că veştile din Iaşĭ sosiaŭ în Bucureştĭ maĭ curînd prin gazetele din Paris, decît direct din foasta

---

170. *Ibidem*, 31 August 1861. *Mon. of. al Mold.*, 25 Noemvrie 1861.
171. Din 31 Martie 1862. *Mon. of.*, 9 Maĭ 1862.
172. Asupra acestor legĭ vezĭ *Mon. of.*, din 2 Aprilie, 11 Iunie, 4 şi 15 August, 16 şi 26 Septemvrie, 2 Octomvrie si 17 Decemvrie 1862. Comp. *Mon. of. al Mold.*, 20 Septemvrie 1860 şi Expunerea de motive a budgetuluĭ pe 1861. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 19 Ianuarie 1861. Comp. *Naţionalul*, 17 Martie 1860.

capitală a Moldovei, [173]. Se maĭ concedează construirea unor podurĭ de fier, cea întâĭ concesiune către o companie străină, Barklay şi Standford, pentru suma de 18,000,000 de francĭ plătitorĭ în 16 anĭ. Lucrările se încep în 1865. [174] Privitor la capitală, cu prilejul inundaţiilor din 1865, domnitorul iea maĭ multe măsurĭ pentru a preîntimpina întoarcerea răuluĭ şi, după iniţiativa luĭ, se votează două legĭ : una pentru desfiinţarea morilor pe cursul Dîmboviţeĭ, alta pentru facerea cheiurilor acestuĭ rîŭ. Tot odată se introduce sistemul pavăreĭ stradelor Bucureştiuluĭ cu pietre cubice, în locul podurilor de lemn ce existaŭ până atuncĭ. [175]

Asupra stăreĭ străzilor din capitală găsim într'o corespondenţă a *Steleĭ Dunăreĭ* următoarele: „Lumea se întreabă, dacă nu ar fi mijloc a se drege pavelele din capitală, pe care pietoniĭ, lasă că înoată în tină, dar saŭ îşĭ scrintesc picioarele saŭ îşĭ sfarmă unghile; trăsurile se strică; ceĭ ce staŭ în trăsură îşĭ muşcă limba, îşĭ daulă capul, îşĭ strîmbă gîtul“.[176]

Se votase o lege pentru înfiinţarea de căĭ ferate; dar concesiunile puneреĭ lor în lucrare nu izbutesc, fiind dată lipsa totală de credit a unuĭ stat atît de răŭ întocmit în privirea finanĭelor. Nicĭ N. Mavrogheni, nicĭ principele Brancoveanu nu ajung a constitui societatea trebuitoare pentru a lor construire;

---

173. *Analele economice*, 9—12, 1862, p. 162. Vezĭ şi o corespondenţă din Bucureştĭ către ziarul *Le Nord*, 36 Aprilie 1863 care enumeră lucrările efectuate. Comp. *Romînul* 3, 9 şi 10 Ianuarie 1865.

174. Vezĭ *Mon. of.*, 13, 18 şi 29 Martie, 10 Septemvrie şi 7 Octomvrie 1865.

175. *Ibid.*, 14 Aug. 1864.

176. *Steaua Dunăreĭ*, 18 Aprilie 1860. O descriere analoagă pentru 1862 în *La Voix de la Roumanie*, 13 Fevruarie 1862. Şi pentru 1865 *Reforma*, ediţia franceză spune: „Les rues de Bucarest sont devenues impracticables; c'est un véritable supplice que d'essayer d'y circuler à pied ou en voiture; c'est une pitié que de voir gens et bètes patauger au milieu de cette boue glacée“.

iar o încercare făcută direct la bursa din Londra cade și ea.[177]

Tot așa de puțin izbutește încercarea de a se înființa o bancă de către casa Rodocanache din Londra.[178] Guvernul fiind nevoit, cum am văzut, a părăsi participarea la expoziția din Londra, se organizază cu obiectele adunate o expoziție națională în București, cea întăi întreprindere de acest feliŭ în țările romîne.[179] Se maĭ fac și alte expozițiĭ: una la Fălticenĭ, de iarmarocul de 20 Iulie în 1863;[180] alta la Frumoasa, la Iașĭ, care este descrisă cu multă căldură de un agent al guvernuluĭ;[181] o a treia de horticultură în grădina Cișmegiuluĭ din Bucureștĭ;[182] o a patra la bîlciul Moșilor din Bucureștĭ, îmbinată cu două alergărĭ de caĭ, una în Iașĭ și alta în Bucureștĭ;[183] în sfîrșit se fac pregătirile pentru împărtășirea la expoziția universală ce avea se aibă loc în Paris în 1867 și în care se rezerva Româniеĭ un loc a parte.

O măsură ce tindea la îmbunătățirea soarteĭ locuitorilor, pe calea îngrijireĭ de ceĭ neputincioșĭ, este înființarea aziluluĭ de fete sărace, orfane, de la Cotrocenĭ, de către Elena Doamna. Piatra fundamentală a aziluluĭ se pune cu o mare pompă în ziua de 2 August 1862.[184] Tot atuncĭ Elena Doamna viziteazä

177. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 31 Martie 1862. *Mon. of.*, 19 Noemvrie 1862. Cf. *Țăranul Romîn* 23 Aug. 1862.

178. *Mon. of.*, 7 Aprilie 1862.

179. *Analele economice*, 1861 p. 228. Ea este salutată de ziarele străine ca un bun început. Vezĭ d. e. *Le Siècle* 25 Sept. 1862.

180. *Mon. of.*, 26 Iunie 1863.

181. *Ibid.*, 23 Sept. 1863.

182. *Ibid.*, 27 Oct. 1863.

183. *Ibid.*, 11 Martie 1865.

184. *Mon. of.*, 19 Iulie și 2 Aug. 1862. Principesa dă 1000 de galbenĭ din caseta eĭ pentru constituirea fonduluĭ care, prin cotizațiĭ voluntare, se urcă pănă la 400,000 de leĭ. Cu acest prilej Mihail Cornea elev din liceul Louis le Grand din Paris face o poezie, publicată în *Mon. of.*, 7 Aug. 1862. O corespondență din Bucureștĭ a ziaruluĭ parizian *Le Siècle* (5 Oct. 1862) spune că acest azil a fost denumit de popor cu numele de *Azilul Elena*.

toate așăzămintele de binefacere din capitală și provoacă reîntocmirea spitaluluĭ de la Pantelimon; apoĭ maĭ iea inițiativa înființăreĭ unuĭ azil de săracĭ și de bătrînĭ.[185]

Pe alte tărîmurĭ, îmbunătățirile se trăgănează foarte încet. Așa închisorile eraŭ aproape în starea de plîns a vremilor de maĭ înainte, „fără ușĭ și fereștĭ, fără sobe și de o murdărie înspăimîntătoare. Osîndițiĭ stăteaŭ împreună cu prevenițiĭ“, și aceasta, cu toate că organizarea cea nouă a închisorilor—sistemul penitenciar—introdus în Moldova prin inspectorul general al închisorilor franceze, Dodun des Perrières, se întinse de la 1862 și în Muntenia.[186] Se maĭ concedează o bancă de scont și circulație în 1865 Oct. care bancă trebuia să-și înceapă operațiunile sale un an după concesiune;[187] se ieaŭ poștele pe sama statuluĭ, desființîndu-se poștele austriacă și rusască;[188] se unifică cursul monezilor străine;[189] se hotărește adoptarea sistemuluĭ metric, care însă se amînă curînd după aceea. Doĭ ingineri francejĭ, Henry și Foucault vin să studieze izvoarele de petrol, cea d'intăĭ cercetare științifică a acestor bogățiĭ ale țăreĭ.[190]

---

185. *Mon. of.*, 18 August, 10 Sept. și 18 oct. 1862.

186. Circulara luĭ Cogălniceanu către prefecțĭ 22 Oct. 1863 *Mon. of.*, 24 Oct. 1863. Comp. Dianu, *Istoria închisorilor în România*, Bucureștĭ 1900, p. 65. Cea d'intăĭ încercare de a îmbunătăți regimul închisorilor fu făcută de comtele Valdmar de Blaremberg. Vezĭ N. Blaremberg, *Essai comparé sur les institutions et les moeurs de la Roumanie*, p, 300.

187. *Mon. of.* 19 Oct. 1865.

188. *Ibid.*, 10 Martie 1865. Comp. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 429.

189. *Ibid.*, 15 Fevruarie 1865.

190. *Ibid.*, 30 Maĭ 1865. Asupra stăreĭ economice vezĭ și N. Suțu *Mémoires*, Vienne, 1859, p. 369.

CAP. XVI.

SERIILE ISTORICE DIN DOMNIA LUI ALEXANDRU IOAN I

Dacă cercetăm seriile istorice în care e prinsă domnia luĭ Cuza-Vodă și pe acele ce se desfășurară în timpul eĭ, le putem împărți în 4 categoriĭ: 1) Seriile istorice marĭ ce-șĭ aŭ începutul înainte de această domnie și care trec peste ea, pentru a se prelungi către viitor; 2) seriile istorice ce, pornind din vremurĭ maĭ vechĭ, se sfîrșesc în timpul acesteĭ domniĭ; 3) seriile istorice care pleacă din timpul eĭ pentru a o depăși către timpurile maĭ noue și 4) seriile scurte ce se nasc și se sting în timpul cît a stăpînit Alexandru Ioan I.

Seriile politice. Ca un fluviu adînc în care se varsă toate rîurile lăturalnice ale desvoltăreĭ poporuluĭ romîn, curge marea serie a *regenerăreĭ și redeșteptăreĭ* neamuluĭ, a căreia rădăcinĭ culturale se pierd în secoliĭ maĭ îndepărtațĭ, dar care începe a se arăta pe tărîmul politic de la introducerea domniilor naționale, în 1822. Domnia luĭ Alexandru Ioan I alcătuește o veriga în lanțul cel mare al căruia unul din capete îl ține Tudor Vladimirescu iar celalalt este aruncat de o camdată în oceanul viitoruluĭ și cine știe cine îl va rîdica! Poporul romîn din vechile ță-

rişoare despărţite, frămîntate de la un timp de dorul uneĭ vieţi comune, a trecut prin alegerea îndoită a luĭ Alexandru Ioan I, prin unirea definitivă, prin lovitura de stat şi prin detronarea domnitoruluĭ, către dinastia străină, neatîrnare şi regalitate. S'a încheiat oare desvoltarea politică a poporuluĭ romîn, cu punerea coroaneĭ regale de oţel pe fruntea principeluĭ Carol şi nu maĭ are acest popor nicĭ o dorinţă de îndeplinit, nicĭ o ţintă de urmărit?[1] (I)

Această mare serie de redeşteptare a neamuluĭ şi de reînalţare a luĭ din prăpaştia în care căzuse, se făcu însă în tovărăşie cu o altă serie însamnată, pornită şi ea din vremĭ maĭ vechĭ şi depăşind domnia a căreia schiţare am încercat'o în paginele de până acuma—seria *atingereĭ spirituluĭ romîn cu civilizaţia apusană şi anume cu acea franceză.* Această serie se întăreşte mult în forma de pe urmă pe timpul domnieĭ luĭ Cuza-Vodă, maĭ ales din pricina înriurireĭ covîrşitoare politice a Franţieĭ asupra soarteĭ poporuluĭ romîn. Ea determină în răstimpul acesteĭ domniĭ atît mersul politic şi social, cît şi acel cultural şi economic. Inriuririle celelalte ce vor veni din Apus, asupra poporuluĭ romîn, vor fi slabe şi neînsămnate. Inriurirea franceză va fi una din pîrghiile cele maĭ de samă ale desvoltăreĭ noastre, şi seriile cărora ea va da naştere vor fi cele maĭ puternice în bine ca şi în răŭ. Ea se va întinde şi peste domnia luĭ Cuza-Vodă, modificîndu-se şi schimbîndu-şĭ caracterul, sub îngustarea eĭ, prin înriurirea cultureĭ germane şi a reacţiuneĭ fonduluĭ naţional.[2] (I)

---

1. Faptele referitoare la această serie, *passim.* Cifra latină I însamnă categoria în care încape seria.

2. Faptele: Vol. I, pp. 63, 64, 68, 100, 113, 123, 133, 134, 156, 158, 161, 168, 190, 198, 214, 217, 220, 232, 237, 249, 253, 276—282, 315, 331—334, 371, 399, 449; II, pp. 49—54, 53—59, 65, 66, 97, 101, 141.

Renaşterea poporuluĭ romîn aduse la lumină pe tărîmul politic, tendinţa după *unirea Moldoveĭ şi a Ţăreĭ Româneştĭ*, tendinţa ce provoacâ ivirea uneĭ seriĭ istorice începute înainte de domnia luĭ Alexandru Ioan I, dar care se desăvărşeşte în timpul eĭ, prin un şir întreg de fapte ce contopiră tot maĭ mult cele două ţărĭ deosebite în o viaţă comună.[3] (II) De această serie propăşitoare se leagă una înapoitoare, de şi de maĭ puţină însămnătate, de oare ce atinge numaĭ un oraş al ţăreĭ, acela ce se jărtfise pentru realizarea unireĭ, foasta capitală a Moldoveĭ—*Iaşul—seria decădereĭ luĭ* ce va depăşi domnia luĭ Cuza-Vodă; urmările faptelor sociale manifestîndu-se în deobşte maĭ departe în viitor.[4] (III) Tot înainte de domnia luĭ Cuza-Vodă, se manifestase o altă tendinţă după consolidarea politică a statuluĭ romîn, acea a *introducereĭ uneĭ dinastiĭ străine*, tendinţă ce dă naştere uneĭ seriĭ istorice care se menţine pe timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I producînd multe lupte şi multe conflicte şi care se desăvîrşeşte cu prilejul detronăreĭ luĭ.[5] (IV) Paralel cu întărirea organizmuluĭ statuluĭ romîn, merge şi năzuinţa după *emanciparea luĭ din stăpînirea străinilor*, năzuinţa ce provoacă ivirea uneĭ seriĭ istorice pornită şi ea din vremurĭ maĭ de înainte, dar care se rosteşte tot maĭ mult pe timpul stăpînireĭ domnuluĭ celuĭ d'intăĭ al ţărilor unite, dat fiind maĭ ales caracterul luĭ. Seria aceasta depăşeşte bine înţăles a luĭ domnie şi se urmăreşte maĭ departe chiar în timpurile în care traim, trecînd acu-

---

3) Faptele: I, pp. 32—59, 89, 90—91, 130—138, 140, 166—171, 188—191, 195—206, 209, 213—229, 234.

4. Faptele: I, pp. 53, 118, 226—234, 378—379, II, p. 65.

5. Faptele: I, pp. 59—63, 108—118. 137, 197—203, 215, 269—270, 274. II, pp. 57—61, 65—66, 82—83; II, pp. 30, 57—61, 82—83.

ma de la emanciparea politică la acea economică.[6] (I)

Una din seriile speciale ce îndrumează această emancipare de înriurirea străină este acea care conduce la *secularizarea averilor mănăstirilor închinate*, serie cu începuturĭ împlîntate îndestul de adînc în măruntăile trecutuluĭ, dar care ajunge la a eĭ istovire numaĭ prin legea din 13 Decemvrie 1863, și este apoĭ încununată cu emanciparea desăvârșită a bisericeĭ romîne de autoritatea patriarhuluĭ din Constantinopole. Prin aceste măsurĭ hotăritoare, se pune un capăt uneia din seriile cele maĭ însamnate din desvoltarea poporuluĭ romîn, acea a înrîurireĭ greceștĭ care-șĭ găsește mormîntul în domnia luĭ Cuza-Vodă.[7] (II)

O serie scurtă, dar din cele maĭ insamnătoare prin cuprinsul eĭ și care caracterizază partea lăuntrică a domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, este acea provenită din *lupta între ideile vechĭ*, reprezentate prin partidul drepteĭ *și principiile Convențieĭ de Paris*, ale căror aplicare domnul și-o pusese ca țintă de căpitenie: desrădăcinarea privilegiilor și egalizarea condițieĭ locuitorilor, prefacerea societățeĭ și a statuluĭ romîn din o stare întemeiată pe deosebirea de clase în una bazată pe egalitatea tuturor cetățenilor înaintea legeĭ. Seria istorică ce rezultă din această luptă se începe cu urcarea luĭ Alexandru Ioan I pe tronul țărilor romîne și se încheie cu lovitura de stat care democratizază pe deplin pe tărîmul legal societatea romînă. Constituția din 1866 nu făcu decît să consfințască statutul, față cu puterile străine și față cu clasele privilegiate de altă dată.[8] (IV)

6. Faptole: I, pp. 63—73, 90, 99—102, 124—130, 141, 152, 155—163, 187, 212, 213—223, 246—250, 276—286, 293—334, 371, 379—382, 397—407; II, pp. 25—28, 39—54, 91—155, 195, 197, 198, 203—207, 250, 256.

7. Faptele: I, pp. 91, 127—128, 291—365; II, pp. 16—24, 63, 129, 133, 191.

8. Faptele: *passim*.

Una din seriile compunătoare a acesteĭ seriĭ maĭ marĭ, este acea privitoare la *îmbunătăţirea soarteĭ claseĭ ţărăneştĭ*, care pentru a fi deplin înţăleasă a trebuit urmărită din vremurĭ maĭ vechĭ şi care ajunge la întăiul eĭ popas prin legea de împroprietărire din 1864. De la acea dată se îndrumează, în desvoltarea aceleiaşĭ chestiunĭ, o nouă serie care în vremile noastre a ajuns în toiul eĭ.[9] (II)

O asemene luptă, dusă maĭ ales de un om contra uneĭ întregĭ stărĭ de lucrurĭ, nu putea fi purtată fără periclitarea aceluĭ ce o întreprinsese, şi de aceea chiar din primele timpurĭ ale domnieĭ luĭ, seria desvoltătoare a ideeĭ egalităţeĭ dă naştere unuĭ contra-curent, îndreptat spre răsturnarea aceluia ce pusese toporul la rădăcina pădureĭ bătrîne a privilegiilor de clasă. Această serie însoţeşte tot cursul domnieĭ luĭ Cuza-Vodă şi, precum personalitatea luĭ îĭ da naştere, aşa şi ea încetează odată cu răpunerea luĭ din scaunul ţăreĭ; iar firul roş pe care se înşiră inverşunările crescînde e chestia rurală.[10] (IV).

In sinul acesteĭ seriĭ a lupteĭ între domnitor şi partidele politice, trebue urmărită o serie componentă maĭ mică, acea a lovitureĭ de stat, născută în mintea domnitoruluĭ din primul an al domnieĭ luĭ şi îndeplinită în ziua de 2 Maĭ 1864.[11] (IV).

Tot aşa de interesant ar fi de urmărit o sub componentă a serieĭ ce ajunge la lovitura de stat, desfacerea extremeĭ stînge de domnitor, pe care la început îl considerase ca un ideal şi aruncarea ace-

9. Faptele: I, pp. 39, 47, 86, 91, 171, 181—184, 2n7, 267, 369, 377, 383—391, 393, 413—470; II, pp. 1—6, 60, 63, 89, 102, 116, 121, 200—202.

10. Faptele: I, 41, 95, 109—118, 203—209, 242, 253—276, 394, 407—412; II, pp. 30—39, 54—90.

11. Faptele: I, pp. 93, 99, 160, 207, 253, 271—272, 277, 279—281, 369, 391—407.

luĭ partid în o alianță nefirească cu dreapta, numaĭ în scopul de a răsturna pe domnitor.[12] (IV)

Seriile culturale. Dacă trecem acum de la starea politică la acea culturală, constatăm iarășĭ manifestarea maĭ multor seriĭ de fapte care însă, aparținînd unuĭ domeniŭ cu viață continuă, nu sunt decît prelungirea unor începuturĭ anterioare.

In poezie, literatură și istorie, constatăm stăruința noteĭ patriotice, întrodusă în aceste forme de cugetare, de cînd viața romănească începuse a reacționa contra străinismuluĭ, reacțiune ce se menține, ba se ascute încă pe timpul luĭ Alexandru Ioan I, din pricina zboruluĭ maĭ înalt ce-l iea interesul pentru țară sub imboldirea evenementelor politice.

Seria poeziilor patriotice a căreia începuturĭ sunt maĭ vechĭ, se mănține și se întărește; dar de la o vreme, sub lovitura faptelor brutale ale zilniceĭ existențĭ, ea slăbește întru cîtva, în cît nu se poate tăgădui, că sfîrșitul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I o lasă maĭ lipsită de vlagă de cum o zărise începuturile eĭ. Cel puțin un lucru nu se poate tăgădui: Pe cînd la zoriĭ acesteĭ domniĭ, ea stăpînea aproape excluziv conștiințele și numaĭ prea rar apăreaŭ lîngă dînsa manifestărĭ ale simțirilor individuale, cu cît timpul înaintează, cu atîta un soare rival răsare pe orizonul cugetăreĭ poetice care începe a asculta de doĭ stăpînĭ în loc de unul singur. Se ivește o serie, tot maĭ bogat înzestrată, în poeziĭ de iubire, pe lîngă acele referitoare la țară și la popor.

Seria poeziilor patriotice era menită să piară ca serie și să se maĭ arăte numaĭ periodic la oare care împrejurărĭ anumite. Tot așa și seria istorieĭ patriotice trebuea să închine steagul înaintea istorieĭ critice.

12. Faptele: I, pp. 56, 76, 122, 134—136, 152, 187, 195, 200, 253—276, 380, 394—397, 407—413; II, pp. 78—80, 83, 87—90.

Perioada pe care o studiem conţine însă numaĭ primele licărirĭ a le îndrumăreĭ ce trebuia se transforme expunerea istorieĭ naţionale: începuturĭ datorite maĭ les luĭ Hăjdeŭ şi Odobescu.[13] (I).

Ca formă, literatură se abate tot maĭ mult de la rostirea în limba înţeleasă de popor. O urmare a mareĭ seriĭ ce îndreaptă mintea poporuluĭ nostru spre cultura franceză, fu înstrăinarea şi a limbeĭ, prin întroducerea unuĭ număr tot maĭ mare de cuvinte împrumutate din acea limbă. Seria întrebuinţăreĭ neologismelor este maĭ veche în cultura romănească; dar pe timpul luĭ Alexandru Ioan I ea ajunge la cea maĭ înaltă a eĭ rostire şi se menţine ast-feliŭ cu puţine excepţiunĭ: acele ale literaţilor aleşĭ din decursul acesteĭ domniĭ. Aceştĭ din urmă însă sprijin şi o serie maĭ veche încă, acea a limbeĭ curate romăneştĭ, precum era ea înaintea atingereĭ cu civilizaţia apusană; şi scrierile lor se adaog către seria sănătoasă ce trebuia maĭ tîrziŭ se învingă, în rostirea cugetăreĭ romăneştĭ, prin o formă a graiuluĭ potrivită eĭ.

Prin urmare asistăm în domnia luĭ Alexaudru Ioan I la predomnirea a treĭ seriĭ menite a dispărea saŭ a se reduce mult în puterile lor: acele ale poeziilor şi istorieĭ patriotice şi acea a graiuluĭ înţesat de neologisme, care seriĭ trebuiaŭ să fie biruite maĭ tîrziŭ de cîntarea simţirilor individuale, de istoria critică a neamuluĭ şi de limba curată a graiuluĭ poporan.[14] (I).

In artă iarăşĭ asistăm la desfăşurarea uneĭ seriĭ patriotice, în pictură şi teatru, amestecată pe icĭ cole cu reproducerĭ clasice. In muzică, din protivă, se întroduse cultura cu o serie străină, aceea a muziceĭ italiene, scoborîndu-se de acolo cu încetul către muzica poporană, pe cînd din protivă seria patriotică şi

13. Faptele pp.: 100—149.
14. Faptele pp.: *Ibidem.*

clasică a arteĭ picturale şi dramatice se abate, încet încet, către alte genurĭ. Decĭ în arte, două soiurĭ de seriĭ care merg în sens invers unele altora: de la popor către simţirea obştească şi de la simţirea obştească către popor.

In ştiinţĭ este o serie de însuşire a ştiinţeĭ străine, începută de maĭ înainte şi care prin firea eĭ nu poate să înceteze nicĭ odată, dar şi începuturile uneĭ seriĭ de restituire către Europa prin concepţiĭ originale ştiinţifice, a datorieĭ contractate de la ea, care această din urmă este începută pe timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I prin lucrările matematice, fizice şi chimice ale luĭ Em. Bacologlu.[15] (III).

Cultura femeeĭ se rîdică şi ea către regiunile superioare ale interesuluĭ public prin o femee care, de şi pune începuturile aceste ĭ seriĭ cu cîţĭ-va anĭ înainte de domnia luĭ Alexandru Ioan I, o întemeiază şi-ĭ dă putere în primiĭ anĭ aĭ acesteĭ domniĭ—Sofia Hrisoscoleŭ—pe care o moarte prea timpurie o răpeşte încă copilă, în vrîstă de 22 de anĭ. (III)

In sfîrşit domnia luĭ Alexandru Ioan I întăreşte seria legăturilor tot maĭ strînse între Romîniĭ din ţările dunărene şi aceĭ de peste munţĭ, şi tot în ea se face începutul aceleia cu Romîniĭ din Macedonia.[16]

Seriile economice. Cercetînd seriile ce se desfăşura în viaţa economică, întîlnim maĭ întăĭ una descrescătoare în puterile ţăreĭ, manifestată prin precumpenirea exportuluĭ asupra importuluĭ care începe din timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, avîndu-şĭ explicarea în alte seriĭ ce saŭ se nasc saŭ se întăresc pe timpul eĭ. Aşa se iveşte întăĭ seria împrumuturilor din străinătate pentru înzăstrarea ţăreĭ cu instrumente civilizătoare (cel întăĭ: podurile de

15. Faptele, pp.: 144—149.
16. Faptele, pp.: 149—155.

fier); apoĭ se întăreşte mult curentul către vizitarea străinătăţeĭ de către Romînĭ, precum şi acel către viaţa luxoasă care cerea pentru îndestularea nevoilor eĭ o mulţime de producte din ţările apusene. Nu e vorbă, această serie crescătoare în cheltuelĭ este de o cam dată neutralizată prin acea a sporuluĭ producţieĭ agricole, a căreia elasticitate încă nu era tocită; dar se putea prevedea de pe atuncĭ, că seria reprezentată prin tendinţa spre cheltuelĭ va întrece pe acea constituită prin sporirea veniturilor, de oare ce una era fără hotar, pe cînd cealaltă îşĭ avea limitele eĭ fireştĭ în puterea maximă de producţiune a ţăreĭ.[17] (I şi III) Aceste seriĭ de cel maĭ mare interes, în timpul luĭ Alexandru Ioan I, numaĭ se ivesc săŭ se întăresc. Era păstrat timpurilor următoare, a lor depliuă desfăşurare.

Tendinţa după cheltuelĭ maĭ presus de veniturĭ aduce înămolirea claseĭ de sus în datoriĭ, iar pe de altă parte întinderea alcoolismuluĭ sporeşte sărăcirea claseĭ de jos. Straturile superioare ale societăţeĭ şi acele de jos se întrec în a-şĭ risipi averile în mînile străinilor — maĭ ales Evreĭ — care pompeză necontenit bogăţiile din pungile băştinaşilor, strămutîndu-le în ale lor. Şi această serie istorică e începută înainte de domnia luĭ Alexandru Ioan I; ea se urmăreşte numaĭ şi se adaogă în chip însămnător pe timpul luĭ. (I)

Paralel cu dînsa şi hrănindu-se mutual, se desvoltă maĭ departe o altă serie istorică fatală şi ruinătoare, aplicarea tot crescîndă a Romînilor către funcţiunĭ, părăsirea îndeletnicirilor productive ale comerţuluĭ şi industrieĭ care şi ele cad tot maĭ mult în mînile străinilor. Şi această serie este întărită încă prin nepriceperea guvernanţilor care desfiinţază ultimele a-

17. Faptele, pp.: 185—221.

părături ale băştinaşilor ce se maĭ îndeletniceaŭ cu comerțul şi cu industria. (I)

Paralel şi motivată de împrejurările ce determină arătarea acestor serii, se desvoltă şi acea care presidează la organizarea învățămîntuluĭ public numaĭ teoretic şi pregătitor numaĭ pentru formarea de funcționarĭ.[18] (I)

Toate aceste seriĭ istorice întrețesute conduc la împuținarea economică relativă a vieţeĭ româneştĭ, tocmaĭ în momentul cînd seria cheltuelelor apucă pe linia suitoare.

Dacă însă în gospodăria privată germeniĭ dărăpănăriĭ eraŭ puşĭ de maĭ înainte, şi domnia luĭ Alexandru Ioan I nu face decît să desvolte maĭ departe seriile respective, în gospodăria statuluĭ se introduce pentru întâia oară descumpenirea ce se obicinuia în mînuirea afacerilor private. Seria fatală a budgetelor neechilibrate, cu mascarea deficitelor saŭ cu acoperirea nevoilor din mijloace extraordinare, maĭ ales datoriĭ, începe pentru întâia oară în 1860 şi se urmăreşte până în zilele noastre. Tendința tot atît de fatală după adăogirea cheltuelelor şi maĭ ales sporirea necontenită a lefilor şi a posturilor, se caracterizază prin o serie progresivă care trebuia să conducă la ruina finanțelor statuluĭ, adăogîndu-se această serie de destrăbălare publică la desecarea şi sterpiciunea munceĭ naționale, precum şi la întărirea elementelor economice străine în dauna celor băştinaşe. Existența şi întărirea acestuĭ complex de seriĭ ruinătoare a vieţeĭ materiate ale poporuluĭ romîn sunt cea maĭ dureroasă constatare din timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I. Dar împrejurările din care ea se trăgea eraŭ datorite putereĭ curenților istoricĭ, în protiva cărora nicĭ o stavilă omenească nu poate eşi biruitoare. (III)

18. Faptele p.: 161—184.

Facînd sinteza tuturor seriilor cercetate, putem spune că, în decursul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, se manifestă, ca serii generale datorite puterilor istorice, una-suitoare pe tarîmul politic, pornită în mare parte de la iniţiativa domnitoruluĭ, maĭ ales în ceea ce priveşte exteriorul, prin emanciparea statuluĭ romîn din legăturile vechĭ de plecare sub puterile străine şi de încătuşarea sub rămăşiţele înriurireĭ greceştĭ; iar în privirea internă, prin doue seriĭ ce merg în sens contrar; coborîrea privilegiaţilor şi ridicarea claselor de jos. In privirea culturală se constată de asemenea o serie suitoare, acea a desvoltăreĭ minţeĭ romăneştĭ pe deosebitele tărîmurĭ.

Cît despre desvoltarea economică, de şi nu se poate tăgădui o propăşire şi în această sferă a vieţeĭ, totuşĭ seria suitoare a sporireĭ puterilor de producere este departe de a ţinea pasul cu acele coboritoare ale vlageĭ naţionale prin sporirea cheltuelelor şi spiritul de rîsipă ce se încuibă în gospodăria publică, molipsită tot maĭ mult de tendinţa dărăpănătoare ce copleşise gospodăriile private.

In rezumat putem caracteriza perioada dela 1859—1866, cît ţine domnia luĭ Alexandru Ioan I, ca purtată pe doue seriĭ suitoare, acea politică şi acea culturală, întovărăşite de o a treia, mult maĭ puţin puternică la suiş şi maĭ grabnîcă la coborîş, acea economică—de unde trebuea numaĭ de cît se urmeze o descumpenire în viaţa totală a poporuluĭ romîn. Urmărirea acestor seriĭ maĭ departe, pănă în zitele noastre, ne va dovedi şi maĭ bine adevărul, că istoria, maĭ ales a trecutuluĭ celuĭ maĭ apropiat, este singura cale de a înţălege prezentul, şi că în această constă folosul practic al istorieĭ. [19]

---

19. Vezĭ Xenopol *Principiile fundamentale ale Istorieĭ*, Iaşĭ 1901, p. 72 şi urm.

CAP. XVII

DE LA ABDICARE PANĂ LA MOARTE.

Şepte anĭ domnise Alexandru Ioan I asupra României; şepte alţiĭ trebuiaŭ să maĭ trăiască, purtîndu-se prin străinĭ, pănă ce el să se stingă în odihna de vecĭ. S'ar putea crede că istoria domnieĭ luĭ trebuia să se încheie cu sfîrşitul eĭ, şi că soarta omuluĭ nu poate să ne intereseze, întru cît nu scriem biografia luĭ Alexandru Cuza, ci istoria Românieĭ sub domnia luĭ.

Individualităţile joacă însă un rol foarte mare în istorie care este, pentru o bună samă, chiar lucrarea lor, de şi în cea maĭ mare parte o lucrare neconştiută; şi cu cît individualitatea va fi maĭ sus pusă în scara organismuluĭ social, cu atîta înriurirea eĭ va fi maĭ covîrşitoare.

Am văzut cum cele maĭ multe din marele evenemente întîmplate pe timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, saŭ îşĭ aveaŭ în el chiar începatura, saŭ primiaŭ de la el imboldirea şi îndreptarea în cotro se mişcaŭ. In asemenea împrejurărĭ, studiul personalităţeĭ dă adese orĭ cheia faptelor istorice. Dacă ne îndeletnicim cu schiţarea unor împrejurărĭ ce depăşesc domnia fostuluĭ domnitor, o facem spre a

pătrunde maĭ bine în firea intimă a caracteruluĭ săŭ, generatorul faptelor din timpul cît a domnit. Multe din aceste fapte, prin patimele timpuluĭ, aŭ căutat a fi puse pe sama unor altor imboldirĭ decît cele adevărate, şi este treaba istorieĭ de a stabili adevărul, nu numaĭ asupra faptelor, ci şi asupra cauzelor ce le produc, Pentru a judeca tocmaĭ asupra acestora, e de nevoie de a desfunda pe cît se poate maĭ adînc izvorul din care în mare parte ele aŭ purces: pornirile psihice ce împingeaŭ pe acela ce contribui maĭ ales la a lor îndeplinire.

Am schiţat, pe cît a fost cu putinţă, din puţinele date culese asupra luĭ Alexandru Cuza înainte de a se urca în tron, trăsăturile caracteruluĭ săŭ. In timpul domnieĭ, sub lovitura puternică a faptelor, îngrămădite de vîrtejul timpuluĭ, unele părţĭ din acest caracter, şi maĭ ales ideile înflorite pe el, aŭ putut să fie întru cît-va prefăcute şi schimbate; legăturile luĭ maĭ adîncĭ însă, acele prin care caracterul se prinde de complexia psicologică şi fiziologică, aŭ rămas nestrămutate, ca stînca de granit, neroasă de valurile mareĭ. Cînd cunoaştem mănunchiul de însuşirĭ sufleteştĭ cu care Alexandru Cuza întrase în harnica muncă a domnieĭ; cînd vom regăsi acest mănunchiŭ întreg şi neştirbit, după ce el se retrage în trista odihnă a pribegieĭ, nu se va maĭ putea tăgădui existenţa luĭ şi pe timpul cînd patimele deslănţuite ale contimpuranilor căutaŭ să-l întunece.

Apoĭ este şi o datorie omenească de a nu arunca în uitare şi ca un lucru netrebnic, sufletul ce a lucrat la propăşirea întreguluĭ. Destuĭ sunt oameniĭ ce trec prin viaţă, fără a lasa nicĭ o altă urmă pe pămînt decît cîte-va lacrimĭ ale rudeniilor vărsate pe groapa ce-ĭ înghite. Cel puţin aceĭ fericiţĭ muritorĭ pe care geniul saŭ soarta lor i-a adus în frun-

tea trebilor, să nu fie trecuţĭ cu viderea, de oare ce eĭ aŭ fost puşĭ, fie prin însuşirile lor, fie prin imprejurărĭ, în putinţa de a da măsura puterilor lor sufleteştĭ, şi este tot deauna o datorie pentru om a căuta să-şĭ cunoască natura din desvăluirea acelei a semenilor săĭ.

Aceste consideraţiĭ să îndreptăţască ultimul capitol al scriereĭ noastre care se îndeletniceşte cu împrejurăriie vieţeĭ fostuluĭ şi celuĭ întăĭ domnitor al Romănieĭ întrunite, după ce el reîntră iarăşĭ în viaţa privată din care se urcase pe scaunul domnieĭ.

Pribegirea. Eşind din ţară, principele Alexandru Cuza se duce la Viena, unde vede pe ducele de Grammont, ambasadorul francez de la curtea austriacă. Statornic în hotărîrea sa de a nu întoarce asupra ţăreĭ indignarea şi poate şi dorinţa de răzbunare pe care i-o împlîntase în inimă fapta din 11 Fevruarie, principele ţinîndu-se de făgăduinţa dată generaluluĭ Golescu, de a lucra şi ca principe romîn precum făcuse ca domnitor la întroducerea uneĭ dinastiĭ străine în tronul Romînieĭ, stărueşte pe lîngă ambasador pentru realizarea aceste ţinte.[1]

De abia sosit la Paris, principele Cuza primeşte o scrisoare din partea unuĭ Epailly d'Augivé Bérenger care se intitulează „membru al institutuluĭ istoric din Franţia, vechiŭ cap de secţie la ministerul de războiŭ, coborîtor din familia regeluĭ Berengar din Ivrea (din Italia, după Carol cel Mare) şi nepot al luĭ Ludovic cel Bun (Louis le Débonnaire) re-

1. Dovadă este convorbirea însuşĭ a *duceluĭ de Grammont* cu principele, urmată maĭ tîrziŭ, la 24 Aprilie 1867, la Döbling lîngă Viena (vezĭ maĭ sus, p. 53) şi petiţia adresată de secretarul principeluĭ Cuza, *Baligot de Beyne*, marchizuluĭ de Moustier, ministrul afacerilor străine din Paris din 12 Iunie 1867. (Maĭ jos p. 240).

gele Franţieĭ. Acest personaj cerea principeluĭ Cuza favoarea de a fi luat ca secretar, iar dacă nu s'ar putea aceasta, atuncĭ principele să-ĭ ajute a fi ales în Romănia ca principe străin—întru cît e şi unul şi altul—străin şi principe, ca strănepot de rege—făgăduindu-ĭ că, dacă ar izbuti în această ţintă, prin ajutorul persoanelor ramase credincioase fostuluĭ domnitor, el peste cîte-va zile ar înapoi domnia acestuia, „ceea ce ar fi un minunat renghiŭ jucat conspiratorilor care deposedase atît de trădător pe Alteţa Voastră“.[2]

Istoria se îngrijeşte une orĭ a-şĭ discreţi fruntea şi a pune cîte o notă veselă în tragicele conflicte din care ea se alcătuieşte. Este curioz însă de a se întîlni, şi în veacul al XIX-le, vînarea tronuluĭ Romănieĭ de către nişte vîntură-ţară, precum se făcea lucrul în vremile maĭ vechĭ.

Dacă însă fostul domnitor lucra pentru introducerea uneĭ dinastiĭ străine, şi era departe de a se gîndi a relua poziţieĭ din care fusese aruncat, protivniciĭ săĭ din ţară şi din străinătate nu-l lăsaŭ în linişte.

Intîmplîndu-se ca principele să însoţască pe soţia luĭ până la Lemberg, de unde ea pleacă spre a petrece cît-va timp la Ruginoasa, gazetele vieneze şi cîte-va din cele franceze se folosesc de eşirea principeluĭ din Paris, spre a scorni vestea, că el s'ar fi dus la Petersburg, pentru a unelti de acolo reîntoarnarea luĭ în Romănia cu ajutorul unor oştirĭ ruseştĭ. Această veste se răspîndise înadins, spre a se întări învinuirea de trădare către Rusia adusă fostuluĭ domnitor, ca unul din motivele de căpitenie ale detronăreĭ luĭ.

Această iscodire care nu avea nicĭ un fond de a-

---

2. Scrisoarea din 14 Martie 1866 în *Hîrtiile Rossetti.*

devăr, face pe principele Cuza să iasă din tăcerea pe care o păstrase până atuncĭ şi, reîntors în Paris, el scrie în 20 Aprilie 1867 principeluĭ Carol, arătîndu-ĭ intenţia sa de a reîntra în România, spre a-şĭ pune la cale maĭ multe interese, rămase necăutate, din cauza grabniceĭ sale deştărărĭ. Pentru ca nu cumva să se dee călătorieĭ sale în ţară altă interpretare decît înţelesul pe care-l avea în adevăr, principele Cuza se hotăreşte să-ĭ destăinuiască toată gîndirea luĭ, „împlinindu-şĭ astfeliŭ o datorie ce i o impunea atît caracterul luĭ cît şi trecutul luĭ ca cetăţan şi ca domnitor“: El spune în acea scrisoare, că „în 1857, la divanulŭ *ad-hoc* al Moldoveĭ, am fost unul din ceĭ d'întăiŭ deputaţĭ care aŭ exprimat şi subsemnat dorinţele ţăreĭ pentru unirea cu Valachia şi pentru un principe străin. Speranţele noastre nu se putură împlini atuncĭ. Maĭ tîrziŭ în 1859, voturile unanime ale ambelor adunărĭ îmĭ dederă îndoita coroana a Românieĭ. Inălţat pe acest tron ce nu ambiţionasem, declarăiŭ îndată şi solemn, că voiŭ pune onoarea mea şi gloria mea în îndeplinirea dorinţelor poporuluĭ romîn. Fe-care ştie în România, că n'am pregetat nicĭ-cum a formula această îndatorire ce luam într'o scrisoare adresată, a doua-zi chiar după alegerea mea, către Sublima Poartă şi puterile garanţe. Incercările mele nu izbutiră atuncĭ şi aŭ trebuit să aştept un timp maĭ favorabil. Cel puţin am avut mulţămirea de a realiza unirea Principatelor, a face din treĭ milioane de clăcaşĭ treĭ milioane de proprietarĭ, a înapoia ţăreĭ a cincea parte din pămîntul săŭ uzurpat de clerul grec al locurilor sînte, a da tutor Romînilor fără excepţiune drepturile electorale de care era lipsită pre nedrept marea maioritate a naţiuneĭ, a constitui puternic egalitatea civilă şi politică şi, în fine, a traduce în fapte maĭ toate dorinţele divanurilor ad-hoc din 1857

„Cu toate acestea sarcina mea nu avea să fie îndeplinită în ochii mei, decît în ziua cînd aş fi putut ceda tronul unui principe eşit dintr'o familie domnitoare în Europa. Inălţimea Voastră a putut urmări în hîrtiile mele şirul acestei constante preocupări. Turburările din 3 (15) August 1865 veniră a proba că pretendenţii indigeni nu abdicaseră încă. Crezui atunci sosit momentul de a lucra şi, după şepte ani, de a satisface dorinţele poporului romîn contra acestor încercări antinaţionale. Aveţi în mînă, Măria Ta, scrisoarea ce adresam, la 1 Octombre acelaş an, împăratului Napoleon, ca suveranului care în toate împrejurările arătase cele mai călduroase şi mai folositoare simpatii atît principelui Romînilor cît şi României. Maria Ta, cunoasceţi dar foarte bine că împărtăşam Majestăţei Sale Imperiale intenţiunea mea prea hotărîtă de a abdica şi a ceda tronul unui principe care mi-ar fi dat garanţii serioase pentru viitorul ţărei mele. Aveam onoarea tot-d'o-dată de a solicita bine-voitoarele consilii ale împăratului pentru alegerea acestui principe. Doue luni mai tîrziŭ, la deschiderea sesiunei corpurilor legiuitoare, mesagiul meŭ reamintea Romînilor făgăduinţele mele din 1859. (Reproduse aice locul din messjul din 1865, în care spune că „e gata a părăsi tronul pe care-l deţine numai ca un deposit sacru"[3]).

„Astă-zi, Maria Ta, toate dorinţele mele s'aŭ împlinit! Acest deposit sacru a fost pus în mînele Voastre, de Romînii însuşi, şi singura mea părere de răŭ este că n'am avut timp să vi-l ofer eŭ însumi şi în numele lor. Aceasta ar fi fost peatru mine cea mai frumoasă răsplată şi adevărata încoronare a domniei mele.[4]

---

3. Mai sus, p. 57.
4. Acesta este răspunsul indirect pe care fostul domnitor îl făcea protivnicilor săi care tocmai îl mustraŭ, spunînd, că „si le prince Couza

„Am crezut de datoria mea să daŭ aceste explicațiunĭ Inălțimeĭ Voastre. Nu mă îndoesc că Maria Ta le va priimi cu aceeaşĭ bună-credință care mi le a dictat.

„Redevenit simplu cetățean în țara mea, aspir numaĭ la fericirea de a găsi în ea, împreună cu familia mea, existența pacinică şi rezervată care convine deprinderilor şi pozițiuneĭ mele. M'aş crede ferice maĭ cu seamă, Maria Ta, de aş avea odată ocaziunea a vă repeta în persoană asigurarea sentimentelor mele şi de a vă exprima dorința mea pentru fericirea şi durata domnieĭ şi dinastieĭ Inălțimeĭ Voastre Serenisime“.[5]

Tot pe atunci Baligot de Beyne, secretarul principeluĭ Cuza, cerînd voie să se întoarcă în Bucureştĭ spre a-şĭ căuta de oare care interese, nu poate obținea această învoire decît cu mare greutate şi în urma interveniriĭ reprezentantuluĭ Franțeĭ, fiind că era bănuit că trimisese din țară, înainte de a o parăsi, treĭ scrisorĭ către ziarul *La Patrie*, favorabile fostuluĭ domnitor, şi că ar reveni acuma în Bucureştĭ, spre a culege iscăliturĭ în favoarea uneĭ reîntronărĭ a principeluĭ Cuza. Aceste ştirĭ eraŭ trimise de ministrul afacerilor străine a Franțieĭ, marchizul de Moustier agentuluĭ săŭ din Bucureştĭ baronul d'Avril. Pe atuncĭ politica franceză tot credea ca fostul domnitor fusese o unealtă a intrigilor ruseştĭ; ea căuta prin depeşa trimisă reprezentantuluĭ Franțieĭ din Bucureştĭ să garanteze pe principile Carol, persoana plăcută pe atuncĭ încă la curtea Franțieĭ, contra unor proiecte de răsturnare ce se credeaŭ uneltite din partea fos-

eût été fidèle à son mandat et digne de sa haute mission, les Roumains seraient parvenus à la réalisation de leurs voeux sans secousses et en évitant aux puissances garantes de nouveaux embarras: *Appel des Roumains à la conférence*, Paris, 1866, p. 8.

5. *Letre du prince Couza au prince Charles*, din 24 Aprilie 1867, Bucureştĭ, Iunie 1861. Copia în *Hîrtiile Rossetti*.

tuluĭ domnitor. Baligot de Beyne, aflînd din gura baronuluĭ d'Avril cauza greutăților ce se opusese la reîntrarea luĭ în Bucureștĭ, trimite o plîngere către marchizul de Moustier în care, pentru a se apăra, trebuia să apere pe principile Cuza al căruia instrument era bănuit că este. In această scrisoare, secretarul începe prin a arăta, că „principele Cuza a opus tăcerea dispretuluĭ contra clevetirilor împrăștiate pe sama luĭ de oameniĭ ce aŭ făptuit actul din 11 (23) Fevruarie 1866, act pe care nota anexată pe lîngă depeșa Exceleuțeĭ Voastre din 28 Maĭ, îl vestejește cu drept cuvînt cu epitetul de trădare rușinoasă. Alteța sa principele, încrezătoare în bunul simț al națieĭ romîne, știea că adevărul și-a face drum și va birui minciuna. Ea are convingerea, că conștiința publică se va rescula contra învinuirilor interesate răspîndite prin țară. Principele Cuza nu s'a înșălat; reacția a fost imensă; ea îșĭ urmează cursul și nota Excelenteĭ Voastre d-le ministru recunoaște că numele Alteţeĭ sale se bucură și acuma de o netăgăduită înrîurire în România. Nu voĭ tăgădui că aceste manifestațiĭ să nu fi fost dulcĭ inimeĭ principeluĭ Cuza: dar ceea ce pot mărturisi în acelaș timp este, că principele a văzut cu părere de răŭ, că aceste manifestațiĭ aŭ luat forma uneĭ opozițiĭ care a sămănat marĭ piedicĭ sub pașiĭ urmașuluĭ săŭ. Devotat cu suflet curat cauzeĭ principeluĭ străin, al căruia a fost în timp de zece anĭ și maĭ ales in timpul domnieĭ luĭ, apărătorul cel maĭ de samă și cel maĭ autorizat, principele Cuza deplîngea maĭ mult decît oiĭ cine luptele partizilor care săpaŭ de la început noul rînd al lucrurilor. Zic, maĭ mult decît orĭ cine pentru că, a doua zi după eșirea eĭ din Principate, Alteța Sa rîdicîndu-se deasupra simțimîntelor de răzbunare pe care rușinoasa trădare din 11 (23) Fevruarie le ar fi putut îngrămădi în un cuget de rînd, și îngrijit numaĭ de interesele

Romăniei, făcea la Viena pe lîngă reprezentantul împăratului Napoleon, acel demers atît de demn şi atît de patriotic pe care Excelenţa Voastră a trebuit să-l cunoaşteţi şi care a atras asupra principelui mărturisirea înălţătoare a stimei Maiestăţei sale imperiale. Principele Cuza apoi, ajuns la Paris, şi-a făcut o datorie de a repeta la toţi Romînii care veniaŭ să-l salute, că el se lepădase cu desăvîrşire de a juca orĭ ce rol politic; că principele Carol putea să fie răŭ încunjurat, răŭ sfătuit; dar va ajunge într'o zi a deosebi pe ceĭ bunĭ de ceĭ răi; că datoria ori căruĭ cetăţean cinstit era de a ajuta pe principele Carol, de a se aduna în jurul luĭ, pentru că el reprezenta un principiu de statornicie care este scăparea ţăreĭ. Principele Cuza însă, urmează petiţia maĭ departe, a fost nevoit să rumpă tăcerea, cînd a văzut cum gazetele vieneze îl acuzaŭ de uneltirĭ cu Rusia pentru a recăpăta tronul, şi el a adresat atunci principelui Carol scrisoarea cunoscută şi pregătise chiar o alta către împăratul Napoleon, în care îĭ arăta demersul făcut pe lîngă noul domnitor al Romănieĭ. De şi scrisoarea n'a fost trimisă împăratuluĭ, acea a principeluĭ Cuza către principele Carol este cunoscută cabinetuluĭ francez şi nota, anexată pe lîngă depeşa ministruluĭ afacerilor străine a Franţieĭ către baronul d'Avril, se ocupă cu urmările ce le ar putea avea pasul fostuluĭ domnitor. Acea notă se teme maĭ ales, că în cazul unuĭ răspuns negativ al principeluĭ Carol, principele Cuza, întemeindu-se pe simpatiile ce le are în ţară, să nu între fără de voie în ea şi să provoace o mişcare de turburare. Mă grăbesc, urmează secretarul, a vă scoate din îngrijire domnule Ministru, asupra scopurilor principeluĭ Cuza. Fără îndoială că Alteţa Sa a dat în viaţa eĭ de cetăţan şi de principe domnitor, dovezi înmulţite de curaj, de energie şi de hotărîre; dar cins-

tea și patriotismul luĭ sunt dovedite și ele prin numeroase exemple. Nu pot decĭ înțelege ca vorba luĭ să fie pusă în îndoială în o împrejurare pe care îndrăznesc să o numesc solemnă, cînd principele Cuza face un demers de la sine și la care nimic nu-l îndatoria, în niște terminĭ așa de lămurițĭ și așa de demnĭ pe lîngă principele domnitor al Romînilor. Cînd principele Cuza voia să înștiințeze pe împăratul despre acest demers și să pună pentru a zice ast-feliŭ declarația luĭ de recunoaștere a principeluĭ străin sub înaltul patronaj a Maiestățeĭ sale imperiale, este greŭ de a se presupune la Alteța Sa un gînd ascuns care s'ar împăca răŭ cu respectul și adînca deferență pe care în totdeauna a arătat o M. S. I.

„Orĭ cine cunoaște în adevăr pe principele Cuza trebuie să răspingă asemene presupunerĭ nevrednice de el. Pot decĭ să daŭ cele maĭ formale desmințirĭ scopuluĭ atribuit Altețeĭ Sale, de a se înainta până la hotarele Moldoveĭ.[6] El nu are de gînd să treacă aceste hotare fără învoirea principeluĭ Carol. Și apoĭ chiar dacă i s'ar învoi această reîntrare, încă este o întrebare dacă principele Cuza, cunoscînd starea spiritelor, ar face întrebuințare de ea. El ar aștepta desigur cu răbdare, în străinătate, ca liniștirea partizilor să-l învoiască a intra în țara luĭ, fără nicĭ o primejdie pentru un guvern al căruia succes și prosperitate sunt în ochiĭ săĭ singura cale de scăpare a Romănieĭ. Știm bine că puținĭ oamenĭ vor admite desinteresarea principeluĭ Cuza, maĭ ales față cu sorțiĭ foarte favorabilĭ pe care Alteța Sa ar fi sigur a-ĭ întîlni în starea spiritelor și în înrîurirea netăgăduită ce este alipită de numele săŭ și de marile acte ale domnieĭ luĭ. Ast-feliu de lepădărĭ sunt în adevăr rarĭ

6. Urma a adeverit desminţirea. Principele s'a întors de la Lemberg la Paris și nu s'a dus nicĭ în Rusia, nicĭ n'a cercat să intre în Romănia.

în viața politică. Dar cînd ne aducem aminte de proiectele lui de abdicare, dovedite prin demersuri pe care Excelența Voastră nu poate să nu le cunoască, fiind sprijinite chiar prin acte oficiale; cînd se știe că principele a răspins toate proiectele de reîntronare, formate aci până la venirea principeluĭ Carol și ale cărora izbîndă părea neîndoelnică; cînd cine-va a fost martur, precum am fost eŭ nu de mult la Paris, a stăruinței Alteței Sale în ideile de retragere absolută; cînd a putut trăi cineva, precum am avut cinstea a o face, în timp de cincĭ anĭ, în intimitatea principelui și cînd a văzut pe Alteța Sa necontenit ocupată de a pune un capăt unuĭ rol al căruia magnet de căpitenie, onorurile și exercitarea directă a putereĭ, eraŭ neplăcute fireĭ luĭ intime—se maĭ poate îndoi cine-va ca hotarirea principeluĭ să nu fie în adevăr sinceră“? [7]

Franceziĭ trebuiaŭ în curînd să schimbe ținuta lor față cu principele Carol, anume cu cît se accentua rivalitatea lor cu Prusia, din a căreia casă domnitoare se trăgea noul domn al Românieĭ. Maĭ ales pe la începutul luĭ 1868, după nenorocita afacere a Luxemburguluĭ, în care comitele de Bismark jucâ atît de crud pe împăratul Napoleon, și apoĭ încă și maĭ mult, după răspingerea amesteculuĭ acestuia în afacerea ducatelor daneze, politica franceză era foarte dispusă a înlătura pe principele Carol din tronul Românieĭ și gîndindu-se, cu cine să-l înlocuiască, bine înțăles că trebuia să se opriască la fostul domnitor ce atîta timp se bucurase de simpatiile eĭ.

Aflîndu-se la Döbling, lîngă Viena, principele Cuza primește în 24 Aprilie 1868 vizita ambasadoruluĭ francez din Viena, vizită ce avea de scop a încerca pe principe asupra uneĭ întîmplătoare reîntronărĭ a

7. Petiția luĭ Baligot de Beyne, către marchizul de Moustier ministrul afacerilor străine din Franția, din 12 Iunie 1867. Copia în *Hîrtiile Rosetti.*

luĭ în scaunul Romănieĭ. Cu prilejul schimbăreĭ cuvintelor de politeţă, principele spune duceluĭ de Grammont că, dacă nu a fost să-l vadă, a făcut-o fiind că nu ar vra să facă a se vorbi de el; că el pune un soiŭ de demnitate în această chestiune, şi că nu se înşală o dovedesc tocmaĭ atacurile cărora a fost expus în ziarul *La Patrie.* De odată ducele schimbă tonul şi spune principeluĭ, că lucrurile ar merge rău în Romănia; că principele Carol nu s'ar ţinea de făgăduinţa dată, maĭ ales de alianţa sa cu împăratul; că pe de altă parte primeşte veştĭ, că Brăteanu ar voi să răstoarne pe principele şi să proclame republica; o mulţime de ştirĭ contrazicătoare din care nu ştie ce trebue să creadă, şi se roagă de principe să-ĭ spună părerea ce o are despre evenementele ce se desfăşoară în ţara luĭ. Domnitorul, simţind unde voia să ajungă ambasadorul, îl apucă de o dată cu repejune, întrebîndu-l dacă ar voi poate să facă din el iar un domnitor şi dacă a venit să-ĭ facă propunerĭ? La aceasta, ambasadorul răspunzînd, că Franţa nu a avut nicĭ odată nimic contra luĭ şi că ar fi prea mulţumită să-l vadă reluîndu-şĭ locul, principele întimpină, că guvernul francez l'a crezut implicat în uneltirĭ ruseştĭ. S'aŭ făcut multe prostiĭ răspunse ducele; am crezut-o în adevăr; ne-am lăsat înşelaţĭ. La această propunere directă de reluare a tronuluĭ, principele Cuza răspunde: „Lăsaţi-mă a vă spune ceva: Orĭ ce s'ar întîmpla, nu voĭ consimţi nicĭ odată a reîntra în Romănia prin o intervenire străină —cu armele Franţieĭ, tot atît de puţin ca şi cu acele ale Rusieĭ. Nu aş vre să ajung altfeliŭ decît prin ţară“. Venind vorba de înlocuirea principeluĭ Carol, înlocuire ce în mintea ambasadoruluĭ francez părea lucru prea uşor, Grammont dă iar a înţălege principeluĭ Cuza, că ar fi singurul în stare să-ĭ iee locul; apoĭ iar se alunecă vorbirea la atacurile cărora este expus principele

Cuza din partea preseĭ franceze, dar că guvernul francez este departe de a împărtăşi acele păreri, după cum a putut să se convingă principele Cuza din o scrisoare (nu spune a cuĭ) prin care se numea cu adevăratul său nume actul din 11 Fevruarie. „Căderea voastră", spune ducele, ne a fost foarte neplăcută, şi vă veţĭ aduce aminte limbagiul ce mi l'aţĭ ţinut după ce aţĭ părăsit România; aţĭ pledat pe lîngă noĭ cauza principeluĭ străin". Venind vorba de eventualitatea unuĭ războiŭ între Franţia şi Prusia, ducele de Grammont spune, că „războiul cu Prusia îl vom avea; el este neînlăturat; numaĭ noĭ voim ca el să ne fie declarat. Pe de altă parte, este sigur că se vor încăera serios în Răsărit, şi este cu putinţă să se trimită în aceste părţĭ un corp francez. Am avea nevoie de un punt de sprijin din această parte. Avem unul în Ungurĭ care văd cu foarte răĭ ochĭ încurajările date de guvernul romîn Transilvănenilor şi oare care cuvinte imprudente ale principeluĭ Carol asupra unireĭ tuturor Romînilor sub toiagul său". La această destăinuire atît de deplină a politiceĭ franceze, principele Cuza întreabă încă odată pe Grammont: „Dar în sfîrşit care vă este scopul; aveţĭ un proiect hotărît, voiţĭ să provocaţĭ o schimbare, să faceţĭ un gol"? Nu ar fi greŭ repetă ducele, la care aluziĭ iarăşĭ către aşteptarea pe care Francia o punea în principele Cuza, acesta răspunde hotărîtor: „Foarte bine, însă pentru mine nu e vorba nicĭ de principele Carol, nicĭ de Rosĭ; e vorba de ţară. Cred că Franţia nu primeşte ideile care aŭ însămnat de maĭ multe orĭ Moldova şi Muntenia ca un mijloc de compensare în nouele întocmirĭ teritoriale dintre marile puterĭ. Dacă un aşa plan, atît de protivnic intereselor noastre, ar fi să se îndeplinească, Franţia ar plăti în chip crud o asemene politică. Ar trebui, pentru a o dovedi, să intru în un alt rînd de ideĭ decît acel ce ne

preocupă în acest moment. Cît despre mine nu vraŭ cu nicĭ un preț să reîncep meșteșugul de altă dată. Dar, dacă mi-aș videa țara amenințată de o mare primejdie; dacă un mare interes romănesc ar reclama lucrarea mea; dacă ar trebui să plătesc cu persoana mea, în ziua aceea voĭ fi gata, orĭ ce ar putea să mă coste". – Minutul este poate maĭ apropiat de cum îl socotițĭ, răspunse ducele. „Cînd va fi timpul spune-ți-mĭ". – E lucru convenit întrebă ducele, sculîndu-se? „Convenit", răspunse principele Cuza.[8]

Această convorbire între ambasadorul Franțieĭ și principele Cuza nu avu nicĭ o urmare în lumea faptelor, chestiunea vacanțeĭ tronuluĭ spaniol și a candidatureĭ la el a principeluĭ Leopold de Hohenzollern, fratele principeluĭ Carol, absorbind în curînd toate puterile diplomațieĭ europene.

In 1870 însă fostul domnitor este ales deputat de către colegiul al 4-lea (al țăranilor) din județul Mehedințĭ și alegerea este validată de cameră. Princi-

8. Această convorbire a fost scrisă în repejunea vorbeĭ, cu plumbul, de Baligot secretarul principeluĭ ce asista la întrevedere. Notele luate de Baligot pe cît și transcrierea lor se află în *Hîrtiile Rossetti.* O notă adresată, nu se știe cînd de Baligot, dă următoarea impresie a secretaruluĭ asupra convorbireĭ: „En quelque mots, voici la question astronomique (sic). M. de G. (rammont) est venu, il y a un mois, voir la personne que tu sais (principele Cuza). Il lui a demandé carrément si on pouvait compter sur elle dans le cas où la place deviendrait vacante ? On a répondu : En principe non. Si le pays était en danger, s'il avait besoin de moi, oui; mais sous une condition. Quant à des appuis étrangers je n'en veux pas, ou mieux, je n'en ai pas besoin. L'attitude a été trés digne et quelque peu hautaine. En se séparant le duc a répété : „Ainsi nous pouvons compter sur vous. Oui, dans les conditions qui j'ai dites. La conversation a duré 2 heures et ½. (*Hîrtiile Rossetti*). Numaĭ poziția politică a Franțieĭ explică încercarea aceasta, făcută de reprezentantul eĭ, pe lîngă fostul domnitor al Romănieĭ. De alt-feliŭ relațiile între el și împăratul Francezilor se zdruncinase pentru totdeauna. La moartea luĭ Napoleon găsim pe *Baligot* scriind *principeluĭ Cuza*, 29 Fevruarie 1873 : „*Quelque griefs personnels que vous ayez contre le défunt*, j'estime que vous devez les oublier, pour vous rappeler, etc. (*Hîrtiile Rossetti*). Principele, în urma acestuĭ sfat, și scrise din Florența, împărăteseĭ Eugenia o scrisoare de părere de răŭ în 25 Ianuarie 1873, (*Ibidem.*)

pele Carol trimite atuncĭ principeluĭ Cuza o scrisoare, prin care i spune, că-şĭ va aduce totdeauna aminte cu plăcere gracioasa primire cu care l'a întimpinat principesa Elena cînd i-a făcut vizita la Ruginoasa. Ea îmĭ spunea atuncĭ, dîndu-mĭ un prea frumos buchet: „Imĭ pare foarte răŭ că vă primesc singură". I răspunseiŭ: „Părerea de răŭ pe care o simt nu este maĭ mică; dar cred că în împrejurările de faţă, este maĭ bine ca principele să nu se întoarne încă; totuşĭ sperez că nu suntem prea departe de ziua cînd voĭ avea plăcerea de a-l saluta în România. Sfaturile care aŭ călăuzit atuncĭ hotărîrea mea, eraŭ întemeiate pe consideraţiĭ constituţionale, pe care Alteţa Voastră care aţi fost 7 anĭ domnitorul acesteĭ ţărĭ, era maĭ în măsură decît orĭ cine de a le înţelege, privind lucrurile din adevăratul lor punt de videre. Astăzĭ situaţia s'a schimbat. De cînd alegerea Voastră ca deputat se găseşte validată de cameră, greutăţile constituţionale aŭ dispărut şi nu pot decît să mă unesc cu toată inima la hotarîrea comună. Nu-mĭ rămîne decît a rosti Alteţeĭ Voastre dorinţa de a vă vedea revenind în România. Chiar în cazul cînd nu v'ar conveni de a primi mandatul de reprezentant care vă este oferit, fiţĭ încredinţaţĭ Alteţă, că veţĭ găsi totdeauna o bună primire la principele domnitor. Convins de simţimintele voastre de lealitate şi de viul interes pe care-l purtaţĭ pentru desvoltarea viitoare şi pentru prosperitatea scumpeĭ noastre patriĭ, vă rog principe de a mă readuce în buna reamintire a principeseĭ şi vă reînoiesc rostirea înalteĭ mele consideraţiĭ".[9]

Principele Cuza răspunde principeluĭ Carol, din Döbling lîngă Viena, că „atuncĭ cînd la 20 Aprilie 1867 i arătase scopul săŭ de a reîntra în ţară, el credea că noul rînd al lucrurilor era îndestul de statornic

9. Scrisoarea originală din 2 Martie 1870 în *Hîrtiile Rossetti.*

întemeiat și că reîntoarcerea luĭ nu putea aduce nicĭ o greutate. Redevenit simplu cetățan în țara mea, vă ziceam, că nu năzuiesc decît la fericirea de a găsi acolo, împreună cu familia mea, traiul pacinic și rezervat care convine gusturilor și pozițieĭ mele. La acest demers, al căruia lealitate era garantată prin declarațiile mele pornite de la sine, precum și prin caracterul meŭ, pot zice chiar și prin trecutul meŭ, Alteța Voastră ațĭ răspuns invocînd considerațiĭ suggerate de sfetniciĭ săĭ de atuncĭ, considerațiĭ constituționale îmĭ scrie astăzĭ Alteța Voastră, dar pe care le voĭ numi pe adevăratul lor nume: rațiunea de stat. Adevărul este că măsurĭ silnice fură luate fără știrea camereĭ. Aceste acte ale ministeruluĭ vostru, eraŭ ele oare constituționale? Nu o cred; ieŭ păstrasem toate drepturile mele de cetățan romîn. Eșisem din țară, după cererea mea, după cum o dovedește scrisoarea mea către capul guvernuluĭ provizoriŭ din 1866; nicĭ o lege nu mă lovise cu surgunul. Pentru ce nu aș fi putut trăi ca simplu cetățan în patria mea? In timpul domnieĭ mele, nu am deschis eŭ liber porțile țăreĭ înaintașilor meĭ, principilor Bibescu, Știrbeiŭ, Vogoride? Ceea ce reeșia din scrisoarea Alteţeĭ Voastre, era că prezența mea putea constitui încurcăturĭ serioase pentru guvern. In o așa stare de lucrurĭ nu era cu putință a șovăi: mă hotăriĭ a trăi departe de Romănia. Această dureroasă jertfă o datoriam țăreĭ mele, opereĭ mele și însășĭ convingereĭ mele, și iată pentru ce: patru anĭ de domnie a trebuit să deprindă îndestul pe Alteța Voastră cu istoria acestuĭ timp, pentru ca ea să știe, că am fost unul din capiĭ partiduluĭ național care ceruse încă din 1857, în Moldova, un principe străin. Alteța Voastră a putut videa în hîrtiile mele care sunt tot în mînile Voastre, ținta ce mi-o propusesem cînd în 1859 am primit ca un deposit sacru, îndoita coroană a Ro-

mânieĭ. Ea a putut să constate că, fără a mă lasa să fiŭ oprit de încurcăturile din lăuntru și din afară, am îndeplinit din punt în punt programul pe care-l trăsesem: unirea Moldoveĭ cu Muntenia, crearea uneĭ oștirĭ naționale,[10] treĭ milioane de clacașĭ făcuțĭ proprietarĭ și înzăstrațĭ cu toate drepturile politice, înapoirea către țară a uneĭ cincimĭ din pămîntul eĭ, uzurpat de un cler străin, promulgarea unuĭ cod întemeietor al egalitățeĭ civile, constituirea uneĭ bisericĭ naționale, instrucția publică făcută gratuită și obligatorie, concesia unor marĭ lucrărĭ publice: drumurĭ, podurĭ, căĭ ferate, în sfîrșit autonomia țăreĭ. Aceste rezultate fiind dobîndite, rămînea de îndeplinit cel de pe urmă punt din programul meŭ. Alteța voastră ațĭ putut să vă convingețĭ că, de și am dat timp de șepte anĭ îngrijirile mele statornice la reorganizarea politică, socială și economică a Românieĭ, nicĭ odată nu am pierdut din videre principiul domnuluĭ străin, pe care-l credeam singur în stare de a asigura statornicia nouelor așăzăminte. Alteța Voastră știe în sfîrșit, prin scrisoarea mea din Octomvrie adresată împaratului Napoleon, că îmĭ puneam onoarea de a coborî de bună voie și în un timp scurt de pe tron și a încredința soarta viitoare a țăreĭ mele unuĭ principe străin, vrednic de o însărcinare atît de mare. Nu prin o zadarnică mîndrie mă întorc către trecut, ci pentru a arata Alteţeĭ voastre, că să fie bine constatat, că nicĭ un gînd ascuns nu-mĭ insuflase demersul meŭ din 1867, cînd am cerut favoarea de a reîntra în România. Cetățan romîn, aveam și o repet am dreptul de a trăi în țara mea, și acest drept a căpătat chiar acuma fără a mea

10. Insușĭ maiorul Lecca, ministrul de războiŭ recunoaște lucrul, cînd publică în *Mon. of.*, din 3 April 1866, că Cuza-Vodă a lăsat o armată de 40,000 de oamenĭ, plus 32 de batalioane de milițiĭ și 100 de tunurĭ.

ştire, consfinţirea încrederei concetăţenilor meĭ şi un vot al camereĭ, consfinţirea cea maĭ constituţională ce se poate pretinde. Şi cu toate aceste nu voĭ face întrebuinţare de acest drept. Alteţa voastră se asociază din inimă la hotărîrea camereĭ; ea crede că situaţia s'a schimbat şi că pot reveni în România şi iea grijă de a face apel la lealitatea şi la patriotismul meŭ. Patriotismul meŭ Principe, este de o potrivă cu a mea demnitate; el îmĭ interzice un demers care ar crea, este loc de a se teme, serioase încurcăturĭ Alteţeĭ Voastre, şi lealitatea mea mă osîndeşte la surgun. Nu pot da scumpeĭ mele ţărĭ o dovadă maĭ reală a iubireĭ adîncĭ ce am către ea, şi Alteţeĭ Voastre o mărturisire maĭ curată a simpatiilor mele pentru fericirea şi dăinuirea eĭ". [11]

De şi domnitorul desţărat nu umblase nicĭ odată după recăpătarea tronuluĭ şi refuzase chiar propunerile ce i se făcuse în această privire, partizaniĭ luĭ îl îndemnaŭ necontenit, a lăsa ca „hotărîrea Măriei Voastre să fie zdruncinată de voinţa naţiuneĭ. Cea maĭ mare parte din cîţĭ aŭ fost în contra Măriei Voastre şi aŭ recunoscut rătăcirea şi văd că numaĭ Măria Voastră aţĭ putea pune capăt nenorocireĭ. Eŭ sper că Măria Voastră care aţĭ iubit şi iubiţĭ ţara, veţĭ uita nerecunoştinţa unora şi veţĭ reveni ca fiŭ iubit al patrieĭ". [12]

Bine înţăles că, după 1871, asemene stăruinţĭ a-

---

11. Proiect de răspuns din Döbling lîngă Viena în April 1867. Toată corespondenţa este scrisă în limba franceză. Este probabil că scrisoarea către regele Carol nu va fi deosebită de proiect, dacă nu va constitui poate chiar copia eĭ.

12. Scrisoarea luĭ *Cariagdi* către principele *Cuza* datată din Neapole 12 Ianuarie 1872. Cariagdi arată ca exemplu, din ceĭ prezenţĭ pe Alexandru Candiano care „se zice că face studiĭ de drept şi care mi-a aratat că a venit la Florenţa să implore iertarea Măriei Voastre". Scrisoarea aceasta a fost cunoscută d-luĭ Maiorescu care reproduce locul acesta, în o notă din Introducerea la *Discursurile parlamentare*, Buc. 1887.

veaŭ încă maĭ puţin înţeles decît înainte, de oare ce acuma, pe lîngă statornicul refuz al principeluĭ Cuza de-aşĭ întoarce iar gîndul către tronul pierdut, se schimbase de a totuluĭ tot şi împrejurările politice ale Europeĭ.

In curînd însă suferinţele omuluĭ trebuiaŭ să se adaogă la acele acte ale domnitoruluĭ căzut. Boala pe care Alexandru Cuza voia s'o înlăture, încă din timpul domnieĭ luĭ, prin cura de la Ems, luase proporţiĭ îngrijitoare. El se strămută sub caldul cer al Italieĭ, la Florenţa, sperînd a combate maĭ cu înlesnire a eĭ propăşire. De aicĭ trimite el scrisoarea către P. Grădişteanu, pe lîngă nişte arme, ca semn de recunoştinţă pentru strălucita luĭ pledoarie în afacerea Osoiuluĭ şi pentru apărarea lovitureĭ de stat care revenia adese orĭ în desbaterile camerilor timpuluĭ. Fostul domnitor spune luĭ Grădişteanu în această scrisoare :

„Sunt opt anĭ, aproape la aceeaşĭ epocă, eram la Constantinopole. Mă dusesem la Sultan, spre a expune Maiestăţeĭ sale necesitatea revoluţieĭ ce îndeplinisem în România. Aceasta însămna a cere de la Sublima Poartă a consfinţi, cu concursul marilor puterĭ, drepturile de neatîrnare lăuntrică pe care le proclamasem cu hotărîre şi care ne fusese tăgăduite până atuncĭ. Primirea strălucită ce mi se făcu nu fu ajunsă decît de înalta bună-voinţă a Maiestăţeĭ sale. Avuĭ mulţămirea a vedea aprobate toate actele mele. Cu prilejul acesta lăsăiŭ cîte-va suvenire demnitarilor saŭ ofiţerilor otomanĭ pe care Sultanul bine voise a-ĭ alipi pe lîngă persoana mea. Mi-aŭ rămas din acea epocă nişte arme. Vi le trimit. Pastraţi-le în amintirea luĭ $^{2}/_{14}$ Maĭ 1864, o mare dată în istoria noastră şi, nu o spun fără mîndrie, o frumoasă dată în viaţa mea.

„In fie care an gîndul meŭ se întoarce către acest trecut, acum atît de îndepărtat. Vĕ aduceţĭ aminte trista situaţie în care luptele de partide aruncase pe biata noastră Romănie? De o parte, o cameră de oamenĭ, ceĭ maĭ mulţĭ inteligenţĭ fără îndoială, dar neînstare de a-şĭ găsi îndreptarea şi încercînd cel maĭ adese orĭ—şi atuncĭ fără a lor ştire—cele maĭ pierzătoare înrîurirĭ, uitînd interesele reale ale ţăreĭ, afacerile, pentru a le jărtfi unor sterpe preocupărĭ de persoane saŭ de politică. Pe de altă parte guvernul meŭ silindu-se a linişti patimele lor, a îndrepta activitatea naţională în căile roditoare, mistuindu-şĭ puterile contra uneĭ opoziţiĭ oarbe saŭ spirite rătăcite care-ĭ refuzaŭ pînea de toate zilele, budgetul, care compromiteaŭ viitorul, răspingînd legile cele maĭ folositoare: legea rurală, concesia drumurilor de fier etc. Ah! Ce tristă privileşte! Şi cît mă fericesc eŭ de a fi avut inima atuncĭ, spre a face chemare la poporul romîn, spre a-ĭ descoperi ranele luĭ şi a-ĭ expune mijlocul de a le vindeca!

„S'a spus că 2 Maĭ este o lovitură de stat. Totdeauna am protestat în protiva acesteĭ numirĭ, pentru că se întipăria actelor mele un caracter de reprobare pe care voturile poporuluĭ romîn aŭ răspins'o în chip solemn. Dacă cu toate aceste se voeşte că 2 Maĭ să fi fost o lovitură de stat în contra străinuluĭ şi maĭ bine zis în folosul neatîrnăreĭ noastre naţionale, o mărturisesc cu mîndrie; dar la interior 2 Maĭ a fost o revoluţie, o revoluţie neaparată şi nimic maĭ mult. Numaĭ cît în ziua aceea, revoluţia plecă de la tron, nu în scopul micşurător de a spori puterile ocîrmuireĭ saŭ de a favoriza interesele uneĭ dinastiĭ, ci cu nobilul program al divanurilor ad-hoc. Neatîrnarea lăuntrică a Romănieĭ asigurată, egalitatea politică şi socială aclamată de către treĭ milioane de Romînĭ zmulşĭ din şărbire şi

înzestrațĭ cu drepturĭ de cetățenĭ și de proprietarĭ, egalitatea civilă constituită prin promulgarea unuĭ noŭ codice, concesia nouelor lucrărĭ publice de drumurĭ de fier, podurĭ, care înzeceaŭ izvoarele comerciuluĭ și ale industrieĭ; și ca încheiere a acestuĭ program, marea idee care trebuia, în cugetul meŭ, în speranțele mele, să încunune cariera mea politică, acea pe care o expuneam în mesajul meŭ din Decemvre 1865, abdicarea mea și instituirea unuĭ principe străin prin alegerea națieĭ romîne.

„Iată ce a fost în adevăr 2 Maĭ; iată cum trebuia să se sfîrșască, asigurînd în chip trainic viitorul țăreĭ, revoluția politica socială și civilă pe care o inaugurasem.

„Ce s'a făcut cu toate aceste proiecte, o știĭ scumpe domnule Grădișteanu. Un atentat uricios aduse țara la două degete de a eĭ ruină și, dacă primejdia putu fi înlăturată, o fu numaĭ mulțamită bunuluĭ simț admirabil al poporuluĭ romîn, mulțamită și simpatiilor pe care le dobîndisem în afară, mulțamite maĭ ales silințelor unuĭ guvern pe atuncea a tot puternic în Europa care îmĭ făcu onoarea de a mă asculta cu o încrezătoare bună-voință.

„Slava luĭ Dumnezeŭ, în mijlocul acestor crize îngrijitoare, opera de la 2 Maĭ nu a fost zdruncinată. Statutul pe care l'am obținut la Constantinopole este și va rămînea piatra de temelie a autonomieĭ Românieĭ; în existența politică pe care ne o închezeșluiește, orĭ ce guvern romîn iea și va lua dreptul de a se constitui și de a modifica constituția, după trebuințele sale și cu toată neatîrnarea.

„Nu ne mirăm ca oameniĭ netrebniciĭ să fi încercat saŭ de a reveni asupra trecutuluĭ, pe care l'am desființat în folosul maselor, saŭ de a calomnia actul din 2 Maĭ în disprețul istorieĭ și al adevăruluĭ. Țara, judecătorul suveran al tuturora, a făcut dreptate

la toate prilejurile de aceste atacurĭ ruşinoase saŭ vrednice de rîs.

„Nu este aceasta oare explicaţia acelor voturĭ care în două rîndurĭ aŭ venit să mă cheme din fundul retragereĭ mele, ca un răsunet mişcător al gînduluĭ înţelept şi al dreptăţeĭ Romînilor?

„N'am uitat, iubite domnule Grădişteanu, că voacea d-voastră cea elocventă s'a rîdicat tot deauna inimoasă în parlament, de cîte orĭ atacurĭ răŭ voitoare s'aŭ arătat contra actuluĭ de la 2 Maĭ. Aţĭ înţeles că această revoluţie cuprindea în pîntecele eĭ prosperitatea viitoare a patrieĭ noastre mult iubite şi aţĭ găsit cele maĭ nobile accente pentru a o apăra împreună cu toată ţara.

„Vă mulţămesc, şi cu acest titlu, vă rog a primi amintirea ce v'o trimit“.[13]

Este invederat, că în purtarea principeluĭ Cuza, cum reiesă din scrisorile reproduse, există oare care contrazicere. De şi prin scrisoarea din 1867, el nu cerea propriŭ vorbind învoirea principeluĭ domnitor de a reîntra în ţară, însă este invederat că înştiinţarea luĭ că are de gînd a veni în Moldova şi aşteptarea răspunsuluĭ domnitoruluĭ era aproape acelaş lucru, maĭ puţin forma. Dacă i s'ar fi încuviinţat întrarea, principele Cuza ar fi reîntrat în ţară, maĭ ales că pe atuncea trebuia să se judece procesul pentru moşia Osoiul, cu prilejul căruia se punea în sama fostuluĭ domnitor o mulţime de fapte pe care avea interes să le nimiciască, şi care apoĭ aŭ şi fost nimicite prin apărarea procesuluĭ de către P. Grădişteanu. Apoĭ, dacă domnitorul avea scopul de a întra în Moldova la 1867, el trebuia să ştie încă de atuncĭ, că prezenţa sa în ţară ar fi putut să

13. Scrisoarea originală a principeluĭ *Cuza* c. *P. Grădişteanu* din 18 (30) Aprilie 1872, Florenţa. *Hîrtiile Rossetti.* Reprodusă şi în *Arhiva* 1902.

aducă încurcăturĭ domnieĭ principeluĭ Carol, de oare ce încă în 1870 el crede că lucrul s'ar putea întîmpla, și de aceea refuză poftirea domnitoruluĭ de a reveni în România. Dar aceste șovăirĭ în părerĭ se explică, prin trecerea timpuluĭ, prin piezișirea din ce în ce maĭ mare, ce perspectiva faptelor trecute ce se îndepărtaŭ mereŭ, o întipărea în sufletul fostuluĭ domnitor.

Dacă însă se poate constata oare care nehotărîre în cugetul principeluĭ Cuza, în ceea ce privește reîntrarea luĭ în România—față cu principiul domnitoruluĭ străin, fostul domnitor rămînea tot deauna statornic, și toate rostirile luĭ de după cădere concoardă cu făgăduințele date înainte de a se urca pe tron și cu actele sale din timpul chiar al domnieĭ. Credem decĭ că față cu o stăruință atît de armonică a aceșteĭ ideĭ în cugetul principeluĭ Alexandru Cuza, este nedrept de a-l învinui de scopurĭ dinastice, în orĭ ce moment al viețeĭ luĭ—și dacă zicem că este nedrept, o facem, *fiind că este neadevărat,* dreptul nefiind decît adevărul în relațiile juridice dintre oamenĭ.

Dacă am stăruit atît de mult asupra aceșteĭ împrejurărĭ, am făcut-o din pricina urmărilor ce iesă din ea, privitor la caracterul fostuluĭ domnitor. Ea dovedește, în primul loc, a luĭ desinteresare și decĭ a luĭ iubire de țară și maĭ departe, că toată activitatea luĭ în timpul domnieĭ fusese călăuzită numaĭ de acest din urmă simțimînt, încît ca un soare ce apune aruncă razele sale luminătoare asupra întreguluĭ tabloŭ al domnieĭ luĭ și ne dă cheia înțălegereĭ tuturor strădănuirilor sale.

Moartea și înmormîntarea luĭ Cuza Vodă. Fostul domnitor nu trebuia să maĭ trăiască mult după scrisoarea trimisă luĭ Petru Grădișteanu. Boala

de care suferia și a căreia alinare o căutase încă în timpul domnieĭ, la băile de la Ems, se agravase mult, din cauza supărărilor care-l lovise. Aflînd că un specialist vestit ar trăi la Heidelberg, în Germania, el plecâ din Florența spre acel oraș și ajunse acolo în Maĭ 1873. Răcind în timpul drumuluĭ, el căzu la pat îndată după sosirea luĭ în Heidelberg, și-șĭ dădu duhul în ziua de 5 Iunie 1873, între străinĭ, avînd la căpătăiul său, numaĭ pe soția luĭ. Rămășițele luĭ fuse aduse în Romănia și înmormîntate la biserica de pe moșia luĭ Ruginoasa. O lume nesfîrșită venită din toate unghiurile țăreĭ impodobi această tristă sărbare. Se rostiră cuvîntărĭ de către P. Grădișteanu, N. Ionescu și M. Cogălniceanu. Acest din urmă zise între altele, cuvintele, că „nu *greșelele* ci *faptele* luĭ Cuza Vodă aduseșe a luĭ detronare“.

SFÎRȘIT.

DOCUMENTE

Documentele ce le publicăm provin toate din cele lăsate de Alexandru Ioan I şi păstrate de soţia luĭ, principesa Elena Cuza. Cîte-va din ele aŭ fost publicate în Arhiva 1901—1902. Aceste documente sunt deosebite de acele luate de guvern după detronarea domnitoruluĭ.

I

Depeşa luĭ Labanoff, ambasadorul rusesc din Constantinopole, din 7 Fevruarie 1859, cătră principele Gorciacoff, privitoare la alegerea luĭ Cuza.

La Porte considère élection de Couza dans les deux principautés comme une violation de la convention. S'appuyant sur l'article 27 de la convention, elle demande par télégraphe la convocation d'une conférence; elle espère qu'une décision unanime des puissances, notifiée aux populations, préviendra la nécessité d'une intervention armée, et en attendant ne reconnait en Valachie d'autre autorité que la Caïmacamie.

(Vezĭ Vol. I, p. 70). *Labanoff.*

II

Scrisrarea luĭ V. Alexandri din 25 Fevruarie 1859, privitoare la îndoita alegere şi la planurile de unire desăvărşită.

Paris le 25 Février 1859.

Cher Prince.--Je me suis acquité avec bonheur de la mission que vous m'aviez confiée. Après un affreux voyage de

neuf jours, à travers neige, boues et autres misères, j'ai trouvé à Paris du soleil et un acceuil très flatteur de la part des plus grands dignitaires de l'État. Sa Majesté l'Empereur, Mr. le comte Walewski, Mr. de Thouvenel, etc., m'ont reçu comme le représentant d'un prince estimé au plus haut degré. et m'ont exprimé les sentiments les plus affectueux à son égard. On m'a demandé des détails sur votre double élection, sur votre caractère, sur les pays que vous êtes appelé à gouverner; et l'on a paru fort satisfait de mes réponses. Vous pouvez donc compter fortement sur l'appui de la France dans toutes les occasions, et quelles que soient les difficultés que rencontrera votre double élection au sein des prochaines conférences, l'empereur défendra chaudement le *fait accompli* dans les Principautés-Unies. Mais, entendons nous bien, je parle du fait accompli de votre double élection et non de *ceux que certains esprits avancés* vous engageraient d'accomplir à Fokchany. Tout ce qui amènerait de nouvelles complications à la situation actuelle, tout acte nouveau de notre part qui serait en dehors des clauses stipulées dans la convention nous serait fatal et compromettrait gravement nos intérêts, car *on ne pourrait plus nous défendre.*

Ce serait tomber dans une immense erreur, que de croire qu'une série de faits accomplis sur un pied révolutionnaire, nous acquerrait des sympathies en Europe et avancerait la question de l'Union. Les grandes Puissances ont signé une convention qu'elles sont tenues de faire respecter, et il serait de la plus grande imprudence pour nous de déchirer cette convention, sans avoir les moyens de soutenir, par les armes, un acte aussi violent. Ce qui fait notre force, c'est l'ordre parfait qui a présidé à votre double élection, c'est *l'unanimité des votes des deux chambres.* Voilà les arguments que nos amis feront valoir aux conférences. On appuira forte-

ment sur l'esprit de modération et sur le tact parfait dont les populations roumaines ont donné preuve dans ces dernières circonstances, et l'on cherchera ainsi à éluder ce que le fait de la double élection présente d'irrégulier aux yeux de nos antagonistes. Nous sommes donc tenus de faciliter l'oeuvre de nos amis, par une conduite prudente, et l'on compte entièrement sur votre fermeté, pour maintenir l'ardeur des *zèlés* dans les limites des convenances légales. En un mot, vous devez vous considérer Prince des deux pays, sur le même pied que le Roi de Norvège et de Suède ; organiser *vos deux gouvernements* afin de maintenir le bon ordre, et attendre tranquillement les décisions des conférences. Pas de grands rèves irréalisables, en ce moment; pas d'entrainement funeste, pas de convocation de chambres à Fokchany, pas de fusion des ministères, pas de manifestation prematurée, pas de proclamation de l'Union. Le temps n'est pas encore de prendre l'initiative dans des mesures de ce genre; mais empêehez même de toute votre autorité l'action irréflechie de ceux qui cherchent à précipiter le cours des événements.

Telles sont, mon cher Prince, les opinions de tous les hommes d'Etat que j'ai vus. Le conte Walewski considère votre double élection comme la réalisation la plus légale, la plus inespérée de l'union des Principautés et S. M. l'Empereur a exprimé la même pensée, en ajoutant que : *la nation roumaine, après avoir fait un pas aussi gigantcsque en avant, devrait s'en tenir là et constituer ses forces militaires et financières, pour se trouver prète à profiter des évènements.* Après ces paroles qui doivent être pour nous un oracle, S. M. a eu la bonté de s'enquérir minutieusement de notre force armée, de nos ressources financières, de nos espérances et de nos besoins. Je lui ai répondu franchement, que nous manquions de tout et que pourtant si l'on

nous aidait, nous pourrions mettre à la disposition de S. M. plus de 50,000 combattants. «Sire, lui ai-je dit, le Prince Alexandre Jean vous est acquis corps et âme ; il veut faire de son pays une petite France et il n'espère que dans votre magnanime générosité, pour accomplir l'oeuvre de la régénération de la nation roumaine». S. M. a paru sensible à tout ce que je lui ai dit de vos sentiments personnels et *a promis généreusement* [1]) să ne dee zece miĭ de puştĭ nouĕ; sâ ne trimită ofiţerĭ superiorĭ pentru organizarea armieĭ, ingínerĭ pentru toate trebuinţele ţăreĭ ; oamenĭ specialĭ pentru deschidere de fonderiĭ şi uzine, un ofiţer superior pentru rîdicarea unuĭ plan de apărare şi pentru comanda armieĭ la vreme de războiŭ..., etc. Tot odată mi-a făgăduit că se va ocupa de împrumutul bănesc ce voim a face. Maiestatea Sa însuşĭ a hotărît suma de zece milioane francĭ. Intr'un cuvînt Napoleon are pentru ţările noastre o simpatie de necrezut şi care destină un mare rol Patrieĭ romîne. Trebuie dar să ne pregătim a răspunde la aşteptarea sa, cînd va suna ceasul şi să ne pătrundem de acest mare adevăr, adică: Maĭ bine să perim cu toţiĭ, decît să pierdem prestigiul în ochiĭ împăratuluĭ şi aĭ Europeĭ. Astăzĭ numele prinţuluĭ Cuza este în toate gurile; acest nume este cel maĭ popular în Europa; el are simpatiile tuturor, el personifică o patrie întreagă vrednică de un mare viitor. Gîndeşte-te dar că aĭ o mare şi frumoasă misie de îndeplinit şi te rîdică la înălţimea roluluĭ ce ţi-aŭ destinat Dumnezeŭ! Napoleon aşteaptă mult de la Domnul romînesc. Fiĭ gala şi maĭ cu samă fiĭ discret ca mormîntul. Arată acest ravaş numaĭ prietenilor adevăraţĭ şi serioşĭ.

(Vezĭ Vol. I, p. 58 şi 64).

Votre tout devoué
V. Alexandri.

1. De aice textul e pe romăneşte.

J'ai exprimé à S. M. votre désir d'avoir a Paris un agent officieux, et j'ai parlê de mon frère. S. M. l'a agréé de la façon la plus gracieuse. Ainsi désormais il faudra vous adresser à Jean dans toutes les puestions d'intérêt politique ou commercial. Il est homme à vous bien servir.

J'écris à la Princesse au sujet d'un costume national destiné à S. M. l'Impératrice, et un autre destiné au prince impérial.

Le porteur de cette lettre est un étudiant moldave, neveu de Pisoski; je l'expédie à mez frais à Bukarest. Renvoyez-le moi de suite avec des instructions, si vous avez à me donner. Je pars dans deux jours pour Londres.

III

Acelaşĭ din 25 Fevruarie 1859, către principesa Elena, privitoare la un costum naţional de trimis Impărătesei Eugenia.

25 Février 1859

Madame la Princesse,

Je prends la liberté de vous érrire, pour vous suggérer une idée que vous seule pouvez réaliser en ce moment : c'est celle de faire broder un costume complet de paysanne roumaine, pour Sa Majesté l'Impératrice des Français et un petit costume pour le Prince Impérial. Cette attention de votre part produira le meilleur effet à la cour de France et leurs Majestés y seront très-sensibles. L'Impératrice aime beaucoup notre costume national, et je ne doute pas que celui que vous lui ferez présenter de Votre part ne lui fasse un extrême plaisir. Consultez-vous à ce sujet avec M-me Cathynka Balche et d'autres personnes de goût, telles que Madame Docan et Madame Zoé Cantacuzène et combinez quelque chose de très-joli, très original et pourtant très

simple, car en fait de luxe nous ne saurions jamais atteindre à la hauteur de celui qui est habituel à Sa Majesté.

Il est urgent que votre travail arrive au plutôt possible aux Tuilleries, car en ce moment les Roumains sont en vogue, et le Prince Couza y jouit d'une faveur toute particulière. C'est pourquoi, je vous prie, Madame, de vous en occuper de suite, étant sûr que vous enverrez á l'Impératrice un petit chef-d'oeuvre de bon goût.

Agréez, Madame la Princesse, l'assurance du profond respect avec lequel je suis Votre très-devoué ami et serviteur.

V. Alexandri.

IV

Scrisoarea luĭ Barbu Catargiu, ministrul de finanţe din 1 Martie 1859, către domnitor la Iaşi în afacerea împrumutuluĭ de 8,000,000,

Bukarest le 1 Mars 1859.

Mon Prince,

Le Conseil a déja eu l'honneur de faire connaître télégrafiquement à Votre Altesse, par l'intermédiaire de monsieur le ministre des affaires étrangères, le résultat du vote relatif au crédit de huit millions; néanmoins je crois de mon devoir de venir soumettre en peu de mots à Votre Altesse les débats qui ont précédé ce vote et les causes qui les ont provoquées.

Les débats, mon Prince, ont été longs et animés; ils ont duré deux jours: un moment nous avions presque désespéré de la réussite; aussi suis, je heureux de pouvoir assurer Votre Altesse que c'est uniquement la vénération que la chambre a en Votre nom et sa confiance illimitée dans la personne de son élu qui ont ramené les différentes opinions vers le même but.

Le ministère voyant, dans le cours des débats, que la seule cause de divergence d'idées était une certaine inquiétude qu'une partie de l'assemblée éprouvait à l'endroit de la manutention des fonds demandés, et pour dire le mot à l'égard des personnes qui en seraient chargées, pour éluder cette question délicate et tourner pour ainsi dire cet écueil dangereux, nous avons cru, trois de mes collègues et moi, opportun de donner à la chambre quelques explications rassurantes sur ce point.

Notre démarche heureusement a eu un bon effet, vu que peu de moments après, la chambre a voté à une majorité considérable le crédit demandé ; et s'il y a eu un nombre de voix qui ont empêché que le vote fût unanime, la cause en a été un simple mal-entendu que l'assemblée s'est empressée d'expliquer le lendemain, par une proposition signée de 26 membres et approuvée par 31 billes contre 17.

J'ai l'honneur d'en envoyer à Votre Altesse la copie ci-incluse.

Votre Altesse en appréciera elle même dans sa haute sagesse la portée.

Que Dieu conserve Votre Altesse en sa sainte garde.

Le très-humble serviteur de Votre Altesse

Ministre de Finance

Katargi.

(Vezĭ Vol. I, p. 81).

V

Scrisoarea ministruluĭ de externe D. Brătianu din 1 Martie 1859, în afacerea împrumutuluĭ de 8,000,000

Bucureştĭ, 1 Martie 1859.

Adunarea electivă, avînd şedinţe consecutive în cele din urmă treĭ zile, consiliul miniştrilor ce era să se ţie în Vi-

nerea trecută, s-a ținut astă-zi numaĭ, și de aceea nu pot trimite acum Măriei Voastre decît jurnalul ședinței consiliuluĭ de Mercurĭ.

Precum am avut onoarea să fac cunoscut Măriei Voastre, prin treĭ depeșe telegrafice, creditul de opt milioane s'a adoptat alaltăierĭ, după o desbatere oragioasă de două zile, și ierĭ s-a adoptat propunerea subscrisă de 25 membri care este o escuză pentru ceĭ 19 votanțĭ în contra creditului și o blamă pentru ministeriŭ.

Ordonanța asupra preseĭ și măsura luată de consiliŭ pentru regularea raporturilor între proprietarĭ și clăcașĭ, s-a prezentat adunăreĭ; dar a lor cercetare s'a amînat pe Marțĭ, căcĭ desbaterile credituluĭ aŭ absorbat cu totul precedentele ședințe ale adunăreĭ.

Curierul s-a întors la Paris cu depeșa Măriei Voastre. Depeșa către doctorul Stegi s-a trimis la Berlin prin d. Béclard; dar eŭ n-am putut telegrafia încă doctoruluĭ, neavîndu-ĭ adresa pe care am cerut-o prin telegraf d-luĭ Rola, fără să fi primit-o pînă în minutul acesta. O depeșă a trimișilor Măriei Voastre la Constantinopol vestește a lor sosire într-acel oraș și a lor întrevedere cu d. Negri.

Iaŭ libertatea să alătur, pe lîngă acest raport, o scrisoare către Măria Voastră, adresată mie.

Al Măriei Voastre

Prea plecat
D. Brătianu.

(Vezĭ vol. I. p. 85 nota 20).

VI

Scrisoarea luĭ N. Docan din 28 Martie 1859, către domnitor la Iașĭ, în privirea moțiuneĭ luĭ Cogălniceanu din adunare.

28 Martie 1859.

Je me permets de t'écrire comme par le passé, afin de pouvoir mieux te donner des détails sur tout ce qui se

passe ici depuis ton départ. Le perfide Cogalnitchano, aussitôt rentré en ville, s'est donné la main avec Malinesco et Cosadini, et tous se sont ralliés au parti grec qui ne demandait pas mieux que de se venger de l'échec qu'il avait essuyé à propos des élections des membres du comité; d'un autre côté les vieux et les aristocrates, blessés au vif par l'élection de Malinesco et Epuriano, se sont ralliés à eux, de manière qu'ils ont eu une majorité de 25 voix sur nous autres 15, et la proposition de Cogalnitchano qui n'est rien moins qu'une déclaration de déchéance du Prince a èté adoptèe et adhérée par le ministre de l'Intérieur lequel à son tonr a été soutenu par Mr. Hourmouzaki et Stourdza Mititza. L'adhésion de ces messieurs, les poignées de main qu'ils ont donné en pleine séance aux orateurs Pano et Cogalnitchano et l'accolade que celui-ci a reçu de la part du vice-président, tout cela avait l'air d'un triomphe solennel et d'une victoire éclatante remportée sur le prince même; car tous ces malveillants ne cessaient de me fixer, en souriant d'un air sardonique; aussi mon bon cousin ce jour-là je me suis convaincu que le prince des deux principautés avait bien peu de monde sur lequel il pouvait compter et surtout que son ministère, dans un cas donné, serait le premier à lui donner le coup de pied de l'âne. Le lendemain de cette mémorable séance, on parlait partout que le prince était quasi destitué par la chambre et ce bruit s'est répandu même dans les provinces, car aujourd'hui j'ai reçu une lettre de Botochany et une autre de Berlad où l'on me demande si cette nouvelle est vraie et tout le monde est déjà inquiet. Les vainqueurs de cette séance se proposent de revenir sur la motion de la fusion des chambres et sur la proclamation de nouveau de l'union avec un prince étranger; je ne pense pourtant pas qu'ils aient cette fois-ci encore la majorité,

car je fais tous mes efforts pour rallier mes vieux, auprès desquels pourtant je n'ai plus beaucoup de crédit, à cause de ces dernières malheureuses combinaisons tant dans le personnel des ministres que dans celui du comité central. Enfin, mon caro maledetto, il ne faut plus revenir sur le passé; tâches que pour l'avenir tu choisisses mieux le personnel qui doit te représenter. Quant pour moi, je croirai manquer à mon dévoir de parent et et d'ami dévoué, comme je te l'ai prouvé, si je ne te donnais pas toujours mon avis, comme je l'ai făit jusqu'à présent, sans avoir eu pourtant aucun succès auprès du toi. Reste à toi à mettre trève même à cela, quand il te plaira de faire le Prince.

Dans tous les cas, si tu comptes prolonger encore ton séjour pour le mois prochain, mon idée est de fermer la chambre, seul moyen d'anéantir tous ces infâmes malveillants. La bonne Héléna Doamna se porte bien? Moi et ma femme nous te faisons nos amitiés sincères et nous te souhaitons une longue et heureuse vie, pour faire le bonheur de ton pays et de tes amis.

Tout à toi pour la vie.
N. Docan.

P. S. Le vieux Squeleti est venu chez moi en pleurant, me prier d'intervenir auprès du Prince pour que l'affaire de la terre que Vogoridi lui a donné en ferme et qui a été tranchée pár le conseil à son désavantage, soit renvoyée à la décision de l'assemblée; j'implore aussi cette laveur pour un pauvre diable, père de neuf enfants.

J'apprends aussi à l'instant que Epouriano s'est réconcilié avec les vieux, et après avoir pris ses précautions pour les concessions indispensables dans la question sociale et d'argent, ils lui ont promis sincèrement leur concours; il sera très probable que Lundi vous appreniez la

chute de Mavrojeny de la présidence ainsi qu'un vote de méfiance contre le ministère qui vous sera expédié de la part de l'assemblée par Epouriano qui se remue continuellment pour arriver à ce résultat; le conseil vous a expedié en même temps copiè du procès-verbal de cette séance. Si ce résultat ne s'effectue pas Lundi, il sera remis á une autre séance, vu l'absence de quelques membres.

(Vezĭ vol. I, p. 93).

VII

Scrisoarea aceluiașĭ din 1 Aprile 1859, în privtre ĭ intrigilor contra domnitoruluĭ.

Les ministres, pour feindre un zèle trop empressé pour le prince, ont jugé à propos de faire servir un Tédeum par le Métropolitain, au sujet de l'accident dangereux qui aurait pu résulter, si l'attentat projeté aurait eu lieu. Je dis qu'ils ont feint du zèle, car surtout deux de ces messieurs qui fréquentent régulièrement les cercles byzantins se sont trouvés constamment présents et ont pris part aux divers projets qu'on faisait pour faire tomber le Prince et comme je te l'ai télégraphié, ce n'est que la nouvelle de l'ouverture des conférences qui a détruit leurs projets encore en germe. Je ne soutiens pas pourtant qu'ils eussent réussi dans leur tentative, mais pourtant ils en avaient toutes les bonnes intentions et ils s'efforcaient d'entrainer avec eux les vieux qui pourtant n'ont été arretés que par la peur que je leur ai inspirée, leur faisant entrevoir par un des leur, le danger qu'ils se créaient. Le perfide Cogalnitchano qui s'est aperçu de ces manoeuvres de ma part, par la résistance soudaine qu'il a trouvé en eux, ne se fait pas scrupule de me jeter à la figure, dans son journal, toutes les infamĭes dont il est capable, et pour le

moment je me borne a endurer tout cela, pour ne pas donner lieu à un scandale. Voilà les avantages que je retire jusqu'à présent de mon attachement pour le Prince. Enfin mon cher ami, tu ne peux pas te figurer la rage que tout ce monde a contre toi, surtout depuis qu'ils se sont convaincus, par des nouvelles arrivées à l'agence, que ton élection a été sanctionnée dans les conférences; aussi la présence de l'agent au Tédeum les a stupéfait. Il est bon de te dire mon cher cousin, que sur tout ce que je t'ai écrit depuis ton départ d'ici, je puis te donner des preuves. Aussi sois convaincu que toutes les révélations que je te fais ne proviennent d'aucune passion, et ce ne sont que de véritables que je te cite, croyant accomplir par là un devoir d'ami et en même tems de patriote, en éclaircissant le Prince sur les ennemis de l'ordre public. J'ai été très-heureux mon cher de voir que la Providence a bien voulu parer le coup qu'on te préparait et te ménager pour jouer le rôte qu'elle t'a assigné, pour le bonheur de ton pays; que cela te serve pourtant de leçon, afin que tu ne t'exposes plus comme tu le faisais jusqu'à présent, vu qu'autant est belle ta position, autant elle t'a suscité de dangereux ennemis. Permets-moi mon cher cousin de te faire un prière; si Beldiman doit être employé là-bas, accorde moi le droit de recommander sur ma garantie un bon préfet et qui peut être utile.

Ma femme te fait ses amitiés sincerès, et moi je te prie de me répondre au moins cette fois-ci.

Ton devoué ami
N. Docan.

P. S. Je viens d'apprendre de bonne source que le perfide Cogalnitzano flanqué de l'organe du Prince Grégoire G. Radou (sic) fréquente depuis deux soirs Mr. Militzesco,

lequel du reste, j'ai remarqué, qu'il commence à trancher d'un air plus ministériel, depuis quelques jours; on m'a assuré aussi que le Ministre de l'Intérieur a vu G. Stourdza avant hier quatre fois ; ils sont dans les meilleurs termes. Je ne préjuge pourtant pas de leurs intentions en vous donnant cet avis.

(Vezĭ vol. I, p. 93).

VIII

Scrisoarea luĭ C. Negri din 14/26 Aprilie 1859, către domnitor, privitoare la recunoaşterea alegereĭ.

Nous apprenons qu'on s'est assemblé trois fois déjà en conseil de ministres à la Sublime Porte, au sujet de l'investiture de votre Altesse ; que le grand amiral Mehemet-Ali-Pacha s'est résolument prononcé contre, et que les autres ministres, tout en étant assez de son avis, n'avaient cependant encore rien décidé ; que d'ailleurs, avant la fin du baïram qui sera dans huit jours d'ici, ils ne peuvent présenter une solution quelconque à Sa Majesté le Sultan. Aussi nous sommes résolus, sauf l'aprobation de Votre Altesse, de demander à cette époque une réponse catégorique et de nous retirer en cas de refus. Nous prions en conséquence, Votre Altesse, de vouloir bien se rappeler, que depuis trois mois passés que nous avons quitté le pays, nous n'avons reçu d'elle aucune autre instruction, et que dans le cas de refus, en dehors de ce que nous pourrait dire Monsieur le Ministre de France, dont Votre Alttesse nous a écrit de suivre les conseils, nous serions bien aise d'avoir de nouvelles instructions.

D'après les nouvelles télépraphiques parvenues ici, l'armée française était entrée en Piémont et à Gènes, et l'on

attendait l'Empereur Napoléon hier soir 27 à Turin. Ce matin on a aussi reçu la nouvelle que, de leur coté, les Autrichiens avaient passé le Tessin. Le bruit court qu'en dehorș d'une alliance offensive et défensive entre la France et le Piémont, il y en a une toute semblable entre la France et la Russie. Nous avons encore appris de bonne source, que, par circulaire à ses Ministres à l'étranger, la Turquie s'est déclarée neutre dans le conflit qu'elle regrettait de voir surgir centre les puissances, ses alliées; que si elle armait de son coté, c'était dans le but de maintenir le bon ordre dans ses Etats. Elle arme de tous cotés; les redifs afluent de Trébisonde, Brousse, Angora, Smyrne. Aussitôt arrivés ici, ils sont habillés, armés et expediés à Choumla, quartier géneral. On parle aussi d'un appel aux bachibousnuks par enrolement.

Nous avons l'honneur d'être

de Votre Altesse Sérénissime

Le très humble et obéissant serviteur

C. Negri.

(Vezĭ vol. I, p. 70).

IX

Scrisoarea luĭ C. Negri din 14 Aprilie 1859, cătră domnitor relativa la recunoaşterea alegereĭ.

Le 14/26 Avril, Constantinople.

Monsieur Filipesco ayant rencontré aujourd'hui l'ambassadeur d'Angleterre chez le génèral Durando, Son Excellence lui dit qu'il pressait de toutes ses forces la Sublime Porte dans son propre intérêt, à acorder l'investiture. Qu'en cas que la S. Porte ne le voulût point, elle ne pourrait plus guère compter sur les cinq puissance signataires du protocole du 14 avril, lorsqu'elle aurait encore quelque

chose à leur demander, relativement aux stipulations faites en commun, par rapport aux Principautés. Son Excellence dit encore, qu'il nous fallait user, dans nos procedés ici, de la plus grande modération, pour ne mettre aucun tort de notre côté. Mais en cela il n'y a rien à nous reprocher; car nous ne sommes jamais sortis des bornes des convenances et de la patience la plus exemplaire.

(Vezĭ loco citato). C. Negri.

X

Depeşa luĭ Bulwer, ambasadorul Anglieĭ din Constantinopole, din 27/8 Aprilie 1859, cătră Colqhoun consul englez din Bucureştĭ, în aceeaşĭ chestiune.

Latter part of your telegram of 18 not correct; double election is recomanded as an exceptional case to approval of Porte and will probably be assenter to.

Traducere: Partea ultimă a telegrameĭ datată din 18 nu este corectă. Indoita alegere este recomandată ca un caz excepţional la aprobarea Porţeĭ care probabil va încuviinţa-o.

(Vezĭ l. c.)

XI

Scrisoarea luĭ C. Negri din 11/23 Maĭ 1859, cătră domnitor, privitoare la recunoaşterea alegereĭ.

Nous attendons d'un jour à l'autre que la Sublime Porte donne une réponse aux ambassadeurs, laquelle retarde parait-il parceque les Ministres ne sont pas tous d'accord sur sa rédaction. Les uns veulent la donner purement et simplement, dans le sens de la dernière décision des conférences, afin d'en finir avec cette question; les autres au

contraire y veulent mettre de nouvelles conditions restrictives, et prétendent surtout que Votre Altesse vienne ici chercher Elle-même son investiture, donnée par un firman pour la Valachie et un autre pour la Moldavie. Ce désaccord ne laisse pas que de beaucoup impatienter les ambassadeurs eux-mêmes, malgré qu'ils nous conseillent toujours la modération, à laquelle Dieu merci nous n'avons pas fait défaut. Nous croyons que ce retard a bien aussi une cause occulte que nous chargeons Monsieur Golesco d'expliquer à Votre Altesse. Voyant presque tous les jours ici des envois de troupes dans la Mer Noire, comme nous n'avons pas manqué d'en informer Votre Altesse. Toutes les fois que nous avons exprimé quelques craintes là-dessus aux ambassadeurs de France et d'Angleterre, ils nous ont toujours dit et formellement assuré que dans aucun autre cas ces troupes n'entreraient chez nous, si ce n'est lorsque une autre puissance y entrerait. Nous croyons qu'il faut néanmoins avoir cette éventualité en vue, et penser dès à présent à ce qu'il serait utile de faire, au cas où elle serait mise à exécution. Aussitôt que nous aurons conaissance de la réponse qui sera faite ces jour-ci aux ambassadeurs par la Sublime Porte, nous nous empresserons de la faire parvenir à votre Altesse. Monsieur le Conte de Lallemand nous a dit que de cette réponse, il n'y aurait que l'investiture qui nous regarderait directement, et que la nouvelle restriction que la Sublime Porte y mettrait pour condition, ne regarderait que les cinq puissances. et serait une affaire à traiter entre elles seulement et la Sublime Porte. Ce matin viennent de sortir du port sept navires armés en guerre, pour aller croiser dans l'Adriatique—et l'on dit que le chiffre de l'armée entre le Danube et l'Adriatique sera porté à 150 mille hommes. On parle sourdement ici d'une grande rencontre entre les Français et

les Autrichiens en Italie; mais rien n'est certain, le télégraphe ne fonctionnant plus pour les nouvelles de la guerre.

Nous avons l'honneur d'être

de Votre Altesse Sérénissime

Le trés humble et obeissant serviteur

(Vezĭ l. c.) **C. Negri.**

XII

Scrisoarea luĭ C. Negri, agentul Principatelor-Unite la Constantinopole din 14/26 Maĭ 1859, către Alexandru Ioan I, asupra intrigilor contra recunoașterei alegereĭ luĭ.

Le 14/26 Mai 1859, Constantinople.

Il parait que décidement les conférences ont commencé cette fois; et il serait bien nécessaire, qu'ayant enfin pris une décision dans notre question, on la mit sans plus tarder à exécution, continuant ensuite à s'occuper du reste. Et cela, parceque les intrigants et ambitieux, de la Valachie surtout, se sont mis en campagne pour empêcher la double élection de votre Altesse de réussir. Nous apprenons qu'il y a des émissaires qui travaillent dans ce sens à Paris et à Londres, encouragés qu'ils se croyent par la façon dont cette question est trainée en longueür. Votre Altesse ne doit pas ignorer non plus qu'un congrès européen va avoir bientôt lieu, et sera dit-on tenu à Bruxelles, de preférence à Berlin et Londres.

Ici il n'y a rien de nouveau, si ce n'est, qu'après la revue d'une division faite par S. M. le Sultan, la cavalerie et l'artillerie de cette division sont parties pour Choumla par la voie de terre, tandis que l'infanterie va être bientôt embarquée sur des bateaux à vapeur de l'Etat, pour être transportée à Varna et continuer de là, par terre, sa mar-

che sur Choumla, lieu de sa destination actuelle. Son Altesse le grand visir se porte mieux, mais ne pourra de longtemps s'occuper d'affaires.

Nous continuons à attendre les événements avec beaucoup de patience et nous avons l'honneur, mon prince, d'être de Votre Altesse Sérénissime

Les très humbles et obéissants serviteurs.

(Vezĭ vol. I, p. 71). C. Negri.

XIII

Depeşa Prefectuluĭ de Poliţie Bălăceanu din 16 Maĭ 1859, cătră domnitor la Iaşĭ, privitoare la ţinuta Camereĭ din Bucureştĭ.

Dans une réunion tenue hier chez Mr. Catargi, la droite a décidé qu'elle laisserait vivre le ministère, de peur de le voir remplacé par un rouge. Je crois que cet appui sera conditionnel et que la droite veut des garanties, telles que le rétablissement de la censure etc. L'entrée des troupes russes dans les principauté parait une chose arrêtée ; au Consulat de Russie on n'en doute pas. Je ne sais si Votre Altesse est informée que les chrétiens de la Turquie n'attendent que deux ou trois échecs des Autrichiens en Italie, pour se soulever. Miloche qui a envoyé un consul à Votre Altesse, se trouve offensé de n'avoir pas été l'objet d'une attention pareille de notre part. Il est excessivement susceptible et accessible à la flatterie : c'est là la clef de son caractère.

Je désirerais que Votre Altesse fit l'honneur à M-r. Saury de le voir. L'extrême gauche, pour se voir abandonnée par la droite, n'en fera pas moins de scandale ; elle suppléera au nombre par le bruit.

F. Balatchano
Préfet de Police.

XIV

Depeşa luĭ Librecht, omul de încredere al domnitoruluĭ, din Bucureştĭ, 19 Maĭ 1859, privitoare la recunoaşterea alegereĭ.

La nouvelle que j'ai eu l'honneur de communiquer à Votre Altesse, venait de bonne source. Malgré cela je suis allé aux informations chez le consul général belge et il m'a répondu ce qui suit: Il y a eu conseil d'ambassadeurs à Constantinople, où il a été décidé que, vu le retard que met la Porte à l'envoi de l'investiture, ordre sera donné aux consuls et agents des principautés de reconnaître officiellement la double élection de Votre Altesse, et effectivement quelques uns de ces M-rs ont reçu ordre préalable et communication de la décision du conseil d'ambassadeurs. Il leur est annoncé toutefois, qu'il recevront sous peu les ordres définitifs de leurs ministres respectifs directement. Les consuls des puissances qui n'ont pas adhéré aux conférences ont informé de ceci leurs gouvernements et ont demandé des instructions dans le même sens.

J'aurai l'honneur de tenir Votre Altesse au courant de ce que j'apprendrai dans cette question. J'expédierai de suite les objets en question.

Librecht.

(Vezĭ vol. I, p. 71).

XV

Depeşa luĭ Librecht, din Bucureştĭ din 19 Maĭ 1859, cătră domnitor la Iaşĭ, privitoare la recunoaşterea alegereĭ.

Je tiens d'une source officielle que cinq des grandes puissances, signataires de la Convention, qui ont reconnu la double élection, ont donné ordre à leurs agents et con-

suls généraux dans les Principautés-Unies de reconnaître officiellement l'élection de Votre Altesse au trône des principautés-Unies, et dans ce but de lui présenter leurs félicitations. Cette reconnaissance aura lieu incessamment; les agents et consuls généraux de ces puissances doivent se réunir pour s'entendre à cet effet.

J'ai reçu les objets commandés en Belgique.

Librecht.

(Vezĭ l. c.)

XVI

Depeşa luĭ I. Bălăceanu, prefectul de poliţie din Bucureştĭ, din 19 Maĭ 1859, către domnitor, privitoare la răscoala grănicerilor.

Général Macédonski est arrivé et a pris les affaires en main. Falcoyano a contre-signé l'ordonance. La cause de la révolte des garde-frontières parait être la conduite de quelques propriétaires rouges, tels que Ioanescu, lesquels ont saisi le moment où les soldats quittaient leurs femmes, pour les envoyer travailler aux champs. Le major Karakasi, Diamides Brateano et de Rossetti seront fortement compromis, si l'enquète se fait sérieusement. Pour cela, il faut qu'ils soient appelés à Bucarest. Le spatar craint d'être désavoué, s'il le faisait; mais je l'ai rassuré, en lui lisant la depêche de Votre Altesse. La fatalité ou la trahison a fait que l'ordre du ministre de l'intérieur, exemptant les familles des garde-frontières de toute corvée, n'est arrivé à leur connaissance qu'après la révolte. Tels sont les renseignements que le spatar et son aide ont recueillis à Focsani. Mon opinion est, qu'à moins d'un exemple sevère, de telles scénes se renouvelleront, vu l'incapacité ou la perfidie des chefs.

Il y a de grands mouvements de troupes en Bessarabie; trois divisions, plus quelques régiments de Cosaques, se sont rapprochés de la frontière moldave. Une coïncidence singulière est, que j'ai été préveuu d'une révolte générale des garde-frontières trois jours avant la scène de Focsani, et cela par un Russe qui m'a dit que son consulat travaillait à cela activement. Aujourd'hui ses agents préparent un mouvement en Transilvanie. La chambre n'a pas repris les travaux, n'étant pas en nombre. Le scandale n'en aura pas moins lieu. Si le désordre se déverse au dehors de l'assemblée, je suis en mesure de le réprimer d'une manière exemplaire; en pareil cas, je serai doux, mais cruel.

I. Balatschano.

(Vezĭ vol. I, p. 450).

XVII

Copia uneĭ scrisorĭ a domnitoruluĭ către împăratul Napoleon în chestiunea creăreĭ uneĭ agenţiĭ oficioase romîne la Paris (1859).

Sire,

La bienveillance de Votre Majesté pour les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie s'est signalée par des témoignages qui marqueront profondément dans leur histoire.

Cependant, appréciant par les résultats heureux d'une faveur aussi bienfaisante, la valeur que celle-ci peut acquérir pour ces provinces dans l'avenir, Votre Majesté a voulu leur en assurer la conservation.

C'est ainsi que Votre Majesté a daigné promettre a M. V. Alexandri, mon envoyé auprès d'elle, l'autorisation de déléguer à un agent officieux permanent l'honneur insigne de me représenter auprès de son gouvernement.

Sans prétendre empiéter sur des droits établis ou admis ;

sans vouloir instituer un poste de défiance contre personne, ont peut présager qu'un agent des Principautés-Unies á Paris pourra bien, parfois, devenir l'interprête loyal de leurs intérêts et de leurs droits. Il pourra devenir également, si la Providence l'ordonne, le confident des pensées augustes, touchant à leurs intérêts généraux.

C'est à ces titres, Sire, que j'ose rappeler à Votre Majesté son auguste promesse et solliciter pour mon aide-de-camp, M. le major Alexandri, qui est un de mes officiers les plus fidèles, la haute faveur de me représenter officieusement auprès d'Elle.

Il dépendra de la plus légère protection de Votre Majesté, que l'agent des Principautés-Unies, obtienne dans les sphères élevées du gouvernement de Votre Majesté, un crédit en proportion avec son caractère et sa mission.

Je suis, avec le profond respect, de Votre Majesté,

Le très humble et très obeissant serviteur
(signé) Alexandru Ioan

(Vezĭ Vol. I, p. 64).

XVIII

Copia uneĭ scrisorĭ a miniştrilor afacerilor străine din Moldova şi din Muntenia către ministrul afacerilor străine din Paris Ed. Thouvenel, în aceiaşĭ chestiune (1859).

Excellence.

La Convention de Paris a établi pour les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie un ordre de choses qui, tout en les reliant au passé, leur impose, avec des exigences nouvelles, l'adoption de mesures nouvelles.

Le remaniement de leurs institutions et de leurs lois, la réforme de leur administration, la création de l'instruction

publique supérieure, en un mot, tout ce qui constitue leur réorganisation, compose un ensemble de besoins, dont la satisfaction ne doit pas moins être complète que prompte. Dans l'ordre matériel, l'amélioration de l'agriculture, l'extension des voies de communication, le développement du commerce et de l'industrie, la fondation du crédit public, tant de questions enfin qui naissent des ressources immenses dont la Providence a doté le sol des Principautés-Unies, ne réclament pas moins une solution sagement combinée.

Le gouvernement de son Altesse sérénissime le Prince Alexandre Jean I, auquel incombent la responsabilité aussi bien que l'honneur d'une telle entreprise, a pensé que le seul moyen d'en assurer le succès, est de recourir aux lumières et à l'expérience des Etats les plus avancés sous ces rapports. Mais parmi ces Etats, quel autre mieux que la France, ce grand et généreux pays auquel, depuis un demi-siècle nous ne cessons de demander le secour de sa civilisation, quel autre mieux que la France pourrait seconder tant de besoins et tant de voeux?

D'ailleurs à ce sentiment unanime de la Roumanie se rattache le souvenir récent de bienfaits qui ont révelé à ses yeux toute la grandeur de la sympathie de la France et qui lui en feront toujours solliciter la conservation. Au surplus le temps, cet improvisateur des événéments, pourrait produire des circonstances, au milieu desquelles ses intérêts et ses droits se trouveraient jetés dans des difficultés qui seraient de nature à leur nuir, et que la puissante intervention de la France serait encore appelée á dissiper.

A tant d'égards le gouvernement de son Altesse sérénissime a considéré qu'il était urgent d'instituer auprès de celui de sa Majesté l'Empereur Napoléon III, une agence permanente officieuse qui serait comme une source régulière et légale, où les Principautés-Unies iraient puiser les élé-

ments de leur prospérité future, et qui deviendrait au besoin, auprès du gouvernement de sa Majesté, l'interprète loyal de leurs voeux, de leurs intérêts et de leurs droits.

Une semblable idée ne pouvait rencontrer que l'assentiment unanime des Roumains; car elle signifiait, avant toutes choses, une union plus intime encore que par le passé entre leur patrie et leur bienfaitrice éprouvée, la France. Aussi le projet d'une agence permanente des Principautés-Unies à Paris a-t-il été acueilli, dans les assemblées électives de Moldavie et de Valachie, par un vote d'enthousiasme et d'unanimité.

Nous nous empressons toutefois, d'assurer Votre Excellence que ce projet n'a été présenté aux deux assemblées, qu'a la suite de la promesse que Sa Majesté a daigné transmettre à son Altesse par l'intermédiaire de M. V. Alexandri, envoyé l'année passée en mission auprès de sa Majesté, d'accorder à un agent officieux des Principautés-Unies un accueil bienveillant et sympathique.

Cette Auguste promesse a imposé à son Altesse le soin de ne confier l'honneur insigne de la représenter auprès du gouvernement de sa Majesté qu'à une personne capable de remplir dignement de si précieuses fonctions. Monsieur le major aide-de-camp Jean Alexandri, qui y a été appelé, saura, nous en avons l'espoir, répondre entièrement à la confiance de son Altesse.

Puisse-t-il être assez heureux de conquérir auprès de Votre Excellence la faveur qu'il a la mission de solliciter dans l'intérêt de son pays; puisse-t-il obtenir de Votre Excellence un crédit qui assurera un accueil bienveillant aux sollicitations qu'il aura l'ordre de lui adresser!

Pénétrés de l'espoir que Votre Excellence voudra bien voir dans la personne du major Alexandri le représentant intime de son Altesse, nous osons la prier de vouloir bien

lui faciliter l'honneur insigne d'offrir à sa Majesté l'Empereur les hommages respectueux de son Altesse.

Nous avons l'honneur d'être, de Votre excellence.

Les très humbles et très obeissants serviteurs

Signèe :

le ministre des affaires étrangères de Moldavie
le id. id. id. de Valachie.

Sceaux des deux ministres.

(Vezĭ l. c.)

XIX

Scrisoarea luĭ Vasile Alexandri către domnitor, privitoare la sfaturĭ pentru purtarea luĭ în Muntenia (1859)

Mon cher Prince,

Vous allez vous trouver dans peu de jours au milieu d'une population enthousiaste qui va vous acclamer chef de la Roumanie ; vous serez entouré d'une société que vous ne connaissez guère et qui cherchera à donner une signification à chacun de vos gestes et à la moindre de vos paroles. Votre rôle, en dehors de la grandeur que les événements lui prètent, a aussi certains côtés difficiles et ennuyeux; car en ce moment toutes les imaginations vallaques sont en fermentation et l'on se fait de vous à Bukarest des portraits impossibles. Attachez-vous donc à donner de l'éclat au premier effet que vous produirez, car bien souvent tout dépend de la première impression. Vous êtes homme à vous faire adorer par le peuple et par la bourgeoisie; mais il ne faut pas négliger pour cela cette portion de la société qui occupe dans nos pays une haute position. C'est là que vous trouverez le plus de disposition à la malveillance et vous devez la prévenir. Autant que je connais nos frères, les Vallaques, ils aiment l'apparence. Acceptez donc franchement tous les honneurs que l'on vous décernera et faites en sorte que l'on apperçoive toujours le prince dans le

bon camarade. Soyez ce qu'on appelle en français... bon prince.

Je n'ai pas besoin d'ajouter que par les femmes vous parviendrez à vous créer des auxiliares puissants dans la place.

Soyez aux petits soins avec ces charmants auxiliaires et tâchez d'en faire un véritable bataillon de coeurs dévoués.

Mes conseils vous feront rire. C'est fort bien : riez mais suivez-les, et n'oubliez pas de vous attacher à Golesco et Jean Balaciano. Ce dernier est un homme de beaucoup de coeur et d'infiniment d'esprit. Je désire que vous en fassiez votre ami et alors gare à qui ferait mine de ne pas vous porter dans leur coeur.

Je vous recomande aussi Jean Florescu, le frère de celui que vous connaissez, un homme instruit et qui peut rendre des services au pays : Nicolas Cretzulesco, un homme prudent... et quelque soient vos préventions à l'égard de Jean Ghika de Samos, je n'hésiterai jamais de vous dire que c'est un des hommes les plus fins et les plus capables de notre pays. Le seul défaut qu'on lui trouve c'est d'être ambitieux, mais quel mal y-a-t-il à vouloir être hors ligne ? Croyez-moi, laissez toute prévention de côté et mettez cet homme à la place qu'il mérite. Le pays s'en ressentira en bien.

Et maintenant que je suis à la quatrième page et que je vous ai ennuyé de politique, permettez moi cher Prince de vous rappeler encore une fois les intérêts de mon frère. Vous savez que je n'ai pas hesité un instant de l'abandonner, quand il s'est agi de rendre service à notre pays. Je pars et Dieu sait ce qu'il adviendra de moi et du reste; mais je dis selon mon habitude : Fais ce que tu dois, advienne que pourra ; ai-je besoin d'ajouter que je n'emporte aucune crainte par rapport aux interêts de Jean : non, car

la justice est pour lui et je suis certain que la justice sera respectée sous votre régime.

Adieu, cher Prince; soyez heureux autant que le désire

Votre ancien ami et camarade

V. Alexandri.

(Vezĭ Vol. I, p. 55).

XX

Scrisoarea luĭ Malgouverné din 22 August 1860 către An. Panu în care vorbeşte de situaţia politică

Jassy le 22 (10) Août 1860.

Mon cher ami,

Votre lettre du 6 courant m'a agréablement surpris, car, à vous dire vrai, je ne m'attendais pas à ce bon souvenir de vous, pensant que si votre pays vous revenait en mémoire, je ne manquerais pas dans ce panorama imaginatif. C'est donc vous dire, par ce franc aveu, combien je suis satisfait de vous suivre si loin.

Vous me faites sur Mr. Charbonneaud une question, à laquelle je saurais donner une réponse catégorique et explicite. Vous connaissez mes idées sur la colonie française, dont je ne cultive que de très rares individualités. La position commerciale de ce M. m'est donc tout-à-fait inconnue. Seulement je puis vous afirmer qu'il ne fait pas de brillantes affaires. Il serait dans une position exceptionnelle, s'il en était autrement. Or, le genre de commerce qu'il fait était exploité par les négociants israélites depuis qu'on fait du négoce à Jassy. Et puis vous savez qu'il y a sur la place des marchandises en telle quantité que l'offre dépasse de dix fois la demande. Ce brave Mr. qui lui a confié un capital en marchandises, connaissait assurément son client sous le rapport de la moralité. Il faut admettre cela pour s'expliquer un tel acte de confiance. Maintenant si les procédés de Mr. Charbonneaud à son égard sont de nature à

lui faire craindre qu'il a été victime d'une erreur, il a un moyen bien simple de s'édifier là dessus. S'il a entre les mains quelque titre qui le constitue soit créancier, soit associé de Mr. Charbonneaud, il n'a rien de mieux à faire que de mettre ce dernier en mesure de donner l'état de ses affaires par l'intermédiaire du Consulat de France à Jassy. Le consul, en vertu de la demande qui lui sera adressée, accompagnée des titres susdits, obligera Mr. Charbonneaud de produire ses livres au Consulat; ces livres seront examinés, et le résultat du contrôle sera envoyé au réclamant qui pourra prendre les mesures qu'il croira les plus efficaces pour sauvegarder ses intérêts.

Je crois donc ne devoir pas hasarder un jugement sur la situation commerciale de ce Mr. Charbonneaud. La personne qui vous a chargé de vous enquérir de cela, comprendra la premiére, que je ne puisse pas lui donner mes présomptions comme des faits. La marche que je viens de vous indiquer est la plus directe et la plus sûre, pour arriver au but qu'elle se propose.

Vous me demandez le diagnostic de la situation politique du pays. Il n'y a guère que des symptômes morbides dans les allures gouvernamentales. Je crains bien pour le pays la pire de toutes les maladies, la langueur et la consomption. Aucune énergie vitale ne se décèle ni dans les régions gouvernamentales, ni dans la masse, ni dans les partis. C'est une atonie complète partout. Est-ce faute d'idée ? est-ce faute de but ? est-ce manque de moyens ? est-ce incapacité? est-ce crainte? est-ce mauvais vouloir ou indifférence? Je ne sais; mais ce qu'il y a de sûr, c'est que si on n'agit bientôt, rien ne pourra plus secouer le pays de la torpeur, de l'abattement, du découragement, dans lesquels il est tombé, si ce n'est la grande voix de la révolution, soit par renouvellement de la question politique à l'occasion de la question d'Italie et d'Orient, soit par la question sociale

posée enfin sérieusement, par une nouvelle attitude du paysan vis-à-vis du propriétaire. Votre erreur à vous, c'est de ne vouloir pas mettre la question sociale en premier ordre, et de vous attacher presque exclusivement à la question politique. Vous vous obstinez à être des révolutionnaires politiques, presque exclusivement avec des partis trembleurs, avec un gouvernement exclusivement préoccupé de sa propre conservation, avec une convention qui est un *veto* aréopagique à toute tentative vers une unification plus radicale, avec un peuple qui ne comprend l'Union que comme doctrine sociale. Et vous vous étonnez après de l'infructuosité de vos efforts et vous jetez le manche après la cognée, en vous écriant qu'il n'y a rien à faire. Mais ne voyez-vous pas, mon cher ami, que le rôle de tribun dans la question exclusivement politique ne fera de long temps de l'homme le mieux trempé en coeur et en intelligence autre chose qu'un pauvre Cogne-fétu ? Vous avez tous beaucoup crié contre Place, et c'est cependant le seul qui vous ait fait une invitation à vous autres, hommes sérieux et de valeur, sur ce nouveau terrain, après la solution bâtarde et provisoire de la question politique. Vous, personnellement, avez fait la faute énorme de donner la main au parti ultra-conservateur dans le but de la faire servir au triomphe du principe de l'Union. Vous avez vu ce qu'il vous a prêté de concours ; il vous a lâchement laissé seul sur la brèche. Si après la solution, telle quelle de la question politique, vous vous éliez hardiment et résolument saisi du drapeau de la réforme sociale dans la question des paysans, dans celle du crédit, de l'organisation administrative et judiciaire, vous seriez demeuré une puissance. Bon gré malgré, le gouvernement aurait du compter avec vous, et vous auriez été maître de lui imposer telle direction, telle mesure de nature à préparer à assurer le triomphe, à la première circonstance donnée, de la cause dont vous

étiez le chef-né. Voilà le jugement que me suggère l'état de choses présent et passé. Ce présent, si triste qu'il soit, est donc le fait de tous les partis, et je crois n'être que juste dans cette indication de ses premières causes.

Le prince s'est décidé à aller à Constantinople. Il est parti aujourd'hui même pour Bucharest, d'où il ira immédiatement porter ses hommages au suzerain. Il sera de retour dans un mois au plus tard. On se demande naturellement quels peuvent être les motifs qui ont hâté cette résolution. On croit généralement qu'il rapportera de ce voyage quelque concession importante en faveur du principe de l'Union ; on comprendrait difficilement que cet acte d'hommage-lige, dans les circonstances actuelles, fût sans compensation en faveur des droits du pays. Il n'a demandé pour cela aucun crédit supplémentaire aux chambres.

La question de l'emprunt est proposée à la chambre de Valachie ; on n'a encore aucun indice du sort qui lui est réservé. Il a été approuvé par la commision centrale. La Chambre Valaque est saisie d'un autre projet de loi, celui d'un crédit affecté à la formation d'une chancellerie du prince. En outre les deux ministères de la guerre viennent d'être réunis en un seul sous le titre *d'intendance* militaire. Ce département n'aura plus à Jassy qu'une direction réduite dans ses attributions à la perception des fonds et à leur service dans la caisse générale. C'est de l'union, assez adroitement combinée et appuyée sur les articles 42, 43, 44, 45 de la convention. Cette innovation est assez anodine pour ne pas soulever de réclamation de la part des puissances peu favorables au pays. Cette mesure peut bien n'être que le premier acte d'un projet d'union à exécuter pièce par pièce et successivement. Cela ne serait pas trop maladroit. Mais peut-être vais-je trop loin dans mes suppositions.

Voilà, mon ami, ce que je sais sur la marche des affaires, L'Autriche semble entièrement convertie sur le principe de large reconnaissance de vos droits. Elle vous fait les avances les plus séduisantes. On attribue généralement ce changement de dispositions aux craintes qu'elle a sur la Hongrie, pour maintenir dans la neutralité la Moldo-Valachie, dans le cas d'une levée de boucliers du Madjarisme qui se prépare ostensiblement à répondre à une tentative de Garibaldi sur Venise. J'ai causé hier avec Mavrogeni qui va bien et qui se dispose à conduire sa petite famille dans une maison d'éducation en France.

Adieu, je vous serre cordialement la main.

Malgouverné.

XXI

Scrisoarea luĭ An. Panu din 16 Iulie 1861, cătră domnitor asupra unireĭ.

16 Juillet 1861.

Mon Seigneur

Je regrette d'être éloigné de V. A. dans ces jours de grande résolution. Vous n'avez pas besoin sans doute de puiser, ailleurs que dans votre courage et votre patriotisme, ce qu'il faut de décision, de force et d'énergie d'âme, pour accomplir l'acte de notre salut, mais votre dévouement même à votre pays grandit peut être outre mesure à vos yeux les dangers qu'on peut y voir.

Permettez-moi donc Monseigneur, de vous présenter, sous forme intime, quelques considérations qui me semblent de nature à dissiper ce qu'il peut vous rester d'appréhensions sur le résultat final pour nous de l'union consommée par votre initiative.

Je passe sous silence toutes les raisons, non seulement

justificatives mais impératives de cette solennelle détermination, basées sur les intérêts intérieurs de la nation. Vous les connaissez mieux que personne, et j'aborde la question de la situation dans laquelle l'union définitive va placer le pays vis-à-vis des puissances garantes.

Si, aux yeux de celles qui nous sont le moins favorables, qui se sont le plus constamment opposées à la réalisation de nos voeux, l'union complète faite par le pays ne peut être qu'une violation flagrante de la convention, pour celles qui nous ont été et nous sont encore sympathiques, elle sera jugée avec moins de sèvérité. Celles là baseront leurs griefs sur la lettre, celles-ci en invoqueront et l'esprit et le but, comme circonstance atténuante du délit, et tout en tombant d'accord peut être sur ce point, à savoir que la solution de cette question ne nous appartenait pas à nous seuls et que nous avions tout au plus voix consultative au chapitre, elles ne pourront s'entendre que dans la consécration du fait qui nous restera acquis. Car l'intervention pour la répression est impossible, parce que certaine puissance, comme la France, ne consentira jamais à l'emploi de la force, pour nous ravir ce qu'elle aurait voulu nous donner dans le principe.

Devons-nous être bien sensibles à l'accusation de manque de déférence envers les puissances disposées—on ne manquera pas de le dire après coup—à tout nous accorder, si nous avions su attendre?

Je ne le crois pas. Nous n'avons qu'à nous préoccuper d'une seule chose, celle de savoir si le délit sera innocenté et s'il est forcément hors de portée de la répression effective, et c'est ce qui est pour moi hors de doute.

D'ailleurs nous aurons pour bouclier la Turquie engagée par sa circulaire. Pour la désarmer complètement, il nous la faut flatter et la payer de mots, puis qu'elle est si dis-

posée à les prendre pour signes de la réalité des choses. Répétons lui donc à satiété et sur toutes les gammes, que l'union qu'elle nous a consentie ne peut que resserer nos liens avec elle; que lui devant notre prospérité, nous ne lui en serons que plus dévoués dans l'avenir; que devenus plus forts, nous lui serons d'un secours plus efficace au moment du danger commun et cent autres banalités de ce genre. Les pillules de pain sont d'un effet merveilleux sur certains malades, si elles sont dorées. Ce langage contribuera à la maintenir dans les concessions qu'elles nous a faites, et son attitude hésitante à notre égard paralysera beaucoup l'hostilité de nos adversaires, restreindra les exigences et calmera le mécontentement de ses cosignataires les moins traitables en apparence sur le chapitre des concessions radicales.

Au surplus, il se produit dans la politique de l'Europe un changement important, d'un haut enseignement pour les peuples en tutelle ou soumis. Ce fait capital c'est l'amoindrissement du rôle de la diplomatie. L'initiative dans la transformation universelle qui est en voie d'accomplissement, lui échappe, pour passer aux nations intéresées à la révendication de leurs droits à l'émancipation, et sa tâche est aujourd'hui restreinte dans la confirmation moralement forcée des actes locaux et spontanés d'indépendance qui se produisent partout presque impunément, sous la protection de deux principes nouveaux, la résurrection des nationalités et la non intervention.

Assayons-nous hardiment sur cette base du droit européen transformé et faisons-en notre profit, sa légitimité définitive devant résulter du nombre et de l'importance des faits qui s'en étayeront.

Voyez l'Italie. Ni le traité de Villafranca, ni celui de Zurich n'ont prévalu contre les événements postérieurs sur-

venus d'un bout à l'autre de la péninsule, si essentiellement enfractaires (sic) qu'ils fussent des principales dispositions de ces traités. Eh bien, il y a parité compléte entre notre situation et celle de l'Italie. Ne pas profiter de cet exemple, ce serait renoncer de gaité de coeur aux avantages des bons moments.

Si je me suis permis de mettre sous les yeux de V. A. ces considérations, sans y être provoqué, c'est que je les crois de nature à bien dessassombrir notre horison politique, et à alléger de beaucoup le poids de la responsabilité qu'Elle assume devant le pays. Je vous supplie donc respectueusement, mon Prince, de ne pas trop vous laisser dominer, dans cette circonstance, par des scrupules de patriotisme, compréhensibles du reste qui ne vous montreraient qu'aventures et périls pour la Roumanie, dans une mesure, à laquelle tout garantit au contraire une infaillible réussite.

Veuillez donc accueillir avec votre bonté ordinaire cette lettre respectueuse, comme l'expresion de la profonde conviction qui me la dicte et du dévouement à Votre Altesse et à mon pays qui me la commande.

Je ne dissimulerai pas la surprise que m'a causé la nomination de Mr. D. Ghyka comme chef du nouveau cabinet valaque. Il faut tout ce que j'ai de confiance dans la sagesse de V. A., pour admettre qu'Elle n'aurait pu faire un meilleur choix. Mr. D. Ghyka est, à mes yeux, l'âme damnée de la réaction, la personnification du passé, et bien plus votre ennemi personnel comme député. Vous trouverez donc bien naturel, que je vous exprime mes doutes sur la sincérité de sa conversion si prompte comme ministre, aussi bien que sur l'aloi des gages de fidélité qu'il a pu vous donner. En temps ordinaire la rigidité de principes que je connais à V. A. ferait déja pour moi de cette nomination

une énigme. A plus forte raison l'est-elle, dans les circonstances présentes. Aujourd'hui plus que jamais les hommes de progrès, les hommes qui songent à l'avenir, qui ont une vive foi dans de sages réformes, qui ont su couquérir l'estime publique par la profession et la pratique continue de principes politiques et sociaux conformes aux nôtres, vous sont nécessaires. C'est de leur concours que vous pouvez, ce me semble, espérer le plus de fruits. C'est sur leur dévouement que vous pouvez le plus compter. Le succès d'un plan est attaché aux instruments de mise à exécution, comme l'effet dépend de la cause. J'appréhende donc fortement, Mon Seigneur, que vous ne vous soyez trompé et que vous ne vous soyez montré, en cette occasion, prodigue de confiance.

Vous savez ce que l'opinion publique attend de vous. Vous savez que la foi en vous n'est pas ébranlée. Toute l'opposition systématique de la réaction s'est brisée contre l'indifférence de la masse pour les coléres, les défis, les taquineries de ce parti. Le peuple est resté sous votre bannière, et vous ne comptez pas encore un transfuge, malgré les longues et nombreuses étapes qu'il afait avec vous et sous votre conduite, vers le terme de ses aspirations, et c'est à la dernière halte que vous remettez la direction de la meute(?) à un chef qu'il ne connait que comme votre adversaire et son ennemi? N'est-ce pas là trop présumer de la constance des hommes dans la fidelitè ? N'est-ce pas mettre leur confiance à une trop rude èpreuve ? Qu'il y ait des circonstances exceptionnelles et passagères dans le gouvernement d'un pays, qui imposent à son chef l'emploi d'instruments d'action peu de son goût, je le comprends ; mais je m'explique moins aisément le choix d'un homme hostile et à votre personne et à tout ce que vous méditez de grand et d'heureux pour le pays.

Pardonnez moi, mon Prince, cette émission de ma pensée sur un choix, dont vous seul avez la raison. Je ne saurais l'apprécier ici que du point de vue de ce principe gènèral : que la personification d'un gouvernement est, après le chef suprème, dans les hauts fonctionnaires qu'il s'adjoint. Les convictions qui les mettent en communion d'idées, de vues et de sentiments avec le chef qui les honore de sa confiance, de l'honnété, de la probité et de la capacité s'il s'en rencontre, voilà ce que vous m'avez dit maintes fois être les qualités distinctives du fonctionnaire ; c'est aussi ce qui a fait les causes de mon grand étonnement à la nouvelle d'un choix si en dehors de toutes les prévisions et ce qui motive la liberté que j'ose prendre de m'exprimer avec V. A. sans réticence sur un fait de cette gravité.

Puissiez vous, Monseigneur, nous conduire heureusement au port ; c'est le voeux que je fais de toute l'ardeur de mon âme et pour votre gloire et satisfaction et pour la prospérité de la Roumanie.

Daignez agréer l'expression du profond respect et de l'entier dévouement aves lesquels j'ai l'honneur d'être

Mon Prince

de V. A. I.

(Vezĭ vol. I, p. 185).

Le trés humble et trés obéissant serviteur.

Panu.

XXII

Scrisoarea domnitoruluĭ din 9 Sept. 1861 către agenţiĭ săĭ din străinătate în cauza unireĭ

Bucarest le 9 Sept. 1861.

Monsieur,

J'apprends de diverses sources que le Gouvernement Impérial de la Sublime Porte et les Puissances garantes semblent être particulièrement preocupés de la révision de la

loi électorale, dont je signalais les inconvénients dans mon mémoire du mois du Juin 1860. Déjà j'avais été frappé de l'importance que S. E. le Ministre des Affaires Etrangères de la Sublime Porte, dans sa dépêche circulaire du mois d'Avril de cette année, donnait à cette question, et je crains aujourd'hui qu'elle n'ait attiré trop exclusivement l'attention des grands Cabinets, surtout s'il est vrai, suivant quelques informations, qu'ils aient eu l'idée de procéder à la révision de la loi électorale, avant d'accorder l'Union aux Principautés-Unies. Il est important que vous connaissiez sans retard, ma pensée sur ce point.

Quand j'ai appelé l'examen des Puissances signataires du traité de Paris et de la Convention sur les difficultès de toutes sortes que rencontrait mon gouvernement dans l'application du système institué par l'acte du 19 Août, j'ai du faire un tableau sincère et complet de la situation générale. J'ai énuméré les conflits naissants chaque jour, forcément, tant des conditions de l'organisation politique et administrative qui maintenaient la séparation des deux Principautés, que des conditions contraires qui tendaient à les unifier. J'ai montré le pouvoir exécutif parfois impuissant devant les empiètements des assemblées, le pouvoir législativ sortant trop souvent de ses attributions et perdant, en luttes stériles, des moments précieux. J'ai constaté enfin l'impossibilité de poursuivre plus longtemps, avec fruit pour le pays, la tâche à laquelle je me suis patiemment et loyalement consacré pendant deux années.

Mais je n'ai jamais eu la pensée de donner à la révision des stipulations électorales annéxées à la Convention la même importance qu'à l'Union; moins encore ai-je pu songer à subordonner l'Union à une réforme de la loi électorale.

Voyons dans quelles conditions une nouvelle loi électo-

rale pourrait être votée par nos Assemblées? Ou bien le projet de loi qui serait accepté par mon gouvernement serait l'objet d'une discussion simultanèe à Bucarest et à Iassi, ou bien, en vue de l'Union, mais avant l'Union, remarquez-le, il serait soumis aux chambres de Valachie et de Moldavie réunies à cet effet. Dans le premier cas, celui où les deux assemblées élaboreraient séparément la loi, il serait d'abord impossible d'indiquer le terme des débats que soulèverait la discussion d'un nouveau systéme èlectoral. A l'appui de cette affirmation il suffit de rappeler ce qu'ont produit les sessions parlementaires depuis deux années, Et si même il était permis d'assigner une date à la fin des travaux accomplis séparément par chaque assemblée, comment et en combien de temps arriverait-on à concilier les dispositions, à coup sûr très divergentes, qui auraient été votées les unes à Bucarest et les autres à Jassi? Plus d'un exemple m'autorise à déclarer cet accord à peu près irréalisable.

Dans le second cas, celui des assemblées de Moldavie et de Valachie réunies, la discussion de la loi serait plus complète et l'entente finale vraisemblablement plus facile; mais je dois me demander, en premier lieu, comment les chambres pourraient être réunies? La proclamation de l'Union ne doit elle pas en effet, précéder nécessairement la convocation des chambres réunies?

Si le premier moyen est impracticable, le second est inadmisible.

En présence de cette situation, j'ai été amené à examiner si la réforme de la loi électorale est aussi urgente que le gouvernement Impérial de la Sublime Porte et les Puissances garantes semblent le penser et que j'ai pu le croire moi-même, à l'époque des luttes parlementaires et électorales, heureusement calmées aujourd'hui, et si je ne suis pas autorisé à retarder l'étude d'une question à

laquelle je n'ai jamais entendu donner d'ailleurs qu'une importance secondaire relativement à l'Union.

Depuis quelque temps j'ai pu remarquer une certaine amélioration dans l'état des esprits. Un seul mot, une seule pensée agitent chaque jour davantage les Roumains, et peuvent facilement devenir une arme dangereuse dans les mains d'un parti : c'est l'Union qui sera suivie de la fusion de l'assemblée de Moldavie avec celle de la Valachie. Or, j'ai l'espoir fondé, que l'élément moldave contribuera à constituer avec diverses fractions de la chambre de Bucarest, un parti libéral modéré, autour duquel viendront se grouper les amis de l'ordre, du progrès et de mon gouvernement. C'est une expérience à faire : je n'hésiterai pas à la tenter, dès que l'Union proclamée aura donné satisfaction aux légitimes aspirations du pays et fait disparaitre toute agitation nationale : J'hésiterai d'autant moins, que cette dernière épreuve permettra de différer la confection d'une nouvelle loi électorale, délivrera la Sublime Porte et les Puissances garantes de prèoccupations sérieuses, et facilitera, sans doute la prompte solution des questions soumises à leurs délibérations.

En conséquence je vous invite, Monsieur, à déclarer au gouvernement Imp. de la Sublime Porte et aux représentants des Puissance garantes, que je considère comme superflu, pour le moment, tout changement à la loi électorale ; que je suis résolu à convoquer à Bucarest les deux assemblées de Moldavie et de Valachie, élues d'apres les stipulations électorales annéxées à la Convention du 19 Août, et que j'attendrai le résultat de cette épreuve, pour aprécier si les modifications que j'avais réclamées dans mon mémoire, restent aussi urgentes après qu'avant l'Union.

Je me borne à demander que le gouvernement Imp. de la Sublime Porte et les Puissances garantes maintiennent

la révision électorale par les pouvoirs constitués, pour le cas où l'éxperience que je veux faire ne répondrait pas favorablement à mon attente.

Ce qui est vraiment urgent, ce que les Roumains attendent avec une indicible impatience, ce que la cour Suzeraine elle même a jugé indispensable à leur prospérité, c'est l'Union. L'autorité et le prestige du chef d'Etat s'usent dans de continuels embarras ; les intérêts du pays restent en souffrance ; la tranquilité publique peut être à tout moment compromise. J'ai mis mes soins à maintenir les esprit dans une attitude calme et réservée, dignes des puissantes sympathies qui nous sont acquises ; je me suis sans cesse efforcé de contenir les agitations, de dissiper les doutes ; mais, il faut bien le dire, sans y avoir réussi. En reconnaissant avec moi, «qu'une fois la double élection reconnue «et admise, le mécanisme de l'administration, tel qu'il a «été établi par la Convention, ne pourra plus fonctionner «d'une manière satisfaisante, et qu'il faudra chercher à «l'adapter aux circonstances présentes», le gouvernement de Sa Majesté Impériale le Sultan, a donné une nouvelle preuve des sentiments de bienveillance dont la cour Suzeraine est animée envers les Principautés-Unies ; mais aussi il a donné aux aspirations des Roumains la garantie d'un succés qui se fait malheureusement attendre.

Vous ne sauriez trop insister, Monsieur, sur cette situation ; elle est pleine de dangers, et je crains d'être impuissant à les conjurer au delà du terme fixé par la Convention, pour la convocation des chambres. Une nouvelle difficulté va surgir naturellement d'un vote très prochain de de la commission centrale, qui ne manquera pas d'adhérer aux résolutions prises par les assemblées de Moldavie et de Valachie, dans le but de réunir les deux chambres, pour la discussion de la loi rurale. J'ose espérer que le gouver-

nement Impérial de la Sublime Porte et les Puissances garantes voudront compléter le plus tôt possible leur oeuvre, donner aux voeux unanimes et constants des Principautés-Unies, la légitime satisfaction que j'ai réclamée pour elles, et fournir, par une prompte décision, au chef de l'Etat le moyen de travailler enfin avec efficacité à la mise en pratique des grands principes proclamés dans le Traité de Paris et dans la Convention.

Ce moyen, le seul moyen est, avant tout, l'Union.

(Vezĭ Vol. I, p. 185). (signé) **Alexandru Ioan.**

XXIII

Scrisoarea luĭ Baligot de Beyne din 18 Septemvrie 1861 cătră domnitor, privitoare la înființarea unuĭ senat.

Cotrocheni, 12 7bre 1861.

Mon Prince,

J'ai appris ce matin de Mr. l'Agent et Consul général de France, qu'il n'a reçu encore aucun renseignement de Constantinople, au sujet des négociations dont Votre Altesse a eu le premier avis hier.

Les dernières dépèches de Mr. le comte de Lallemand entretiennent Mr. Tillos d'un plan d'une chambre haute, dont Mr. le chargé d'affaires de France ne semble pas chaud partisan. Cette idée d'un sénat est appuyée par MM. les réprésentants de l'Angleterre et de la Russie. La Porte voit ce projet sans défaveur. Sauf meilleur avis, cet accouplement hybride des cabinets de St. James et de Saint-Pétersbourg est un argument de plus à ajouter à ceux que renfermait la lettre dont Votre Altesse a bien voulu me communiquer le texte ces jours derniers. Je comprends que l'Angleterre, qui a su tirer un si magnifique parti du système constitutionel et parlementaire, puisse croire que ce régime soit une panacée politique universelle et qu'elle désire

en faire l'application aux Principautés-Unies, sans même se demander si les esprits y sont assez mûrs, si l'éducation politique y est suffisante. Mais la Russie est-elle inspirée par ces mêmes idées généreuses? On ne peut guère l'espérer, et j'imagine qu'elle voit dans la création d'un sénat, d'un sénat électif surtout, une superfétation, un rouage de plus, quelque chose qui viendra compliquer la machine, alors qu'on s'efforce de la simplifier, et surtout le moyen de voir se reconstituer, sous la forme d'un grand corps d'Etat, une aristocratie dans les rangs de laquelle elle compte plus d'un obligé.

Si cette idée d'un sénat doit devenir sérieuse, il serait bon qu'on connût à Constantinople l'opinion de Votre Altesse. J'en ai causé avec Mr. Tillos et je me suis trouvé d'accord avec lui sur ce point, que le mode préférable serait de réserver au Prince toutes les nominations au Sénat.

Je regrette d'apprendre que Votre Altesse a passé encore une mauvaise journée. Voudrait-elle, dans le cas où je ne pourrais être reçu demain, m'autoriser à envoyer à Mr. Bordéano une dépêche chiffrée pour lui donner l'ordre de me faire savoir tout ce qu'il peut apprendre de la marche des négociations à Constantinople?

Je Vous prie, Mon Prince, de vouloir bien agréer, avec mes voeux et mes félicitations, l'assurance du profond respect et du dévouement avec lesquels j'ai l'honneur d'être de Votre Altesse Sérénissime

Le très humble et très obeissant serviteur

Baligot de Beyne.

XXIV

Circulara domnitorului, din 18 Septemvrie 1861, către agenţii lui din străinătate privitoare la înfiinţarea unui senat.

Bukarest, le 18 7bre 1861.

Monsieur

Au moment où la conférence va s'ouvrir à Constantinople, pour examiner les modifications à introduire dans la Con-

vention de 1858, je crois utile de vous signaler un point d'organisation politique qui est abordé dans un des paragraphes de la note circulaire écrite par la S. Porte au mois d'Avril dernier.

La Convention avait institué une commission centrale qui, dans l'hypothèse de deux Princes et de deux chambres, avait pour mission de maintenir l'unité législative entre les actes de ces différents pouvoirs. La S. Porte, toujours favorable au développement des Principautés-Unies, a reconnu que l'unité de Prince et d'assemblée élective leur serait plus profitable, et le but de sa note a été de rallier les Puissances à son opinion. Comme conséquence de cette mesure, elle propose avec raison la suppression de la commission centrale, sans indiquer par quel pouvoir elle songerait à la remplacer. C'est précisément cette question qui fait l'objet de la présente lettre.

La première combinaison qui se présente à l'esprit est celle d'une Chambre Haute, plus ou moins semblable à certaines Assemblées délibérantes qui existent dans les autres pays. Mais, en étudiant attentivement les divers éléments qui constituent la société roumaine, on arrive bientôt à se convaincre que cette Institution y serait difficilement établie et ne lui apporterait aucun avantage.

Notre passé même est là pour servir d'argument. Car le système constitutionnel n'est pas, en Moldo-Valachie, de date aussi récente qu'on le suppose ; nos Principautés ont eu de temps immémorial des assemblées délibérantes ; mais, à toutes les époques, la représentation nationale s'est concentrée dans une chambre unique.

Si donc, comme tout donne lieu de le penser, la conférence décide que les assemblées électives de Moldavie et de Valachie seront réunies dans une même assemblée, elle tiendra compte des traditions séculaires du pays, en n'y adjoignant pas une autre chambre.

D'ailleurs, ainsi que je vous le disais, notre société n'est pas organisée de manière à ce qu'une chambre de cette nature y trouve sa place. L'aristocratie, proprement dite, n'existe pas en Roumanie. Sa noblesse se constituait exclusivement par des titres viagers, non transmissibles des pères aux enfants, et, par conséquens, elle n'a jamais constitué une aristocratie dans le sens habituel du mot. Les titres de boyarie, étant accessibles à tous les citoyens et conférés pour services personnels rendus à l'Etat, n'étaient ainsi qu'une récompense personnelle et viagère qui ne pouvait constituer une classe, ayant besoin d'une représentation particulière. En outre, si la boyarie avait alors et jusqu'à un certain point les apparences d'une classe, à cause des privilèges qu'elle possédait, elle a perdu entièrement ce caractère, par la supression de ces privilèges, ainsi que l'a décidé la Convention.

Ce ne sont pas non plus les sommités d'un tiers-état qui pouvaient être appelées à entrer dans une chambre haute, prèsque le tiers-état comence à peine dans nos pays, et qu'un temps assez long lui sera sans doute nécessaire pour qu'il se développe avec les sciences, les arts, l'industrie et le commerce.

Il reste donc la propriété foncière. Mais celle-ci, moins que toute autre, a besoin d'une représentation spéciale. Je crains en effet qu'au sujet de la propriété foncière, il n'y ait eu bien des malentendus au dedans comme au dehors de la Roumanie. Des luttes d'intérêts opposés, des aspirations irréfléchies, des espérances sans justice et des passions excitées artificiellement ont pu jeter quelque obscurité passagère sur cette question. Mais lorsqu'on l'envisage de sang-froid, on reçonnait qu'au fond, la propriété fonciére, c'est la société Roumaine toute entière. Qu'est notre peuple, sinon un peuple agricole, vivant presque exclusi-

vement encore, tant pour sa consommation que pour son commerce extérieur, des produits de son sol? Où donc alors est son grand, son véritable et, pour ainsi dire, son unique intérêt, si ce n'est dans la propriété immobilière?

Aussi l'effet a découlé naturellement de cette cause première, et, si l'on veut y regarder de bonne foi, on verra que c'est cette propriété qui a, en définitive, fourni le personnel de toutes nos Assemblées. Toutes les lois électorales du passé ont eu nécessairement ce résultat, puisqu'il était dans la nature même des choses et les nouvelles lois électorales, pendant long temps encore, n'en auront pas d'autre; car, si bas qu'elles établissent le cens, on verra, presque partout, des propriétaires, grands et petits, qui le possèderont.

Il y dans l'essence constitutive des sociétés une force qui dominera toujours les combinaissons des hommes politiques, et puisque l'intérêt dominant en Moldo-Valachie est la propriété, c'est elle qui sera réprésentée. J'en conclus donc qu'elle n'a pas besoins d'une chambre spéciale, qui ne serait qu'une superfétation coûteuse, à côté de l'assemblèe générale où elle sera déjà présente.

Mais si une Chambre haute n'est pas acceptable pour le moment, je crois cependant qu'il serait utile, pour la bonne confection des lois, qu'une institution d'un autre ordre existât à côté de l'assemblée.

Un conseil d'Etat, dont les membres seraient choisis par le Prince parmi les hommes éminents du pays, me paraitrait complètement remplir ce but.

Dans ma pensée, l'initiative des lois appartenant au Prince, les projets préparés par les Ministres, seraient élaborés au conseil d'Etat, avant d'être soumis à la chambre, et, dans la discussion qui aurait lieu, ces projets seraient soutenus par des membres du conseil, afin de laisser aux

Ministres la disposition d'un temps si nécessaire à l'oeuvre de la réorganisation. Nous éviterions ainsi du même coup ces changements trops fréquents de cabinet, changements si funestes à l'esprit de suite des affaires et qui compromettent le développement du régime constitutionnel.

Je voudrais aussi que le conseil d'Etat participât au pouvoir législatif dans de certaines limites bien définies. Ainsi toute loi amendée devrait revenir au conseil d'Etat, qui donnerait son avis, admettrait ou repousserait les amendements proposés. Nous trouverions ainsi, sans compliquer les rouages politiques, cette pondération des pouvoirs qui est regardée comme indispensable à tout gouvernement constitutionel.

Les lois seules ne suffisent pas à une organisation et la Convention l'a prévu, en chargeant le Pouvoir exécutif de faire les régléments d'application. Un conseil d'Etat serait éminemment utile pour les préparer et les décrets du Prince indiqueraient, dans ces circonstances, que le conseil a été entendu.

Enfin, il est un ordre d'attributions qui reviendrait de droit au conseil d'Etat, c'est celui du contentieux administratif. Le défaut le plus sensible de notre système actuel est sans contredit la confusion des pouvoirs entre l'administration et la justice. Une des réformes les plus fécondes est celle qui fixera nettement les attributions et en règlera l'usage. Aussi les rapports de l'administration avec les particuliers doivent-ils être détérmines de telle façon, que tous les droits soient respectés, et ils ne peuvent l'être qu'à la condition qu'il existera au dessus des uns et des autres un Tribunal suprême, ayant une juridiction souveraine sur toutes les questions contentieuses de cette catégorie, et qui sera en même temps un pouvoir pondérateur.

La préparation des projets de loi et leur défense devenu

la chambre, l'examen des amendements proposés, la confection des réglements d'application, la juridiction définitive en matière de contentieux administratif, telles sont les fonctions les plus essentielles que je désirerait voir attribuer à notre conseil d'Etat. Je crois inutile d'éntrer dans de plus amples détails sur son organisation. Il me suffit d'avoir indiqué ma pensée sur les avantages que présenterait la création de ce conseil, en même temps que sur l'inutilité d'une chambre haute. Si la conférence adopte ces indications et qu'elle en consacre le principe dans ses protocoles, le pays prendra lui-même le soin de fixer les détails d'exécution.

Je vous invite, en conséquence, Monsieur, à faire connaître ce qui précède à la S. Porte ainsi qu'aux représentants des grandes Puissances, en leur donnant lecture de cette lettre et en leur en laissant une copie ; afin que les plénipotentiaires qui prendront part à la conférence, soient informés à l'avance de la manière dont j'envisage, dans l'intérêt pratique du pays, l'une des modifications les plus importantes à la Convention de 1858.

Recevez, etc.

(Signé) A. J. Couza.

XXV

Scrisoarea luĭ V. Alexandri din 20 Maĭ 1862, către domnitor privitoare între altele la concesia unuĭ drum de fer.

Paris, 20 Maĭ 1862.

Mon cher Prince,

...Ceci réglé, je ne puis m'empécher de dire, en pensant à votre destinée : Heureux homme ! La Providence s'est chargée de déblayer sous vos pieds le chemin qui conduit à

la gloire et aux grandeurs de ce monde ! Pendant que d'autres s'agitent, se démènent comme des diables dans l'eau bénite, pour atteindre à une position sociale insignifiante ou pour se créer un nom destiné à être oublié, vous, avec de l'esprit, du calme et de la patience, vous être parvenu à vaincre les obstacles, à réduire les factions et à faire triompher le grand principe de l'Union qui renferme tout l'avenir d'une nation. Vous voilà fondateur d'une ère nouvelle, si riche en résultats heureux pour votre pays. C'est ma foi, fort beau, fort digne d'envie, et je ne saurais trop vous féliciter pour ma part. Vous avez le pouvoir, la richesse, le renom, le prestige et tout ce qui s'en suit. Profitez en pour relever cette nation roumaine si grande dans le passé, si tombée actuellement, et si apte à un avenir glorieux. Il faut que le nom de Couza s'associe à ceux d'Etienne et de Michel dans les pages de notre histoire ; c'est là mon voeu et mon ambition pour vous.

Mais assez d'ascension aérostatique comme ça. Revenons sur terre. Vous êtes devenu propriétaire de Rouginoasa et je vous en fais mon compliment. C'est une magnifique acquisition et un très beau placement d'argent. Cette terre vous rapportera, dans peu, un grand nombre de milliers de ducats, si vous vous attachez à y apporter les améliorations nécéssaires. Vous qui êtes membre de la société des Economistes,[1] vous savez que l'or produit l'or, et qu'il ne faut pas hésiter de faire des sacrifices pour obtenir de grands résultats.

Vous rappelez-vous de ces jours de bonne humeur où vous prétendiez que vous êtes moins riche que moi ? Que direz vous désormais, gros proprietaire que vous êtes ? Vous voilà à la tête d'un revenu fixe d'une douzaine de mille

1. Maĭ sus, I, p. 19.

de ducats, sans compter la liste civile, tandis que moi j'en reste toujours au même point avec mes deúx terres. Il est vrai que j'ai un grand avantage sur vous, celui d'être indépendant !

Je dis indépendant, mais hélas! je me flatte sottement; car je suis encore dans votre dépendance. Ne suis-je pas votre débiteur? Voilà pourqoi j'ai écrit à Jean une lettre si sevère qu'il en a eu la fièvre. Ce pauvre garçon m'avait promis formellement d'acquiter ma dette aussitôt qu'il toucherait l'argent de la vente de Ternauka, et dans cette conviction j'ai quitté le pays avec le calme d'une conscience legère. Or, vous dire ce que j'ai éprouvé le jour où Jean m'a écrit qu'il lui serait impossible de tenir sa promesse, ça m'est impossible. Vous savez combien je suis scrupuleux sur l'article des engagements contractés, et vous comprendrez facilement ce que j'ai du soufrir, en me voyant tout à coup placé dans la nécéssité de trouver du jour au lendemain une somme aussi considérable que celle que je vous dois. Après avoir inutilement essayé de faire un emprunt à Paris, j'ai fini par écrire à mon chargé d'affaires, Branisteano, de publier la vente de ma terre de Patrașcani. Mes ordres ont été suivis à la lettre. La publication a été faite dans les journaux du pays, mais hélas! pas un acquéreur ne s'est encore presenté. L'incertitude qui règne chez nous relativement aux réformes futures de la loi rurale tient les capitaux dans une panique aussi ridicule que fatale pour les transactions. Que faire donc pour régler aussi promptement que possible la liquidation de ma dette et pour venir efficacement en aide à mon frère presque ruiné? Un moyen se présente; c'est une affaire importante pour moi et les miens, car son succès me permettrait de faire face à toutes les difficultés. Là voici.

Maintes fois des capitalistes et des industriels m'ont de-

mandé des renseignements sur diverses entreprises qu'ils avaient le projet de fonder dans les Principautés. En dernier lieu, une compagnie de capitalistes français, anglais et belges m'ont particulièrement parlé de la ligne de chemin de fer de Bukarest à Giurgewo avec embranchement sur Oltenitza. Ils se sont procuré tous les élements propres à établir leurs calculs, et c'est en qualité de mandataire de ces messieurs, de simple particulier, que je viens vous démander la concession de cette ligne, aux mêmes conditions que la concession faite à Mr. Mavrojéni pour la ligne de Michaileny à Galatz, récemment votée par la chambre. Le chemin serait construit en deux ans.

Je crois pouvoir ajouter que mes mandants ne s'en tiendraient pas là ; ils se proposent d'étudier la rectification et la canalisation de la Dimbovitza, de Bukarest même plus haut jusqu'à Oltenitza, le seul bon port entre Ibraïla et la frontière d'Autriche. Ce projet important doterait votre capitale d'une voie fluviale peu couteuse et la délivrerait des ces inondations périodiques qui sont pour cette ville et pour ses environs un véritable fléau. Je sais, d'autre part, que ce port une fois créé, il deviendrait facile d'instituer une compagnie de navigation qui aurait là son principal établissement et montrerait le pavillon roumain tout le long du Danube.

Je n'ai pas besoin, mon cher Prince, de faire valoir à vos yeux tous les bénéfices, matériels et moraux que retirerait le pays de ces importantes créations, dont le premier pas se rattache absolument à la concession de la ligne de Giurgevo à Bukarest.

Je lis bien dans les journax que cette ligne est comprise dans un réseau dont la concession est sollicitée par le prince Brancovano; mais elle peut en être distraite, sans détruire l'idée principale des auteurs de cette combinaison qui au-

ront encore un assez beau lot en partage, dans la grande ligne qui leur resterait.

J'espère que ma demande vous parviendra, avant que la chambre n'ait voté les lignes sollicitées par le prince Brancovano ou par d'autres personnes. Je vous prie donc d'accueillir et d'appuyer au besoin de votre protection les offres que je suis chargé de faire, en réservant dans le projet soumis à la Chambre la ligne de Bukarest à Giurgevo et Oltenitza. Dans le cas où le prince Brancovano ferait des conditions plus favorables que celle du contrat Mavrojéni, je suis autorisé à les accepter au nom de mes mandants.

Croyez moi que j'ai du me marcher sur le coeur pour vous adresser cette demande; mais après tout, votre amitié pour moi, la sollicitude que vous avez toujours temoigné pour les intérêts de Jean, et mes propres services envers le pays, me donnent quelques droits à la préférence que je sollicite.

Si j'avais la chance de voir ma proposition agrée par la chambre, je pourrais, tout en rendant de bons services à mon pays, me trouver immédiatement en position de faire honneur à mes engagements envers vous, et de venir en aide aux malheureuses difficultés de mon frère. Dans le cas contraire, il ne me resterait qu'à aller moi-même en Moldavie, pour procéder à la vente des terrains que Jean possède à Galatz, ou bien à celle de l'une de mes deux terres. Mon plus vif désir est de vous faciliter à vous-même le payement de 35 milles ducats que vous devez encore sur le prix de Rouginoasa, et croyez que je ne prendrai pas de repos, avant de trouver les moyens de m'acquitter du service que vous m'avez rendu en véritable ami.

Et maintenant que j'ai si longuement parlé de mes affaires, et que j'ai parcouru en wagon la route de Bukarest à Giurgevo et à Oltenitza, revenons sur *Place*. Ainsi, notre cher

ami s'est faché tout rouge, par ce que vous n'avez plus voulu continuer un ordre d'opération financières préjudiciable à votre cassette particulière; et grâce à cette mesure de précaution *tardive*, vous voilà passé a l'état de mauvais prince, parce que vous avez cessé d'être un bon préteur de milliers de ducats ! Sa logique semble devenir d'autant moins serrée que les cordons de votre bourse le deviennent davantage ; O ! grand diable d'intérêt personnel ; tu n'en fais pas d'autres !

Je vous approuve fort pour ma part, de n'avoir plus voulu qu'on vous mangeât dans la main, et cela constamment, éternellement, pour quelques services déjà rémunérés. Monsieur Place a été votre sécretaire intime, pendant que vous n'aviez personne auprès de vous pour occuper ce poste de confiance ; c'est bien ; mais maintenant que votre position a aquis une toute autre importance en Europe, il ne serait nullement politique de votre part de livrer vos secrets à un agent étranger, quel que soit d'ailleurs le gouvernement qu'il représente, amical ou hostile pour notre pays. Il arriverait tel jour, tel revirement dans l'ordre des choses politiques où vous, Prince, vous trouveriez dans la dépendance absolue du sus dit Consul général, deguisé en sécrétaire particulier.[1]

---

1. *Place* consul francez din Iașĭ la început foarte favorabil domnitoruluĭ (vezĭ vol. I, p. 23 și maĭ ales depeșa luĭ *Place c. Walewsky* din 24 Ian. 1859 *Actele Renaștereĭ Românieĭ*, IX, p. 242 în care Place face un portret foarte măgulitor al nouluĭ domn). Cea întâĭ notă discordantă să iveste în o depeșă a luĭ *Place c. Walewsky* din 20 (8) Fevr. 1859 (Maĭ sus I, p. 59). A doua maĭ gravă este din 30 April (12 Maĭ) 1859. (Maĭ sus I, p. 93). In a treia depeșă a luĭ *Place c. Walewscky* din 30 (18) Iunie 1859 consulul observă: „Lorsqu'un prince qui se dit constitutionnel, félicite publiquement la chambre d'avoir rejeté une loi présentée par son ministère, on a le droit de se demander *s'il n'est pas fou.*. Scrisoarea luĭ Alexandri explică—nu prea spre lauda consuluĭ francez—schimbarea dispozițiilor luĭ față cu domnitorul.

Voilà aussi pourquoi je vous ai toujours engagé de prendre auprès de votre personne un homme intelligent, probe, actif, et surtout dévoué ; un homme qui pût s'attacher à vous non seulement comme au Prince régnant, mais encore comme au simple mortel, et qui sût vous rendre de véritables services d'ami. C'est en vue de ces qualités si rares à rencontrer que je vous ai proposé Baligot de Beyne.

Vous rappelez-vous les circonstances dans lesquelles nous en avons parlé la première fois ? C'était au camp de Floresti. Je revenais de mes missions auprès de l'Empereur Napoléon et du roi Victor Emmanuel, et par une belle soirée, je vous racontais mes courses à Paris, Londres, Turin; mes luttes avec les profonds diplomates anglais, les paroles flatteuses sur vous, prononcées aux Tuilleries et au Palasso Regale ; Vous m'écoutiez avec tout l'intérêt que l'on trouve au récit de choses inattendues, et vous sembliez animé du désir d'entretenir des rapports aussi fréquents que possible avec les têtes couronnées. C'est à cette occasion que vous vous êtes plaint à moi de n'avoir pas un secretaire intime. Il vous fallait, disiez-vous, un homme sûr, qui tint vos papiers en ordre et qui fit votre correspondance, et vous m'avez chargé alors d'offrir de votre part à Baligot le poste de chef de votre cabinet, aux appointements de 1500 ducats par an. Je me rappelle même à ce sujet un petit incident qui mérite d'être relaté. Dans votre généreux empressement, vous aviez fixé a 150 ducats par mois les honoraires de votre sécretaire intime, ce qui devait lui constituer une somme annuelle de 1800 # ; et c'est moi qui la reduisis de 300 #, en vous réservant le plaisir d'ajouter ce supplement à titre de gratification, dans le cas où vous seriez content de ses services. Baligot accepta avec enthousiasme la proposition faite par moi en votre nom, tant il avait à coeur de venir vous consacrer son dèvoue-

ment. Il se défit de la direction de son journal, il mit ordre à ses affaires et attendit le moment propice pour se rendre auprès de vous. Malheureusement pour lui, une foule de circonstances imprévues sont venues tour à tour contrarier vos bonnes intentions à son égard: c'est d'abord le vote de la chambre relativement à la chancellerie princière ; c'est ensuite la malveillance de l'ambassadeur d'Angleterre, et puis la question de l'Union, et puis encore Dieu sait quoi. Toujours est-il que depuis trois ans, mon pauvre Baligot se trouve dans une position flottante qui rappelle le dicton populaire: *Ca frunza pe apă*. Et pourtant, je vous avoue en conscience, ne pas connaitre d'homme plus digne d'occuper un poste de confiance auprès de vous, tant il vous porte de l'attachement. Je ne sais ce que vous avez fait pour le gagner à première vue, pour le fasciner; mais ce que je sais bien, c'est qu'il serait assez dangereux de dire du mal de votre personne en sa présence.

Vous m'avez chargé de le morigéner ; je l'ai fait dans une lettre que je lui ai adressée à Reims. Baligot s'y était retiré depuis quelques jours auprès de sa soeur, à cause de l'état de ses finances qui ne lui permettait plus de vivre a Paris. Il vient de me répondre, en m'envoyant un compte exact de l'argent qu'il a touché, du jour où il s'est considéré à votre service ; et je ne saurais moins faire que de vous communiquer sa réponse, afin d'effacer de votre esprit toute impression qui serait de nature à lui porter préjudice.

J'arrive maintenant à la dernière partie de votre lettre, celle qui est consacrée aux bonnes fortunes bukarestiennes. Vos reflexions sur la pruderie de language des dames de la haute volée, m'ont fait rire à grand éclats, car elles s'accordent parfaitement avec les observations que j'ai été à même de faire, dans le cours de ma carrière de vieux

pécheur. Ce qu'on est convenu d'appeller les femmes du monde, tout en cultivant la chasteté des mots, nous surprennent souvent par une science et un raffinement dans le plaisir que ne désavoueraient pas les plus célèbres Laïs. Elles donnent des noms charmants, des qualifications presque innocentes aux choses qui le sont le moins. Au plus fort de leurs désirs, elles disent: *Carresse-moi!* N'est-on pas en droit de supposer que pour elles la moindre carresse doit entrainer la possession complète?. ...

Cette lettre a dejà pris les proportions d'une brochure; il est temps que j'y mette une fin. Je le fais en signant comme par le passé, votre ami aussi vieux que devoué.

V. Alexandri.

L'envoi de votre décoration a été retardé par suite de la promesse faite au prince de Servie de lui envoyer l'ordre de la Légion d'honneur. Il parait que certaines convenances politiques ne permettent pas à l'Empereur de le faire en ce moment; mais il est certain que les deux décrets paraitront le même jour au Moniteur.

XXVI

Scrisoarea luĭ Godillot din 4 Sept. 1862 către Baligot de Beyne, raportînd o convorbire cu împăratul Napoleon relativă la Romînĭ.

Paris le 4 Septembre 1862.

A Monsieur Baligot de Beyne, secrétaire du Prince Régnant des Principautés Unies.

Monsieur,

J'ai l'honneur de vous accuser réception de votre dépêche par laquelle vous me donnez l'adresse de M. le ma-

jor Alexandri, auquel j'irai rendre visite sous quelques jours.

Hier Mercredi, S. M. l'Empereur m'a fait appeler, pour m'entretenir de mon voyage. Je lui ai raconté l'accueil bienveillant avec lequel j'ai été reçu en Valachie et je lui ai dépeint tout ce que j'ai vu de beau, le camp en miniature, tout aussi bien établi et organisé que celui de Châlons; la fête du 15 août, etc; enfin, le désir qu'a ce pays de suivre le progrès de la France et de profiter de ses conseils.

Après bien des questions, S. M. m'a dit: «que pense-t-on là bas de M. Nicolas Bibesco?» Je lui ai répondu quel M. B...... paraissait être un mécontent, habitant Paris et remettant aux journaux des articles contre le gouvernement roumain, ce qui blesse beaucoup les Valaques.

Je sais cela a-t-il dit en colère et j'y ai mis ordre.

En quittant S. M. j'ai vu d'autres personnes avec lesquelles je me suis entretenu de M. B..... et j'ai appris que celui-ci est marié à la Princesse d'...... et qu'il n'est plus attaché à la personne de M. Randon, de qui il a reçu une bonne morale et l'injonction de se taire. J'ai su également que les articles signés Blonik peuvent se traduire par anagramme du nom de Nikolas B....., puis autre chose, concernant le cotillon, mais je ne puis l'écrire.

J'ai remis à M. *** le portrait du Prince Cuza et celui du ministre de la Guerre.

Voilà, Monsieur, les renseignements que j'ai cru devoir vous donner, et j'ajouterai que je crois que tout ira bien maintenant, surtout depuis la disgrâce de M. B.....

Veuillez agréer, Monsieur, l'assurance de la ma haute considération.

Alexis Godillot.

XXVII

Mustrarea domnitoruluĭ cătră generalul T. Balş şi G. Ghica p. subsemnarea petiţieĭ separatiste din 1862.

Generalilor Teodor Balş şi George Ghica.

Vroind a vă da cea de pe urmă dovadă de a noastră bună voinţă, vă prevestim, că orĭ ce casă adăposteşte adunăturĭ de oamenĭ de haracterul ce aŭ avut adunare petrecută în casa D-tale, nu se maĭ bucură de închizăşluirea ce dă Convenţia domiciliuluĭ. Orĭ ce cetăţan cu caracter privat de orĭ ce treaptă saŭ de orĭ ce poziţie socială ar fi, se socoate rebel, cînd provoacă sau prin vorbă, saŭ prin faptă, saŭ prin sfaturĭ, la dispreţ, la încăerărĭ, şi la răsvrătirĭ împrotiva instituţiilor ţăreĭ. Dar maĭ ales cînd o aşa persoană poartă caracter public, şi maĭ cu samă se află oştean, atunce pe lîngă că eştĭ rebel, eştĭ tot odată şi trădător.

(Vezĭ vol. I, p. 231).

XXVIII

Scrisoarea domnitoruluĭ cătră N. Docan, în care mustră pe C. Rolla pentru uneltirile luĭ separatiste.

Monsieur Nicolas Docan

Jassy.

Je me suis refusé longtemps à croire que votre beau frère Rolla a pris une part active aux menées insolites dont Jassy a été en dernier lieu le théatre.

Aujourd'hui je ne puis en douter. Cette manière d'agir de Mr. Rolla est d'autant plus condamnable, que le vif intérêt que j'ai toujours témoigné à votre parent pourrait faire supposer que j'autorise une action que je ne puis assez condamner et comme Prince et comme Roumain.

(Ibidem).

XXIX

Depeşa lui C. Rolla din 2 Octomvrie 1862 cătră domnitor, în aceeaşi chestiune.

A Son Altesse Sérénissime le Prince Régnant

Cotrocény.

Je n'espérais pas que Votre Altesse en viendrait à douter même de moi. Je croyais avoir donné assez de preuves de mon caractère et de mon dévoûement pour ne plus être suspecté de déloyauté. Je ne puis en vouloir qu'à ma mauvaise étoile et finir par me convaincre de ma peu de chance auprès des Princes que j'ai servi avec attachement et sincérité. Il m'est d'autant plus pénible que, devant la conviction de votre Altesse, il ne m'est plus permis de me disculper. Je dois attendre avec résignation les conséquences de ma nouvelle disgrâce.

De votre Altesse Sérénissime le très humble
et très obéissant serviteur
C. Rolla.

(Ibidem).

XXX

Depeşa patriarhului de Constantinopole din 13 Dec. 1862 cătră domnitor privitoare la reprimarea unor neorînduelĭ făptuite de un călugăr grec.

Altesse!

Nous vous prions paternellement de ne vouloir pas reconnaître Mélétie dans aucun emploi du monastère Clocozovi parce qu'il n'a plus nulle qualité d'envoyé du couvent de Coutloumoussi, ayant été destitué pour des raisons légitimes, par le supérieur de ce couvent, dont il était

l'envoyé. D'ailleurs l'état du dit couvent est réduit à un grand désordre que votre bienveillante Altesse ne saurait jamais tolérer.

Le patriarche Eecuménique.

(Vezĭ vol. I, p. 362).

XXXI

Nota confidențială a principeluĭ N. Suțu din 10 Martie 1863, în chestia financiară.

Le 10 Mars 1863.

Dans le courant de l'été de l'année dernière, j'ai eu l'occasion de communiquer au prince Alexandre Cantacuzène, dans une notice spéciale, quelques pensées qui m'avaient été suggérées par la nécessité de rémédier à l'état anormal où les finances de l'Etat étaient parvenues. Loin du centre des affaires, ignorant les détails des besoins et des ressources disponibles, ainsi que les particularités spéciales à chaque branche de service, je n'ai pu que me livrer à des généralités applicables a tout état de cause et me suis surtout appliqué à faire ressortir le besoin impérieux de remédier, à tout prix, une situation qui, à l'intérieur paralysait tout crédit et engendrait la méfiance envers le gouvernement et qui, au dehors, produisait la plus fâcheuse impression et empêchait les capitaux étrangers de nous venir en aide. Je concluais que le moyen d'équilibrer les recettes avec les dépenses devrait faire sans retard l'objet principal des efforts du gouvernement ; qu'on devrait procéder, avant tout, par opérer toutes les réductions possibles, par éliminer des dépenses tout ce qui aurait un caractère de superfluité ou qui ne serait pas requis par un besoin imminent ; que le ministère devrait prendre l'initiative d'une pareille mesure, en chargeant de

cette opération délicate une comission composée des personnes les plus aptes à prêter au gouvernement un concours efficace. De cette manière le ministère se serait présenté devant l'assemblée sous des auspices beaucoup plus favorables; il aurait rassuré le public et forcé la chambre à rendre hommage aux louables efforts tentés pour atteindre un but salutaire. Le ministère, pour des raisons que j'ignore, n'a pas cru devoir procéder ainsi et, à mon avis, il a laissé le beau rôle de l'initiative à l'assemblée. On a vu de quelle manière elle a exploité ce prétexte, pour motiver ses incriminations.

Je n'ai fait mention de cet incident retrospectif, si ce n'est pour y puiser un enseignement.

La situation, loin d'avoir été améliorée, est devenue, je puis dire, plus scabreuse et plus délicate pour le ministère. L'assemblée a été close, sans avoir voté un nouveau budget, et le gouvernement se trouve astreint à suivre la marche tracée pour l'année précédente. Il n'est pas douteux cependant que, s'il se borne à suivre cette marche, quelque scrupule qu'il y mette, il n'aura fait qu'arriver, vers la fin de l'année, au point de départ, surchargé de tout le surcroit du déficit de l'exercice courant et de tous les mauvais effets de la continuation d'un état de choses qui entretient la méfiance et qui sert d'aliment aux ennemis du pouvoir et de la tranquillité publique. C'est donc le moment d'user d'une initiative qui, tout au mettant à couvert la responsabilité du gouvernement, ne saurait que faire apprécier favorablement sa sollicitude et ses bonnes intentions. La commission financière et l'asssemblée elle-même se sont prononcées sur certaines réductions dont j'ai appris que le ministère aurait décidé de tenir compte. Je l'en félicite; je crois même que non-seulement il ne saurait se dispenser de le faire, mais qu'il ne devrait pas

s'arrèter à ce premier pas. Il faudrait qu'il mit tous ses efforts pour s'attribuer l'honneur d'avoir résolu le problème de l'èquilibre des finances, au risque même de gêner momentanément le service dans quelques unes de ses branches secondaires.

Il pourrait le faire pour toute allocation qui ne serait pas consacrée par une loi spéciale, et encore serait-il permis d'y déroger jusqu'à un certain point à titre provisoire et suspensif.

Il y a des services d'un ordre secondaire qui ont été amplement pourvus d'une foule d'employés, disproportionée avec les moyens et même avec l'utilité des résultats que le bien public en retire. Si je puis en juger sainement en n'apercevant que la superficie des choses, je hasarderais de dire, que le service des travaux publics se trouve dans ce cas. Les ingénieurs, sous-ingénieurs, architectes, conducteurs, inspecteurs et le reste du personnel constituent une dépense annuelle qui pourrait être certainement reduite dans une proportion plus appropriée aux résultats matériels qui en sont le fruit; d'ailleurs, ceux même des travaux qui n'auraient pas un caractère d'urgence, pourraient être ajournés sans inconvénient, en vue de la nécessité impérieuse du moment.

Je ne doute pas que d'autres branches de service ne presentent assez de latitude, pour permettre des retranchements ou des économies possibles. Il y en a qui, selon ce que je puis en juger, ont été trop largement pourvues, en égard au progrès de notre organisation; d'autres qui ont été dotées d'allocations anticipées et, par cela même dissipées en pure perte, tout en déterminant un surcroit de travail aride et un personnel inutile. Il y a, par exemple, un nombreux personnel qui s'occupe à recueillir des notions statistiques. Pour atteindre le but éminemment u-

tile auquel ces notions doivent conduire, il y a des conditions qui, à moins d'être remplies, rendent toute la peine illusoire et toute la dépense inutile :

Les notions statistiques doivent être de la plus scrupuleuse exactitude.

Être soigneusement coordonnées.

Être reçues et classifiées par les soins d'une inspection supérieure centrale, propre à en saisir les rapports, à les généraliser ou à les localiser, à en faire ressortir les enseignements utiles, et à profiter de ces enseignements pour les faire servir au bien public ou á celui des localités.

En admettant même que ce dernier point soit possible, quel bien en résultera-t-il, lorsque tout l'échaffaudage s'écroule par la base qui fait défaut? Parmi les employés subalternes, il y en a fort peu dont l'aptitude sa prête à ce genre de travail qui exige un certain degré de perspicacité et beaucoup d'exactitude : des feuilles volantes circulent parmi les autorités communales tenues d'en remplir les rubriques, et celles-ci, dans l'ignorance de ce qu'on exige, s'adressent à l'intendent ou au fermier. Ces feuilles ou formulaires sont souvent remplis de questions superflues ou impossibles à résoudre, telles que : combien de jours chaque pierre meulière a chômé et pour quelle raison? &. A des questions de cette nature on répond naturellement en inscrivant des chiffres imaginaires. Telles sont en général les bases de la statistique qui se fait actuellement.

Voilà ce que j'appelle des dépenses anticipées et dissipées en pure perte, si l'on ne compte la gloriole d'un semblant de perfectibilité à laquelle le temps refuse sa sanction.

J'en arrive à conclure que de pareils services pourraient être avantageusement suspendus, jusqu'à ce que le progrès de notre organisation, dotée de tous les accessoires néces-

saires et des moyens propres à y subvenir, nous permette de les instituer utilement et efficacement.

Je suis aussi grand admirateur de ces institutions qui sont le fait et la conséquence d'une civilisation avancée; mais lorsqu'on fait abstraction des hommes appelés à les appliquer, elles restent à l'état de pure théorie, comme des machines ingénieuses qui manquent de moteur. Notre mécanisme financier était simple comme notre système d'imposition : Impôt personnel uniforme, patentes, contribution foncière sans cadastre ; voilà à quoi se réduisaient les impôts directs, dont la perception n'a jamais offert des difficultés sérieuses; les dépenses étaient déterminées ou ordonnancées d'une manière tout aussi simple, et l'on ne saurait dire que le mécanisme financier n'ait fonctionné régulièrement. Chaque trimestre était clos par un relevé de compte, et la fin de l'année ne faisait pas attendre longtemps l'apurement définitif de l'exercice écoulé. Eh bien ! pour soutenir un fardeau qui exigerait la force d'un enfant, nous avons eu recours à des leviers compliqués en usage chez les nations, dont le système financier est en effet des plus compliqués. Qu'est ce qui en est adevenu ? Que, soit inexpérience des employés, soit défaut d'agencement des rouages du nouveau système avec notre mécanique empirique, les fonctionnaires supérieurs ne savent, à un temps donné, se rendre compte de l'état des finances, et encore moins prévoir avec quelque certitude le bilan de l'année.

Le service du ministère des finances était le plus léger de tous ; maintenant le ministre passe les journées et une partie de ses nuits à ses bureaux, entouré d'un nombreux personnel, pour l'entendre dire que l'état des diverses branches de son service est une énigme pour lui et pour ses employés. Eh bien ! je conçois que jusqu'à un certain point

cela ne saurait être autrement, avec les complications qui sont venues jeter le trouble dans l'esprit des employés et dans le maniement des deniers publics et qui ont fait sacrifier le fond à la forme.

Avant tout, l'on doit veiller à ce que les caissiers des districts mettent le plus grand soin dans la tenue des côtes des contribuables, de manière à connaître, en tout moment, le montant normal des contributions et la somme des arriérés. Il faut bien remarquer que cette règle n'est pas généralement observée, et là est la source des tâtonnements et des incertitudes qui sont signalés dans les bureaux mêmes du ministère. On a vu souvent les arriérés s'accumuler, sans que le caissier ait une connaissance précise des contribuables qui n'ont pas payé, et l'on a été surpris, de se trouver, à la fin de l'année, en présence d'un déficit dont il a été fort difficile de suivre la trace.

Les rôles des districts une fois réglés scrupuleusement, il suffira de les résumer dans la matricule générale, en veillant à ce que les variations trimestrielles y soient consignées. C'est là le point capital pour la regularité du service financier; car, en toute chose, procéder par la base est le seul moyen de parvenir au faite.

En un mot, dans les conditions où nous nous trouvons aujourd'hui, il n'est plus possible au gouvernement de garder une attitude passive dans la question financiére; il ne ferait par là qu'aggraver la situation; il doit entrer franchement dans la voie des économies et des réformes possibles. Il aura ainsi rassuré les esprits, mis à couvert sa responsabilité, et toutes les personnes de bonne foi lui en sauront gré et apprécieront sa sollicitude pour les intérêts publics.

S.

XXXII

Raportul luĭ N. Kreţulescu, preşedintele consiliuluĭ de Miniştri, prin care sfătueşte pe Vodă Cuza să facă lovitura de stat (14 Maiŭ 1863).

Prea Inălţate Doamne!

Situaţia în care se găseşte ţara îmĭ impune imperioasa datorie a supune la cunoştinţa Măriei Voastre aprecierile mele ca Romîn şi ca ministru. Dacă licenţa în care a căzut tribuna naţională, prin susţinere de teoriĭ a căror unul din scopurile cele maĭ evidente era de a propaga neîncrederea şi de a lipsi autoritatea de prestigiul de care nu poate nicĭ un moment fi lipsită, atrăsese opinia oamenilor de ordine în favoarea măsurilor luate în contra unor asemenea tendinţĭ, poziţiunea în care a rămas guvernul după închiderea adunăreĭ, a făcut a se simţi de toţĭ trebuinţa de a eşi dintr'un provizoriŭ care nu intră nicĭ în strictul cerc al legalităţeĭ, nicĭ se pune pe un drum care să poată pune capăt spirituluĭ de discordie ce duce la anarhie.

Această stare de lucrurĭ, cată s-o recunoaştem, a adus descurajare în public, şi a slăbit cu atît maĭ mult puterea autorităţeĭ, cu cît energica atitudine, luată de guvern în faţa uneĭ adunărĭ turburătoare, fusese de natură a insufla oamenilor de bine speranţa că guvernul e hotărît a intra în sfîrşit pe o cale salutară pentru ţară. Astă-zĭ o îngrijire care preocupă pe toţĭ începe a lua un caracter de nemulţumire ce trebue întimpinată. Oamenĭ de ordine, recunoscătorĭ guvernuluĭ actual, pe cît pot apreţui, de administraţia sa imparţială şi fără şicane, recunoscătorĭ de săvîrşirea a cîtor-va acte naţionale ce i-a atras simpatia, obosiţĭ de bavardagiul şi de răua credinţă a adunăreĭ care,

in timp de 4 anĭ, n-a produs nimic, astăzĭ aceiașĭ oamenĭ văzînd guvernul în neacțiune, privesc situația ca provizorie și încep a se răci cătră dînsul. Inimiciĭ profită de această stare de lucrurĭ și exploată nemulțumirea obștieĭ în contra guvernuluĭ.

Provizoriul are o influență fatală chiar în corpul funcționarilor care se cere a fi strîns legat și a face una cu guvernul. Funcționariĭ aŭ început a se sfii de a susține autoritatea ce le daŭ legile; atribuțiile se exercită cu oare-care moliciune saŭ sfială. Neștiind unde conduce politica zileĭ, fie-care lasă a se da lucruluĭ public un mers nesigur.

Pe de altă parte, țara e în cea maĭ mare suferință din pricina neregulăreĭ atîtor chestiĭ de care depinde prosperitatea eĭ; strigă neîncetat după a lor soluție, fără de a avea speranța s-o vadă realizată; căcĭ nu cred să maĭ fie un singur om de bună credință care să vină să susție, că adunarea noastră legiuitoare va face astă-zĭ pentru țară, ceea ce s'a observat a nu face într'un interval de 4 anĭ. Experiența acestor 4 anĭ ne-a dovedit că cîțĭ-va oamenĭ care conduc desbaterile şi lucrările adunăreĭ, departe de a reprezenta și a susținea adevăratele interese ale țăreĭ, nu s'aŭ slujit de mandatul lor de cît pentru a face din adunare arena patimilor celor maĭ nedemne și ambițiilor celor maĭ culpabile.

O măsură decizivă este reclamată de toțĭ; ea a devenit o necesitate publică și nu maĭ sufere întîrziere.

Tendințele partizilor, intrigile ambițioșilor, o propagandă sistematică de desordine, pe față prin gazete și pe ascuns prin agențĭ secrețĭ, frămîntă țara în toate colțurile.

In fața uneĭ așa de dureroasă, dar nu maĭ puțin adevărată situație, nu remîne de cît un singur mijloc de scăpare, pe care ieŭ libertatea a-l supune la înalta aprețuire a M. V. Să se suspende adunarea legiuitoare pe un timp oare-

care; să se iee cîrma guvernuluĭ de M. V. și să se decreteze formarea unuĭ consiliŭ de stat, căruia să se puie însărcinarea de a elabora fără zabavă, pe bazele așezate în Convenție, legile trebuincioase pentru organizarea țăreĭ și consolidarea instituțiilor celor noĭ (sic); toate aceste legĭ să se sancționeze de M. V. și să se promulge spre a se pune îndată în executare. Țara ast-fel organizată, și mașina guvernamentală funcționînd în liniște cu noile (sic) instituțiĭ un an, doĭ, M. V. să convocațĭ în urmă pe bazele uneĭ noĭ (sic) legĭ electorale, adunarea reprezentativă, care va avea de aci în colo a funcționa conform Convenţieĭ.

La caz însă că împrejurărĭ dictate M. V. de maĭ naltă politică, l-ar opri de a considera acest plan ca inoportun (sic) în momentul de față; îmĭ vețĭ permite asemene a supune la dreapta M. V. aprețuire critica poziție a ministeruluĭ actual, precum am avut onoarea a vă supune maĭ sus, și necesitatea de a întocmi un alt minister care, convocînd camera, să caute a păși pe calea indicată de Convenție spre astă ultimă cercare. Poate că Providența va insufla deputaților sentimentul misieĭ lor și pătrunzîndu-se în sfîrșit de starea în care aŭ adus țara prin culpabilele lor uneltirĭ, se vor pocăi se vor pune pe muncă, și vor înzăstra țara de (sic) legile și de instituțiile de care este setoasă.

Al M. V. Prea supusă și prea credincioasă slugă.

N. Krețulescu.

Bucureștĭ 1863 Maĭ 14.

XXXIII

Depeşa prefectuluĭ de Bacăŭ Cracte din 27 Iulie 1863, către domnitor în chestia uneĭ purtărĭ abuzive a starosteluĭ austriac.

Starostele austriac face tot feliul de scandalurĭ, iesă cu căprarĭ pe ulițe, ridică oameniĭ, iĭ bate sub pretext că sunt supuşĭ. Astă-zĭ chiar l'am găsit în uliță, tîrînd pe o biată femee şi un om. După ce i-aŭ bătut şi i-aŭ dus la el la închisoare, i-am vorbit. Nu vra să asculte, nu se părăseşte.

Vă rog ordonațĭ grabnic a-l stavili prin locul competent, a nu maĭ eşi prin oraş în putere, căcĭ nu-ĭ pot garanta de ce poate să i se intîmple.

(Vezĭ Vol. I, p. 126 şi II, p. 26).

Prefect, **Cracti.**

XXXIV

Un referat al ministruluĭ G. Vernescu în chestia unor încălcărĭ ale consuluļuĭ austriac (1863).

Referat,

Trib. Comercial Ilfov, decherînd în stare de falit pe d-niĭ Armin Rotenberg şi Maier Vider et Comp., magazinele acestora, la ziua dechereref falimentuluĭ, s'a găsit sub sigiliul d-luĭ Consul austriac, de a căruia protecțiune depind numițiĭ.

Dl. Consul refusă ridicarea acelor sigiliĭ, pretextînd *pentru cel dintăiŭ*, că, numitul s'ar fi găsind în judecată criminală la Viena cu un creditore al seŭ, şi că urmează a se adăsta rezolvarea aceluĭ proces; iar *pentru cel d'al doilea* că, ar fi fost decherat falit maĭ inainte la Consulat, şi că prin urmare creditoriĭ indigenĭ să se adreseze la a-

cel Consulat pentru orĭ-ce operaţiunĭ relative la acest faliment.

Trib. reclamă dreptul d'a regula el aceste falimente, pe rezon că, ceĭ maĭ mulţĭ din creditorĭ sunt pămîntenĭ, şi după legile ţăreĭ nu pot fi supuşĭ uneĭ jurisdicţiunĭ consulare.

Dl. Consul însă, persistă în refusul săŭ.

Preşedintele Trib. referindu-mĭ aceste prin raportul No. 1486, cere intervenirea mea în această afacere.

(Vezĭ Vol. I, p. 126 şi II, p. 26).

Ministru secretar de Stat la Departamentul
Justiţieĭ, Cultelor şi Instrucţiuneĭ publice
G. Vernescu.

XXXV

Din o scrisoare a inginerului Sachetti din 13 Fevruarie 1864, către Baligot de Beyne privitoare la starea ţăreĭ.

Botochani 13 (25) Fevrier 1864.

Monsieur,

Déjà dans une autre circonstance, j'ai eu l'occasion d'éprouver les effets de votre bienveillante intervention; j'avais eu ma part de la gracieuse protection que vous accordez volontiers à nos compatriotes, et sachant combien peu j'étais capable de vous rendre à mon tour quelques services, j'espérai du moins vous témoigner ma reconnaissance, en ne distrayant plus rien à mon profit de votre temps et de la haute influence que chacun reconnait justement acquise à vos mérites et à votre dévouement pour notre Prince. Persuadé que vos sympathies sont pour l'adage qu'un premier service rendu oblige, je n'ai pas hésité un instant à recourir encore à vous, Monsieur, à l'occasion que vous connaissez. Votre réponse ne s'est pas fait attendre, et je viens aujourd'hui vous remercier, non seu-

lement pour lè bon espoir qu'elle me donna, mais encore pour le gracieux empressement que vous avez mis à me rassurer. Si je n'insiste pas, Monsieur, sur les sentiments recconnaissants que m'inspirent vos bontés c'est par la seule crainte de vous en importuner. Je préfère donc, Monsieur, pour vous prouver combien j'apprécie vos obligeants procédés, essayer de me rendre utile, et vous entretenir dé ce qui se passe ici.

La nature de mon service me crée des relations avec toutes les classes de la société : je vois et je m'entretiens souvent et également avec les grands et les petits propriétaires, les fermiers, les commerçants et enfin les paysans. Je vous dirai donc Monsieur, sans la moindre exagération et en vous assurant sur l'honneur de l'exacte vérité de ce que j'avance : Le Prince *seul*, entendons-nous bien, le Prince *seul* est populaire ; il a les sympathies et la confiance aveugle de l'immense majorité des habitants ; tous attendent tout de lui. On est fatigué du régime qui déplace à tout instant le pouvoir, qui change la direction des réformes, qui déroute, décourage les bonnes intentions, les bonnes habitudes du petit nombre des bons serviteurs de l'Etat, qui encourage, favorise, aide les abus ; place, déplace ; punit l'un parce qu'il est honnête, récompense l'autre parce qu'il ne l'est pas ; qui provoque enquête sur enquête ; qui accueille les plaintes de quelque part qu'elle viennent ; qui annulle toute possibilité d'administration, en déconsidérant par un blâme public le supérieur sur la plainte d'un inférieur ; renverse et méconnait toute espèce de hiérarchie et de discipline.

Cette véritable anarchie, ce perpétuel changement, cette confusion inextricable, sont les conséquences du régime constitutionnel : c'est l'opinion, la conviction, je puis dire le cri unanime.

Le pays a soif de stabilité, d'un gouvernement fort et sérieux; si on le consulte je suis convaincu qu'il répondra: Dictature, suffrage universel, loi rurale qui détermine et fixe la posittion matérielle du cultivateur. Toute majorité suppose une minorité que vous connaissez Monsieur; elle est toute entière à Bucarest et tient au large dans une chambre; qu'on en compte les membres, et S. A. connaitra en même temps, le nombre de ceux qui sont avec lui! Si ce régime continue, il est à craindre que les sympathies pour l'Union ne viennent à se refroidir. On a tout fait pour semer la discorde: Un Moldave est-il renvoyé? C'est un Valaque qui le remplace, et réciproquement. On se plaint en Valachie, vite une commission moldave ou inversement! Au premier abord, on prendrait cette façon de procéder pour de l'impartialité. Oui, cela en est; mais c'est n'est pas ainsi que l'on fortifiera l'Union. S'il s'agit de sérvir, qu'on s'arrange, comme avant l'union; s'il s'agit de récompense, que ce soient les Valaques qui les donnent aux Moldaves, et ces derniers à leur tour aux Valaques? Que l'on se souvienne de ce que disait l'Autriche bien avant l'union; elle affirmait que les deux peuples différaient de moeurs, de caractère et même de langage? Cette dernièr assertion est fausse, mais nous qui connaissons le pays, nous ne pouvons nier qu'il n'y ait que fort peu de sympathie entre Moldaves et Valaques; c'est un mariage de raison. Qu'on se hâte et que l'on prenne des mesures pour transformer cette alliance en une inclination sérieuse basée sur des intérêts communs et des avantages réels. Une preuve de ce que j'avance (et je parle ici de choses qui sont de ma spécialité), c'est que ce deux districtes Botochani et Dorohoiu se plaignent que l'on entreprend de grands travaux en Valachie et qu'on n'exécuté rien chez eux. Malheureusement les faits leur donnent raison: Mon ancien Ministre

Monsieur Catargi s'en était occupé ; j'avais reçu des ordres pour commencer des études. La plupart sont faites. Aujourd'hui son successeur n'en parle plus; il m'envoie des circulaires insignifiantes pratiquement et qui cependant me prennent la plus grande partie de mon temps, en provoquant des correspondances sans fin. Monsieur Catargi avait etabli une hiérarchie, une excellente discipline et à cet égard, il était d'une sévéritè qui avait donné d'excellents résultats. M. Orbescu, son successeur, a passé par dessus le réglement bien des fois déjà, avec moi au moins, et quant à la discipline, elle deviendrait bientot nulle, ici du moins, si j'avais besoin de M. le Ministre pour me faire respecter, après ce qui s'est passé avec le Conducteur Capcha !

Sachetti.

(Vezĭ Vol. I, p. 392).

XXXVI

Scrisoarea unuĭ comisar otoman (nesubsemnat) din 10 Martie 1864, către Baligot privitoare la politica internă și externă

Choumla le 10 Mars 1864.

Mon cher ami,

J'aurai dû vous écrire depuis longtemps ; mais, que voulez-vous : L'homme propose, Dieu dispose ! D'ailleurs a vrai dire, il m'a été matériellemeut presque impossible de trouver quelques heures de loisir. Si je ne le fais qu'aujourd'hui, c'est que j'attendais réellement une bonne occasion pour accomplir un devoir qui a toujours été si doux pour moi. Le long silence que j'ai gardé à votre égard, vous donne droit à une large compensation. Ma lettre sera donc, je vous le promets, aussi longue que possible. Et, pour commencer, je veux laisser errer ma plume en toute liberté au gré de mon caprice, me plaisant à répéter ici les paroles

profondes d'un grand homme que : si un parent est, pour ainsi dire, une partie de notre corps, un ami véritable est une partie de notre âme.

Ces paroles, passées aujourd'hui en proverbe, pourraient bien avoir, j'ose l'espérer, quelque rapport entre nous. Ce préambule, que j'ai jugé nécessaire, une fois établi—rien ne me retient plus à vous laisser lire, en toute sécurité, dans le fond de ma pensée.

Comme il faut, avant tout, caser un peu ses idées—sans cela elles deviendraient pas trop confuses,—permettez que je vous entretienne d'abord d'un événément récent, qui doit avoir beaucoup d'importance pour vous : Je veux parler du discours prononcé par votre Prince. Je l'ai lu à diverses reprises, et j'ai été forcé d'avouer que c'est un «chef d'oeuvre». La nouvelle «ère» de progrès, de lumières et de bien-être qu'il y a tracée, ne peut que lui concilier les coeurs de tous les vrais patriotes ! Je ne parle point ici de la coalition des féodaux et de leurs satellites que vous connaissez mieux que moi, et qui fera tout son possible pour paralyser les plus généreuses rèsolutions. Cette caste, qui se croit prédestinée, mettra tout en oeuvre, soyez en persuadé même les moyens les moins licites, pour faire avorter la régénération projetée de la Roumanie.

Je vous avoue franchement que je suis bien curieux, de quelle manière Son Altesse s'y prendra pour donner un corps et une âme aux sublimes principes qu'il a mis au jour.

En attendant, je suis charmé de vous voir placè au premier rang de la lutte engagée. Par la position toute particulière que vous occupez auprès de la personne du chef de l'Etat, vous êtes appelé à rendre des services marquants à votre patrie adoptive.

Si je ne vous ai point félicité jusqu'à ce jour sur votre fortune, c'est que j'attendais un moment favorable. Vous

devez me comprendre pour vous exprimer plus efficacement la vive satisfaction que j'éprouve de votre avancement.

Mon cher ami, faites valoir vos talents et votre rare éloquence, et vous aurez la douce satisfaction de voir disparaître, il faut l'espérer, les stupides préjugés et la crasseuse ignorance qui seuls entravent l'essor de la vraie liberté!

Je conçois qu'il n'est point facile de former une homogénéité politique surtout au milieu d'intrigues étrangères; mais il y a des moments critiques et même solennels dans la vie d'un peuple, où tous les partis devraient avoir l'oeil bien ouvert sur les vrais ennemis de leur indépendance, et se donner avec concorde une main fraternelle qui, par cette union, formerait un boulevard solide prêt à braver toute éventualité.

Oui, il est temps que les fausses et absurdes illusions s'évanouissent; que la nation entière reconnaisse la seule et vraie voie dans laquelle elle doit marcher et dont elle ne doit jamais s'écarter, si elle ne veut point tomber la proie de ses voisins voraces...

Tous ces petits peuples—et la Moldo-Valachie en est du nombre—qui ont conservé jusqu'à ce jour leur nationalité et leur autonomie, grâce à la paternelle suzeraineté de la Porte, serront absorbés... dévorés... et digérés... dès qu'ils tenteront de secouer ou d'ècarter ces ailes protectrices qui sont la seule et unique sauve-garde de leur indépendance!

Il ne faut pas avoir beaucoup de pénétration, pour comprendre qu'und fois la Turquie tombée... c'en est fait de leur existence politique!.. Car, quel est le vautour assez bénévole— et il y en a deux qui se disputeraient leurs chairs—qui consentirait à leur laisser les prérogatives dont ils jouissent aujourd'hui?

Certainement, toutes les constitutions imaginables seront

promises... en principe, accompagnées de mille concessions... in spe, l'une plus fabuleuse que l'autre ; mais, vous connaissez aussi bien qne moi la valeur et la portée de pareilles promesses. Comme preuve de ce que j'avance, voyez de quelle façon la constitution est observée à Cracovie et en Gallicie, sous le gouvernement si libéral... à l'extérieur, de l'Autriche ! Jetez un coup-d'œuil sur la Posnanie et en général sur toute la Prusse !..

Je ne veux point vous parler ici des institutions libérales projetées depuis plusieurs années par le Tzar en Russie, et qui trouvent leur application et leur exécution en Pologne ! Non ! Cette comparaison me donnerait trop beau jeu...

D'ailleurs, les Moldo-Valacques n'ont-ils pas eu l'insigue honneur d'offrir l'hospitalité à leurs gracieux voisins ? Ils ont donc eu ample occasion, je l'espère, d'apprécier à leur juste valeur le mérite de ces deux zèlés protecteurs de la nation roumaine.

L'esprit de conquête qui animait jadis la Turquie, n'existe plus depuis longtemps. Elle possède assez de territoire pour qu'une semblable pensée ne puisse lui être imputée. Ce qu'elle cherche uniquement aujourd'hui, c'est à se consolider dans son vaste empire, c'est à se créer des alliés de tous ces peuples qu'elle n'a point voulu absorber.

Eh bien ! ces considérations si frappantes pourtant devraient un peu désillusionner l'esprit tant soit peu romanesque de ces peuplades turbulentes. Le rêve qu'elles font peut être bien beau pour elles en perspective... mais, quel affreux réveil atend les imprudents et les trop crédules !.. On pourrait les comparer à ces grenouilles de la fable de Lafontaine, demandant à grands cris, à Jupiter, un roi.

Je vous parlerai très peu de la sécularisation des couvents grecs : Ce coup d'état n'a pas besoin de commentaires.

C'est un coup décisif porté à l'influence russe. De quoi vivront maintenant tous les agents, espions, missionnaires et prédicateurs de l'Autocrate ?

Mon cher ami, vous, qui vous trouvez plus près du foyer de la révolution polonaise, vous devez savoir mieux que moi à quoi vous en tenir sur ce lugubre chapitre. Pensez-vous que cette lutte héroïque-qui a toutes mes sympathies, pût se maintenir jusqu'au printemps ? D'où et par quelles voies tire-t-elle ses ressources ?

Combien peut-il y avoir de victimes, qu'il faudra diviser en plusieurs catégories ?

1). Ceux qui sont tombés sur les champs de bataille.

2). Ceux qui ont été fusillés, pendus ou brûlés.

3). Ceux qui ont été déportés en Sibérie.

4). Ceux enfin qui languissent dans les différentes forteresses.

Je devrais pareillement vous demander le nombre des villes, villages, châteaux détruits :

La complète banqueroute financière du gouvernement russe ne doit point vous être inconnue : De ce fait a résulté que le Tzar, se voyant aux abois, semblait prêt à accepter le congrès, mais en principe seulement. Sa perplexité était déjà telle, qu'il ne mettait même plus la condition «sine qua non» de la pacification préalable de la Pologne. Il pensait-peut-être avec raison que jusqu'à la complète réunion des souverains autour du tapis vert, il aurait bien le temps d'étouffer et d'écraser ce qu'il nommait l'insurrection.

Avouez, que toutes les circonstances—surtout la malheureuse question du Schleswig-Holstein, qui est venue si mal à propos faire une diversion à la cause polonaise—semblaient vouloire se prêter à l'exécution de ce plan infernal !

Veuillez maintenant prendre cet axiome en considéra-

tion : „Quand un danger se montre à l'horizon... les souverains ont pour habitude de cajoler leur sujets». C'est ainsi que l'Empereur d'Autriche compte se servir de ce vieux stratagème—toujours nouveau pour les peuples—en faisant une tournée en Hongrie.

Le roi de Prusse, seul, semble comme Achille invulnérable ! Assis sur le trône des Hohenzollern par la grâce de Dieu «seul», cette haute protection, lui suffit et le rassure complètement, à ce qu'il paraît. Aussi brave-t-il «impassible», avec ce flegme germanique traditionnel, les plus grands orages populaires.

Pendant tout le temps du Triumvirat diplomatique—si néfaste pour la révolution polonaise—Napoléon s'est trouvé dans une position peu enviable: d'un côté, la coalition qui a fait tomber son oncle de l'autre l'impopularité !..

La guerre du Schleswig-Holstein l'a sauvé !..

Quant à moi, je le fais responsable de la plupart des catastrophes passées, présentes et futures; vous allez en juger :

Quand votre Empereur avait entrepris la guerre de Crimée, il avait les puissances à sa remorque : et, chose étonnante !.... la fière Albion, d'ordinaire si perfide et si méfiante, se laissait traîner en aveugle par le neveu de celui qu'elle avait si lâchement fait périr sur un rocher !....

Il fallait donc profiter de cette circonstance, unique dans les annales de l'histoire, et qui ne se répètera plus soyez-en convaincu, et faire une guerre sérieuse à la Russie ; reléguer cette puissance—qui menace sans cesse Constantinople—dans des limites qu'elle n'aurait pu franchir, et pour cela, il n'y avait qu'à faire sortir la Pologne de son cercueil... et proclamer l'indépendance du Caucase.

Le moment était proprice pour réaliser les regrets tardifs de l'illustre captif de S-te Hélène !...

L'Angleterre, une fois sortie de son égoïsme léthargique, une fois poussée par un stimulant guerrier, aiguillonné par des pertes réelles, démandait à poursuivre cette campagne qui n'avait été en réalité qu'une boucherie réciproque, sans avoir donné aucun résultat satisfaisant.

Le cabinet de S-t Jannes prévoyait déjà à cette époque que la question polonaise reviendrait tôt ou tard sur le tapis, plus menaçante que jamais, troubler le repos des nations.

Napoléon, n'a point voulu suivre ce sage conseil. Il a préféré faire les choses à demi, c'est à dire user de ménagements. Sa politique, dans cette circonstance a été aussi défectueuse que celle de son oncle après la bataille d'Austerlitz.

Les craintes et les prophéties de l'Angleterre se sont pleinement réalisées. La Russie est aujour d'hui plus puissante que jamais sur la Mer Noire, et grâce à la générosité intempestive de Votre Empereur, la Turquie se voit constamment menacée.... Ses protestations contre les formidables armements dirigés contre elle dans l'ombre du secret... restent sans effet. L'arrogance politique du Colosse a triplée et son impudence politique ne connait plus de bornes. Les bouffées narquoises qu'il a envoyées récemment jusque sous le nez de son ci-devant libérateur, prouvent que ses griffes—taillées un peu devant Sévastopol—avaient parfaitement repoussé depuis!

La Russie peut bien se permettre aujourd'hui ces petites familiarités, car elle ne craint plus l'alliance «franco-anglaise». Cet épouvantail ne viendra plus troubler ses beaux songes.

Si donc l'Angleterre se méfie depuis plus d'un an de tout plan émanant de Napoléon, elle a en partie raison. On juge un homme d'après ses actes et surtout d'aprés

l'emploi antérieur des moyens dont il aurait pu disposer et non d'après un brillant discours ou un pompeux programme.

C'était donc un crime politique bien grand, de s'être joué de la perfide Abion. Aussi, garde-t-elle depuis cette époque à votre Empereur une rancume éternelle. Elle y apporta même, dans maintes occasions, toute l'activité d'un génie que stimulait une vieille haine nationale.

Un fait qui n'aura probablement jamais les honneurs de la publicité, c'est que si vous eussiez essuyé le moindre échec à Magenta ou à Solférino, votre gracieuse voisine vous tombait sur les derrières.

L'expédition du Mexique à laquelle elle devait participer, comment a-t-elle tenu cet engagement? Ne vous a-t-elle pas planté avec préméditation?

Dans la question polonaise, en faveur de laquelle vous cherchiez à intimider le Tzar, c'est encore «Elle» qui vous a brouillé les cartes, en vous suscitant un labyrinthe d'embarras.... Russel—le rusé compère—en déclarant à la face du monde entier que l'Angleterne ne verserait jamais une goutte de son précieux sang pour la Pologne, vous mettait à dessein dans une fausse et humiliante position vis-à-vis de la Russie.

La ténébreuse affaire de Madagascar ne doit point vous laisser de doute sur les auteurs véritables de ce drame sanglant.

En dernier lieu, la question du Congrès, qui l'a paralysée; l'a réduite au néant?

De tous ces faits, vous pouvez conclure que Napoléon a perdu pour toujours la confiance de sa gracieuse voisine d'Outre-Manche.

La surprise de l'annexion de Nice et de la Savoie, qui a rendu proverbialement suspectes à Londres les guerres

entreprises pour une idée, a porté un coup décisif à cette confiance déja bien ébranlée.

Je regrette bien profondément toutes ces haines qui ont été si imprudemment accumulées entre ces deux nations, les plus puissantes de l'Univers; surtout dans l'intérêt de la malheureuse Pologne... que l'alliance sincère et résolue de ces de cabinets—entrainant l'Autriche—pouvait arracher aux mains sanguinaires des hordes mongoles!.....

Que pensez-vous des affaires du Schleswig-Holstein?

Comment se terminera cette lutte si inégale, entreprise pour ainsi dire, pour une chimère:

Je crois que la Prusse, si encline à se revêtir des dépouilles d'un voisin malheureux, cherchera à s'indemniser sur l'Elbe.

Quant à l'Autriche, elle n'a aucun intérêt direct dans cette question: si elle y prend une part active, c'est uniquement pour ne pas abandonner la suprématie à sa rivale, ni perdre la popularité qu'elle s'est acquise tambour battant à Francfort.

Il y a des pauvres esprits—ne voyant pas plus loin que le bout de leur nez—qui pensent que de cette guerre du Nord pourra résulter une guerre générale. Il y en a même qui, poussés par un esprit prophétique, forgent déjà une nouvelle carte de l'Europe. Je conseille à tous ces profonds penseurs, à tous ces grands politiques, à tous ces faux-prophètes et à tous les autres de cette catégorie—spécialement à tous ces zélés philanthropes des nationalités opprimées—de se rafrâichir un peu le cerveau avec de la glace. Les idées belliqueuses et chevaleresques dont ils sont imbus s'évanoniront comme par enchantement.

Ces messieurs oublient-ils par hasard, que nous vivons dans un siècle où le plus crasseux égoisme déploie seul sa bannière victorieuse!

D'ailleurs, est-ce que les loups se dévorent entre eux? Un chétif louveteau va disparaître pourtant-direz-vous de la royale bergerie!..... Quel est son crime? De n'être que louveteau!.....

Pour en finir avec le chapitre si embrouillé de la politique, mon opinion est que nous jouirons d'une paix..... armée. On inventera constamment de nouveaux engins de destruction: et, en attendant chacun s'observera en silence.... cherchant à tâtons dans l'ombre un allié.... douteux.

Permettez maintenant que je vous entretienne un peu de ma personne! Connaissant l'intérêt que vous avez toujours témoigné à tout ce qui peut se rapporter à ma position, je me fais d'avance un plaisir de vous douner à ce sujet tous les éclaircissements nécessaires.

Nous n'ignorer pas, que pendant la ministère de Réchid et de Riza, mon horizon fut assez borné. C'est surtout ce dernier qui se plaisait à reléguer dans l'ombre toutes les capacités, craignant que la moindre lumière ne vint mettre à nu sa complète nullité.

Quoique le feu Sultan ait, à diverses reprises, apprécié mon zèle et les quelques talents que je m'étais acquis dans ma jeunesse, surtout pendant mon séjour à Paris—en me confiant d'importantes et souvent de très délicates missions—dont je me tirais sans cesse avec un rare bonheur—je végétais longtemps, malgré toutes les protestations d'amitié de Riza dans mon grade de colonel.

Dès l'avènement du Sultan Abd-ul-Aziz, toutes ces indignes manoeuvres eurent leur fin.

J'ai été nommé, il y a à-peu-près un an, général de brigade, membre du grand conseil de guerre (Darichoura) et inspecteur général du 2-e corps d'armée. J'ai conservé en même temps mon ancienne charge comme commissaire

impérial extraordinaire, pour la colonisation des émigrés Tartares et Circassiens en Turquie d'Europe.

J'ai rempli près de 6 mois les fonctions d'inspecteur-général; mais, voyant que les intérêts de mes colons en souffraient, j'ai dû les résigner volontairement vers la fin du mois de Décembre.

Vous vous étonnerez peut-être comment j'ai pu faire tête à ces diverses charges.

Mais, quand vous voudrez bien considérer que je n'ai en rien changé ma manière de vivre antérieure, vous conviendrez que je ne crois pas être trop présompteux, quand je me flatte d'avoir été à la hauteur de cette tâche. Sans l'incessante arrivée de milliers de familles circassiennes qui débouchent de tous côtés, depuis le commencement de l'hiver, et aux besoins desquelles il faut sans cesse pourvoir, je n'aurais point résigné l'inspectorat.

Pendant les 6 mois que j'occupais cette charge, j'ai accordé un soin tout particulier á l'armée; je lui ai fait faire des revues, des manoeuvres, des simulacres de petite guerre; car je voulais faire tomber l'opinion erronée et généralement répandue, que le soldat turc n'est vaillant que derrière un retranchement; mais qu'en rase campagne il est incapable d'offrir une résistance sérieuse:

Si vous comparez l'ancienneté de l'armée ottomane avec celle de toutes les autres régulières, vous trouvez qu'elle date depuis le grand Mahmoud.

C'est cet homme si célèbre à tant de titres, qui, le premier, jeta la base de son organisation.

L'armée russe qui date depuis Pierre dit le Grand, est-elle aujourd'hui supérieure à la nôtre? Les grandes et sanglantes campagnes que nous avons soutenues avec tant d'éclat prouvent que notre soldat vaut bien un autre.

Je sais qu'il y a beaucoup à faire encore; mais, si l'on

envisage les résultats déjà obtenus, et qu'on veuille bien considérer toutes les difficultés et toutes les entraves, surtout les nombreuses intrigues—sans cesse suscitées—que notre gouvernement a de tout temps rencontrées dans sa marche progressive, on conviendra qu'Il a accompli une oeuvre gigantesque!

J'espère que vous voudrez bien me gratifier d'une lettre semblable à celle-ci, dans laquelle vous exposerez vos vues et votre opinion avec la même franchise que je viens de le faire. L'amitié qui nous a toujours unis, entretenue par un aliment aussi agréable, ne pourra que se resserer davantage.

On dit que l'absence en désunissant les coeurs vulgaires, exerce une influence contraire sur les grandes âmes. Je suis de ce dernier avis et je pense que vous le partagez.

Soyez convaincu que tout ce qui vous touche m'intéressera toujours vivement.

Je fais en attendant des voeux pour votre bonheur présent et à venir; et, quoique séparés l'un de l'autre, unissons-nous au moins en pensée; le fluide sympathique qui s'établira entre nos deux âmes, veillera sur notre avenir en éloignant de la coupe de notre destinée tout maléfice qui voudrait l'effleurer!

En attendant avec impatience de vos nouvelles, je vous serre cordialement la main.

Votre tout devoué

Commissaire Impérial.

XXXVII

Scrisoarea lui C. Negri din 24 Martie 1864, cătră Baligot de Beyne privitoare la mănăstirile închinate

Le 24 Mars 1864, Okna.

Cher ami Baligot,

Vos lettres ni vos dépèches n'on satisfait à ma constante préoccupation : de savoir si vous avez enfin acquis (quand ce ne serait qu'à force d'embêtement de ma part) cette philosophie si nécessaire à tout le monde, de savoir prendre son parti sur les faits accomplis et de se dire : c'était écrit que cela serait comme cela ; car il n'y a qu'un Dieu dont Mahomet est le prophète. J'attends donc toujours, que vous m'ayez sérieusement édifié sur cela et vous en veux beaucoup, non pas de m'avoir écouté si peu, mais de me tenir si peu au courant du résultat que mon amitié attend de votre sagesse. Cher ami, prenez en pitié ce qu'ont pu dire le Baron ou d'autres. Est-ce que vous ne vous êtes point encore apperçu de ce reste du génie d'intrigue que nous ont légué les Phanariotes, qui nous infecte encore et dont nous ne nous débarrasserons qu'à force de temps ? Ainsi n'y faites pas attention, alors surtout qu'on a la conscience d'avoir de tout côté accompli dignement son devoir. Force majeure, raison d'état et tant d'autres embarras sont souvent là sur un pied, soit grand, soit petit, qui sont cause, tout aussi souvent, que les choses se font tout de travers. Je vous l'ai dit, il n'y a que les pendules qui vont regulièrement—et cela depuis Charle Quint seulement; car de son temps, elles allaient comme nos affaires.

La loi rurale me semble bonne et juste—d'autant plus qu'au Divan ad-hoc j'ai proposé moi-même la même chose, en ne fixant cependant point le prix du rachat, que je lais. sais fixer à des commission mixtes, selon les prix des dif-

férentes localités. Mais ce qui s'est fait à présent sous ce rapport, vaut mieux que ce que je proposais moi—car la chose finit d'emblée. Je désirerais vivement que l'exemple de l'Empereur de Russie ouvrit les yeux à nos législateurs—et que cette question rurale, qui est une arme bien dangereuse entre les mains de nos puissants voisins, prit une fin chez nous aussi.

Sous tous les rapports la solution de cette question est d'un immense avantage pour notre pays, et j'en fais bien mes compliments à ceux pui l'ont presentée à la chambre telle qu'elle est.

Je suis amèrement chagriné, cher ami, de ne pouvoir en faire autant pour la question des couvents; car je crains que l'épargne de quelques liards ne nous fasse perdre bien des millions. Si depuis quatre mois, nous avions deposé l'argent assigné aux lieux saints, le fait eut été accompli—c'était fini—tandis qu'à présent, par notre incurie cette question est encore pendante, et Dieu sait ce que nous réservent les conférences probables et les amours acharnées des grands personnages. Je me suis souvent proposé d'en écriré au prince—mais l'idée qu'il avait lui-même des difficultés là dessus, m'a arrêté—d'ailleurs je lui en ai assez parlé.

Quant à moi je ne reconnaitrai jamais la compétence des conférences (si conférences il y a), en ce qui touche les dispositions qu'elles prendraient pour nos affaires d'intérieur, —qui de tout temps ont été dans nos attributions—attributions reconnues et garanties par le traité de Paris lui-même. Est-ce que vous ne vous rappelez pas, que pendant deux ans, je n'ai point voulu reconnaitre à la S. Porte et à la Russie le droit de faire une Convention à propos d'une ligne télégraphique passant pour deux lieues seulement sur notre territoire de la Bessarabie annexée? Et cela n'a pas eu lieu.

Il en sera de même, quant à moi, de cette question des couvents, où il s'agit ue notre *sol* encore, qui certainement est une chose d'intérieur. Heureux Basile—en voilà un qui n'a aucun souci, si ce n'est ceux du cœur ou des choeurs. Polycrate de Samos n'était guère plus heureux. Si j'avais su que l'emprunt aboutirait comme il l'a fait, je serai allé le voir, ayant moi-même des affaires par là — au lieu de rester cloué à attendre de jour en jour, d'heure en heure qu'on m'écrive: tout est fait, venez, partez. Je vous le repéte je suis amèrement chagriné, surtout quand je me rappelle toutes les peines que je me suis données, la dignité où je crois avoir mis notre gouvernement avec la note que vous savez et puis tous les déboires les humiliations personnelles que vous savez encore. Mais patience et imitez-moi. Ecrivez-moi longuement et dite moi des choses qui me fassent plaisir, par rapport à vous tous. A vous, cher ami, et de tout coeur.

Dites moi je vous prie si Balatchano est en Valachie et où il se trouve actuellement. Mes respects àu Prince et à la bonne Princese Hélène.

C. Negry.

(Vezĭ Vol. I, p. 464).

XXXVIII

Scrisoarea consuluĭ francez din Iașĭ Tillos, din 30 Martie 1864, asupra legeĭ rurale

Jassy, le 30 Mars 1864.

Mon cher ami,

. . . .

La loi rurale a produit ici une effroyable panique, L'art. 29 en particulier cauchemarde tous les gens qui ont encore un ducat en poche. On me dit que M. Cogalniceano vient de pondre une circulaire destinée à donner au dit article

un sens moins horrifique; il a bien fait, mais il eut mieux fait de rédiger plus proprement du premier coup son art. 29.

Je ne partage pas d'ailleurs sur l'ensemble de la loi, les opinions exaspérées des propriétaires. Elle n'est pas absolument bonne, assurément; mais toute loi de ce genre sera toujours par la force des choses, une cote (?) mal taillée entre ceux qui ont quelque chose et ceux qui n'ont rien. Il faudra bien que Mr. 'Vautour, le farouche propriétaire en prenne une part, et ce qu'il a de mieux à faire s'est d'y aller gaiement. Jacques Bonhomme pourait bien finir par s'impatienter et quoi alors! il ne taperait pas moins dur que bon voisin Jaques Bonhomski!

. . . .

(Vezĭ Vol. I, p. 464).

XXXIX

Scrisoarea comiteluĭ de Choiseul-Gouffier din Paris, 4 Aprilie 1864, adresată nu se ştie cuĭ asupra politiceĭ interne a domnitoruluĭ

Paris, le 4 Avril 1864.

Monsieur,

Ce n'est qu'au mois de Mars que votre lettre m'a été remise par Mr. Alexandri. Cette circonstance excuse en partie le retard que j'ai mis à vous écrire. Je vous remercie bien de toutes les choses aimables que vous me dites et je me trouve très heureux du remerciment dont le Prince Régnant a daigné méhonorer. Je dois vous dire que mon dévouement à S. A. n'est pas inspiré seulement par la reconnaissance, mais aussi, et bien plus encore, par les notions que j'ai pu avoir sur les actes de son gouvernement. Pendant mon sèjour en Roumanie, j'ai cherché, autant que ma position le permettait, à me mettre au cou-

rant des affaires du pays, en interrogeant les gens de tous les partis et de toutes les couleurs. Je crois avoir compris les tendances et la triste portée sociale de vos boyards que je considère, peut-être à tort, comme les ennemis acharnés de leur propre pays. Vous n'avez donc pas besoin de me dire que dans la lutte avec le parti de l'opposition, le gouvernement se trouve être le représentant du progrès et des idées libérales! C'est là l'impression que j'ai emportée en quitant la Roumanie, et depuis lors je n'ai jamais laissé échapper l'occasion de la faire partager aux autres. Tout honnête homme se trouve naturellement partisan d'un gouvernement qui marche dans les voies de la civilisation et ne recule pas devant la lutte pour arriver à la satisfaction des besoins légitimes du peuple. Si vous avez l'occasion de parler de moi au Prince Régnant, exprimez lui, je vous prie, toute ma reconnaissance, pour ses bonnes grâces, dont je demande la continuation et que je chercherai toujours à mériter dans l'avenir.

Mon rôle d'avocat de la Roumanie n'est plus possible maintenant, grâce aux sympathies générales que S. A. a su inspirer par la noble et belle marche qu'Elle suit dans les affaires polonnaises. Tout Paris ne fait que parler de l'appui généreux accordé au prince Sapiéha et à tant d'autres proscrits. On ne peut que bénir un pays, où l'exilé errant et persécuté est sûr de trouver un asile et une main secourable.

Si vous avez l'occasion de voir Mr. Léon Ghika, Cantacuzène, les colonels Mano et Calinesco, notre superbe vainqueur, rappelez moi à leur souvenir et dites leur bien des choses de ma part. Quant à vous, cher Monsieur, laissez vous serrer la main bien cordialement et recevez la nouvelle assurance des sentiments sincéres de votre tout dévoué.

C-te Th. de Choiseul-Gouffier.

XL

Scrisoarea principeluĭ Gr. M. Sturza din 7 Aprilie 1864 dresată cătră An. Panu

Monsieur Pano,

A mon grand regret je n'ai pas pu voir Monsieur St. Marc de Girardin, par conséquent je vous prie de lui exposer mon projet, lorsque vons le verrez pour les affaires de notre pays. Monsieur de Girardin qui a toujours offert l'appui de son grand talent aux idées de progrés, est le plus à même de rédiger la circulaire pour convoquer une assemblée européenne. Faites lui en l'offre, elle est digne d'un publiciste aussi célébre.

Vous voudrez bien m'informer du résultat de votre entrevue.

En attendant le plaisir de vous revoir, je saisis cette occasion pour vous réitérer, Monsieur Pano, l'expression de mes sentiments les plus déstingués.

P-ce Gr. M. Stourdza.

Paris, le 7 Avril 1864.

XLI

Scrisoarea principeluĭ N. Suțu din 13 Maĭ 1864 către domnitor privitoare la lovitura de Stat

Mon Prince,

Tout fait prépoir jusqu'à ce jour que l'acte du 2 Mai réunira l'adhésion générale et que les oppositions ne compteront que comme exception. Mais ce premier point fondamental obtenu, il en reste un second non-moins important, qui pourrait compromettre tout l'avenir du nouveau régime et rendre la situation irrémédiable, s'il ne devenait l'objet d'une attention sérieuse ; je veux parler des élections,

en vue desquelles les efforts de tous les partis exerceront leur pression sur les électeurs. Il ne sera pns difficile, je pense, de déjouir ces manoeuvres, si l'on procède méthodiquement et par la base, c'ést-à dire si, avant de songer aux candidatures pour l'assemblée, on tâche de s'assurer des élections primaires, car c'est là que réside la condition du succés. Il n'est pas facile de désigner les individus sur lesquels il serait désirable de voir tomber le choix des communes; mais comme en général l'nfluence des autorités sur les masses est incontestable et leur appréciation plus sûre que celle de tout particulier, les préfets devraient être tenus, sous leur responsabilité, de diriger le suffrage sur des individus dévoués et qui ne se soient pas signalés par des tendances à une aveugle opposition. Il sera sans doute impossible que l'influence de certains propriétaires ne parvienne à faire triompher quelques candidatures hostiles, mais elles seront—si les fonctionnaires s'acquittent avec disernement de leurs devoirs—absorbées dans une majorité acquise au gouvernement. Ce point assuré, il sera facile de faire prévaloir les candidatures à l'assemblée; mais, sous peine de succomber dans cette tâche, il faut avant tout que les autorités portent toute leur attention sur les élections primaires et soient fixées d'avance sur le choix des candidats à proposer à chaque commune.

Quelques superflues que puissent paraître ces observations, je n'ai pas moins cru devoir les consigner ici, dans l'apréhension qu'elles ne soient, en partie, perdues de vue devant la multiplicité des soins qui préoccupent, à l'heure qu'il est, le gouvernement de Votre Altesse.

Agréez, mon Prince, les hommages respectueux avec les quels j'ai l'honneur d'être

le Votre Altesse Sérènissime
le très obeissant serviteur
N. Soutzo.

le 13 Mai 1864.

XLII

Scrisoarea luĭ G. Magheru din 27 August 1864 către fratele său Petru asupra călătorieĭ luĭ Cogălniceanu în Oltenia.

Frate Petre!

Sunt opt zile, de cînd îmĭ luaĭ zioa bună, și iată-mă că'țĭ scriŭ și din patria me; dar vaĭ! ce'țĭ voĭ scrie, cînd sunt deconcertat și în neodihnă încă din momentul ce am pus piciorul în Slatina; de acile mi se începe locul preocupațieĭ mele. Arcurĭ de triumf, florĭ, lume înșirată pe drumurĭ; nicĭ *Mihaĭ Bravul* nu cred se fi avut maĭ mare țeremonie cînd intră triumfător în Alba Iulia. Intrebam pe trecătorĭ ce este: îmĭ răspundeaŭ: ne-aŭ adus se vedem pe M. S. care ne-aŭ dat pămînt. Plec din Slatina, și m'apropiiĭ de Craiova; dar gîndurile și caldura mă obosiseră, în cît ajungînd, am căzut asudat și prin urmare n'am putut merge se văd pe M. S. Dar știĭ cine era M. S? Era cetățanul Cogălniceanu, ministru constituțional. Frate Petre, n'am expresiĭ și curagiŭ a-țĭ descrie versiunile, vocabularul ce se vorbește în toate părțile; bancheturĭ, toaste, lume staŭ pregătite. Patru prefecțĭ sunt adunațĭ, se zice că geniul Romînieĭ a venit; că are putere a destitui toțĭ funcționariĭ. Magistrațiĭ noștri staŭ..... la ușe, să ordone șeful. Eŭ de frică și de rușine și cam amalat, stam pe gîndurĭ și 'mĭ ziceam: oare adevăratul M. S. stie ce se face și ce se pregătesce pe aici? Ițĭ jur că nicĭ Principele domnitor, cînd a venit se viziteze statul săŭ, n'aŭ avut așa recepțiune. Plebea scoasă de poliție și spuinduĭ vorbe marĭ și..... toțĭ crediaŭ că saŭ terminat cu Domnia actuală și că a veoit alta; se zice că și pe miniștriĭ i-aŭ scos, că este cu deplină putere și peste puțin..... va fi......Frate, de aș fi plecat de mult din

Bucureştĭ, aşĭ fi nebunit de zgomotele ce circulaŭ, numaĭ cînd aş fi lîngă tine, aş ave ce'ţĭ spune. Tre(zile a stat aici şi era ca un adevărat Principe. Frate, scrie-mĭ tu ce gîndescĭ; pentru mine este cam *un peu louche*; mi-am zis, răbdare. Caliman se va poticni şi cu dînsul planurile se vor descoperi. Informează-te şi tu şi veĭ afla maĭ multe, dacă veţĭ avea vre un amic devuat pe aici. Un preşedinte de curte cu vre o doĭ membri de la aceeaşĭ curte eraŭ lacheiĭ D-luĭ, geniuluĭ. Oh! atunce mă opresc, sunt întristat si indignat. Dumnezeŭ să facă bine! scrie-mĭ ce maĭ este pe acilea? Aflu că M. S. Cuza o se plece la Moldova. Garde à-vous mes amis, zice odată soldaţiĭ luĭ Napoleon (sic). Frate, tu ştiĭ inima mea; sunt slab de inger, şi cred că ce nu zboră se mînîncă. Regulează-mĭ te rog congediul; trimetem salariu meŭ pe două zile din Iulie şi pe Avgust tot. Eu nu cred că să maĭ pociŭ veni pe acilea; am găsit multe lucrurĭ ale caseĭ părăsite. De aveţĭ încredere în mine, aicĭ pociŭ fi al vostru cu inima şi cu suflet. Vorbeşte cu d-nul Creţulescu. La revedere.

Primeşte sincerile mele salutărĭ.

G. Magheru.

1864 Avgust 27.

(Vezĭ vol. II, p. 3).

XLIII

Scrisoarea inginerului Bonnet din 21 August 1864, cătră Baligot de Beyne asupra călătorieĭ luĭ Cogălniceanu în Oltenia.

Craiova 21 Août (2 Sept.) 1864.

Mon cher ami

..... Jouissant d'une journée d'attente à Rymnic, je l'ai utilisée en faisant une excursion jusqu'à la frontière a

Turnu-Roș et je me suis convaincu, une fois encore, que le construction du chemin de fer par ce passage coûterait au bas mot 25,000,000 de francs pour les 60 kilomètres a construire, entre Rymnicúl-Vălcea et la frontière.... A Pitești réception nulle; la population ne paraissait aucunément s'inquéter de l'arrivé de Cogalniceano. Les manifestations populaires n'ont commencé à se faire jour qu'à la porte de Topologue, où un douzaine de paysans ornaient de branchages un corps de gardes, parce que le sous préfet le leur avait dit et qu'ils savaient ainsi qu'un monsieur allait passer... passons!... A Rymnic, un peu plus d'émotion; j'y arrive à minuit et deux hommes en chemise se précipitent à nos voiture en demandant si le ministre suivait? Le lendemain, les dorobantz en grands tenue parcourent la ville au gallop, et à 11 heures S. E. arrive, au milieu d'un calme parfait. Au bout de 10 minutes les réceptions commencent; les autorités se meuvent, le population ne bouge pas; mais aux approches de Slaviteschti, on rencontre les députés en tenue de fête, avec le pope, attendant le ministre à Dragasani, où il arriver seulement le 8. La population qui l'attendait depuis le matin, le salue d'acclamations à l'entrée du district de Romanatzi. Le lendemain une collation frugale l'attendait sous une cabane de feuillage, et toujours escorté de Dorobantzi en grande tenue, il arrive à Slatina, où l'attendait en bateau avec arcs en feuillage et bande de lautari. En ville, deux bouquets lui sont jetés; il descend à la station télégraphique, promet aux notables qui l'entourent le rétablissement du passage régulier sur l'Olte et l'établissement d'un pont définitif et part pour Craïova à 1 heure, après avoir confirmé de vive voix à Davila, des reproches qu'il lui avait faits par écrit sur l'hôpital de Piteschti. Au fur et à mesure que l'on avance vers Craïova, on trouve la population dans

l'attente; les notables du villages à cheval pour l'escorter et, en arrivant à la barrière, il èst relevé de sa voiture porté dans une autre, acclamé de hourras, de vivats, une véritable ovation. Toute la population dehors ; une véritable fête. Le soir illumination au jardin, reception, discours, un entre autres, où le docteur en droit (?) portant la parole, au nom de la magistrature, a glissé quelques mots relatifs à la liberté et auquel le ministre a répondu: «qn'un prince sorti du rangs du peuple ne saurait être un despote et que si les vrais Roumains donnent un loyal concours, il les dotera d'institntions stables en rapport avec le besoin du pays et qu'il organisera aussi la liberté telle qu'il l'enteud dans ses bases inébranlables». Telle est en substance le réponse ministérialle et vous pouvez juger du ton général. .

Au reste, partout enthousiasme et congratulations. La journée d'hier à du chatouiller bien agréablemant la fibre présidentielle. Je n'ai pu lui faire mon compliment. Entouré, assailli, accessible à tous, on ne l'apperçoit pas même à table; il m'a été impossible d'échanger avec lui plus de soixante paroles depŭis le départ.

Il n'a lavé la tête à Davila que parceque celui-ci avait décliné de l'accompagner et de grossir son escorte princière. L'infortuné Savesco sert de courrier, pour faire préparer les relais. Marchant entre Savesco et lui, à une heure de marche les uns des autres, mon rôle parait être de calmer l'attente du populations qui entre Rymnic et Craïova ont paru disposées a me prendre pour le Ministre. Ce qui me génait assez... En somme, l'impression générale est que le loi rurale est bien, très bien accueillie par ici et que Craïova, ville populeuse, industrieuse et jusqu'ici opposante, s'est ralliée à la politique gouvernamentale...

Bonnet.

Vezĭ Vol II, p. 3).

XLIV

A doua scrisoare a luĭ Bonnet din 29 August (5 Sept.) 1864.

Turnu-Sévèrine, 29 Août (5 Septembre) 1864.

Mon cher ami,

...J'ai laissé Craïova dans l'enthousiasme le plus délirant ; discours, larmes, illumination, banquets, tout avait été mis en oeuvre, et M. Caliman est un adroit préfet. La reconnaissance des Craïoviens se traduit par l'octroi d'une montre d'une valeur de 900 ducats à M. le président du conseil.

J'ai pu causer chemins de fer et travaux publics. Il abonde absolument dans le sens des travaux par une compagnie sérieuse et songe au rappel de notre disgracié Lefèvre—il l'aura !

Le ban populaire a saisi l'occasion du passage du ministre entre Craïova et Turnu-Sévèrine pour l'accabler de pétitions. J'en ai vu au moins 300, et la majorité de ces pétitions réclame contre la gestion de l'infortuné Pruncu, préfet que l'on accuse d'être l'opresseur du paysan... Il est certain que Turnu-Sévérine a été froid; mais le paysan compte sur les promesses faites par le Prince. Rendons cette justice a Cogalniceano, qu'il a rapporté toujours en public le mérite à S. A., et parlé au paysan un langage très conciliant.

Mais ledit paysan se méfie. Exemple: Je passe Samedi à trois postes de Craïova, à Strehaia, terre où les paysans ont, disent-ils, travaillé sont le fouet des dorobantz. Je trouve les braves gens rangés près du pont sur le Motru et attendant Cogalniceano. Je leur aunonce que le Ministre ne passera que Lúndi et les engage à ne venir que ce jour là ; mais ils me répondent: puisque nous sommes ici, nous

resterons jusqu'à ce qu'il arrive. Ils craignaient que je ne cherchasse à les renvoyer, sans qu'ils aient pu voir le Ministre.

. . . .

Bonnet.

XLV

Raportul preşedintelui consiliului Cogătniceanu, din 10 Septemvrie 1864, către domnitor, în chestiunea disgraţiei lui.

Prea Inalţiate Doamne,

Toate ordinile Inălţimei Voastre s'aŭ executat. Am onoare a Vă comunica aice modelul nouei decoraţiuni.

Comisiunea întreagă a adoptat această medalie, care păstrează vechia cruce românească, şi care va face că decoraţiunea noastră nu va fi o copie a altor ordine. Dacă acest model va dobîndi inalta Voastră aprobaţiune, Vă rog respectuos să mi'l înapoiaţi de îndată, pentru ca să pot face comanda în curînd; căci Godillot mi-a spus că de abia se vor putea pregăti decoraţiunele pentru ziua de 24 Ianuarie.

Potrivit ordinului Inălţimei Voastre, Iulius Tobias se va rîndui inginer la Roman, în locul lui Vucinik propus de mine. Oraşul Iaşi se va lipi, după ordinul Inălţimei Voastre cu plasa Codrului. Potrivit celor ordonate mie de Inălţimea Voastră, voi lua avizul consiliului de miniştri in privinţa primarilor ce sunt a se mai propune Inălţimei Voastre spre întărire.

In privinţa podului de la Mirceşti, încă înaintea primirei ordinului Inălţimei Voastre, am fost luat tot acele dispoziţiuni, în urma unei tînguiri ce mi-a adresat domnul Vasile Alexandri. Aplicaţiunea strămutărei podului, de va fi

a se face, se va săvîrşi prin prefectul de Roman. Adaog numaĭ Inălţimeĭ Voastre că şoseaua este gata.

Am şi comunicat colegilor meĭ ordinul Inălţimeĭ Voastre, ca în viitor să nu tragem nicĭ un mandat asupra tezauruluĭ public, fără consimţimîntul domnuluĭ ministru de finanţe. Depeşa telegrafică ce îndată am avut onoare a adresa Inălţimei Voastre v'a asigurat că mă voiŭ conforma în totul acestuĭ ordin.

Tot aşa voiŭ face şi în privinţa explicaţiunilor ce mi se vor cere de prefecţi în privinţa aplicărei noueĭ legĭ rurale. Am şi avut onoare a vă depeşa ca toate reglementele, cazurile neprevăzute şi lipsurile legeĭ se vor supune cercetăreĭ consiliuluĭ de miniştri, şi domneşteĭ Voastre aprobaţiunĭ.

Acum permiteţimĭ, prea Inalţate Doamne, să supun la domneasca Voastră apreciare oareşĭ care greutăţĭ ce voĭ întimpina în aplicarea celor doue din urmă ordine a Inălţimeĭ Voastre.

Ministerul de interne nu are alte cheltuelĭ de cît lefi, puţin material, şi plata antreprenorilor de lucrărĭ publice. Lefile trebuesc plătite. Aşa dar consimţimîntul d-luĭ Ministru de finanţe de maĭ înainte va fi dat. Cît pentru lucrărĭ publice, aice sunt contracte, cu termine, cu penalităţĭ marĭ atît pentru antreprenorĭ, cît şi pentru guvern, la caz de neurmare. A nu le plăti dar ceea ce se cuvine antreprenorilor, este a discredita guvernul şi fiscul, ca şi cînd s'ar refuza plata la casa tezauruluĭ public. Nu vorbesc acum, de procesele ce fiecare contract neexecutat din partea guvernuluĭ, prin neplata la vreme, are să aducă ministeriuluĭ. Aceasta este evident, şi Dimitrie Cantacuzino, carele—pe baza contractuluĭ şi a ordineĭ ce mi-aţĭ dat de a-ĭ permite a pava podul Mogoşoaeĭ într'un an—a cumparat la Viena 400,000 petre cubice, o şi anunţat ministeriuluĭ un proces.

Inţeleg, prea Inălţate Doamne, dreapta îngrijire a d-luĭ Steege pentru situaţiunea financiară. Insă, bine voiţĭ a vă aduce aminte, că maĭ înainte s'a fost otărît ca împrumutul de 48,000,000 să se întrebuinţeze întru acoperirea deficituluĭ şi activarea lucrărilor publice şi a îmbunătăţirilor materiale, care singure legitimează în ochiĭ popoarelor lovirile de stat. Dacă apoĭ, după intoarcerea d-luĭ Steege, şi în nefiinţa mea, *în a noua lună a anuluĭ*, s'a schimbat planul adoptat maĭ înainte, şi s'a otărît a nu se merge înainte de cît cu resursele ordinare, permiteţi-mĭ prea Inalţate Doamne, a zice că este prea tîrziŭ, că cu toată supunerea noastră la consimţimintul coleguluĭ nostru, nu vom putea eşi la capăt; căcĭ cheltuelile budgetuluĭ sunt bazate pe lucrărĭ începute, ba chiar efectuate, şi orĭ cît plata mandatelor s'ar întîrzia, ele tot vor fi plătite. Aşa vindecarea răuluĭ nu stă în *împedecarea* miniştrilor de a dispune de sumele ce le sunt afectate prin un budget discutat şi adoptat de Inălţimea Voastră, ci *în crearea de noue resurse*. Ţara noastră este bogată; nu are cineva de cît să bată cu piciorul, spre a eşi aur din pămînt. Numaĭ ţara noastră nu are a se teme de bancrute şi de catastrofe financiare. Aice cu totul diferez de opiniunea coleguluĭ meŭ de la finanţe, al căruia spirit de economie şi inteligenţă le respectez maĭ pe sus de toate şi le apreciez în toată a lor înaltă valoare, dar a căruia îngrijire nu o împărtăşesc.

Remediul situaţiuneĭ noastre financiare stă dar, după afirmarea mea, în crearea de noue resurse. Aceste s'au prevăzut şi s'aŭ şi adoptat de Inăltimea Voastră asupra raportuluĭ ministruluĭ de finanţe ad-interim. Aceste resurse sunt vînzarea pădurilor, a hlizelor de moşiĭ, a locurilor virane din oraşe, capitalizarea embaticurilor, crearea uneĭ dărĭ pe spirtoase, suirea vămeĭ de importaţie, şi maĭ ales

crearea uneĭ case de consignaţiunĭ, care îndată ar da în dispositiunea ministruluĭ de finanţe, milioanele (şi ele sunt multe) care astă-zĭ zac neproducătoaré în depozitele judecătoreştĭ, saŭ se exploatează nelegal de persoane nenîdrituite. Din nenorocire nimica din aceste nu s'aŭ făcut; ba nicĭ chiar proiectele toate nu s'aŭ trimis la consiliul de stat. Aice însă este *mîntuirea*. Eŭ însă, în poziţiuuea mea actuală, nu pot face nimic în spre a activa, spre a da impulziunea. Impulziunea o poate da într'un mod eficace, numaĭ Inăltimea Voastră. Aceasta mă face respectuos a ruga prea plecat, dar cu tot dinanindusul, pe Inălţimea Voastră ca să grăbiţĭ întoarcerea Inălţimeĭ Voastre în Bucureştĭ. Cu orĭ-ce preţ, trebue ca situaţiunea financiară să se îndrepte înaintea daschidereĭ camerilor. Orĭ care cameră este scumpă de banĭ. Trebue dar ca maĭ înainte, consiliul de miniştri, în completul săŭ, şi sub preşideuţia Inălţimeĭ Voastre, să studieze serios situaţiunea financiară, să otărască resursele de creat, să iee măsurĭ pentru punerea lor în lucrare, ca să nu stee numaĭ pe hîrtie, cum staŭ astăzĭ, şi tot odată să discute şi să voteze budgetul pe anul viitor, care apoĭ camereĭ viitoare să'ĭ fie supus numaĭ spre îndreptare. Iar el să se poata funcţiona cu începerea anuluĭ 1865. Aceste toate trebue să se facă în micul termin ce maĭ avem de doue lunĭ. Inţălepciunea Inălţimeĭ Voastre, sunt sigur, că va judeca, că în această apreciare ce fac în privinţa finanţelor noastre, n'am consultat decît binele serviţiuluĭ Inălţimeĭ Voastre.

Tot acest interes pentru serviţiul Inălţimeĭ Voastre, mă face a vâ supune rospectoasele mele observaţiunĭ în privinţa ordinnluĭ ce mi-aţĭ dat, de a supune consiliuluĭ de miniştri toate deslegările ce a-şĭ fi chemat a da în privinţa aplicăreĭ legeĭ rurale; într'alte cuvinte, *că consiliul de miniştri, iar nu ministrul de interne, să administreze.* Aice,

ca în toate nu voiŭ vorbi nimica despre mine, despre atribuţiile ministruluĭ care toate i se ridică, despre ce trebue el să gîndiască. Voiŭ vorbi numaĭ, dacă măsura ordonată va face se progreseze lucrul, să se îndestuleze interesele proprietarilor şi ale clăcaşilor, săŭ dacă din contra şi unele şi altele nu se vor întîrzia şi jigni maĭ mult.

Prea Inălţate Doamne, *guvernare* se poate face de mulţĭ, *administrare* se poate face numaĭ de unul. Consiliul de miniştri a discutat legea rurală; Inălţimea Voastră aţĭ sancnat aceasĭă lege. Acum este dreptul şi datoria ministruluĭ de interne de a o aplica. Inălţimea Voastră mi-aţĭ ordonat ca să însărcinez pe Dimitrie Miclescu de a merge prin sate, spre a face propagandă, adecă *spre a explica legea rurală*. Apoĭ dacă Miclescu şi Marin aŭ dreptul să explice această lege, cum se poate ca ministrul de interne carele a proiectat această lege, carele îĭ cunoaşte şi spiritul şi textul, să fie oprit de a da asemene explicărĭ alt-feliŭ decît cu încuviinţarea consiliuluĭ de miniştri? Dar primesc, că în privinţa marelor interese care sunt în joc, ministrul trebue să fie împedecat de a da explicărĭ care ar putea favoriza interesele uneĭ părţĭ cu jignirea intereselor celeĭ-l'alte părţĭ, şi că prin urmare el trebue supus aprobăreĭ consiliuluĭ de miniştri. Permiteţi-mĭ de a Vă supune că, aceasta ar face maĭ mult răŭ de cît bine. Dacă Inălţimea Voastră ar fi în Bucureştĭ, nimic n'ar fi maĭ bine, de cît ca la orĭ ce caz de nedumerire, ministrul să vie să iee ordinile Inălţimeĭ Voastre, rămînînd ca Inălţimea Voastră să aprecieze dacă aveţĭ trebuinţă şi de luminile consiliuluĭ Vostru de miniştri saŭ ba. Atuncea deslegarea s'ar da îndată, şi prefecţiĭ n'ar fi mult în aşteptare, şi părţile interesate, la orĭ ce tinguire ar dobîndi rezultat în cele întăĭ 24 de ore. Insă Inălţimea Voastră sunteţĭ la 25 poşte departe de Bucureştĭ; consiliul de miniştri nu se poate în-

truni în toate zilele, fiind că acum ministeriile sunt mult maĭ grele de ocîrmuit, fie-care minister întrunind cîte doue și treĭ minisetriĭ. Fie-care din noĭ lucrăm cîte 10 până la 16 ore, maĭ ales în privința aplicăreĭ nouelor legiuirĭ. Așa dar, material, este cu neputință ca consiliul să se întruniască în *toate zilele.* Eŭ însă *zilnic,* și în toată oara, de zi și chiar de noapte, sunt chemat a da *lămurirĭ, instrucțiunĭ* și *deslegărĭ.* Legea rurală, este o lege mare, o lege mumă. O unitate de ideĭ, o energie și o activitate neadormită de execuțiune, este neapărată. Suntem la porțile ierneĭ, și în timpul sămănatuluĭ de toamnă. Și proprietariĭ și țăraniĭ, reclamă un singur lucru : *Să nu fie întîrziațĭ.* Eĭ bine, Prea Inălțate Doamne, întîrzierea va deveni normală, dacă aplicațiunea legeĭ se va face prin consiliul de miniștri.

Nu zic prin aceasta că ministrul de interne trebuie să fie îmbrăcat cu o putere *dictatorială* ; din contra el trebuie, prin consiliul de miniștri, să reglementeze tot ce legea nu prevede, saŭ tot ce trebue reglementat. Aceasta am făcut'o și înaintea ordinuluĭ Inălțimeĭ Voastre, referînd de exemplu consiliuluĭ de miniștri, instrucțiunile ce sunt a se da inginerilor otarniciĭ. Insă a se impune consiliuluĭ toate ordinile, toate circularele, toate dislegările curente ce cu *sutele* ministrul de interne este chemat a da pe toată ziua prefecților, este a paraliza toată administrațiunea, este a paraliza și lovi toate interesele pre care guvernul Inălțimeĭ Voastre este chemat a le apara. Maĭ bine dar de a statornici un asemine principiŭ, maĭ bine este a schimba ministrul, carele a ajuns a fi atît de nenorocit în cît să nu maĭ aibă voia de a'șĭ împlini cel întăĭ atribut al saŭ, adecă de a aplica legile ce sunt de competința sa, într'alte cuvinte de a administra. Cît pentru mine, prea Inalțate Doamne, vĕ maĭ adaog nu mă îngrijesc nicĭ de cum de controlul consiliuluĭ de miniștri, și cu numerile registrnluĭ

consiliuluĭ, pot dovedi Inălţimeĭ Voastre că în 11 lunĭ ale ministeriuluĭ meŭ, ministerul de interne a prezentat consiliuluĭ de ministri maĭ multe referate, decît aŭ presentat toţĭ ceilalţĭ ministri împreună.

Inălţimea Voastră, în adînca sa înţălepciune, va preţui sunt sigur, după cuvinte, toate respectuoasele mele observărĭ de maĭ sus, şi va da o otărîre conformă cu interesul general, cu regulele uneĭ bune administraţiunĭ, şi cu demnitatea aceluia ce are onoare de a vă fi ministru de interne.

Şi acum, prea Inalţate Doamne, după ce am avut onoare a vă vorbi ca ministru de interne, daţi-mĭ, voie a vă vorbi şi ca Preşedinte de Consiliŭ.

Prea Inalţate Doamne, după întoarcerea mea din nenorocita călătorie ce am făcut la Craiova, am găsit situaţiunea cu totul schimbată, cel puţin în ce mă privesce pe mine, şi asprele imputărĭ ce în faţa consiliuluĭ de miniştri mi-aţĭ adresat, în conflictul stîrnit între mine şi între ministrul justiţieĭ, mi-a dat dovada că eŭ nu maĭ eram preşedinte de consiliŭ decît cu numele, şi că de abia maĭ eram ministru. Maĭ multe depeşe ce am primit de la Inălţimea Voastră, toate scrise într'un ton de *vederată neincredere*, mă pun în tot dreptul de a crede că eŭ nu maĭ pot conta pe bunavoinţă Inălţimeĭ Voastre. Eĭ bine, Prea Inalţate Doamne, daţi-mĭ voie a vă zice *respectuos* dar *franc*, că nicĭ odată maĭ mult decît acum şi Domnul şi ţara n'aŭ avut trebuinţă de un ministeriŭ compact, legat între sine şi neavînd decît o singură idee: *consolidarea actelor săvîrşite în 2 Maĭ.* Acest minister însă nu'l puteţĭ avea, decît cu singura condiţiune, ca Inălţimea Voastră să'ĭ acordaţĭ toată încrederea, şi ca ministerul să vă insufle asemene toată increderea. Indată ce una saŭ alta din aceste condiţiunĭ ar lipsi, lucrul public va suferı. Maĭ este iar o mare necesitate; aceasta este întoarcerea Inălţimeĭ Voa-

stre în Bucureştĭ. Până la convocarea adunăreĭ avem deabia două lunĭ şi jumătate. In acest timp, trebuie să lucrăm zi şi noapte; avem de făcut alegerile şi a deputaţiloc şi a consiliilor judeţane. De la aceste atîrnă Senatul. Avem dar de apreciat, de ales 500 de membri de consilierĭ; în aceste *cinci sute de nume*, sunt a se alege din *una mie cincĭ sute de nume.* Aice este o cestiune politică. Aice trebue ca consiliul de miniştri să discute, şi Domnul, după ascultarea motivelor *pentru* şi *contra*, va avea a se rosti.

O asemine lucrare însă nu se poate face nicĭ prin telegraf, nicĭ prin poştă; şi nicĭ poate fi aminată.

In două zile voiŭ avea onoarea a vĕ expedia decretul de convocare a consiliilor judeţane. Indată trebuesc a se otări candidaţiĭ, spre a se comunica prefecţilor. Respectuos dar vă rog, prea Inalţate Doamne, grăbiţĭ întoarcerea Inălţimeĭ Voastre în Bucureştĭ. Odată sosit, Inălţimea Voastră veţĭ aviza şi veţĭ otări.

Dar sunt dator ca om onest, şi ca preşedinte al consiliuluĭ de miniştri, a vă declara, că fără o serioasă avizare din partea Inălţimeĭ Vostre, starea politică a ţăreĭ se va îngreuia, şi că chiar alegerile consiliilor judeţiane şi ale deputaţilor se vor pune în pericol. Intre miniştri, în privinţa relaţiunelor zilnice, nu există nicĭ un conflict. Toţĭ ne vedem, toţĭ lucrăm împreună în pace şi linişte. Insă, în ţară s'a întemeiat credinţa că în guvern nu există unitate de vederĭ, şi că uniĭ din ministri se clatină.

Eĭ bine, prea Inalţate Doamne, permiteţi-mĭ a vă vorbi *adevărul*, cum în timpurile critice mi l'aţĭ permis; permiteţi-mĭ a vă declara respectuos, dar franc, că maĭ bine este astăzĭ o schimbare de miniştri decît numaĭ de a se vorbi de *clătinare*, decît numaĭ de a se paraliza pe un ministru în acţiunea sa legiuită; decît de a se ţinea nişte miniştri care în loc să concure împreună la consolidarea guvernu-

luĭ Inălţimeĭ Voastre, nu fac decît a se intriga şi a se pîrî uniĭ pre alţiĭ. Ieŭ martur înalt numele Inălţimeĭ Voastre, dacă eŭ pârîsc pe cineva; daca eŭ mă amestec în trebile altora. Văd multe că se fac ce n'ar trebui a se face. Unele acte privesc chiar politica generală a guvernuluĭ. Numaĭ spre a nu aduce discordie, prefer a tăcea. Nu se face însă asemine şi de uniĭ din colegiĭ meĭ. De la ducerea Inălţimeĭ Voastre din Bucurescĭ, casa D-luĭ Creţulescu a devenit un centru pentru tînguirile proprietarilor; şi negreşit că nemulţumiţĭ sunt mulţĭ. In loc ca D. Creţulescu să facă ce fac eŭ, adecă de a se declara necompetent, D-luĭ iĭ primeşte şi'ĭ încurajază, făgăduindu-le îndreptare; şi apoĭ, fără a vorbi cu mine, fără a cere lămurire de la un coleg, mě pîresce către Inălţimea Voastră. Inălţimea Voastră, ne voind a intărta, veţĭ cauta negreşit a impăca lucrurile. Insă eŭ am pozitivă ştiinţă de pîrele ce se fac în contra mea, şi maĭ toţĭ prefecţiĭ îmĭ raportează că autoritatea ce cu multă strădanie am izbutît a crea şi a consolida în termin de 11 lunĭ, astăzĭ începe a se clătina. Cu orĭ ce preţ, o asemene stare de lucrurĭ, în interesul serviciuluĭ, a situaţiuneĭ politice, a alegerilor, trebue să continiască. Eŭ sunt cel dintăĭ a mă face jertfă; numaĭ ordinul de lucrurĭ ce s'a fundat în 2 Mai să nu se pericliteze, şi se va periclita, prea Inălţate Doamne, dacă în ajunul alegerilor, veţĭ avea un ministeriŭ sfîşiat prin intrigĭ şi prin pîrĭ şi prin ambiţiunĭ meschine.

Poate pentru cea maĭ de pe urmă dată voiŭ avea onoare a vă scrie ca Preşedinte de consiliŭ; însă cît voiŭ fi, sunt dator a vă expune adevărul, şi a vă declara că maĭ înainte de toate, şi ţara şi Inălţimea Voastră aveţĭ trebuinţă de un ministeriŭ compact, devotat, energic, unit în ideĭ şi acţiune. Numaĭ cu un asemene ministeriŭ veţĭ putea face,

în alegerĭ, faţă partidelor duşmane, care aŭ început a rîdica din noŭ capul.

Vă rog dar, Prea Inalţate Doamne, veniţĭ cît maĭ curînd în Bucureştĭ, spre a vă da acest ministeriŭ. Aicĭ veţĭ asculta şi pe uniĭ şi pe alţiĭ, şi veţĭ da dreptate aceluĭ care o va avea. Eŭ sunt cel dintăĭ a reclama aceasta de la Inălţimea Voastră. Lăsaţĭ revizuirea judeţelor de peste Milcov; acolo nu aveţĭ nicĭ o grijă. Veniţĭ în Bucureştĭ şi de veţĭ putea, vă rog faceţĭ maĭ bine o excursiune în Valahia mică, spre a vă încredinţa personal de infamia calomniatorilor meĭ; spre a vă încredinţa personal *ce am făcut şi cît am făcut*; pentru ca această parte a Românieĭ, care odată se privia ca cea maĭ duşmană guvernuluĭ Inălţimeĭ Voastre, să devie astăzĭ ţara cea maĭ devotată, cea maĭ entuziastă pentru persoana Inălţimeĭ Voastre.

Sunt cu cel maĭ profund respect al Inălţimeĭ Voastre

pre plecat şi supus servitor

Kogalniceanu.

10 Sept. 1864.

LXVI

Scrisoarea luĭ M. Cogălniceanu din 18/30 Sept. 1864, către domnitor prin care i mulţămeşte că a reîntrat în favoare.

Monseigneur

Que Votre Altesse Sérénisime me permette de lui exprimer ma plus vive reconnaissance, pour la lettre bienveillante et encourageante qu'Elle a bien voulu m'adresser. Cette lettre, Monseigneur, me rend de nouveau fort; car Elle me prouve, que Votre Altesse compte sur moi et qu'Elle m'honore encore de la confiance. Cette confiance m'était indispensable pour pouvoir servir le Prince avec

succés. Un ministre qui un seul instant douterait de la confiance de Son Souverain, ne saurait gérer les affaires du pays. C'est pour cela, Monseigneur que j'ai osé m'adresser directement à Votre Altesse, pour savoir à quoi m'en tenir, en face de toutes les intrigues et les accusations dont je me voyais entouré.

Encore une fois, je remercie Votre Altesse de la confiance qu'Elle veut bien me garder.

Je ne l'emploierai que pour Son service, pour Son autorité et pour Sa gloire.

Votre Altesse se plaint à juste titre de la mauvaise composition du personnel des sous-préfets. Malheuresement, de longtemps encore, on ne poura rien faire de radical dans cette branche importante de l'administration. Les sous-préfets sont trop mal rétribués; on les paierait mieux, qu'encore on ne saurait où recruter 186 bons sous-préfets. N'avons nous par tant à faire pour trouver 33 bons préfets? Néanmoins je ne cesse, jour et nuit, de stimuler l'amour propre et l'activité de l'administration relativement aux sous-préfectures, ainsi que Votre Altesse peut se convaincre par l'annexe ci jointe.

Je crois, pourtant, qu'une fois la loi rurale appliquée, nous pourons trouver un plus grand contingent d'hommes capables pour occuper les postes de sous-préfets; je parle des petits propriétaires. Aujourd'hui il serait périlleux de leur confier ces places.

Je porte à Votre connaissance, qu'en dehors de la protestation de Sévérin, et du conflit avec les barques turques, tout est tranquille dans le pays.

Je prie Votre Altesse, de vouloir à cette occasion et toujours, compter sur la fidélité et sur le dévouement inaltérable

de Votre très humble
et très obéissant serviteur
Kogalniceano.

18 (30) Sept. 1864.

LXVII

Scrisoarea luĭ V. Alexandri din 18 Sept. 1864, cătră Baligot de Beyne privitoare la legea rurulă.

Mircești le 29 Août 1864.

Mon cher Baligot

Je réponds à tes deux dernières lettres, dont l'une m'est parvenue à Patrascany et l'autre à Mircesti. La première accompagnait la feuille rose du Buciumul, c'est-à-dire la nouvelle loi rurale! Je ne veux pas discuter les avantages et les désavantages de cette loi, car je l'accepte pour ma part, comme un moyen de relever la classe des paysans. Que l'indemnité soit suffisante on non, je ne veux par y regarder; mais ce dont je m'inquiète, c'est de l'impôt qui va peser sur les paysans. Maintenant, la loi est faite et devra être appliquée tot ou tard; mais a-t-on bien choisi le moment de la promulguer? Une loi de cette nature exigeait pour le moins une année de stage, avant son application; car elle touche à tous les intérêts du pays. Elle aurait du accorder aux propriétaires ainsi qu'aux fermiers le temps nécessaire pour régler leurs affaires et mettre ordre aux transactions commerciales. Qu'arrive-t-il en ce moment? Les fermiers quittent les terres, et les propriétaires se trouvent privés de tout moyen d'exploitation. L'argent à 24 et même 36%, et il leur faudra néanmoins payer tout en argent désormais. La plupart d'entr'eux peuvent se considèrer comme des gens entièrement ruinés. Mon frère, par exemple, que fera-t-il, si son fermier le quitte? (et cela arrivera indubitablement). Pourra-t-il quitter l'agence, pour venir à Foltesty? Et dans ce cas, avec quoi entreprendra-t-il la culture de ses champs? Le voilà donc menacé a perdre la totalité de ses revenus, pour la première année,

c'est-à-dire 5000 #, on bien de passer par les fourches caudines de son fermier qui sera bien gentil, s'il voulait se contenter de réduire le prix du fermage à la moitié de sa valeur.—Pour ma part quoique mon fermier de Mircesti soit d'après le contrat tenu de tenir ma terre jusqu'en Avril 1865, j'ai du, en présence de la ruine qui l'attendait, lui faire une réduction de 500 # sur le fermage de l'année prochaine. Quant à mon autre terre, il m'y faudra verser un capital d'nu moins 2000 #, pour acheter des machines de toute sorte qui remplacent les bras du paysan. Mais où prendrai-je cet argent? Chez les Juifs! Toujours les Juifs! On dirait vraiment que la loi a été faite pour enrichir les usuriers; car le gouvernement n'a pas daigné prévoir les difficultés que la loi engendrerait et ne s'est pas attaché a fonder préalablement une banque quelconque.—Enfin que la loi lui soit légére!

Fasse le ciel que du moins la ruine d'une classe, comme cette des propriétaires et des fermiers, classe nombreuse et intelligente, profite à celle des paysans! Que fera le gouvernement de toutes les terres des couvents que les fermiers s'empressent d'abandonner, juste au moment du labour? Si les terres restent en jachère, comment remplacera-t-il les millions de revenu de ces terres? *Allah Kerim*!

Que Gogo fasse ce qu'il voudra de la direction du théatre. Je ne veux plus m'en occuper; aussi bien j'ai bien d'autres chiens à fouetter. Je n'irai donc pas faire une nouvelle école, en écrivant au Prince pour lui rappeler sa promesse...

Je regrette infiniment que tu ne vienne pas à Rouginosa avec le Prince. En tout cas, si tu pars pour Wiesbaden, n'y restes que le moins possible, car tu as beaucoup d'ennemis, tout prêts à te desservir en ton absence.

Tout a toi

V. Alexandri.

LXVIII

Depeşa luĭ Cogălniceanu din 19 Septemvre 1864 cătră domnitor, prin care spune că treĭ dame aŭ dat cel întăĭ exemplu de aplicare a legeĭ rurale.

Son Altesse Sérénissime le Prince Régnant

Je l'honneur d'aunoncer à Votre Altesse que la loi rurale a commencé à être appliquée dans le district d'Ilfov. Les délégués des propriétaires et des communes ont été élus, dans tous les arrondissements. Aujourd'ui trois dames ont donné l'exemple de la mise en application de la loi. Ces sont mesdames : Ruckman, Lahovari, et Baliano. Elles sont parties ce matin, pour donner aux paysans les terrains légaux.

Kogalniceano.

XLIX—LXI

Scrisorile principeluĭ Dimitrie Ghica cătră Anastase Panu în chestiunea răsturnăreĭ domnitoruluĭ (1864).

Bucarest, le 23 Mars (4 Avril) 1864.

Mon cher Monsieur Pano,

J'ai reçu trois de vos lettres ; l'une qui m'annonce votre départ de Jassy et deux de Vienne, par lesquelles vous m'apprenez votre entrevue avec le comte de Rechberg et l'ambassadeur de Turquie.

J'ai mis deux jours à vous répondre, afin de pouvoir vous communiquer aussi l'appréciation de notre comité. Je suis chargé de vous témoigner l'approbation générale à tout ce que vous avez dit concernant notre pays, ainsi que l'espoir que tous nous nourissons, qu'à Paris surtout, vous trouvant bien plus dans votre élement, vous ne saurez que mieux

vous acquitter de la délicate mission dont nous vous avons chargé et que vous méritez à plus d'un titre.

Il me sera impossible de satisfaire à votre demande et vous apprendre par lettres toutes nos nouvelles politiques. Le Romînul que vous trouverez daus plus d'un endroit à Paris, vous renseignera au reste de tous les événéments du jour. Je ne veux point dire pour cela, que j'approuve toujours les appréciations de ce journal; mais avant de vous dire pourquoi je fais cette réserve, je vous déclare que pour ce qui concerne les questions internationales et par conséquent votre mission, nous sommes toujours parfaitement d'accord. Il n'est pas de même pour toutes les questions intérieures. Vous vous souvenez qu'il ne m'a pas fallu beaucoup de temps, pour me convaincre combien vos appréciations concernant Cogalnicheano étaient justes. Aussi j'ai toujours déploré, que l'opposition ait adopté pour politique d'appuyer un cabinet dont le chef non seulement n'est point l'expression de la majorité de l'assemblée, mais dont l'immoralité et la perfidie est de notorieté publique. Si donc une situation aussi bâtarde que dangereuse s'est prolongée plus de cinq mois, ce n'est certes ni à vous ni à moi qu'en revient la responsabilité, mais bien aux autres membres du comité, qui se sont laissés berner par le phanariotisme de Jean Ghika qui espère avoir trouvé en Cogalnicheano l'homme, pour bouleverser tout le pays, et sortir un jour des ruines cette pauvre Roumanie, comme le phoenix des cendres.

Je vous recommande, cher ami, encore uue fois de lire le Romînul et vous verrez le progrès qus le pays fait en ce sens. Vous y verrez aussi le projet de la loi rurale, lequel de l'avis des hommes les plus impartiaux, est la spoliation la plus pure. On voit facilement que les auteurs de ce projet n'ont jamais eu l'intention de résoudre la question rurale, mais bien celui de ruiner les propriétaires, de mécontenter même les paysans et d'amener la guerre civile.

Vous vous demanderez que dit la gauche à tout cela ? I. Bratiano est encore à la campagne. Son frère Démètre, malgré son intelligence et un fond d'honnêteté, je crains qu'il ne peut renier les principes de son ancien ami, Mazzini ; Rossetti, je l'ai toujours dit, est un dilettante en politique. Quant aux autres, permettez moi de ne pas même les mentioner.

La loi rurale, quoique encore simple projet, a reçu la plus grande publicité dans le Moniteur officiel et est lue solennellement dans toutes les églises des villages, toujours dans l'espoir d'exciter les paysans contre les propriétaires et de les gagner pour le Prince Couza. Quelques jours après l'apparition de ce projet, le gouvernement a demandé à la chambre un crédit de près de neuf millions, sous le prétexte d'un camp à Tecoutzi. Cet argent est demandé en grande partie pour doubler la solde du soldat et des officiers, dans l'espoir d'en faire de vrais sbires. Eh bien ! cher ami, la gauche, tout en ne pouvant pas contester que cette somme est demandée pour corrompre l'armée, accorde le tout et se refuse à voir que le Prince Couza a créé la loi rurale uniquement pour s'appuyer sur les masses et, ayant corrompu l'armée, il anéantisse la classe intelligente et réalise ainsi son rève de dictature.

Je finis pour aujourd'hui, n'ayant pas besoin d'ajouter, que nous attendons toujours avec la plus vive impatience vos lettres.

Tout à Vous

Demetrius Ghika.

Bucarest le 18 (30) Avril 1864.

Mon cher Monsieur Fano,

Malgrê l'inqualifiable conduite de la gauche et malgré leur procédé indigne à mon égard, j'ai cru de mon devoir de mettre de côté mes légitimes ressentiments personnels, pour

nous occuper de la situation générale du pays. Ceci étant, j'ai convoqué hier le comitè. Nous avons entendu les ridicules justifications de Monsieur I. Bratiano et Rossetti, concernant leur vote de confiance donné à un ministère, quoiqu' eux l'aient accusé en séance publique. Lisez, cher ami, le discours que I. Bratiano a prononcé à cette occasion le 13 (25) Avril, et vous verrez que cet orateur, plus que tout autre, accuse Cogalnicheano d'avoir trahi tous les intérêts du pays. Ces Messieurs n'ont pu non plus justifier ce qu'ils ont avancé dans le «Roumounul», que sans la participation des membres de l'opposition, j'ai voulu former un Ministère avec (jugez un peu) Epourano, Assaky, Costaforu, Cornea, etc.!

J'ai démontré à Rossetti, que lui ayant répresenté les adversaires de Cogalnicheano sous le jour le plus odieux, il lui incombe toute la responsabilité d'avoir affermi ce cabinet, qui pourra ainsi, devenu populaire, faire bien du mal au pays.

Mais comme nous ne gagnons rien à faire de l'histoire et à nous jeter des récriminations réciproques, je les ai conjurés de ne pas nous désunir et d'éclairer le pays sur les intentions de ce gouvernement, surtout à l'endroit de son perfide projet de loi rurale et électorale.

Vous ne pouvez pas, cher ami, nier l'autorité que vous avez sur la gauche. Je vous supplie donc, de venir à mon secours, en les engageant de faire taire leurs sentiments haineux. Peut-être il est encore temps de tout sauver, et de tirer même un grand profit de la nouvelte situation que le Prince a voulu faire à la Chambre et à la Roumanie, par son dernier message qui n'est autre que le prélude de la dictature.

Vous m'annoncez, par votre lettre du 15, une brochure, sans me dire sur quoi et par qui. Accusez-moi réception

de mes lettres. Ayant vu, par une lettre à vous à Rossetti, que votre argent touche à la fin, je suis autorisé par le comité de vous envoyer aujourd'hui 2500 fr., avec l'espoir de vous envoyer autres 2500 fr. aussitôt que nous toucherons de nouvelles sommes.

Tout à vous
Demetrius Ghika.

Bucarest le 25 Avril (7 Mai) 1864.

Mon cher Monsieur Pano,

J'ai été très désagréablement surpris, en apprenant par votre lettre du 15 de ce mois, que vous n'aviez point reçu celle que je vous ai expédiée poste restante à Paris, et par laquelle je vous rendais compte de la situation générale de notre pays. Aujourd'hui encore je tâcherai de répondre, autant que cela peut être comporté par une lettre, aux nouvelles questions que vous me posez et dont les explications ne vous sont pas assez définies par le «Roumounul». Si cette feuille qui, malgré sa prétention de produire fidèlement les débats journaliers de la Chambre, vous laisse dans le doute sur la situation, ai-je besoin de répéter cette fois encore que ce journal n'est point de bonne foi? Il reste une chose acquise, que Rossetti, son rédacteur en chef, ne fait que servir la politique de Jean Ghika. Concernant ce dernier je ne puis m'empêcher de vous dire, ne fusse qu'en passant, que quoiqu'il sache que notre comité a de lourdes charges à supporter et quoiqu'il ait promis à différentes reprises de verser sa côte-part, néamoins jusqu'à présent il a constamment su, sous différents mensonges, éluder à réaliser sa promesse. Pour revenir au «Roumounul», ce journal depuis l'arrivée surtout de Jean Bratiano, bat sans distinction les membres de la droite. Vous aurez pu lire dans cet organe de la coalition, entre autres, un article à mon adresse et signé par Jean Bratiano, à l'occasion de la con-

cession des chemins de fer, des plus infâmes, et tout ceci par ce que je n'ai point voté que ce chemin de fer passât, au détriment du trésor public et au risque de faire échouer la concession, par Pitesti.

La motion Docan peut avoir été inspirée par le Prince Couza, à une époque où il désesperait que la Chambre veuille se compromettre, en faisant une opposition systématique à son Ministère. Mais quant à Assaky, Ottotelechano, Boeresco et les autres qui ont soutenu cette motion, il ne fait poin de doute, que leur préocupation n'était autre, que de se débarasser de Cogalnicheano qui, par ses antécédents aussi immoraux qu'audacieux, inquiète toute personne qui ne veut pêcher dans l'eau trouble.

Le Prince Couza a, relativement à la question polonaise, cette même politique de bascule qui caractèrise son règne concernant toutes les affaires, tant nationales, qu'internationales, et quoique ses sympathies fassent pencher la balance du côté de la Russie, néamoins il trompe tant cette puissance que la France concernant les Polonais.

Les finances sont déplorables, surtout depuis qu'on désespère de réaliser l'emprunt, dont la Banque ottomane de Bucarest s'ètait chargée. Il parait avéré que l'Angleterre, pour complaire à la Turquie, s'oppose à ce que cet emprunt puisse s'effectuer. Le trésor public est au abois, grâce surtout aux continuels crédits extraordinaires que ce Ministère sait arracher à la chambre, avec le concours stupide de la gauche, à qui Cogalnicheano fait accroire que c'est pour des questions nationales. Pauvre nationalité, à combien d'infamies et d'abus n'est-elle pas appelée a servir dé prétexte!

Depuis l'avénement du Prince Couza, le pays continue à être dans la plus complète ignorance sur les comptes. La comission parlamentaire, ayant constaté plus d'un fait,

tel que celui des dossiers disparus, a fait son rapport sur cette question capitale.

Le gouvernement saisissant à tout propos la chambre d'une masse de projets de loi qui n'étaient autre qu'une mauvaise copie de ceux existants dans d'autres pays, a du interrompre à différentes reprises les votes des budgets. Pour ce qui me concerne, je n'ai jamais compté à les donner au ministère actuel.

Au reste aujourd'hui même je vais présenter une motion qui conclut par un vote de blâme des plus catégoriques à l'égard de Cogalnicheano. **Demetrius Ghika.**

le 27 Avril (9 Mai)

Mon cher Monsieur Pano,

J'ai tardé deux jours à vous envoyer cette lettre, afin de vous apprendre le résultat de la motion. Après de longs et orageux débats, la chambre a adopté la motion, avec 60 et quelques voix contre 34.

Aujourd'hui la chambre voyant que le ministère n'était point venu jusqu'à midi et demi, pour lui communiquer la décision du Prince, a décidé à ne plus travailler avec ce ministère et a passé en section.

Le Prince a appelé quelques membres de ses amis de la droite et fait semblant de vouloir composer un autre ministère. **Demetrius Ghika.**

le 29 Avril (11 Mai).

Mon cher Monsieur Pano,

Le Prince, dans une seconde entrevue avec les quelques membres de la majorité, a changé d'avis et leur a déclaré qu'il persévère à laisser la pouvoir entre les mains de Cogalnicheano, seul capable d'exécuter cette loi rurale spoliatrice, et que tout autre ministère qui voudrait nécessairement modifier cette loi rurale, provoquerait, à son avis, un soulèvement des paysans.

Je vais de ce pas à la chambre, dont les alentours sont envahis par des hommes payés par la police de Cogalnichano et qui sont là, ainsi que hier cela s'est passe, pour huer les députés ses adversaires. Il m'est parvenu qu'on prorogera la chambre pour quinze jours.

tout devoué ami
Demetrius Ghika.

Bucarest le 30 Avril (12 Mai) 1864.

Mon cher Monsieur Pano,

L'indulgence et la graciosité avec laquelle vous appréciez, dans votre lettre du 28 Avril, mes efforts à servir mon pays, m'obligeait, cette fois plus que jamais, à vous répondre immèdiatement. Si j'ai tardé à accomplir ce devoir, les raisons sont que l'arrivée de votre lettre coincidait avec le départ de Bucarest de Carada qui était en mesure de vous faire un rapport détaillé de la situation des choses. J'ai voulu aussi attendre quelques jours pour que l'horizon politique s'éclaircisse un peu, afin que je puisse vous dire l'attitude que la chambre voudra prendre pour le 2 (14) Mai.

Vous devez, cher ami, connaitre à l'heure qu'il est, l'humiliant message par lequel la chambre a été prorogée; message qui à mon avis est le prélude d'un coup d'Etat. Dans cette situation que doit faire la chambre?

Refuser à s'y rendre le 2 Mai? Cela serait abdiquer son devoir. Envoyer leurs démission motivée à leur colléges respectifs? Quelle valeur politique aurait un pareil acte émanant des personnes qui désertent leur poste? Se rendre à la chambre, pour déclarer par une motion que le colonel Couza, étant une calamité publique, est indigne d'occuper d'avantage le trône de la Romanie; proclamer le Prince Napoléon? En admettant qu'une pareille motion aurait été votée par la majorité voulue, encore je crois,

que les révolutions se font par les nations, mais jamais par une chambre.

Nous trouvant donc dans une impasse, il ne nous reste je crois, qu'à nous rendre à l'assemblée et déclarer par une motion, que conséquent avec ce que nous avons exprimé à plus d'une circonstance, que nous désirons réformer la loi électorale, nous passons en sections pour nous en occuper ; mais pour élaborer une loi sincère et vraiment libérale. L'élection au suffrage universel à un seul dégré et le nombre des députés à élire serait de 300.

Cette nouvelle assemblée devrait commencer par élaborer une constitution sur les bases de la Convention, afin que les attributions et les droits de tous les corps d'Etat soient bien définis.

Une adresse, en réponse au message du trône, éxpliquerait au pays et à l'Europe à qui incombe la responsabilité de l'état déplorable dans lequel se trouve plongée la Roumanie, et la nécessité d'aviser à l'éventualité d'une vacance du trône, en rappelant nos vœux unanimes pour un Prince étranger, et clore ainsi dignement par un testament politique notre législature actuelle.

Ce sont là, cher ami, mes opinions personelles. Je ne connais pas ce qu'en pense le soi disant comité, qui de fait au moins n'existe plus. A ce propos Carada vous apprendrera que Rosseti (les Bratianos étant absents), je suppose par un sentiment de honte et d'un reste de pudeur, sous je ne sais quel mauvais prétexte, malgré sa promesse, n'est pas venu à la réunion, pour laquelle j'ai été en personne l'inviter, afin de faire connaitre à Carada la réponse qu'il doit vous transmettre de la part du comité.

Malgré toutes ces vives contrariétès, malgré la conduite inqualifiable de ces chefs de la gauche, malgrés les injures qu'ils m'ont prodiguées dans leur journal, je crois de mon

devoir de faire taire tout ressentiment personnel, et je ferai tout au monde pour rallier la coalition; et si je ne réussi pas, que le pays et l'histoire juge où est la mauvaise foi.

Tout à vous
Demetrius Ghika.

Bucarest le 3 (15) Mai 1864.

Mon cher Monsieur Pano,

J'ai tardé de quelques jours à vous répondre à votre lettre du 7 (19) Mai, afin que je puisse en même temps vous commuuique les événements du 2 (14) de ce mois. Le ci-joint compte-rendu du «Romînu», quoique en abrégé, vous en donne une description assez exacte.

Le séance de ce jour vous servira en même temps de réponse à l'appel chaleureux que vous faites à mon patriotisme, pour ne pas laisser se consommer la désunion de la coalition, ainsi qu'aux calomnies qu'on a répandu sur les intentions du parti que je répresente. Vous verrez, cher ami, que malgré les allures peu sincères de Rossetti et Bratiano, je les ai obligés d'être de l'opinion des 64, lesquels le 13 Avril ont donné le vote de blâme à ce Ministére et cette fois la motion du 2 (14) Mai à été votée par tous les partis de la chambre, moins six à sept vils gouvernementaux. (Jean Ghika vice-président de l'assemblée avait déserté depuis la veille son poste).

Cogalnichano, qui a servi d'instrumenf pour accomplir le coup d'Etat, a été, dans cette circonstance, ridicule et d'une poltronnerie grotesque. Par contre, j'ose le certifier, la chambre a été vraiment imposante et à hauteur de sa mission.

On vient de m'apprendre que le gouvernement a fait paraître des proclamations, faisant appel aux masses. Je suis convaineu que Couza ayant brulé non seulement ses vaisseaux, mais ainsi que le disait l'autre jour Thiers, à pro-

pos d'Ollivier, toute sa flotte, et qui dans sa dernière tournée dans le pays est decendu au rôle de propangadiste révolutionnaire, jusqu'à dire que les paysans devraint se faire justice contre les propriétaires, Couza dis-je, ne peut plus s'arrêter aujourd'hui à la parodie du 2 (14) Mai et tâchera d'accomplir la dictature.

Je vous prie, au nom de tous vos amis politiques, de donner la plus grande publicité possible à notre motion du 2 (14) Mai.

Peut-être pour cette fois Brancovano ne se refusere pas de vous venir en aide.

Tout à Vous.

Demetrius Ghika.

Bucarest le 4 (16) Maï 1864.

Mon cher Monsieur Pano

Vous avez du voir, cher ami, par ce que je vous ai écrit hier, que les conseils que vous nous donnez dans votre lettre du 8, quand même il n'y aurait rien autre chose à observer, nous arrivent aujourd'hui trop tard.

Je vous annexe ici, sous bande, les différentes ordonances. Les décréts qui sont affichés en ville, je n'ai pu encore me les procurer. Vous verrez que nous commes en pleine dictature. Rien n'y manque. Les décrets auront force de loi.

Par un plébiscite, la nation est appelée, dans quelques jours d'ici, du 10 au 15 Mai, vieux style, de se prononcer par oui ou non, si elle accepte la nouvelle constitution.

Pour que le vote soit bien sincère et indépendant, chacun est appelé à inscrire dans un registre et sous sa signature son vote. Ces registres seront tenus par une commission, présidée dans les villes par les préfets de police et dans les communes rurales par les sous-préfets, lequels employés sont chargés de répondre à la place de ceux qui

ne savent pas écrire. Ceci étant, il est superflu d'ajouter que surtout les paysans, ne sachant ni lire ni écrire, délèguent aux sous-administrateurs leur droit de vote.

Afin que le pays soit s'éclairé sur toutes ces infâmes comédies, le gouvernement a decrété l'ordonance sur la presse, plus la censure. Au son du tambour les commissaires de police ont fait connaitre aux habitans, que toute conversation même, politique, est défendue, sous peine pour les contrevenants d'être enfermés sans aucun autre procés.

Pour ce qui me concerne, quoique n'ayant aucune chance de réussite, je vous promets que je continuerai à faire mon devoir. Ex attendant cher ami, je vous conjure au nom de tous nos amis, de nous donner votre concours avec l'énergie qui vous a valu, dans ces graves circonstances, plus d'un titre à votre pays. J'espère que tous nos compatriotes de Paris s'associeront, afin d'élairer l'opinion europééne sur les infamies qui se passent sur les bords du Danube.

Tout à vous.

Demetrius Ghyka.

Bucarest lé 16 (28) Mai 1864.

Mon cher Monsieur Phno

Tandis que j'attendais une réponse à une série de lettres que je vous ai envoyées la veille, le jour et le lendemain du coup d'Etat, il y a plus de quinze jours que je n'ai reçu des vos nouvelles. Et ne connaissant pas le sort de celle-ci, je serais très laconique,

Le Prince Cuza part de demain dans huit jours pour Constantinople, afin d'assister aux conférences qui vont décider du sort de la Roumanie. Il ne fait pas donte que la Convention qui depuis le 2 (14) Mai, de fait n'existe plus, sera modifiée.

Au nom de vos amis, je vous conjure de vous rendre incessament à Constantinople, pour défendre les interêts et acquérir de la sorte un nouveau titre à la reconnaissance du pays.

Fould et Comp. est chargé de vous compter 3820 f:; le reste de la somme nécessaire vous la trouverez à Constantinople.

Tout à vous.

Demetrius Ghika.

Bucarest le 19 Mai (1 Juin) 1864.

Mon cher Mansieur Pano,

Je viens de recevoir votre tettre du 24 Mai, dans laquelle vous me parlez longuement de la faute que nous avions commise, d'avoir donné un vote de blâme au Ministère à propos de la loi rurale, vote qui a aliené à la majorité de la chambre, toute sympathie des hommes d'Etat et politiques de la France. Mais, pour l'amour de Dieu, dois-je encore répéter que la chambre à l'unanimité a consenti d'émanciper les paysans de la corvée; que nous leurs avions cédé, par notre projet, la propriété de cinq pogons, environ 6,500 toises carrées, ce qui équivaut dans tout pays à une jolie propriété; qu'au surplus, si l'indemnité n'aurait pas été illusoire, nous étions prêts à leur céder au dèla de cinq pogons. Mais nous ne pouvions pas discuter cette grande réforme sociale avec un Ministére, qui a déclaré officiellement au sein de la commission qu'il ne céderait pas une iota de son projet, projet qui a été qualifié, même par les hommes les plus avancés de la chambre, comme spoliateur; avec un Ministère dis-je qui, après avoir dit qu'il saurait soulever contre nous les masses, qui après avoir donné des ordres circulaires aux préfets et sous-préfets, des plus perfides, après avoir fait lire avec ostentation

dans toutes les églises des villages des pières des plus incendiaires, a poussé l'infamie jusqu'à faire venir, par l'aide de la police des centaines des paysans à la porte de l'Assemblée. Et ces messieurs croient que nous aurons pu discuter et voter la loi rurale sous la pression de ce ministére? Mais Monsieur de Drouin de Lhuys vous disait, que nous devions être dans cette question plus libéraux que le gouvernement et lui arracher aissi cette terrible arme. C'est aisé de donner aux autres de pareils conseils de générosité; mais je voudrais voir cette Excellence française, si lui à notre place aurait consenti à ce steeple chasse de libéralisme. Si le projet de loi du gouvernement est démontré par tous les hommes qui connaisent notre pays, que c'est la spoliation pure, mais que diable votre fameux Ministre de France et protecteur du Prince Couza, veut-il que nous sacrifions encore, afin que nous puissions surpasser ainsi le gouvernement en libéralisme? Je m'arrête de toute autre réflexion et je me borne à ajouter, que du moment, que de parti pris, on veut nous condamner et nous incriminer, ce ne sont pas les mauvaires raisons qui leur auraient manqué.

Maintenant on nous conseille de ne pas attendre que le gouvernement décrète la nouvelle loi rurale et de nous arranger au plus vite et à n'importe quelle condition, avec nos paysans. Sans parler du caractère essentiellement méfiant de notre paysan, qui abassourdi de tout ce qu'il a entendu et de toutes les belles promesses qui lui ont été faites, certes ne consentira à aucun arrangement avec le propriètaire, mais croyez, cher ami, que le gouvernement actuel sera assez naïf pour nous laiser accomplir un tel arrangement et voir ainsi briser son arme? Au surplus, plus d'un propriètaire a essayé de s'arranger avec ses cuitiva-

teurs et il a trouvé ceux-ci inébranlables, et un autre s'est vu menacé dans sa personne par le sous-préfet.

Le complot C. Soutzo, surtout par les proportions que le gouvernement lui a données, n'est qu'une dégoûtante et mauvaise farce. La monomanie d'un homme, qui depuis trente ans poursuit son rêve à devenir à une vacance, Caïmacan, ne peut, je le suposse, compromettre tout le pays. Quant à Balsch, nous ne connaissons pas encore les détails; mais vous connaissez l'homme et l'importance qu'il faut y attacher. Ceci, il est vrai, n'empêche pas Cogalnicheano a en tirer un très large parti, surtout à l'étranger, où la vérité est ignorée.

Je vois, cher ami, les difficultés que vous avez avec les rédacteurs des journaux et tout le mal que vous vous donnez à secourir notre pauvre ce pays. Je me demande toujours, comment Brancovano ne vient-il pas à notre secours? Comment lui, avec tout ses relations à Paris, peut-il rester indifférent à nos lettre désesperées?

Le conférences, auxquelles le Prince Couza assistera, vont avoir lieu incessament à Constantinople. Le Prince Couza a annoncé aux consuls son départ pour le 24 Mai (5 Juin). Si nous sommes bien informé, quoique le coup d'Etat n'ait été reconnu que par le France, il est tout de même plus que probable, que notre Convention sera modifiée; nous ne pouvons donc, dans un cas aussi grave, abandonner la cause des nos libertés politiques à celui qui les a brisées.

Il y a quatre jours que je vous ai expedié une lettre pour vous engager de vous rendre sans retard à Constantinople et je vous ai envoyé chez Fould 3820 fr., comme premiers frais de voyage. Aujourd'hui encore, toujours au nom de tous nos amis politiques, je vous conjure de ne pas tarder votre départ pour Constantinople. Votre présence

pourra encore tout sauver; nous avons là dessus des preuves certaines. Peut-être trouverez vous, d'ici là à Constantinople un membre de l'ancienne gauche, qui vous donnera les autres détails.

Tout à vous.

Demetrius Ghika.

Mon cher Monsieur Pano,

Ma femme étant gravement malade, les médecins ont ordoné que je la conduise à Vienne, pour y consulter sur son état les célébrités médicales de cette ville.

Mon absence séra, je le suppose, de six semaines; attendez ma nouvelle adrese pour m'écrire.

Tout à Vous.

Demetrius Ghika.

le 21 Mai (12 Juin) 1864.

Vienne le 19 Juin 1864.

Mon cher Monsieur Pano

Arrivé depuis trois jours à Vienne, pour consulter les médecins d'ici sur la maladie de ma femme, ce n'est qu'aujourd'hui que j'ai trouvé un moment de repos pour vous écrire ces quelques lignes.

La veille de mon départ de Bucarest, j'ai reçu votre lettre, par laquelle vous m'apprenez, par des raisons qu'aujourd'hui j'approuve aussi en partie, que vous vous refusez d'aller à Constantinople. En effet notre seule ressource désormais est la presse européene. Ce n'est donc que par l'opinion publique que nous pourons exercer une certaine pression sur les cabinets, afin qu'ils ne sacrifient pas nos libertés politiques aux exigences du Prince Couza.

De notre pays je n'ai rien de nouveau à vous communiquer, depuis que tout l'intérêt de la Roumanie est transféré aux conférences de Constantinople.

Les médecins n'étant pas encore d'accord à quel bain je dois conduire ma femme, expédiez moi, je vous prie, d'ici là, vos lettres poste restante à Vienne.

Votre tout devoué ami.

Demetrius Ghika.

Vienne le 25 Juin 1864.

Mon cher Monsieur Pano·

Ma femme s'étant presque rètablie, j'ai décidé de rentrer chez nous et épargner ainsi mon argent, qui, soit-dit en-passant, grâce aux principes conservateurs de notre gouvernement, n'abonde pas dans notre pays. Je vous avoue aussi, que je n'ai pas le goût de me promener à l'étranger, tandis qu'on met le feu aux quatre coins de cette pauvre Roumanie.

Ici je me suis systématiquement abstenu de voir les hommes politiques; ainsi c'est superflu d'ajouter que je n'ai rien de nouveau à vous apprendre.

Le quitte Vienne demain matin; ainsi envoyez, je vous prie, vos lettres poste restante à Bucarest, où depuis longtemps déjà, je vais par plus de précaution, les chercher moi même.

Votre tout devoué ami.

Demetrius Ghika.

Bucarest le 8 Juillet 1864.

Mon cher Monsieur Pano.

Arrivé depuis quatre jours à Bucarest, j'ai trouvé votre lettre du 8 Juin. Je vous écris celle-ci pour accuser réception, car répondre aux questions que vous y traitez, ce serait d'un interêt trop rétrospectif.

Notre Moniteur garde toujours le silence sur le résultat

des conférences de Constantinople, et nous ne connaissons sous ce rapport que ce que vous même savez par les journaux étrangers.

J'ai appris que, pendant mon absence, une somme qui vous ètait destinée, à été distraite en faveur du journal le Roumounul.

J'ai été d'autant plus contrarié de cette disposition, que à la suite des nouveaux sacrifices que nous avons du faire, pour les inondés et du discredit de la propriété, l'argent devient très rare chez mes amis.

Tout à Vous.

Demetrius Ghika.

LXII—LXIII

Scrisorile luĭ Eugeniŭ Carada din 8 şi 14 Iunie 1864, cătră An, Panu în chestiunea răsturnăreĭ domnitoruluĭ.

Guernesey, 8 Iuniu 1864, Victoria Boad 102.

Domnule Panu

Scrisoarea D-tale, de și nu-mĭ dă nicĭ o știre bună, mi-a făcut mult bine. M'a liniştit puţin. Eŭ am ajuns aicĭ abia Mercurĭ. Am stat o noapte și o zi la Havre, din causa bateluluĭ. De acolo ţi-am trimis traducerea articolelor Brătianuluĭ. Apoĭ ajuns la Southampton, a trebuit iarășĭ se aştept o jumătate de zi, până se pot căpăta informaţiunile de care aveam nevoie pentru plecarea mea la Guernesey. M'am preumblat prin oraș care este măricel şi nu urît. Batelul d'acolo ne plecînd pentru Guernesey decît a doua zi sara, m'am pus în drumul de fer ş'am mers la Weymouth, de unde am plecat Mercurĭ dimineața la 6 oare; astfeliŭ am câştigat 20 de oare. Weymouth este un oraș mic, dar spre mare are un aspect foarte frumos. Eram cît pe ce să mor

de foame; căcĭ nu gâsiam pe nimene, căruia să-ĭ pot cere de mîncare într'o limbă omenească. Abia am putut afla un om în tot orașul. Iubesc foarte mult marea; de aceea se poate ca judecata mea asupra orașelor de țermurĭ este prevenită; dar îmĭ plac foarte mult. Aș voi să locuesc într'un asemene oraș. La Guernesey sosirea mea a fost o surprindere și o plăcere; sunt mulțămit aicĭ, mă simt ca în familia D-neĭ Rosetti; sunt foarte mult serbătorit, iubit. Cu toate astea eram neliniștit; îmĭ lipsia nuvele din țară; broșura luĭ Sculy pe care o așteptam la două Iunie nu venia. Ce s'a întîmplat? îmĭ ziceam. Tot felul de închipuirĭ îmĭ treceaŭ prin minte. In fine a venit erĭ, împreună cu scrisoarea d-tale și *Romînul.* Ițĭ imaginĭ cît am fost de mulțămit.

Cred c'aĭ făcut prea bine de n'aĭ mers la Constantinopole. In adevăr n'aĭ fi avut ce face acolo. Lucrările oculte lîngă străinĭ nu se cuvin amicilor libertățeĭ. Nu mă mir că Dum.-Ghica ți le cere. Deprinșĭ a cerși toate la străinĭ, incapabilĭ de a da mîna la un avînt propriŭ național, eĭ caută scăparea acolo unde cred c'o pot găsi. Aŭ perdut situațiunea prin mișelia lor, și prin mișelie speră a scăpa. Democrațiĭ ceĭ adevarațĭ nu pot da mîna la asemenĭ uneltirĭ. Lumina și libertatea cautĭ să fie armele lor, și acestea nu se pot întrebuința decît în presă saŭ prin revoluțiune. Să se facă dar ce e cu putință, adică se urmezĭ calea pe care a-ĭ apucat, în această chestiune, este singurul mijloc demn și onorabil; țara va judeca, cum zicĭ d-ta prea bine, de-ĭ convine saŭ nu situațiunea ce i-a făcut Cuza, și va hotărî. Misiunea democrațieĭ este a lumina faptele, pentru ca să poată fi văzute sub adevărata lor față. *Romînul* este suspens, anunță *le Nord;* m'așteptam firește ta aceasta; în curînd va fi supres. Rîdica-se-va o voace contra acesteĭ lovirĭ? N'o maĭ cred. Cuza a plecat la Constantinopole. N'ar fi fost o

ocaziune favorabilă de acţiune? Cine ştie? O scîntee aprinde adesea un incendiu; dar trebue a arunca acea scînteie mîntuitoare. Cine o va arunca? De este să plecĭ foarte curînd la Londra, înştiinţează-mă îndată, ca să viŭ d'adreptul acolo' La revedere.

amic

Eugeniu Carada.

De vezĭ pe les Hallegrains, spune-le salutărĭ din parte-mĭ, rue St. Bénair à la Revue des deux Mondes.

14 Iunie, 1864. Guernecy, Victoria Road. 102.

Domnule Panu,

Primiĭ scrisoarea d-tale în acest moment. Iţĭ răspund îndată, sperînd că această epistolă te va găsĭ încă la Paris. Diplomaţia se ocupă prea puţin de dreptul public, de garanţiile acordate cutăreĭ saŭ cutăreĭ naţionalităţĭ; ceea-ce voeşte ea, este a scapa de orĭ ce complicărĭ. Şi credinţa méa este că, în cazul de faţă, ea va da aprobarea sa părţeĭ ce are succesul zileĭ; dacă mîne cealaltă parte ar răsturna opera făcută astă-zĭ, diplomaţia ar aproba-o la rîndul eĭ. Rolul diplomaţieĭ, în condiţiunile de astăzĭ în care se află naţiunile, este de a fi un simplu registratore, de a trece în cartea sa faptele deplinite. Boieriĭ aŭ sperat alt-ceva; după mine, s'aŭ înşelat. Intervenirea Stambululuĭ este negreşit cea mare lovire dată autonomieĭ noastre, şi Cuza justificînd faptele sale înaintea Padichahului, face maĭ mult decît un act de vasalagiŭ, face o crimă de lèse-naţionalitate. El înjoseşte, umileşte naţiunea, feşteleşte voinţa expresă (fie chiar printr'un mod fraudulos) de ceĭ 700,000 de votanţĭ, supuind-o sancţionăriĭ Turcului. Dar cel ce face o mişelie, va face multe altele. Cine loveşte, libertatea ţăreĭ sale, va lovi onoarea eĭ, fără ruşine. Că Francia aprobă, nu mă mir, cum ar putea desaproba? Cel ce a făcut pe 2 Decembre, cum poate condamna pe 2 Maiŭ? Ar fi a se condamna pe sineşĭ.

Influența ce ar putea căpăta Rusia în țară prin atitudinea sa, nu mă sperie de loc. Țara a avut prea mult a suferi de la Rușĭ, spre a se maĭ putea încrede lor. Este abil însă a pune temerea acesteĭ influențe în spiritul Francezilor; căcĭ eĭ n'o pot primi; interesul lor nu le permite a o primi. Sunt convins, o repet că nu se va face decît un act de înregistrare al faptuluĭ împlinit; cu toate acestea misiunea democrațieĭ este a protesta contra orĭcăreĭ intervenirĭ, ce ar vătăma autonomia națională; și, în cazul de față, a protesta este cu atît maĭ demn și maĭ onorabil, că neintervenirea este în favoarea aceluia chiar care lovește libertatea și democrația. Aceasta din urmă însă nu poate transige cu principiile; iacă pentru ce acțiunea d-tale lîngă oamenĭ ce pot lua cuvîntul spre apararea dreptuluĭ, nu poate de cît fi aprobată de orĭ-ce democrat sincer, și care pune principiile maĭ presus de interesele zileĭ. O constituantă, care ar avea să otărască chestiunile pendințĭ, ar fi negreșit cel maĭ bun mijloc; dar cine o va convoca? Pe ce baze? Indată ce veĭ pleca la London, scrie-mĭ și dă-mĭ adresa oteluluĭ unde veĭ trage; voiŭ veni a te găsi, dacă crezĭ că-țĭ pot fi de vre un ajutor. Voiŭ videa pe Victor Hugo, și-ĭ voiŭ vorbi despre chestiunea noastră.

La revedere.

amic
Eugeniu Carada.

LXIV

Fragmentul uneĭ notițĭ asupra misiuneĭ luĭ An. Panu la curțile străine (1864).

...inspiré partout qu'un mépris et une méfiance qui ont fini par rejaillir sur le pays. Dans ces derniers temps, pour légitimer des armements ruineux, il a été jusqu'à répandre

lé bruit qu'il les faisait par suite des conseils de l'empereur Napoléon, à qui il préparait une armée.

Dans ces conjonctures, les hommes les plus considérables des deux Priecipautès ont cherché les moyens de sauver le nouvel Etat des malheurs qui le menacent.

Convaincus qu'une catastrophe est imminente et que d'un moment à l'autre, l'hospodorat peut devenir vacant, ils ont résolu d'aviser aux mesures à prendre, pour préserver leur pays, lorsque cette éventualité se réalisera.

Pour cet objet, ils ont délégué l'un d'entre eux, M. Anastase Pano, ancien caimacam, ancien président du conseil des ministres, vice président actuel de la chambre, révêtu de leurs pleins pouvoirs, et qui a mission d'aller prêsenter aux cabinets des puissances alliées, un tableau de la situation et s'assurer autant que possible de leur protection et de leurs simpathies. M. Pano a déjà entretenu les ministres autrichiens, mais en se bornant à l'exposé du présent et sans entrer dans de grands détails pour l'avenir. L'objectif principal de sa mission est le gouvernement de l'empereur; car par suite du courant d'idées établi depuis de longues années, c'est vers la France que tendent les aspirations roumaines. Elles en ont d'ailleurs reçu déjà trop d'encouragements et de bienfaits, pour ne pas se reporter toujours vers l'empereur dans les moments de crise.

M. Pano prend donc la liberté de demander des éclaircissements sur ce deux points :

1) Au cas de vacance de l'hospodorat et de création d'un gouvernement provisoire, les Principautés-Unies ont elles à craindre une intervention collective ou séparée?

2) Peuvent-elles espérer un prince étranger qui mettrait fin à toutes les ambitions et appliquerait enfin les principes de la Convention de 1858?

(Anterioară lui 2 Mai 1864).

LXV

Fragment din brulionul uneĭ alocuţiunĭ a luĭ A. Panu cătră un ministru străin (1864).

Nous sommes dans l'anxiéte et l'inquiétude sur notre avenir. Votre Exellence n'ignore pas le conflit qui existe dans les Principatés-Unies entre le Prince Couza et l'assemblée. Ce conflit, loin de s'aplaner, n'a fail que prendre des proportions énormes et conduit fatalement à une catastrophe. La politique du Prince Couza est toufe autre que celle que le pays désire. En vertu des principes inscrits dans la Convention octroyee par les puissances garantes, nous voulons contrôler les dépenses et nous demandons continuellement des comptes ; le prince Couza dénigre nos intentions par des mémoires qu'il envoie à la Porte et demande la restriction de nos droits constitutionnels. En présence des événements qui peuvent se dévoiler en Europe, le pays à plus que jamais besoin de l'offre de sympathie des grands puissances. Nous voulons l'ordre et la tranquillité et nous dégageons toute notre responsabilité de ce que le Prince Couza ferait pour compromettre cet ordre el cette tranquillité. Faisant partie de la majorité de l'assemblée, composée aujourd'hui de tous les partis influents dans le pays, j'ai été chargè par mes collègues d'exprimer ces sentiments et de solliciter l'appui des grandes puissances pour le maintien de nos institutions constitutionnelles. Excellence ma mission est celle-là. Je suis hereux que . . . . .

LXVI

Fragment din brulionul uneĭ scrisorĭ a tuĭ An. Panu cătră prinţul Dimitrie Ghica (1864).

. . . ne veut pas de conflit nullement. Il a éprouvé des échecs dans la diplomatie ; il ne veut pas et il ne peut faire

la guerre à lui tout seul, et il ne désire pas non plus un congrès, sans être sûr, d'avance, que la politique de la France triompherait.

Le Prince Couza a fait son coup d'Etaî, parceque l'assemblée l'avait réduit dans ses derniers retranchements. Il a craint cette assemblée; un moment il lui a cru de l'énergie. L'assemblée a reculé et alors le Prince Couza à pris du courage et alla en avant. Après avoir attaqué le pouvoir avec tant de violence; aprés avoir cherché à le discréditer, à l'abaisser, l'assemblée pensait-elle que le pouvoir tomberait de lui-même? L'assemblée a été pusillanime et le Prince Couza est devenu hardi. Il a frappé ses ennemis qui avait juré à grands cris sa perte. On ne change pas un gouvernement avec de simples discours à la chambre. La parole doit être secondée par l'action.

Vous me dites maintenant d'aller à Constantinople. Pour, quoi faire? Il y a un coup d'Etat accompli et il y a de nouvelles institutions decrétées. Parler contre le coup d'Etat, je l'ai fait; dire que les nouvelles institutions décrétées par le Prince Couza sont mauvaises, il faut que j'indique la partie défectueuse. Puis-je le faire de mon propre arbitre? Vous êtes-vons entendu sur ce qu'il faut rejeter de ces institutions et sur ce qu'il faut mettre à la place? Je n'ai pas le droit de substituer mes opinions à la place de celles de tout un parti. Ma mission était tout autre, lorsque je suis parti du pays.

Le coup d'Etat à tout changé: Je parlais avec vous d'une assemblée qui était decidée de changer la marche de choses et qui protesterait d'avance, par mon organe, contre toute ingérence étrangére et puis, supposez que vous m'avez indiqué ce que je dois rejeter des institutions du Prince Couza et à quoi je dois songer pour mettre à la place. Où serait le but? De reconnaître l'ingérence étrangère dans une af-

faire intérieure, d'envoyer nous mêmes, au tribunal qui jugerait le prince Couza, un peuple tout entier.

Croyez vous qne la Roumanie gagnerait à cette abdication volontaire de son autonomie ? Qŭoi ! un homme à violé le pacte fondamental d'une nation ; foulé aux pieds la piété et la moralité, et cette nation ira se plaindre à l'étranger ? Mais quelles seraient les conséquences du jugement porté par le tribunal de Constantinople, aprés avoir vu les deux partis ? Envoyer une commission dans le pays, pour s'enquérir de la vérité ! Une nation doit être toujours jalouse de son autonomle et ne chercher jamais à provoquer une intervention dans ses affaires intérieures. Elle doit au contraire protester. C'est vous même qui devez vous fare justice, punir l'usurpateur. Si vous ne le pouvez pas, alors ne demandez rien à l'étranger, car ce qu'il vous donnera sera pire encore que ce que vous avez.

LXVII—LXXI

Extracte din scrisorĭ ale redactoruluĭ luĭ «Courrier d'Orient» probabil cătră Baligot de Beyne, privitoare la politica Romănieĭ (1864)

1) **din 6 Fevruărie 1864.** La lettre publiée ce matin dans le *Courrier* a produit une excellente impression. On considère comme un trait de haute intelligence politique de la part du Prince, la manifestation de ses véritables sentiments et à l'égard de la France et à l'égard de la Russie ; car le lecteur voit bien que cette correspondance est écrite dans un sens gouvernamental.

J'apprend, cher ami, qu'à l'ambassade de France, peu s'en faut qu'on ne vous prit pour un partisan de la Russie ; en quoi cette ambassade faisait preuve d'une ignorance entiérement fuligineuse.

2) **din 21 Martie 1864.** Y aurait il inconvénient, cher ami, à étriller ce consŭl de Cotillon, qui s'efforce de vous

faire passer pour Russe. Bordeanu à du employer tous ses poumons à plusieurs reprises, pour persuader notre ambassade, la plus mal renseignée de toutes les ambassades passées, présentes et futures, que vous êtes bon français. On ne vous prend plus pour un Moscovite. Vous ne sauriez croire, cher ami, quel dégôut m'inspire ce sot et stupide soupçon qu'on a pu avoir contre vous.

3) **din 4 Aprilie 1864**. Voulez vous que je vous dise mon opinion sur tout ce qui touche les rapports de la Roumanie avec la Porte ? Que le Prince fasse un voyage à Constantiuople, il anéantira toutes les intrigues passées, présentes et futures. Le Sultan sera si content d'un tel voyage, qu'il accordera au Prince tout ce qu'il lui demandera.

4) **din 8 Aprilie 1864**. Se plînge că principele i-a trimis numaĭ 500 de galbenĭ, ½ din ceea ce trebuia să primiască ; cu toate acestea spune : «*Le Courrier d'Orient*» passe pour l'organe du Prince et le public croit que S. A. nous a couvert de pistoles».

5) **din 5 Septemvrie 1864**. Les circonstances sont très favorables aux actes d'énergie, et le prince doit en profiter pour élever tous ses compatriotes à la dignité de citoyens. C'est un avantage inappréciable que d'avoir affaire à plusieures puissances. Pendant qu'elles perdent des paroles ou du papier, les unes à louer ce qne vous faites, les autres á blamer et à menacer, vous allez de l'avant, vos innovations prennent racine, le temps les fortifie et le souffle des colères diplomatiques est impuissant à les renverser ; car croyez le bien, il n'y aura jamais que des colères inoffensives contre les hardiesses du Prince. Je voudrais qu'en étalant la preuve que les puissauces ne sont arrogé des droits qu'elles n'avaient pas et en *demandant pardon de la liberté grande*, le Prince fit chaque jour un pas dans le voie de la *souveraineté*. Paroles souples et action énergique, voilà le mot d'ordre.

LXXII

Scrisoarea lui V. Boerescu din 10 (22) Aprilie 1864 către domnitor, relativă la lucrarea lui asupra jurisdicției consulare.

Monseigneur,

Je viens de terminer le Mémoire que Votre Altesse m'a ordonné de faire sur la juridiction consulaire dans les Principautés. J'ai l'honneur de l'envoyer ci-joint à Votre Altesse par un courrier exprès.

J'ai été d'autant plus sensible à l'honneur que Votre Altesse m'a fait, en me chargeant de ce travail, que j'ai senti, dès le commencement, qu'il était d'une importance capitale pour notre pays. Je ne sais pas si j'ai été à la hauteur de la position que Votre Altesse a bien voulu me faire, en me chargeant de la défense d'une si juste cause. Aussi je prie V. Altesse d'excuser les imperfections de ce travail, par le considération du peu de temps dont j'ai pu disposer pour l'exécuter.

Je n'ai fait dans ce travail, mon Prince, que suivre les inspirations de Votre Altesse. Je n'ai fait que développer les idées que Votre Altesse a bien-voulu me communiquer lors de notre dernier entretien. Je suis par conséquent arrivé aux conclusions naturelles indiquées par Votre Altesse, et qui sont :

a) Impossibilité, en fait et en droit, de concilier l'autonomie roumaine, telle qu'elle résulte de nos anciens traités avec la Sublime Porte, et telle qu'elle est garantie par le traité de Paris de 1856 et par la Convention de 1858, avec l'application de la juridiction consulaire exceptionnelle, telle qu'elle résulte des capitulations intervenues entre la Sublime Porte et les autres puissances chrétiennes.

b) Réglementation des atributions et des fonctions des Consuls dans les Principautes roumaines, selon les principes du droit des gens général, et conformément à ce qui se pratique dans les Etats chrétiens et autonomes.

C'etait, en effet, Mon Prince, le seule conclusion logique à laquelle devait arriver un Prince romain qui entend conserver intact l'autonomie et les droits *ab antiquo* du pays. C'est là la seule solution à laquelle doivent arriver tous ceux qui étudieront les anciennes capitulations de la Turquie, les faits et les documents qui les ont accompagné, la situation politique et l'organisation sociale des Principautés.

Accepter toute autre conclusion; consentir, de quelque manière que ce soit, à ce que les capitulations fusseut appliquées, en tout on en partie, dans les Principautés, ce serait abdiquer à notre indépendance, intérieure et laisser violer les droits *ab antiquo* que nos ancêtres ont obtenu au prix de tant de sacrifices; ce serait créer un état de choses pire que le passé et rendre impossible la réalisation de toute amélioration dans les institutions du pays; ce serait, enfin, comme je le dis en terminant mon mémoire, trahir les interêts et les droits du pays.

C'est pourquoi, Monseigneur, plus j'ai étudié cette question, plus je me suis convaincu de cette vérité: que dans une pareille question il n'existe par de terme moyen: il faut avoir tout ou rien: ou l'autonomie roumaine est une vérité, et alors que les puissances europées veuillent bien ne pas s'ingérer dans notre administration intérieure, par l'intervention de leurs Consuls; on bien cette autonomie est une illusion, et alors que ces mêmes puissances viennent, par le force des armes, nous imposer leur juridiction consulaire exceptionnelle.

Votre Altesse sait que souvent, pour les sociétés, comme

pour les individus, la faiblesse matérielle constitue la force morale. Dans cette qûestion, notre faiblesse matérielle fait notre force morale, car le bon droit est de notre côté. Tout ce que nous devons faire, c'est de bien exposer et de bien défendre notre droit. Mais une fois ce devoir accompli, nous dirons aux plus forts qui voudraient écraser notre droit : «Nous ne pouvons par vous opposer la force ; nous sommes les plus faibles. Mais aussi sachez, que jamais vous ne trouverez parmi nous un seul Roumain qui veuille devenir l'instrument bénévole de votre violence. Venez avec vos armées et écrasez par la force notre bon droit. L'opinion publique du monde en jugera».

C'est là notre force, mon Prince: et quant à moi, je crois que nous finirons par vaincre.

Votre Altesse a bien compris que notre force c'était notre droil. Elle a bien voulu me charger d'exposer ce droit dans un mémoire. Mais cela ne suffit pas. Il s'agit maintenant de faire connaître ce droit ; d'intéresser à notre cause tous ceux qui pourraient contribuer à sa réussite.

Si, à ce sujet, Votre Altesse voulait bien me permettre de lui dire mon opinion, voilà ce qu'il y aurait à faire.

Ce serait, en premier lieu, de faire lithographier ce mémoire en 500 exemplaires au moins : d'envoyer immédiatement des exemplaires à tous les ambassadeurs de Constantinople, à tous les ministres, à tous les hommes d'Etat, à tous les publicistes, à tous les journaux. D'un autre côté, il faudrait le faire imprimer à Paris, le tirer dans des brochures, et le faire en même temps insérer dans les principaux journaux français, anglais et italiens. Une si immense publicité ne pourrait produire qu'un effet favorable, et cet effet nous est d'autant plus assuré que cette question a aussi le mérite de la nouveauté, en ce sens que, à ma connaissance du moins, aucun publiciste jusqu'à ce

jour n'a encore traité la question de la jurisdiction consulaire dans les Principautés roumaines.

De cette manière, mon Prince, vous aurez interessé à cette juste cause, non seulement toute la diplomatie, mais aussi tous les hommes éclairés de l'Europe, et l'influence que l'opinion publique européenne exercera sur la diplomatie ne pourra que nous être favorable.

C'est ainsi que Votre Altesse, tout en restant dans la réserve que sa haute position lui impose, Elle fera voir à toute l'Europe que, quoique par l'intermédiaire d'une autre personne, c'est Elle qui soumet cette question à l'appréciation et au jugement de tous les hommes éclairés du siècle.

Or, soumettre une si juste cause à un arbitrage composé de pareils juges, c'est lui assurer d'avance sa réussite.

Mais quand même cette réussite n'aurait jamais lieu, Votre Altesse aura fait son devoir comme peu de Princes Roumains l'ont jamais fait; et ce cera là une des plus grandes gloires de Votre Altesse.

J'attends, Monseigneur, les ordres que Votre Altesse voudra bien me transmettre.

M. Balanesco est du même avis que moi, en ce qui regarde la publicité à donner à ce mémoire.

J'ai l'honneur d'être Mon Prince

de Votre Altesse

Le très humble et très obeissant serviteur

B. Boeresco.

1865 Avril 10 (22) Bucarest.

LXXIII—LXXVII

Cincĭ scrisorĭ ale luĭ C. A. Rossetti către An. Panu (1864).

I.

Duminica Evreiască 31 Maĭ 1864.

Aĭ dreptate, onorabile frate, să m'acuzĭ de tăcerea mea, dar nu şi căcĭ nu ţi-am scris că nu trebue să te plimbĭ pe la Stambul; a'ţĭ zice că eŭ cred că nu te poţĭ duce, ar fi fost să nu te cunosc şi să nu te respect, precum te cunosc şi te respect. Mi s'a spus că ţi s'a *fost* scris şi eŭ am respuns că nu sunt şi nu voiŭ fi de această opiniune şi că sunt sigur că nu veĭ merge. Nu ţi-am scris, pentru că ştieam că ştirile ce sunt în foile noastre ţi se comunică; nu ţi-am scris încă, căcĭ de cînd aĭ plecat osebirea de opiniunĭ a fost necontenită acĭ, şi mă temeam că, scriindu-ţĭ, să-ţĭ amărască şi maĭ mult inima şi poate c'o să pleci îndată.

Acuma că toţĭ albiĭ, albaştriĭ, roşiĭ aŭ plecat, îţĭ voiŭ scrie cel puţin două buletinurĭ pe săptămînă, despre cele ce nu vor fi în Romînul şi Monitor.

Carada ţi-a raportat toată nemernicia boierilor; ţi-a spus cum Cuza a pus samsarĭ, le-a făgăduit că el le va da puterea, dar ca să nu dea maĭ mult de cincĭ pogoane, fiind că nicĭ el Cuza nu poate primi a se da maĭ mult. Am arătat chiar în ziar atuncĭ cum Cuza chiamă la mese şi la consiliabule pe Arsachi, Plaiano, Moruzzi etc. etc., şi cum astfeliŭ i-a făcut de s-a oprit la 5 pogoane ş'a dat renumitul vot de blam de la 13 Aprilie; ş'aĭ văzut cum noĭ am făcut tot ce puteam face, adică am dat un proiect al minorităţeĭ ş'am respins moţiunea de la 13 Aprilie.

Cu toate acestea fiind că lumea, moştenire mişeilor s'a dat, poporul a fost cu guvernul; căci a crezut că-ĭ dă proprietatea şi votul universal; şi pe lîngă toate acestea *ura* contra drepteĭ a fost şi este atît de mare, încît *toţĭ* eraŭ fericiţĭ de lovirea de stat, fiind c'a dat ziceaŭ eĭ, în cap boierilor.

De n'ar fi preces coaliţiunea, Cuza n'ar fi izbutit în lovirea luĭ de stat; însă acum pierdurăm şi noĭ din puterea noastră şi nu maĭ are cine să-ĭ ţie pept; însă regret, că ceea ce i-a dat puterea a fost ura contra boierilor şi nemernicia lor de'a ne lua, din ziua d'intăiŭ arma din mînă, precum le-am fost zis atuncĭ necontenit, socotind legea rurală pe pogoanele legiuite si arătînd atuncĭ greşelele, *neştiinţa,* infamia şi ruina ţăreĭ ce conţine proiectul rural al luĭ Cogălniceanu. Dacă o votaŭ aceea şi o lege electorală, România era scapată; n'aŭ înţeles acum.

Cu toate acestea dacă se înţelegea, plebicistul (sic) nu izbutia; chiar aşa maĭ toate voturile din Bucureştĭ sunt mincinoase; aŭ pus toate slugile din birturĭ, Nemţĭ, Ungurĭ, s'aŭ sub-scris copiĭ din şcoale etc. etc., toţĭ Ţiganiĭ şi chiar pe bucătarul meŭ; pe toţĭ oameniĭ care veniaŭ cu marfă la tîrg de-afară şi pe uniĭ din aceştia i-aŭ luat d'a subscris cîte în două şi treĭ despărţirĭ şi pe aceiaşĭ oamenĭ. Săteniĭ ceĭ maĭ mulţĭ aŭ fost subscrişĭ fără chiar să ştie eĭ, şi tuturor li s'a zis să subscrie de vor saŭ nu pămînt. Iată plebicistul! Adaugă că poliţia a mers din casă în casă cu registrul şi dacă se cerea de *nu,* atuncĭ pleca; şi cînd cineva mergea la despărţire şi cerea pe cel de *nu,* i se zicea: Adă biletul de contribuţiune. Toate aceste autentice.

La 3 Maiŭ li s'a zis boierilor să dea 30,000 galbenĭ şi ne însărcinăm să vie toate registrele, chiar din sate cu *nu.* N'aŭ dat şi nu vor da, căcĭ n'aŭ deprindere de a da. Şi

de atuncĭ, după cele maĭ marĭ stăruințe, n'aŭ putut face o casă pentru cheltuelĭ nicĭ de 4—5 miĭ de galbenĭ; n'aŭ dat decît 3, 4 sute de galbenĭ și aceia numaĭ pe hîrtie, nicĭ cum îțĭ spun pentru presa străină, ca să se propage Romănia (sic). Autonomia și independența noastră.

Nu este nimic de sperat.

Tot ce cred eŭ acum este, că de vom scapa de invaziune și va domni acest regim, nu vor trece treĭ lunĭ, și lumea se va trezi și atuncĭ. Deșteptarea va fi eficace, căcĭ va fi suferit fie-care; va fi deșteptare.

In armată numaĭ este mare nemulțămire, *este viață.*

Monitorul anunță că face un batalion de Zuavĭ, adică Romînĭ îmbrăcațĭ turcește, cu numele *Sultanuluĭ.* Ințelegĭ cum el fiind suzeran, aceașta lovește autonomia. Am trimes adresa Carada, Voix Roumanie, unde este un decret prin care Cuza spune curat că puterile l'a susținut «*même* au *milieu* des derniers événéments».

Aceasta trebue exploatată, căcĭ a compromis pe Francia denunțînd'o astfeliu, Citițĭ regulat Buciumul, căcĭ aflațĭ multe. Pe cît veĭ maĭ avea parale, staĭ acolo. Ițĭ voĭ scrie două buletine pe săptămînă. Cuza vine Joĭ saŭ Vinerĭ. Te iubim, te îmbrățoșăm.

II

Bucureștĭ, 6—I.18uniŭ

Sunt silit să-țĭ scriŭ, căcĭ amicul meŭ Levy m'a amenințat că într'alt-feliŭ îmĭ va scrie de două orĭ pe săptămînă cîte o epistolă; și ce eplstolă! Imĭ face propagandă, cum ar făce Al. Golescu luĭ Dim. Ghika. Și Levy cînd zice un ce, numaĭ decît face ce zice; dar face îndoit maĭ mult din ceea ce a promis. Il îmbrățișăm și soacră-mea asemene. Am primit epistola-țĭ de la 10 Iunie și voĭ răspunde la tot ce ea cuprinde. Dar maĭ înainte îțĭ voĭ spune că din

două punturĭ m'a mirat epistola ta. Unul care îmĭ spuĭ ideĭ ce ştiĭ că trebue să fie şi ale mele şi ştirĭ şi aprețuirĭ ce ştiĭ bine că trebne să le cunosc şi eŭ, căcĭ şi eŭ citesc foile streine. Spre exemplu discursul luĭ Gladstone şi impresiunea ce a făcut în Englitera, noua partidă etc. etc. Crezĭ oare că pentru că am fost în coalițiune nu maĭ urmez spiritul public şi nu ştiŭ ce se face în lume? Al doilea punt este, că pe de o parte crezĭ că eŭ dacă nu maĭ ştiŭ ce se face pe acolo, iar pe de alta mă întrebĭ despre lucrurĭ ce numaĭ unuĭ străin i-ar fi permis să întrebe? Avețĭ să vă pronunțațĭ la alegerĭ, avețĭ şanse, nu se cuvine a face un manifest? Ce greşală a fost din partea majorităţeĭ?» etc. etc. Dar nu-țĭ maĭ cunoştĭ țara, Domnule ex-*Caimacam*. Nu maĭ ştiĭ că suntem calicĭ, că boieriĭ nu daŭ nicĭ o para, că sunt nemernicĭ şi că la loc de tocmală revoluțiunea de la 2 Maĭ este toată în favoarea lor? Ce aŭ voit boieriĭ tot deauna? Să nu fie nicĭ un feliŭ de libertate. Voința li s'a împlinit. Să fie jafurĭ. Voința împlinită. Să fie centralizarea cea maĭ mare. Voința împlinită, etc. etc. etc. Tot ce aŭ voit eĭ, aceia s'a şi făcut. Decĭ boeriĭ aŭ triumfat în toate ideile lor, şi viitorul democratic ce le promițĭ dumneata este spaima lor. Maĭ bine, striga în anticameră cu două zile înainte de faimosul vot de la 23—25 April, Dim. Ghika, maĭ bine dictatura luĭ Pisofski decît a luĭ Brăteanu şi Rossetti; şi Dumitru Ghika avea dreptate, că Pisofski o să-ĭ dea o oligarhie şi Brăteanu şi Panu o să-ĭ îndoape cu democrație şi libertate.

Dumneata, stimabile frate, aĭ să facĭ acolo ceea ce aĭ zis: să luminezĭ opinia pnblică şi să reînozĭ firele ce saŭ rupt de la intrarea noastră în țară. Aĭ să facĭ diu noŭ pe Francejĭ să iubească România, să crează ca ea este, şi că este mare şi avută, dar că i-a lipsit educațiunea politică şi că împrejurările aŭ fost contra noastră. Dacă Fraucia

dacă Parisul s'a lucrat la 2 Decemb. pe *suvenire*, pe *ură* contra *camereĭ* şi pe promisiunĭ, de ce să dăm cu petre în poporul romîn c'a lucrat pe promisiunĭ de vot universal, de proprietate, de învingerea boierismuluĭ? Cu toate acestea, află că poporul romîn la 21 Maĭ a dat un spectacol neauzit; crede că cînd îţi *scriŭ* nu-ţĭ spun decît ceea ce este pozitiv, ce poţĭ jura că aşa este. Eĭ bine cu toată poliţia, vinul, mîncarea şi biciul, domnul n'a fost încunjurat decît de *Ţiganĭ*, de ceĭ care cară cărămidă la zidarĭ, şi aceasta de la Belu până la Palat; nicĭ un Romîn din popor în jurul luĭ. In piaţa Teatruluĭ eraŭ sute de oamenĭ de *toate* condiţiunile; maĭ nicĭ unul nu şi-a scos măcar pălăria; ast-feliŭ că el însuşĭ, văzînd Ţiganiĭ ce'l încunjuraŭ şi lumea ce'l privea fără măcar a'l saluta, s'a ruşinat şi a dat pintenĭ caluluĭ şi a fugit. Autentic. In 100 subscrierĭ 70 sunt mincinoase, şi 30 de frică, unele; şi prin deplină neştiinţă celelalte. *Pozitiv* astă zĭ să se dee libertate şi să se ceară vot, nu va găsi 1000 *da* în toată ţara. Dar ce vraĭ să facem, n'avem lescaie, şi boieriĭ nu daŭ. Incă în zilele d'întâĭ, lumea convinsă de ura contra boierilor aplauda, dar foarte pasivă. In urmă aŭ început a se lumina; peste 10 zile de la 2 Maiŭ se *putea face ceva*; chiar acum *am putea*, dar ne am temut şi ne temem să nu provocăm o invaziune; căcĭ acum o să ni se zică că s'a votat si că eĭ ştiŭ că a fost *împins* de Francia. Dumneata ştiĭ că la Dec. 63 şi Ian. 64, am fost şi noĭ *împinşĭ* de reprezentantele francez să-l răsturnăm, şi ştiĭ că tocmaĭ de aceea n'aĭ voit, n'am voit. Pe cît timp dar ne vom teme de invaziune, nu vom cuteza a provoca. Nu ştiŭ ce va fi mîne, dar ştiŭ că de la 20 Maiŭ, (stil vechiŭ) am putut (noĭ) se facem pozna; putem chiar azĭ şi n'am voit.

In armată este cea maĭ deplină *nemulţumire*, dar deplină; însă până ce opiniunea publică în atară nu se se va lumina,

nu cutezăm. Eŭ sunt singur, toţĭ s'aŭ dus şi ferb în zama mea. Bine făceaĭ de-mĭ trimeteaĭ hîrtie, căcĭ vezĭ că n'am. Mă întrebĭ ce vom face la alegerĭ? Intăiŭ că nu va fi cameră până la Decembre; al doilea citeşte legea electorală şi explică-o într'o broşură. Votul este o minciună; alegerea în 2 grade şi votul pe *faţă*. Alegătoriĭ direcţi nu sunt decît ceĭ care plătesc 48 leĭ contribuţie şi vor fi aleşĭ spre a fi alegătorĭ direcţĭ. Ast-feliŭ săteniĭ aŭ toată majoritatea; capitala nu va putea da decît 60—70 cel mult votanţĭ; ş'apoĭ ce să facă camera? N'are iniţiativă, n'are pe miniştriĭ în cameră, (tot ca în Francia) şi nicĭ nu poate să refuze bugetul, căcĭ în Statut se zice, că va putea merge cu cel din *urmă buget votat*; decĭ cel d'întăiŭ va fi decretat. Decretele sunt legĭ? de aicĭ poate merge *legale* 20 de anĭ cu un buget. Senatoriĭ chiar n'aŭ nicĭ ca ceĭ din Francia inamovibilitatea. Explică aceasta; arată apoĭ de aci plebicistul nu s'a votat ca acolo, ci s'a iscălit în registre *nume* pe hîrtie albă; poliţia a mers din casă în casă; şi ţi-am spus că chiar aşa numele subscrise în *mare* parte sunt mincinoase.

Manifesturĭ nu se maĭ pot face decît de noĭ, stînga, şi nu putem face, căcĭ pentru *broşurĭ* este cenzura? Ziarele le închide şi opreşte împărţirea, cum a oprit maĭ multe numere din Romînul. Luĭ Grenier şi celor ca dînsul să le arăţĭ, că Camera în ziua de 2 Maĭ a dechiarat şi a votat propunerea care zice: pogoanele legiuite. Aceasta a trecut, vezĭ, până acum, ne băgat în samă, şi este foarte însemnat. Acel act a apărut în Romînul. Apoĭ ceea ce ar face mare bine, ar fi a se explica proectul *comunist* al luĭ Cogălniceanu despre legea rurală. El este întocmaĭ cu acel al Ţaruluĭ explicat in *Revue des deux Mondes*. Toate aceste defecte sunt explicate în articolul Brăteanuluĭ din *Romînul* şi în parte chiar de mine în Romînul de la 1 şi 3

Maiŭ. Carada poate face din toţĭ aceştĭ articli o dare de samă care va lumina pe Franceji în chestia proprietăţeĭ la noĭ, atît în drept, cît şi despre ceea ce a făcut guvernul, şi poate dovedi că Camera s'a opus nu de a da, ci de a nu face comunism, căcĭ ea a voit a constitui proprietatea la noĭ pe bazele care este şi in Europa.

Aceste trebue bine explicate; apoĭ poţĭ să arăţi că ce ne-a oprit şi ce ne opreşte de-a nu face, este frica invaziuneĭ. Astă-zĭ chiar poporul ar face, dar ne temem; Cuza nu s'a temut, căcĭ este Cuza; noĭ ne temem şi numaĭ aceasta ne-a ţinut şi ne ţine şi în mare parte este adevărat. Arată că până acuma n'a făcut nimic, căcĭ cere sancţionarea Sultanuluĭ, spre a putea fi suveran al Romînilor. O spune singur: «O nouă recunoaştere a autonomie». Cred că toată lumea este în contra, dar ne temem de invaziune, maĭ cu samă fiind că se crede că este susţinut de Francia. Peste treĭ zile îţi trimit o nouă epistolă şi 150 galb., dar vaĭ! nu ştiŭ de vom maĭ putea găsi şi alţĭ banĭ.

Imbrăţişărĭ de la toţĭ ai meĭ. Cuza, zice Monitorul, va pleca Lunĭ din Stambul; aci nu se ştie nimic, şi lumea speră că nu va maĭ veni. Opiniunea se deşteaptă; nu ştiŭ ce va fi în viitor, maĭ cu samă dacă presa franceză va fi tot cu el.

III

21 Iunie (3 Iulie)

De mult, cum vezĭ iubite frate, nu ţi-am scris; cauza este că tot aşteptăm să se facă ceva, să intre şi partidele şi guvernul pe o cale, orĭ care va fi, ca să am ce-ţĭ spune; nimic însă. Totul stă pe loc. Acuma iaca raportul ce am să-ţi fac: Până acum nicĭ o lege decretată, nicĭ o reformă făcută, nimic in totul, şi prin urmare adăogînd şi tăcerea

silită e ziarelor, iţi poţi închipui ce curs trebue să fi luat jafurile şi companiile de exploatare, de brigandagiŭ. Cum vezi după *Romînul*, nu ştim pînă acum nicĭ ce modificărĭ s'aŭ făcut la Stambul, nicĭ ce s'a ales în chestiunea averilor mănăstireştĭ. Tot ce ştim este că acum treĭ zile, misterul era să se modifice foarte ; N. Creţulescu întra ca preşedinte al Cabinetuluĭ, ministru al justiţieĭ şi al cultelor : numaĭ Cogălniceanu şi Steege remîneaŭ. Ce s'a întimplat apoĭ n'am putut afla, dar credem că Bolintineanu, Orbescu şi-aŭ retras dimisiunile. Precum vezĭ în *Romînul* de mîne, că însăşĭ *Dîmboviţa* o spune. Bolintineanu zice c'o rămas, fiind că domnul s'a hotărît să nu schimbe nimic în Statut, să nu ţie samă de ce a iscălit la Stambul nicĭ în privinţa Statutuluĭ, nicĭ în privinţa mănăstirilor. Aş dori să ţie aşa, dar nu cred. Se face consiliul de stat şi Bozianu este preşedinte, însă cu autorizare a fi şi profesor, în contra legeĭ care zice ca să fie înlocuit printr'un agrégé. Se crede că prin consiliŭ are să modifice Statutul. Bugetele se fac foarte grase, şi se fac regimente nouĭ şi jandarmăria.

Iţĭ trimit un articlu din *Dîmboviţa*, ziar ce-l scrie însuşĭ ministrul cultelor. Cred că acest articlu iţĭ va folosi foarte, căcĭ spune curat că domnul cu *precugetare* a paralizat tot de la început ca s'ajungă aci: «De aicĭ sistema de basculă ; să compromiţă pe toţĭ oamenií, etc., etc.» şi veĭ vedea că atacă Convenţiunea chiar în partea eĭ cea bună, zicînd că libertatea şi egalitatea ce ea conţine sunt ideĭ revoluţionare. Articlul, cum veĭ vedea, este minunat şi poate folosi.

Ştirea inundaţiuneĭ este mare în toată ţara. Iniţiativa luată de *Romînul* la 12 Iunie într'un supliment, spre a face apel la ajutor pentru inundaţĭ, i-a înfuriat, căcĭ eĭ nu făcuseră nimic. Aŭ voit chiar să mă avertizeze, zicînd că era stat în stat. Domnul n'a dat nimic. Tocmaĭ în ziua în care a eşit Romînul cu 32,000 leĭ aĭ luĭ Ştirbeiŭ, a spus

şi Monitorul că domnul a dat 300 galb. Această lovire l'a înfuriat asemene şi se silesc s'o cîrpească.

Actorii aŭ dat o reprezentare, anunţînd că banii se vor da la comitetul nostru, (căcĭ aci se fură după obiceiŭ). Ministru, cum veĭ vedea în Rominul, a luat cîte-va loje, ş'apoĭ a oprit baniĭ şi a cerut oficial de la actorĭ să-ĭ dea şi pe ceilalţĭ banĭ tot luĭ, să-ĭ împartă el. Actoriĭ aŭ refuzat. Vezĭ dar că nicĭ caritatea publică n'o lasă liberă, şi aceasta cînd el n'a ştiut să iee iniţiativa; cînd pănă azĭ n'a *dat nicĭ o para*, şi cînd ştiĭ cum se speculă baniĭ ce întră în minele oficiale. Iţĭ alătur, ca să daĭ dovezĭ de speculă a unor asemenea banĭ, Monitorul, care publică azĭ o listă de subscriere pentru inundaţiĭ de an, din Moldova. Iţĭ alătur tot Monitorul, ca să vezĭ o nouă jăfuire. Acum adună banĭ ca să dee domnuluĭ caĭ şi tunurĭ. Ştiĭ jafurile, impunerile ce se fac în asemene subscrierĭ; nu ţi le maĭ descriŭ. Iţĭ atrag numaĭ atenţiunea asupra acestuĭ jaf ce se face cu subscrierĭ silite pentru tunurĭ şi acum pentru caĭ, medalie, sabie şi tot ce pofteştĭ; darurĭ numaĭ să fie şi jafurĭ. Pe copiiĭ din şcoală, 18, 19 anĭ, îĭ iea şi-ĭ pune în funcţiunĭ; a făcut un mare număr de secretarĭ la toate mănăstirile. Pe un june student l'a făcut bibliotecar în locul luĭ *Laurean*; iacă dovadă Monitorul. Chestiunea teatruluĭ cred că poate face efect acolo, adică să nu iee nicĭ o iniţiativă pentru inundaţĭ, nicĭ pănă azĭ să nu le dea nicĭ o para şi se ni se iea şi baniĭ noştri.

Pe Polonĭ îĭ goneşte mereŭ, cîte 2, 3, 5, ca să nu se bage de samă; nu-ĭ maĭ lasă să stee decît în Bucureştĭ; el le spune că aci n'aŭ ce mînca, că trebue să munciască; îĭ goneşte şi-ĭ trece în Bulgaria.

Lumea începe a se desamăgi văzînd atîta inacţiune, văzînd că aleargă la străinĭ şi că jafurile cresc. Toţĭ ceilalţĭ aŭ plecat; sunt singur; Mitică Ghika s'a întors, dar nu face nimic.

Vă îmbrăţişezĭ.

Ţi-am trimes prin Hallegrain 3900 francĭ; nu maĭ avem lescaie. N'aĭ putea izbuti cu foile d'acolo să facă o subscriere în favoarea inundaţilor şi s'o transmiţă la comitetul nostru?

IV

Bucureştĭ, 16 Iuliu, 1864.

Am primit, iubite şi stimabile frate, cele două din urmă epistole ce mi-aĭ trimis din London, din care cea de pe urmă era de la 3 Iulie, şi cealaltă, prin care îmĭ anunciaĭ că pleacă Carada. De la epistola No. 3 prin care ţi-am anunţat că ţi-am fost trimis aproape 6 miĭ francĭ, prin poliţă pe numele luĭ Hallegrain, nu ţi.am maĭ scris. S'anuncia aci zi cu zi, că va vorbi Monitorul, că se va schimba ministerul, ş'aşteptam ca să pot să'ţĭ spun ce s'a făcut. Crez că primeştĭ *Romînul*, căcĭ în el, cu toată ordonanţa, poţĭ găsi multe, s'înţelege aşa maĭ multe care să ţie locul uneĭ corespondenţe. Aci îţĭ voĭ vorbi numaĭ despre cele ce nu se vorbesc în ziar. Veĭ găsi asemene modificările publicate de monitor ale Statutuluĭ şi legeĭ electorale şi veĭ vedea, saŭ aĭ văzut că in adevăr sunt foarte micĭ şi maĭ mult aparente decît reale. Legea electorală a despărţit oraşele de sate, dar în aparenţă numaĭ. Alegerea a rămas în două grade şi se zice, că la 50 alegătorĭ se va numi un delegat; decĭ, Bucureştiĭ vor da 120 delegaţĭ saŭ alegătorĭ direcţĭ. Aĭ văzut însă că legea zice, că unde vor fi maĭ puţin de 100 alegătorĭ direcţĭ, până la îndeplinire, No. de 100, vor veni ceĭ din judeţ. Ast-feliŭ, dacă Bucureştiĭ daŭ 120, este invederat că maĭ toate cele-lalte oraşe vor da 20, 30 şi prin urmare majoritatea votanţilor va veni din judeţ, şi ast-fel expresiunea oraşelor ce voiaŭ la Stambul s'o libe-

reze, se anulează prin fapt. Nu uita apoĭ că delegaţiĭ s'aleg prin vot pe *faţă* ; nu uita că administraţia este a tot putinte asupra intereselor, asupra avereĭ oamenilor ; judecătoriĭ sunt numiţĭ şi scoşĭ după voie, şi veĭ demonstra până la evidenţă că camera este o deridere, este o manta ipocrită ca s'acopere infamiile ; voim maĭ bine infamia pe faţă.

Cu dreapta n'am rupt cu ceartă, dar am rupt în fapt ; nu sunt în stare să înţăleagă şi să facă nicĭ un sacrificiu. Era invederat şi li s'a demonstrat că n'au decit să adune 30,000 galbinĭ şi făceam ca voturile mincinoase din toate satele cu *da*, să fie adevărate cu *nu*. N'aŭ voit. Şi s'a demonstrat că trebuia acea sumă pentru propagandă din afară şi dinăuntru şi ţara în două lunĭ este liberă şi autonomă ; nu sunt în stare să dea banĭ ; ceĭ maĭ bogaţĭ daŭ 50. Napol. cel mult 200 galb. Ce să maĭ facă dar cu eĭ, şi ce poţĭ face cînd nu sunt parale, spre a circula înăuntru şi afară ?

Apropos de plebicist ! Nu uita să le arăţĭ un ce evident. La noĭ nu sunt nicĭ chiar şi şosele, şi cînd plouă, ştiĭ cît se lungesc distanţele ; nu uita că la 2—14 Maĭ eraŭ ploĭ necontenite, drumurile nepracticabile ; nu uita că săteniĭ nu eraŭ în sate, ci la muncă departată adesea. Decĭ, la 2 Maĭ s'a publicat plebicistul şi la 14 s'a închis votarea, adică subscrierea de da, saŭ ba, în registru şi în *alb*. Registru nu cuprindea nimic decît hîrtia albă. Cum dar a putut merge plebicistul în toate satele in curs de 8 zile, şi să aibă şi timp să citească toţĭ plebicistul şi să subscrie? Vezĭ că este peste putinţă ; şi de aceea nicĭ n'aŭ subscris ceĭ maĭ mulţĭ, ci aŭ fost subscrişĭ de subprefecţĭ, şi chiar celor care aŭ fost puşĭ a subscrie, registrul fiind alb, li s'a zis : «este pentru moşie, cine vra moşie, *da*, cine nu vrea, *ba*» şi aŭ văzut ordinul ministeruluĭ de la 2 Maiŭ să ares-

teze şi să dea sub judecată pe orĭ-cine va face propagandă; decĭ, a zice ba, a zice un cuvînt, propagandă, afacere criminala, conspiraţiune, etc., etc. Ţi-am spus că pe toţĭ Poloniĭ i-a găsit şi-ĭ goneşte. Aĭ văzut chiar în *Romînul*, că a arestat pe un Maghiar Frighiaş sub inculpare de complot, şi c'aŭ umblat să mă aresteze şi pe mine; aĭ văzut că m'a şi chemat procurorul şi ce am răspuns. Ascultă, Frighias a fost colonel în armata luĭ Garibaldi, a fost chiar la Aspromonte, şi Garibaldi i-a dat basmaua care i-a servit la întăiul pansament. El era p'aci spre lucrarea citor trele comitate unite: Maghiar, Polon, Italian. Inţăleg că nu făcea şi nu putea face o lucrare în ceea ce priveşte ţările noastre; dovadă că ceĭ care zic complot contra statuluĭ romîn şi n'aŭ arestat *un singur* Romîn. Frighiaş avea la el nu numaĭ o mulţime de corespondenţe italiene, maghiare şi polone, dar planul de lucrare şi de atac şi la Cadrilater, şi'n Ungaria şi'n Galicia, şi'n Polonia, *tot*, tot în sfîrşit. Guvernul a luat toate hîrtiile şi le-a comunicat Austrieĭ. Aceasta este de mare gravitate şi ţi-o asicur. Cu această ocaziune a arestat şi alţĭ Maghiarĭ şi maĭ cu samă Polonĭ; pe ceĭ maĭ mulţĭ însă îĭ găsesc mereŭ cu acest pretext. A arestat chiar pe Haret din Moldova. Poloniĭ în scurt sunt găsiţĭ şi persecutaţĭ ca în Galicia. Acum, aĭ înţăles, profit jafurile ca nicĭ odată. Nu uita afacerea Sutzu, *două* faple pozitive.

Librecht a voit să cumpere un loc ca să-şĭ facă casă. Acel loc era al unui om sarac care n'avea de cît locul acela cu o căsuţă de pe care lua vre-o 150 galbenĭ chirie. S'a dus la el un trimis şi i-a zis: vindeţĭ casa, în treĭ zile, saracu, şi cu preţ de 400 galb.? De nu veĭ vinde-o, în treĭ zile ţi se va dărîma, sub cuvînt cá cade şi periculează pe trecătorĭ. Peste treĭ zile l'a chemat poliţia şi l'a prevenit că'ĭ dărîmă casa. «Dar nu cade;—nimic; «dar nu pot da cu

400 galb.—A trimis la Căldurăşanĭ pe procuror sub cuvînt că stareţul are banĭ publicĭ furaţĭ. Acolo procurorul a pus la tortură pe un băiat ascultător al stareţuluĭ; l'a spînzurat cu capul în jos ca să spue unde stareţul a ascuns banii, etc., etc. Dar aŭ făcut maĭ mult, i-a băgat pe canalul urinator un lemn saŭ o andrea, am uitat, şi băiatul este greŭ bolnav. Aceasta a publicat-o chiar Buciumul şi guvernul s'a făcut că trimite o anchetă; voĭ să zic că a trimis cu ordin să nege. Dar iaca faptul oficial adeverit.

Vezĭ în *Romînul* după Tribuna spusa oficiarilor Catargi şi Dadu Filipescu, precum şi ale prefectuluĭ Sturza din Iaşĭ: vezĭ chiar respunsurile lor şi replica luĭ Ionescu. Este cea maĭ mare infamie; vezĭ că Catargiu scrie şi publică: «că militarul este sfînt şi civilul nu poate cuteza *nicĭ a rîdica ochiĭ asupra uniformeĭ*». Public acele scrisorĭ şi ele sunt de ajuns.

Calea politică pe care mergĭ este cea maĭ bună. Nu uita că Englejilor trebue să le vorbeştĭ *comerciŭ*, mine, pădurĭ, căĭ ferate, *petrol*, canalizările rîurilor; chiar în Bucureştĭ nivelarea uliţelor, pavarea, luminarea şi aducerea apeĭ în casă şi curţĭ, debuşeul cel maĭ mare al industrieĭ şi comerciuluĭ englez; Dunărea la dispoziţiunea comerciuluĭ şi industrieĭ al naţiuneĭ celeĭ libere, singurul interes mare al Romînilor şi material şi moral. Cea maĭ mare Californie, o Americă în Europa pentru industria şi comerciul englez. Toată lumea a înţeles-o, o cere. Noĭ ca deputaţĭ ne-am muncit ca să deschidem această cale. Ca membri la sfat, îndată ce am început să propagăm a da îndată oraşul acesta în întreprinderĭ pe 95 anĭ, ne-a casat etc. etc. Acuma, înţălegĭ, ştiĭ, şi nu fac de cît a-ţĭ aduce aminte. Indată ce într'un memoriŭ nu va fi cifre multe, Englejiĭ nu-l citesc, nu-l înţeleg, şi apoĭ este şi adevărat: bogăţiile sunt marĭ şi noĭ am voit să le dăm Englejilor (şi Francejilor). Noĭ

am fost, să le zicĭ, cu Franţa fiind că ea ne susţinea; şĭ Englitera pentru că nu ştiea, ne combătea. Dar suntem cu Englitera căcĭ ea este libertatea, ea este industria cea mare, şi perim din cauză că comorile noastre sunt îngropate etc. etc.

Propaganda Rusieĭ în tot Orientul noĭ nu o putem combate, căcĭ pe noĭ nu ne maĭ ascultă Serbiĭ, Bulgariĭ, căcí noĭ nu le aducem ombraje, ca Maghiariĭ şi Greciĭ. Spunele că din cauza popilor ura este mare între Serbĭ şi Greci şi că numaĭ noĭ o putem împăca; aceasta n'o fac, ba încă o împedică guvernele noastre. Spunele că Maghiariĭ nu vor putea nimic fără noĭ. Ura este seculară între eĭ şi Romînĭ şi reînoită cu sîngele de la 1848—49. Orbirea patimeĭ este mare; îndată dar ce se vor scula, se scoală în contra lor şi Romîniĭ, şi crez şi Serbiĭ şi Croaţiĭ, şi Austria triumfă lesne. Numaĭ drapelul romînesc de aci poate curma ura, căcĭ noĭ n'avem ură şi putem raţiona; numaĭ noĭ putem atrage pe Serbĭ etc. etc. Numaĭ noĭ putem face confederaţiunea; orĭ ce altă încercare este peire. Aceasta este un adevăr, o spuiŭ în cuget curat. Fă-l cunoscut, desvoltă-l, propagă-l şi în Francia şi în Englitera, cu variante după oamenĭ şi după naţiunea şi interesele la care te adresezĭ. *Times* scrie acum un an că se cază Austria şi să dea Dunărea pănă la Marea Neagră Maghiarilor, căcĭ eĭ vor deschide-o comerciuluĭ şi industrieĭ engleze. Nu se poate; Serbiĭ, Bulgariĭ, Montenegriniĭ tot ce este Slav şi Romîniĭ de peste Carpaţĭ sunt contra Maghiarilor, şi Austria triumfă îndată prin eĭ, ca şi la 1848—49. Numaĭ noĭ putem împăca totul, şi numaĭ zeŭ noĭ şi prin noĭ comerciul şi industria engleză (franceză) pot avea această Californie, aceste Indiĭ ale Europeĭ etc. etc. Cuza a trădat, cum ştiĭ acum treĭ anĭ, pe Italienĭ cu armele, i-a trădat acum pe toţĭ cu hîrtiile prinse la Frigbiaş; va promite totul tuturora şi va trăda tot.

Explică nemişcarea noastră din cauza temereĭ ce avurâm să avem de invaziune. Spune Englezilor că de ne sculam, ne-am temut c'o să zică că suntem Muscalĭ, cum a zis la 57, că de aceia voim unirea. Spune Francejilor oficialĭ că ne sculăm ; dar cum Napoleon a împins pe Cuza, ne-am temut să nu-ĭ displacem ; am preferat ruşinea numaĭ să-l lăsăm să vadă şi să se lumineze. Spune Francejilor celor-lalţĭ, că nu ne-am sculat fiind că sculările izolate aŭ stîns democraţia ; aşteptam semnalul ca să ne sculăm de odată cu popoarele din jur, căcĭ într'altfeliŭ am fi paralizat acţiunea lor. Spune tuturor că lumea este atît de înăsprită, în cît făcîndu-se o revoluţiune, nu putem garanta că nu va fi şi omorurĭ, şi ne-am temut să nu ne zică Druzĭ, Maroniţĭ, şi să se facă invaziune.

Spune Francejilor democraţĭ, cu toată delicateţa cuvenită. că dacă poporul francez, al Parisuluĭ, şi n'a înţeles la 2 Decembrie nu era sufragiul universal ce li se da etc. etc ; dacă poporul francez zicea ;—„Ce a făcut Napoleone? A resturnat camera. Eĭ bine: tot aşa am fi făcut şi noĭ, căcĭ Camera era reacţionară, etc. etc."—Cum să înţăleagă poporul romîn? Cum să înţăleagă al nostru că Camera, dacă n'a votat îndată legea rurală. este fiind că Cuza a chiemat pe capiĭ drepteĭ şi le-a zis să nu voteze, şi negocia cu eĭ. Ministerul? Cum să înţeleagă poporul nostru, că proiectul Cogălniceanuluĭ în chestiunea rurală este comunist, este proiectul Ţaruluĭ, este nepracticabil, şi dovadă că guvernul singur îl schimbă acuma? Poporul judecă după aparenţa faptelor. Spune apoĭ că poporul crede că Francia a îndemnat pe Cuza ; cum dar poporul să nu fie cel puţin indiferent? Destul că n'a votat şi este mult încă.

Aceste pentru astă-zĭ. Boieriĭ lipsesc *toţĭ*. Cînd vor veni voĭ maĭ încerca, dar nu cred să între pe calea mare. Sper însă să-ĭ fac să maĭ trimită ceva banĭ pentru presa

din afară. Mitică mi-a arătat unele din epistolele tale; dar pe la sfîrşit ne vedeam rar. Acum nu este aci. Sătenii sunt luaţĭ cu sila la lucru pe moşiile ce va guvernul şi le dă bilete de drumurĭ publice (sic).

Te îmbrăţişăm toţĭ.

V.

Bucureştĭ 10—22 Iuliŭ.

Iubite frate! Am primit maĭ alalta-ierĭ epistola ta cu sfenixul, (sic) dar nu mi-a folosit în nemic, căcĭ D. Ghica nu este aci; nu ştiŭ unde este; este la ţară şi chiar d'aş întreba, n'am cu ce mă duce la dînsul.

Acuma iaca ce s'a întîmplat erĭ: *Romînul* a fost supri mat prin decret. Insă arbitrariul a mers maĭ departe; a desfiinţat o societate *comercială* fondată prin toate formele; iaca fraza oficială;

„Asemenea şi societatea *anonimă*, *proprietară* acestuĭ ziar, încuviinţată în anul 1860 cu Inalta Ordonanţă Domnească sub No. 468, rămîne desfiinţată". Aşa dar, iaca proprietatea desfiinţată prin decret ceea ce aduce însamnată pagubă a unuĭ mare număr de acţionarĭ şi deplina mea ruină, care perz aci toată averea ce maĭ aveam şi care e în acţiunĭ.

Să reclamăm la Tribunalurĭ? Dar unde sunt tribunalurĭ care pot cuteza a da o sentinţă contra guvernuluĭ.

Spune aceasta în public şi pe cît veĭ putea maĭ mult, să se răspîndească şi să se defineze.

Eŭ frate nu maĭ am ce mînca ad literam. Aşa dar sunt silit să mă mut cu totul la Brăteanu, ca cel puţin să'mĭ dea el două odăĭ, de mîncare şi lemne. D'aceia nicĭ nu-ţĭ voiŭ maĭ putea scrie, căcĭ d'acolo nu pot şti maĭ nimic.

Nicĭ tu nu crez că veĭ maĭ putea sta, căcĭ numaĭ crez să ţi se maĭ trimită banĭ.

Te îmbrăţişez, frate, cu căldura dureriĭ ş'acelcĭ maĭ depline iubire şi stimă.

LXXVIII

Scrisoarea luĭ P. Rossetti Bălănescu din 10 Aprilie 1865 către domnitor.

Monseigneur,

Je m'empresse d'envoyer à Votre Altesse le mémoire sur les Capitulations et la Juridiction consulaire dans les Principautés. Nous avons travaillé tous ces jours derniers, Monsieur B. Boëresco et moi, mais le principal mérite revient à Mr. Boëresco. Je n'ai fait que l'aider autant que j'ai pu. Je regrette seulement qu'il se soit réservé la rédaction définitive; elle cloche un peu, comme français. La conclusion, ainsi que Votre Altesse pourra le voir, est un peu raide, mais la délicatesse m'a empéché de trop m'étendre avec mes remarques et de réclamer trop de changements. Du reste ce travail ne peut être définitif que lorsque Votre Altesse nous le rendra avec les observations qu'Elle aura jugées convenables. Comme oeuvre de fond ce travail me semble assez complet, ayant surtout égard au peu de temps dont nous avons disposé. Lorsque la dernière main sera mise à ce mémoire, ce sera le premier travail qui aura été fait sur cette matière. L'opinion de Monsieur Boëresco et la mienne aussi seraient, sauf avis contraire de Votre Altesse, de donner à ce mémoire toute la publicité possible; de l'envoyer à tous les journaux, aux ministres de tous les pays, et à toutes les personnes influentes dans la politique du jour. Je crois que les ambas-

sadeurs, auxquels il paraitrait que serait reservée la solution de cette question, seront très étonnés d'y trouver tant d'arguments irrécusables contre l'aplication des Capitulations dans les Principautés. J'ai attendu de finir ce travail, pour demander un congé à Votre Altesse. J'ai eu l'honneur de vous faire cette demande aujourd'hui même par télégraphe. Je ne serai absent que fort peu de jours, le temps de régler quelques affaires privées.

J'ai reçu, de Constantinople, copie de deux pièces assez intéressantes. Les Patriarches, par deux notes adressées à S. Alt. Aali Pacha, protestent contre le passage du Livre Jaune, dans lequel l'Empereur Napoléon parle de la sécularisation de nos biens de main-morte comme d'un fait admis en principe, non seulement par la France, mais aussi par presque toutes les Puissances. Ils déclarent ne plus vouloir se présenter à la commission. Par la seconde note, ils demandent que la Porte nous fasse restituer entre leurs mains les revenus de 62 et de 63. Votre Altesse doit déjà posséder ces notes, je les apporterai moi-même à Votre Altesse, lorsque j'aurai l'honneur de vous présenter mes respects à Rujinosa.

En fait de politique intérieure, je ne sais vraiment que dire à Votre Altesse. Du reste, Monseigneur, je sens que la confiance dont Votre Altesse a bien voulu m'honorer pendant quelque temps est de beaucoup diminuée. Je n'en accuse que moi-même, Monseigneur, et je n'ose même pas réclamer votre indulgence. Mais il arrive, dans la vie des hommes même les plus sceptiques et les plus calmes, des circonstances qui les forcent à faire ce qu'ils n'auraient jamais cru pouvoir faire et souvent même de commettre ces actions condamnables. Je sais que Votre Altesse a plus d'un reproche à me faire et comme service et autrement. Tout ce que je puis dire à Votre Altesse, c'est que quel-

les que soient les dispositions de Votre Altesse à mon égard ou quelles qu'elles puissent devenir, pour moi, Monseigneur, j'aurai toujours pour la personne de Votre Altesse le même dévouement et la même respectueuse amitié que je vous ai vouées. C'est désormais ma religion, je ne saurais jamais ni tromper ni changer. Je ne me permets pas de vous donner mon opinion sur les affaires présentes, quelque grave que me paraisse la situation; mais si Votre Altesse me demande mon opinion, je vous la dirai avec franchise et loyauté, au risque même de déplaire à Votre Altesse.

J'ai bien l'honneur, Monseigneur, d'être de Votre Altesse

le très humble et très soumis serviteur

Balanescu.

Bucarest 10 Avril 1865.

LXXIX

Scrisoarea luĭ Baligot din 12 (24) Aprilie 1865 către domnitor asupra legeĭ rurale.

Du Palais, le 12 (24) Avril 1865.

Mon Prince,

J'arrive de Slatina par Pitești.

Je crains bien que le gouvernement ne se renferme dans une sécurité très dangereuse, s'il croit qu'il suffit de quelques mots insérés au *Moniteur* d'hier, pour obtenir que le paysan se décide à labourer. J'ai vu, tout le long de la route, (dix postes), le lamentable spectacle de terres absolument incultes, sauf six ou sept champs, qui ne forment certainement pas cent pogones. Dans le district d'Olte, on a travaillé davantage: il résulte des renseignements que je me suis procuré de diverses sources, qu'il y a de 800 à 900

pogones de labourage. Quand à la récolte dernière, le blé a été rentré humide; pour le maïs, c'est pis encore; on compte 80 pour cent de grain avarié. C'est une fort triste perspective.

Ce qui est plus triste encore, c'est le parti pris des paysans de ne point travailler. Je me suis arrêté à plusieurs reprises; j'ai causé avec beaucoup de gens. Il résulte de toutes mes informations:

1. Que le partage n'a été effectué parque nulle part;

2. Que ce fait doit être attribué à plusieurs causes: d'abord, au manque des ingénieurs du gouvernement, les seuls que veulent les paysans (il n'y a qu'un ingénieur pour tout le district d'Olte); ensuite aux prétentions des paysans qui, généralement, trouvent que la loi leur a fait la part trop petite et qui, là où le partage devrait s'opérer degré à gré et là même où a passé un ingénieur du gouvernement, ne veulent point recevoir leur lot en bloc, d'un seul morceau, et exigent cent pogones ici, cent là bas, etc., quitte à partager plus tard entre eux, ce qui sera une autre difficulté.

A tous mes beaux raisonnements, j'ai eu peine à obtenir d'autre réponse que celle-ci: „Nous attendrons. Nous vivrons toujours bien jusqu'au printemps prochain".

Si je parlais de V. A. S., de son affection pour eux, des soins qu'Elle donnait à leurs intérêts, et aussi des engagements sacrés que le gouvernement avait pris en face des propriétaires a de la nécessité absolue de faire honneur à ces engagements, c'est à dire de payer les obligations rurales, tous chuchottaient, les plus malins se grattaient l'oreille et souriaient d'un air narquois, sans rien dire, mais qui exprimait clairement cette pensée que d'autres ont rendu en toutes lettres: „Bah! Est-ce que vous croyez que nous paierons jamais!"

S'adresse-t-on aux sous-préfets, ils disent qu'ils sont sans autorité; qu'ils ne peuvent faire rien de plus que de communiquer aux primaires les ordres de la préfecture, lesquels primaires ne leur répondent pas souvent.

S'adresse-t-on aux paysans, ils disent que l'institution des primaires est un fléau de plus; que les primaires sont d'accord avec les sous-préfets pour les piller; que leurs plaintes à la préfecture reviennent apostillées aux primaires par des sous-préfets, et qu'il y a maintenant deux bakchiches à donner au lieu d'un.

Je n'en finirai pas de raconter à V. A. S. ce que j'ai vu et entendu. Quand Mr. Bosiano croit, comme il le disait à un de mes amis la veille de mon départ, qu'on travaille partout et que les mauvaises langues exagèrent le mal, il se trompe fort. Le mal est grand, trés grand, et l'optimisme est certes un grand danger à cette heure.

Il appartient aux personnes que V. A. S. veut bien honorer de son amitié, de lui faire connaitre la vérité et elle la croira d'autant plus facilement qu'elle a pu voir de ses propres yeux. Je ne veux pas aller aussi loin que certaines personnes qui présagent de grands désordres, comme conséquence de la famine relative qui menace la Roumanie; mais, il est certain que si ces quinze derniers jours ne sont pas employés au labourage et aux semailles du maïs, c'est par dixaines de milions qu'il faudra compter les pertes du pays, et cela une année où les innondations ont causé déjà tant de désastres et où le déplorable budget et la déplorable réorganisation financière de M. Steege va nous amener, malgré l'emprunt, un déficit énorme.

Le Votre Altesse Sérénissime.

Le très humble, trés obèissant, et trés dévoué serviteur,

M. Baligot de Beyne.

LXXX

Scrisoarea luĭ Baligot din 13 Aprilie 1865 cătră Negri relativă la demersul colectiv al consulilor.

Monsieur,

Votre lettre du 21 Mars (12 Avril) m'entretient des diverses versions qui circulent à Constantinople, au sujet de la démarche collective faite le 19 (31) Mars auprès du Prince-Régnant par MM-les Agents et Consuls-généraux des Puissances garantes, démarche dont je vous ai déjà rendu compte dans tous ses détails par ma dépêche du 24 Mars (4 Avril).

Je regrette que les versions que vous me signalez ne soient point absolument conformes au récit que j'ai eu l'honneur de vous adresser; mais je suis autorisé à vous déclarer que ce récit rend exactement, complètement et presque littéralement ce qui s'est passé et ce qui a été dit à cette occasion.

Quant au rôle qu'on attribue à S. A. S. vis-à-vis de M. l'agent de France, les choses se sont passées tout autrement. M. Tillos a eu, en effet, l'honneur d'être reçu le lendemain, sur sa demande d'audience, par le Prince-Régnant, mais pour des affaires particulières. Il est vrai que, ces affaires une fois terminées, M. l'agent de France a porté assez naturellement l'entretien sur la démarche collective de la veille. Il est vrai encore que M. Tillos s'exprima de façon telle, que S. A. S. s'en étonna et lui demanda, s'il se rappelait clairement ce qui avait été dit la veille: ce à quoi M. l'agent répondit qu'il s'était placé un peu loin et qu'il était affecté d'une semi-surdité qui ne lui avait point permis peut-être de saisir bien exactement les paroles de S. A. S. Le Prince-Régnant s'offrit de les lui

répéter et M. l'agent accepta cette offre obligeante d'autant plus volontiers, dit-il, qu'il était chargé par ses collègues de rédiger un procès-verbal de la démarche collective faite auprès de S. A. S. La réponse du Prince-Régnant aux Agents fut donc répétée avec une exactitude incontestable. Vous en avez pour garant la merveilleuse mémoire de S. A. S., et le fait que cette réponse était préparée; ce qui ne vous étonnera point quand vous saurez que, grâce à d'obligeantes indiscrétions, toute la ville de Bucarest connaissait à l'avance le langage que devaient tenir et qu'ont tenu, en effet, MM. les Agents par l'organe de M. le baron Eder.

Vous vous rappelez, Monsieur, que j'avais déjà pris soin, dans ma depèche du 24 Mars (4 Avril), de vous prévenir contre les bruits fort contradictoires et inexacts qui circulaient dans le public au sujet de la démarche collective de MM. les Agents.

Veuillez agrèer, etc. etc.

LXXXI

O scrisoare a generaluluĭ Florescu din 6 (18) August 1865 cătră Baligot privitoare la răscoala din 3 Aug. 1865.

Bucureştĭ, 6 (18) August 1865.

Mon cher Monsieur Baligot de Beyne,

Vous avez, sans nul doute, déjà connaissance des événements du 3 (15) Août) courant.

Ces tristes événements ont été précédés de l'arrivée subite, à Bukarest, des Bratiano, des Golesco, etc., et je vous assure que ces Messieurs ne se sont pas génés le moins du monde pour préparer leur entreprise. Pendant toute une semaine, ils se sont réunis pour traiter la question qui les occupait. Dans leur nombreux conciliabules, ils médi-

taient tout simplement de renverser l'ordre des choses actuel. Mr. Bratiano poussa même l'audace et la sottise jusqu'à publier, dans *La Sentinelle*, l'article exhorbitant que vous devez connaître,—où tout en se défendant de toute idée de révolution, il avoue cependant que quelque chose se prépare, et prodigue à l'armée les allusions les plus perfides.

Dans la nuit du 2 au 3, la teneur de cette lettre, les nouvelles qui m'arrivaient, les réunions dont j'étais informé, me décidèrent à demander au Conseil un mandat d'arrêt contre Bratiano. Cette arrestation a été précédée d'un perquisition, dont nous ne savons pas les résultats, attendu que les procnreurs n'ont pas encore achevé le dépouillement des papiers saisis.

Le 3 (15), à 10 heures du matin, on vit se former sur divers points, devant le passage roumain, dans la rue qui conduit à la police, et principalement sur la place St. Antoine, où se trouve l'hotel de la municipalité, des groupes armés de bàtons, d'armes à feu, de pierres, etc. Mais, à la première apparition des pompiers et des gendarmes envoyés par la police, ces divers groupes se fondirent en un seul, autour de la municipalité.

Ainsi réunis, leur première pensée, leur premier acte fut de saccager la mairie; tout y fut mis au pillage, et l'émeute grossissant refoulait peu à peu les petits postes de gendarmes qu'on avait mis en observation.

Cependant, au 1-er signal, toute la garnison se massait sur toute l'étendue qui sépare le Ministère de la guerre de l'épiscopie de Rîmnik; en moins d'une demi-heure, tout le monde fut à son poste. La force armée occupait toutes les rues aboutissant aux places envahies par les insurgés; et bientôt, à la suite d'un vigoureux mouvement de con-

centration, la troupe refoula sur un seul point, sur la piatza-mare, l'insurrection fout entière.

Cela fait, le chef de la police, accompagné du commandant de place, s'avança vers les insurgés et fit les trois sommations voulues par la loi, chacune suivie d'un roulement de tambour. Les sommations n'eurent aucun effet; l'émeute persista ; et la troupe reçut l'ordre d'avancer. A ce moment, elle se vit assaillie par une grèle de pierres mêlée de coups de pistolets. D'abord, elle ne répondit qu'en lâchant en l'air de coups de feu; mais loin d'en être intimidée, l'émeute répondait par une attaque plus violente, si bien qu'il fallut en venir à lui adresser de véritables coups de fusil et à la repousser par des charges de cavalerie. Ce genre d'escarmouches se répéta pendant trois heures sur différents points, jusqu'à ce que les insurgés fussent réduits à se retrancher derrière des murailles. On les vit alors se réfugier dans les maisons situées à l'entrée de la grande place, au coin de la rue du Beylic, d'où ils lançaient encore à la troupe des pierres et des coups de fusil, par les fenêtres. Force fut de les déloger;—on brisa les portes à coups de canon; la troupe s'élança dans les maisons et triompha de toute résistance. Je doit ajouter à sa louange, qu'elle déploya, en cette occasion, une modération rare, et que, contrairement à ce qui a lieu partout, en pareille circonstance, elle fit beaucoup plus de prisonniers que de blessés.

Il n'y a qu'une opinion sur l'admirable générosité des soldats roumains envers les insurgés, qui cependant ne les avaient pas épargnés.

Ainsi se termina cette echauffourée qui nous a blessé neuf soldats et un officier—celui-ci grièvement, d'un coup de pierre à la figure.

Du côté des insurgés, on compte 7 morts et une trentaine de blessés.

Dans le premier moment, nous avons eu 150 prisonniers. Le triage fait par les procureurs a réduit ce nombre à une centaine, dont les principaux sont I. Bratiano, Rossetaki, Carada, Aimé Martin (Golesco-le-blanc), serurier et autres qui ne valent pas la peine d'être nommés.

En cette occasion grave, la troupe qui n'avait pas eu encore occasion de se signaler, et qui, dans l'opinion affichée par ces messieurs, devait fléchir devant eux, a fait preuve d'une énergie patriotique et d'un élan qui, en leur montrant combien ils se trompaient à son égard, a du les corriger pour long temps. Cet élan du reste, était fort naturel; il puisait une énergie particulière, d'abord dans le sentiment du devoir, et eusuite dans le désir de mettre fin, une bonne fois, aux consignes continuelles qui avaient lieu depuis cinq ans.

Par mesure de précaution, les troupes bivouaquèrent, pendant la nuit du 3 au 4, sur les différentes places où elles se trouvaient concentrées. Dans la journée du 4, la tranquillité étant partout rétablie, elles rentrèrent dans leurs quartiers.

Les proclamations ci-jointes ont rassuré le public et les affaires ont repris partout leur cours ordinaire. Par suite de sérieuses précautions, la ville s'est trouvée, dés le 4, munie de tous ses approvisionnements ; il ne restait pas de traces des troubles de la veille.

Le Conseil des Ministres d'était mis en devoir de transmettre à S. A. S. Le Prince-Régnant, l'exposé des faits ; la réponse du Prince ne se fit pas attendre. S. A. S. transmit l'ordre de remercier de sa part, à la troupe; ses remerciments, dans les termes de la proclamation ci pointe, No. 3.

De son côté, S. A. S. Madame la Princesse Régnante, inspirée comme toujours par son inépuisable bonté, s'était hatée de recommander au gouvernement d'avoir les mêmes égards pour les blessés des deux camps.

Dans la journée du 3, les agents et consuls généraux s'étaient rendus près du gouvernement réuni au Ministère de la guerre, et s'étaient retirés, rassurés par les explications qui leur furent données, comme par les mesures de précaution dont-ils furent témoins.

Selon toute apparence, ce mouvement avait été concerté de longue main, et préparé par des influeuces occultes mais très considérables. Vous en jugerez par les incidents suivants.

D'abord, tandis que les conspirateurs s'organisaient à Bukarest, leurs tristes représentants à Craïova et à Jassy s'efforçaient, sans feinte, de recruter des partisans et, ce qui est plus significatif. des lettres de Vienne annonçaient dès le 31/9 Août (sic), comme en voie d'exécution, le mouvement insurectionnel qui ne s'est prononcé que le 3 (15). Et troisièmement, ce qui ne peut laisser aucun doute, c'est que dans la journée du 5 Août, la poste autrichienne répandait à profusion, dans notre capitale, un journal incendiaire, la *Cloche* (*Clopotul*), formulant contre le Prince Régnant les plus abominables calomnies et cajolant l'armée qu'il appelait à la révolte. Ce journal, dont je vous envoie ci-joint un exemplaire, fut ainsi répandu sous enveloppe et sous forme de lettres. Il avait été imprimé à Lausanne; l'enveloppe portait les timbres de Lauzanne, de Vienne et de Bukarest. Il est arrivé deux jours trop tard, ou l'insurrection a éclaté deux jours avant la date fixée. Notez qu'il anonnce la prétention de paraître tous les Dimanches, dans toutes les villes de la Roumanie.

En cette affaire, la question postale n'étant pas encore

résolue, je ne pouvais que prémunir le public contre cette infâme publication et contre ces odieuses machinations venues de l'étranger. C'est ce que j'ai fait par ma proclamation ci-jointe, No. 5. Et, pour l'avenir, ne pouvant que faiblement empêcher la distribution de ces lettres-pamphlets à Bukarest, je prends du moins les mesures nécessaires pour en arrêter la distribution dans les districts, et surtout pour enlever la question de la poste autrichienne.

Vous devez déjà savoir que S. A. S., avertie de ces déplorables évènements, s'est aussitot décidée à interrompre sa cure et à revenir à Bukarest. Nous n'avons pas de nouvelles positives sur le jour de son arrivée, mais nous espérons qu'Elle pourra se retrouver parmi nous, Dimanche prochain, 8 (20).

Parmi les arrêtés les plus importants du Conseil, figure l'établissement d'une direction de la Presse, au Ministère de l'intérieur; comme aussi du *Moniteur officiel*; d'un autre côté d'importantes modifications seront apportées a l'organisation des travaux publics jusqu'ici très défectueuse.

Je termine en vous annonçant que, de tous les points du pays, le gouvernement reçoit des adresses de félicitations, au sujet du prompt rétablissement de l'ordre public et toutes se prononcent énergiquement contre les meneurs de l'agitation.

Mes amitiés, je vous prie, à Monsieur et à Madame Alexandri, et n'allez pas m'oublier auprès de Monsieur le Dr. Yvan, dont les excellents procédés m'ont prouvé tout l'attachement qu'il nous porte et tout l'intérêt dont il est animé pour notre pays.

Agreez, Mon cher Monsieur Baligot de Beyne, l'assurance de mon sincère attachement.

Floresco.

LXXXII

Scrisoarea mareluĭ vizir din 2 (14) Sept. 1865 cătră domnitor.

Mon Prince,

«J'ai eu l'honneur de faire connaître télégraphiquement à V. A. avec quel regret nous avions appris les derniers événements de Bucarest.

Les détails qui nous sont parvenus ultérieurement n'ont pas été malheureusement de nature à dissiper toute notre inquiétude. Selon ces détails, le mouvement populaire qui vient de désoler la capitale des Principautés, ne serait que l'expression brutale d'un mécontentement général dont nous ignorons les vrais mutifs. Si ces informations sont tant soit peu fondées, si réellement des causes de légitimes plaintes existent, V. A. ne saurait trop se hâter de prendre les mesures nécessaires pour satisfaire, dans les limites de la légalité et de l'équité, les griefs de la nation Moldo-Valaque en ce qu'ils peuvent avoir de raisonnable et de juste.

V. A. est trop éclairee pour que j'ai besoin de lui faire observer que le monde civilisé a les yeux fixés sur ses actes. Ni S. M. I. le Sultan ni Ses Augustes Alliés ne peuvent voir avec indifférence que la force matérielle devienne le seul moyen d'apaisement.

Nous sommes persuadés. Mon Prince, qu'à Son retour à Bucarest, V. A. aura agi dans cet ordre d'idées et que, tout en infligeant aux perturbateurs de l'ordre public la punition qu'ils ont méritée, Elle n'aura, certes, pas manqué de rendre les efforts séditieux de ces perturbateurs désormais infructueux auprès des populations, par l'adoption de mesures propres à extirper tout germe de désaffection publique.

Je soumets ces apréciations franches et loyales à l'appréciation de V. A. Je suis convaincu d'avance, Mon Prince, que vous les prendrez comme venant de la part d'un Gouvernement dont le plus grand intérêt est de voir régner dans les Principautés-Unies une profonde tranquillité et de pouvoir constater le progrés de leur prospérité morale et matérielle sous la sage administration de Votre Altesse.

(signé) **Fuad.**

LXXXIII

Răspunsul domnitoruluĭ din 29 Oct. (10 Noemv.) 1865 la scrisoarea mareluĭ vizir.

„Altesse,

J'ai reçu avec une surprise que je ne puis dissimuler la lettre que Vous m'avez adressée au sujet des événements du 3 (15) Août dernier.

Votre Altesse a cru devoir me rappeler, tout d'abord, un télégramme qu'Elle m'a envoyé à Ems et que j'ai reçu à Vienne, c'est-à-dire lorsque je retournais déjà dans les Principautés-Unies. Quel que fût le but de V. A. en rémémorant cette dépêche, je m'attendais à trouver dans sa lettre une de ces communications intimes, un de ces échanges d'idées que j'ai toujours acceptées comme indispensables à nos bons rapports et qui doivent toujours être inspirées par ces sentiments de franchise et de loyauté que V. A. invoque en cette circonstance. Malheureusement, Altesse, le caractêre de vos communications a été compromis par la publicité donnée à Votre lettre, avant même qu'elle ne fût parvenue dans mes mains; et c'est là un fait qui ne pourrait s'expliquer par une indiscrétion, puisque ce document vient d'être reproduit par le Journal de

Constantinople, organe officiel de la S. Porte. Je ne puis que déplorer cette publicitè au moins inopportune.

Toutefois, je viens répondre à V. A. et je l'aurais certainement fait plutôt, si l'état de ma santé me l'eût permis. Je me propose d'examiner avec vous, Altesse, s'il y avait lieu de m'adresser cette lettre qui nous occupe, et si cette démarche était de nature à atteindre le seul but que la S. Porte ait pu se proposer, c'est-à-dire à soutenir l'action d'un gouvernement régulier et à maintenir intacts les principes d'autorité, dont le respect n'importe pas moins à la sécurité de l'Empire Ottoman qu'à la tranquillité do la Roumanie.

„V. A. été l'un des signataires de l'acte international du Août 1858; ele a joué un rôle considérable et très actif dans la conférence de Paris et elle a toujours veillé strictement au respect d'une oeuvre qui est, en grande partie, la sienne, et dont les stipulations doivent toujours être présentes à sa mémoire. Je me vois cependant forcé de rappeler ici que les Principautés-Unies, aux termes de la Convention, s'administrent librement et en dehors de toute ingérence de la S. Porte; et que, si l'Auguste Cour Suzeraine a le droit de provoquer des mesures d'ordre public en Roumanie, il faut d'abord que l'ordre ait été compromis, et, en second lieu, qu'il y ait eu entente de la S. Porte avec les Cours Garantes. Or, d'une part, si l'on veut voir les choses telles qu'elles sont, les juger d'un oeil sérieux et impartial, personne ne peut dire que l'ordre public ait été compromis par une échauffourée qui a eu pour prétexte des mesures d'hygiéne analogues à celles qui ont été prises à Constantinople lors de l'apparition du choléra, et, d'autre part, il n'est pas à ma connaissance qu'une entente internationale se soit établie sur cette question.

Ceci posé, je cherche en vain quels doivent être le motif et le but de la lettre de V. A.

Que les événements du 3 (15) Août aient inspiré de vives inquiétudes au Gouvernement Impérial, je m'en étonne; je pourrais peut-être le comprendre, si la dépêche qui a fait connaître à Constantinople les actes de quelques séditieux, n'avait annoncé, en même temps, la répression complète de cette tentative de désordre. Mais ce que je ne puis m'expliquer, c'est que les inquiétudes de V. A. ne lui aient inspiré q'un blâme pour mon Gouvernement et pour les mesures rigoureuses qui ont sauvegardé la tranquillité publique.

A coup sûr, Altesse, votre perspicacité si éprouvée a été mise, cette fois, en défaut. Imparfaitement renseigné sur les faits, privé de tout moyen direct d'information, vous avez tenu, de bonne foi, je n'en puis pas douter, un langage qui engendrerait, si je n'y veillais, des difficultés que vous n'avez pas soupçonnées; car votre lettre pourait certainement être interprétée par les intéressés comme un véritable encouragement. Et en effet, on serait porté à croire, d'après les dires de V. A., que les événements du 3 (15) Août ont eu une importance politique réelle; ce n'est plus, à ses yeux, une échauffourée; c'est une révolution, c'est toute la Roumanie soulevée contre mon Gouvernement, c'est „l'expression brutale d'un mécontentement général!" Je ne saurais admettre qu'on pût tirer d'aussi fâcheuses conséquences d'un incident local qui se produit partout, qui se produisait récemment, par des causes aussi futiles, à Munich, à Barcelonne, ce qui ne prouve absolument rien contre les Gouvernement de Bavière et d'Espagne. Je conteste donc formellement que les désordres du 3 (15) Août aient eu le caractére général que V. A. croit devoir leur attribuer. L'attitude des habitants de la capitale, pen

dant cette journée, les témoignages recueillis sur tous les points du territoire, attestent, au contraire, que le peuple roumain repousse avec indignation et énergie toute tentative contre les institutions du Pays. Ces manifestations éclatantes seront accueillies avec satisfaction par V. A., je n'en doute pas; car elles dissiperont ses inquiétudes et elles combleront ses voeux, en lui portant l'assurance qu'aucun „germe de désaffection publique" n'existe dans l'esprit de nos intelligentes populations.

Ce n'est pas sans regret que je me vois ainsi forcé de démontrer à V. A. qu'elle a été trompée sur le caractère et la gravité des évènements du 3 (15) Août, et qu'elle a accepté de trop bonne foi des erreurs dont il lui eût été facile de se défendre. A quelles sources V. A. s'est-elle inspirée? Je l'ignore; mais il est certain qu'elle n'a demandé aucune information à mon Gouvernement, qu'elle a été mal renseignée sur le principe de la sédition et qu'elle a complétement ignoré que cet incident allait être exploité, si l'autorité avait faibli, par tout ce qui est hostile à l'ordre de choses que la Convention a institué. Je ne saurais m'expliquer autrement que V. A. ait été amenée à juger, avec une si grande précipitation, des événements qu'elle ne pouvait apprécier, puisque, de son propre aveu, elle n'en connaissait point les causes, et à jeter, sans un plus ample examen, la désapprobation sur un Gouvernement dont la S. Porte a souvent et hautement loué les efforts, les tendances et le progrès.

N'ai-je donc pas le droit de m'étonner que V. A. n'ait eu que des paroles sévères pour les autorités qui ont su maintenir l'ordre public? J'aurais mieux compris que V. A. se félicitât d'un acte de vigneur, dont les Puissances garantes et surtout la S. Porte peuvent apprécier les heureuses conséquences, au point de vue de maintien de la

tranquillité générale en Orient. D'ailleurs, Altesse, vous n'aurez certainement pas oublié que dans ces dernières années, la sollicitude du Gouvernement Impérial s'est toujours exercée dans une voie complètement opposée à celle que vous semblez vouloir suivre aujourd'hui. Combien de fois la S. Porte, sur les craintes les plus légrères, pour un discours imprudent de tel ou tel député, par exemple, ne s'est-elle pas plainte, et par l'organe de V. A. elle-même, que mon Gouvernement tolérât les turbulentes agitations de l'ancienne Chambre et les intrigues de certains hommes qui obéissaient à des influences pernicieuses? Et quand des idées subversives étaient hautement prêchées comme une excitation aux désordres qui éclataient le lendemain, V. A. s'étonne que mon Gouvernement ait réprimé, par la force, de si dangereuses tentatives!

Fallait-il donc, ce jour là, laisser le champ libre aux émeutiers? Et, à supposer que mon Gouvernement n'eût pas fait son devoir, qui se serait chargé de rétablir l'ordre, alors vraiment compromis? La S. Porte, sans doute, de concert avec les Puissances Garantes? Dieu garde la S. Porte, Altesse, de subir cette nécessité, et de se laisser entraîner dans des complications dont les conséquences échappent à toute prévision humaine.

Je veux à cette occasion, me faire un devoir de rappeler à V. A. ce que j'ai eu le plaisir de dire à tous les hauts fonctionnaires Ottomans, lors de mes deux voyages à Constantinople sur la nécessité d'une entente intime et sincère entre la S. Porte et mon Gouvernement: „Voyez d'un oeil satisfait, leur disais-je, les évènements et les actes qui peuvent augmenter la prospérité de la Roumanie. Relever les Roumains, consolider leurs instititutions, encourager le développement de leurs forces, diriger leurs aspirations, maintenir leurs priviléges, leurs immunités,

faire respecter leurs droits pour qu'ils sachent mieux respecter les droits des autres, c'est travailler aussi bien dans l'intérêt de l'Empire Ottoman que dans l'intérêt de la Roumanie elle-même; c'est donner, tout à la fois, à la Roumanie, des garanties sérieuses pour son repos et sa prospérité, et à l'Empire Ottoman, des garanties non moins sérieuses pour sa sécurité et sa puissance. Avec des princes dont la S. Porte ne savait pas toujours ménager les droits ni la dignité, Bucarest et Jassy devaient fatalement chercer leur appui dans des influences extérieures. Il n'est pas besoin de rappeler quels ont été pendant longtemps les résultats de cette politique. Mais avec un prince qui entend que la Roumanie jouisse complétement des droits d'autonomie et d'indépendance intérieure, acquis ab antiquo au pays, droits reconnus et consacrés par le Traité de Paris et par la Convention, et qui peut respecter, comme il l'a proclamé et prouvé en toute circonstance, des liens également profitables à l'Empire Ottoman et aux Principautés-Unies; avec un prince qui sera certain de trouver à Constantinople les égards dus au pays qu'il représente et aussi les égards dus à sa position personnelle, la S. Portă pourra toujours compţer sur la Roumanie, et jamais aucun danger ne lui viendra du coté des Roumains. Telle a été jadis, disais-je encore, la politique traditionnelle du Divan. Que le Gouvernement Impérial veuille bien porter ses regards dans le passé et se rappeler quelles furent les relations de la S. Porte avec les premiers princes Roumains qui ont recherché la garantie de sa suzeraineté; il puisera de grands enseignements dans la sage et clairvoyante politique des glorieux Sultans de XV-e et XVI-e siécles; il comprendra combien alors l'existence de la Moldavie et de la Valachie, comme Etats, était jugée précieuse pour l'Empire Ottoman, et pourquoi les Sultans Bajazet I,

Mohammed II, Sélim I et Suleyman II, loin d'assimiler les Principautés à leurs autres possessions, loin d'étouffer une nationalité qui était à la discrétion de leurs armes puissantes, ont voulu, au contraire, s'en faire un rempart, respecter leur indépendance intérieure et assurer fortement l'autonomie et les privilèges du peuple Roumain.

Aujourd'hui, Altesse, je vous tiendrai absolument le même langage. La situation réciproque de l'Empire Ottoman et des Principautés-Unies n'a pas changé : leur situation commune vis-à-vis de l'extérieur est la même ; leurs intérêts sons aussi intimement unis que dans le passé. Selon moi, tout désordre qui menace la tranquillité publique en Roumanie, tout danger qui menacerait notre sol et notre autonomie, sont également des menaces pour l'Empire Ottoman. Et c'est pourquoi je n'aurai jamais la faiblesse condamnable de laisser à la S. Porte le soin de prendre, en pareil cas, les mesures concertées que la Convention lui impose. Je comprends plus hautement et plus dignement mes devoirs.

Et, pour parler une dernière fois de la triste journée du 3 (15) Août, félicitons nous donc ensemble de ce que le désordre ait été promptement réprimé. Je gémis, autant que personne, des rigneurs qu'il a fallu déployer, et m'élevant, avec V, A. vers les domaines de la philosophie, je souhaite, moi aussi, que la force ne devienne pas le seul moyen d'apaisement dans ce monde : et cependant, je n'hésite pas à vous déclarer que, toutes les fois qu'un fait se posera devant moi comme se sont posés les événements du 3 (15) Août, c'est-à-dire, toutes les fois que des menées subversives mettront en péril les institutions du pays, je saurai répondre à la confiance du peuple roumain et à ses désirs, en maintenant énergiquement l'ordre public ; toutes les fois que la tranquillité de la Roumanie sera

compromise, de quelque part que vienne le danger, je ne consulterai que mon devoir, mes droits et nos intérêts communs. J'aime trop mon pays, je comprends trop bien la valeur de nos liens avec la S. Porte et ses légitimes préoccupations, pour jamais les sacrifier à la crainte d'une responsabilité que je saurai toujours accepter, si lourde qu'elle puisse être. V. A. elle-même a pu se convaincre plus d'une fois, dans sa longue carrière, que la raison politique a des exigences terribles et qu'il est des heures où le devoir s'impose inexorablement aux esprits les plus portés à la mansuétude.

En terminant, Altesse, je vous exprime mes regrets très-profonds d'un incident qui n'altérera point, je l'espère des rapports personnels, à la conservation desquels j'ai mis tous mes soins. Votre Altesse reviendra bientôt, je n'en doute pas, à des appréciations plus exactes sur la situation du Principautés-Unies; j'en ai pour garants sa haute intelligence et la sollicitude, dont tout loyal exécuteur des volontés de S. M. I. doit-être animé envers les Roumains.

Quant à moi, Altesse, les intérêts de mon Pays ont toujours été et seront toujours les seuls mobiles de mes actes, et ces intérêts sont, à mes yeux, inséparables de ceux de l'Empire Ottoman. C'est vous dire que, pénétré de mes devoirs, comme Prince et comme Roumain, je ferai tous mes efforts pour entretenir, avec la S. Porte, ces relations intimes dont les avantages réciproques frappaient si vivement l'an dernier l'esprit eclairé de V. A. Puissent ces heures de confiance revenir ! Le Gouvernement de la S. Porte me trouvera toujours animé des mêmes sentiments qui m'ont valu des témoignages si éclatants de la bienveillance particulière de S. M. I. le Sultan Notre Auguste Suzerain, et de Sa vive sollicitude pour la Roumanie.

«Recevez, Altesse, l'assurance de ma très haute considération.

(signé) **Alexandre Jean.**

LXXXIV—CIV

20 de depeşĭ din cele 114 conţinute în colecţia documentelor, prin care domnitorul este felicitat pentru scrisoarea către Fuad paşa (27 Noemvrie—2 Decem. 1865).

1

Dorohoĭ, 27 Noemvrie.

Prea Inălţate Doamne,

Demnele şi puternicele cuvinte în răspunsul Măriei Tale către Marele Vizir a făcut sâ resune în inimile noastre simţimintele, dorinţele ce a condus la îndoita alegere a Măriei Tale. Strigăm să trăiască România, să trăiască autonomia. Dumnezeŭ să proteagă zilele Măriei Tale ca să domniţĭ, pentru prosperitatea Românieĭ, anĭ îndelungaţĭ.

Pentru Corpul medical judeţuluĭ Dorohoĭ,

Dr. Chernbah.

2

Botoşanĭ, 27 Noemvrie.

Prea Inălţatuluĭ Domn Stăpînitor, Bucureştĭ,

Corpul Justiţieĭ Districtuluĭ Botoşanĭ văzind respunsul Măriei Tale publicat prin Monitorul No. 237, adresat Mareluĭ Vizir a Imperiuluĭ Ottoman, plin de entusiasmu, vine prin aceasta a depune la picioarele Tronuluĭ Măriei Tale a Sa eternă recunoştinţă, pentru dignitatea cu care Măria Ta susţineţĭ dreptul autonomieĭ ţăreĭ şi care cu drept cuvînt vă atrage gloriosul numele de reformatorul Românieĭ.

N. Varnav, D. Soroceanu, B. Ioan Procuror, G. Savescu substitut, T. Costinescu, Dariu Pilat, N. Vasiliu; grefier, Climescu.

3

Craiova 27 Noemvrie.

Prea Inălţate Doamne,

Subsemnaţiĭ ca cetăţenĭ şi magistraţĭ, depunem la picioarele Tronuluĭ Măriei Voastre respectuoasele noastre felicicităŕĭ pentru Măreţul Act apărut în Monitorul No. 247, care susţineţĭ cu atîta dignitate drepturile şi instituţiunile ţăreĭ noastre, demn de un succesore al bravilor noştri strămoşĭ. Dea Domnul a vă dărui anĭ îndelungaţĭ, spre a ajunge la realizarea dorinţelor poporuluĭ Romîn, personificate în Măria Voastră.

Tribunal Doljiŭ ; prim Preşedintele N. P. Savapulo.

Preşedinte de secţiune C. Zaman, St. Roteseŭ, membri Kinez, G. Sergian, I. Constandinescu, George A. Calangiu, Const. Bengescu, M. Emilescu, Petre Stefănescu, George N. Terpu, G. Petrescu, D. Măinescu, Const. Ion Popescu : procurorĭ de secţiune Al. Economu, Ch. Economu, Gr. Vorvoreanu ; grefierĭ Ilie Crăpătureanu, Sterie, Ionescu.

4

Dorohoĭ 27 Noemvrie.

Prea Inalţate Doamne,

Subsemnaţiĭ funcţionarĭ aĭ staţieĭ telegrafo-postale Dorohoĭ, urăm pe Măria Ta pentru răspunsul Măriei Tale, la epistola Viziruluĭ Porţeĭ, prin care aţĭ susţinut demnitatea Ţăreĭ şi aţĭ exprimat sentimentele şi ideile pentru cele simţite de toţĭ Romîniĭ. Măria Ta aţĭ constatat şi acum că Romîniĭ la 59 prin îndoita alegere a Măriei Tale nu s'aŭ înşalat. Să Trăeştĭ Măria Ta! Să domneştĭ mult pe tronul Romănieĭ ! Trăiască Romănia! Trăiască Salvatorul eĭ !

I. Chernbach, cu 2 iscăliturĭ.

5

Piteştĭ, 27 Noemvrie.

Prea Inălţate Doamne, Buc.

Funcţionariĭ civilĭ şi militarĭ din judeţul Argeşul, profund mişcaţĭ de patrioticele sentimente a le Inălţimeĭ Voastre, cu care aţĭ susţinut demnitatea ţăreĭ, prin ideile exprimate în epistola adresată Alteţei Sale Viziruluĭ Inalteĭ Porţĭ, vin respectuos a vă depune şi cu această ocaziune eterna lor recunoştinţă, simţindu-se fericiţĭ, că România prin îndoita alegere, făcută în persoana Măriеĭ Voastre, a ştiut a chema pe adevăratul eĭ apărător. Trăiască România! Să trăeştĭ Măria Ta anĭ mulţĭ, pentru prosperarea ţăreĭ.

Prefect D. Chiriţescu, inspector colonel Antoniu, preşed. Trib. N. Viforeanu, director Prefectureĭ C. Manolescu, membriĭ Trib. N. Ballotă, D. Radovicĭ, căpitaniĭ Ialomiţeanu, Dragodănesçu, locot. T. Nicolaŭ, sub-locot. Mihalesco, grefier I. Nicolesco, M. I. Vasilescu, N. H. Nicolesco, raportor D. Marinescu, N. Nanoescu, C. N. Zavoianu, Mihail Albescu, A. Răcianu, T. Tigveanu, Mih. Anastasi, S. Protopopescu, casier N. Alexandrescu, N. Vasilescu, sub-locot. P. Mihalescu, R. D. Nicolesco, R. Protopopescu, D. Anagnosti, A. Repezeanu, M. Niţulescu, G. Penescu, I. I. Brătianu, I. Opritescu, G. Micescu, N. Zmeureanu, Tache Marinescu, Nae Popescu, D. Kilescu, A. Minuceanu, poliţaĭ oraşuluĭ Piteştĭ Al. Niculescu, secretar Scarlat Mavroglu, D. I. Manovicĭ inginer C. Dimitrescu, Costache Cutcudache, Dimo, Foulquier, şef telegrafo-postal, Langa Off, Mateescu, Dimitrescu, Niţulescu, Selten.

6

Piteştĭ 27 Noemvrie.

Prea Inalţate Doamne,

Sunt multe acte marĭ şi naţionale care dovedesc bisericeĭ şi ţăreĭ, suveranitatea şi mărirea ce aţĭ dat, dar maĭ de netăgăduit cele două acte, către patriarhul Constantinopoleĭ şi marele Vizir al Inalteĭ Porţĭ, dovedesc încre-

derea bisericeĭ romîne de îndoita alegere a anuluĭ 1859 în persoana Mărieĭ Voastre. De aceea noĭ preoţiĭ judeţuluĭ Argeş zicem să Trăiască România Unită! Trăiască alesul eĭ Alexandru Ioan I.

Protopopu N. Constandinescu, protopopu Constantin, rezorul eparhieĭ G. Economu, preot Pandele Duhovnic, preotu Ioan Păunescu, preotul Dimitrie proestosu, Alexandru Doniciĭ, pr. Nica Duhovnico, protopopu Ioan Caprescu, preoţiĭ Ioan Penescu, Mateĭ Duhovnic, Nicolaĭ, Stan Schmite, Nae Mateescu. Niţă Grajdan, Stan Duhovnicu, Ioan Vişan, Mateĭ Ionescu. Urmează iscăliturile a 174 preoţĭ.

7

Vălcea 29 Noemvrie.

D. Preşed. al Consiliuluĭ de Minişţri, Buc.

Sub-scrisul are onoare a vă ruga, în numele Consiliuluĭ Judeţian de Vălcea, a prezenta M. Sale Domnitoruluĭ anexatul Act de recunoştinţă pentru răspunsul ce s'a văzut în Monitorul No. 247 că s'a dat Alteţeĭ Sale Fuad Paşa.

Preşed. **C. I. Lahovari.**

8

R.-Vălcea, 30 Noemvrie.

D. Ministru Preşedinte, Bucur.

Sub-semnaţiĭ funcţionarĭ judecătoreştĭ şi corpul advocaţilor din districtul Vâlcea, văzînd marele Act al Măriеĭ Sale domnitoruluĭ din 29 Octomvrie adresat Alteţeĭ Sale Viziruluĭ Inalteĭ Porţĭ, venim prin D-voastră a aduce respectuoase felicitaţiunĭ alesuluĭ Naţiuneĭ, pentru demnitatea cu care a apărat independenţa naţională, menţinînd vechile tractate dintre Ţară şi Inalta Poartă.

Preşedintele Trib. H. Zugravescu, membriĭ C. Vladimirescu, O. Rezeanu, supleant A. Zamfirolu, procuror I. P. Olănescu, grefir P. Olănescu, substitut C. Hristescu, advocatul officiant F. Radoviciĭ, Oraşian, A. Hrisescu, C. Geor-

gescu, căpitan Giuran, I. Nisipeanu advocat. Ceculesu advocat, adj. de Grefi N. Ionescu, adj. T. Hagiescu, căpitan I. Golescu.

9

Măgurele 1 Decemvre.

Prea Inalţate Doamne,

Epistola M. V. ce aţĭ adresat cătră Vizirul putereĭ Suzerane, văzînd în Monitorul No. 247, noĭ locuitoriĭ orașuluĭ Alexandria, din districtul Teleorman, am încercat o vie fericire și mulţumire. Printr' însa susţineţĭ și apăraţĭ cu energie și demnitate dreptul de autonomie al Ţăreĭ, în contra amesteculuĭ străinilor. In aplausul poporuluĭ Romîn venim și noĭ prea Inalţate Doamne, cu tot respectul, a vă depune înaintea Tronuluĭ M. V. cea maĭ profundă recunoștinţă și devotament. Să trăiţĭ M. V. anĭ mulţĭ și îndelungaţĭ pentru fericirea și prosperitatea ţăreĭ și mîntuirea eĭ, din trista poziţie în care vor să o vază căzută inamiciĭ eĭ ceĭ din 3 (15) August. Trăiască și M. S. Doamna! Trăiască România, una și nedespărţită, căcĭ tot Romînul este mîndru și privește drag produsul Ţărei de 24 Ianuarie 1859.

Ioan Lazer, Iordan Stancu, Nicu Neculaĭ. Urmează 86 iscăliturĭ.

10

Cahul, 1 Decemvrie.

Prea Inalţate Doamne,

Subsemnaţiĭ membri Consiliuluĭ general districtuluĭ Cahul, s'aŭ pătruns de o inexplicabilă (sic) satisfacţie, văzînd răspunsul Măriеĭ Tale cătră Vizirul Porţeĭ Ottomane. Un atare răspuns plin de demnitate, și inspirat de vocea intimă a Romînilor care te încunjoară și te adoară, este încă o probă eclatantă că alesul în care România renăscîndă aŭ confiat

viitorul și destinatele sale aŭ știut, știe și va știe în orĭ ce caz a o protege contra unor încercărĭ de natură a compromite autonomia eĭ.

A. Cilibidache, Ianuș, N. Talpiț, Delea, C. Urzerescu, N. Ceatov.

11

Mizil, 1 Decemvrie.

Prea Inalțate Doamne,

Frumoase sunt faptele Măriei Voastre, căcĭ și acum din noŭ văzurăm scrisoarea Măriei Voastre către Marele Vizir prin care știțĭ a rîdica Țara la adevarata eĭ autonomie. Să trăiască dar România cu alesul Eĭ Alexandru Ioan I.

Nicolae Cargeanu, Ioniță Grigorescu, George Avramescu, Ioan Avramescu, Dumitru Bogdan, Niță Răducau, Ioan Udroiŭ, Mareș Stancu, Mincu Udroiŭ, Stefan Șerban, Moise, Ghiță Vasiliu, Constandin Manole. Ioniță Stoian. Maĭ urmează încă 40 iscăliturĭ.

Primăria comuneĭ Pietroasa de Sus.

Iscăliturile din aceasta fiind adevărate se legalizează.

p. Primar, Ghiță Stoica.

In lipsa de notar, G. Popescu.

12

Hușĭ 1 Decemvrie.

Inălțimeĭ Sale Prințuluĭ Stăpînitor al Principatelor-Unite Române Alexandru Ioan I

Măria Ta!

Clerul de mir din acest oraș Hușĭ, pătruns de zelul cu care ațĭ lucrat spre salvarea patrieĭ și independința Bisericeĭ ortodoxe Române din ocazia de față, ca tot deauna Vă felicită pentru apararea autonomieĭ naționale prin epistola înserată în Monitorul oficial No. 247, precum și pen-

tru independința Bisericeĭ Ortodoxe Române, invocând de la Dumnezeŭ anĭ multĭ și fericițĭ Voă, aceluia ce ațĭ știut a ridica altariul și națiunea la demnitatea lor.

Protoereul județuluĭ Fălciŭ

N. Popescu.

Urmează 16 iscăliturĭ.

13

Tîrgoviște, 1 Decemvrie.

Marieĭ Sale Domnitoruluĭ Românieĭ Bucureștĭ

Măria Ta,

In cartea neprescriptibuluĭ drept al ginților este consacrată o pagină și pentru recunoașterea drepturilor și autonomieĭ Romînilor, prin Mon. Of. No. 247. Consiliul general al județuluĭ Dîmbovița a cetit și a admirat respunsul energic ce Inălțimea voastră ațĭ făcut Altețeĭ Sale Fuad Pașa, marele vizir al Inalteĭ Porțĭ, în privința interveniremĭ Altețeĭ Sale esupra neînsemnateĭ mișcărĭ întîmplate la 3 August în capitala Românieĭ. Acest respuns al Măriеĭ Voastre întemeiat pe vechile drepturĭ și imunitățĭ ale Românieĭ, apărate odinioară cu sîngele martirilor ce saŭ luptat pentru salvarea patrieĭ și independința națională, și respectate în urmă de tractatele încheiate cu Inalta Poartă, și de Congresul de la Paris, consiliul l'a privit ca pe un Arhangel al păceĭ, pe care Providența din cînd în cînd îĭ trimete asupra națiunilor, pentru ca să le conducă pe drumul onoareĭ și al patriotismuluĭ, însemnat de mâna luĭ Dumnezeŭ în cartea măriremĭ popoarelor. Să trăiască Măria Ta! Dumnezeŭ să proteje prețioasele zile ale Măriеĭ Voastre. Expresiile Inălțimeĭ Voastre sunt sentimentele națiu-

neĭ Romîne. Suutem cu profund respect aĭ Inălţi.neĭ Voastre întru tot prea plecaţĭ şi prea supuşĭ servitorĭ.

Preşedinte Moscu Sachelarie. Membriĭ Sima Ioan, I. Zoiade, Zamfir Malţeanu, I. Ienescu, P. Niţu, I. Duţescu, Toma Diaconescu, N. Constandinescu.

14

Mizil, 1 Decemvrie.

Măriei Sale Domnitorului Bucureştĭ.

La cetirea scrisoreĭ Măriei Voastre adresată Mareluĭ Vizir, inimile noastre saŭ umplut de bucurie, văzînd că Măria Voastră susţineţĭ demnitatea Ţăreĭ. Să trăiţĭ Măria Voastră, pentru fericirea si prosperitatea Romănieĭ. Trăiască Măria Sa Doamna cu prea iubitul lor fiŭ principele Alexandru.

Ghiţă Mirea, Saudu Costandin, Nestor Anghel.

Urmează 156 iscălîturĭ.

Primarul Comuneĭ Jugureni

Iscăliturile de maĭ sus fiind adevarate se legalisează şi de primărie.

Primar, Ene Lascar.
T. Ionescu.

15

Mizil, 1 Decemvrie.

Măriei Sale Domnitoruluĭ Romănieĭ

Prea Inalţate Doamne,

Mare bucurie a simţit Comuna noastră la citirea scrisoreĭ adresată Mareluĭ Vizir, simţimîntul patriotic ce se vede într'însa dovedeşte că este mândră Romănia de a fi guvernată de Măria Voastră.

Trăiască dar România cu Alesul Eĭ Alexandru Ioan I. Trăiască Măria Sa Doamna Elena împreună cu Fiul, Principele Alexandru moştenitorul.

Urmează 88 iscălituri.

Primăria Comuneĭ Mihaileştĭ

Iscăliturile de maĭ sus fiind adevarate se legalizează şi de noĭ.

Primar, Vasile Ioan. Notar, N. N.

16

Mizil, 1 Decemvrie,

Măriei Sale Domnitoruluĭ Romînilor Bucureştĭ.

Locuitoriĭ Comuneĭ Glodeanu Siliştea, pliniĭ de entusiasmu pentru patrioticul răspuns al Măriei Voastre către Marele Vizir, venim cu profund respect a depune la picioarele Tronuluĭ Măriei Voastre omagiile noastre şi a vă arata că Romîniĭ sunt veselĭ că Măria Voastră aţĭ ştiut totdeauna a susţine demnităţile ţereĭ. Trăiască Măria Sa Domnitorul Romînilor Alexandru Ioan I.

Urmează 148 Iscăliturĭ.

Primăria Comuneĭ Glodeanu Siliştea.

Iscăliturile acestea notate sunt adevărate, se legalizează şi de Primărie spre aşĭ avea valoarea.

Primar, Radu Christea. Secretar, D. Rădulescu.

17

Mizil, 1 Decemvrie.

Prea Inălţate Doamne,

Nu putem ascunde bucuria ce am avut la cetirea scrisoreĭ Măriei Voastră cătră Marele Vizir, prin care Măria Voastră arătaţĭ sentimentele patriotice pentru ţară. Să

trăiţĭ Măria Voastră anĭ mulţĭ, pentru prosperitatea Românieĭ. Trăiască Măria Sa Doamna cu augustul lor fiŭ Principele Alexnndru moştenitorul lor.

Stan Ilie, Stan George. Urmează 112 iscăliturĭ.

Primăria Comuneĭ Vispeştĭ

Iscăliturile de maĭ sus fiind adevărate se legalizează.

Primar Toma Popa. Secretar E. Georgescu.

18

Mizil, 1 Decemvrie.

Prea Inalţate Doamne,

Frumoase sunt faptele Măriei Voastre căcĭ şi acum drept văzurăm scrisoarea Măriei Voastre, către Marele Vizir, prin care ştiţĭ a ridica Ţara la adevarata eĭ autonomie.

Să trăiască dar România cu alesul seŭ Alesandru Ioan I.

Dumitru Musat, Ioan Ghinea, Ionitza Ienache, Constantin Olteanu, Dinu Tomcea, Gr. Mareşu, Ivaşcu Dragomir, Tanase Dinu, Nicolae Onutu, Voinea Toader, Ioan Mihaĭ, Ioan Carataşu.

Maĭ urmează încă 94 iscăliturĭ.

Primăria Comuneĭ Pietroasa de jos

Iscăliturile de maĭ sus fiind adevarate se legalizează şi de primărie.

p. Primar, Radu Novac. Notar, G. Popescu.

19

Mizil, 1 Decemvrie.

Măriei Sale Prinţuluĭ Domnitor Alexăndru Ioan I.

Prea Inalţate Doamne,

Mare bucurie a simţit Comuna noastră la cetirea epistoleĭ adresată Mareluĭ Vizir.

Simțimentul patriotic ce se vede întrînsa dovedește că România este guvernată de acela ce știe a-șĭ sprijini drepturile Românieĭ cu alesul săŭ Alexandru Ioan I.

Trăiască Măria Voastră! Trăiască Măria Sa Doamna Elena, împreună cu Fiul Principele Alexandru moștenitorul.

Radu Neagu, Marin Neagu, Stan Vasile, Mihaĭ Andreĭ, Neagu Andreĭ, Calin Misca, Tanase Apostol, Alexandru Apostol.

Maĭ urmează încă 104 iscăliturĭ.

Primăria Comuneĭ Amaru

Iscăliturile de maĭ sus cuprinse fiind adevarate se legalizează după orînduială.

Primar, P. Poenaru. Cons., V. Andreĭ. Notar, Stoian.

20

Craiova, 2 Decemvrie.

Măria Ta!

Corpul didactic al Scoleĭ centrale de fete din Craiova, se simte pătruns de cea maĭ vie bucurie și entusiasmu patriotic la cetirea scrisoreĭ M. T. către Vizirul Porțeĭ. Espresiunele de independență și demnitate națională ce conține întrînsa, a făcut pe tot Romînul să recunoască și cu această ocazie, cît de fericit aŭ fost pentru România memorabila ziuă a îndoiteĭ alegere a M. V. ca Domn al eĭ și urează din toată inima ca se trăițĭ M. Ta împreună cu M. S. Doamna și mamă Românieĭ, ca se domnițĭ anĭ mulțĭ și fericițĭ, spre înmulțirea M. V. și gloria Românieĭ întregĭ.

Directora Scoaleĭ, A. Panaitescu.

Profesoare, M. Maracinescu, C. Olteanu, Selegeanu, Luciulescu, Macerice Preotu, Balanoiu, Dufour, Pudilu.

CV

Scrisoarea lui N. Rossetti-Bălănescu din 10 Decemvrie 1865 cătră domnitor.

Monseigneur,

De loin comme de près ma destinée et toujours de venir vous importuner, et je ne sais trop comment vous dire ce que j'ai à vous demander. Je voudrais prier Votre Altesse, dans le cas où elle n'aurait pas absolument besoin de moi, de me laisser savourer les délices de la campagne. Ne vous fâchez pas, Monseigneur, et de grâce ne m'accusez pas d'indiscrétion. Je m'appellerai pas à mon secours le tableau de mes jouissances champêtres: il neige, il vente, le temps est sombre, pas moyen avec la meilleure volonté de mettre même le nez à la fenètre; je suit mal logé, mal nourri, malproprement servi; mais je suis seul. Monseigneur, il est dans la nature de chaque homme de se croire le plus éprouvé et le plus tourmenté; c'est le résultat de la mesquinerie et de l'orgueil de notre triste et égoïste individualité.

Imaginez-vous, Mon Prince, que moi—ne riez pas je vous en prie—oui moi, je me crois trés malheureux et très tourmenté; de plus je me sens très fatigué de la vie que je menais. Je crois éprouver la besoin de me reposer un peu, de me retremper, de prendre de nouvelles forces. Du reste non seulement moralment, mais aussi physiquement je me sens abattu. Le corps se ressent toujours des luttes de l'âme. Je vous vois d'ici, Monseigneur, si surtout vous êtes de mauvaise humeur, jetant ma lettre avec colère et vous disant: mais quel tas de platitudes me conte cet animal; pour qui me prend-il? Vous avez raison Monseigneur et je sens combien j'ai tort. Mais vous avez été si bon, si in-

dulgent toujours avec moi; vous m'avez, sans même m'en parler, pardonné bien des fautes, que j'espére, vous excuserez aussi cette nouvelle inconvenance de ma part. Vous êtes, mon Prince, le seul être au monde auquel je doive quelque chose; mes amis ont toujours eu tout à me remercier de quelque petit service, et mes parents sont de trop vieille souche, pour s'inquiéter énormément de moi. Aussi il me semble qu'entre Votre Altesse et moi, il y a un lien de plus, pour moi bien entendu, qu'avec le reste du monde; c'est la reconnaissance que je vous dois Monseigneur, pour vos bontés à mon égard. Je crois en vertu de ce sentiment profond que j'éprouve, je crois dis-je, pouvoir me permettre certaines licences que je prie, Votre Altesse, humblement de me pardonner, si elles lui déplaisent. Le conseil d'Etat, Monseigneur, peut franchement, sans que le service en souffre, se passer quelque temps de mes lumières. Si cependant Votre Altesse croit avoir besoin de moi, une seule dépéche me fera immédiatement revenir. En attendant, Monseigneur, j'ai l'impudeuce d'envoyer avec une demande en forme de prolongation de congé à mon vice-président, un certificat de maladie bien et dûment légalisé. Mon séjour ici, Monseigneur, n'est pas tout-à-fait infructueux. Je me suis entouré de livres d'études et d'auteurs sérieux. Croyez moi, mon Prince, je me surprends quelque fois moi-même de mon aptitude. Je ne prétends pas en imposer à Votre Altesse et vous faire accroire que mon travail pourra être de quelque utilité pratique pour votre service. Plus j'avance dans la vie, plus je m'aperçois, que j'ai trop à apprendre, tout en constatant quelque fois avec regret que j'en sais trop.

J'ai relu dernièrement Machiavel et j'ai trouvé qu'aujourd'hui chez nous ce grand homme serait un piètre diplomate, malgré ses rèveries; il est vrai que son intelli-

gence, s'it avait vécu de notre temps, l'aurait mis à la hauteur des circonstances et de notre siècle. J'ai préparé aussi, Monseigneur, quelques notices sur ce district et je comptais même fatiguer Votre Altesse de la lecture de ce mémoire. Mais je sais que vous avez assez de renseignements sans les miens, et si les choses ne vont pas mieux, je me rappelle néanmonins les éternelles recommandations que vous nous faisiez en conseil. J'ai encore présentes à ma mémoire toutes ces belles proclamations que nous avons affichées; je me souviens des paroles que Votre Altesse ne cessait de nous répérter. „Moins de politique, Messieurs; de la justice, de l'administration; ce n'est qu'en „améliorant ces branches qu'on peut réellement gagner le „cœur des populations". Hélas, mon Prince, qu'il y a loin de la volonté à la réalisation. Votre Altesse a des aspirations généreuses pour ce pays, des idées vraiment libérales; mais à quoi aboutissent et votre dévouement et votre abnégation. Vous avez affaire à des gens qui non seulement ne savent pas traduire vos pensées en faits, mais encore ne sont pas à la hauteur de les comprendre. Ne prenez pas ceci, Monseigneur, pour une personnalité contre Cretzulescu. Je ne suis pas intriguant de ma nature, et je me suis imposé comme règle de taire les vérités désagréables, même sur ceux qui ne sont pas mes amis. Cretzulesco du reste est trop haut placé et je suis trop habile courtisan pour venir dévoiler les tâches de l'astre du jour. Ce qui me fait surtout faire ces réflexions, c'est que je me rappelle aujourd'hui Monseigneur, certaine conversation que vous avez daigné avoir avec moi, après ma sortie du Ministère. Je me souviens et de vos plans et de vos projets, et je me demande si tout ce monde vous comprendra, s'ils ne seront pas assez petits pour vous croire l'instrument de quelque puissance et non de votre propre vo-

lonté, de votre générosité. Ils mesurent tout le monde à leur taille, et il n'y a rien chez eux, chez nous tous, ni foi ni sincérité. Vous êtes Monseigneur, le monarque d'un triste peuple, auquel il faut faire le bien malgré lui, sans espérance de reconnaissance dans le présent. L'avenir seul vous rendra justice. Ce pays a du reste fait énormément de progrès et croyez moi on ne le reconnait plus depuis deux ans. Les classes basses se sentent vivre, ce ne sont plus les mêmes hommes; l'opinion même commence à se former. Que le programme de votre Altesse soit fidèlement executé: de l'administration, de la justice, et je suis sûr que dans peu de temps, Votre Altesse sera bénie même par ses ennemis. C'est une dénomination bien pompeuse que je donne à ces gens, dont le métier n'est que d'aboyer et qui ne savent pas et ne peuvent pas mordre. Parmi ces gens il y a cependant quelques hommes intelligents, dont on pourrait se servir. Quelque furieuse envie qu'ils aient de trahir, étant surveillés, je ne les crois pour ma part nullement dangereux. Pourquoi ne pas tirer parti même dns malveillants, si on peut le faire sans aucun risque? Ce serait le meilleur tour à leur jouer. En ceci, Altesse, je suis d'accord avec Machiavel. Et puis il y a tant de personnes qui pourraient être utiles et qui se trouvent dans l'opposition, sans trop savoir pourquoi et comment. Quelquefois, c'est l'inimitiè personnelle de quelque ministre; le plus souvent le gouvernement a fait fi d'eux et les a rejetés sans raison plausible.

Permettez-moi, Monsigneur, d'espérer, dans cette circonstance et toujours, la continuation de vos bontés à mon égard, et laissez moi vous renouveler, Mon Prince, l'expression de mon dévoument sans bornes, avec lequel,

J'ai l'honneur d'être de Votre Altesse Sérénissine

Le très humble et trés obéissant serviteur,

Balanescu.

10 Décembre 1865.

CVI

Memoriul prezentat în August 1866 conferenței din Paris de delegații romînĭ, în care drepturile țăreĭ sunt bazate între altele și pe statutul din 2 Maĭ 1864.

Le Traité de Paris du 30 Mars 1856 a reconnu et garanti les droits que les Roumains possédaient *ab antiquo.*

Les articles 22 et 23 de ce Traité leur ont assuré le libre exercice de leur autonomie nationale qui a été placée, pour l'avenir, sous la garantie commune des hautes Puissances contractantes.

La Convention signée à Paris le 19 Août 1858 entre les mêmes Puissances garantes, pour établir les bases de l'organisation sociale des Principautés, commence, dans son article 2, par proclamer de nouveau le droit public des Roumains et leur autonomie nationale, tels qu'ils résultent des traités ou capitulations qu'ils ont conclus avec la Sublime-Porte et que la Convention mentionne expressément.

Enfin, par l'acte même additionnel de la Convention de 1858, acte auquel ont adhéré les représentants des Puissances garantes dans la conférence du 28 Juin 1864, il est constaté encore une fois que les Principautès-Uunies peuvent, sans aucune intervention étrangère, modifier ou changer leur constitution ainsi que les lois qui régissent leur administration intérieure. [1]

Il est donc constant que tous ces actes internationaux ont eu pour but d'assurer aux Roumaine le libre exercice de leur autonomie.

Aussi, dans les mêmes conférences de 1856, des qu'il s'est agi de l'organisation des Principautés, les plénipotentiaires des Puissances se sont-ils unanimement accordé sur

1. Vol. I, p. 405.

la nécessité de connaître préalablemenf les vœux des populations «dont il est toujour bon de teuir compte»—ajoutait le premier plénipotentiaire de la Grand-Bretagne, et on voit par les protocoles VI, IX et XXII combien ils se sont préoccupés d'assurer l'expression franche et libre de ces vœux.

Les divans ad-hoc ont, en effet, librement et fidèlement exprimé la volonté du pays, résumée en ces quatre points :

Autonomie roumaine ;

Union des Principautés ;

Gouvernement constitutionnel ;

Prince étranger, pris dans l'une des dynasties régnantes d'Europe, avec l'hérédité du trône.

Les trois premiers vœux sont aujourd'hui des faits accomplis, reconnus par la Convention de 1858 et par d'autres actes internationaux postérieurs, et faisant ainsi partie du droit public européen.

L'autonomie des Principautés-Unies, de même que leur droit de se gouverner constitutionnellement, sont mis sous la sauvegarde et la garantie des grandes puissances européennes.

L'unioa des Principautés, qui se consolide de plus en plus, tant par les actes internationaux venant incessamment l'affirmer, que par les avantages divers et multiples que trouvent les membres d'une même nation à ne former qu'un seul corps, est devenue pour les Roumains plus qu'un fait, dont l'existence et la durée ne sauraient plus être mises en doute; c'est pour eux un dogme, une croyance que l'on ne pourrait plus briser, sans briser aussi l'être intellectuel qui la possède. L'intrigue, la calomnie, pas plus que les intérêts égoïstes de quelques individus intéressés personnellement à l'ancien état des choses ne peuvent plus rien contre la foi et les sentiments de toute une nation, qui

tient plus que jamais à ce qu'elle a déjà obtenu, et qui sait que l'Union, existant en vertu d'un vœu solennel, tant de fois exprimé et reconnu par des actes internationaux, ne peut être remise en question à chaque changement de prince ou au gré de l'intrigue.

Il ne reste donc plus aux Roumains qu'à obtenir l'accomplissement de leur quatrième vœu relatif à un prince étranger héréditaire, vœu que les Divans ad-hoc ont exprimé solennellement en 1857, et que les assemblées roumaines de 1866 ont répété avec autant de volonté et de persistance après l'abdication du Prince Couza.

Ce vœu n-a point été formulé sous une impression fugitive et n'est point le résultat d'une surprise; c'est la conséquence logique de l'autonomie appartenant aux Roumains. Il n'est pas seulement conforme à leur droit, il est justifié pas des nécessités pratiques et locales depuis longtemps reconnues; c'est enfin pour les Principautés-Unies le seul moyen de sortir d'un état de choses intolérable.

L'idée d'un prince étranger est ancienne; le vote du 11|23 Février dernier n'en a été qu'une nouvelle manifestation. Elle remonte à 1821, c'est-à-dire à l'époque même de l'émancipation des Roumains, quand ils se sont débarrassés du régime des princes du Phanar; et aussitôt née, elle a été partagée par toute la partie intelligente de la population des deux Principautés. Depuis lors, depuis que sous le Réglement Organique, le peuple roumain a pu jouir d'une organisation sociale réguliére et de la tranquillité nécessaire, elle n'a fait que se propager et acquérir de la force. Un diplomate français. Mr. Bois-le-Comte qui se trouvait dans le pays en 1834, en constate l'existence dans une lettre que le Moniteur français du 18 Septembre 1856 a publiée. Dans cette lettre il est dit, entre autres choses :

«A l'idée de la réunion des deux provinces, se joint celle »de remettre le gouvernement à un *prince étranger*; «c'est ègalement un vœu général, qui n'est êtouffé que dans «ceux qui sentiraient leurs intérêts privés compromis par «sa réalisation...»

Et, en effet, l'idée de confier les rènes du păys à un prince héréditaire ĭssu d'une famille souveraine de l'Europe, et dont le gouvernement ne fût plus exposé aux tiraillements, aux changements et aux vicissitudes inhérentes au gouvernement d'un prince indigène, ne pouvait être désagréable qu'á ceux des Roumains qui espéraient avoir les Principautés pour eux, ou à leurs favoris et autres intéressés. Quant aux hommes intelligents, aux hommes de bien qui placent les intérêts publics au dessus des leurs, ils n'ont cessé jusqu'en 1856 de la soutenir de leur plume ou de leur parole, s'efforçant non seulement de la répandre dans le pays, mais encore de la propager en Europe, de la faire accepter par les cabinets.

Sous l'impression de cette idée si générale et à la réalisation de laquelle les Roumains s'attachaient avec tant de ténacité, Mr. le Baron de Bourqueney, dans les secondes conférences de Vienne en 1855, donna lecture d'un mémorandum où il disait relativement à la forme du gouvernement des Principautés:

«Il y aurait donc deux voies à suivre: soit de nous borner «pour le moment à proclamer le principe de la succession «héréditaire, conférant la souveraineté avec un titre à trou- «ver, à un prince du pays, dont la Porte se réserverait «d'apprécier elle-même, à un temps donné, les titres et la «loyanté, ou bien de trancher sur le champ la question, en «recourant à un prince d'une des familles souveraines de «l'Europe, *mesure qui serait peut-être la meilleure*».

Et Mr. de Bourqueney démontrait la préférence que lui

semblait mériter ce dernier parti, en demandant dans le même mémorandum qu'on établit dans les Principautés, «un système approchant autant que possible de la forme «monarchique, *laquelle pouvait seule répondre au but qu'on «avait en vue»*.

L'année suivante, 1856, les puissances, réunis en congrès à Paris, décidèrent, par l'article 24 du traité de Paris, que dans chacune des deux Provinces un Divan ad-hoc, composé de manière à constituer la représentation la plus exacte des intérêts de toutes les classes de la société, serait appelé à exprimer les vœux des populations relativement à l'organisation définitive des Principautés.

Ces Divans se réunirent en effet, le 4 Octobre 1857 à Jassy, et le 11 Octombre à Bukarest.

Fidèle représentation du pays, ils ne se bornèrent pas à en exprimer les vœux, relativement à un prince étranger et à l'hérédité du trône; ils développèrent encore, dans des mémoires spéciaux, les considérations sous l'empire desquelles ils avaient agi, et ils le firent avec tant de force et de vérité, que nous-mêmes, nous ne croyons pouvoir mieux faire que de reproduire, en partie, leurs arguments en faveur de ce principe.

Dans le mémoire moldave, il etait dit: «Considérant que «les Principautés ont soif de l'égalité, de stabilité et de «dignité nationale; qu'elles demandent à vivre de leur vie «propre et qu'elles ne peuvent y arriver qu'en revenant à «l'ancien principe de l'hérédité du trône qui, dans les pre«miers temps de leur fondation et postérieurement même «aux capitulations, a existé dans les familles de Radu-Négrou «et de Bogdan-Dragos, et en plaçant à leur tête un prince «étranger, choisi parmi les dynasties régnantes en Europe, «à l'exclusion des Etats avoisinants, afin d'exclure les in«fluences du dehors....;

«L'Assemblée ad-hoc de Moldavie déclare, que les vœux, «les premiers, les plus grands, les plus généraux et les «plus nationaux du pays sont.... 3. Un prince étranger hé-«réditaire, élu parmi les dynasties règnantes de l'Europe».

L'Assemblée ad-hoc de Valachie, dans son acte explicatif des vœux des populations, est aussi explicite que l'Assemblée moldave. Quant à ce troisième voeu, elle dit: «La «question de l'union des Principautés en un seul Etat pré-«sente comme corollaire inséparable, la question du chef «du nouvel Etat; et, prenant surtout en considération le «système gouvernemental dominant aujourd'hui en Europe, «le principe de l'hérédité du trône de la Roumanie apparaît «comme le seul capable d'assurer au nouvel établissement «politique toutes les garanties de stabilité, de prospérité «et de force que se proposent ses fondateurs ;—pour que «le prince régnant puisse prévenir les jalousies et les ri-«valités que ferait naître nécessairement au sein de la Rou-«manie un simple citoyen roumain appelé au trône du «nouvel Etat;— pour qu'il ne soit pas soupçonné d'avoir «contracté des engagements antérieurs, d'avoir des préfé-«rences pour tel ou tel parti, pour telle ou telle famille «ou personne ;—pour qu'il puisse inspirer une confiance en-«tière à ses sujets en leur donnant toutes les garanties «d'impartialité et d'indépendace, garanties qu'un souverain «indigène serait incapable d'offrir ;—pour que, grâce aux «liens du sang, il puisse faciliter l'introduction de la Rou-«manie dans la grande famille des Etat européens et mieux «lui assurer leur appui ;—pour qu'il puisse jouir au dedans «et au dehors de l'autorité, du prestige qui conviennent «à un souverain et particulièrement à ün fondateur de dy-«nastie ;—pour toutes ces raisons il est nécessaire que le «prince régnant de la Roumanie soit élu dans une des «familles souveraines de l'Europe; et cette nécessité est

«impérieuse, absolue; car, il faut l'avouer, le régime des «gouvernements indigènes est tellement compromis en Mol-«do-Valachie, qu'aujourd'hui un souverain élu parmi les in-«digènes, fût-il un homme de génie et eût-il la vertu d'un «saint, ne pourrait se soutenir longtemps contre l'ünanime «et ferme désir des Roumains d'avoir un souverain appar-«tenant à une dynastie européenne. Les hautes puissances «garantes, dans leur sagesse et dans leur sollicitude pour «les Principautés, peuvent donc facilement comprendre qu'en «nous refusant un prince étranger, les calamités et les «souffrances où nous sommes plongés depuis des siècles, «non seulement ne cesseraient pas, mais augmenteraient «avec un prince indigène.

«Le droit des Roumains, d'élire, en vertu des capitula-«tion, leur prince là où ils le voudront, et de le déclarer «héréditaire, non moins que l'intérêt qu'ils ont de le faire «dans les circonstances présentes, sont incontestables. Les «Roumains donc expriment un voeu légitime et légal, «un vœu unanime et que l'Europe, certes, ne repoussera «pas, en demandant à avoir à la tête de l'Etat roumain «un souverain héréditaire élu dans une des familles régnantes de l'Europe....»

Voila de quelle maniére explicite se sont exprimés, sur la question du prince étranger, des corps officiels constitués par l'Europe elle-même, de manière à ce qu'ils reprèsentassent exactement les intérêts du pays. Les actes publics qni contenaient ces déclarations, furent communiqués aux Puissances, par leurs comissaires respectifs, quand elles se sont réunies de nouveau en conférence à Paris, le 22 Mai 1858.

La question du prince étranger fut de nouveau mise sur le tapis dans cette conférence, ainsi que celle de l'union, et elle donna lieu à de nouvelles discussion. Mr. le comte

de Walewski, dans la séance du 22 Mai, la posa absolument commé l'avait fait Mr. de Bourqueney à Vienne en 1855 :

«L'étude approfondie de la question, dit-il, faite sur les «lieux mêmes par les agents français, a confirmé le gou-«vernement de l'Empereur dans la conviction, que la com-«binaison qui atteintrait le mieux le but proposé et qui en «même temps répondrait le plus complètement aux vœux «des populations, ce serait la réunion de la Moldavie et «t de la Valachie en une seule Principauté, gouvernée par «un prince étranger».

Mr. de Kisseleff, plénipotentiaire russe qui connaissait mieux que personne les désirs et les intérêt des Principautés, appuya, dans la même séance, la déclaration de Mr. de Walewski, ajoutant que ce qu'il avait cru autrefois, il le croyait encore aujourd'hui, et qu'il regardait la réunion des Principautés sous un prince étranger comme rationnelle, légitime et nécessaire.

Cependant la conférence ne crut pas devoir tenir compte du vœu relatif au prince étranger. Les Roumains, reconnaissants néanmoins de la bienveillance avec laquelle les hautes puissances avaient accueilli les autres vœux, et pour ne pas compliquer l'œuvre de la diplomatie, consentirent à faire encore une fois l'expérience d'un prince indigène, tout en continuant de protester de leur désir de voir un prince étranger s'asseoir sur le trône des Principautés-Unies.

Le règne du Prince Couza n'a été, en quelque sorte, qu'un intérim, un sursis pour arriver à la réalisation du vœu si hautement et si souvent exprimé, et l'on pourrait même dire que le prince indigène, élu en 1859, n'a été que le lieutenant du prince étranger ; les déclarations officielles des corps de l'Etat, celles du prince Couza lui-même en sont une preuve irrécusable.

Ainsi, avant de procéder à l'élection, le 5/17 Janvier

1859, l'Assemblée de Moldavie a fait cette importante déclaration, qui est signée par la presque unanimité des députés, le colonel Couza compris :

«L'Assemblée élective de Moldavie déclare, devant Dieu «et devant les hommes, que l'union des Principautés en «un seul Etat et sous un prince étranger, issu d'une fa«mille régnante de l'Europe, demandée unanimement par «les Divans ad-hoc, dans les mémorables journées des 7 «et 9 Octobre 1857, a été et sera toujours la voeu le plus «vif, le plus ardent et le plus général de la nation ru«maine ;

«L'Assemblée élective de Moldavie exprime, au nom du «pays, ses profonds regrets que ce grand voeu, dont l'ac«complissement seul peut assurer le bonheur de cinq mil«lions de Roumains, n'ait pas été rempli;

«Cependant elle apprécie et accepte une constitution qui «renferme les éléments tendant à la réalisation des vœux «aussi unanimes que constants de la nation;

«L'Assemblée élective espère que l'Europe, dans sa jus«tice, tiendra compte des vœux manifestés tant de fois et «avec tant d'instance par la nation entière».

Quelques jours après sa double élection, le prince Couza, dans une lettre qu'il adressait aux puissances garantes et publiée par la Moniteur moldave ou 5 Février 1859, faîsait de son côté cetle déclaration non moins significative :

«..... M'appuyant sur le vote des divans ad-hoc, renou«velé par l'Aesemblée élective de Moldavie, dans sa séance «du 5 (17 Janvier, je constate encore une fois que le pays «a demandé l'union sous un prince étranger. Quant à moi... «je serai-toujours prêt à rentrer dans la vie privée.... si «les grandes puissances, prennant en considération les «vœux légitimes d'une nation qui cherche à se développer «et voit s'ouvrir devant elle une ère nouvelle, consacraient

«par leur décision une combinaison qui mettrait le comble «à toutes les espérances de cette nation».

Quelques mois après, la commission centrale de Foksiani, dont le rôle était celui de gardienne de la constitution, de pouvoir pondérateur entue les deux Assemblées, répétait la déclaration des Divans ad-hoc, en répondant, en ces termes, au message d'ouverture:

«Symbole de l'union des deux Principautés roumaines, «Votre Altesse a compris par l'initiative qu'elle a prise «envers les puissances garantes et par les déclarations «solennelles qu'elle a faites aux Assemblées électives des «deux Principautés, que le seul moyen de consolider notre «union nationale est d'accomplir les voeux des Divans ad-«hoc manifestés l'an 1857, quand ces deux pays furent «consultés par les grandes puissances de l'Europe.

«L'hérédité dans la personne du Chef de l'Etat mettra «un frein aux ambitions rivales et symbolisera en même «temps avec plus de force l'union des Principautés.

«Un prince étranger liera plus étroitement ces deux pays «à l'Europe et établira une solidarité entre les familles «régnantes et notre gouvernement, en lui assurant de puis-«sants appuis.

«Pénétrés de ces vérités....nous prions Votre Altesse de «s'attacher à toutes les occasions favorables qui peuvent «nous conduire à ce but désiré».

Enfin, à l'ouverture de la dernière session législative, le 17 Décembre 1865, le Prince Couza n'avait par hésité, dans son discours d'ouverture, à rappeler au pays qu'il était toujours pour les grands principes proclamés par les Divans ad hoc, a qu'il n'avait accepté la couronne que comme un dépôt sacré.*)

*) Cu toate aceste aceeaşĭ oamenĭ care redactează acest memoriŭ şi care se întemeiază în el pe declaraţia domnitoruluĭ din mesagiŭ din 1865, arătase atuncea cînd ea fu făcută, bănuelĭ contra sinceritățeĭ eĭ. (Vezĭ maĭ sus, II, p. 57).

On voit, de tout ce qui précède, avec quelle tenacité la nation roumaine a persisté dans son désir d'être gouvernée par un prince étranger. Quel spectacle plus imposant que cette manifestation pacifique de tout un peuple, exprimant ainsi, dans toutes les occasions et sous toutes les formes, la ferme volonté de ne plus vivre dans un état provisoire, précaire, et de placer son gouvernement dans les conditions de force et de stabilité, en confiant la couronne à un prince étranger, destiné à fonder une dynastie!

Quand donc le 11 (23) Février les Assemblées roumaines ont de nouveau proclamé le vœu du pays à cet ègard, elles n'ont fait, comme nous venons de la voir, que continuer la manifestation d'une idée qui est devenue, en quelque sorte, une des conditions de son existence.

Et pourquoi cette persistance? Il faut des raisons majeures, des raisons bien sérieuses pour que tout un peuple poursuive, depuis tant d'années, avec une pareille tenacité, la réalisation d'une idée! Ces raisons nous les avons vues exposées par les Divans ad hoc, dans leurs actes explicatifs des vœux du pays, et par les autres corps de l'Etat à chaque occasion opportune. Elles n'ons cessé d'être rappelées, développées par les écrivains patriotes dans les journaux, dans une foule de brochures et écrits de toutes sortes.

Dans la réalisation de cette idée seulement les Roumains voient, pour l'avenir, une garantie d'ordre et de stabilité. C'est en même temps le plus sûr moyen pour les hautes puissances garantes d'arriver au but qu'elles se sont proposé d'atteindre, la parfaite tranquillité et la sécurité des Principautés.

Instruits par l'expérience du passé, les Roumains ne veulent plus, en premier lieu, avoir des princes élus à vie ou à terme limité. Ils savent à quelles perturbations ils ont

été exposés à chaque nouvelle élection, à chaque changement de prince. Dès que le trône était vacant, toutes les ambitions entraient en lutte, pour en obtenir la possession: De là une série d'intrigues, tissues à l'intérieur ou à l'étranger, dont le résultat était d'affaiblir, dès le début, le vainqueur, ou de porter atteinte aux droits du pays. Le nouveau prince devenait l'instrument docile du parti qui l'avait élevé, ou bien l'humble agent d'une puissance qui le protégeait contre les attaques auxquelles il était exposé. Il n'y a presque pas eu de changement de prince qui n'ait été accompagné de disscusions, de troubles plus on moins violents, on même qui n'ait donné lien à une invasion étrangère! Le règne d'un prince était considéré, par ses concurents on par d'obscurs ambitieux, comme une sorte de bail, dont la durée trop prolongée excitait leur impatience et les provoquait souvent à des actes de violence, dont l'effet était de faire cesser un état qu'ils regardaient comme provisoire, pour plonger le pays dans un autre provisoire, tout aussi peu assuré.

Voilà ce qui s'est répété pendant des siécles; et si l'on voulait faire l'histoire des princes roumains, on verait que leur chûte on leur élévation a presque toujours été accompagnée des mêmes phénomènes; parce que les mêmes causes produisaient toujours les mêmes effets.

Eh bien, les Roumains sont las d'un pareil état de choses! Ils veulent en finir avec le provisoire et l'incertain. Chaque pays doit avoir la forme de gouvernement qui lui convient. Le gouvernement électif, viager on à temps limité, peut être bon pour certains pays; mais on ne peut dire qu'il le soit pour tous; et ce qui est certain, c'est qu'il ne l'est pas pour les Principautés-Unies qui ne voient d'ordre et de stabilité possibles pour elles que dans un gouvernement héréditaire. Et comment les grandes puis-

sances européenes qui ont toutes la forme du gouvernement monarhique héréditaire, pourraient-elles le leur refuser?

Mais un pareil gouvernement ne peut s'établir et se consolider dans les Principautés qu'autant qu'il serait confié à un prince pris dans une des familles souveraines de l'Europe. Qui veut la fin doit vouloir les moyens. Or, le seul moyen pratique pour faire réussir dans les Principautés la forme du gouvernement monarchique héréditaire, c'est de mettre à la tête de ce pays un prince étranger. Ces deux principes sont la conséquence naturelle l'un de l'autre; et la nation roumaine a été très logique en refusant constamment de les séparer; car vouloir les séparer ce serait vouloir les anéantir tous les deux. Dans les Principautés il n'y a aucune famille qui ait assez de prestige et d'autorité morale pour pouvoir fonder une dynastie. Cela s'est rencontré en Serbie, en Egypte. La Roumanie se trouve dans la nécessité où se sont trouvées avant elle la Belgique, la Suède, la Grèce et d'autres pays encore, de demander à des étrangers un prince qui vienne fonder chez elle une dynastie. Le nom est souvent la garantie de la force; or, nous le répétons formellement encore une fois, il n'y a dans les Principautés aucun nom assez éclatant pour donner à une dynastie la force et l'autorité morale dont elle devrait être entourée. Les familles historiques, contemporaines de nos guerres nationales, sont éteintes ou réduites à l'état de simples paysans mosneni. En revanche, le pays abonde, par suite des fréquents changements de princes, en familles d'origine moderne qui, parce que leurs pères on aïeux ont régné dans l'une on l'autre des Principautès, elles croient toutes avoir un droit quelconque au trône; et si, à ces prétendants, on ajoute les ambitieux qui se croient capables de gouverner et fondés à se mettre aussi sur les rangs, on se fera facilement une idée des

intrigues, des tiraillements, des luttes qui se produiraient si l'on pouvait seulement entrevoir la possibilité d'un prince indigène!

Les Roumains ont donc voulu rompre une bonne fois avec toutes ces ambitions, couper court à toutes ces prétentions, à toutes ces intrigues. Un prince étranger est un élément nouveau, et pour ainsi dire, neutre, Il a le prestige du nom et l'autorité que lui donne sa naissance, et surtout sa parenté, avec d'autres souverains. Il peut s'imposer à tout le monde, parce qu'il n'a été l'égal de personne. Il concilie toutes les ambitions et fait cesser toutes les rivalités, parce qu'il n'a pas brigué la haute position qu'il occupe, parce qu'il est le représentant d'une idée nationale et non d'un parti isolé. Etranger aux luttes des anciens partis, neutre parmi les combattants du passé, il n'aura ni désertion, ni rivalité à venger, ni service rendu à récompenser. Ne devant rien aux partis, sans créatures, sans parents dans sa nouvelle patrie, un prince étranger débarrassera le pays du népotisme; il lui épargnera le retour de ces faveurs scandaleuses qui signalaient l'avénement de chaque nouveau règne.

Qu'on demande même à chacun des prétendants indigènes, à chacun de ces hommes qui mettent leur intérêt privé au-dessus de l'intérêt général, lequel il aimerait mieux voir monter sur le trône, d'un prince étranger ou de l'un de ses rivaux? Ils se prononceraient tous pour le prince étranger. Et la raison en est toute uaturelle; aucun d'eux ne voudrait voir son égal de la veille devenir son maître du lendemain; chacun aurait tout à espérer d'un prince étranger et tout à craindre au contraire d'un prince indigène, même en ce qui regarde ses intérêts privés. Quand deux combattants se disputent un objet, et qu'un tiers vient à emporter le prix de la lutte, les deux rivaux ne semblent-ils pas également satisfaits?

Un prince étranger peut donc mieux que tout autre, par sa position et par le prestige du nom, s'imposer à tous, et avoir assez d'autorité pour fonder un gouvernement fort et durable. Or c'est là la condition essentielle de l'existence d'un gouvernement monarchique héréditaire. Nous avons donc eu raison de dire que, pour les Roumains, la question d'ün prince étranger était une question d'ordre et de stabilité.

Que pourrait-on objecter à vœu si légitime? En quoi le droit public européen serait-il atteint, si l'Etat roumain, dont on reconnait d'ailleurs l'autonomie, adoptait la forme du gouvernement monarhique héréditaire et confiait ce gouvernement national et indépendant à un prince étranger, lequel cependant deviendrait roumain dès le moment de son acceptation?

Y aurait-il là violation de quelque traités? Méconnaissance des droits acquis? La Sublime-Porte elle-même, qui paraîtrait être la plus intéressée, en serait-elle, en quoi que ce soit, lésée dans ses droits?

Evidement non! Comme l'a dit l'Assanblée de Moldavie, dans l'acte explicatif de ses vœux, cette hérédité à existé anciennement dans les familles des vieux princes roumains Radou Négrou st Bogdan-Dragos. Un peu plus tard, à une époque où avaient déjà commencé les relations qui existent aujourd'hui entre la Sublime-Porte et les Principautés, nous voyons l'hérédité proclamée, à diverses reprises, en faveur de certains Princes roumains qui avaient bien mérité de la patrie. Aiesi, aprés la mort de Mircea I, en 1418, l'Assemblée nationale d'alors décréta l'hérédité du trône dans la famille de ce prince, en reconnaissance de ses services et de ses grands mérites. En 1498, Etienne-le-Grand, prince de Moldavie, obtient pour sa famille la succession au trône et fait même reconnaître ces droit par un traité de quadruple alliance avec la Pologne, la Hongrie et la Valachie.

L'hérédité a encore été décrétée, au commencement du 17-éme siècle, en faveur de la famille de Michel-le-Brave, Prince de Valachie.

Ainsi donc le principe d'hérédité avait été proclamé et mis en pratique par le pays, reconnu même par d'autres puissances, à une époque où nos liaisons avec la Sublime-Porte existaient dans toute leur force ; car, pour ne citer que les traités ou capitulations qui sont mentionés dans l'article 2 de la Convention de Paris de 1858, nous savons que la capitulation conclue ăvec Bajazet 1-er est de 1393 ; celle avec Soliman II, de 1529 ; cele avec Selim 1-er de 1513, et celle avec Mahomed II de 1460. Jamais cépendant la Sublime-Porte n'a soulevé la moindre objection sur cette forme de transmission du gouvernement. Elle a vu une série de princes arriver au trône en vertu de teur droit d'hérédité, sans que pour cela elle ait jamais cru que ses raports avec les Principautés en fussent le moins du monde affectés on amoindris.

Et comment aurait-il pu en être autrement, quand la Sublime-Porte, par ces mêmes capitulations, reconnaissait que les Principautés étaient souverainement maîtresses chez elles ? Et comment aujourd'hui pourrait-il en ētre autrement, quand l'exercice de cette souveraineté a été reconnu et garanti, même par les autres puissances européenne et qar deux actes ieternationaux : le traité de Paris de 1856 et la Convention de 1858 ? Le droit de régler la forme de son gouvernement est l'attribut le plus simple et le plus naturel de l'autonomie d'un peuple. Or, le peuple roumain, qui jouit de la plus complète autonomie, n'a fait, en déclarant que son guvernement serait monarchique héréditaire, qu'exercer un droit qui découle de son autonomie, absolument comme l'ont fait la Serbie et l'Egypte, pays qui ne sont par plus autonomes que les Principautés-Unies.

Ainsi donc, l'admission du principe de l'hérédite ne violerait aucun traité et n'altérerait en rien, non plus, les rapports des Principautés avec la Sublime-Porte.

Serait-ce donc la nationalité du prince qui soulèverait des objections? Mais nous l'avons dit, il la perdrait au moment même de son acceptation. C'est là d'ailleurs une question intérieure, qu'on s'étonnerait de voir élever à la hauteur des questions de droit public européen.

Non, encore une fois; aucune atteinte ne serait portée aux traités par l'élévation sur le trône des Principautés-Unies d'un prince étranger héréditaire!

Le Traité de Paris de 1856 ne contient aucune clause qui puisse s'opposer à un pareil choix. Il ne fait au contraire que reconnaître et constater l'autonomie roumaine. Les hautes Puissances contractantes, dans leur noble désir d'assurer aux Principautés la plus parfaite tranquillité et les moyens d'arriver au développement de leur prospérité morale et matérielle, se sont bornées à déclarer «qu'il n'y «aurait aucune droit d'ingérence dans leurs affaires inté«rieures, et que ce pays aurait une administration indé«pendante et nationale».

Reste la Convention du 19 Août 1858. Il y est stipulé, il est vrai, que le gouvernement des Principautés-Unies sera électif et que le prince devra être le fils d'un père né Moldave ou Valaque.

Mais quelle est donc la nature de cette Convention et celle des clauses qu'elle contient? L'article 25 du Traité de Paris, ainsi que les discussions rapportées dans le protocole VI et IX, nous le montrent clairement; cette Convention est un acte international dont le but principal est, après avoir de nouveau constaté et garanti les droits des Principautés, de prescrire les bases de la nouvelle organisation de ces pays. La circulaire de Mr. le Comte de Wa-

ewski du 20 Août 1858 en fait fout aussi clairemeut ressortir ce caractère. Mais cet acte, qui pose les bases de la constitution d'un peuple autonome, est-il immuable, au point que ce peuple autonome n'en puisse jamais changer les dispositions ? Telle n'a pu être, évidemment, l'intention des Puissances contractantes ; car on aurait ainsi condamné le peuple roumain à l'immobilité, et on aurait, par là-même, dénié son autonomie.

Les faits ultérieurs ont, du reste, prouvé surabondamment que telle n'a point été la volonté des signataires de la Convention. En effet, plusieurs modifications, émanant de l'initiative des Roumains, ont été apportées à cette Convention, et les Puissances les ont, avec juste raison, approuvées, parce qu'elles étaient présentées comme l'expression des vœux des populations.

Il y a plus ; le droit qu'ont les Roumains de modifier ou de changer lenrs lois fondamentales, les Puissances suzeraine et garantes l'ont formellement reconnu, dans le préambule de l'act additionnel à la Convention de 1858, tel qu'il est approuvé par le protocole de la conférence du 28 Juin 1864. Or, dans ce préambule, il est dit expressément : «Quoique les Principautés-Unies puissent désormais modi-«fier ou changer les lois qui régissent leur administration «intérieure, avec le concours légal de tous les pouvoirs é-«tablis et sans aucune intervention. Il est néaumoins bien «entendu que cette faculté ne saurait s'étendre aux liens «qui unissent les Principautés à l'Empire Ottoman». [1]

En principe donc les Roumains sont libres—et ils l'étaient bien avant cet acte additionnel—de faire toute espèce de changements à leur constitution intérieure, sans aucune espèce d'intervention. Or, aujourd'hui, tous les pouvoirs

1. Vezĭ mai sus I, p. 405. Autoriĭ memoruluĭ invoacă statutul dat în urma lovitu eĭ de stat.

établis de l'Etat, se conformant aux vœux unanimes et fréquemment répétés des populations, ont trouvé nécessaire de modifier les articles de la Convention relatifs à l'élection du prince; c'est-à-dire, qu'à la place d'un prince viager indigène, ils ont substitué un prince étranger héréditaire. Qu'y a-t-il là d'anormal et de contraire au droit?

Quoi! les Roumains auraient pu faire subir à la Convention tant d'autres changements radicaux, par la réalisation de l'union; ils auraient pu modifier leur loi électorale; ils auraient pu changer le mécanisme du gouvernement, en substitunnt en Sénat à la Commission centrale; ils auraient pu modifier les attribution des différents corps d'Etat et leurs rapports réciproques, et ils ne pourraient apporter, aux seules dispositions relatives à l'élection du prince, des modifications qui auraient pour effet de donner plus d'autorité et de prestige au chef de l'Etat!...

Ces dernières modifications, cependant, nous semblent de nature a être plus facilement admises que les premières. Quand les Puissances ont décidé— contre le vœu des populations—que le chef de l'Etat serait élu à vie et qu'il devrait être né de parents roumains, elles l'ont fait en considération des traditions du pays, elles ont voulu se conformer à l'ancien droit public intérieur des Principautés. Mais les clauses de la Convention à cet ègard n'affectent d'autres intérêts que ceux des Roumains; c'est en leur faveur et non pas contre eux qu'elles les ont imposé, par ces clauses, aux Principautés; elles ont pensé au contraire leur assurer un avantage. Eh bien, les Roumains déclarent aujourd'hui, comme Monsieur de Walewski et le Comte de Kisseleff le reconnaissaient en 1858, que cet avantage n'en est pas un; que, dans tous les cas, ils entendent y renoncer. Or, chacun et libre de renoncer à un avantage, même réel, quand, en le faisant, il ne porte pas atteinte au droit d'au-

trui ; et ici, nous l'avons suffisamment démontré, nul intérêt étranger n'est en jeu. Il s'agit simplement de l'exercice d'un droit d'élire leur prince. Si, au lieu de donner la couronne pour la vie à un de leurs concitoyens, il leur plaît de l'offrir avec l'hérédité à un prince étranger, cela ne va contre le droit de personne ; personne, par conséquent, n'est fondé à se plaindre.

Cependant, nous savons qu'on cherche à insinuer qu'en portant leur choix sur un prince étranger, les Roumains veulent rompre les rapports de droit qui existent entre la Sublime-Porte et eux ; qu'il se trouvent ainsi dans le cas prévu par la fin du préambule de l'acte additionnel de 1864.

Mais c'est là une question de pure fantasmagorie. La question de la suzeraineté de la Porte-Ottomane est une question de droit public européen à laquelle les Roumains n'ont nullement entendu toucher. Le vote de corps législatifs du 11/23 Février est aussi clair que possible. Dans son expression il n'y a aucun mot qui puisse affaiblir, en quoi que ce soit, les liens qui existent entre nous et la Sublime Porte. Au contraire, les assemblées, le gouvernement, la population tout entière, n'ont cessé de protester de leur ferme intention de respecter le traité de Paris, de même que la Convention du 19 Août, qui est la base de leur constitution. Or ces deux actes font une mention expresse des rapports de droit qui existent entre la Roumanie et l'Empire Ottoman. Ces rapports ne pourraient être rompus par surprise ; il faudrait pour les briser, un acte éclatant ; et rien du pareil n'a eu lieu, rien même qui puisse donner une apparence de fondement aux insinuations intéreesées de la malveillance.

Les Roumains se sont maintenus sur le terrain de la plus stricte légalité. Ils veulent fonder une dynastie par

un prince étranger ; mais ils veulent, en même temps, ne pas toucher aux autres clauses de la Convention de Paris. Et quant à la Sublime Porte, ils ont les plus puissants motifs, pour vouloir rester dans les meilleures relations avec cette puissance. Ils ont cru même servir ses propres intérêts, quand ils ont cherché à donner à leur gouvernement une force propre à garantir la stabilité, la force et la prospérité des Principautés.

Les Roumains ont espéré et ils espèrent trouver un prince étranger qui accepte leur couronne avec la suzeraineté ottomane. Le pays, avec son autonomie, offre assez de compensations à une noble ambition, pour que la suzeraineté de la Turquie, qui est loin d'être celle des temps féodaux, soit un obstacle réel. Ainsi pensait le gouvernement français, quand il appuyait la demande d'un prince étranger. Mr. le Comte de Walewski disait dans sa circulaire du 20 Août 1858 : «Le gouvernement de l'Empereur, vous le savez, «s'ètait prononcè pour l'union complète des deux Princi- «pautès, sous le gouvernement d'un prince étranger qui «serait rattaché au Sultan par un lien de suzeraineté».

Le voeu des populations roumaines, demandant à être gouvernèes par un prince étranger, n'a donc rien que de légitime, que de conforme à leurs droits ; il est justifié par des nécessités réelles, et il ne lèse en rien le droit d'autrui.

Les sentiments du peuple roumain, à cet égard, ont été manifestés avec tant de force et une si persévérante unanimité, depuis nombre d'années que personne ne pourrait mettre en doute leur sincérité. L'union des deux Principautés en un seul Etat, et à la tête de cet Etat un souverain héréditaire pris dans une des familles régnantes de l'Europe, telles sont les bases sur lesquelles repose aujourd'hui la nationalite roumaine, et elle y adhère si forte-

ment et ces bases elles-mêmes sont si étroitement liées, qu'on n'en pourrait retirer une sans faire crouler tout l'édifice. Mais les Puissances garantes et la Puissance suzeraine ont donné trop de preuves de leur volonté de maintenir cette nationalité, pour qu'il ne soit pas permis d'espérer qu'elles adopteront les moyens de la consolider.

Un prince indigène à vie ou à terme limité est désormais impossible. Le pays ne consentira jamais à faire un pareil choix. Il ne pourrait s'imposer ou se maintenir dans le pays qu'avec l'aide d'une force étrangère. Mais alors c'en serait fait de l'autonomie roumaine ! Et si le bon droit était momentanément contraint de céder à la force, à toute coërcition contraire aux voeux des Roumains, croit-on que cet acte de violence s'accomplirait sans troubles, sans des complications, dont il serait impossible de prévoir dès ăujourd'hui les suites ? Songe-t-on aux conséquences qu'il pourrait avoir pour cette question d'Orient, que personne ne voudrait voir se rouvrir ?

Non, encore une fois ; les Puissances ne refuseront pas plus longtemps de se rendre au voeu des Roumains. Le provisoire ne saurait plus se prolonger sans danger ; et les grandes Puissances n'ont pas moins intérêt que le peuple roumain lui-même, à ce qu'il cesse le plus tôt, à ce qu'un état des choses stable et définitif soit établi sur les bords du Bas-Danube.

Et d'ailleurs, comme nous l'avons déjà dit, cet état des choses, auquel aspirent les Roumains, n'est autre que celui qui existe dans presque tous les Etats de l'Europe. Ce que les Roumains attendent de la sagesse et de l'équité des grands Puissauces européennes, essentiellement monarchiques et conservatrices, c'est qu'elles leur permettent d'établir chez eux un système de gouvernement également monarchique et conservateur.

Leur voeu sera entendu, ils en ont le ferme espoir ; et en lui donnant satisfaction, les Puissances garantes et suzeraine ajouteront un élément de plus à la consolidation de la nationalité roumaine ; c'est presque à dire, qu'elles auront assuré à toujour la paix et la stabilité sur les bords du Danube.

Les Roumains sauront toute la reconnaissance qu'ils doivent aux grandes Puissances qui, après avoir garanti l'existence de leur nationalité, ont posé les bases de leur future prospérité.

Les Délégués des Principautés-Uunies :
B. Boéresco, L, Steege, Ch. Fălcoyano.

Paris, le 15 Août 1866.

CVII

Copia uneĭ scrisorĭ din 10 Noemvrie 1866, adresată principeluĭ Carol, de un împuternicit al principeluĭ Cuza privitoare la luarea hîrtiilor fostuluĭ domnitor,

Bukarest, 10 (22) 9-bre 1866.

Monseigneur,

J'ai l'honneur de m'adresser à Votre Altesse Sérénissime pour l'accomplissement d'une mission toute particulière dont je suis chargé régulièrement par le Prince Couza. Son Altesse a pensé qu'à tout point de vue et surtout au point de vue des convenances, je devais présenter sa réclamation à Votre Altesse Elle-même.

Le Prince Couza demande la restitution des papiers à lui appartenant qui ont été saisis le 11 (23) Février dernier.

Ces papiers sont de deux sortes :

1. Ceux qui ont été trouvés dans les appartements de son Altesse ;

2. Ceux qui ont été trouvés dans l'appartenment de M. Baligot de Beyne, chef de cabinet Princier.

Relativement aux papiers trouvés dans les appartements du Prince Couza, j'ai tout lieu de penser, qu'il y a là peu de papiers politiques et surtout officiels: je n'entends point parler d'une foule de notes, rapports sur des affaires courentes ou suppliques qui encombraient les trois meubles du cabinet de travail de son Altesse. Les divers écrits on correspondances qui étaient renfermés dans la caisse du prince et surtout dans un grand portefeuille rouge, touchent pour la plupart aux affaires publiques, mai ils n'ont point de caractère officiel; les autres concernent la fortune privée de son Altesse. Il suffit de lire toutes ces pièces, pour se convaincre qu'elles doivent être restituées au Prince Couza.

Quant aux papiers trouvés au cabinet Princier, j'ai dû me renseigner auprès de M. Baligot de Beyne. Le chef du cabinet du Prince Couza m'a remis une note dont je prends la liberté de citer ici un passage, qui permette à Votre Altesse Sérénissime d'apprécier le caractère des pièces que je réclame et lui fera connaitre les premières demarches effectuées à cet effet.

«Dans la nuit du 11 (23) Février, dit M. Baligot de «Beyne, mon appartement a été envahi par trois officiers «et quatre soldats. J'ai quitté immédiatement le palais, sans «que les scellés eussent été encore apposés sur les portes «de l'appartement; ils furent apposés plus tard et j'en fus «instruit. Je me rendis chez M. l'agent de France et le «priais de faire savoir au gouveruement provisoire que je «prétendais assister à la levée des scellés, attendu que «mon appartement contenait une foule d'objets et des pa«piers personnels que les agents de ce gouvernement n'a«vaient point le droit d'examiner. M. Tillos intervint au nom «de cet Intérêt français et déclara, de plus, que je serais «accompagné d'un délégué officiel du Consulat général. Cette «intervention officielle causa une certaine irritation, surtout

«parmi les députés qui composaient, avec trois sènateurs, «la commission chargée d'examiner les papiers du prince «Couza. M. I. Balaceano vint alors me trouver et me de-«manda instamment d'empêcher un scandale, me dit-il «c'est-à-dire une protestation de plusieurs membres de la comission contre l'intervention de l'agent de France : il me «pria d'intervenir après de M. Tillos, pour qu'il voulût bien «s'abstenir d'un action officielle en cette circonstance ; il «me promit que je serais admis, en échange, à visiter les «papiers du cabinet de concert avec la commission et il «ajouta que je pouvais compter que je serais accueilli par «ces Messieurs avec la plus parfaite convenance. M. Tillos «consentit, sur mon désistement, à cet arrangement, et je «fus, en effet, invité à assister la commission présidée par «M. D. Stourdza, ministre.

«La plus grande partie des papiers officiels et particu-«liers du prince Couza se trouvaient dans un cartonnier à «14 cartons. Un de ces cartons renfermait des papiers et «correspondances appartenant à son Altesse Madame la «Princesse Hélène. Je présentai le meuble à la commission «et ne réclamais que ce dernier carton qui me fut remis. «Quant au reste, voici-ce que je dit à ces Messieurs qui «se disposaient à visiter les 13 autres cartons:

«Cette visite me parait inutile et voici pourquoi. Ces «cartons ne renferment que der papiers particuliers du prince «Couza, sa correspondance avec divers souverains et di-«vers hommes d'Etat, ou avec ses agents à l'étranger; «ces travaux et papiers concerent la politique générale «ou étrangère du pays. Or, la politique générale et la po-«litique érangère du prince Couza ont toujours été si di-«gnes, si nationales, quil n'y a pas un mot à dissimuler. «Il y a probablement dans ces cartons des notes, des tra-«vaux personnels que je serais fondé à réclamer; mais

«tout cela concerne les affaires du pays et je ne réclame «rien, parceque je me ferai toujours honneur d'avoir été «l'instrument de cette politique. Prenez donc le meuble «dans son entier; vous y trouverez la preuve qu'il est faux «que le prince Couza, quoiqu'on ait pris plaisir à le dire, «ait jamais songé à vendre la Roumanie à la Russie».

«Je tirais ensuite des autres meubles des papiers accu-«mulés depuis quatre années. J'ouvris tous les tiroirs, même «ceux de ma chambre à coucher, sans en laisser un seul, «puis ma pauvre, caisse d'où je tirai des échantillons de «la monnaie que le prince Couza allait faire frapper, é-«chantillons que je distribuai aux membres de la commis-«sion en leur faisant remarquer, au sujet de cette monnaie «comme au sujet des insignes de l'ordre de l'union trouvés «dans la Caisse du prince, que Son Altesse ne négligeait, «au moment de descendre volontairement du trône, aucune «des questions qui intéressaient le plus les besoin et la dignité du Pays.

«La commision, avec une urbanité à laquelle j'avais tout «droit d'ailleurs, m'invita à faire moi-même le dépouille-«ment des papiers, ce que je fis sous les yeux de ces «Messieurs. Je ne leur remis que les pièces purement offi-«cielles. Plusieurs des commissaires suivirent le travail et «aucune observation ne me fut adressée.

«Cela terminé, je déclarais au ministre que jétais chargé «par Son Altesse le prince Couza de réclamer du gouver-«nement provisoire tous les papiers qui lui appartenaient «en propre et je citais surtout sa correspondance avec di-«vers souverains et divers hommes d'Etat. Le ministre me «demanda si ces correspondances n'étaient pas relatives «au pays: je lui répondis que plusieurs étaient tout-à-fait «personnelles; que d'autres concernaient le pays, mais non «pas ses affaires. J'ajoutais, comme moyen de faciliter l'ar-

«rangement, que le gouvernement provisoire pouvait faire «copier ces correspondances, avant de remettre les origi- «naux à' leur légitime propriétaire. J'insistai aussi pour «avoir une copie d'une longue lettres adressée le 1-er Oc- «tombre 1865 par le Prince Couza à l'Empereur Napoléon, «lettre dans la quelles Son Altesse faisait part à Sa Ma- «jesté Impérlale de son intention bien arrêtée d'abdiquer «et sollicitait d'Elle une sorte d'entente pour le choix d'un «prince destiné à règner sur la Roumanie. Quelques mem- «bres de la commission manifestèrent le désir de voir cette «lettre, qui résumait tout le règne du Prince Couza, et, «avec l'autorisation du ministre, je la tirai du meuble car- «tonnier. Le commencement et la fin de cette lettre furent «lus à haute voix par un de ces messieurs, et non son une «certaine émotion. De là s'engagea entre les commissaires «et moi me conversation fort curieuse sur ce projet d'ab- «dication et sur le prince que Son Altesse voulait pré- «senter à la nation roumaine comme son successeur. M. «D. Stourdza me répondit finalement qu'il ne voyait pas «de difficultés à me remettre les papiers que je réclamais, «mais qu'une pareille question ne pouvait être résolue que «par le gouvernement.

«Les choses en sont réstées là».

Tels sont, Monseigneur, les renseignements généraux que je puis fournir à Votre Altesse Sérénissime sur les pa- piers dont je revendique la possession.

J'ai profité de ma présence à Bukarest, l'été dernier, pour entretenir de cette affaire plusieurs des ministres de Votre Altesse Sérénissime: tous ont été d'avis que la re- mise des papiers du prince Couza pouvait encore être dif- férée; deux d'entre eux m'ont paru croire que la solution de cette question appartenait au Chef de l'Etat. Je m'a- dresse donc directement au Prince. Votre Altesse Séré-

nissime jugera sans doute que les circonstances actuelles ne justifieraient plus les rigueurs du premier moment et Elle appréciera, certainement mieux que personne, la délicatesse et la convenance des légitimes réclamations que j'ai l'honneur de Lui soumettre au nom du prince Couza.

Je vous prie, Monseigneur, d'agréer l'expression du profond respect avec lequel j'ai l'honneur d'être.

de Votre Altesse Sérénissime

Le très humble et très obéissant serviteur.

P. S. Considérant comme un devoir de ne laisser ignorer à Votre Altesse Sérénissime aucune circonstance relative aux papiers que je suis chargé de réclamer, j'ajoute que le prince Couza, à la veille de quitter le sol de la Roumanie, me donna l'ordre de recevoir des mains du gouvernement provisoire tous les effets mobiliers qui lui appartenaient, mais de déclarer qu'il ne réclamait point pour le moment ses papiers, qu'il désirait au contraire qu'ils fussent lus attentivement et qu'on prit connaissance d'une foule de renseignements qui intéressaient l'avenir du Pays. J'ai fait cette déclaration, au nom de Son Altesse, aux personnes qui ont été chargées de me remettre les effets mobiliers du prince.

CVIII

Scrisoarea lui V. Alexondri din 1 Iulie 1866, către fostul damnitor.

Mircesti, 1 Juillet 1866.

Mon cher Prince,

Le colonel Pisoski, deguisé en civil et plus rajeuni que jamais, vient de m'apporter votre lettre du 16 (28) Mai. A cette agréable surprise, il a ajouté de vos nouvelles en

homme qui vous est sincèrement dévoué, et finalement il m'a rendu tout à fait heureux en m'assurant que l'adversité n'avait pu atteindre ni la droiture de votre esprit ni la philosophique insonciance dont vous êtes si heureusement doué par la nature.

Certes, mon cher Prince, votre destinée est des plus enviables. Après avoir regné pendant sept ans et avoir signé de votre nom de grand actes qui illustreront les pages de notre histoire politique et sociale, vous voici retiré de la lutte par l'effet d'une trahison inattendue. Chance inappréciable, car il n'est rien de tel que l'ingratitude des hommes pour vous mettre à l'aise vis-à-vis deux. On acquiert le droit de les traiter avec une juste sévérité, et pour comble de bonheur, on peut faire preuve de magnanimité, en pratiquant l'oubli et le pardon des offenses.

J'ai voulu vous écrire à plusieurs reprises, depuis votre départ; mais retiré comme je le suis, des grands centres où se forgent les fausses nouvelles, je n'ai jmais pu savoir au juste où vous vous trouviez. De vagues rumeurs penétrant jusqu'au fond de ma solitude, disaient tantôt que vous étiez à Vienne, tantôt à Milan, tantôt en Amérique, tantôt à Paris etc.; que vous voyagiez incognito et que vous évitiez avec soin tout rappprt avec le pays. J'ai donc dû attendre des renseignements plus positifs, avant de vous adresser une lettre.

Vos anciens et véritables amis ont souvent pensé à vous, depuis ce fameux 11 (23) Fevrier qui a vu surgir tant de héros de la boue de Bucarest, et plus d'un m'a demandé si, en vous écrivant, il ne risquerait par de froisser involontairement votre susceptibilité, en ayant l'air de vous offrir des paroles de consolation. Cette crainte leur a donc commandé une réserve pleine de délicatesse que vous com-

prendrez mieux que personne, car vous connaissez le coeur de vos amis.

Enfin, vous voilà fixé au milieu des splendeurs de Paris, jouissant de votre liberté et n'étant plus exposé de voir chaque matin les figures grotesques ou patibulaires de vos anciens ministres. Heureux Prince ! Vos regards peuvent se reposer sur des tableaux plus riants et plus consolants que celui de nos misérables soi-disant politiques. Quant à nous, hélas ! nous nous trouvons ici au mileu des plus affreuses calamités : la famine, la choléra et les patriotes du lendemain. Comment en sortirons-nous ? Le gouvernement actuel, composé tout entier de héros qui paient de mine, veut faire la guerre aux Turcs et au besoin même aux six autres puissances garantes. A cet effet, il a fait appel au patriotisme des Roumains, et les Roumains y ont répondu avec un ensemble digne des âges antiques ; plus de cinquante *volintiri*, déguenillés mais valeureux, sont partis de la Moldavie pour aller défendre les bords du Danube. Touchant spectacle du réveil d'un peuple appelé à de grandes destinées par la voix sympathique d'un gouvernement populaire. En attendant les défenseurs de la patrie, les volintires pillent les cabarets et font raffle sur leur passage ; ils nous traitent commes des Turcs. A propos de Turcs, j'apprends de source certaine que mon ex-ancien ami Jean Ghica, envoyé extraordinaire de S. A. le prince Charles I auprès de la Sublime Porte, a trouvé bon de se couvrir la tête d'un fez. C'est peut-être très fin et très politique de sa part, quoique l'amour propre national n'y trouve pas tout à fait son compte ; après tout, tel est le sort des empires !

L'Algerie a été perdue par un soufflet, la Roumanie sera sauvée par une calotte !

Je termine ma lettre sur cette consolante reflexion et vous prie, mon cher Prince, de vouloir bien faire agréer à la Princesse l'hommage de mes sentiments les plus respectueux, et de me considèrer, comme toujours,

Votre vieux et tout devoué ami,

V. Alexandri.

CIX

Scrisoarea fostului domnitor din 25 Aprilie 1867, către principele Carol domnitorul Româniel.

Prince,

La précipitation avec laquelle j'ai quitté les Principautés ne m'a point permis de régler diverses affaires dont la solution intéresse gravement ma fortune privée. D'autre part, je suis assigné pour comparaitre dans un procès, auquel les passions politiques ont mêlé mon nom et qui rend ma présence indispensable dans mon pays. Par ces deux raisons, j'ai le projet de me rendre prochainement en Moldavie, à ma Terre de Rouginossa.

La Roumanie a vu s'accomplir ses vœux les plus chers, l'établissement d'une dynastie qui assurera son avenir, en lui donnant la stabilité qui manquait à ses institutions. V. A. S., acclamée par la nation, reconnue par la S. Porte et par les Puissances garantes, est solidement établie sur le trône. Désormais, les Roumains ne doivent avoir d'autre pensée que de consolider Votre dynastie, Prince; d'autre but que de Vous seconder de tous leurs efforts dans la grande tâche que Vous avez si courageusement entreprise. Convaincu que mes idées sont celles de mes compatriotes, j'aime à croire que V. A. estimera que ma rentrée dans les Principautés ne peut avon aucun inconvénient.

A ce sujet, permettez-moi Prince, de Vous dévoiler toute ma pensée et d'aller ainsi au devant des interprétations qu'on pourrait donner à mon retour en Moldavie. C'est un devoir que m'impose mon caractère, aussi bien que mon passé, soit comme citoyen, soit comme Prince Régnant.

En 1857, au Divan *ad-hoc* de Moldavie, j'ai été l'un des premiers députés qui aient exprimé et signé les vœux de mon pays pour d'union avec la Valachie et pour un Prince étranger. Nos espérances furent alors déçues. Plus tard, en 1859, les votes unanimes des deux assemblées me décernèrent la double couronne roumaine. Elevè sur ce trône, que je n'avais point ambitionné, je déclarai immédiatemeent et solennellement que je mettrais mon honneur et ma gloire à réaliser les voeux du peuple roumain. Chacun sait en Roumanie que je n'hésitais point à formuler cet engagement dans une lettre, adressée dès le lendemain de mon élection, à la S. Porte et aux Puissances garantes; mes démarches ne furent point agréées alors, et je dus attendre une heure plus propice. Au moins aî-je réussi à réaliser l'union des Principautés, à faire de trois millions de corvéables trois millions de propriétaires, à restituer au pays le cinquième de son sol usurpé par le clergé grec des Lieux-Saints, à donner à tous les Roumains sans exception les droits électoraux dont l'immense majorité de la nation était injustement frustrée, à constituer fortement l'égalité civile et politique, et, enfin à traduire en faits presque tous les vœux des Divans *ad-hoc* de 1857.

Toute fois ma tâche ne devait être achevée à mes yeux que le jour ou je pourrrais céder le trône à un prince issu d'une famille règnante en Europe. V. A. a pu suivre dans mes papiers la trace de cette constante préoccupation. L'émeute du 3 (15) Août vint alors attester que les prétendants indigènes n'avaient pas abdiqué; je jugeai que le

moment était venu d'agir, et après sept années, de donner satisfaction aux vœux populaires contre ces compétitions anti-nationales.

Vous avez dans les mains, Prince, la lettre que j'adressais, le premier Octobre de la même année, à l'Empereur Napoléon, comme au Souverain qui avait, en toutes circonstances, témoigné les plus chaleureuses et les plus efficaces sympathies et au Prince des Roumains et à la Roumanie. V. A. n'ignore donc pas que je faisais part à S. M. I. de mon intention bien arrêtée d'abdiquer et de céder le trône à un Prince qui pût me donner des garanties sérieuses pour l'avenir de mon pays: j'avais l'honneur en même temps de solliciter les bienveillants conseils de l'Empereur sur le choix de ce Prince. Deux mois plus tard, à l'ouverture de la session des corps législatifs, mon message rappelait aux Roumains mes promesses de 1859. «Que ce soit «à votre tête ou à côté de vous, disais-je aux répésen-«tants de la nation, je serai toujours avec le pays, pour «le pays, sans autre mobile que la volonté nationale et «les grands intérêts de la Roumanie. Je veux qu'il soit «bien connu que jamais ma personne ne sera un obstacle «à tout évènement qui permettrait de consolider l'édifice «politique dont j'ai contribué à poser les fondements.

«Dans Alexandre Jean 1-er, Prince des Roumains, les «Roumains trouveront toujours le Colonel Couza, qui, mem-«bre de l'assemblée ad-hoc, puis de l'assemblée élective «de Moldavie, a proclamé l'acte mémorable qui contient «les grands principes de la régénération de la Roumanie; «le même colonel Couza, qui, déjà élu Prince en Moldavie, «déclarait officiellement aux grandes Puissances garantes, «en recevant la couronne de Valachie, qu'il acceptait cette «double élection comme l'expression incontestable et im-

«muable de la volonté nationale en faveur de l'union, mais «qu'il l'acceptait seulement comme un dépôt sacré».

Aujourd'hui, Prince, mes voeux sont comblés ! Ce dépôt sacré a été remis entre vos mains par les Roumains eux-mêmes, et je n'en éprouve qu'un seul regret, c'est de n'avoir pas eu le temps de vous l'offrir moi-même et en leur nom. C'est été pour moi la plus belle récompense et le vrai couronnement de mon règne.

J'ai cru devoir ces explications à Votre Altesse. Je ne doute pas qu'Elle ne les accueille avec la même bonne foi qui me les a dictées.

Redevenu simple citoyen dans mon pays, je n'aspire qu'au bonheur d'y trouver, avec ma famille, l'existence paisible et réservée qui convient à mes gouts et à ma position. Je m'estimerais heureux surtout, Prince, si je trouvais un jour l'occasion de Vous réitérer personnellement l'assurance de mes sentiments et de Vous exprimer les voeux sincères que je forme pour la prospérité et la durée du règne et de la dynastie de Votre Altesse sérénissime.

(signé) **Prince A. I. Couza.**

CX

Copia scrisoreĭ adresată de fostul domnitor în 12 Iunie 1867 împăratuluĭ Napoleon.

Sire,

Au moment où j'ai quitté l'an dernier le sol de la Roumanie, je n'ai eu qu'une pensée, celle d'éclairer Votre Majesté Impériale sur les vrais besoins de mon pays : c'est dans ce but que je me suis adressé au réprésentant de l'Empereur à Vienne et j'ai été profondément touché de la bienveillance avec laquelle Votre Majesté Impériale a daigné accueillir cette démarche. Les mêmes raisons, ainsi

que le soin de ma dignité et le désir d'épargner à mes actes toute interprétation fausse, m'ont inspiré la lettre que j'ai l'honneur d'adresser aujourd'hui à l'Empereur.

L'état de mes affaires négligées forcément depuis mon départ, la nécessité de suivre un procès suscité par les passions politiques et qui menace la modeste fortune de mes enfants, me contraignent à me rendre dans les Principautés-Unies.

Redevenu simple citoyen, je n'ai d'autre ambition que de continuer en Moldavie la vie paisible et retirée que je mène depuis mon abdication. Mieux que personne, Votre Majesté Impériale a su, par ma lettre du 1 Octobre 1865, que j'avait depuis longtemps et spontanément renoncé à un rôle politique, dont l'acceptation n'avait été, dès le principe à mes yeux, que l'accomplissement d'un devoir envers mon pays. Mais aujourd'hui, mon nom se trouve mêlé, à mon insu, à des luttes de parti. De plus, la presse étrangère me désigne comme l'instrument docile de je ne sais quelles visées politiques, dont i'aurais été chercher les inspirations à Saint-Pétersbourg. Tout mon passé, les actes des sept années de mon règne, me défendent suffisamment contre cette dernière imputation. Quant aux luttes intérieures qui divisent les esprits en Roumanie, je ne puis que les déplorer sincèrement : je ne voudrais pas surtout, que l'Empereur pensât un seul instant que je fusse homme à voir d'un oeil intéressé une situation si fâcheuse, si dangereuse pour mon pays.

L'un des premiers promoteurs de l'idée du Prince étranger, je crois fermement que le salut de la Roumanie est attaché à ce principe, et, ce que je crois, je veux le dire. J'ai l'espoir qu'une loyale déclaration étouffera le bruit qui se fait autour de mon nom dans les Principatés-Unies, déjouera les intrigues du dehors et ne sera pas sans utilité pour le

gouvernement de mon successeur. J'ai l'honneur d'adresser à l'Empereur la copie de cette déctaration et je Le prie de voir, dans cette démarche, la preuve nouvelle du prix que j'attache à la précieuse estime dont Sa Majesté Impériale a toujours daigné m'honorer.

Que l'Empereur veuille bien agréer les sentiments de respect et de reconnaissance avec lesquels je suis Sire de Votre Majestè impériale,

Le trés humble et très dévoué serviteur,

(signé) **Prince A. I. Couza.**

INDICE *)

A

Adam (mânăstire) 127
Adrian, 154 ; II, 114, 135, 150.
Adrianopol (tractat), 10, 295, 247, 438 ; II, 196.
Agapia (mânăstire), 127.
Akerman, 247, 295.
Alcaz Eugeniu, 89, 150.
Alexandrescu Grigore, 374 ; II, 117, 118, 122, 130, 202.
Alexandrescu N., II, 141.
Alexandrescu V. (Ureche), 128 ; II, 144
Alexandri Ioan, 69
Alexandri Vasile, 37, 74, 75, 89, 95, 100, 136, 167, 213, 220, 275, 466 ; II, 102, 116, 117, 127, 130, 131, 149.
Alexandria (Patriarhul din), 300.
Alexandru cel Bun (gimnaziu), II, 95.
Alexandru Iliaşĭ, 291.
Alexandru al II-le, 416.
Alexandru împaratul Rusieĭ, 469.
Alexandru ot Costeştĭ, 428.
Alexandru prinţul, fiul luĭ Cuza, II, 30, 31.
Ali-Paşa, 217, 220, 324, 329, 402 ; II, 21, 39.
d'Alton Shee, 409.
Aman T., II, 137, 138.
Ananescu, II, 144.
Andreĭ (boier), 427.
Andronescu N., II, 208.
Anghelescu, 192.
Anica Vorniceasa, 428.
Aninoşanu, II, 121.
Antiohia (Patriarh) 292, 310.
Antonelli, 241.
Anuş Ioan, II, 7.
Apostoleanu, 124, 264.
Arad, II, 150.
Ardeal, 3 ; II, 150.
Argeşul (mănăstire), 291
Arghiropol, II, 109
Aricescu C. D.; II, 8, 12, 108, 112, 121, 130.
Aricesru Iulia, II, 130.
Aristarchi, 149, 312.
Arion C., 441.
Arnota (mănăstire), 292, 444.
Arasachi Apostol, 188, 191, 196, 212, 236, 257, 296.

*) Se referă numaĭ la text, nu la noate niciĭ la documente.

Asachi Gheorghe, 344 ; II, 132, 137, 138, 140, 149.
Athanasie archimand., 317.
Athanasiu G., II, 145.
Athos (Munte), 127, 339, 343, 360; II, 19, 153.
Auerbach, 245.
Aurelian P. S., II, 145.
d'Avril (baron), II, 239.

B

Bacaloglu Em., II, 121, 148, 194, 229.
Bacalul Petru, (Otel), 54.
Baciu Ioan, II, 7.
Badea deputat, 442.
Baiazet I, II, 45.
Bălăceanu, 136, 168 ; II, 80.
Bălănescu Rossetti N., 286 ; II, 4, 6.
Bălănescu Rossetti Petrache, 323.
Bălcescu C., 195.
Bălcescu N., 414, 442 ; II, 109, 121.
Baldovicĭ, 230.
Băleanu, 47 ; II, 153.
Băleanu (doamna), 469.
Balica, 182.
Baligot de Beyne, 333, 467; II, 21, 240.
Balş Gr., 77, 146, 147, 149, 153, 180, 182, 231 236.
Balş T.., 149 ; II, 6, 186.
Bălţăteştĭ, 345, 346.
Balsamon, 351.
Banat, II, 149, 150.
Bănuţ, (rumîn), 423.
Baraş Iulius, II, 134, 144,146.
Bărboĭ (mănăstire), 329.
Barboşiĭ de Jos, 427.
Baritz, II, 150.
Barclay şi Stanford, II, 219.
Barnovschi (mănăstire), 329.
Barnovschi Vodă, 345.
Baronzi, II, II, 102, 103, 110, 111, 120, 124, 132.
Basarabia 210, 365, 400.
Basero Dr., II, 144.
Baudry, II, 146.
Baummann, II, 141.
Băzăşanu, II, 7.
Béclard, 52.
Belgia, 96, 282, 371.
Belu Barbu, 254 ; II, 6.
Bengescu Gr., 323 ; II, 133.
Berendeĭ Colonel, II, 80, 121, 187.
Berengar, II, 235.
Beranger (D'Augivé Epailly), II, 235.
Berdescu A., II, 139.
Beyrut (corveta), 158.
Bibescu Basarab Brancovanu princ., 72, 270, II, 219.
Bibescu G. Princip., 44, 62, 118, 303, 305, 306, 307 ; II, 218, 248.
Bibescu N., 241.
Bîlciurescu, II, 7-
Bincovicĭ major, 117.
Bîrlad, 91, 411 ; II, 95.
Bîrnova, (mănăstire), 329.
Bisericanĭ (măn)., 344, 345.
Bismark (comitele de), II, 241.
Bistritza (mănăstire), 291, 329, 347. 349.
Bizantie, II, 134.
Blaremberg N., II, 79.
Blaş, 250.
Boerescu Cornelia, 227.
Boerescu C., II, 69, 71, 73, 74, 75, 194.
Boerescu V., 45, 49, 50, 57. 83, 124, 152, 153, 154,

170. 257, 365, 374, 375; II, 28, 109, 145.
Bogati, 244, II, 36.
Bogdăneştĭ (moşie, 424.
Boiadji, II, 154.
Bojinca Damaschin, 150; II, 157.
Bolintineanu, 46, 86, 93, 102, 148, 158, 160, 195, 199, 268, 286; II, 57, 64, 84, 88, 102, 124, 127, 132, 135, 142, 155, 165, 171.
Bolintinul (măuăstire), 291.
Bolliac, 51, 152; II, 129, 146.
Bonache, II, 141.
Bonnet inginer, 127; II, 3, 207.
Borănescu, II, 13.
Bordaşu T., II, 7.
Bordeanu, 324.
Bossel (sala) 135, 136.
Bosueceanu, 369.
Botez Solomon 430.
Botoşenĭ, II, 95, 174.
Bozianu C., 49, 317, 318; II, 13, 145.
Brăeştĭ (sat), 427.
Brăgăgeştĭ (sat), 429.
Brăila, 167, 171, 327; II, 95, 167.
Brăiloiu, 107, 109, 188, 191, 196, 236, 257; II, 79.
Brăncovanu C., 339, 423; II, 79.
Brăncovanu Gr., II, 79.
Braşov, II, 150.
Brăteanu D., 76, 81, 133, 152, 456.
Brăteanu Ioan, 83, 84, 105, 113, 152, 153, 173, 238, 241, 256, 257, 264, 267, 268, 274, 275, 292, 380, 406; II, 33, 34, 36, 37, 79, 109, 190, 199, 204, 244.
Brăteanu T., 188.
Brest, II, 207.
Brezoianu, 318, 328; II, 121.
Bucovina, 124, 200; II, 152.
Buescu P., II, 21, 145.
Buissière, II, 146.
Bujoreanu, II, 127.
Bulgarĭ, II, 49, 176, 182.
Bulwer Ed., 217, 240, 249, 280.
Burdujenĭ, 125.
Bursucĭĭ (mănăstire), 339.
Buşila (sat), 430.
Butenieff, 302.
Buzeştĭ, 421; II, 138.
Buzeul, 74, 89, 134, 167, 237; II, 166, 194.

C

Cabul, 273.
Calafat, 126.
Căldăruşanĭ (mănăstire), 291. 427.
Calenderu Dr., II, 148.
Calimah (codul), II, 27.
Calimah Papadopol A., 100, 317; II, 58, 80, 81.
Calimah Th., 223.
Căliman, II, 3, 70.
Calinciuc, II, 152.
Călinescu I. Colonel, 273; II, 80.
Calixt Episcop de Rădăuţĭ, 345.
Călugărenĭ, 98.
Călui (mănăstire), 292,
Candiano Popescu căpitan, II, 80.
Cantacuzino A. Princip. 74, 212, 224, 227; II, 58.
Cantacuzino Colonelul, 467.

Cantacuzino G. Gr., II, 78, 145.
Cantacuzino Ioan, 76, 79, 89, 188, 191, 196, 212.
Cantacuzino Lascar, 150.
Cantacuzino N., II, 7.
Cantacuzino Şărban, 430.
Cantemir Antioh, 357, 361.
Cânteştĭ (moşie), 431.
Căpăţină Petru, 423.
Carada Eugeniŭ, 409.
Caragea (codul), 170, 360, 364, 431, 432, 444; II, 26, 27.
Caragea Ioan, 358, 364.
Caragea spatarul, 360.
Caramanlăŭ, II, 7.
Carini, 134.
Carol cel Mare, II, 235.
Carol Principele, II, 237, 239, 240, 241, 242, 244, 246, 267, 255.
Carp P., II, 6.
Carpaţĭ, II, 152, 215.
Caşinul (mănăstire), 329.
Catargiu Barbu, 76, 81, 85, 173, 191, 192, 195, 196, 198, 204, 217, 224, 228, 235, 245, 266, 455 - 458, 461, II, 36, 71.
Catargiu Costin, II, 6.
Catargiu Ilie, 341.
Catargiu Lascar, 36, 37, 57, 90, 99, 178, 197, 201, 251. 271, 369, 373, 378, 389, 453; II, 80.
Catargiu Nicu, 454; II, 43, 71.
Catopol, II, 142.
Cavour, 67.
Cazimir P., 77, 230.
Cazimir Colonel, II, 141.
Cernea A., 230.
Cernăuţĭ, II, 150, 151.
Cernătescu, II, 117, 142.
Cesar Iulius, 258.
Cetăţuia (mînăstire), 329.
Cezianu (deputat), 71.
Chalchedon, 351.
China, 65.
Chirilă arhimandritul, 317.
Chiriţă, II, 82.
Chiriţă Dumitrache postelnical, 344.
Chiriţoaia Maria, 345.
Chiţoiu Coman, II, 7.
Chiţu G., II, 145.
Chiurcibaşa Dimitrie, 422.
Cîmpu-Lung (mînăsfire), 251.
Ciocîrlan, II, 82.
Cioran M., II, 106.
Cipaiĭ, 65.
Cişmigiul (lacul), 134; II, 226
Cişnegiĭ (moşie), 452
Cleobulos, II, 22
Cobălcescu Gr., 274, II 148.
Corea (Sofia Hrisoscoleu) 151, 197; II, 105, 115, 130, 229.
Codrescu Th., II, 130, 145.
Coemzopol, II, 208, 209.
Cogălniceanu M., 34, 37, 38, 48, 52, 53, 57, 60, 61, 62, 77, 80, 90, 92, 103, 110, 113, 114, 115, 117, 118, 135, 146, 147, 149, 150, 151, 154, 157, 159 162, 165, 170, 171, 172, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 203, 204, 208, 209, 219, 230, 232, 233, 234, 235, 240, 241, 244, 262, 265, 267, 270, 271, 274, 285, 288, 310, 314, 315, 316, 320, 333, 366, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 376, 377, 380, 382, 386, 387, 389, 392, 393, 420, 441, 450, 453,

456, 457, 458, 459, 460, 461 ; II, 2, 3, 4, 5, 6. 11, 12, 13, 96, 98, 106, 116, 121, 157, 159, 166, 171, 256.
Colonel Zaharia, 157, 216.
Constantin (Marele duce), 158.
Constantin (Costea Popa), 212
Copăcenĭ (moșia), 427.
Cordescu, II, 194.
Corjescu I., 236.
Cornea Dimitrie, 266.
Cornescu, 136.
Costache Constantin, 345.
Costache Manolache, (Vezi Epureanu).
Costacopol N., II, 78.
Costaforu, 154, 257, 370, 373, 375, 376, 382.
Costangalia, 273.
Costiescu căpitanul, II, 80, 152.
Cosfiescu, II, 142.
Cotmana (mănăstire), 291.
Cotrocenĭĭ (mănăstire), 3 5, 360, 364.
Coudray (Francois du) 127 ; II, 207.
Cozadini D., 150.
Cozia (mănăstire), 231.
Cozman Crăciun, II, 7.
Craiova, 167, 173, 186, 187, 257 ; II, 3, 26, 70, 95.
Crasnaru, II, 7.
Creteanu G., 125, 136, 246 ; II, 119, 121, 132.
Crețulescu C., 88, 89, 95, 105, 136 ; II, 141, 142, 145, 161, 169.
Crețulescu D. colonel, II, 80.
Crețulescu Em., II. 78, 138.
Crețulescu N., 89, 134, 135, 136, 246, 251. 254, 277, 320. 225, 392 ; II, 4, 5, 6. 11, 14, 35, 38, 72, 74, 76, 84.
Crețulescu Scarlat, II, 6, 189.
Crimeea, 4, 63, 98.
Cristea Panaite. 230.
Criste (rumîn), 423.
Cuciureanu G., 170, 190, 196.
Cuza Dimitrie, 16.
Cuza Grigore, 89, 148, 260 ; II, 7.
Cuza Ionița, 16.
Cuza Miron, 16, 430.
Cuza Nicolae, 15.
Cuza Nicolaus (Cuzanus), 15.
Cuza Salvator, 15.
Cuza Theodor, 16.
Cuza Velicĭco, 16.
Cuza (familia), 15.
Cuza (Cues, sat in Lorena), 15.

D

Dacia, II, 108, 109.
Dăeștĭ (sat), 421.
Dămăroaea, II, 209.
Danemarca, 400.
Dăscălescu, II, 102.
Davila Carol, II, 96.
Dealul Mare, 291.
Del Chiaro, II, 133.
Depărățanu, II, 7, 126, 133.
Dîmbovița, 364 ; II, 10, 219.
Dimitriade A., II, 133.
Döbling, II. 241, 247.
Dobrogia II, 146.
Docan N., 376, 377, 378 ; I, 6, 64, 215.
Dodun d Perrièress, 1 7 ; II, 221.
Dolj, 151 ; II, 70.
Donicĭ Al., 334 ; II, 113, 119, 129.

Donicĭ Darie, 345.
Donicĭ P., 94.
Dorohoiŭ, 146, 376 ; II, 173.
Drăghicĭ Marin, 286.
Dragomir, 421.
Dragomir din Bogdăneştĭ (rumîn), 428.
Dragomir din Potlogĭ, 421.
Droc, II, 7.
Drouin de Lhuys, 280.
Drumont, II. 117.
Duca Colonel, II, 152.
Duhamel general, II, 108.
Dumitraşcu clucerul, 427.
Dumitru (rumîn), 427.
Dumitru (vornicul), 427.
Dunărea, 191, 350, 457 ; II, 23.
Düppel, 400.

E

Economu G., II, 79.
Eder, 246.
Elefant, 35.
Elena Doamna, II, 131, 220.
Emirgian (palat), 158, 159.
Ems, II, 32, 38, 251, 256.
Eni Cojocarul, 442.
Eni Iancu, 91.
Epureanu Grig., 452.
Epureanu Manolache Costache, 74, 94, 98, 128, 141, 142, 149, 154, 171, 175, 185, 187, 192, 211, 217, 262, 375, 455, 457 ; II, 69, 70, 74, 165, 171, 213, 214.
Eraclide C., II, 116, 145.
Erbaciu Dieu, II, 7.
Esfigmenos, 339.
Evreĭ, 12, 216, 233, 375, 376 ; II, 132, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 215, 216, 230.

F

Fălcoianu I., II, 78, 145.
Fălcoianu Scarlat, 89, 136, 212, 323.
Fălcoianu Stefan, II, 168.
Fălticenĭ, 151 ; II, 130, 173, 220.
Fanarioţiĭ, 236, 346, 358 ; II, 162, 163, 173.
Fătu An., II, 145.
Feldmanu B., II, 178.
Felix doctorul, II, 145, 215.
Filaret (cîmpia), 193, 199, 200.
Filimon N. M., II, 127, 139, 140.
Filip de Flandra, II, 89.
Filipescu Const,, 191, 240, 323 ; II, 6.
Filipescu Grig. 76. 78, 81.
Filipescu I., 76, 86, 454.
Filipescu I. I. 152, 154 ; II, 6.
Filipescu N., 366.
Finali Temistocle II, 132.
Fisticĭ (mănăstire), 329.
Florescu generalul. 106, 109, 246. 257, 261, 262, 296 ; II, 7, 33, 73, 80, 192.
Florescu C. G., II, 117, 141,
Floreştĭ (mînăstire), II, 256, 325, 328.
Florian, II. 117.
Focşanĭ, 41, 57, 58, 77, 79, 90, 97, 102, 113, 131, 167, 275 ; II, 73, 138.
Forcade, 409.
Fotiade, 129.
Fotino Dionisie, II, 109.
Fotino maior, 117.

Fotino N., II, 141.
Foucault, II, 221.
Francisc Iosif, 161.
Frumoasa (cîmpia) 199, 202.
Frumoasa (mănăstire), 229 ; II, 216.
Frumuşanu D., II, 7.
Frumuşica (mănăstire), 379.
Fuad paşa, 158, 279 ; II, 17, 40, 48, 52, 133.
Furduescu Toma, II, 7.

G

Gaiţă, II, 7.
Galata (mănăstire), 329, 349.
Galaţĭ, 157, 162, 211, 215, 216 ; II, 95, 96.
Galiţia, 68, 272, 281 ; II, 51.
Gazanacli N., II, 7.
Gedeon mitropolitul, 345.
Gemenele (sat) 423.
Gemenul Castore, II, 152.
Germanos arhimand., 328.
Ghenadie arhimandritul, 360.
Gheorghian V., 227.
Gheorghiu colonel, II, 80.
Gheorghiu, II, 142.
Gherman, II, 6.
Ghica Alex., 301, 302 ; II, 146, 163.
Ghica Const. 360.
Ghica Dim. (principele), 82, 134, 191, 211, 213, 242, 257, 368, 382, 386, 406, 408, 409, 449, 458 ; II, 79, 80, 189.
Ghica G. M., II, 6, 79.
Ghica Grig.. 129, 132, 170, 246, 294, 311, 312, 313, 359, 410, 430, 435, 436, 444 ; II, 93, 95, 163, 164, 165.
Ghica Ioan (beiŭ de Samos), 88, 90, 91, 92, 93, 142, 151, 212, 236, 257. 275, 388, 391 ; II, 62, 80, 121, 145, 149, 167, 171.
Ghica T., 246.
Ghica Iorgu, 385.
Ghica Leon, 74, 212, 227.
Ghica Mih., II, 146.
Ghica Pantazi, II, 146.
Ghica Vladimir, II, 79.
Gianni A , II, 121.
Gérardin St.-Marc, 113, 409.
Giurgiu, II, 56.
Glăvăciocul (mănăstire), 291, 363.
Godillot, II. 73, 195.
Goilav Avedic, II, 7.
Goldner, II, 178.
Golescu A., 79, 317, 318.
Golescu C., 136.
Golescu D., 46.
Golescu generalul, 222, 264, 267 ; II. 59, 82, 225.
Golescu N., 76, 83, 85, 86, 152, 153, 192, 196, 274.
Golescu St., 112, 252, 195, 203, 211, 257, 418 ; II, 109.
Goleştiĭ (sat), 428.
Golia (mănăstire), 127, 128, 329, 345.
Gora sfîntă 142, (vezĭ şi Athos).
Goran (rumîn), 427.
Gorciacoff, 330
Gorj, 458 ; II, 201.
Govora (mănăstire), 251.
Grădişteanu P., II, 69, 251, 254, 255, 256.
Grahovo, 67.
Grammont, (ducele de) II, 53. 244, 245. 136.
Grandea St, II. 102, 125, 126, 136.

Grecĭ, 6, 96, 246, 232, 295, 304, 305, 309, 315, 326 327, 328, 329, 330, 331, 340, 341, 342, 347, 348, 354, 355, 357, 358, 360; II, 20, 23, 48, 162, 172, 173, 182.
Greifswald, II. 148.
Grigorienĭ, 34, 38.
Grigoriu (Vezĭ Văsescu).
Grigoriu I, II, 159.
Gros (doamna), 216,
Grosmann, 134.
Grunert, II, 148.
Guriță maiorul, 113.

H

Habsburgĭ, 100.
Hajdăŭ P. B., 274, 328; II, 108, 126, 130, 133, 134, 136, 152, 228.
Halle, II, 181.
Handoca căpitan, II, 80.
Hangerli, 259, 360, 364, 362.
Hangu (mănăstire), 348, 346.
Haralamb colonel, II, 80.
Hațeg, II 151.
Havanioti Nicu. II, 36.
Heidelberg II, 256.
Heliade Rădulescu, 310, 441; II, 30.
Henry, II, 221.
Herescu Năsturel C., II, 6.
Hîrlăŭ, 48; II, 158-
Hoffmann, II, 147
Hohenzollern Leopold, II, 246.
Hohneștĭ (sat), 421.
Holban A. D., 457; II, 105, 181,
Hrisoscoleŭ (vezĭ Cocea)
Hrizea vornicul, 423.
Huber (de), 72
Hurezul (sat), 421.
Hurmuzachi C., 74, 89, 149, 150, 196, 449; II 6.

I

Ianov Ioan, II, 114.
Iatropol P., II 78,
Ieroteiŭ arhimandritul, 316,
Ierusalim (patriarhul de) 326.
Ilfov (județul), 427, 469; II, 212.
Ilie visternicul, 345.
Sf. Ilie de la Zița din Rumelia (mănăstire) 361.
Iliescu, II, 7.
Ioan Anastasie Banul, 91.
Sf. Ioan cel Mare (mănăstire) 361.
Sf. Ioan Gură de Aur (mănăstire), 329.
Ionescu avocat, II, 114.
Ionescu Ioan, II, 208.
Ionescu N., II, 109, 256.
Ionescu Radu, II, 121, 136, 144.
Ipceanu, II, 7.
Ipsilanti A., 357
Irimia Moghilă Voevod, 430.
Islaz, 310
Ismail, 105, 146, 205.
Istrati N., 48, 53, 210, 230, 354.
Italia, 401.
Itițcaniĭ (sat), 421.
Iustiniana prima, II, 145.
Ivrea, II, 235.

J

Jora M., 150.
Juganiĭ, 296, 344.

K

Karagheorghevicĭ, 68.
Kinezu, 134, 135; II, 109.
Kissseleff, 299, 300, 439, 440; II, 163.
Kiustendje, 390.
Klapka, 101, 381.
Kossuth, 100, 381.
Kotzebue, 382.

L

Labanoff, 316, 221, 404.
Lahovari (doamna) 469.
Lahovari G., II, 79, 121.
Lahovari Gr., II, 78.
Lahovari N., II, 7.
Lambert doctorul, 390.
Lambrino N. II, 7.
Lambrino Sc. II, 7.
Laurian A., II, 117.
Lavalette (Marchizul de) 217.
Lazăr (boier), 422,
Lazăr (gimnaziul); II, 95.
Lăzărescu D., 230.
Lecca maiorul, II, 80.
Lefèvre, 368.
Leipzig, II, 148.
Lemberg, II, 39.
Lemettre și Bergmann, II, 76, 195
Lenș Gh., 83.
Leuchtenberg (duce de), 285; II, 51, 65.
Levensenĭ (sat), 425.
Libobraticĭ colonel, 121.
Librecht Cesar, 127, 131; II, 4, 7, 64.
Lipan deputat, 444.
Lipoiauu căpitan ,II, 80.
Lombardia, 67
Ludovic cel Bun, II, 235.
Ludovic Filip, 369.
Lungĭ (sat), 421.
Lupu Vasile, 2, 296, 343, 344.
Lupu Costache, 345.
Luxemburg, II, 241.
Lyon, II, 208, 209.

M

Macedonia, II, 153, 154, 155,
Macedonski, 46.
Macoveĭ Andreĭ, II. 150.
Macri ban, 191
Magheru G. II, 2.
Maghiariĭ, II, 150 (vezĭ și Unguriĭ).
Mahomet II, II, 45.
Moise Petru II, 109.
Maiorescu 7, II, 111.
Maiorescu T.-L., II, 146, 147.
Mălăieru Niță, 237.
Malcociŭ, 431.
Mălinescu V., 191, 192, 456, 458.
Mălinescu căpitan, II, 12.
Malmesbury (Lord), 65, 116.
Malmezon, 117; II, 81.
Mandström (comite de), II, 122.
Mănescu Apostol II, 78.
Manta ot Dolgopol, 427.
Manu G. II, 86. 145.
Manu Savel, II, 6.
Marcovicĭ dr. II, 148.
Marcu Armașul ot Dragoteștĭ 423.
Marea Neagră, 10, 159, 294.
Marghiloman Gr., 186; II, 34, 71.
Marghiloman Ioan II, 109.
Mărgineni (mânăstirea) 319, 340, 341.
Margot Teodor, II, 105.

Maria Visterniceasa, 346.
Marin, II, 144,
Marocul, 168.
Marsillac (Ulisse de), 147, 199.
Marţian, 84; II, 169, 170, 198, 206, 210, 216. 217.
Martin redactorul de la Siècle, 409.
Mărzescu Gh., 216; II, 80, 146.
Mastacănul, 91.
Matca, 91.
Mateiŭ Basarab, 21, 147, 291, 292, 338, 342, 417, 421, 427.
Mateiŭ Basarab (gimnaziul), II, 95.
Maurel, II, 146.
Mavrichi colonel 143.
Mavrocordat Al. 36.
Mavrocordat Const. 296, 419, 434, 425.
Mavrocordat N., 339, 345, 346, 348, 424, 430.
Mavrodol, II, 105.
Mavrogheni P., 150, 191, 196; II, 80, 167, 188, 219,
Mavros generalul, 300; II, 166.
Maxim I. C. II, 154.
Mazzini, 406.
Mehedinţĭ (judeţ), II, 246.
Meitani G., II, 310.
Melchisedec arhim., 150, 318.
Melega Anania, II, 144.
Metz, 168.
Mexicul 400.
Micle Ştefan, II, 147.
Miclescu Catinca, II, 153.
Miclescu D., 74, 146.
Miclescu Gavril, 345,
Miclescu Scarlat, 239.
Miclescu Sofronie mitropolit, 163; 177.
Micşeneştĭ (sat), 429.
Mieroslavski, 284.
Mihaĭ Jupînul, 420.
Mihaĭ Viteazul, 98, 183, 260, 416; II, 101, 113.
Mihaileană (Academia), 216.
Mihailenĭ, 34, 38.
Mihnea Radu, 416, 430.
Milcovul, 161, 210. 230, 235.
Milcovski colonel, 273; II, 52.
Milicescu general, 74, 94.
Mînzeştĭ (moşie), 345, 346.
Mîrza paharnicul, 426.
Mislea (mănăstire), 296.
Missail I., II, 116, 117. 128, 129 133, 146.
Mogoşoaia (calea), 55.
Moignet (l'abbé), II, 148.
Moldovanu M., II, 134.
Montebello, 124.
Morariu I., 212,
Moraitu, II, 7.
Mormînt st., 348.
Moruzi Al. C., 212, 213, 227, 236, 242, 436, 438.
Moruzi C., 362, 363; II, 176.
Moşiĭ, II, 220.
Moustier (Marchizul de), II, 21, 25, 235.
Movilă Const., 345.
Movilă Moise, 344.
Movilă Petru mitropolit, 343,
Muscel, II, 201.
Musteaţă 129.
Munte sf. 291. (vezĭ şi Athos) şi Paris).
Munteanu, II, 129.
Mureşanu Andreĭ, II, 152.
Murguleţ Moldoveanul, 430.

Musceleanu Grigore II, 130, 143.
Musurus Bei, 72.

N

Nanești (sat), 91.
Napoleon I, 202, 258.
Napoleon III, 4, 63, 64, 67, 68, 75. 100, 116, 134, 161, 213, 272, 276, 334, 394, 400; 53, 58, 66, 67, 112, 241, 249.
Napoleon (codul), 2, 27, 31.
Napoleon (principele), 158.
Năstăsanu, II, 115, 138.
Neacșa Logofeteasa, 428.
Neamțul (județul), 146, 164.
Neamțul (mănăstire), 12, 358, 365; II, 186.
Necula Vistierul, 421.
Negri Constantin, 34, 42, 131, 141, 158, 160, 187, 193, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 249, 257, 262, 273, 277, 278, 279, 281, 310, 316, 317, 320, 321, 322, 323, 324, 329, 330, 360, 449; II, 7, 14, 20, 21, 153, 205, 206, 211.
Negruzzi C., II, 142
Negruzzi Iacob, II, 136.
Nelidoff, 404, 405.
Neron, II, 85.
Nesselrode, 301, 302.
Nicolau I., II, 142.
Nicolici V., II. 208.
Nicorița (mînăstire), 329.
Niculeanu N., II, 135, 136.
Niculescu V., II, 7
Nilos Arhimandritul, 317, 325, 328.
Nisa, 67.
Nistru, II, 152.
Norvegia. 50.
Nowicoff, 329
Nucetul (mănăstire) 292, 360.

O

Obedeanu V., II, 208.
Obedenaru D., II, 148.
Obrenovici Miloș, 68, 246.
Obrenovici Mihail, 101.
Obrenovici principesa, II, 30, 31.
Odobescu Al. 328; II, 111. 116, 117, 121, 144, 146, 228.
Offenberg (baronul), II, 51, 80.
Olimpiotul Iordache, 354.
Olivier Honoré II, 138.
Olteanu Adelina, II, 141.
Oltenia, II, 1.
Omer Ferzi pașa, 246.
Orașanu N., 135, 187; II, 109.
Orbescu P., 286.
Orest (episcop de Huși). 345,
Osoiul (moșie), II, 254.

P

Palade Ioan, 245.
Palmerston, II, 247.
Panaiteanu Bardasare, II, 137, 138.
Pantelimon, II, 96, 167, 221.
Panu Anastase, 37, 74, 86, 149, 154, 167, 173. 175, 189, 190, 191, 196, 201, 203, 210, 212, 218, 221, 225, 230, 252, 257, 260, 261, 274, 324. 369, 381, 405, 406, 409, 410, II; 77, 79, 154, 155, 156,

Papiŭ Ilarian, 286; II, 116, 121, 130, 133, 134, 151.
Paraschiv, II, 7.
Partenie, episcopul Romanuluĭ, 424.
Partenie patriarchul Constantinopoleĭ, 342.
Pascal Aristide, 170.
Potocul (mănăstire), 292.
Pătărlageanu Radu, II, 20.
Pstrașcu (boier), 423.
Paul din Alep, 292.
Pavli Nicu, 123.
Pavloff Ioan, II, 114.
Pelimon A., II, 102, 108, 112, 123, 132, 134.
Petrescu, 226, 451.
Petru (rumîn) 427.
Petru Șchiopul, 349.
Pîcleanu, II, 70, 11.
Piemontul, 69, 98.
Pilat căpitan, II, 80.
Pireul, 368.
Pisoschi, 75; II, 64.
Pizone, II, 141.
Place consul francez, 42, 59. 60, 99, 125.
Plaghino A., 212.
Pleșoianu, II, 142.
Ploieștĭ, 99, 100, 113, 130, 391, 450; II, 91, 166.
Poenaru, 318.
Poggendorff, II, 148.
Policarp arhim., 328.
Polizu dr. II, 145.
Poloniĭ, 330, 380, 382, 400; II, 176.
Polovinetz (sat), 421.
Pop, II, 142.
Popescu D.. II, 181, 182,
Popazoglu II, 138, 146.
Popescu N. D., II, 134.
Popescu Radu, II, 141.
Popescu Tanase, II. 7.
Poplica, II, 7.
Prahova județ, 419.
Preda logofătul, 421.
Preda N., II, 142.
Predescu, 192, II, 109.
Probota (mănăstire), 329, 349.
Prodan (boier), 424.
Prodromul (schit), II, 653.
Prokesch-Osten(baronde),329.
Prut, 229, 233.
Pușcariu Slariŭ, II, 142,

R

Răchitenĭ (moșie), 296.
Rachitoasa (mănăstire), 329, 344.
Racova, 98.
Racoviță Gr., N., II, 145.
Racoviță N., II, 78.
Racoviță M., 346, 358.
Radovicĭ Const. din Goleștĭ, II, 163.
Radu Gh., 270.
Radu Leon, 423.
Radu logofăt Dudescu, 428.
Radu Vodă, 349, 360.
Rădulescu D., II, 7.
Rădulescu C.. II, 104.
Ralef C., II, 7.
Ramadan D., 345.
Rechberg, 370.
Repedea, II, 148.
Rîmnicul Sărat, 473.
Rîncăciovul (mănăstire), 291.
Rînjeștĭ, 274.
Rîureanu, II, 141.
Rocques Antoniu, II, 149.
Rodocanache, II, 220.
Roebuck, 71.
Rolla C., 35, 74, 146, 196, 212, 231.

Roma, II, 24, 152.
Romalo V., II, 7.
Roșca, II, 7.
Rossetti C. A., 44, 45, 57, 100, 135, 152, 153, 217, 264, 267, 268, 274, 348, 369, 406, 410, 411. 461 ; II, 38, 75, 107, 140, 150.
Rossetti Lascar, 35. 317, 358.
Rossetti N., 341.
Rossetti Radu, 103, 106, 116, 177, 180, 241 ; II, 6.
Rossetti Scarlat, II, 6.
Roznovanu Al., II, 96.
Ruckmann (doamna de), 409.
Rufu, II, 7.
Ruginoasa, II, 5, 38, 136, 247, 256.
Rusciuc, 390.
Russel Iordache, 427.
Russu Alecu, II, 133, 452.

S

Săbiŭ, II. 150, 151.
Sacellariu I., II, 120.
Sadova (mănastire), 291.
Safta doamna, 337.
Șaicariu, II, 144.
Șain croitorul, 72.
St.-Cyr, 168.
Samuel patriarh de Alexandria, 348.
Șarbana (sat), 430.
Sava episc. de Roman, 348.
Sava rumîn, 423.
Sf. Sava gimnaziu, II, 95.
Sf. Sava (mănăstire), 329.
Sf. Sava (tipografia), II, 218.
Safet pașa 158.
Savoia, 67, 161.
Sbiera, II, 152.
Șcheia, (sat) 470.
Sleswig-Holstein, 331, 368, 400 ; II, 32, 152.
Scheletti căpitan, II, 71, 142.
Schömlich, II, 148.
Scriban Neofit, 91 ; II, 109.
Secul (mănăstire), 127. 355.
Selim, I, II, 45.
Semeșescu colonel, 195.
Serafim arhim., 317.
Serbĭ, Serbia. 68, 69, 101, 246, 248, 285, 330. II, 51, 56, 172.
Sergiescu Toma, II, 141.
Serurie Gr., 135, II, 142.
Sîmboteanu, II, 7.
Simigiu, II, 7.
Simion, II, 141.
Sinaĭ (mănăstire), 340.
Sinaĭ (munte), II, 19.
Șincaĭ, II, 109.
Șion G., II, 109, 117, 120, 138, 142.
Slatina, II, 2.
Smăcioc Cristea (rumîn), 423.
Sneagov (mănăstire), 291, 429.
Soliman II, II, 45.
Soveja (mănăstire), 329.
Spireĭ (dealul, 117.
Spiru (rumîn), 427.
Stan al luĭ Mogoș (rumîn), 422.
Stan din Ștefăneștĭ, 422.
Stăncescu, II, 125.
Stanciul (boier), 422.
Stanciul postelnicul, 427.
Stanciul din Rășcăețĭ, 425.
Stătescu Eugeniŭ, II, 216.
Steege Ludovic, 89, 108, 109, 286, 330; II, 6, 11.
Stefan cel Mare, 38, 98, 183, 260.
Stefan Gheorghe, 296, 337, 343, 344, 347.

Stefănescu Gr., II, 145.
Stefăneşti (sat); 423.
Stefăniu Const., II, 131.
Steriade C., 89, 136.
Stern brothers, II, 195.
Ştirbeiu, 44, 72, 151, 178, 259, 262, 300, 311, 354, 444, 445, 452; II, 79, 93, 95, 208, 248.
Stokholm, II, 121.
Stoicescu Toma, II, 135.
Stoicescu, II, 144.
Stoichiţa visternicul, 421.
Strambio (cavalerul de), II, 80.
Strat I., II, 6.
Strebaia (mănăstire), 423.
Strenguas, II, 112.
Strosch, II, 70.
Stroia vist., 421.
Stroia logof., 423.
Stroia (rumîn), 421.
Sturza Al., II, 6.
Sturza D. A., 89, 191, 196, 227.
Sturza Grig. (principele), 33, 34, 36, 45, 75, 77, 80, 98, 104, 106, 107, 109, 110, 112, 117, 172, 175, 177, 185, 242, 257, 259, 269, 407.
Sturza Ilie, 428.
Stŭrza Ioniţă, 293, 294, 296; II, 78.
Sturza Leon, 74.
Sturza Mihaĭ, 12, 34, 42, 296; 309, 310, 357; II, 163, 164, 218.
Sturza Vasile, 74, 79, 99, 175, 454.
Suceava, 126.
Şumla, 71, 333.
Şuţu C. N., 212, 390.
Suţu Gr., 390.
Svedia, 50.

T

Tabacopulo Cleopatra, II 141.
Tămăşanĭ (moşie), 296, 344.
Tătărăscu, II, 138.
Tăutu, G., II, 104, 113, 126, 132.
Tazlăul (mănăstire), 329.
Tell Cristian, 109, 253, 347; II, 6, 7.
Tene Henric, II, 138.
Theodorescu Stan, II, 6.
Teriachiu A., 94; II, 6, 7.
Teţcanul Rossetti, 449, 455.
Tien-Tsin, 45.
Ţiganĭ, 306, 309, 330, 357, 418, 429, 430.
Tillos, II, 122.
Tingaăul (mănăstire), 292.
Tîrgul-Neamţuluĭ, II, 96.
Tisa, II, 152.
Tismana (mănăstire), 291.
Titorov, II, 7.
Toderaşcu Camaraşul, 430.
Tomşa Stefan, 363.
Traian (otel), 54.
Trandafir, II, 7.
Transilvania, 3, 67, 100, 149, 151, 152, 153, 245.
Treĭ-Erarhĭ (mănăstire), 296, 319, 325, 329, 344, 348.
Treĭ-Erarhĭ (şcoala), II, 94.
Troesmis, II, 146.
Tudor din Voineştĭ, 420.
Tula, 247.
Turin, 154; II, 97, 149.
Türr generalul, 381.
Ţurcanul Vlad, 429.
Ţurnavitu, II, 150.
Turnescu Dr., II, 146.

U

Udrea Logofăt, 421.
Unghenĭ, 233.
Ungurĭ, 101, 162, 215, 331, 380 ; II, 149, 172.

V

V. Amelia, II, 106.
Văcărescu, 241.
Văcăresteanu Athanasie Ciril, 328.
Văcăreştĭ (mănăstire), 241, 339.
Vaillant, 45, 374.
Valea Mare, 291.
Văleanu Gr., 212.
Valentineanu I. Gr., 52, 135. 187 : II, 81, 106, 108, 109, 125, 141.
Valewsky (comitele de), 67.
Varatecu (mănăstire), 127.
Varna, 71.
Vásescu (Grigoriu), 108, 230, 257, 320, 369, 376 ; II, 6, 150.
Vasile din Rativoeştĭ, 423.
Vasluĭ, 91.
Vatopedul (mănăstire), 127.
Wengrow, 400.
Vegezi Ruscala, II, 149.
Vellini Anton, II, 142.
Veniamin Mitropilitul 296.
Verdeanu, 226.
Vernescu, 259, 261, 359, 375; II, 14, 193.
Vidin, 127
Villafrancu, 73, 130.
Vînătoriĭ (sat), 344, 414.
Winterhalter, 83; II, 142, 187.
Vîrgolicĭ Stefan, 127.
Vizantia (mănăstire), 327.
Vlad (boer) 427.
Vlad-Ţepeş, II, 112.
Vladimirescu Tudor, II, 102, 106, 221,
Vlădoian, 66, 76, 152, 154 ; II, 6.
Vlăicenĭ (sat), 16.
Vogoride N., 132, 248.
Voicu (român), 421.
Voinescu, 134 ; II, 109, 116.
Vorniceniĭ (sat), 414.
Vorona (mănăstire), 127.
Vulcan Iosif, II, 142.

Z

Zagrovschy, 284.
Zaharia V., 449.
Zamfirescu, II, 113, 119.
Zappa Evangheliu, II, 118.
Zătreanu C., II, 7.
Zefcari Colonelul, II, 81.
Zoiade I., II, 7.
Zonara, 351.
Zopa Stoica, 421.
Zota, 252.
Zugrăvescu, II, 7.